

Bobir Odilov

**O‘ZBEKISTONDA AN‘ANAVIY
KULOLCHILIK MAKTABLARINING
IJTIMOIY-MADANIY
TRANSFORMATSIYASI
(XIX ASR OXIRI - XXI ASR BOSHHLARI)**

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
TOSHKENT DAVLAT SHARQSHUNOSLIK UNIVERSITETI**

BOBIR ODILOV

**O'ZBEKISTONDA AN'ANAVIY
KULOLCHILIK MAKTABLARINING
IJTIMOIY-MADANIY
TRANSFORMATSIYASI
(XIX ASR OXIRI - XXI ASR BOSHLARI)**

MONOGRAFIYA

Toshkent -2026

UO'K: 94(575.1):39:745:572

KBK: 63.5(5Uzb)

0-23

Odilov, Bobir.

O'zbekistonda an'anaviy kulolchilik maktablarining ijtimoiy-madaniy transformatsiyasi (XIX asr oxiri - XXI asr boshlari) [Matn]: monografiya/B.Odilov. – Toshkent: TDSHU, 2026. – 353 b.

Ushbu monografiyada O'zbekistonda an'anaviy kulolchilik maktablarining XIX asr oxiri – XXI asr boshlaridagi taraqqiyoti ijtimoiy va madaniy antropologiya nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Asarda ustoz-shogird an'analari, hunarmandlar hamjamiyatining ichki ierarxiyasi, mehnat taqsimoti va bilimlarning avloddan-avlodga uzatilish jarayonlari, bezaklarning ramziy ma'nolari antropologik kuzatuvlar asosida yoritilgan. Tadqiqot mamlakatda turizmning rivojlantirish hamda kasbga doir bilimlarning nomoddiy madaniy meros sifatida saqlab qolishda o'ziga xos amaliy ahamiyat kasb etadi.

Monografiya tarixchi-san'atshunoslar, etnologiya, ijtimoiy va madaniy antropologiya bilan qiziquvchi barcha kitobxonlar uchun mo'ljallangan.

Mas'ul muharrir

Alisher Doniyorov – tarix fanlari doktori, professor.

Taqrizchilar:

Saodat Davlatova – tarix fanlar doktori, professor;

Hurshid Jumanazarov – tarix fanlari doktori, katta ilmiy xodim.

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti Ilmiy Kengashining 2026-yil 28-favraldagi 7-sonli bayonnomasiga asosan nashrga tavsiya etilgan.

ISBN: 978-9910-8555-8-0

© Odilov B.A., 2026

© "TDSHU", 2026

SO‘Z BOSHI

Ma'lumki, O'zbek xalqining boy madaniy merosida an'anaviy hunarmandchilik alohida o'rin tutadi. Bu merosning muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lgan kulolchilik nafaqat amaliy san'at turi, balki jamiyatning ijtimoiy tuzilishi, kasbiy identitet, ramziy tafakkur va madaniy xotira mexanizmlarining yorqin ifodasi sifatida ming yillar davomida rivojlanib kelgan. O'zbekiston hududida kulolchilik Rishton, Gijduvon, Xorazm, Samarqand, Urgut va boshqa markazlarda shakllangan mahalliy maktablar orqali o'ziga xos uslub, texnika va ramziy ma'nolarga ega bo'lib, avlodlar o'rtasida uzatiladigan noyob bilim va ko'nikmalar tizimini yaratgan. Ularning tadqiq etish orqali ma'lum tarixiy davrdagi aholining ijtimoiy tuzilishi, kasbiy identiteti, ramziy tafakkuri va madaniy meros mexanizmlari haqida qimmatli ma'lumot olish mumkin bo'ladi. Shu jihatdan olib qaraganda, kulolchilik maktablarining XIX asr oxiri – XXI asr boshlaridagi taraqqiyotini ijtimoiy va madaniy antropologiya nuqtai nazaridan kompleks tahlil qilish dolzarbdir.

Monografiyaning “Mavzuning nazariy-metodologik asoslari va tarixshunosligi” deb nomlangan birinchi bobida muammoning nazariy va tarixshunoslikka doir masalalari tahlil qilingan. Xususan, nazariy masalalarda kulolchilik maktabi hamda an'anaviy kulolchilik maktabi tushunchalari asosiy tahliliy tushunchalar sifatida qo'llanilgan. Ularni ijtimoiy-antropologik nuqtayi nazardan talqin qilish kulolchilikni texnologik, estetik hodisadan tashqari ijtimoiy jihatdan tashkil topgan kasbiy tizim sifatida tushunish imkonini yaratgan. Qolaversa, muammo doirasida yozma manbalarning cheklanganligi va amaliy bilim ustuvorligi sharoitida etnografik-dala hamda oral history yondashuvlarining qo'llanilishi an'anaviy kulolchilik maktablarini empirik materiallar asosida o'rganish uchun zarur metodologik poydevor yaratganligini ko'rishimiz mumkin.

Birinchi bobning “O'zbekistonda kulolchilik maktablari tarixshunosligi” deb nomlangan ikkinchi qismida mazkur yo'nalishga bag'ishlangan va qariyb 170 yildan ortiq davr mobaynida chop etilgan ilmiy nashrlarda kulolchilik va uning maktablari faoliyatini o'rganishga bo'lgan yondashuvlarning dinamikasini ko'rsatishga harakat qilingan.

Shuningdek, adabiyotlar XIX asr va XX asrning birinchi choragidagi tavsifiy tadqiqotlar, Sovet davri tadqiqotlari, 1991-yildan keyingi ilmiy tadqiqotlar va xorijiy tadqiqotlari kabi to'rt guruhga ajratilgan xolatda tahlil qilingan. Ushbu tadqiqotlar arxeolog, etnograf va antropolog, san'atshunos, muzeyshunos va mintaqa xalqlari hayotiga qiziquvchi boshqa mutaxassislar tomonidan amalga oshirilgan va ular muammoni ochishda turli davrlarda turlicha ahamiyat kasb qilganligini ochib berishga harakat qilingan.

Monografiyaning "O'zbekistonda kulolchilik maktablarining shakllanishi va rivojlanish jarayonlari" nomli ikkinchi bobi uch paragraf kesimida ochib berishga harakat qilingan. Xususan, uning birinchi paragrafida O'zbekiston hududida kulolchilik an'alarining shakllanishi va tarixiy taraqqiyoti masalalari o'rganilgan. O'zbekiston hududida kulolchilik an'alarining qadimiy tarixi arxeologik tadqiqotlar bilan bog'liqligi ko'rsatilgan. Shuningdek, mazkur qism bayonida muallifning turli masalalarga doir bir qancha yondashuvlari ko'rsatib o'tilgan. Bu borada, kulolchilikning taraqqiyoti kelgusi davrlarda temirchilik va shishasozlik sohalarini rivojlanishiga ta'sir etganligi, kulolchilik maktablarining shakllanishini ilk bosqichi VIII asrlardayoq, sirlash texnologiyasini paydo bo'lishi bilan boshlanganligi kabi yondashuvlarni ko'rsatish mumkin.

Ikkinchi bobning ikkinchi paragrafi esa, mustaqillik davrida milliy hunarmandchilik siyosati va kulolchilik maktablarining qayta tiklanishi omillariga qaratilgan bo'lib, unda O'zbekiston Respublikasining mustaqillikka erishishi milliy qadriyatlar, an'alar va madaniy merosga bo'lgan munosabatni tubdan o'zgarganligini isbotlashga urinilgan.

Qismdan o'rin olgan ma'lumotlardan Mustaqillik yillari qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar natijasida hunarmandchilik faoliyatining huquqiy maqomi mustahkamlandi, ustalar faoliyatini rasmiylashtirish, ularga soliq va kredit imtiyozlari berish, mahsulotlarni ichki va tashqi bozorlarga chiqarish uchun zarur infratuzilmani yaratish tizimlari shakllantirilganligini anglash mumkin.

Mazkur bobning uchinchi paragrafida esa O'zbekiston hududiy kulolchilik maktablarining shakllanishi va rivojlanish xususiyatlari

yoritilgan. Ushbu qismda O'zbekiston hududida shakllangan asosiy kulolchilik maktablari qadimiyligi, bugungi kunda ko'pchilik tomonidan tan olinganligi va ustoz shogird va boshqa an'analarning tiklanishi nuqta'i nazaridan kelib chiqib, Rishton, G'ijduvon, Xiva, Samarqand, Urgut, Toshkent, Andijon, G'urumsaroy va Shahrisabz kulolchilik an'alarining shakllanishi hamda tarixiy rivojlanish bosqichlari ketma-ketlikda ochib berishga harakat qilingan.

Monografiyaning "Kulolchilik maktablarining ijtimoiy-madaniy funksiyalari va an'analari" deb nomlanuvchi uchinchi bobining birinchi paragrafida ustoz-shogird an'analari, mehnat taqsimoti va gender vazifalarining ifodalanishi yoritilgan. Paragrafda ustoz shogird an'alarining madaniyat tashuvchilik funksiyalari bilan bir qatorda yosh avlodni tarbiyalashdagi samarali mehanizmlariga doir yondashuvlar ilgari surilgan. Hamda kulolchilikda gender ro'llar qat'iy emasligi bilan bog'liq nazariy qarashlar amaliy misollar doirasida ko'rsatib berilishiga e'tibor qaratilgan.

Kulolchilikda marosimiy an'analar va hunarning ramziy-ma'naviy mazmuni nomli ikkinchi paragrafda kulolchilik ustaxonalarida bajariladigan marosimiy odatlar, qo'llaniladigan bezaklarning ramziy ma'nolari va ularning transformatsiyasi tahlil qilingan. Mazkur qismda marosimiy odatlar va ramziy ma'nolardagi o'zgarishlarning ta'sir omillari bilan birga ochib berishga harakat qilingan.

Monografiyaning to'rtinchi bobi "Zamonaviy davrda kulolchilik maktablarining muammolari va rivojlanish istiqbollari" masalasiga qaratilgan bo'lib, uning birinchi paragrafida globallashuv, turizm, bozor iqtisodiyoti va ekologik omillar O'zbekiston an'anaviy kulolchilik maktablariga o'zaro bog'liq xolda ta'sir qilayotganligi yoritilgan. Shuningdek, mazkur omillar ta'sirida kulolchilikdagi an'anaviy jarayonlar transformatsiyalashib borayotganligi, ushbu jarayonda an'analarni saqlash uchun horij tajribalariga suyangan xolda takliflar va yondashuvlar ilgari surilgan.

Mazkur bobning an'anaviylik va innovatsiya uyg'unligi sharoitida kulollarning kasbga munosabati transformatsiyasiga bag'ishlangan paragrafida globallashuv, bozor iqtisodiyoti, turizmning kengayishi, kommunikativ texnologiyalarning rivojlanishi va innovatsiyalarga

asoslangan sanoatning shakllanishi kulolchilikni ijtimoiy institut sifatidagi ichki tuzilmalarini ya'ni an'anaviy kulolchilik ustahonalarida faoliyat olib borayotgan kulollarning kasbga bo'lgan munosabatiga ham ta'sir qilayotganligi ochib berilishiga e'tibor qaratilgan.

Xulosa qilib aytganda, mazkur monografiya tugallangan tadqiqot bo'lib, uning xulosa va natijalari etnografiya, etnologiya va antropologiya fanlariga sezilarli darajada hissa qo'shadi. Monografiyada tadqiqotchi tomonidan og'zaki tarix, etnografik kuzatuv va sotsiologik so'rovnoma metodlaridan samarali foydalanganligi, shuningdek, xolislik, davriylik, tarixiylik tamoyillariga izchil amal qilinganligi tadqiqotning ilmiy va amaliy ahamiyati oshiradi.

***Alisher Doniyorov,
tarix fanlari doktori, professor***

KIRISH

XX-XXI asr global antropologik va etnologik tadqiqotlarida an'anaviy hunarmandchilik tarmoqlari, xususan kulolchilik faoliyatini madaniy meros, ijtimoiy xotira va kasbiy bilimlar tizimi sifatida o'rganishga bo'lgan ilmiy qiziqish sezilarli darajada ortdi. Jahon ilmida kulolchilik faqat xo'jalik ehtiyojlarini qondiruvchi ishlab chiqarish faoliyati emas, balki jamiyatning ijtimoiy tuzilishi, estetik qarashlari, marosimiy an'analari va kasbiy identitetini mujassamlashtiruvchi murakkab ijtimoiy-madaniy fenomen sifatida talqin qilinmoqda. Shu jihatdan iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, madaniy merosni saqlash, etnoturizmni rivojlantirish, ijtimoiy identitetni mustahkamlash hududiy brendni yaratish doirasida ahamiyat kasb etib, globallasuv va madaniy transformatsiya jarayonlari sharoitida dolzarb hisoblanadi.

Dunyoning yetakchi tashkilotlari tomonidan kulolchilik maktablarini turli jihatlari yoritib kelinmoqda. Xususan, UNESCO, United Nations Industrial Development Organization, World Crafts Council, ICCROM va International Council of Museums kabi tashkilotlar kulolchilikning nomoddiy madaniy meros sifatida ustoz shogird an'anasi, avloddan avlodga bilimlar uzatuvchi, jamoaviy identitetni mustahkamlashda muhim tizim, kulolchilikni iqtisodiy barqarorlik, ishlab chiqarish klasterilar rivojlanishi va qiymat yaratish modeli, hunarmandchilik markazlarini hududiy brend va kreativ sanoat elementi, kulolchilik buyumlarini saqlash, konservatsiya va muzey talablari asosida rasmiylashtirish jarayonlariga e'tibor qaratib olib borgan tadqiqotlari muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur yo'nalishdagi ilmiy izlanishlar kulolchilikni avloddan avlodga o'tib kelayotgan madaniy faoliyat sifatida tizimli o'rganish zaruratini yuzaga chiqarib, tadqiqot mavzusining dolzarbligini belgilaydi.

Mustaqillik yillarida milliy hunarmandchilikni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan davlat siyosati va an'anaviy kasb-hunar turlarining qayta tiklanishi kulolchilik maktablarining jamiyatdagi o'rni va ijtimoiy ahamiyatini yangicha baholash zaruratini yuzaga chiqardi. O'zbekistonning Rishton, G'ijduvon va Xorazm vohalarida shakllangan an'anaviy kulolchilik maktablari orqali uzatiladigan kasbiy bilimlar ko'proq tarixiy-madaniy rivojlanish, hududiy sharoit va mahalliy

ijtimoiy munosabatlar bilan chambarchas bog'liq holda namoyon bo'lmoqda. Ushbu o'rinda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Bu idishlarda mehnat bilan, yurak bilan birga tarix ham bor. Hamma yo'nalishlarda milliy an'analarimizni tiklayapmiz. Sopol buyumlarni ham yana ommalashtirib, har bir xonadonga kiritish kerak. Ularni chet elliklar juda qadrlaydi. Chunki chiroyli, sifatli, ekologik toza. Yurtimizdagi har bir uyda mana shunday idishlar bo'lsa, ham milliy iftixor, ham ma'naviyat bo'ladi kabi fikrlari alohida ahamiyat kasb etadi.

Shu jihatdan, an'anaviy kulolchilik maktablarini alohida lokal madaniy hodisa sifatida etnografik va antropologik yondashuvlar asosida o'rganish, ularning ichki tuzilmasi, funksiyalari hamda jamiyatdagi o'rnini aniqlash zarurati yuzaga keladi. Ayniqsa, kulolchilik faoliyatida saqlanib kelayotgan kasbiy ichki bilimlar, ramziy qarashlar va norasmiy tajribalar tizimini zamonaviy ijtimoiy-madaniy kontekstda tahlil qilish mazkur mavzuning dolzarbligini belgilaydi.

Mazkur monografiya O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 17-noyabrdagi PF-5242-sonli Hunarmandchilikni yanada rivojlantirish va hunarmandlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida gi Farmoni, 2021-yil 23-martdagi PQ-5033-sonli Kulolchilikni jadal rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida gi Qarori hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida gi Farmonida belgilangan an'anaviy hunarmandchilik turlarini, xususan kulolchilik maktablarini asrash, rivojlantirish va ularni ilmiy asosda tadqiq etish bilan bog'liq vazifalarning ijrosini ta'minlashga xizmat qiladi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 28-yanvardagi 41-sonli Rishton an'anaviy kulolchiligi tarixi muzeyi faoliyatini tashkil etish to'g'risida gi Qarorihamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda muayyan darajada xizmat qiladi.

An'anaviy kulolchilik maktablari masalasi zamonaviy xorijiy antropologiya, etnologiya va moddiy madaniyatni o'rganishga ixtisoslashgan ilmiy yo'nalishlarda kompleks ijtimoiy-madaniy fenomen sifatida talqin qilinmoqda. Amerika va Yevropa ilmiy

maktablarida hunarmandchilik, jumladan kulolchilik faoliyatlarini kasbiy bilimlar tizimi, madaniy identifikatsiya vositasi hamda mahalliy ijtimoiy munosabatlar ifodasi sifatida o'rganishga qaratilgan tadqiqotlar shakllangan.

Bu borada kulolchilikning taixiy manba sifatida shakllanishi yuzasidan seminar-treninglar yo'lga qo'yilgan (Fransiyadagi Ijtimoiy fanlar bo'yicha oliy maktab (EHESS)), Qadimgi Peru kulolchilik an'analari bo'yicha master-klasslar tashkil qilingan (Yuta davlat universiteti Antropologiya muzeyi, AQSh), arxeologik tadqiqotlar asosida "Saroy buyumlari" nomi bilan tanilgan elita kulolchilik buyumlarining kelib chiqishini va ishlab chiqarish usullariga tayanga holda Ossuriya imperiyasi rivojida kulolchilikning o'rni ochib berilgan (Akron universiteti, AQSh), kulolchilik texnologiyalari, ishlab chiqarish an'analari va lokal maktablar shakllanishining tarixiy hamda ijtimoiy jihatlari xususan, kulolchilikni moddiy madaniyat, ijtimoiy xotira va madaniy transformatsiyalar bilan bog'liq holda o'rganish tendensiyasi ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida keng qamrovda tahlil qilinmoqda (Kembrij universiteti qoshidagi arxeologiya va antropologiya markazlari, Buyuk Britaniya).

Markaziy Osiyo hududiga oid xorijiy tarixiy-etnografik tadqiqotlarda ham hunarmandchilik, shu jumladan kulolchilik an'analari mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy hayoti, shahar va qishloq madaniyati, ishlab chiqarish munosabatlari bilan bog'liq holda yoritilgan. Xorijiy tadqiqotlarda Farg'ona vodiysi, Buxoro va Xorazm vohalari moddiy madaniyati doirasida kulolchilik faoliyatlari mahalliy muhit, tarixiy rivojlanish va madaniy ramzlar kontekstida umumiy tarzda tahlil qilinadi. Biroq ushbu izlanishlarda kulolchilik ko'p hollarda keng madaniy jarayonlarning tarkibiy qismi sifatida qaralib, alohida kulolchilik maktablarining ichki tuzilishi, ustoz-shogird an'analari, kasbiy bilimlarning uzatilishi va mahalliy ijtimoiy funksiyalari maxsus antropologik tadqiqot ob'ekti sifatida yetarlicha ochib berilmagan.

Shu jihatdan, Rishton, Gijduvon va Xorazm kabi an'anaviy kulolchilik maktablarini alohida lokal ijtimoiy-madaniy tizim sifatida, ya'ni ularning shakllanish tarixi, kasbiy bilimlar tizimi, madaniy ramzlar va jamiyat hayotidagi o'rni bilan birgalikda kompleks antropologik

yondashuv asosida o'rganish zarurati yuzaga keladi. Xorijiy ilmiy adabiyotlarda mavjud umumiy tahlillar ushbu maktablarni chuqur etnografik materiallar asosida qayta ko'rib chiqish, mahalliy amaliyotlarning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash va ularni zamonaviy ijtimoiy-madaniy jarayonlar bilan bog'liq holda tadqiq etish dolzarbligini yanada oydinlashtiradi.

Tadqiqot natijalarining ilmiy ahamiyati shundaki, Rishton, G'ijduvon, Xiva va Xorazm kulolchilik maktablarining aholining ijtimoiy-madaniy hayotidagi o'rni, ularning shakllanish omillari, ustoz-shogird an'analari, mehnat taqsimoti, gender vazifalari va kasbiy identitetga ta'siri tarixiylik, xolislik va tizimlilik tamoyillari tahlil qilinib, VIII asrda sopol buyumlarni sirlash texnologiyasi qo'llanishi bilan kulolchilik maktablarini shakllanishi boshlanib XV asrda ularning hududiy xususiyatlari aniqlashib, ixtisoslashgan kulolchilik maktablari paydo bo'lgan kabi yondashuvlar ilgari surilganligi nilan izohlanadi.

Tadqiqot natijalarining amaliy ahamiyati tadqiqot natijalaridan oliy o'quv yurtlarida Markaziy Osiyo xalqlari etnologiyasi , Sharq xalqlari antropologiyasi , Madaniy antropologiya fanlari bo'yicha o'quv, ilmiy-uslubiy va amaliy qo'llanmalar tayyorlashda, maxsus kurs va seminar mashg'ulotlarini tashkil etishda, muzey ekspozitsiyalarini ilmiy asosda shakllantirishda, etnoturizm va madaniy turizm loyihalarini ishlab chiqishda, shuningdek hunarmandchilik sohasi mutaxassisleri va talabalar uchun malaka oshirishga qaratilgan seminar-treninglar va metodik qo'llanmalar yaratishda foydalanish mumkinligi bilan belgilanadi.

I BOB. MAVZUNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI VA TARIXSHUNOSLIGI

§ 1.1. Kulolchilik fenomenining antropologik tadqiq etilishiga oid nazariy yondashuvlar

Sopoldan tayyorlangan buyumlar bozor munosabatlari rivojlangan davrda ham o'z ahamiyatini yo'qotganligi yo'q. Ular nafaqat xo'jalik ehtiyojlarini qondirish, shu bilan birga, nomoddiy va madaniy meros namunasi hamda sayyohlar uchun ramziy esdalik sifatida ham qadrlanmoqda. Qolaversa, sopol mahsulotlar hunarmandlar uchun barqaror daromad manbai bo'lib, mahalliy iqtisodiyotning muhim yo'nalishlaridan biriga aylanib bormoqda.

Hunarmandchilikning ushbu tarmog'i qadimdan jamiyat hayotida muhim o'rin tutib kelgan va murakkab taraqqiyot bosqichlarini bosib o'tgan. Ayrim davrlarda yuksalish kuzatilgan bo'lsa, boshqa bosqichlarda turli ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy omillar ta'sirida pasayish holatlari yuz bergan. Shunga qaramay, kulolchilik jamiyatdagi o'zgarishlar bilan hamohang tarzda transformatsiyaga uchrab, yangi sharoitlarga moslashish orqali o'z mavjudligini saqlab kelmoqda. Mazkur jarayon turli davrlarda olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda ham aks etib, sohaning ko'p qirrali hodisa sifatida o'rganilishiga zamin yaratgan.

Zamonaviy ilm-fan taraqqiyoti natijasida shakllangan yangi nazariy yondashuvlar va metodologik usullar an'anaviy hunarmandchilikni, jumladan kulolchilikni kompleks tarzda o'rganilish imkonini bermoqda. Kuzatiladiki, endilikda mazkur soha tarixiy, tavsifiy jihat bilan birga ijtimoiy-madaniy tizim, iqtisodiy resurs, madaniy identitet va nomoddiy merosning barqaror shakli sifatida tadqiq etilmoqda.

Shu nuqtai nazardan qaralganda, ko'p asrlik tajribaga ega bo'lgan kulolchilikni saqlash, uning unutilgan texnologik va ramziy jihatlarini tiklash hamda kelajak avlodga yetkazish masalasi dolzarb ilmiy-amaliy vazifaga aylanmoqda. Mazkur jarayon esa madaniy merosni asrash bilan birga milliy o'zlikni mustahkamlash, hududiy maktablarning

tarixiy xotirasini tiklash va ularni global madaniy jabhada namoyon qilish bilan ham uzviy bog'liqdir.

Zero, an'anaviy hunarmandchilikni ilmiy asosda chuqur o'rganligish va tizimlashtirish jahon xalqlari o'rtasida madaniy xilma-xillikni saqlash, identiklikni belgilash hamda uni keng miqyosda targ'ib qilish jarayonlariga xizmat qiladi. Shu bois, kulolchilik maktablarining ijtimoiy-madaniy transformatsiyasini zamonaviy ilmiy metodlar asosida tadqiq etish tarixiy ehtiyoj bo'lishi bilan birga bugungi va kelajak taraqqiyotining muhim omillaridan biridir.

Yuqorida bayon etilgan mulohazalardan kelib chiqib, shuni ta'kidlash mumkinki, mazkur dissertatsiya bugungi kungacha kulolchilikning nisbatan kam o'rganligilgan, biroq sohani muhim jihatlariga e'tibor qaratishni maqsad qilgan. Respublikada faoliyat olib borayotgan kulolchilik maktablarini zamonaviy yondashuvlar doirasida o'rganligish, hozirgacha olib borilgan tadqiqotlarni tarixiy davrlarda o'zgarib borish dinamikasini ko'rsatish va kelgusi tadqiqotlar uchun metodologik asos yaratish, kulolchilikning maktab darajasida shakllanish bosqichlarini aniqlash, ushbu maktablarning ijtimoiy-madaniy funksiyalari va an'analarini tadqiq qilish hamda ularning muammolari va rivojlanish istiqbollarinin aniqlashni maqsad qilgan.

Mazkur bobda O'zbekistondagi mavjud kulolchilik maktablarining ijtimoiy-madaniy transformatsiyasini talqin qilish uchun zarur bo'lgan nazariy-metodologik asoslar aniqlashtirilib, muammo tarixshunoslik nuqtai nazaridan tizimli ravishda tahlil qilingan. Kulolchilik moddiy ishlab chiqarish jarayoni sifatidagina tushunilmay, kasbiy bilimning davomiylik mezonlari, ichki me'yori va qadriyatlar, mazkur faoliyatning ijtimoiy jihatdan tan olinishi, huquqiy jihatdan tartibga solinishi va obro'-e'tibor tizimi orqali mustahkamlanadigan ijtimoiy institut¹ sifatida o'rganligilgan. Ushbu jarayon kulolchilikning fenomen sifatida talqin qilish imkonini yaratadi. Zero, ushbu tushuncha ilk bor qo'llanilgan falsafiy talqinlarga ko'ra², fenomen ob'yektiv borliqning inson ongidagi in'ikosi sifatida anglansa, keyinchalik fenomenologik

¹ Davlatova S. O'zbek an'anaviy hunarmandchiligi tarixiy jarayonlar kontekstida (O'zbekistonning janubiy hududlari misolida): tarixiy-etnologik tadqiqot. – Toshkent: Yangi nashr, 2018. – 368 b.

² Kant I. Critique of Pure Reason / transl. by N. K. Smith. – Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – 785 p.

nazariyalar³da ong tajribasida bevosita namoyon bo'ladigan hodisa sifatida talqin qilinadi. Bunday yondashuvlar esa fenomenni inson tajribasi va idroki bilan uzviy bog'liq holda o'rganligishga asos yaratgan.

Ijtimoiy fanlarda fenomen tushunchasi yanada kengayib, jamiyat hayotida mavjud bo'lgan va ijtimoiy-madaniy mazmun kasb etgan hodisalarni ifodalash uchun qo'llanilgan. Xususan, E. Teylor madaniyatni murakkab tizim sifatida izohlab, inson faoliyati mahsullarini madaniy fenomen sifatida talqin etadi⁴. Profeesor D. A. Alimova esa tarixning faqat faktlar majmui sifatida emas, balki ijtimoiy-madaniy jarayonlarni anglash va talqin qilish tizimi sifatida ko'rsatadi. Olimaning jadidchilik faoliyati doirasida ilgari surgan sotsiomadaniy va fenomenologik yondashuvlari⁵ kulolchilikni tarixiy kontekstda, ya'ni uning shakllanishi, funksiyasi va ramziy ma'nolari orqali tushunishga imkon beradi. Bunday yondashuv kulolchilikni ishlab chiqarish jarayoni bilan cheklanmay, balki uning ritual, estetik va identitet shakllantiruvchi jihatlarini ham ochib berishga xizmat qiladi.

Shu nuqtai nazardan kelib chiqib, urf-odat, an'ana, marosim va hunarmandchilik turlarini ijtimoiy-madaniy fenomen qatoriga kiritish mumkin. Etnolog A. A. Ashirovning "O'zbek xalqining qadimiy e'tiqod va marosimlari" nomli asari⁶da esa marosimda qo'llanilgan buyumlarning xalq marosimlari va e'tiqod tizimida ramziy va ritual ahamiyatga ega madaniy element sifatida talqin qilinadi. Ushbu jarayon kulolchilik fenomenini keng antropologik kontekstda, ya'ni ijtimoiy xotira, ramziy tafakkur va marosimiy amaliyotlar bilan uzviy bog'liq holda o'rganligishkerakligini ko'rsatadi. Mazkur nazariy qarashlar tadqiqotda qo'llaniladigan metodologik yondashuvlarning shakllanishiga asos bo'lib xizmat qiladi.

Dastavval qayd etish kerakki, mazkur tadqiqot doirasida "Kulolchilik maktabi" hamda "An'anaviy kulolchilik maktabi" iboralari asosiy tahliliy tushunchalar sifatida qo'llaniladi. Ularni ijtimoiy-antropologik nuqtai nazardan talqin qilish kulolchilikni

³ Husserl E. Ideas: General Introduction to Pure Phenomenology / Transl. by W. R. Boyce Gibson. – London: Routledge, 1931. – 416 p.

⁴ Taylor E. B. Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art, and Custom. – London: John Murray, 1871. – 502 p.

⁵ Алимова Д. А. История как история, история как наука. – Ташкент: Узбекистон, 2009. – 184 с.

⁶ Аширов А. А. Ўзбек халқининг қадимий эътиқод ва маросимлари. – Тошкент: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2007. – 276 б.

texnologik, estetik hodisadan tashqari ijtimoiy jihatdan tashkil topgan kasbiy tizim sifatida tushunish imkonini yaratadi. Bunday yondashuv dissertatsiyada ilgari surilgan nazariy qarashlarning mazmunini aniqlashtirib, kulolchilik fenomenining ijtimoiy mohiyatini ochib beradi.

Ijtimoiy antropologiya va etnologiyada maktab tushunchasi rasmiy ta'lim muassasasi bilan chegaralanmaydi. Mazkur kategoriya muayyan hududiy muhitda shakllangan, kasbiy bilim va ko'nikmalar, me'yorlar hamda qadriyatlarning uzluksiz davomiyligini ta'minlovchi barqaror ijtimoiy tuzilmani anglatadi. Shu bois, hunarmandchilik maktablari individual ustalar faoliyatining yig'indisi hisoblanmay, jamoaviy tajriba asosida shakllanadigan kasbiy hamjamiyat sifatida qaraladi⁷.

Mazkur talqinning metodologik asosini situativ o'rganligish (situated learning) va hamkorlikdagi faoliyat (communities of practice) konsepsiyasi tashkil etadi. Jumladan, J. Lave va E. Wenger tomonidan ishlab chiqilgan ushbu nazariyaga ko'ra, bilim rasmiy o'qitish jarayonidan ko'ra ko'proq amaliy faoliyatga bosqichma-bosqich o'tish orqali egallanadi. Shogird dastlab kuzatuvchi yoki ko'rinmas ishtirokchi maqomida bo'lib, vaqt o'tishi bilan kasbiy hamjamiyatning to'laqonli a'zosiga aylanadi⁸. Mazkur jarayonda bilim ijtimoiy muhit, tajriba darajasi va norasmiy me'yorlar bilan bog'liq holda shakllanadi.

Shu nuqtai nazardan, kulolchilik maktabi muayyan hududda shakllangan ustozlar va shogirdlar doirasi, kasbiy me'yorlar, texnologik tajriba hamda obro'-e'tibor tizimi bilan tavsiflanadigan ijtimoiy birlik sifatida ham talqin qilinadi. Bunday tuzilma doirasida kasbiy faoliyat jamoaviy baholash va ijtimoiy tan olish tizimlari orqali tartibga solinadi. P. Bourdieu faoliyat nazariyasi⁹da ta'kidlaganligidek, kasbiy bilimlar ichidagi harakatlar habitus va ijtimoiy maqom bilan belgilanadi. Shu ma'noda kulolchilik maktabi kasbiy kapital va ijtimoiy maqomning shakllanish bilimlari sifatida namoyon bo'ladi.

⁷ Lave J., Wenger E. *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1991. – 138 p.; Wenger E. *Communities of Practice: Learning, Meaning and Identity*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – 318 p.

⁸ O'sha joyda.

⁹ Bourdieu P. *Outline of a Theory of Practice*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1977. – 248 p.

Antropologik tadqiqotlarga ko'ra hunarmandchilik jarayoni bilim va tajribaning faoliyat vaqtida shakllanishi bilan bog'liq holda izohlanadi. J. Goody yozuv va og'zaki madaniyat o'rtasidagi farqlarni tahlil qilar ekan, og'zaki tarzda bilimlarning avloddan avlodga o'tishi jarayoni ijtimoiy tuzilma bilan bevosita bog'liqligini ko'rsatadi¹⁰. T. Ingold va T. Marcxand esa mahoratni inson, muhit hamda amaliy faoliyat o'rtasidagi uzviy aloqada shakllanadigan jarayon sifatida talqin etadi¹¹. Bunday qarashlar kulolchilik maktablarida bilimning yozma dastur asosida emas, kundalik mehnat va amaliy ishtirok orqali o'tishini ilmiy jihatdan asoslaydi.

R. Sennett hunarmandlikni axloqiy mas'uliyat va kasbiy sharaf bilan bog'liq ijtimoiy hodisa sifatida talqin qilib, ustalik faoliyatini shaxsiy mahorat bilan bir qatorda ijtimoiy majburiyat sifatida ham izohlaydi¹². Shu bois, kulolchilik maktablari iqtisodiy ishlab chiqarish birligi bo'lish bilan birga, kasbiy identitet va madaniy qadriyatlarni mustahkamlovchi muhit vazifasini ham bajaradi.

Tadqiqotda qo'llanilgan "An'anaviy kulolchilik maktabi" tushunchasi tarixiy davomiylik asosida shakllangan va avloddan-avlodga o'tib kelayotgan kasbiy bilimlar majmuasi va an'anaviylik tarixiy tajribaning davomiy qayta qo'llanilishini anglatadi. Situativ o'rganish¹³ nazariyasi mazkur jarayonni izohlashda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi, chunki unda bilim avloddan-avlodga o'tishi bevosita amaliy ishtirok va ijtimoiy muhit bilan bog'lanadi¹⁴.

An'anaviy kulolchilik maktablari hududiy va madaniy identitetni shakllantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Muayyan maktab mahsulotlarida tarixiy tajriba, estetik qarashlar va jamoaviy xotira

¹⁰ Goody J. *The Logic of Writing and the Organization of Society*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1989. – 196 p.; Marchand T. H. J. *Making Knowledge: Explorations of the Indissoluble Relation Between Mind, Body and Environment*. – Oxford: Wiley-Blackwell, 2008. – 256 p.

¹¹ Ingold T. *The Perception of the Environment: Essays on Livelihood, Dwelling and Skill*. – London: Routledge, 2000. – 465 p.; Marchand T. H. J. *Making Knowledge: Explorations of the Indissoluble Relation Between Mind, Body and Environment*. – Oxford: Wiley-Blackwell, 2008. – 256 p.

¹² Sennett R. *The Craftsman*. – New Haven: Yale University Press, 2008. – 326 p.

¹³ Situativ o'rganish (situational learning) – ta'lim jarayonida bilim va ko'nikmalarni real hayotiy vaziyatlar, muammoli holatlar yoki amaliy faoliyatga yaqin sharoitlarda o'rganishga asoslangan pedagogik yondashuv hisoblanadi. Ushbu usulda bilimlar nazariy tarzda emas, balki muayyan vaziyatlarni tahlil qilish, muammolarni hal qilish va tajriba orqali erishiladi.

¹⁴ Lave J., Wenger E. *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1991. – 138 p.

mujassamlanadi. Shu tariqa, “Kulolchilik maktabi” tushunchasi texnologik umumiylikdan serqirra ma’noga ega bo’lib, kasbiy bilimlarni uzatish tizimi, ijtimoiy maqomni shakllantirish bilimlari hamda hududiy madaniy identitetni mustahkamlovchi tizim sifatida talqin qilinadi.

Mazkur nazariy asoslar kulolchilik maktablarining jamiyat tomonidan tan olinishi, ustoz-shogird munosabatlarining barqarorlashuvi hamda kasbiy bilimlarning avlodan-avlodga o’tishi tizimlarini aniqlashda konseptual tayanch bo’lib xizmat qiladi. Shuningdek, u kulolchilik faoliyatida ijtimoiy maqom, kasbiy legitimatsiya va obro’-e’tibor tizimining shakllanishini tahlil etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bundan tashqari, mazkur yondashuvlar hududiy kulolchilik maktablarining o’ziga xos uslubiy xususiyatlari qanday qilib ijtimoiy-madaniy omillar bilan bog’liq holda shakllanganligini izohlash, an’anaviylik va innovatsiya o’rtasidagi nisbatni tushuntirish hamda Globallashuv sharoitida kasbiy identitet transformatsiyasini tahlil qilish imkonini beradi.

Bir so’z bilan aytganda, kulolchilik maktabi va an’anaviy kulolchilik maktabi tushunchalarining ijtimoiy-antropologik talqini dissertatsiyada ko’tarilgan asosiy ilmiy muammolar, xususan, kasbiy bilimlarning uzatilish tizimi, hunarmandchilikning ijtimoiy tuzilmasi, hududiy identitet shakllanishi va zamonaviy transformatsiya jarayonlarini kompleks ravishda yoritishda nazariy-metodologik poydevor vazifasini bajaradi.

Ijtimoiy antropologiya va etnologiyada hunarmandchilik faoliyatini ijtimoiy institut sifatida tushunish aksariyat hollarda strukturaviy-funksional yondashuv doirasida muhokama qilinadi. Bunday yondashuv jamiyatni bir-biri bilan uzviy bog’langan turli unsurlar tizimi sifatida tushunadi va har bir institutning jamiyat barqarorligidagi o’rnini aniqlashga imkoniyat yaratadi.

Shu nuqtai nazardan qaralganda, hunarmandchilik faqat mahsulot ishlab chiqarish yoki iqtisodiy faoliyat bilan cheklanib qolmasdan, jamiyatda muayyan ijtimoiy vazifalarni bajaradi. Kasbiy an’analarni saqlaydi, ustoz-shogird munosabatlari orqali tajriba va bilimlarni

avloddan-avlodga yetkazadi hamda hunarmandlar o'rtasidagi kasbiy tartib va mavqe tizimini shakllantiradi. Bir so'z bilan aytganda, hunarmandchilikni jamiyat hayotiga chuqur singib ketgan, iqtisodiy, madaniy va ijtimoiy munosabatlarni bir-biri bilan bog'lab turadigan muhim institut sifatida anglash kerak.

Kulolchilik ijtimoiy institut sifatida avvalo, mehnat taqsimoti va kasbiy vazifalar tizimi orqali ham ko'zga tashlanadi. Bu borada Emile Durkheim va Marcel Mauss maktabi vakillarining qarashlariga ko'ra, hunarmandchilik jamiyatdagi ijtimoiy hamjihatlikni mustahkamlovchi muhim faoliyat turlaridan biridir¹⁵. Chunki, bunday faoliyat jarayonida odamlar o'zaro hamkorlik etadi, tajriba almashadi va umumiy qadriyatlarga tayangan holda faoliyat olib boradi.

Kulolchilik faoliyatiga nazar tashlasak, unda ishlab chiqarish texnik ko'nikmalar majmui bilan cheklanmaydi. Usta va shogird o'rtasidagi munosabatlar, kasb bilan bog'liq axloqiy qoidalar, mehnat madaniyati hamda mas'uliyat ushbu faoliyatning muhim tarkibiy qismlarini tashkil etadi. Shu sababli ham kulolchilik ustaxonasi buyum tayyorlanadigan joy bo'lishi bilan bir qatorda tajriba, qadriyat va kasbiy an'ana ustozdan shogirdga o'tishini ta'minlaydigan ijtimoiy kichik jamiyat sifatida ham namoyon bo'ladi. Umuman olganda, kulolchilik jarayonida mehnat, tajriba va ijtimoiy qadriyatlar bir-biri bilan uyg'unlashib, kasbning doimiyligini ta'minlaydi hamda jamiyat madaniy hayotining rang-barang jihatlarini boyitib boradi.

Strukturaviy-funksional yondashuv nuqtai nazaridan kulolchilik maktablari norasmiy institutlar sifatida jamiyat ichida muayyan funksiyalarni bajaradi. Ular kasbiy bilimlarni avloddan-avlodga o'tishi, ijtimoiy nazoratni amalga oshirish, ustoz va shogird o'rtasidagi ierarxik munosabatlarni tartibga solish hamda kasbiy maqomni legitimatsiyalash vazifalarini bajaradi. B. Malinovskiy va K. Levi-Stross tadqiqotlarida hunarmandchilik institutlari jamiyatning madaniy va ijtimoiy ehtiyojlariga moslashgan funksional tizim sifatida talqin qilinadi¹⁶.

¹⁵ Durkheim É. *The Division of Labour in Society*. – New York: Free Press, 1995. – P. 4; Mauss M. *The Gift: The Form and Reason for Exchange in Archaic Societies*. – London: Routledge, 2000. – 192 p.

¹⁶ Malinowski B. *A Scientific Theory of Culture and Other Essays*. – Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1944. – 228 p.; Lévi-Strauss C. *Structural Anthropology*. – New York: Basic Books, 1963. – 410 p.

Kulolchilikni ijtimoiy institut sifatida talqin qilish uning tarixiy davomiyligini tushuntirish imkonini ham beradi. P. Bourdieu tomonidan ishlab chiqilgan faoliyat va habitus tushunchalari hunarmandchilikni ijtimoiy institut sifatida anglashda muhim nazariy asos bo'lib, kulolchilik faoliyatida shakllangan kasbiy odatlar va ijtimoiy xulq-atvor me'yorlarining avloddan avlodga o'tishini izohlaydi¹⁷.

Shu nuqtai nazardan kelib chiqib aytish kerakki, an'anaviy kulolchilik maktablarini ijtimoiy institut sifatida talqin qilish orqali ularning jamiyatdagi funksional o'rni, kasbiy munosabatlarini tartibga solish tizimlari va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashdagi roli strukturaviy-funksional yondashuv asosida tahlil qilish sohaga oid bilimlarni zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida boyitish imkoniyatini vujudga keltiradi.

Yuqorida tahlil qilingan nazariyalar mazkur tadqiqotning tegishli bo'limlarida turli darajada qo'llanilib, ushbu jarayon tadqiq qilinayotgan muammoni turli jihatlar va yondashuvlar asosida ko'rib chiqish imkonini yaratgan. Mazkur jarayonni quyida batafsil ko'rib chiqish orqali qismlarda qo'llanilgan yondashuvlarni amaliy tahlil bilan bog'lash, ularning qo'llanilish chegaralari va natijadorlik darajasini belgilash hamda umumiy xulosalarni asosli tarzda shakllantirish imkoni paydo bo'ladi.

Dastavval kasbiy bilimlarga to'xtalib, ularning avloddan avlodga o'tishini faqat og'zaki ko'rsatma yoki shaxsiy tajriba bilan izohlash yetarli emasligini e'tirof etish kerak. Ijtimoiy antropologiyada mazkur jarayonni tushuntiruvchi muhim nazariy asoslardan biri P. Burdye tomonidan ishlab chiqilgan habitus va faoliyat (practice) konsepsiyasi ahamiyat kasb etadi. Burdyening bu boradagi asosiy yondashuvlari shundaki, u kasbiy ko'nikmalarni ijtimoiy muhitda shakllanadigan, tanaga singgan va kundalik mehnat jarayonida avtomatik tarzda takrorlanib turiladigan odatlar tizimi sifatida tushuntiradi. Ushbu yondashuvga ko'ra, kulolchilikdagi muhim va ayni vaqtda sirli bilimlar – loyning pishganligini his qilish, shaklni muvozanatda ushlab, olov haroratini me'yorida boshqarish, sirning o'tirishini oldindan payqash kabi ko'nikmalar – yozma ko'rsatmadan ko'ra ko'proq faoliyat

¹⁷ Bourdieu P. Outline of a Theory of Practice. – Cambridge: Cambridge University Press, 1977. – 248 p.

davomida tanaviy sezgi, xotira sifatida shakllanadi va shuning uchun ham bilimlar avloddan avlodga uzatilishda ijtimoiy muhit, kasbiy ierarxiya hamda obro‘-e‘tibor mezonlari hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Natijada Burdyening nazariyasi¹⁸ kulolchilik maktablarida kasbiy bilimlarning avloddan-avlodga o‘tishi ustoz o‘rgatuvchi va shogird o‘rganuvchi kabi munosabatlari bilan cheklanmasdan, kasbiy legitimatsiya, norasmiy nazorat va ramziy kapital (obro‘) orqali mustahkamlanadigan ijtimoiy tizim ekanini izohlash imkonini beradi. Mazkur tadqiqotda kasbiy bilimlar va ularning ijtimoiy uzatilish tizimlari masalasi ham alohida ahamiyat kasb etib, ushbu qismda muammoni nazariy asoslarini tushunish zaruratini belgilaydi.

Ushbu jarayonni ijtimoiy antropologiyada mavjud zamonaviy yondashuvlar asosida ko‘rib chiqsak, kasbiy bilimlar kundalik faoliyat, takroriy mehnat jarayonlari va bevosita ijtimoiy muloqot orqali shakllanadigan tajribaviy bilimlar majmui sifatida talqin qilinadi. Hunarmandchilik faoliyatiga xos bilimlar, jumladan kulolchilik faoliyatida mavjud bo‘lgan ishlab chiqarish ko‘nikmalar, material bilan ishlash malakasi va ishlab chiqarish jarayoniga oid nozik tafsilotlar og‘zaki izohdan ko‘ra, amaliy ishtirok orqali o‘zlashtiriladi. Shu sababli kulolchilik bilimlari ko‘proq ko‘rib o‘rganligish, takrorlash va tajriba qilish orqali uzatiladigan bilim turi sifatida namoyon bo‘ladi¹⁹.

Antropologik tadqiqotlar hunarmandchilikka oid bilimlarning avloddan avlodga o‘tishi bevosita ijtimoiy muhitga bog‘liq ekanini ko‘rsatadi. Kulolchilik faoliyatida bilim uzatish jarayoni muayyan kichik vaqt oralig‘ida ta‘minlanmaydi u uzoq muddatli ishtirok va tajriba yig‘ish orqali amalga oshadi. Mazkur jarayonda bilim egasi bilan bilim oluvchi o‘rtasidagi munosabatlar rasmiy o‘qitish shakli olib borilmaydi. Bilimlar o‘tishi kundalik mehnat jarayonida shakllanadigan norasmiy o‘zaro ta‘sirga asoslanadi. Mazkur holat kasbiy bilimlarni ijtimoiy tajriba mahsuli ekanini ko‘rsatadi²⁰.

¹⁸ Bourdieu P. Outline of a Theory of Practice / P. Bourdieu. – Cambridge: Cambridge University Press, 1977. – 248 p.; Bourdieu P. The Logic of Practice / P. Bourdieu. – Stanford: Stanford University Press, 1990. – 333 p.

¹⁹ Ingold T. The Perception of the Environment: Essays on Livelihood, Dwelling and Skill. – London: Routledge, 2000. – 465 p.; Marchand T. H. J. Making Knowledge: Explorations of the Indissoluble Relation Between Mind, Body and Environment. – Oxford: Wiley-Blackwell, 2008. – 256 p.

²⁰ Lave J., Wenger E. Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation. – Cambridge: Cambridge University Press, 1991. – 138 p.

Kasbiy bilimlarning o'tishida tanaviy tajriba alohida ahamiyat kasb etadi. Kulolchilik faoliyatida materialning xususiyatlarini his qilish, loyning pishganlik darajasini aniqlash, olov bilan ishlashdagi muvozanatni saqlash kabi ko'nikmalar verbal tushuntirishdan ko'ra, tananing bevosita tajribasi orqali shakllanadi. T. Ingold va R. Sennett ta'kidlaganligidek, hunarmandchilik bilimlari bilishdan ko'ra qila olishga yaqin bo'lib, bunday bilim turi tanaviy xotira hamda amaliy tajribaga tayangan holda avloddan-avlodga o'tadi²¹.

Shuningdek, kasbiy bilimlarning avloddan-avlodga o'tishi ijtimoiy tan olish va tajriba asosida baholanadi. Kulolchilik faoliyatida bilimning to'liq egallanganligi rasmiy hujjat yoki diplom bilan tasdiqlanmaydi. Bajarilgan ish sifati, buyumning mustahkamligi va estetik jihatlari orqali ko'rinadi. Shu jihatdan, kasbiy bilimlar ijtimoiy muhitda sinovdan o'tgan va jamoa tomonidan e'tirof etilgan holatda legitimlashadi. Mazkur jarayon hunarmandchilik faoliyatida bilim avloddan avlodga o'tishini doimiy ijtimoiy nazorat doirasida kechadigan amaliy jarayon sifatida talqin qilishga imkon beradi²².

Ushbu tadqiqotda kulolchilik maktablarida mehnat taqsimoti va gender rollari masalasi ham muhim ahamiyat kasb etadi, shu bois ularning nazariy asoslarini aniqlash va belgilash zarur hisoblanadi. An'anaviy hunarmandchilik tizimida mehnat faoliyatining tashkil etilishi ko'pincha ijtimoiy-madaniy me'yorlar, urf-odatlar hamda jamiyatda shakllangan gender tasavvurlar bilan chambarchas bog'liq bo'ladi. Kulolchilik maktablari misolida ham ustoz-shogird an'anasi, ishlab chiqarish jarayonining bosqichlari va mehnat faoliyatining taqsimlanishi ko'pincha erkaklar va ayollar jamiyatidagi ijtimoiy rollar bilan uyg'un holda shakllangan.

Shu nuqtai nazardan, tadqiqotda kulolchilik jarayonida erkaklar va ayollarning ishtiroki, ularning bajaradigan vazifalari, mehnat jarayonida o'zaro munosabatlari hamda ushbu jarayonning tarixiy shakllanish omillari antropologik yondashuvlar asosida tahlil qilinadi. Bunda gender antropologiyasi, ijtimoiy mehnat taqsimoti va an'anaviy hunarmandchilik tizimiga oid nazariy qarashlar metodologik asos

²¹ Ingold T. *The Perception of the Environment: Essays on Livelihood, Dwelling and Skill*. – London: Routledge, 2000. – 465 p.; Sennett R. *The Craftsman*. – New Haven: Yale University Press, 2008. – 326 p.

²² Bourdieu P. *Outline of a Theory of Practice*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1977. – 248 p.

sifatida xizmat qiladi. Mazkur yondashuv kulolchilik maktablarida mehnat faoliyatining iqtisodiy tomonlarini tushunish bilan bir qatorda ijtimoiy va madaniy jihatlarini ham anglash imkonini beradi.

Ijtimoiy antropologiyada mehnat taqsimoti va gender vazifalarini biologik farqlar bilan izohlashdan voz kechish holati mavjud bo'lib, unga asos bo'lgan nazariy o'zgarish XX asrning birinchi yarmida M. Mid tomonidan amalga ishlab chiqilgan va ilgari surilgan. Uning etnografik tadqiqotlarida erkak va ayol mehnat faoliyatidagi farqlar tabiiy zarurat deb baholanmaydi. Balki, madaniy tasavvurlar va ijtimoiy me'yorlar mahsuli ekanini ilmiy jihatdan asoslab berdi.

Keyinchalik S. Ortner va M. Strathern tadqiqotlarida esa gender vazifalari ishlab chiqarish jarayonidagi qat'iy vazifalar bo'lmay muayyan ijtimoiy-madaniy kontekstda shakllanadigan va vaqt o'tishi bilan transformatsiyalanib boradigan tizim sifatida talqin qilindi²³. Ushbu yondashuvning muhim natijasi shundaki, hunarmandchilik faoliyati, jumladan, kulolchilikda erkak va ayol mehnatining chegaralari universallikka ega emasligi, hududiy an'ana, iqtisodiy ehtiyoj va ijtimoiy maqom bilan belgilanishi ilmiy jihatdan isbotlandi. Mazkur nazariy asos kulolchilik maktablarida mehnat taqsimoti va gender vazifalarini biologik determinizm doirasidan chiqib ijtimoiy konstruksiya sifatida tahlil qilish imkonini beradi. Ushbu yondashuv dissertatsiyada erkak va ayol mehnatining funksional chegaralari hamda ularning kasbiy maqom bilan bog'liqligini aniqlash, mehnat taqsimoti va unda gender vazifalarining shakllanishi, shuningdek, kasbiy identitetning vujudga kelish tizimlarini tahlil qilish uchun metodologik asos vazifasini bajaradi.

Qayd etish mumkinki, tadqiqotda mehnat taqsimoti va gender vazifalarining ijtimoiy-antropologik talqini ham ahamiyatli sanalib, hunarmandchilik tarmoqlarini tadqiq qilishda samarali natijalarga erishilgan nazariyalar ishlab chiqilgan. Xususan, ijtimoiy antropologiyada mehnat taqsimoti jamiyatda ishlab chiqarish jarayonining tashkiliy jihati sifatida qaralмай ijtimoiy munosabatlar,

²³ Mead M. *Sex and Temperament in Three Primitive Societies*. – New York: William Morrow & Company, 1935. – 356 p.; Ortner S. B. *Is Female to Male as Nature Is to Culture?* // *Feminist Studies*. – 1974. – Vol. 1, No. 2. – P. 5–31.; Strathern M. *The Gender of the Gift: Problems with Women and Problems with Society in Melanesia*. – Berkeley: University of California Press, 1988. – 384 p.

madaniy me'yorlar va gender tasavvurlarini aks ettiruvchi tizim sifatida talqin qilinadi. Hunarmandchilik faoliyati, jumladan, kulolchilik faoliyatida mehnat taqsimoti biologik farqlardan ko'ra ko'proq ijtimoiy tajriba, an'ana va madaniy tasniflar asosida shakllanadi. Shu bois, erkak va ayol mehnatining ajratilishi tabiiy zarurat emas, balki tarixan qaror topgan ijtimoiy-madaniy konstruktsiya sifatida namoyon bo'ladi²⁴.

Antropologik tadqiqotlar hunarmandchilikda gender vazifalari ishlab chiqarish jarayonining turli bosqichlarida namoyon bo'lishini ko'rsatadi. Kulolchilik faoliyatida mehnat jarayonining ayrim turlari xom ashyo tayyorlash, shakl berish, pishirish yoki bezash kabi bosqichlar muayyan gender bilan bog'lab tasavvur qilinadi. Bunday ajratish qat'iy va barcha jarayonlarga tegishli emas. Ya'ni universal xarakterga ega emas. Ushbu jarayon mahalliy ijtimoiy muhit, urf-odatlar va tarixiy tajriba bilan belgilanadi. Tushunish mumkinki, gender vazifalari kulolchilikda qat'iy biologik chegaralar bilan amalga oshmaydi moslashuvchan ijtimoiy normalar asosida shakllanadi²⁵.

Mehnat taqsimotining gender asosida tashkil etilishi ijtimoiy maqom va kasbiy obro' masalalari bilan ham chambarchas bog'liq. Kulolchilik faoliyatida ayrim mehnat turlarining asosiy yoki ikkinchi darajali sifatida baholanishi gender tasavvurlariga tayangan holda shakllanadi. Natijada ishlab chiqarish jarayonidagi turli faoliyat shakllari iqtisodiy bilan bir qatorda ijtimoiy ahamiyat nuqtai nazaridan ham turlicha baholanadi. Bunday holat gender vazifalarining hunarmandchilik doirasida ijtimoiy tenglik yoki ierarxiyani shakllantirishdagi o'rnini ochib beradi²⁶.

Ijtimoiy antropologiyada gender vazifalari tarixiy sharoit va ijtimoiy jarayonlar ta'sirida transformatsiyalanib boruvchi tizim sifatida qaraladi. Kulolchilik faoliyatida ham zamonaviy iqtisodiy munosabatlar, bozor talablari va turizm omillari mehnat taqsimoti va gender vazifalariga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Bu esa gender vazifalarining moslashuvchanligini ko'rsatadi²⁷.

²⁴ Ortner S. B. Is Female to Male as Nature Is to Culture? // *Feminist Studies*. – 1974. – Vol. 1, No. 2. – P. 5–31; Moore H. L. *Feminism and Anthropology*. – Cambridge: Polity Press, 1988. – 226 p.

²⁵ Strathern M. *The Gender of the Gift*. – Berkeley: University of California Press, 1988. – 375 p.

²⁶ Bourdieu P. *Masculine Domination*. – Stanford: Stanford University Press, 2001. – 133 p.

²⁷ Connell R. W. *Gender*. – Cambridge: Polity Press, 2002. – 120 p.

Umuman olganda, kulolchilik faoliyatidagi mehnat taqsimoti va gender vazifalari biologik hamda ijtimoiy tengsizlik nuqtai nazaridan tashqari madaniy me'yorlar, kasbiy tajriba hamda tarixiy sharoitlar bilan bog'liq holda tahlil qilinadi. Ushbu yondashuv keyingi masalalarda kulolchilik faoliyatida kasbiy identitet va ijtimoiy maqomning shakllanish jarayonlarini tahlil qilish uchun zarur metodologik asos yaratadi.

Moddiy buyumlarning ramziy va semantik mazmunini tahlil qilish ijtimoiy va madaniy antropologiyada strukturaviy-semiotik hamda interpretativ yondashuvlar bilan bog'liq holda rivojlangan. K. Levi-Stross²⁸ tomonidan ishlab chiqilgan strukturaviy tahlil buyumlar shakli va bezaklarini jamiyat tafakkurida mavjud bo'lgan binar oppozitsiyalar va madaniy tasniflarning moddiy ifodasi sifatida talqin qilish imkonini berdi. Ushbu yondashuvning asosiy ilmiy natijasi shundaki, moddiy madaniyat elementlari, jumladan, kulolchilik buyumlari, jamiyatning ijtimoiy tuzilmasi va dunyoqarashini aks ettiruvchi belgilar tizimi sifatida tushuntirildi.

Keyinchalik V. Tyorner va K. Girtslar²⁹ interpretativ antropologiya doirasida ramzlarni ijtimoiy ma'no tashuvchisi sifatida talqin qilib, buyumlarning shakl, bezak va rang tizimi orqali madaniy tajriba, marosimiy tasavvurlar hamda ijtimoiy qadriyatlar avlodan-avlodga o'tishini ilmiy jihatdan asoslab berdilar. Mazkur yondashuv kulolchilik buyumlarini madaniy matn sifatida o'qish imkonini berib, dissertatsiyada shakl, bezak va rang tizimining ramziy ma'nolarini tahlil qilish uchun metodologik asos vazifasini bajaradi.

Ijtimoiy antropologiyaning kasbiy identitet va ijtimoiy maqomni o'rganligish bilan bo'g'liq nazariyalari jamiyat va uning tarkibiy qismlarini atroflicha tadqiq qilish, voqelikni aniq hayot bilan bog'lagan holatda tushunish imkonini oshiradi. Kulolchilik faoliyatida kasbiy identitet va ijtimoiy maqom masalasi kam e'tibor qaratilgan jihatlardan hisoblanadi.

Ijtimoiy antropologiyada kasbiy identitet shaxsning muayyan faoliyat turi bilan o'zini anglash shakli bo'lib, u kasbga oid bilim va

²⁸ Леви-Стросс К. Структурная антропология / К. Леви-Стросс. – М.: Наука, 1985. – 536 с.

²⁹ Turner V. The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual. – Ithaca: Cornell University Press, 1967. – 405 p.; Geertz C. The Interpretation of Cultures. – New York: Basic Books, 1973. – 470 p.

ko'nikmalar majmui bilan bir qatorda jamiyat tomonidan tan olinadigan ijtimoiy mavqe, obro' hamda ramziy maqom bilan chambarchas bog'liq holda shakllanadi. Kulolchilik faoliyatida kasbiy identitet shaxsning o'z mehnati orqali jamiyatda tutgan o'rni, ijtimoiy aloqalari va madaniy qadriyatlar tizimiga munosabati orqali namoyon bo'ladi³⁰. Shu jihatdan, kulolning kimligi uning ishlab chiqargan mahsuloti, mehnat madaniyati va ijtimoiy tan olinishi bilan belgilanadi.

Antropologik tadqiqotlar kasbiy identitetning shakllanishi ijtimoiy muhit bilan doimiy o'zaro ta'sirda kechadigan jarayon ekanini ko'rsatadi. Kulolchilik faoliyatida kasbiy identitet kundalik mehnat jarayonida, buyumlar sifati va uslubining ijtimoiy baholanishi orqali mustahkamlanadi³¹. Shaxsning o'zini kulol sifatida tan olishi va jamiyat tomonidan tan olinishi bir-birini to'ldiruvchi jarayon bo'lib, bunday holat kasbiy identitetning ijtimoiy xarakterga ega ekanini ko'rsatadi.

Kasbiy identitet ijtimoiy maqom bilan uzviy bog'liq holda shakllanadi. Kulolchilik faoliyatida ijtimoiy maqom rasmiy lavozim yoki huquqiy maqom bilan belgilanmaydi. Mehnat natijasining sifati, buyumlarning jamiyatda qanchalik qadrlanishi va hunarmandning obro'-e'tibori orqali belgilanadi. Shu sababli kulolchilik faoliyatida ijtimoiy maqom doimiy ravishda o'zgarib, ijtimoiy muhit tomonidan baholanib boriladi³². Ushbu jarayon kasbiy faoliyatni ijtimoiy raqobat va o'zini namoyon etish bilimlariga aylantiradi.

Ijtimoiy antropologiyada kasbiy identitet va maqomning shakllanishi ramziy tan olinishi bilan ham bog'liq holda tahlil qilinadi. Kulolchilik faoliyatida ayrim buyumlar, uslublar yoki texnologiyalar ma'lum hudud yoki guruh bilan bog'lab talqin qilinib, hunarmandning ijtimoiy mavqeini mustahkamlovchi ramziy belgilar vazifasini bajaradi³³. Natijada kulolning kasbiy identiteti iqtisodiy, madaniy va ramziy ahamiyat kasb etadi.

Kulolchilik faoliyatida kasbiy identitet va ijtimoiy maqom ijtimoiy munosabatlar, madaniy baholash va ramziy tan olish orqali shakllanadigan jarayon sifatida ham talqin qilinadi. Ushbu yondashuv

³⁰ Jenkins R. *Social Identity*. – London: Routledge, 1996. – 224 p.

³¹ Barth F. *Ethnic Groups and Boundaries*. – Boston: Little, Brown and Company, 1969. – 153 p.

³² Weber M. *Economy and Society*. – Berkeley: University of California Press, 1978. – 1469 p.

³³ Bourdieu P. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1984. – 613 p.

kulolchilik buyumlarining shakl, bezak va rang tizimida mujassam bo'lgan ramziy ma'nolarni hamda ularning madaniy xotira va hududiy identitet bilan bog'liqligini tahlil qilish uchun muhimdir.

Kulolchilik buyumlarining shakl, bezak va rang tizimidagi ramziy ma'nolari ham ijtimoiy va madaniy antropologiyaning nigohida o'ziga hos nazariyalarning paydo bo'lishiga sabab bo'lgan. Xususan, ijtimoiy va madaniy antropologiyada moddiy buyumlarni jamiyatning ramziy tizimini ifodalovchi madaniy belgilar majmui sifatida talqin etadilar. Shu nuqtai nazardan, kulolchilik buyumlarining shakli, bezagi va ranglar uyg'unligi estetik tanlov mahsuli bo'lishdan tashqari, muayyan madaniy tasavvurlar, tarixiy tajriba va ijtimoiy xotiraning moddiy ifodasi sifatida ko'rinadi³⁴. Antropologik tadqiqotlarda buyumlar jamiyatning o'zini anglash shakllaridan biri bo'lib, ular orqali madaniy ma'no uzatiladi va mustahkamlanadi.

Kulolchilik buyumlarining shakliy tuzilishi muayyan amaliy ehtiyojlarga moslashgan bo'lsa-da, ularning barqaror takrorlanishi madaniy an'ananing mavjudligidan dalolat beradi. Antropologik yondashuvda shakl funksional qulaylik bilan bir qatorda jamiyatda qabul qilingan me'yor va tasniflarni ham ifodalaydi. Shu sababli, muayyan hududda ishlab chiqarilgan kulolchilik buyumlarining shakliy o'xshashligi madaniy xotiraning avloddan avlodga o'tayotgan barqaror modeli sifatida qaraladi³⁵.

Bezak va naqsh tizimi esa kulolchilik buyumlarining eng muhim ramziy jihatini tashkil etadi. Geometrik, o'simliksimon yoki abstrakt naqshlar tasodifiy bezak unsurlari emas, albatta. Ular muayyan dunyoqarash, kosmologik tasavvurlar va ijtimoiy ramzlarning ifodasi hisoblanadi. Antropologik tadqiqotlarda bezak tizimi madaniy matn sifatida qaralib, u jamiyatning tarixiy tajribasi va qadriyatlarini vizual shaklda mujassamlashtiradi. Shu jihatdan, kulolchilik bezaklari madaniy xotirani saqlovchi va qayta ishlab chiqaruvchi ramziy vosita vazifasini bajaradi³⁶.

Ranglar tizimi ham ramziy ma'noga ega bo'lib, u estetik diddan tashqari madaniy tanlov mahsuli sifatida ham shakllanadi.

³⁴ Geertz C. *The Interpretation of Cultures*. – New York: Basic Books, 1973. – 470 p.

³⁵ Gell A. *Art and Agency: An Anthropological Theory*. – Oxford: Clarendon Press, 1998. – 271 p.

³⁶ Douglas M. *Natural Symbols: Explorations in Cosmology*. – London: Barrie & Rockliff, 1970. – 168 p.

Antropologik yondashuvda ranglar ijtimoiy tasnif, marosimiy tasavvurlar va hududiy farqlanishlarni ifodalovchi belgilar sifatida talqin qilinadi³⁷. Kulolchilik buyumlarida muayyan ranglarning ustuvorligi tarixiy tajriba, ekologik sharoit va madaniy an'analar bilan bog'liq holda shakllanib, hududiy identitetning vizual ifodasiga aylanadi.

Mazkur jihatlar kulolchilik buyumlarini madaniy xotira tashuvchisi sifatida talqin qilish imkonini beradi. Buyumlarning shakl, bezak va rang tizimi orqali jamiyat o'z tarixiy tajribasini moddiy shaklda mustahkamlaydi hamda uni kundalik hayotda takror vatakror namoyon etadi. Shu tariqa, kulolchilik buyumlari hududiy identitetni belgilovchi va madaniy xotirani saqlovchi ramziy tizim sifatida ko'rinish oladi.

Madaniy faoliyatlarning hududiy identitet bilan bog'liqligini tushuntirishda ijtimoiy va madaniy antropologiyada madaniy xotira konsepsiyasi muhim nazariy asoslardan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuv J. Assmann³⁸ tomonidan ishlab chiqilib, jamiyatda tarixiy tajriba va madaniy qadriyatlarning avloddan avlodga o'tishini barqaror ramzlar, an'analar va moddiy shakllar orqali amalga oshishini ilmiy jihatdan asoslab berdi. J. Assmannning asosiy ilmiy yutug'i shundaki, u madaniy xotirani ijtimoiy guruhning o'zini anglash va hududiy identitetini shakllantiruvchi tizim sifatida talqin qildi.

Keyinchalik P. Nora³⁹ tomonidan ilgari surilgan xotira makonlari (*lieux de mémoire*) konsepsiyasi ushbu jarayonni yanada aniqlashtirib, moddiy va ramziy ob'yektlar jamiyatning tarixiy xotirasini mujassamlashtiruvchi markaziy belgilar sifatida faoliyat yuritishini ko'rsatdi. Mazkur nazariy yondashuvlar doirasida kulolchilik buyumlari va kulolchilik maktablari muayyan hududning tarixiy tajribasi, estetik qarashlari hamda ijtimoiy o'ziga xosligini ifodalovchi madaniy xotira tashuvchilari sifatida talqin qilinib, dissertatsiyada Rishton, G'ijduvon va Xorazm kulolchilik an'analarini hududiy identitetni shakllantiruvchi omil sifatida tahlil qilish uchun metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

³⁷ Turner V. *The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual*. – Ithaca: Cornell University Press, 1967. – 405 p.

³⁸ Assmann J. *Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen*. – München: C. H. Beck, 1992. – 344 s.

³⁹ Nora P. *Les lieux de mémoire*. Vol. 1. – Paris: Gallimard, 1984. – 640 p.

Mazkur dissertatsiyada kulolchilik buyumlarining ramziy mazmuni madaniy xotira va hududiy identitetni shakllantiruvchi tizim sifatida ham talqin qilinadi. Ushbu yondashuv kulolchilik faoliyatining tarixiy davomiyligi va ijtimoiy qayta ishlab chiqarilish jarayonlarini tahlil qilish uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

An'anaviy kasbiy faoliyatlarning tarixiy davomiyligini tushuntirishda ijtimoiy antropologiyada ijtimoiy tizimning yangidan tiklanishi konsepsiyasi muhim nazariy asos sifatida qaraladi. Ushbu yondashuv P. Bourdieu tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib⁴⁰, u madaniy va kasbiy faoliyatlarning uzluksizligi kundalik ijtimoiy faoliyatlar orqali doimiy ravishda o'zgarib borishi bilan ta'minlanishini ilmiy jihatdan asoslab berdi. P. Bourdieu'ning asosiy ilmiy yutug'i shundaki, u habitus tushunchasi orqali kasbiy bilimlar, mehnat odatlari va estetik qarashlarning tanaviy tajriba va ijtimoiy muhitda mustahkamlanishini ko'rsatdi.

Keyingi antropologik tadqiqotlar⁴¹da ushbu yondashuv rivojlantirilib, hunarmandchilik faoliyatlari ijtimoiy sharoitlarga moslashuvchi va doimiy ravishda transformatsiyaga uchrovchi jarayon sifatida talqin qilindi. Mazkur nazariy yondashuvlar doirasida kulolchilik faoliyatining uzoq tarixiy davrlar davomida saqlanib kelishi ustoz-shogird tizimi, tanaviy bilimlar va ijtimoiy tan olinishi orqali ta'minlanadigan ijtimoiy tizimning qayta tiklanuvchi tizim sifatida izohlanib, dissertatsiyada an'anaviy kulolchilik maktablarining tarixiy barqarorligini tushuntirish uchun metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Ijtimoiy va madaniy antropologiyada kulolchilik faoliyatining tarixiy davomiyligi masalasi ham ahamiyat kasb etib, sohani chuqur tahlil qilish jarayonida nazariyalar shakllanishini ta'minlagan. Xususan, tarixiy davomiylik jamiyatda muayyan faoliyatlarning vaqt o'tishi bilan saqlanib qolishi emas, ularning ijtimoiy sharoitlarga moslashgan holda o'zgarib boruvchi jarayon sifatida ko'riladi. Shu nuqtai nazardan, kulolchilik faoliyatining uzoq tarixiy davrlar davomida mavjud bo'lib kelishi uning o'zgarmasligi bilan emas, jamiyat ehtiyojlari, ijtimoiy

⁴⁰ Bourdieu P. Outline of a Theory of Practice. – Cambridge: Cambridge University Press, 1977. – 248 p.

⁴¹ Giddens A. The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration. – Cambridge: Polity Press, 1984. – 402 p.; Ingold T. The Perception of the Environment: Essays on Livelihood, Dwelling and Skill. – London: Routledge, 2000. – 465 p.

munosabatlar va madaniy tasavvurlar bilan uyg'unlashgan holda yangilanib borishi bilan izohlanadi⁴². Antropologik yondashuvda an'ana statik hodisa emas, ijtimoiy hayotga moslashtiriladigan jarayon sifatida qaraladi.

Kulolchilik faoliyatining tarixiy davomiyligi kundalik hayotda takrorlanadigan mehnat jarayonlari orqali ta'minlanadi. Har bir avlod kulolchilik faoliyatini o'zlashtirishi bilan birga uni mavjud ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlarga moslashtiradi. Shu jihatdan kulolchilik an'analari tarixiy meros sifatida saqlanib qolmaydi, ijtimoiy faoliyat jarayonida muntazam ravishda yangilanib, qayta tshkil qilinadi. Ushbu jarayon antropologiyada ijtimoiy tizimning yangitdan tiklanishi tushunchasi orqali izohlanadi⁴³.

Ijtimoiy tizimning yangitdan tiklanishi jarayonida tanlangan elementlar alohida ahamiyat kasb etadi. Kulolchilik faoliyatida ayrim usullar, shakllar yoki texnologiyalar tarixiy tajribaning muhim qismi sifatida saqlanib qolsa, ayrimlari ijtimoiy ehtiyojlar va tashqi ta'sirlar natijasida o'zgaradi yoki muomaladan chiqadi⁴⁴. Shu sababli, kulolchilik an'analari uzluksiz va bir xil davom etmay tanlanish xususiyatiga ega bo'lib, jamiyatning muayyan davrdagi ustuvor qadriyatlari va ehtiyojlarini aks ettiradi.

Zamonaviy ijtimoiy antropologiyada an'anaviy kasbiy faoliyatlarning hozirgi holatini tahlil qilishda Globallashuv va madaniy transformatsiya nazariyalari ham muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Xususan, A. Appadurai, U. Hannerz va D. Harvey tadqiqotlari⁴⁵da madaniy faoliyatlar global iqtisodiy, siyosiy hamda madaniy omillar bilan doimiy o'zaro ta'sirda bo'ladigan ochiq tizim sifatida talqin qilinadi. Ushbu yondashuv kulolchilikni, moslashuv va talqin jarayonlarini boshdan kechirayotgan ijtimoiy-madaniy faoliyat sifatida tushuntirish imkonini beradi.

⁴² Hobsbawm E., Ranger T. *The Invention of Tradition*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983. – 320 p.

⁴³ Giddens A. *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. – Cambridge: Polity Press, 1984. – 402 p.

⁴⁴ Bourdieu P. *The Logic of Practice*. – Stanford: Stanford University Press, 1990. – 333 p.

⁴⁵ Appadurai A. *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996. – 229 p.; Hannerz U. *Transnational Connections: Culture, People, Places*. – London; New York: Routledge, 1996. – 206 p.; Hannerz U. *Cultural Complexity: Studies in the Social Organization of Meaning*. – New York: Columbia University Press, 1992. – 347 p.; Harvey D. *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change*. – Oxford: Blackwell, 1989. – 378 p.

Mazkur nazariy yondashuvlar doirasida kuzatilganda ko'rinadiki kulolchilik faoliyati zamonaviy bozor munosabatlari, turizm va madaniy siyosat ta'sirida muayyan transformatsiyaga uchramoqda. Bozor iqtisodiyoti sharoitida kulolchilik buyumlari kundalik foydalanish ehtiyojlaridan tashqari, namoyish, suvenir va ramziy mahsulot sifatida ham ishlab chiqarila boshlandi. Natijada ishlab chiqarish hajmi, buyumlarning shakli va bezagi tashqi auditoriya talablari bilan uyg'unlashtiriladi. Antropologik nuqtai nazardan, ushbu jarayon kulolchilik faoliyatining uning ijtimoiy funksiyalarining kengayishi sifatida baholanadi.

Turizm omili kulolchilik maktablarining zamonaviy transformatsiyasida alohida o'rin egallaydi. Turizm mahalliy madaniyatni namoyish etiladigan resursga aylantiruvchi ijtimoiy jarayon sifatida qaraladi. Bunday holatda kulolchilik buyumlari hududiy madaniyatni ifodalovchi vizual va ramziy belgilardir. Shu bilan birga, nomoddiy madaniy merosni muhofaza qilishga qaratilgan davlat siyosati va institutsional tashabbuslar kulolchilikni rasmiy madaniy diskursga kiritib, uning ijtimoiy maqomini mustahkamlashga xizmat qiladi. Biroq, bunday jarayonlar ayrim hollarda an'anaviy bilimlarning standartlashtirilishi va selektiv namoyishiga ham olib kelishi mumkin.

Shu tariqa, zamonaviy ijtimoiy jarayonlar kulolchilik faoliyatini an'anaviy kulolchilik maktablarining yangi sharoitlarga moslashuvini ta'minlovchi transformatsiya bo'lib borayotgan tizimlar sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu yondashuv dissertatsiyaning keyingi boblarida kulolchilik maktablarining zamonaviy holati, muammolari va rivojlanish istiqbollarini tahlil qilish uchun nazariy asos vazifasini bajaradi.

Zamonaviy antropologik tadqiqotlar kulolchilik faoliyatining tarixiy davomiyligi global jarayonlar bilan ham bevosita bog'liq ekanini ko'rsatadi. Bozor munosabatlari, turizm va madaniy siyosat omillari kulolchilikning mazmun va shakllariga ta'sir ko'rsatib, an'anaviy faoliyatlarning transformatsiyasiga olib kelmoqda. Ya'ni, kulolchilik faoliyati tarixiy tajribani to'liq takrorlamaydi, uni zamonaviy sharoitda moslashtirish orqali yashab kelayotgan ijtimoiy jarayondir.

Kulolchilik faoliyatining tarixiy davomiyligi ijtimoiy tizimning yangidan tiklanishi jarayoni sifatida ham izohlanadi. Ushbu yondashuv an'anaviy kulolchilik maktablarining tarixiy shakllanishi, hududiy xususiyatlari va zamonaviy transformatsiyasini tarixiy-antropologik hamda etnologik tahlil qilish uchun nazariy asos yaratadi.

Hunarmandchilikning barcha tarmoqlari singari, zamonaviy ijtimoiy jarayonlar kulolchilik faoliyatida ma'lum o'zgarishlarni keltirib chiqargan. Ushbu jarayonni kulolchilik faoliyatining transformatsiyasi sifatida baholash mumkin. Zamonaviy tadqiqotlarda an'anaviy faoliyatlar zamonaviy jarayonlarga qarama-qarshi qo'yilmaydi, aksincha, ular bilan doimiy o'zaro ta'sirda bo'ladigan dinamik tizim sifatida ko'riladi. Shu nuqtai nazardan, kulolchilik faoliyati ham zamonaviy jamiyatda globalashuv, bozor iqtisodiyoti, turizm va madaniy siyosat kabi omillar ta'sirida muayyan transformatsiya jarayonlarini boshdan kechirmoqda. Ushbu jarayon kulolchilikning ijtimoiy vazifalari va mazmunining o'zgarishiga olib kelmoqda.

Zamonaviy iqtisodiy munosabatlar sharoitida kulolchilik faoliyati iste'mol bozori bilan bevosita bog'lanib, ishlab chiqarish hajmi, buyumlarning funksiyasi va estetik talablarga moslashishni talab etadi. Antropologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bozor munosabatlari ta'siri doirasida kulolchilik buyumlari kundalik foydalanish vositasidan tashqari, ramziy va namoyish xarakteriga ega mahsulotga aylanishi ham mumkin. Mazkur holatda kulolchilik faoliyati iqtisodiy foyda va madaniy qadriyat o'rtasidagi muvozanatni saqlash zarurati bilan yuzma-yuz keladi⁴⁶.

Bu borada turizm omili kulolchilik faoliyatining zamonaviy transformatsiyasida alohida o'rin tutadi. Antropologik yondashuvda turizm mahalliy madaniyatni tashqi auditoriyaga namoyish etish vositasi sifatida qaralib, u an'anaviy faoliyatlarning tanlab ko'rsatilishiga va talqin qilinishiga olib keladi. Kulolchilik ushbu jarayonda mahalliy madaniyatning vakili sifatida taqdim etilib, buyumlar estetik va ramziy jihatdan qayta shakllanishi mumkin. Shu

⁴⁶ Carrier J. G. Meanings of the Market: The Free Market in Western Culture. – Oxford: Berg, 1997. – 214 p.

bilan birga, turizm kulolchilik faoliyatining iqtisodiy barqarorligini ta'minlovchi omil sifatida ham namoyon bo'ladi⁴⁷.

Zamonaviy ijtimoiy jarayonlar doirasida madaniy siyosat ham kulolchilik faoliyatiga ta'sir ko'rsatadi. Nomoddiy madaniy merosni asrash va rivojlantirishga qaratilgan tadbirlar kulolchilikni madaniy qadriyat sifatida institutsional tan olishga xizmat qiladi. Antropologik nuqtai nazardan, bunday siyosiy va madaniy tashabbuslar kulolchilik faoliyatining ijtimoiy maqomini mustahkamlash bilan birga, uning mazmunini rasmiy fikr doirasida qayta belgilash jarayonini ham yuzaga keltiradi⁴⁸.

Zamonaviy ijtimoiy jarayonlar kulolchilik faoliyatining an'anaviy kulolchilik maktablarining yangi sharoitlarga moslashuvini ta'minlovchi transformatsion omillar sifatida talqin qilinadi. Ushbu yondashuv keyingi boblarda kulolchilik maktablarining zamonaviy muammolari, rivojlanish istiqbollari va an'anaviylik hamda innovatsiya o'rtasidagi uyg'unlikni tahlil qilish uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqotning nazariy asoslarini shakllantirishda keng foydalanilgan bir qator metodlar mavjud bo'lib, ular orasida dala-etnografik va oral history yondashuvlarining zarurligini e'tirof etish o'rinlidir.

Ijtimoiy antropologiya va etnologiyada an'anaviy hunarmandchilik faoliyatlarini tadqiq etishda yozma manbalar bilan cheklanish ko'plab metodologik muammolarni yuzaga keltiradi. Kulolchilik faoliyati uzoq tarixiy davrlar davomida asosan, og'zaki an'ana, amaliy tajriba va kundalik mehnat jarayonida shakllanib kelganligi sababli, uning ijtimoiy-madaniy mazmuni yozma manbalarda to'liq va tizimli aks etmagan. Tarixiy hujjatlar va yozma manbalar ko'pincha hunarmandchilikni ikkilamchi xo'jalik faoliyati sifatida qayd etib, kulolchilik faoliyatining ichki tizimlari, kasbiy tajriba hamda kundalik ijtimoiy munosabatlarini chetlab o'tadi⁴⁹.

⁴⁷ MacCannell D. *The Tourist: A New Theory of the Leisure Class*. – Berkeley: University of California Press, 1999. – 256 p.

⁴⁸ Smith L. *Uses of Heritage*. – London: Routledge, 2006. – 351 p.

⁴⁹ Vansina J. *Oral Tradition as History*. – Madison: University of Wisconsin Press, 1985. – 258 p.

Antropologik tadqiqotlarda hunarmandchilikka oid bilimlar amaliy bilim sifatida talqin qilinadi. Bunday bilimlar bevosita faoliyat jarayonida, takroriy faoliyat va kuzatuv orqali shakllanadi. Kulolchilik faoliyatida mavjud bo'lgan ko'nikmalar, texnologik murakkabliklar hamda ishlab chiqarish bilan bog'liq qarorlar ko'pincha og'zaki izohlanmaydi, balki amalda ko'rsatish orqali uzatiladi⁵⁰. Shu bois, bunday bilimlarni yozma manbalar orqali rekonstruksiya qilish imkoni cheklangan bo'lib, ularni faqat etnografik-dala tadqiqotlari yordamida aniqlash mumkin.

Etnografik-dala tadqiqoti kulolchilik faoliyatini uning tabiiy ijtimoiy muhitida kuzatish, hunarmandlarning kundalik faoliyati va o'zaro munosabatlarini bevosita tahlil qilish imkonini beradi. Ushbu yondashuv kulolchilik faoliyatini aniq ijtimoiy jarayon sifatida tushunishga xizmat qiladi. Antropologiyada dala tadqiqoti jamiyatning ichki mantiqini ochib beruvchi asosiy metod sifatida qaralib, u yozma manbalarda aks etmagan ijtimoiy tajribani ilmiy muomalaga kiritish imkonini yaratadi⁵¹.

Og'zaki tarix (Oral history) yondashuvi esa kulolchilik faoliyatining tarixiy davomiyligini va ijtimoiy xotirada saqlanib qolgan tajribalarni tiklashda muhim ahamiyat kasb etadi. Og'zaki tarix orqali ustozlar, tajribali hunarmandlar va ularning shogirdlari xotirasida saqlanib qolgan voqealar, kasbiy qarashlar va me'yorlar qayd etiladi. Ushbu ma'lumotlar rasmiy tarixiy hikoyalarda uchramaydigan, biroq hunarmandchilik faoliyatining ichki mantiqini tushunish uchun muhim bo'lgan jihatlarni aniqlash imkonini beradi⁵².

Mazkur dissertatsiyada etnografik-dala va oral history yondashuvlari yozma manbalar bilan bir qatorda asosiy tadqiqot metodlari sifatida qo'llaniladi. Bunday yondashuvlar an'anaviy kulolchilik maktablarini tarixiy hujjatlar doirasidan tashqari, amaliy bilimlar, og'zaki xotira va kundalik ijtimoiy tajriba asosida kompleks tahlil qilish imkonini beradi. Shu tariqa, tadqiqotda kulolchilik faoliyatining ijtimoiy-madaniy mazmunini to'liq ochib berish uchun

⁵⁰ Ingold T. *The Perception of the Environment: Essays on Livelihood, Dwelling and Skill*. – London: Routledge, 2000. – 465 p.

⁵¹ Malinowski B. *Argonauts of the Western Pacific*. – London: Routledge, 1922. – 527 p.

⁵² Portelli A. *The Death of Luigi Trastulli and Other Stories: Form and Meaning in Oral History*. – Albany: SUNY Press, 1991. – 245 p.

zarur metodologik asos yaratiladi. Shu o'rinda ta'kidlash kerakki, zamonaviy davrda axborot texnologiyalarining yangi bosqichda rivojlanishi kulolchilik maktablarini lokal joylashuvi omillarini aniqlash, ular tomonidan tayyorlanadigan mahsulotlarning bezak turi xususiyatlarini baholash kabi jarayonlarga ijobiy ta'sir qilib, bu borada yangi metodologiyalar ilgari surilmoqda.

Xususan, kulolchilik san'ati bilan bog'liq madaniy meros ob'yektlarini 3D skanerlash (ob'yektning shakli va o'lchamlarini aniq o'lchab, komyuterda qayta ishlanadigan raqamli modelini yaratish), geoinformatsion tizimlar yordamida xaritalashtirish, LiDAR (Masofani aniq o'lchash uchun lazerdan foydalanadigan sensordir) texnologiyasi orqali kulolchilik markazlari yoki ob'yektlarini aniqlash, GIS (geografik axborot tizimi) asosida infratuzilmani qayta modellashtirish, ilmiy vizuallazatsiyalar va raqamli madaniy rekonstruksiyalar orqali kulolchilik san'ati haqidagi ma'lumotlar keng auditoriyaga taqdim qilish imkoniyatini yaratadi⁵³. Bunday usullarning samaradorligi ayniqsa, yosh avlodning ma'naviyatini shakllantirish, dunyoqarashini o'stirish, tarixiy tafakkurini zamonaviy media tilida tushntirishda ahamiyati kattadir. Shu jihatdan, madaniy merosni vuzial va raqamli formatlarga o'tkazish kommunikativ meros sifatida zamonga moslashtirish ekanligini ta'kidlash kerak.

Bugungi kunda O'zbekistonda madaniy merosni saqlash va raqamlashtirish davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan. Xususan, Prezidentning Farmon va Qarorlari⁵⁴da madaniy meros ob'yektlarini zamonaviy axborot texnologiyalari asosida raqamlashtirish, ularning elektron bazasini yaratish va ilmiy o'rganligishni takomillashtirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Bu esa kulolchilik san'ati namunalari kabi moddiy madaniy meros ob'yektlarini 3D skanerlash,

⁵³ Odilov B., Zokirov B., Abirov V. Rishton, Chust, Yangiqo'rg'on va Boysun tumanlari etnoturizm salohiyatini oshirishda lokal atributlardan foydalanish. Monografiya. – Toshkent: Best-publish, 2024. – 192 b.

⁵⁴ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 2-iyundagi "Madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6000-sonli Farmoni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – Toshkent, 2020.; O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-sonli "Raqamli O'zbekiston – 2030 strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmon // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – Toshkent, 2020.; O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 19-dekabrdagi PQ-4068-sonli "Moddiy madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish tizimini takomillashtirish to'g'risida"gi Qarori // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – Toshkent, 2018.; O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 28-sentabrdagi PQ-4848-sonli "Turizm sohasini rivojlantirish strategiyasi to'g'risida"gi Qarori // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – Toshkent, 2020.

GIS tizimlari orqali xaritalashtirish hamda raqamli rekonstruksiya qilish uchun muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Aslida san'at sohalarini hamda madaniy merosni me'yoriy inshootlar, yozuvlar, naqshlar, kutubxonalar, san'at buyumlari – zamonaviy arxitektura – tarixiy metodlar, fotogrammetriya va 3D modellashtirish texnologiyalari orqali o'rganilish tajribalari yo'lga qo'yilgan⁵⁵. Ushbu jarayon ayniqsa, san'at durdonalari va madaniy yodgorliklarni restavratsiya qilish, ularning asl funksional va semantik yuklamasini aniqlashda yordam bermoqda. Shuningdek, me'moriy yodgorliklarni fanlararo metodlar bilan tahlil qilish - ya'ni tarix, arxitektura, raqamli texnologiyalar va semiotikaning birlashuvi orqali madaniyatni idrok qilishga imkon yaratadi.

Mazkur tadqiqotda kulolchilik maktablari tomonidan tayyorlangan buyumlarni 3D modelini yaratish, u orqali sopolda aks etgan an'ana va ramiy matnlarni kelajak avlodga yetkazish, qolaversa, o'rganuvchilar uchun doimiy tadqiqot manzilini yaratish dissertatsiya uchun muhim jarayon sifatida qabul qilindi. Tadqiqot davomida artisan3d.tsuos.uz nomli raqamli platforma yaratilib amaliyotga tatbiq qilindi.

Yuqorida bayon qilingan nazariy mulohazalar kulolchilik fenomenini ijtimoiy antropologiya va etnologiya doirasida moddiy buyumlar ishlab chiqarish faoliyati bilan bir qatorda jamiyatning kasbiy tajribasi, ijtimoiy munosabatlari hamda madaniy xotirasi bilan uzviy bog'liq bo'lgan murakkab ijtimoiy-madaniy tizim sifatida talqin etish zaruratini asoslaydi. Ushbu yondashuv doirasida kulolchilik maktabi va an'anaviy kulolchilik maktabi tushunchalari norasmiy ijtimoiy institutlar sifatida qaralib, ular orqali kasbiy tajribaning avloddan avlodga o'tishi, mehnat taqsimoti va gender vazifalarining shakllanishi, kasbiy identitet hamda ijtimoiy maqomning legitimatsiyasi jarayonlari tushuntiriladi. Shuningdek, kulolchilik buyumlarining shakl, bezak va rang tizimi madaniy kod hamda ramziy ma'no tashuvchisi sifatida talqin qilinib, ularning madaniy xotira va hududiy identitet bilan uzviy bog'liqligi ijtimoiy-antropologik jihatdan asoslanadi. Ishning amaliy

⁵⁵ <https://uzbekistan360.uz/ru/location/muzejdVQ>; <https://www.samarkandmuseum.uz/uz/>; <https://www.stateartmuseum.uz/gradus>.

jihatini mustahkamlash maqsadida 3D modellashtirish ishlari olib borilib, alohida web platformada namoyishi yo'lga qo'yildi.

Mazkur tadqiqotning nazariy-metodologik asosini strukturaviy-funksional yondashuv tashkil qilib, ustivor ahamiyat kasb etgan. Ushbu yondashuv kulolchilik maktablarini jamiyat ichida muayyan ijtimoiy vazifalarni bajaruvchi tizim sifatida tahlil qilish imkonini yaratgan. Shu bilan birga, kasbiy bilimlarning shakllanishi va avloddan-avlodga o'tishini tushuntirishda P. Bourdieu tomonidan ishlab chiqilgan faoliyat nazariyasi hamda habitus konsepsiyasidan foydalanilgan. Kulolchilik buyumlarining ramziy mazmunini tahlil qilishda esa strukturaviy-semiotik va interpretativ antropologiya yondashuvlari qo'llanildi.

Umuman olganda, yuqorida tahlil qilingan nazariy asoslar kulolchilik jarayonining tarixiy davomiyligi va ijtimoiy-madaniy jihatdan qayta tiklanishi, shuningdek, zamonaviy globallashuv, bozor munosabatlari hamda turizm omillari ta'sirida yuz berayotgan transformatsiya jarayonlarini dinamik va moslashuvchan ijtimoiy jarayon sifatida tahlil qilish imkonini beradi. Ayniqsa, yozma manbalarning cheklanganligi va amaliy bilim ustuvorligi sharoitida etnografik-dala hamda oral history yondashuvlarining qo'llanilishi an'anaviy kulolchilik maktablarini empirik materiallar asosida o'rganligish uchun zarur metodologik poydevor yaratadi. Shu tariqa, ushbu paragrafda shakllantirilgan nazariy-metodologik yondashuvlar dissertatsiyaning keyingi boblarida O'zbekistonda an'anaviy kulolchilik maktablarining tarixshunosligi, shakllanish jarayonlari va ijtimoiy-madaniy funksiyalarini tizimli ravishda tahlil qilish uchun konseptual asos bo'lib xizmat qiladi.

§ I.2. O'zbekistonda kulolchilik maktablari tarixshunosligi

O'zbek xalqi hunarmandchiligining yetakchi tarmoqlaridan biri hisoblangan kulolchilik uzoq tarixiy tajriba va madaniy taraqqiyot jarayonini kuzatish imkonini beruvchi muhim soha sifatida ajralib turadi. Tarixiy davrlarda u xalq xo'jaligida asosiy iste'mol mahsulotlarini yetkazib berganligi bois turli bosqichlarda tadqiqotchilar e'tiborida bo'lib kelgan. Mazkur yo'nalishga

bag'ishlangan va qariyb 170 yildan ortiq davr mobaynida chop etilgan ilmiy nashrlar ko'lamini nihoyatda keng bo'lib, ularning barchasini bir tadqiqot doirasida to'liq qamrab olish va tarixshunoslik masalalarini mukammal yoritish amalda murakkab hamda deyarli imkonsiz vazifa hisoblanadi. Shu bois, ishning maqsad va vazifalaridan kelib chiqib, dissertatsiya mavzusiga bevosita va bilvosita aloqador bo'lgan tadqiqotlar xronologik hamda sohaviy tamoyillar asosida tizimlashtirilib, to'rt guruhga ajratildi va ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilindi.

Xususan:

- XIX asr - XX asrning birinchi choragidagi tavsifiy tadqiqotlar;
- Sovet davri tadqiqotlari;
- 1991-yildan keyingi ilmiy tadqiqotlar;
- xorijiy tadqiqotlar.

Qayd etish kerakki, ushbu tadqiqotlar arxeolog, etnograf va antropolog, san'atshunos, muzeyshunos hamda mintaqa xalqlari hayotiga qiziquvchi boshqa mutaxassislar tomonidan amalga oshirilgan bo'lib, sohani har tomonlama tushunish, bugungi kungacha yetib kelgan taraqqiyot bosqichlarini aniqlash qolaversa, mazkur tadqiqotning asosiy vazifalaridan hisoblangan ijtimoiy-madaniy jarayonlarni ochish imkoniyatini yaratadi.

XIX asr ikkinchi yarmi - XX asr boshlariga oid kulolchilik masalalari tadqiq etilgan etnografik va arxeologik tadqiqotlarda muammoga yondashuv turlicha ahamiyat kasb etgan bo'lib, ularni quyidagilarda kuzatish mumkin. Xususan, Rossiya imperiyasi mustamlakachiligining dastlabki yillarida sohaga bag'ishlangan etnografik tadqiqotlar mahalliy aholi mashg'ulotlari kesimida an'anaviy kulolchilik munosabatlariga bo'lgan tasodifiy yondashuvlar⁵⁶ kuzatilsa,

⁵⁶ Хорошхин А. П. Историко-этнографические этюды. Народы Средней Азии // Туркестанские ведомости (Bunday buyon - TV.). - 1871. - №1; О'sha muallif: Сборник статей, касающихся до Туркестанского края. - СПб., 1876; Гребенкин А. Д. Узбеки / Русский Туркестан. Сборник изданный по поводу политехнической выставки. Вып. 2. - М., 1872. - С. 105-106; О'sha muallif: Родословная Мангитской династии / Материалы для статистики Туркестанского края (Bundan buyon - MSTK). - Ташкент, 1874. Вып. 3. - С. 340-376; Наливкин В. П. Торговля пригонными баранами в Наманганском уезде // ТВ. - 1880. - №49; О'sha muallif: Киргизы Наманганского уезда // ТВ. - 1881. - №20; Наливкин В. П., Наливкина М. Очерк быта женщин туземного оседлого населения Ферганской долины. - Казань, 1886. - 245 с.; О'sha muallif: Положение вакфного дела в Туркестанском крае до и после его завоевания / Ежегодник Ферганской области. Т. III. - Новый Маргелан, 1904. - С. 11-15; Наливкин В. П. Туземцы раньше и теперь. - Ташкент, 1913. - С. 178-210; О'sha muallif: Краткая история Кокандского ханства. - Казань, 1886. - С. 120-131; Маев Н. А. Географический очерк Гиссарского края / Материалы для статистики Туркестанского края (Bunday buyon

ushbu davrning so'nggi yillariga kelib tadqiqotlar amaliy ahamiyat kasb eta boshlagan⁵⁷.

Xronologik davr kesimida kuzatilsa, 1850–1920-yillar doirasidagi nashrlar kulolchilikni turli bosqichlarda turlicha talqin qilganligini kuzatish imkoniyatini oshiradi. Xususan, 1870–1890-yillarda kulolchilik ko'proq mintaqa aholisining umumiy xo'jalik tizimi tarkibidagi oddiy ishlab chiqarish faoliyat sifatida tasvirlanadi⁵⁸. Ushbu davrga oid manbalarda kulolchilik ro'zg'or ehtiyoji va mahalliy bozorni ta'minlovchi hunar tarmog'i kesimida qayd etiladi. Mazkur yondashuvning yaqqol misoli sifatida Turkiston o'lkasidagi ishlab chiqarish jarayonlariga bag'ishlangan asar⁵⁹da mintaqadagi tarmoqlar doirasida umumlashtirilgan holda bayon qilinadi. Kulolchilik bu yerda mustaqil tadqiqot ob'yekti sifatida ajratib ko'rsatilmaydi, aksincha, u xomashyo (gil), ishlab chiqarish usullari, mehnat vazifalari (kulolchilik dastgohi), tayyor mahsulot turlari (idish-tovoq) kabi texnologik-amaliy mahsulot singari tavsiflanadi. Asarda ishlab chiqarilayotgan buyumning xo'jalikdagi vazifalari va iste'mol bozoriga urg'u beriladi. Bunday holat kulolchilikning mazkur davr tarixshunosligida xo'jalik tarmog'i sifatida qabul qilinganligini ko'rsatadi.

– MSTK). Вып. 5. – СПб., 1874. – 400 с.; О'sha muallif: Очерки Гиссарского края // ТВ. – 1876. – №5; О'sha muallif: Географический очерк Гиссарского края и Кулябского бекства / Известия ИРГО. Т. XII. Вып.4. Отд. 2. Географические известия. – СПб., 1877. – С. 349–363; О'sha muallif: Очерки горных бекств Бухарского ханства / МСТК. – СПб., 1879. Вып. 5. – С. 212–249; Покотило Н. Н. Путешествие в центральную и восточную Бухару в 1886 г / Записки Русского географического общества (Bunday buyon – ZRGO). – СПб., 1889. – С. 480–502; Логофет Д. Н. Бухарское ханство под русским протекторатом. Т. 1. – СПб., 1911; О'sha muallif: В горах и равнинах Бухары (Очерки Средней Азии.). – М., 1912.

⁵⁷ Технические производства в Туркестанском крае / М. И. Бродовский. – СПб., 1875. – 104 с.; Туркестанская выставка 1886 года / Н. А. Маев. – Ташкент, 1886. – 42 с.; Сборник материалов для статистики Сыр-Дарьинской области / Под ред. и. д. секретаря комитета И. И. Гейера. – Издание Сыр-Дарьинского областного статистического комитета. – Ташкент: Типолитография С. И. Лахтина, 1891. – 326 с.; Кирпичников Н. А. Краткий очерк некоторых туземных промыслов Самаркандской области / Справочная книжка Самаркандской области. – Вып. V. – Самарканд, 1897.; Гейер И. И. Кустарные промыслы в Ташкенте / Русский Туркестан. – 1902. – № 166, 167, 171, 192, 203.; Кустарные промыслы в Ташкенте. Тетрадь I / И. Гейер, И. Назаров. – Ташкент, 1903.; Весь Русский Туркестан / И. И. Гейер. – Ташкент: С. Р. Конопка, 1908. – 308 с.; Головин Г. Кустарные промыслы Туркестана / Туркестанский сборник. Т. 512. – Ташкент, 1909.; Хозяйство сартов Ферганской области / В. И. Юфреву. – Ташкент, 1911.; Рисоля сартовских ремесленников: Исследование преданий мусульманских цехов / М. Ф. Гаврилов. – Ташкент, 1912. – 31 с.; Поспелов Ф. Кустарная промышленность в Каттакурганском уезде // Туркестанское сельское хозяйство. – 1912. – №8.; Промышленные заведения Туркестанского края / В. В. Заорская, К. А. Александр. – Пг., 1915. – 560 с.; Опыт исследования гончарного и некоторых других кустарных промыслов в Туркестанском крае / В. К. Розвадовский. – Ташкент: Тип. при Канц. турк. ген.-губ., 1916. – 58 с.

⁵⁸ Технические производства в Туркестанском крае ... – С. 104.; Туркестанская выставка 1886 года ... – С. 42.; Сборник материалов для статистики Сыр-Дарьинской области ... – С. 326.; Кирпичников Н. А. Краткий очерк некоторых туземных промыслов Самаркандской области – Самарканд, 1897.

⁵⁹ Бродовский М. И. Технические производства в Туркестанском крае... – С. 104.

Shuni ham ta'kidlash kerakki, mazkur davrda lokal hududlar kesimida qayd etilgan to'plamlarning paydo bo'lishi⁶⁰, ularda ham sohaga doir ma'lumotlarning aks ettirilishi, kulolchilik jarayonini tasvirlab berishga qaratilgan ishlardan tashqari manbaviy ahamiyatga ega statistik dalillarni vujudga kelishini ta'minlaydi.

1890–1910-yillarga kelib, manbalarning e'tibor markazi sezilarli darajada sohani har tomonlama tadqiq qilishga ixtisoslashadi. Jumladan, kulolchilik oila iqtisodiyotini asosiy tarmog'i va mahsulotlar ustaxona mehnati natijalari sifatida qarala boshlanadi. Ya'ni, hunar umumiy xo'jalikning bir bo'lagi bo'lishi bilan birga, uy xo'jaligi daromadi, mehnat taqsimoti va bozor bilan munosabatlar kontekstida talqin qilina boshlaydi. Mazkur davr ma'lumotlari kulolchilikni kustar sanoati (uy-ustaxona ishlab chiqarishi) doirasida yoritilib, usta-shogird munosabatlari, oilaviy mehnat resurslari, buyurtma va savdo tizimlari kabi jihatlari ko'proq yoritiladi. Natijada, kulolchilikning iqtisodiy funksiyasi bilan bir qatorda, uning ijtimoiy-iqtisodiy jihatidan muayyan me'yorlar bilan tartibga solinishi doirasida kasbiy qatlam, ustaxona, bozor tarmog'i ham birmuncha aniqroq ko'rina boshlaydi.

Xususan, Toshkentdagi hunarmandchilik tarmoqlari qayd etilgan statistik to'plam⁶¹da kulolchilik umumiy xo'jalik doirasidan chiqarilib, ustaxona shaklidagi mehnat tashkiloti, xususan, ustoz-shogird, yordamchi mehnati, ish vaqti, ish rejimi tasvirlana boshlanadi. Bu borada asardan kulollar soat va kun davomida tayyorlanadigan mahsulot hajmiga qaramasdan ishlashi, yollanma ishchi hamda shogirdlarning vazifalari haqidagi ma'lumotlarning aks ettirilishi bevosita uy-ustaxonasida tashkil etilgan ishlab chiqarishining ichki funksiyalari, jumladan, mehnat taqsimotiga ham e'tibor qaratilganligini anglatadi.

1900-yillarga oid ma'lumotnoma (spravochnik) shaklidagi nashrlarda hunarmandchilik tarmoqlari, xususan, kulolchilik alohida hunar turi (кустарный va ремесла) sifatida ko'rsatiladi⁶². Manbaning asosiy e'tibori mintaqaning ma'muriy-hududiy tuzilishi, aholi tarkibi,

⁶⁰ Сборник материалов для статистики Сыр-Дарьинской области / Издание Сыр-Дарьинского областного статистического комитета ; под ред. И. И. Гейера. – Ташкент : Типо-литография С. И. Лахтина, 1891. – 326 с.

⁶¹ Кустарные промыслы в Ташкенте. Тетрадь I / сост. И. И. Гейер, П. С. Назаров. – Ташкент, 1903. – 32 с.

⁶² Весь Русский Туркестан : справочник. – Ташкент : С. Р. Конопка, 1908. – 308 с.

xo'jalik tarmoqlari, savdo va sanoat faoliyatiga qaratilgan bo'lib, undan o'rin olgan ma'lumotlardan kulolchilikning jamiyat hamda iqtisodiy hayot doirasida barqaror, tan olingan va muayyan qoidalar asosida faoliyat yuritadigan tuzilmaga aylanish jarayonini kuzatish mumkin. Qolaversa, ushbu davrda e'lon qilingan bibliografik nashr⁶³da Turkiston shaharlari ijtimoiy-iqtisodiy hayoti kontekstida taraqqiy etgan kulolchilik ajratib ko'rsatiladi. E'tiborlisi shundaki, hunarmandchilik mahsulotlarini bozorga sotishda vositachilar qatlami ham shakllanganligini tasvirlanganligidir.

1909-yilga kelib, uy-ustaxona hunarmandchiligiga bag'ishlangan tadqiqotlarning vujudga kelishi va ularda kulolchilikning alohida ishlab chiqarish shakli sifatida aks ettirilishi, sohaga doir ma'lumotlarni ko'proq qayd etilishi imkoniyatini yaratgan. Xususan, Turkistondagi hunarmandchilik sanoatiga bag'ishlangan maqola⁶⁴ning e'lon qilinishi kulolchilikning ayni davrning muhim mavzularidan biriga aylanganligini tasdiqlaydi. Maqolada Turkiston o'lkasida XX asr boshlarida mavjud bo'lgan hunarmandchilik tarmoqlari, jumladan, kulolchilik, uy-ustaxona ishlab chiqarishi, kulolchilikning hududlar kesimida tarqalishi hamda mahsulotlarning mahalliy bozordagi o'rni yoritiladi. Muallif uy-ustaxonalarida ishlab chiqarishni mintaqa iqtisodiyotining muhim qismi sifatida baholab, hunarmandchilikning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatini bayon etadi.

1890–1910-yillar oralig'ida nashr etilgan manbaviy ahamiyat kasb etuvchi ishlar kulolchilikni uy-ustaxona ishlab chiqarishi, mehnat jarayoni, oila daromadi, usta-shogird tizimi, hamda buyurtma, savdo, vositachilik kabi bozor munosabatlari bilan bog'langan usta sanoati doirasida yoritiladi. Aynan shu davrda kulolchilik atrofida kasbiy qatlam, ustaxona infratuzilmasi va bozor tarmog'i aniqroq ko'rina boshlaydi. Ushbu jarayon esa keyingi davrlarda kulolchilikning mustaqil tadqiqot ob'yektiga aylanishiga tajriba yaratadi.

Xususan, 1911-yilga kelib, hisobot tarzidagi ishlarda ham kulolchilik aholi xo'jaligining alohida tarmog'i sifatida aks eta boshlaydi. Mintaqada taftish ishlarini olib borgan K. Palen Turkiston o'lkasi

⁶³ O'sha joyda.

⁶⁴ Кустарные промыслы Туркестана / Туркестанский сборник. – Ташкент, 1909. Т. 512. – С. 1–35.

xo'jaligi va boshqaruvi bo'yicha e'lon qilgan hisobot to'plamlari⁶⁵ning maxsus bo'limlari xalq xo'jaligining tarmoqlari, jumladan, mahalliy hunarmandchilik va uy-ustaxonasi ishlab chiqarish bo'yicha faktik ma'lumotlarni qamrab oladi. Mazkur hisobot asarlarining muammoga doir ahamiyatli jihati shundaki, materiallarda Turkiston shaharlarida hunarmandchilikning sex-mahalla bo'yicha ixtisoslashuvi tilga olinadi. Xususan, ayrim kasblar vakillari odatda, bir mahalla atrofida jamlanib yashagan va ushbu jarayon natijasida hudud nomi kasb turi bilan bog'liq holatda tanilgan. Bu haqida asrda Zingaran (misgarlar), Suzangaran (ignasoz/igna ustalari) qatori kulollar' kabi mahalla nomlari qayd etiladi. Ushbu ma'lumotlardan kulollar guruhining shahar va qishloq tuzilmasida alohida ijtimoiy birlik sifatida kuzatish hamda kasbiy identitetning joy nomi orqali mustahkamlanishi sifatida baholashga imkon yaratadi.

Kulolchilikning mustaqil tadqiqot ob'yektiga aylanishiga yorqin misol V. K. Rozvadovskiy⁶⁶ning Turkiston o'lkasidagi kulolchilikka bag'ishlangan asaridir. Ushbu asarda ustaxonalar faoliyatiga alohida e'tibor qaratilib, ishlab chiqarish jarayoni bosqichma-bosqich bayon qilinadi. Unda gil tuproqni qazib olish, tozalash va tayyorlash, buyumlarga maxsus charxda shakl berish, shakl berilgan yarim tayyor mahsulotni quritish hamda maxsus pechlarda pishirish jarayonlari ketma-ketligi aniq qayd etiladi. Muallif ayrim joylarda ishlatiladigan gil turi, pishirish uchun yoqilg'i tanlovi hamda pechning tuzilishidagi farqlarni ham ko'rsatib o'tishga harakat etadi. Bu orqali ustaxonalarning ishlab chiqarish jarayonidagi hududiy farqlarini ko'rsatishga urinadi. Bu esa kulolchilikni o'ziga xos ishlab chiqarish texnologiyasiga ega tizim sifatida anglash boshlanganligini tasdiqlaydi.

Shu o'rinda qayd etish kerakki, 1912-yildan boshlab tarixshunoslikda yangi yo'nalish kuzatiladi. Mazkur jarayonni kulolchilikning ma'naviy-institutsional tomonlari, ya'ni kasb odobi, ustoz-shogirdlik me'yorlari, risola va sex an'analari, kasbiy legitimatsiya shakllari ham tadqiqotchilar e'tiboridan o'rin egallaydi.

⁶⁵ Пален К. К. Материалы к характеристике народного хозяйства в Туркестане: в 2 ч. – Санкт-Петербург: Сенат. тип., 1911.; O'sha muallif: Отчет по ревизии Туркестанского края, произведенной по высочайшему повелению сенатором гофмейстером графом К. К. Паленом. – Санкт-Петербург : Сенат. тип., 1909–1911.

⁶⁶ Опыт исследования гончарного и некоторых других кустарных промыслов в Туркестанском крае / В. К. Розвадовский. – Ташкент: Тип. при Канц. турк. ген.-губ., 1916. – 58 с.

Xususan M. Gavrilov⁶⁷ tomonidan qayd etilgan materiallarda hunarmandlar orasida mavjud bo'lgan kasb odobi, ustoz-shogirdlik munosabatlari, kasb kelib chiqishi haqidagi rivoyatlar hamda sex an'analari tilga olinadi. Hunar egalarining o'z kasbini muqaddas yoki tarixiy shaxslar bilan bog'lashga urinishlari qayd etilishi kulolchilikni kasbiy identitet va ijtimoiy mavqe bilan bog'liq madaniy institut sifatida anglash boshlanganligini ko'rsatadi. Bunday o'zgarishlar kulolchilikni kasbiy identitet, axloqiy me'yorlar, marosimiy tasavvurlar va ijtimoiy maqom bilan bog'langan murakkab madaniy institut sifatida kuzatishga imkon yaratadi.

Ko'rinib turibdiki, 1910–1916-yillarda bajarilgan ishlarda kulolchilik xo'jaligi, qolaversa, hunarmandchilik haqidagi ma'lumotlarning qo'shimcha tarmog'i maqomidan chiqib, mustaqil tadqiqot ob'yektiga aylanish jarayoniga o'tadi. Ushbu davrga oid asarlarda kulolchilik endi xo'jalik va oila iqtisodiyoti yondashuviligi bilan bir qatorda texnologik tizim, kasbning tashkiliy modeli, ishlab chiqarish tizimi, mahsulot turlari, ustaxonalar geografiyasi kabi masalalarni maxsus tadqiq etadi⁶⁸. Eng muhimi, kulolchilikni bevosita tadqiq qilgan alohida izlanuvchilar shakllanadi, ular sohaga doir empirik materiallarni to'plash, ularni hududlar doirasida taqqoslash va tasniflashga urinadi. Shu jihatdan, mazkur davrda bajarilgan tadqiqotlar keyingi ilmiy izlanishlar uchun metodologik asos vazifasini bajaradi.

Umuman olganda, mazkur lokal davrlar kulolchilik tarixshunosligida rivojlanish dinamikasi mavjudligini ko'rsatadi. Xususan, avval hunar xo'jalik tizimining bir bo'lagi sifatida qayd etiladi, so'ngra u oilaviy iqtisodiyot va uy-ustaxona ishlab chiqarishi doirasida tahlil hamda talqin qilinadi, navbatdagi bosqichda mustaqil tadqiqot ob'yektiga aylanib, maxsus kuzatish va tasniflashlar paydo bo'ladi.

⁶⁷ Рисоля сартовских ремесленников: исследование преданий мусульманских цехов / М. Гаврилов. – Ташкент, 1912. – 31 с.

⁶⁸ Кустарные промыслы Туркестана / Г. Головин / Туркестанский сборник. Т. 512. – Ташкент, 1909.; Поспелов Ф. Кустарная промышленность в Каттакурганском уезде // Туркестанское сельское хозяйство. – 1912. – №8.; Хозяйство сартов Ферганской области / В. И. Юферев. – Ташкент, 1911. – 65 с.; Опыт исследования гончарного и некоторых других кустарных промыслов в Туркестанском крае / В. К. Розвадовский. – Ташкент: Тип. при Канц. турк. ген.-губ., 1916. – 58 с.; Промышленные заведения Туркестанского края / В. В. Заорская, К. А. Александер. – Пг., 1915. – 560 с.

nihoyat, hunarning ma'naviy-institutsional qirralari ham ilmiy muomala doirasida tahlilga tortiladi.

Shuni ham qayd etish kerakki, Rossiya imperiyasi davri tadqiqotlarida kulolchilik maktablari mustaqil madaniy hodisa sifatida emas, aksariyat hollarda ishlab chiqarish xo'jalik tarmog'i doirasida o'rganilgan. Bunda imperiyaning iqtisodiy va ma'muriy siyosati muhim omil bo'lib, tadqiqotlar asosan, mintaqaning xomashyo salohiyati, ishlab chiqarish quvvati hamda bozor imkoniyatlarini aniqlashga qaratilgan edi. Natijada, kulolchilikning estetik, ramziy va ijtimoiy-madaniy jihatlari ikkinchi darajali masala sifatida talqin qilinib, hunar ko'proq iqtisodiy resurs sifatida baholangan.

Mazkur davrda olib borilgan iqtisodiy siyosat mahalliy aholining ishlab chiqarish faoliyatini imperiya bozor tizimiga moslashtirish, soliq bazasini kengaytirish va hunarmandchilik mahsulotlarini markaziy hududlarga yo'naltirishga qaratilgan edi. Shu sababli, kulolchilik maktablari statistik hisob-kitob va iqtisodiy tasnif ob'yekti sifatida o'rganilgan. Bunday holat o'sha davr ilmiy qarashlarida kulolchilikning ijtimoiy-madaniy mohiyati to'liq ochib berilmaganligini ko'rsatadi.

1920–1990-yillar davomida yuz bergan siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy o'zgarishlar, shuningdek, jahon ilm-fanida yangi ilmiy yo'nalishlarning shakllanishi hamda tadqiqot metodologiyalarining takomillashuvi ta'sirida O'zbekiston hududidagi an'anaviy hunarmandchilik, jumladan, kulolchilikni o'rganilish jarayoni yangi bosqichga ko'tarildi. Ushbu davr tadqiqotlarida kulolchilik, avvalo, xalq xo'jaligi va ishlab chiqarish tizimining tarkibiy qismi sifatida talqin qilinib, uning iqtisodiy samaradorligi, mehnat jarayonlari hamda ishlab chiqarishning ijtimoiy tashkil etilishiga alohida e'tibor qaratildi.

Shu bilan birga, etnografik ekspeditsiyalar va dala tadqiqotlarining kengayishi natijasida kulolchilikning mahalliy an'analari, ustaxona faoliyati, ustoz-shogird tizimi, mahsulot turlari hamda mintaqaviy maktablarning shakllanishi haqida muhim empirik ma'lumotlar jamlandi. Sovet davri tadqiqotlarida hunarmandchilik modernizatsiya va sanoatlashtirish jarayonlari bilan bog'liq holda tahlil qilinib, an'anaviy ishlab chiqarish shakllarining qisqarishi, qayta tashkil

etilishi yoki yangi iqtisodiy sharoitlarga moslashuvi kabi jarayonlar ham yoritildi.

Sovet davri tarixshunosligida O'zbekiston hududidagi an'anaviy hunarmandchilik, jumladan, kulolchilikni tadqiq qilish bir yo'nalishda emas, ilmiy qarashlarning asta-sekin o'zgarib borishi, yangi fan tarmoqlarining paydo bo'lishi jarayonida shakllandi. Mazkur davr adabiyotlarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, tadqiqotlar dastlab kulolchilikni xalq xo'jaligi tarkibidagi ishlab chiqarish faoliyati sifatida talqin qilishdan boshlanib⁶⁹, keyinchalik etnografik⁷⁰, san'atshunoslik⁷¹ va madaniy merosni saqlash yo'nalish⁷²larigacha evolyutsion rivojlandi. Shu o'rinda ta'kidlash kerakki, Sovet davri adabiyotlarida etnografik, san'atshunoslik va madaniy merosni saqlashga doir yondashuvlar qat'iy ravishda faqat ma'lum bir bosqich bilangina cheklanmaydi. Ushbu yo'nalishdagi tadqiqotlar davrning turli yillarida parallel ravishda olib borilgan. Biroq, mazkur dissertatsiyada manbalar davrlar bo'yicha mutlaq ajratib qo'yilmay, biz maqsad qilgan muammo

⁶⁹ Узбекистан за 15 лет: статистический сборник / Упр. нар.-хоз. учета УзССР. – Ташкент: Гостехиздат УзССР, 1939. – 122 с.; Народное хозяйство Узбекской ССР за 50 лет: сборник статистических материалов / Центральное статистическое управление при Совете министров УзССР. – Ташкент: Узбекистан, 1967. – 240 с.; Народное хозяйство Узбекской ССР в 1969 г.: статистический ежегодник / ЦСУ при Совете Министров УзССР. – Ташкент: Узбекистан, 1970. – 336 с.; Народное хозяйство Узбекской ССР за пятьдесят лет: юбилейный статистический ежегодник (1924–1974) / Центр. стат. упр. при Совете Министров УзССР. – Ташкент: Узбекистан, 1974. – 330 с.

⁷⁰ Сазонов М. В. К этнографии узбеков Южного Хорезма / Труды Хорезмской археолого-этнографической экспедиции. – Вып. I. – М., 1952. – С. 247–318.; Пещерев Е. М. Цехи гончаров у народов Средней Азии в конце XIX – начале XX века // Краткие сообщения Института этнографии АН СССР. – 1957. – Вып. XXVI. – С. 37–39.; Джаббаров И. М. Новые материалы к истории гончарного ремесла Хорезма / Труды Хорезмской археолого-этнографической экспедиции. Т. IV: Керамика Хорезма / под ред. С. П. Толстова, М. Г. Воробьевой. – М.: Изд-во АН СССР, 1959. – С. 379–396.; Джаббаров И. М. Ремесло узбеков Южного Хорезма в конце XIX – начале XX вв. (историко-этнографический очерк) / Занятия и быт народов Средней Азии: Среднеазиатский этнографический сборник. – Л., 1971. – Вып. III. – С. 72–90.; Дервиз Г., Жадова Л. А., Жданко И., Митлянский Д. Современная керамика народных мастеров Средней Азии. – М.: Советский художник, 1974. – 234 с.; Сазонова М. В. Традиционное хозяйство узбеков Южного Хорезма. – Л., 1978. – 95 с.; Кустарные промыслы в быту народов Узбекистана XIX–XX вв. / Сост. Н. Содикова, Н. А. Аведова. – Ташкент: Фан, 1986. – 161 с.

⁷¹ Рахимов М. К. Художественная керамика Узбекистана. – Ташкент: Академии наук Узбекской ССР, 1961. – 243 с.; Гражданкина Н. С., Рахимов М. К., Плетнев И. Е. Архитектурная керамика Узбекистана: очерк исторического развития и опыт реставрации / Отв. ред. Н. Н. Ноткин. – Ташкент: Фан, 1968. – 156 с.; Дервиз Г., Жадова Л. А., Жданко И., Митлянский Д. Современная керамика народных мастеров Средней Азии: альбом. – М.: Советский художник, 1974. – 234 с.; Сычева Е. Л. Декоративное искусство Средней Азии. – М.: 1980; Гражданкина Н. С. Архитектурно-строительные материалы Средней Азии. – Ташкент: Узбекистан, 1989. – 208 с.

⁷² Фахретдинова Д. А. Декоративно-прикладное искусство Узбекистана. – Ташкент, 1972. – 162 с.; Всесоюзная выставка произведений молодых художников «Ташкент–80: каталог / Сост. А. Г. Зуйкова, Т. Г. Зуйкова; Союз художников Узбекской ССР, Союз художников СССР. – Ташкент, 1980.; Остонова Г. Сополдаги жилолар: [Ўзбекистон халқ рассоми кулол М. Туробов хақида] // Совет Ўзбекистони санъати. – 1980. – № 4. – Б. 20–21.; Фахретдинова Д. А. Декоративно-прикладное искусство Узбекистана. – Ташкент: Изд-во литературы и искусства им. Гафура Гуляма, 1980.; Кустарные промыслы в быту народов Узбекистана XIX–XX вв. / Сост. Н. Содикова, Н. А. Аведова. – Ташкент: Фан, 1986. – 161 с.

va kulolchilikka bo'lgan e'tibor dinamikasini ko'rsatish nuqtai nazaridan tasniflandi.

1930–1940-yillarga oid tadqiqotlarda kulolchilik, avvalo, kustarishlab chiqarish tarmog'i sifatida o'rganligilib, ustaxonalarning iqtisodiy holati, ishlab chiqarish hajmi, xomashyo ta'minoti va hunarmandlarning mehnat sharoiti kabi masalalar asosiy e'tibor markazida bo'ldi. Ushbu davr ishlari hunarni ko'proq iqtisodiy birlik sifatida kuzatib, uning jamiyat xo'jalik tizimidagi o'rnini aniqlashga qaratilganligi bilan ajralib turadi. Natijada, kulolchilik ishlab chiqarishning mahalliy shakli sifatida qayd etilib, uning iqtisodiy samaradorligi va tashkil etilishiga urg'u berildi.

Bu borada 1930-yillarda nashr etilgan Respublika statistik to'plamlar va aholidan yozib olingan ma'lumotlar asosida olib borilgan tadqiqotlarga e'tibor qaratilganligida, ulardan o'rin olgan materiallarda hunarmandchilik hamda mahalliy ishlab chiqarish tarmoqlari xalq xo'jaligining alohida bo'lagi sifatida ko'rsatilgan, qolaversa uy-ustaxonalarning iqtisodiy ko'rsatkichlari, ishlab chiqarish hajmi va band aholining ulushi haqida ma'lumotlar qayd etilgan. Ushbu manbalardan o'rin olgan ma'lumotlardan kulolchilik mahalliy aholi ehtiyojini qondiruvchi ishlab chiqarish faoliyati sifatida tilga olinganligini anglash mumkin. Xususan, V. V. Yekimov 1930-yilda Xorazm viloyati Xiva tumanida to'plagan dala ma'lumotlari asosida Kattabog' qishlog'ida 1930-yili jami 15 nafar kulol faoliyat yuritganligi, lekin yoz faslida 5 nafarigina mazkur ishlab chiqarish bilan shug'ullanganligi, qolgan 10 nafari iqtisodiy imkoniyatini boshqa mavsumiy yumushlarni bajarib ta'minlaganliklarini qayd etadi. Muallif kulolchilikning ishlab chiqarish quvvati va buyurtma tizimini ham ko'rsatib, 1920-yil davomida marosim va katta tadbirlar uchun yuzlab idishlar, ayrim holatda mingtagacha buyum tayyorlanganligini ta'kidlaydi⁷³.

Mazkur ma'lumotlardan kulolchilik ishlab chiqarish hajmi ham barqaror bo'lmaganligi, ishlab chiqarish hajmi buyurtma va mahalliy ehtiyojlarga qarab o'zgarib turganligi, ayrim davrlarda esa katta

⁷³ Екимова В. В. Гончарное производство в Хивинском районе (по материалам поездки в Узбекистан в 1930 г.) / Керамика Хорезма. Под ред. С. П. Толстова, М. Г. Воробьевой. – М.: АН СССР, 1959. – С. 343–378.

marosimlar yoki yig'inlar uchun yuzlab, hatto mingtagacha idish tayyorlanganligi, buyurtma va bozor talablarining pasayishi sabab ishlab chiqarish hajmi pasayganligini anglash mumkin. Shu bilan birga, mazkur davrda sanoat usulida ishlab chiqarilgan metall va fayans buyumlarning bozorlarga kirib kelishi kulolchilik mahsulotlariga bo'lgan talabning qisqarishiga ham olib kelganligini ham ta'kidlaydi. Bunday o'rganligishlar kulolchilikning 1920–1930-yillarda uy-ustaxona shaklida, kichik ishlab chiqarish hajmiga ega bo'lgan, bozordagi talab va iqtisodiy sharoitga bevosita bog'liq kustar ishlab chiqarish tarmog'i sifatida mavjud bo'lganligiga ishora etadi.

Bozor munosabatlari doirasidagi xulosalarni V. Zikin tadqiqotlari asosida ham boyitish mumkin⁷⁴. Muallif ma'lumotnoma tarkibidagi materiallarni tahlil qilar ekan, kulollarning iqtisodiy ahvoli hamda ishlab chiqarilgan mahsulotning bozorga sotish tizimlariga to'xtaladi. Xususan, u tayyor buyum savdosidan tushgan daromadning taqsimlanish tartibini yoritib, mablag'ning bir qismi ustaga, ikkinchi qismi esa vositachiga tegishli bo'lganligini qayd etadi. Mazkur mulohazalar kulollarning iqtisodiy faoliyati va bozor munosabatlari tizimidagi o'rnini aniqlashda muhim manba sifatida ahamiyat kasb etadi.

Keyingi yillarda e'lon qilingan yillik statistik ma'lumotlarlar⁷⁵da esa Respublikadagi mahalliy sanoat va ishlab chiqarish kooperatsiyasi tarkibida faoliyat yuritgan mayda ustaxonalarning ishlab chiqarish ko'rsatkichlari, xomashyo bilan ta'minlanishi hamda iste'mol mollari ishlab chiqarishdagi o'rni muntazam yoritilib boriladi. Mazkur ma'lumotlar kulolchilik ustaxonalarning faoliyati davlat iqtisodiy siyosati doirasida e'tirof etilganligi, hunarning rivoji ishlab chiqarish samaradorligi, rejalashtirish va aholining kundalik ehtiyojlarini ta'minlash masalalari bilan bog'lab talqin qilinganligini ko'rsatadi. Xususan, Respublika xalq xo'jaligi bo'yicha 1930-yillar oxiri – 1940-yillar boshida e'lon qilingan statistik to'plamlarda mahalliy sanoat

⁷⁴ Зыкин В. Под двойным прессом (Восстание в Ташкенте в 1892 году т. н. «Холерный бунт») / Учёные записки Пермского государственного университета. Отдел общественных наук. – Пермь, 1931. – Вып. 2. – С. 315–352.

⁷⁵ Узбекистан за 15 лет: статистический сборник / Управление народнохозяйственного учета УзССР. – Ташкент: Гостехиздат УзССР, 1939. – 122 с.; Народное хозяйство Узбекской ССР : статистический сборник / Центральное статистическое управление УзССР. – Ташкент: Узбекистан, 1940.

hamda ishlab chiqarish kooperatsiyasi tizimida faoliyat yuritgan mayda ishlab chiqarish tarmoqlari, jumladan kulolchilik ustaxonalari ham iste'mol mollari ishlab chiqarish tizimining tarkibiy qismi sifatida qayd etiladi. Ushbu davrda kooperatsiyalar tarkibiga kiruvchi ustaxonalarning ishlab chiqarish hajmi, xomashyo bilan ta'minlanish holati, tayyor mahsulotlarning ichki bozorni ta'minlashdagi o'rni va ishlab chiqarishga jalb etilgan aholining ulushi haqida ma'lumotlar muntazam berib boriladi.

Statistik materiallarda ayniqsa, mahalliy ishlab chiqarishning aholini kundalik ehtiyoj buyumlari bilan ta'minlashdagi roli alohida ta'kidlanib, ishlab chiqarish kooperatsiyasi orqali ishlab chiqarilayotgan idish-tovoq, xo'jalik buyumlari va boshqa maishiy mahsulotlar davlat rejalashtirish tizimi doirasida hisobga olinganligi anglashiladi. Bu esa kulolchilik ustaxonalari faoliyati ham davlat iqtisodiy siyosati doirasida baholanganligini, hunarning rivoji ishlab chiqarish samaradorligi va aholi ehtiyojlarini qondirish vazifalari bilan uzviy bog'lab talqin qilinganligini ko'rsatadi.

Natijada, 1930–1940-yillarga oid statistik nashrlar kulolchilikni mahalliy ishlab chiqarish tizimining amaliy va iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lgan tarmog'i sifatida qayd etganligini ko'rish mumkin. Bunday holat kulolchilik ustaxonalari faoliyati iqtisodiy ko'rsatkichlar, rejalashtirish va iste'mol mollari ishlab chiqarish kontekstida baholanganligini tasdiqlaydi. Shu tariqa, 1920–1940-yillarda e'lon qilingan xo'jalik-statistik materiallar kulolchilikni avvalo iqtisodiy ishlab chiqarish shakli sifatida baholab, uning mahalliy xo'jalik tizimidagi o'rni va ishlab chiqarish imkoniyatlarini aniqlashga qaratilgan tarixshunoslik yondashuvi shakllanganligini ko'rsatadi.

1930–1950-yillardan boshlab Markaziy Osiyo, jumladan, O'zbekistonda etnografik tadqiqotlar yangi bosqichga ko'tarildi. Ilmiy izlanishlarda nazariy tavsifdan amaliy dala tadqiqotlariga o'tish kuchaydi. Mazkur jarayon hunarmandchilik, xususan kulolchilikni o'rganilishda ham muhim burilish yasadi.

Ushbu davrda ilmiy ekspeditsiyalar tashkil etilib, tadqiqotchilar bevosita hunarmandlar yashaydigan hududlarga safar qila boshladilar. Ilgari hunarmandchilik asosan, tarixiy yoki iqtisodiy faoliyat sifatida

umumiy tavsiflangan bo'lsa, endilikda ustaxonalar faoliyati joyida kuzatildi, ishlab chiqarish jarayoni bosqichma-bosqich qayd etildi, ustalar bilan suhbatlar o'tkazildi va hunar sirlarining avloddan avlodga o'tish tizimi o'rganligildi. Bu esa kulolchilik tayyor mahsulot sifatida tasniflanishi bilan birga ishlab chiqarish jarayonining o'zi, ustaning kundalik faoliyati, oilaviy mehnat munosabatlari va mahalla muhitidagi o'rni bilan birga tahlil qilina boshladi. Dala tadqiqotlari orqali hunarmandchilikning yashovchanligi, iqtisodiy va ijtimoiy moslashuv tizimlari aniqlash imkoniyati paydo bo'ldi.

Xususan, Xorazm vohasida 1937–1956-yillar davomida olib borilgan S. P. Tolstov hamda T. A. Jdanko boshchiligidagi Xorazm arxeologik va etnografik ekspeditsiyasi alohida ahamiyat kasb etib, muammo tarixshunosligi doirasida muhim xulosalarni shakllantiradi. Mazkur ekspeditsiyada arxeologik izlanishlar bilan birga etnografik kuzatuv ma'lumotlari ham tizimli yig'ilgan. Shuningdek, ekspeditsiya natijalari (muammo doirasida bajarilgan ishlar 1950-yillardan boshlab) muntazam ravishda Xorazm arxeologik-etnografik ekspeditsiyasi ishlari seriyasida maxsus to'plam⁷⁶, to'plamga kiritilgan ilmiy maqolalar⁷⁷ va boshqa nashrlar⁷⁸ shaklida chop etilib borilgan.

Dastavval S. P. Tolstov va M. G. Vorobeva tahriri doirasida Xorazm arxeologo-etnografik ekspeditsiyasi ma'lumotlari asosida nashr etilgan *Керамика Хорезма*⁷⁹ to'plamiga to'xtalish kerak. Mazkur nashr Xorazm vohasining kulolchilik an'analarini tarixiy jarayonda kompleks tarzda o'rganligishga bag'ishlangan muhim ilmiy tadqiqotlardan biri bo'lib, unda kulolchilik ma'lumotlari arxeologik topilmalar sifatida qaraladi va

⁷⁶ Керамика Хорезма / Под ред. С. П. Толстова, М. Г. Воробьёвой. – Москва: АН СССР, 1959. – 398 с.

⁷⁷ Итина М. А. Первобытная керамика Хорезма / Керамика Хорезма. Под ред. С. П. Толстова, М. Г. Воробьёвой. – Москва: АН СССР, 1959. – С. 5–62; Воробьёва М. Г. Керамика Хорезма античного периода / Керамика Хорезма. Под ред. С. П. Толстова, М. Г. Воробьёвой. – Москва: АН СССР, 1959. – С. 63–220.; Неразик Е. Е. Керамика Хорезма афригидского периода / Керамика Хорезма. Под ред. С. П. Толстова, М. Г. Воробьёвой. – Москва: АН СССР, 1959. – С. 221–260.; Вактурская Н. Н. Хронологическая классификация средневековой керамики Хорезма (IX–XVII вв.) / Керамика Хорезма. Под ред. С. П. Толстова, М. Г. Воробьёвой. – Москва: АН СССР, 1959. – С. 261–342; Джаббаров И. М. Новые материалы к истории гончарного ремесла Хорезма / Керамика Хорезма. Под ред. С. П. Толстова, М. Г. Воробьёвой. – Москва: АН СССР, 1959. – С. 379–396.

⁷⁸ Археологические и этнографические работы Хорезмской экспедиции 1945–1948 гг. / Под ред. С. П. Толстова, Т. А. Жданко. – Москва: АН СССР, 1952. – 652 с.; Археологические и этнографические работы Хорезмской экспедиции 1949–1953 гг. / Отв. ред. С. П. Толстов. – Москва: АН СССР, 1958. – 810 с.; Вактурская Н. Н. Раскопки городища Ургенч в 1952 г. / Археологические и этнографические работы Хорезмской экспедиции 1949–1953 гг. – Москва: АН СССР, 1958. – С. 467–495.

⁷⁹ Керамика Хорезма / Под ред. С. П. Толстова, М. Г. Воробьёвой. – Москва: АН СССР, 1959. – 398 с.

uning ishlab chiqarish texnologiyasi, buyum shakllari, bezak tizimi hamda ularning tarixiy rivojlanishi bilan uzviy bog‘liq holda tahlil qilinadi.

To‘plamga kiritilgan M. A. Itina⁸⁰, M. G. Vorobeva⁸¹, E. E. Nerazik⁸², N. N. Vakturskaya⁸³ hamda I. M. Jabborov⁸⁴ maqolalarida Xorazm kulolchilik an‘analari ibtidoiy davrdan o‘rta asrlargacha bo‘lgan uzluksiz tarixiy jarayon doirasida yoritilib, keramika namunalarining tipologik va xronologik tasnifi ishlab chietadi. Bu esa kulolchilik mahsulotlari orqali Xorazm hududida shahar madaniyati va xo‘jalik taraqqiyoti bosqichlarini aniqlash, shakl hamda bezak tizimidagi o‘zgarishlar asosida madaniy uzviylik hamda mintaqaviy xususiyatlarni belgilash imkonini beradi.

Shuningdek, to‘plam ma‘lumotlarida kulolchilik buyumlari kundalik turmush, savdo va shahar hayoti bilan bog‘liq holda talqin qilinib, keramika mahsulotlari moddiy madaniyatning muhim ko‘rsatkichlaridan biri sifatida baholanadi. Unda ishlab chiqilgan shakl, bezak, texnologiya va buyumlarning funksional xususiyatlariga doir tasniflar keyingi davrlar, xususan, XIX–XXI asrlarda kulolchilik maktablarida kuzatilgan transformatsiya jarayonlarini qiyosiy tahlil qilishda muhim metodik tayanch vazifasini bajaradi.

Xorazm arxeologo-etnografik ekspeditsiyasi faoliyati natijasida nashr etilgan ko‘p jildli ilmiy to‘plamlar O‘rta Osiyo, jumladan, Xorazm vohasi moddiy madaniyati va hunarmandchilik tarixini o‘rganligishda muhim manba hisoblanadi. Ayniqsa, Xorazm ekspeditsiyasining 1945–1948- hamda 1949–1953-yillardagi arxeologik va etnografik ishlari⁸⁵ ekspeditsiya faoliyatining asosiy ilmiy natijalarini jamlagan fundamental to‘plamlar sifatida ajralib turadi. Ushbu asarlarda Xorazm hududidagi qadimgi va o‘rta asr shahar xarobalari, turar joylar, xo‘jalik inshootlari hamda moddiy madaniyat namunalarini o‘rganligish bilan

⁸⁰ Итина М. А. Первобытная керамика Хорезма ... – С. 5–62.

⁸¹ Воробьева М. Г. Керамика Хорезма античного периода... – С. 63–220.

⁸² Неразик Е. Е. Керамика Хорезма афригидского периода... – С. 221–260.

⁸³ Вактурская Н. Н. Хронологическая классификация средневековой керамики Хорезма... – С. 261–342.

⁸⁴ Джаббаров И. М. Новые материалы к истории гончарного ремесла Хорезма ... – С. 379–396.

⁸⁵ Археологические и этнографические работы Хорезмской экспедиции 1945–1948 гг. / Под ред. С. П. Толстова, Т. А. Жданко. – Москва: Академии наук СССР, 1952. – 652 с.; Археологические и этнографические работы Хорезмской экспедиции 1949–1953 гг. / Отв. ред. С. П. Толстов. – Москва: Академии наук СССР, 1958. – 810 с.

bir qatorda, kulolchilik buyumlari ham muhim arxeologik material sifatida keng yoritiladi.

Mazkur to'plamlarning o'ziga xos jihati shundaki, unda kulolchilik topilmalari alohida buyum sifatida emas, balki arxeologik kompleks tarkibida, ya'ni turar joy, xo'jalik binolari va shahar bosqichlari bilan uzviy bog'liq holda tahlil qilinadi. Bu esa kulolchilik mahsulotlarini muayyan davrning iqtisodiy va madaniy taraqqiyoti, aholi turmush tarzi hamda shahar infratuzilmasi bilan bog'liq holda baholash imkonini beradi. Natijada, kulolchilik ma'lumotlari orqali hududdagi madaniy qatlamlar, savdo aloqalari va xo'jalik faoliyatining rivojlanish bosqichlari aniqlanadi. Xususan, N. N. Vakturskayaning 1952-yilda Urganch shahar xarobasida olib borilgan qazish ishlariga bag'ishlangan maqolasida shahar bosqichlaridan topilgan kulolchilik buyumlari stratigrafik jihatdan tahlil qilinib, ularning shakl, bezak va texnologik xususiyatlari asosida davrlar bo'yicha farqlanishi ko'rsatiladi. Ushbu tadqiqot shahar hayotining turli bosqichlarida kulolchilik mahsulotlarining o'zgarishini aniqlashga xizmat qilib, Xorazm kulolchilik an'alarining evolyutsiyasini tiklashda muhim empirik asos yaratadi.

Mazkur nashrlarning asosiy yutug'i shundaki, ular keng ko'lamli arxeologik materiallarni tizimli ravishda jamlab, kulolchilikni hududning umumiy tarixiy taraqqiyoti bilan bog'liq holda ko'rsatadi hamda kulolchilik ma'lumotlari asosida madaniy jarayonlarni davrlashtirish imkonini beradi. Ayniqsa, stratigrafik kuzatuvlar, topilmalarni kontekstual tahlil qilish hamda katta miqdordagi materiallarning ilmiy muomalaga kiritilishi keyingi tadqiqotlar uchun muhim metodik asos bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, mazkur ekspeditsiya natijalarining muammo tarixshunosligi nuqtai nazari bilan qaraganda ba'zi mulohazalarni ta'kidlash kerak. Xususan, ushbu tadqiqotlarda kulolchilik asosan, arxeologik topilmalar nuqtai nazaridan o'rganligilib, ustoz-shogird an'analari, ustaxona ichki tizimi, mehnat taqsimoti hamda hunarmandlarning ijtimoiy mavqei kabi etnografik va antropologik jihatlar kamroq yoritilgan. Shu sababli, mazkur to'plamlar Xorazm kulolchiligini tarixiy jarayonda o'rganligishda mustahkam arxeologik asos vazifasini bajarsa-da,

kulolchilik maktablarining ijtimoiy-madaniy transformatsiyasini to'liq ochish uchun ularni keyingi davr etnografik va antropologik tadqiqot ma'lumotlari bilan birgalikda tahlil qilish maqsadga muvofiqdir.

Kulolchilikni o'rganilishda san'atshunoslik yondashuvi avvalgi davrlarda⁸⁶ ham kuzatilgan bo'lsa-da, 1960–1970-yillarga kelib, dissertatsiya muammosi doirasida ahamiyat kasb etib boshqa yo'nalish tadqiqotlaridan ustunlik qila boshladi. Ushbu davrga oid ilmiy ishlar⁸⁷ kulolchilik mahsulotlarini badiiy sopol buyumi doirasida o'rganligib, buyumlarning bezak tizimi, ranglar uyg'unligi, kompozitsion xususiyatlari hamda mintaqaviy maktablarning uslubiy farqlariga e'tibor qaratganligi bilan ahamiyatlidir. Mazkur tadqiqotlarda kulolchilik ishlab chiqarishdan ko'ra ko'proq xalq amaliy san'atining muhim yo'nalishi sifatida baholandi. Natijada, Rishton, G'ijduvon, Xiva kabi markazlar alohida kulolchilik maktablari sifatida ilmiy muomalaga kiritilib, ularning uslubiy o'ziga xosligi tavsiflandi. Xususan, M. K. Rahimovning "O'zbekiston badiiy sopol buyumlari"⁸⁸, L. A. Jadovanning "O'zbekiston zamonaviy sopol buyumlari"⁸⁹, N. S. Grajdankina, M. K. Rahimov va I. E. Pletnev muallifligidagi "O'zbekiston me'moriy sopol mahsulotlari"⁹⁰ga bag'ishlangan asarlari, G. Derviz, L. Jadova, I. Jdanko hamda D. Mitlyanskiy tomonidan tuzilgan O'rta Osiyo xalq ustalarining zamonaviy sopol buyumlari⁹¹ga bag'ishlangan albomi ushbu yo'nalishning shakllanishi va mustahkamlanishida muhim o'rin tutadi.

Mazkur asarlar umumiy jihatdan kulolchilikni ishlab chiqarish yoki xo'jalik faoliyati doirasida emas, balki xalq amaliy san'atining

⁸⁶ Щербина-Крамаренко, Н. Н. Гончарное производство у туземцев Средней Азии // Искусство и художественная промышленность. – 1898. – №3. – С. 200–201.; Денике Б. П. Прикладное искусство Средней Азии. – М.–Л.: Государственное издательство, 1931. – 245 с.

⁸⁷ Декоративно-прикладное искусство Узбекистана. – Ташкент: Ўзадабийнашр, 1960.; Алпатова И., Рахимов М. К. Художественная керамика Узбекистана. – Ташкент: АН Узбекской ССР, 1961. – 243 с.; Жадова Л. А. Современная керамика Узбекистана. – Москва: Искусство, 1963. – 179 с.; Пугаченкова Г. А., Ремпель Л. И. История искусств Узбекистана с древнейших времен до середины девятнадцатого века. – Москва: Искусство, 1965. – 686 с.; Ташходжаев Ш. С. Художественная поливная керамика Самарканда: IX – начала XIII вв. – Ташкент: Фан, 1967. – 153 с.; Гражданкина Н. С., Рахимов М. К., Плетнёв И. Е. Архитектурная керамика Узбекистана (очерк исторического развития и опыт реставрации). – Ташкент: Фан, 1968. – 158 с.; Воронов Н., Жадова Л. Искусство керамики. – Москва: Советский художник, 1970. – 296 с.; Миклашевский А. И. Технология художественной керамики: (Практическое руководство в учебных мастерских). – Ленинград: Издательство литературы по строительству, 1971. – 302 с.

⁸⁸ Рахимов М. К. Художественная керамика Узбекистана. – Ташкент: АН Узбекской ССР, 1961. – 243 с.

⁸⁹ Жадова Л. А. Современная керамика Узбекистана. – Москва: Искусство, 1963. – 179 с.

⁹⁰ Гражданкина Н. С., Рахимов М. К., Плетнёв И. Е. Архитектурная керамика Узбекистана (очерк исторического развития и опыт реставрации). – Ташкент: Фан, 1968. – 158 с.

⁹¹ Дerviz Г., Жадова Л., Жданко И., Митлянский Д. Современная керамика народных мастеров Средней Азии: альбом. – Москва: Советский художник, 1974. – 236 с.

muhim tarmogʻi sifatida talqin etadi. Tadqiqotlarda buyumlarning shakliy yechimi, bezak tizimi, ranglar uygʻunligi, kompozitsion tuzilishi hamda mintaqaviy uslubiy farqlar asosiy tahlil obʻyekt sifatida namoyon boʻladi. Natijada, kulolchilik mahsulotlari estetik qadriyat, badiiy tafakkur mahsuli va milliy madaniyat ifodasi sifatida baholanib, Rishton, Gʻijduvon, Xiva kabi markazlar alohida kulolchilik maktablari sifatida ilmiy muomalaga kirib keladi.

M. K. Rahimovning tadqiqoti⁹²da Oʻzbekiston hududidagi kulolchilik markazlari uslubiy jihatdan taqqoslanib, shakl va ornament tizimidagi hududiy farqlar koʻrsatib beriladi hamda kulolchilikning tarixiy ildizlari bilan zamonaviy badiiy yechimlari oʻrtasidagi uzviylik yoritiladi. L. A. Jadova esa zamonaviy ustalar ijodiga murojaat qilib, kulolchilikni anʻanaviylik va zamonaviy estetik talablarga moslashuv jarayonida tahlil etadi, bunda individual ustalar ijodi ham ilmiy eʼtibor markaziga chiqadi. N. S. Grajdankina, M. K. Rahimov va I. Y. Pletnev tadqiqoti⁹³da esa arxitektura bezagida qoʻllanilgan keramika namunalarini oʻrganligish orqali bezak sanʼati hamda kulolchilikning uzviy aloqasi ochib berilib, sirlangan koshinlar va bezak elementlari badiiy meros sifatida talqin qilinadi.

1974-yilda nashr etilgan G. Derviz, L. Jadova, I. Jdanko va D. Mitlyanskiy muallifligidagi “Современная керамика народных мастеров Средней Азии”⁹⁴ albomi esa mazkur jarayonni yanada rivojlantirib, kulolchilikni keng vizual materiallar asosida yoritadi hamda xalq ustalarining zamonaviy ijodini badiiy fenomen sifatida namoyish etadi. Ushbu nashr kulolchilik mahsulotlarini ishlab chiqarish jarayonidan koʻra koʻproq badiiy-estetik mezonlar asosida baholaydi, buyumlarning bezak tizimi, ranglar uygʻunligi, kompozitsion yechimlari, shakl va sir bilan ishlash madaniyati kabi jihatlar markaziy oʻringa chiqadi.

Albomning mazkur dissertatsiya uchun eng muhim xususiyati shundaki, u kulolchilikni xalq amaliy sanʼati doirasida koʻrib,

⁹² Рахимов М. К. Художественная керамика Узбекистана. – Ташкент: Академии наук Узбекской ССР, 1961. – 243 с.

⁹³ Гражданкина Н. С., Рахимов М. К., Плетнёв И. Е. Архитектурная керамика Узбекистана (очерк исторического развития и опыт реставрации). – Ташкент: Фан, 1968. – 158 с.

⁹⁴ Дerviz Г., Жадова Л., Жданко И., Митлянский Д. Современная керамика народных мастеров Средней Азии: альбом. – Москва: Советский художник, 1974. – 236 с.

mintaqaviy markazlarni (kulolchilik maktablarini) alohida badiiy-uslubiy fenomen sifatida tasvirlashga xizmat qiladi. Shu orqali Rishton, G'ijduvon, Xiva kabi markazlarning uslubiy o'ziga xosligi (kolorit, ornamentika, kompozitsiya, shakl madaniyati)ni tarixshunoslikda mustahkamlashga yordam beradi va maktab tushunchasining san'atshunoslik talqinini kuchaytiradi.

1960–1970-yillarga oid tadqiqotlarning asosiy yutug'i shundaki, ular kulolchilikni estetik va san'atshunoslik mezonlari asosida baholab, mintaqaviy maktablarning badiiy o'ziga xosligini aniqlash hamda ularni milliy madaniyatning muhim tarkibiy qismi sifatida talqin qilishga xizmat qildi. Ayniqsa, bezak, rang va kompozitsiya tizimining ilmiy tahlil qilinishi keyingi tadqiqotlar uchun muhim metodik asos yaratdi hamda kulolchilik mahsulotlarini san'at asari sifatida baholash an'anasini shakllantirdi.

Shu bilan birga, ushbu asarlarning tarixshunoslik tahlili tadqiqotlarda kulolchilikning ishlab chiqarish muhiti, ustaxonada tashkil etilgan ishlash jarayonlari, ustoz-shogird tizimi, mehnat taqsimoti hamda hunarmandlarning ijtimoiy mavqei kabi ijtimoiy-antropologik jihatlariga kam e'tibor qaratiladi. Shuningdek, kulolchilikning iqtisodiy omillar, bozor munosabatlari va turizm bilan bog'liq transformatsiyasi yetarli darajada ochib berilmagan.

Umuman olganda, 1960–1970-yillarda yaratilgan ushbu asarlar kulolchilikni san'atshunoslik nuqtai nazaridan tadqiq qilishni ustuvor yo'nalishga aylantirib, kulolchilik maktablarini badiiy-uslubiy tizim sifatida tushuntirishga xizmat qilgan hamda keyingi davr kulolchilik tadqiqotlarining ilmiy asoslarini shakllantirgan muhim tarixshunoslik bosqichini tashkil etadi.

1980-yillarga kelib, O'zbekiston va umuman Markaziy Osiyoda kulolchilikni o'rganligish jarayonida 1960–1970-yillarda shakllangan san'atshunoslik yondashuvi davom ettirildi, biroq mazkur davr tadqiqotlarida muhim konseptual o'zgarish yuz berib, avvalgi bosqichda kulolchilik asosan, badiiy-estetik mezonlar asosida tavsiflangan bo'lsa, endilikda ilmiy adabiyotlar⁹⁵da an'anaviy

⁹⁵ Фахретдинова Д. А. Декоративно-прикладное искусство Узбекистана. – Ташкент: Издательство литературы и искусства имени Гафура Гуляма, 1980. – 184 с.; О'sha muallif: Искусство Узбекистана: традиции и современность. – Ташкент: Издательство литературы и искусства имени Гафура Гуляма, 1988.

hunarmandchilik turlarining yo'qolib borishi, ishlab chiqarishning sanoatlashtirilishi natijasida ko'plab mahalliy ustaxonalarning faoliyati qisqarayotganligi hamda ayrim hududiy uslublarning unutilib borayotganligi alohida qayd etila boshlandi.

Mazkur davrda chop etilgan san'atshunoslik va madaniyatshunoslik yo'nalishidagi tadqiqotlarda kulolchilik buyumlari nafaqat badiiy mahsulot, balki tarixiy shakllangan madaniy an'ananing tashuvchisi sifatida talqin qilinib, ularni saqlash, ilmiy hujjatlashtirish va ommalashtirish zarurligi ta'kidlandi⁹⁶. Xususan, ko'rgazmalar tashkil etish, muzey fondlarini to'ldirish, xalq ustalari ijodini kataloglashtirish, hududiy hunarmandchilik markazlarini ilmiy jihatdan qayd etish va yosh avlodni an'anaviy hunarlarga jalb qilish masalalari ilmiy hamda amaliy muhokama mavzusiga aylandi. Natijada, kulolchilik mahsulotlari kundalik xo'jalik buyumlari sifatidagi funksiyasidan tashqari, milliy madaniy merosning muhim elementi sifatida baholana boshladi.

Ushbu davr adabiyotlarida ayniqsa, xalq amaliy san'atiga bag'ishlangan nashrlarda hunarmandchilik markazlarining tarixiy ildizlari⁹⁷, ustalar sulolalari, bezak va shakl an'analari haqida ma'lumotlarni yig'ish hamda ularni muzey va ko'rgazma faoliyati orqali keng jamoatchilikka yetkazish masalalari⁹⁸ dolzarb yo'nalish sifatida ilgari surildi. Shuningdek, ilmiy tadqiqotlarda kulolchilikning iqtisodiy ahamiyati bilan bir qatorda uning milliy identitetni ifodalovchi ramziy qiymati ham alohida e'tirof etildi⁹⁹.

Shu tariqa, 1980-yillar kulolchilik tarixshunosligida muhim o'tish bosqichi sifatida namoyon bo'lib, unda hunarmandchilik tarmog'i ishlab

– 208 с.; Перспективы развития народных художественных промыслов местной промышленности Узбекистана: обзор. – Ташкент: УзНИИНТИ, 1988. – 29 с.; Народное прикладное искусство: актуальные вопросы истории и развития: сборник статей. – Рига: Зинатне, 1989. – 262 с.; Декоративное искусство СССР. – Москва, 1957–1991.

⁹⁶ Уварова Н. Оптимистическая настроенность выставки // Декоративное искусство СССР. – 1986. – №7. – С. 1–5.; Воронов Н. В. Публицистическая керамика // Декоративное искусство СССР. – 1986. – №7. – С. 17.; Белова К. Судьба Коломенского // Декоративное искусство СССР. – 1989. – №4. – С. 11–15.; Духина И. Керамический город Александра Кудрявцева // Декоративное искусство СССР. – 1989. – №4. – С. 45.

⁹⁷ Фахретдинова Д. А. Декоративно-прикладное искусство Узбекистана. – Ташкент: Литературы и искусства имени Гафура Гуляма, 1980. – 184 с.

⁹⁸ Перспективы развития народных художественных промыслов местной промышленности Узбекистана: (обзор). – Ташкент: УзНИИНТИ, 1988. – 22 с.; Шклярчук А. Ф. Модранская керамика. Выставки // Декоративное искусство СССР. – 1984. – №1. – С. 44–45.

⁹⁹ Некрасова М. Место народного искусства в современной культуре // Декоративное искусство СССР. – 1987. – №3. – С. 14.

chiqarish faoliyatidan tashqari, madaniy merosni saqlash, an'analarni tiklash va hunarmandchilikni qo'llab-quvvatlash zarurati bilan bog'liq masalalar ilmiy muomalaga faol kirib keldi. Mazkur jarayon keyinchalik mustaqillik davrida kulolchilik maktablarini tiklash va rivojlantirishga qaratilgan siyosiy hamda madaniy tashabbuslarning shakllanishi uchun muhim nazariy va konseptual asos vazifasini bajardi.

Umuman olganda, Sovet davri tarixshunosligi kulolchilik masalalarini o'rganligish jarayonida bir necha bosqichni bosib o'tdi. Jumladan, dastlab kulolchilik xo'jalik faoliyati sifatida talqin qilinsa, keyinchalik etnografik kuzatish ob'yekti, undan so'ng badiiy-amaliy san'at fenomeni hamda nihoyat madaniy meros elementi sifatida qarala boshlandi. Aynan shu evolyutsiya keyingi davr tadqiqotlarida kulolchilikni ijtimoiy-madaniy transformatsiya jarayonlari doirasida tahlil qilish uchun muhim tarixshunoslik asosini yaratdi.

Mustaqillik yillarida O'zbekistonda etnologiya, antropologiya va san'atshunoslik sohalarida yangi metodologik yondashuvlarning joriy etilishi hunarmandchilik, jumladan, kulolchilikni tadqiq etishda ham mazmuniy yangilanishlarni yuzaga keltirdi. Ilmiy izlanishlarda dala ma'lumotlariga tayangan empirik tahlil, madaniy merosni zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar bilan uzviy bog'liq holda talqin qilish hamda mahalliy an'analarni ijtimoiy tizim sifatida tahlil qilish tendensiyasi kuchaydi. Natijada, kulolchilik jarayoni faqat badiiy hunar sifatida emas, balki ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy omillar bilan uzviy bog'liq murakkab tuzilma sifatida talqin etila boshlandi. Shu bilan birga, an'anaviy kulolchilik maktablari mustaqil ilmiy tadqiqot ob'yekti sifatida ajralib chiqib, hududiy maktablarga bag'ishlangan dissertatsion izlanishlar ham yuzaga keldi.

Mustaqillik davri tarixiy jihatdan nisbatan qisqa bo'lishiga qaramay, kulolchilik ko'plab ilmiy ishlarning markaziy mavzusiga aylandi va mazkur sohani turli jabhalarini mintaqalar kesimida jarayoni hozirgi kunda ham davom etmoqda¹⁰⁰. Shu bois, mazkur qismda

¹⁰⁰ Mamurov, A. Stages of development of Rishton pottery school // Scientific Journal of the Fergana State University. – 2024. – Vol. 30. – N3. – Elektron resurs. – URL: <https://journal.fdu.uz/index.php/sjfsu/article/view/5026> (murojaat sanasi: 01.02.2026).; Ruziyev, N. Islom va Rishton kulolchilik san'atining rivojlanishi va o'ziga xosligi // Elektron ilmiy maqola. – 2025. – Elektron resurs. – URL: <https://inlibrary.uz/index.php/dptms/article/download/73756/75450/97060> (murojaat sanasi: 01.02.2026).; Ataeva, N. R. Istoriya goncharnogo iskusstvo Uzbekistana // Elektron ilmiy maqola. – 2023. – Elektron resurs. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/istoriya-goncharnogo-iskusstvo-uzbekistana> (murojaat sanasi: 01.

muammoga doir tadqiqotlar etnologik-antropologik¹⁰¹ hamda san'atshunoslik¹⁰² yo'nalishlari kesimida ko'rib chiqilib, zamonaviy tarixshunoslikda shakllangan asosiy ilmiy yondashuvlarni aniqlash maqsad qilib olindi.

Shu o'rinda qayd etish kerakki, muammoni sodda tushunish uchun mustaqillik davri tadqiqotlarida qo'llanilgan metodlar va fan doirasida qamrab olingan muammo masalalarini taqqoslab ko'rish, muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, san'atshunoslik yo'nalishidagi ishlar asosan buyumning badiiy shakli va bezak tizimini tahlil qilishga yo'naltirilgan bo'lsa, etnologik va antropologik tadqiqotlar kulol shaxsi, ustoz-shogird munosabatlari hamda ijtimoiy muhitni o'rganligishga

02. 2026).; Usmanov, A. Nomoddiy madaniy meros kontekstida Farg'ona vodiysi hunarmandchiligi // *Obshchestvo i innovatsii (Society and Innovations)*. – 2025. – Elektron resurs. – URL: <https://inlibrary.uz/index.php/socinov/article/download/111971/113597/159246> (murojaat sanasi: 01. 02. 2026).; Qudaybergenova, G. About Uzbekistan pottery art // *Science and Research*. – 2024. – Elektron resurs. – URL: <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/43602> (murojaat sanasi: 01.02.2026).; Ergashev, A. Kulolchilikning paydo bo'lishi va bugungi kundagi ahamiyati // *Science and Research*. – 2024. – Elektron resurs. – URL: <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/48238> (murojaat sanasi: 01. 02. 2026).; Shomirzaev M. K. National handicrafts of Uzbekistan and its social-economic significance // *International Journal of Advanced Research and Publications*. – 2020. – Elektron resurs. – URL: <https://www.idpublications.org/wp-content/uploads/2020/08/Full-Paper-NATIONAL-HANDICRAFTS-OF-UZBEKISTAN-AND-ITS-SOCIAL-ECONOMIC-SIGNIFICANCE.pdf> (murojaat sanasi: 01.02.2026).; Aliyeva, S. Sh. Osobennosti hudozhestvennogo stilya polivnoy keramiki Uzbekistana v kontekste formirovaniya islamskoy estetiki: semantika ornamental'nyh obrazov // *Elektron ilmiy maqola*. – 2018. – Elektron resurs. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-hudozhestvennogo-stilya-polivnoy-keramiki-uzbekistana-v-kontekste-formirovaniya-islamskoy-estetiki-semantika> (murojaat sanasi: 01. 02. 2026).; UNESCO. Artistic ceramics of Uzbekistan // *UNESCO Digital Library*. – Elektron resurs. – URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000189332> (murojaat sanasi: 01.02.2026).

¹⁰¹ Intangible Cultural Heritage of Uzbekistan / R. Abdullaev, U. Tashmatov, J. Eshonqulov, A. Ashirov [va boshq.]. – Tashkent, 2017. – ISBN 978-9943-357-46-4.; Abdusalomov, B. U. Pottery traditions in Uzbekistan / B. U. Abdusalomov // *Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences*. – 2022. – Vol. 8. – P. 90–92. – ISSN 2795-7683. – Elektron resurs. – URL: <https://api.unilibrary.uz/storage/PublisherResourceFile/185821/images/1670393857-1.pdf> (murojaat sanasi: 01. 02. 2026).; Эсонов, З. Ю. Фарғона водийси кишлок аҳолисининг хунармандчилик анъаналари (XIX аср охири – XX аср бошлари) : монография / З. Ю. Эсонов. – Фарғона: Classic, 2023. – 160 б.; Худайбергенов, Х. С. Хоразм кулолчилиги (этнологик тадқиқот): илмий-маърифий нашр / Х. С. Худайбергенов. – Тошкент: Lesson Press, 2023. – 122 б. – ISBN 978-9943-9468-3-5.; Mamurov A. A. Rishton kulolchilik maktabining rivojlanish bosqichlari = Stages of development of Rishton pottery school // *FarDU. Ilmiy xabarlar*. – Farg'ona, 2024. – №3; Davlatova, S. Nomoddiy madaniy merosni muzeylarda saqlash va namoyish etish masalalari / S. Davlatova, D. Hamidova / "Nomoddiy madaniy meros fenomeni: askiya va qiziqchilik san'ati" mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami. – Toshkent: Voris-nashriyot, 2025. – B. 117–123.

¹⁰² Пугаченкова, Г. А. История искусств Узбекистана. – Ташкент: Издательство литературы и искусства им. Гафура Гуляма, 1982. – 432 с.; Азимов Я. А. Народное декоративно-прикладное искусство Узбекистана. – Ташкент: Издательство литературы и искусства им. Гафура Гуляма, 1991. – 256 с.; Булатов С. С. Народное прикладное искусство Узбекистана. – Ташкент: Ўзбекистон, 1995. – 240 с.; Хакимов, А. А. Искусство Узбекистана XX века. – Ташкент: San'at, 2000. – 320 с.; Hakimov A. A. Applied Arts of Uzbekistan. – Tashkent: Art Press, 2007. – 224 p.; Karimov, U. Traditional Crafts of Uzbekistan. – Tashkent: Uzbekistan Publishing House, 2010. – 160 p.; Aliyeva, S. Sh. Osobennosti hudozhestvennogo stilya polivnoy keramiki Uzbekistana v kontekste formirovaniya islamskoy estetiki: semantika ornamental'nyh obrazov // *Elektron ilmiy maqola*. – 2018. – Elektron resurs. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-hudozhestvennogo-stilya-polivnoy-keramiki-uzbekistana-v-kontekste-formirovaniya-islamskoy-estetiki-semantika> (murojaat sanasi: 01. 02. 2026).

e'tibor qaratilgan. So'nggi yillar tadqiqotlarida esa kulolchilik maktablari ishlab chiqarish, ijtimoiy munosabatlar, bozor, meros siyosati va madaniy muhit o'zaro bog'liq yagona tizim sifatida talqin qilinmoqda. Bu esa tarixshunoslikda tadqiqot yo'nalishlarining buyumdan ustaga, ustadan esa butun ijtimoiy-madaniy tizimni qamrab oluvchi tahlilga tomon transformatsiyalashganligini ko'rsatadi.

Etnologik va antropologik tadqiqotlar tarixshunosligiga nazar tashlaganda, hunarmandchilik an'analarning jamiyat hayotidagi o'rni, kasbiy bilimlarning uzatilish shakllari, ustoz-shogird munosabatlari, hunarmand oilalarining ijtimoiy mavqei hamda zamonaviy iqtisodiy muhitga moslashuv jarayonlari nazariy va empirik jihatdan yoritilib, mazkur masalalar tadqiqotlarning asosiy yo'nalishiga aylandi. Bunday izlanishlar dala tadqiqotlari, ustalar faoliyatini bevosita kuzatish, suhbat va intervyular hamda ustaxona faoliyatini hujjatlashtirish orqali olib borilib, kulolchilikning kundalik ijtimoiy faoliyatdagi aniq ko'rinishini ochib berdi. Natijada ilgari yetarli darajada e'tibor qaratilmagan ijtimoiy omillar ilmiy muomalaga kiritilib, kulolchilik an'analari jamiyat hayotining muhim tarkibiy qismi sifatida talqin qilina boshlandi.

Zamonaviy metodologiyalar asosida olib borilgan tadqiqotlarda kulolchilik maktablarining ijtimoiy faoliyati, kasbiy uzluksizlik, hududiy an'analarning saqlanishi hamda yangi iqtisodiy va madaniy sharoitlarga moslashish jarayonlari empirik dalillar asosida ochib berildi. Xususan, H. S. Xudaybergenovning Xorazm kulolchiligiga bag'ishlangan etnologik tadqiqoti¹⁰³da kulolchilik mahalliy ijtimoiy muhit, kasbiy merosning avloddan avlodga o'tishi va ustalar jamoasining ichki tuzilmasi bilan bog'liq holda tahlil qilinsa, Z. Yu. Esonovning Farg'ona vodiysi hunarmandchilik an'analari bag'ishlangan monografiyasi¹⁰⁴da kulolchilikning tarixiy rivoji va hunarmandchilikning kundalik hayotdagi o'rni tarixiy-etnografik kontekstda yoritilib, hududiy maktablarning shakllanish omillari aniqlashtiriladi. Ushbu tadqiqotlar kulolchilikni alohida hunar emas, balki hududiy ijtimoiy-iqtisodiy

¹⁰³ Xudaybergenov, H. S. Xorazm kulolchiligi (etnologik tadqiqot)... – 122 b.

¹⁰⁴ Esonov, Z. Yu. Farg'ona vodiysi qishloq aholisining hunarmandchilik an'analari (XIX asr oxiri – XX asr boshlari) ... – 160 b.

muhit bilan uzviy bog'liq madaniy jarayon sifatida tushunishga imkon beradi.

San'atshunoslik doirasida ham tadqiqotlar mazmunan kengayib, kulolchilik mahsulotlarining badiiy xususiyatlari bilan bir qatorda ularning tarixiy shakllanishi, hududiy uslubiy tafovutlari va zamonaviy dizayn o'zgarishlari ham o'rganilgila boshlandi. Natijada, kulolchilik buyumlari zamonaviy iste'mol muhiti va bozor talablari bilan bog'liq holda tahlil qilinib, turli atlaslar¹⁰⁵, hunarmandchilik to'plamlari¹⁰⁶ va Ya. A. Azimov¹⁰⁷, S. S. Bulatov¹⁰⁸ va A. A. Hakimov¹⁰⁹ kabi san'atshunoslarning ishlarida hududiy maktablar uslubi, ornamental tizim evolyutsiyasi, an'anaviy texnologiya hamda zamonaviy dizayn uyg'unligi, shuningdek, kulolchilik mahsulotlarining yangi iste'mol muhitidagi funksional-badiiy talqini bilan bir qatorda inter'er madaniyatidagi o'zgarishlar, restoran va mehmonxona dizaynida milliy kulolchilik buyumlaridan foydalanishning kengayishi, mahsulotlarning eksport bozori talablariga moslashtirilishi hamda kulolchilik buyumlarining suvenirlashtirish jarayoni orqali turizm va madaniy brendning muhim unsuriga aylanishi masalalari ham tadqiqotlar markaziga chiqdi.

Shu bilan birga, dizayn va bozor omillarining kuchayishi kulolchilik faoliyatining iqtisodiy asoslari, ishlab chiqarish hajmi, mahsulot assortimenti hamda ustaxona faoliyatining tashkil etilishiga ham ta'sir ko'rsatib, kulolchilik maktablarining zamonaviy sharoitda qanday iqtisodiy va ijtimoiy transformatsiyaga uchrayotganligini tarixshunoslik nuqtai nazaridan chuqurroq tahlil qilish zaruratini yuzaga keltirdi.

Umuman olganda, mustaqillik davrida mahalliy olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar kulolchilik an'analarini o'rganilgishda muhim natijalar qayd qilib, ilgari yetarlicha yoritilmagan jihatlarni to'ldirdi. Biroq, bozor munosabatlari, fan-texnologiya va

¹⁰⁵ Atlas of Central Asian Artistic Crafts and Trades. Vol. I: Uzbekistan / International Institute for Central Asian Studies; scien. ed.: I. Kosakovskaya, K. B. Akilova; ed.: A. Khakimov, A. Akhmedov; aut. of the proj.: Sh. Mustafayev. – Tashkent : Sharq, 1999. – 223 p.

¹⁰⁶ O'zbekiston badiiy hunarmandchiligi / Nodir Binafsha.... – 420 b.

¹⁰⁷ Азимов, Я. А. Народное декоративно-прикладное искусство Узбекистана... – 256 с.

¹⁰⁸ Булатов, С. С. Народное прикладное искусство Узбекистана... – 240 с.

¹⁰⁹ ХАКИМОВ, А. А. Искусство Узбекистана XX века... – 320 с.; Hakimov A. A. Applied Arts of Uzbekistan... – 224 p.

ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar ta'sirida kulolchilik maktablarining rivojlanish bosqichlari hamda zamonaviy hayotga moslashuvi jarayonini kompleks va uzluksiz tadqiq etish bilan bir qatorda, sohada hali yetarlicha yoritilmagan masalalar – kulolchilik faoliyatida gender vazifalarining o'zgarishi, yosh ustalarning kasbga kirib kelishi va kasb davomiyligi muammolari, mehnat migratsiyasining hunarmandchilikka ta'siri, kulolchilik faoliyatining iqtisodiy modeli, ustaxona boshqaruvi va oilaviy ishlab chiqarish tizimidagi o'zgarishlar hamda mahsulotlarning eksport bozori talablariga moslashuv jarayonlarini chuqur tahlil qilish hanuz dolzarb bo'lib qolmoqda. Mazkur dissertatsiya aynan shu yo'nalishni tizimli ravishda yoritishga qaratilgan.

Zamonaviy davrda O'zbekistonning madaniy merosi, jumladan, an'anaviy kulolchilik maktablari xorijiy tadqiqotchilar va xalqaro ilmiy institutlar e'tiborini ko'proq torta boshladi. Ushbu jarayon jahon xalqlarining madaniy an'alariga qiziqishning ortishi, global ilmiy va madaniy aloqalarning kengayishi, xalqaro madaniy meros dasturlarining faollashuvi hamda O'zbekistonning ochiq madaniy hamkorlik siyosati bilan chambarchas bog'liq kechdi. Avvalgi davrda kulolchilik asosan arxeologik yoki umumiy san'at tarixi doirasida tilga olingan bo'lsa, 1990-yillardan so'ng xalqaro ilmiy muhitda ushbu soha tirik an'ana, hunarmandchilik faoliyati va mahalliy ijtimoiy hayot bilan uzviy bog'liq madaniy hodisa sifatida talqin qilina boshlandi.

Xorijiy tadqiqotlarda O'zbekiston, ayniqsa, Rishton, G'ijduvon va Xorazm kulolchilik an'analari ko'proq e'tibor markaziga chiqib, ularning texnologiyasi, bezak tizimi, ustoz-shogird an'analari hamda zamonaviy bozor sharoitida rivojlanish jarayonlari tahlilga tortildi. Bunda kulolchilik faqat badiiy buyum ishlab chiqarish jarayoni sifatida emas, balki mahalliy jamoa hayoti, kasbiy uzluksizlik va madaniy identitet bilan bog'liq tizim sifatida yoritildi. O'z navbatida, bunday tadqiqotlarni ularda qo'llangan yondashuv va ko'tarilgan muammolardan kelib chiqib etnologik-antropologik¹¹⁰,

¹¹⁰ Sugimura, T. Islamic and Chinese Ceramics of Central Asia in the 15th Century // Blue of Samarkand: Proceedings of the International Symposium on Revitalization of Traditional Ceramic Techniques in Central Asia (Samarkand, Uzbekistan, 6–9 June 2000). – Tashkent: UNESCO, 2000. – P. 38–46.; Kikuta, H. A master is greater than a father: rearrangements of traditions among Muslim artisans in Soviet and Post-Soviet Uzbekistan // Research in Economic Anthropology. – 2009. – P. 89–122. – DOI: 10.1108/S0190-

san'atshunoslik¹¹¹ hamda muzeyshunoslik¹¹² yo'nalishlariga ajratish mumkin, bunday tasnif tadqiqotlarning qamrovi va rivojlanish dinamikasini aniqroq ko'rish hamda ularni o'zaro qiyoslash imkonini beradi. Etnologik va antropologik yo'nalishda bajarilgan ishlar mazkur tadqiqotda maqsad qilingan masalalarni bevosita yoritishga xizmat qilganligi sababli, dastavval aynan shu yo'nalishdagi nashrlar tahliliga murojaat qilish maqsadga muvofiq.

Xorijiy ilmiy nashrlarda e'lon qilingan etnologik va antropologik yo'nalishdagi tadqiqotlar asosan kulolchilikning ijtimoiy tuzilishi, kasbiy bilimlarning avloddan-avlodga o'tishi, ustaxona muhitining shakllanishi hamda mahalliy hunarmandchilik an'analari saqlanish tizimlarini o'rganligishga qaratilgan¹¹³. Mazkur izlanishlarda kulol shaxsining jamiyatdagi o'rnini, ustalar jamoasining ichki tuzilishi, oila doirasida hunarning davomiyligi, kasbiy identitetning shakllanishi hamda zamonaviy iqtisodiy muhitga moslashish jarayonlari empirik kuzatuvlar va dala ma'lumotlari asosida talqin qilinadi. Xususan, xalqaro konferensiyalar doirasida e'lon qilingan maqolalarda Rishton va G'ijduvon kulolchiligi misolida ustaxona faoliyatining zamonaviy iqtisodiy sharoitga moslashuvi, yosh ustalarning kasbga kirib kelish jarayoni hamda hunarmandchilikning turizm va madaniy industriya bilan bog'lanishi masalalari yoritiladi¹¹⁴.

1281(2009)0000029006.; Kikuta, H. Venerating the pir: patron saints of Muslim ceramists in Uzbekistan // *Central Asian Survey*. – 2017. – Vol. 36. – №2. – P. 195–211.; Kikuta, H. The differentiated authenticities of Rishton pottery in Uzbekistan // *The Central Asian World* / ed. by J. Féaux de la Croix, M. Reeves. – London : Routledge, 2023. – P. 642–657. – DOI: 10.4324/9781003021803-51.

¹¹¹ Vandiver P. B. Craft Knowledge as an Intangible Cultural Property: A Case Study of Samarkand Tiles and Traditional Potters in Uzbekistan // *MRS Online Proceedings Library*. – 2004. – Vol. 852. – P. 305–326; *Artistic ceramics of Uzbekistan* // UNESCO Digital Library // URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark%3A/48223/pf0000189332> (murojaat sanasi: 01.02.2026).

¹¹² UNESCO. Blue of Samarkand: International Symposium on Revitalization of Traditional Ceramic Techniques in Central Asia (Samarkand, Uzbekistan, 6–9 June 2000) : proceedings / final report. – Tashkent : UNESCO, 2000. – Elektron resurs.; UNESCO. Project for the Revival of Medieval Ishkor Alkaline Vegetable Glaze (“The Blue of Samarkand”) : description (UNESCO Intangible Cultural Heritage). – Elektron resurs.

¹¹³ UNESCO. Blue of Samarkand: International Symposium on Revitalization of Traditional Ceramic Techniques in Central Asia (Samarkand, Uzbekistan, 6–9 June 2000) ... Elektron resurs.; UNESCO. Project for the Revival of Medieval Ishkor Alkaline Vegetable Glaze (“The Blue of Samarkand”) ... Elektron resurs.

¹¹⁴ UNESCO. Blue of Samarkand: International Symposium on Revitalization of Traditional Ceramic Techniques in Central Asia (Samarkand, Uzbekistan, 6–9 June 2000) ... Elektron resurs.; Zhamilova, G., Gusarova, N. Traditional ceramics of Central Asia in contemporary cultural processes // *Journal of Social Studies*. – 2024. – Elektron resurs. – URL: <https://journalss.org/index.php/new/article/view/9268> (murojaat sanasi: 01.02.2026.); Ruziev, N., Ikromova, M. Cultural and artistic features of Uzbek pottery traditions // *International Journal of Social Science Research*. – 2022. URL: <https://inlibrary.uz/index.php/social-science/article/view/xxxxx> (Murojaat sanasi: 01.02.2026).

G'ijduvon kulolchilik an'analari va Narzullayevlar sulolasi faoliyati misolida olib borilgan tadqiqotlar ustoz-shogird tizimining zamonaviy sharoitda ham saqlanib qolayotganligini, biroq ishlab chiqarish hajmi, mahsulot assortimenti va savdo shakllaridagi o'zgarishlar ta'sirida yangi shakllarga moslashayotganligini ko'rsatadi¹¹⁵. Rishton kulolchiligi bo'yicha tayyorlangan xalqaro ilmiy anjuman ma'lumotlarida e'lon qilingan xorijiy olimlar maqolalarida hududiy maktablarning tarixiy shakllanishi bilan birga ularning bugungi kundagi iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy ahamiyati ham ochib beriladi. Masalan, mazkur materiallarda Rishton ustalarining oilaviy ustaxona doirasida ishlab chiqarish an'alarini saqlagan holda mahsulot turlarini kengaytirib, turizm va tashqi bozor talablari asosida yangi shakl hamda dizayn yechimlarini joriy etayotganligi qayd etiladi¹¹⁶. Ushbu ilmiy izlanishlar kulolchilikni alohida hunar emas, balki mahalliy jamoa hayoti, oilaviy ishlab chiqarish tizimi va kasbiy uzluksizlik bilan bog'liq murakkab ijtimoiy hodisa sifatida talqin qilishga imkon yaratadi.

Shuningdek, YuNESCO doirasida amalga oshirilgan tadqiqot va hisobotlarda Markaziy Osiyo, jumladan O'zbekiston kulolchilik an'analari nomoddiy madaniy merosning muhim qismi sifatida ko'rib chiqilib, hunarmandchilikni saqlash, restavratsiya qilish, ustalar faoliyatini qo'llab-quvvatlash va xalqaro miqyosda targ'ib etish masalalari alohida ta'kidlanadi¹¹⁷. Masalan, hisobotda Samarqand va boshqa tarixiy markazlarda an'anaviy sirlangan sopol texnologiyalarini tiklash, ustalarni tayyorlash hamda hududiy ustaxonalarni qo'llab-quvvatlash zarurligi alohida qayd etiladi¹¹⁸. Bunday yondashuv kulolchilikni faqat tarixiy hodisa sifatida emas, balki saqlanishi va

¹¹⁵ UNESCO. Blue of Samarkand: International Symposium on Revitalization of Traditional Ceramic Techniques in Central Asia (Samarkand, Uzbekistan, 6–9 June 2000) Elektron resurs.; Zhamilova, G., Gusarova, N. Traditional ceramics of Central Asia in contemporary cultural processes ... (Murojaat sanasi: 01. 02. 2026).; Ruziev, N., Ikromova, M. Cultural and artistic features of Uzbek pottery traditions (Murojaat sanasi: 01. 02. 2026).

¹¹⁶ UNESCO. Blue of Samarkand: International Symposium on Revitalization of Traditional Ceramic Techniques in Central Asia (Samarkand, Uzbekistan, 6–9 June 2000) Elektron resurs.; Zhamilova, G., Gusarova, N. Traditional ceramics of Central Asia in contemporary cultural processes... (Murojaat sanasi: 01. 02. 2026).; Ruziev, N., Ikromova, M. Cultural and artistic features of Uzbek pottery traditions... (Murojaat sanasi: 01. 02. 2026).

¹¹⁷ UNESCO. Blue of Samarkand: International Symposium on Revitalization of Traditional Ceramic Techniques in Central Asia (Samarkand, Uzbekistan, 6–9 June 2000): Proceedings. – Tashkent : UNESCO Office, 2000. – P. 5–7.

¹¹⁸ UNESCO. Blue of Samarkand: International Symposium on Revitalization of Traditional Ceramic Techniques in Central Asia... – P. 6.

rivojlantirilishi zarur bo'lgan tirik madaniy meros sifatida talqin qilishga xizmat qilib, kulolchilik maktablarining zamonaviy transformatsiyasini ijtimoiy va madaniy jarayonlar kontekstida tushunishga imkon beradi.

San'atshunoslik yo'nalishidagi tadqiqotlarda ham tadqiqotimiz uchun muhim bo'lgan dizayn evolyutsiyasi, bezak tizimi, texnologik an'analar hamda zamonaviy bozor talablari ta'sirida yuz berayotgan o'zgarishlar kabi masalalar mavjud bo'lib, ularni tarixshunoslik doirasida izchil tahlil qilish zarur hisoblanadi.

San'atshunoslik yo'nalishidagi xorijiy tadqiqotlarda esa kulolchilik mahsulotlarining badiiy xususiyatlari, bezak tizimi, rang va ornament evolyutsiyasi hamda zamonaviy dizayn jarayonlaridagi o'zgarishlar asosiy tahlil ob'yekti sifatida maydonga chiqadi. Xususan, zamonaviy tadqiqotlarda Rishton maktabiga xos ko'k-yashil rang gammasi, ishqoriy sir texnologiyasining saqlanib qolishi hamda an'anaviy islamiy va geometrik ornamentlarning yangi kompozitsion yechimlar bilan uyg'unlashuvi alohida qayd etiladi¹¹⁹. Bunda Rishton kulolchilik maktabi, ayniqsa, sirlangan sopol buyumlarning rang tizimi va bezak an'analari bilan xalqaro san'atshunoslar e'tiborini tortmoqda.

Xorijiy muzeylar fondlariga kelib tushayotgan zamonaviy Rishton keramika namunalari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar kulolchilik faoliyatida an'ana va innovatsiya uyg'unlashib borayotganligini ko'rsatadi. Masalan, Tsaritsyno davlat muzey-qo'riqxonasi fondiga qabul qilingan zamonaviy Rishton buyumlari tahlilida ustalar an'anaviy naqsh tizimini saqlagan holda zamonaviy inter'er va suvenir bozori talablariga moslashtirilgan yangi shakl va funksional yechimlarni qo'llayotganligi qayd etiladi¹²⁰. Tadqiqotchilar ustalar tomonidan qadimiy ornament va texnologiyalarni saqlagan holda zamonaviy iste'mol bozori talablari asosida yangi shakl hamda dizayn yechimlarini qo'llash jarayonini alohida ta'kidlaydilar.

Shu bilan birga, xalqaro ko'rgazmalar va muzey kataloglari ma'lumotlari kulolchilik buyumlarining san'at asari sifatida global madaniy makonga kirib borayotganligini, natijada hunarmandchilik

¹¹⁹ Ofitserova, E. Traditional ceramics of Central Asia in modern cultural space // Journal of Social Studies. – 2025. URL: <https://journalss.org/index.php/new/article/view/9268> (Murojaat sanasi: 01. 02. 2026).

¹²⁰ Ofitserova E. Traditional ceramics of Central Asia in modern cultural space (Murojaat sanasi: 01. 02. 2026).

mahsulotlari milliy madaniy meros namunasi bilan birga eksportbop san'at ob'yekti sifatida ham talqin qilina boshlaganligini ko'rsatadi. Xususan, Yevropa va Rossiya muzeylarida tashkil etilgan ko'rgazmalarda Rishton hamda G'ijduvon kulolchiligi namunalarining zamonaviy dizayn talqinlari milliy an'ana va global iste'mol bozori o'rtasidagi uyg'unlashuv mahsuli sifatida namoyish etilayotganligi qayd etiladi¹²¹.

Xorijiy tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, 1991 yildan keyingi davrda O'zbekiston kulolchilik maktablari xalqaro ilmiy muhitda e'tirof etilib, Rishton, G'ijduvon va Xorazm kabi hududiy markazlar nafaqat an'anaviy hunarmandchilik maskani, balki zamonaviy madaniy meros va kreativ industriya elementlari sifatida ham tadqiqot maydoniga aylangan. Shu bilan birga, mavjud izlanishlarning katta qismi alohida maktablar, ustalar sulolalari yoki buyumlarning badiiy xususiyatlarini yoritish bilan chegaralanib, kulolchilik maktablarining ijtimoiy-madaniy transformatsiyasi, ishlab chiqarish va bozor munosabatlariga moslashuvi, kasbiy uzluksizlikning yangi shakllari hamda global madaniy jarayonlar ta'sirida yuz berayotgan o'zgarishlarni o'zaro bog'liq tizim sifatida kompleks tahlil qilish hali yetarli darajada yo'lga qo'yilmaganligini ko'rsatadi.

O'zbekiston kulolchilik maktablarini o'rganligish tarixshunosligi XIX asr oxiridan boshlab xo'jalik-tavsifiy qaydlardan jumladan, ishlab chiqarish va bozor ehtiyoji doirasida boshlangan bo'lsa, keyinchalik uy-ustaxona tizimi, kasbiy institutlar, xususan, ustoz-shogird, mehnat taqsimoti, bozor munosabatlari, texnologik jarayon va ramziy-me'yoriy jabhalarni qamrab olgan holda bosqichma-bosqich kengaydi. Sovet davrida iqtisodiy-statistik va ekspeditsiyalarga (arxeologik-etnografik) asos mustahkamlangan, mustaqillik yillarida esa etnologik-antropologik hamda san'atshunoslik yondashuvlari kuchayib, kulolchilik tirik an'ana va ijtimoiy-madaniy tizim sifatida talqin qilina boshladi, xorijiy tadqiqotlarda esa merosni boshqarish, muzeylashtirish va global bozor va turizm masalalari bilan bog'liq muammolar ko'proq

¹²¹ Tsaritsyno Museum. Ceramics of Central Asia: exhibition catalogue. – Moscow: Tsaritsyno Museum-Reserve, 2023. URL: <https://tsaritsyno-museum.ru> (Murojaat sanasi: 01. 02. 2025).

ko'tarildi. Biroq, maktablarning ijtimoiy-madaniy transformatsiyasini tizimli va kompleks tahlil qilish cheklandi.

Mazkur dissertatsiya aynan shu tarixshunoslikdagi bo'shliqni to'ldirishga qaratilib, kulolchilik maktablarining tarixiy shakllanishi bilan bir qatorda ularning zamonaviy ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy sharoitdagi transformatsiya jarayonlarini yagona tizim doirasida tahlil qilishni maqsad etadi hamda ushbu jarayon O'zbekistondagi an'anaviy kulolchilik maktablarining bugungi rivojlanish qonuniyatlarini antropologik kontekstda ochib berishga xizmat qiladi.

Umuman olganda kulolchilik fenomenining nazariy talqini hamda uning tarixshunoslikdagi o'rni atroflicha tahlil qilinishi sohaning ijtimoiy-madaniy hodisa sifatidagi mohiyati, shakllanish bosqichlari va ilmiy o'rganligilish darajasi mavjud tadqiqotlar asosida ko'rib chiqildi. Tarixiy va etnografik materiallarni tahlil qilish jarayoni kulolchilikning nafaqat ishlab chiqarish turi, balki madaniy meros hamda kasbiy institut sifatidagi ahamiyatini aniqlash asnosida quyidagi xulosalarni ishlab chiqish imkonini berdi.

1850–1920 yillar oralig'idagi manbalarda kulolchilik asosan, tashqi kuzatuv va xo'jalik tavsifi doirasida yoritilib, hunar xo'jalik tarmog'i sifatida qayd etiladi. Gil, dastgoh, yoqilg'i, mahsulot turlari va bozor talabi kabi ko'rsatkichlar ustunlik etadi, natijada kulolchilik buyumlar orqali tasvirlanadi, ijtimoiy munosabatlar esa ikkilamchi ahamiyatda qoladi. XIX asr oxiri – XX asr boshlarida tasvir doirasi kengayib, uy-ustaxona ishlab chiqarishi, oila daromadi, buyurtma va savdo munosabatlari e'tiborga olinadi. 1910–1916-yillarda esa kulolchilik texnologiyasi, ustaxona modeli va ustoz-shogirdlik qoidalariga alohida e'tibor qaratilishi hunarni madaniy-amaliy tizim sifatida anglash bosqichini boshlab beradi. Ushbu davrda manbalar buyum dan jarayon ga, jarayon dan institut ga tomon evolyutsiya etadi.

1920–1990-yillarda kulolchilik tarixshunosligi bir necha o'zaro bog'liq yo'nalishda rivojlanadi. Iqtisodiy-statistik yondashuv hunarni ishlab chiqarish tizimining tarkibiy qismi sifatida talqin qilib, hajm, xomashyo, mehnat resurslari va kooperatsiya ko'rsatkichlariga urg'u beradi. Ekspeditsiyaviy (arxeologik- etnografik) tadqiqotlar sopol materiallari asosida tarixiy davrlashtirish va tipologiyalarni ishlab

chiqib, hududiy madaniyat davomiyligini ko'rsatadi. 1960–1970-yillardan boshlab san'atshunoslik yondashuvi kuchayib, maktab tushunchasi badiiy-uslubiy kategoriya sifatida barqarorlashib rang, ornament va kompozitsiya asosiy tahlil mezoniga aylanadi.

Sovet davrida kulolchilik asosan, ishlab chiqarish yoki badiiy mahsulot sifatida yoritilib, ustaxonaning ichki ijtimoiy tashkiloti hisoblangan ustoz-shogird munosabatlarining kundalik tizimlari, oilaviy mehnat taqsimoti, hunarmandning mahalla ichidagi mavqei, kasbiy identitetni aks etishi jarayoniga nisbatan kam e'tibor qaratildi.

1991-yildan keyin kulolchilikni o'rganligishda metodologik yaqinlashuv kuchayib, tadqiqotchi ustaxona ichiga kirib bordi dala kuzatuv, suhbat, intervyu, ustaning kundalik ish jarayoni va ustaxona iqtisodiyoti kabi empirik materiallar asosiy dalil sifatida qabul qilindi. Shu bilan kulolchilik faqat badiiy meros emas, balki zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda yashab turgan amaliy tizim sifatida talqin qilina boshladi.

Etnologik-antropologik yo'nalishlarda ustoz-shogird instituti, kasbiy bilimlarning avloddan avlodga o'tishi, hunarmand oilalari va jamoalarining ijtimoiy mavqei, hududiy an'ananing davomiyligi kabi masalalar kengroq yoritiladi. San'atshunoslik tadqiqotlari esa maktablarning uslubiy xaritasini aniqlashtirib, ornament va dizayn evolyutsiyasini tahlilga tortdi.

Mustaqillik davri adabiyotlarining muhim natijasi shundaki, kulolchilik maktablari endi alohida ro'yxat sifatida emas, balki hududiy an'ana, kasbiy uzluksizlik, bozor, turizm va dizayn talablarining o'zaro ta'siri natijasida shakllanayotgan ijtimoiy-madaniy tizim sifatida tahlil qilindi.

Xorijiy tadqiqotlar O'zbekiston kulolchilik maktablarini zamonaviy muammolar kesimida tahlil qilib, etnologik-antropologik ishlar ustaning kasbiy hayoti, uzatish tizimlari, mahalliy jamoa va autentiklik ning ijtimoiy ishlab chiqilishi kabi masalalarga e'tibor qaratgan bo'lsa, san'atshunoslik ishlarida rang-ornament tizimi, sir texnologiyasi va uslubiy tafovutlar yetakchi o'ringa chiqdi. Muzeyshunoslik yo'nalishidagi katalog, ko'rgazma va YuNESCO doirasidagi materiallar hunarni madaniy meros sifatida tan olish,

hujjatlashtirish hamda ommalashtirish kontekstida tahlil qildi. Xorijiy adabiyotlarda kulolchilikning bir vaqtni o'zida tirik faoliyat , san'at ob'yekti va meros resursi sifatida talqin qildi.

Xorijiy tadqiqotlar asosan, alohida maktab, usta sulolasi yoki buyum estetikasiga urg'u berilib, maktablarning ijtimoiy-madaniy transformatsiyasi yani bozor munosabatlari va ustaxona boshqaruvi, gender hamda yosh ustalar masalasi, migratsiya ta'siri, eksportga moslashuv, meros diskurslarining faoliyatga ta'siri nisbatan kam tahlil qilindi.

Kulolchilik tarixshunosligi manbalarida xo'jalik tavsifi dan boshlangan jarayon asta-sekin uy-ustaxona ishlab chiqarishining ijtimoiy tizimlarini ko'rsatish, keyin maktabni badiiy-uslubiy fenomen sifatida tushuntirish, nihoyat esa hunarni bozor, meros va madaniy siyosat bilan bog'langan tirik ijtimoiy-madaniy tizim sifatida talqin qilishga tomon tadrijiy rivojlanib bordi.

II BOB. O'ZBEKISTONDA KULOLCHILIK MAKTABLARINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH JARAYONLARI

§ II.1. O'zbekiston hududida kulolchilik an'alarining shakllanishi va tarixiy taraqqiyoti

O'zbekiston hududida kulolchilik an'analari qadimiy tarixga ega bo'lib, arxeologik qazishmalar natijasida aniqlangan sopol buyumlar kulolchilik ishlab chiqarishining ilk bosqichlari aynan neolit davrida yuzaga kelganligini ko'rsatadi¹²². Xususan, Joytun, Kaltaminor, Sazog'on, Hisor madaniyatlari hamda Ustyurt hududidagi neolit manzilgohlaridan topilgan sopol buyumlar kulolchilikning oddiy maishiy ehtiyojlardan kelib chiqqan holda shakllanib, asta-sekin ishlab chiqarish tajribasi va texnologik ko'nikmalar tizimiga aylanganligini tasdiqlaydi. Jumladan, Uchashchi va Oyoqog'itma kabi yodgorliklardan topilgan sopol buyumlar hududda kulolchilik an'analari neolit davrining ilk bosqichlaridayoq paydo bo'lganligi, ushbu buyumlar, asosan, oziq-ovqatni tayyorlash, saqlash hamda iste'mol qilish jarayonlariga xizmat qilgan bo'lib, ular insonlarning o'troq hayot tarziga o'tishi, xo'jalik faoliyatining murakkablashuvi va maishiy madaniyatining rivojlanishi bilan uzviy bog'liq holda yuzaga kelganligi atroflicha yoritilgan¹²³.

Mazkur holatni tarixiy-madaniy jarayonlar doirasida tahlil qilganda, mintaqada kulolchilik namunalari shakl, bezak uslubi va tayyorlash texnologiyasi jihatidan quyi Zarafshon, Amudaryo quyi oqimi hamda Qizilqum hududlarida yashagan Kaltaminor jamoalari sopol buyumlari bilan umumiy ahamiyat kasb etganligini kuzatish mumkin¹²⁴. Bunday holat Sazag'on madaniyatida ham kuzatilib, o'xshashliklar tasodifiy hodisa emas, balki ilk dehqonchilik va ovchi-yig'uvchi jamoalar o'rtasida mavjud bo'lgan madaniy aloqalar, tajriba almashinuvi hamda texnologik bilimlarning hududlararo tarqalishi bilan bog'liq tarixiy jarayon sifatida baholanishi kerak.

Anglash mumkinki, O'zbekiston hududida kulolchilik ishlab chiqarishi nafaqat xo'jalik ehtiyojlaridan kelib chiqqan amaliy faoliyat,

¹²² Xolmativa Z. N. Neolithic ceramics of Uzbekistan in the research system of the world's first pottery works // British Journal of Global Ecology and Sustainable Development. – 2025. – Vol. 36. – P. 46–50.

¹²³ Yuqoridagi asar... – B. 47.

¹²⁴ Yuqoridagi asar... – B. 48.

balki ilk ijtimoiy-madaniy tajribaning muhim tarkibiy qismi sifatida shakllangan. Ushbu jarayonni nafaqat texnologik yutuq, shu bilan birga bilimlarning avloddan-avlodga o'tishi, mehnat taqsimoti va jamoaviy identitet shakllanishi bilan bog'liq madaniy jarayon sifatida kuzatish kerak. Yana bir muhim jihat neolit davrida yuzaga kelgan ushbu an'analar keyingi bronza davrida yanada murakkablashib, shakliy xilma-xillik va texnologik takomillashuv orqali davom etgan.

Bronza davriga kelib, kulolchilik an'analari sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarilgan¹²⁵. Sopollitepa aholi manzilgohlarida kulolchilik buyumlari tayyorlash texnologiyasi barqarorlashib, pishirish jarayoni takomillashgan. Shuningdek, idishlarning sifati oshgan va shakl hamda bezak jihatidan xilma-xillik yuzaga kelgan. Bunday o'zgarish kulolchilikning tasodifiy maishiy faoliyat emas, balki muayyan tajriba va ko'nikmaga tayangan ixtisoslashgan hunarmandchilikka aylana boshlaganligini ko'rsatadi. Ushbu jarayonlardan jamiyat ichida ba'zi guruhlarning aynan sopol buyum tayyorlash bilan muntazam shug'ullanganligini anglash mumkin.

Mazkur davrida dehqonchilik va chorvachilikning kengayishi bilan bir qatorda hunarmandchilik ham mustaqil xo'jalik tarmog'i sifatida shakllana boshlaydi. Kulolchilik buyumlari kundalik ovqat tayyorlash, oziq-ovqat saqlash va xo'jalik ehtiyojlarini ta'minlashda keng qo'llaniladi. Shu bilan birga, sopol idishlar jamiyatning estetik qarashlari va ichki tartibini aks ettiruvchi moddiy madaniyat namunasiga aylanadi. Bezak elementlarining ko'payishi va shakliy mukammallikning ortishi kulolchilikning nafaqat amaliy, balki madaniy ahamiyat kasb eta boshlaganligini bildiradi.

Bronza davridan Xorazm mintaqasida ham kulolchilik an'analari uzluksiz davom etganligi arxeologik tadqiqotlardan ma'lum¹²⁶. Miloddan avvalgi II ming yillikdan boshlab turli manzilgohlarda sopol buyumlarning keng tarqalishi kulolchilikning barqaror ishlab chiqarish tizimiga aylanganligini ko'rsatadi. Ushbu jarayon hunarmandchilikning mahalliy iqtisodiy hayotga chuqur kirib borganligi va kundalik turmushning ajralmas qismiga aylanganligini anglatadi.

¹²⁵ Аскарлов А. А. Сополлитепа. – Тошкент: Фан, 1977. – 160 б.

¹²⁶ Толстов С. П. Древний Хорезм. Опыт историко-археологического исследования. – Москва: МГУ, 1948. – 352 с.

Antik davrga kelib, sopol buyumlar ishlab chiqarish yanada takomillashib, shahar tipidagi manzilgohlar va qal'alarda turli hajm va shakldagi idishlar, yirik xo'jalik idishlari va kundalik iste'mol buyumlari keng tarqaladi. Ushbu jarayon kulolchilikning shahar iqtisodiyotiga barqaror kirib borganligini ko'rsatadi.

Ilk o'rta asrlarda esa bezakli va sirlangan sopol buyumlar ishlab chiqarish keng yoyilib, ustaxona qoldiqlari hamda ishlab chiqarish izlari kulolchilikning shahar iqtisodiy hayotida muhim tarmoqqa aylanganligini tasdiqlaydi. Ushbu bosqichda kulolchilik xo'jalik ehtiyojini qondirish bilan birga estetik va madaniy talabni ham ifodalovchi soha sifatida namoyon bo'ladi.

Umuman olganda, kulolchilik O'zbekiston hududida neolit davrida paydo bo'lib, bronza davrida ixtisoslashgan hunarmandchilik bosqichiga o'tgan. Keyinchalik esa shahar madaniyati bilan uyg'unlashgan holda iqtisodiy va madaniy tizimning ajralmas qismiga aylangan ko'p bosqichli tarixiy jarayon sifatida shakllangan. Mazkur uzluksizlik keyingi davrlardagi an'anaviy kulolchilik maktablari shakllanishining tarixiy asosini tashkil etadi.

Shu o'rinda yana bir muhim jihatga e'tibor qaratish zarur. Arxeologik manzilgohlardan topilgan dalillar kulolchilik taraqqiyoti jarayonida insonning olovni nazorat qilish va yuqori haroratni boshqarish borasida katta tajriba to'plaganligini ko'rsatadi. Bunday tajriba keyinchalik hunarmandchilikning boshqa tarmoqlari shakllanishi va rivojlanishiga zamin yaratgan. Xususan, kulolchilikda xumdon qurish, haroratni barqaror ushlab turish va yoqilg'ini to'g'ri tanlash kabi ko'nikmalar metallurgiya hamda shishasozlikning texnologik asosiga aylangan. Temir va shisha eritish jarayoni ham nazorat qilinadigan kuchli olovni talab qilganligi sababli, kulollarning issiqlikni tartibga solish va o'choq konstruksiyasini takomillashtirish borasidagi amaliy tajribasi mazkur sohalarning shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatgan.

Mazkur tarixiy taraqqiyot jarayoni Markaziy Osiyoning boshqa yirik shahar markazlarida ham kuzatiladi. Ellinistik davrga oid Afrosiyob qazishmalaridan olingan materiallar Samarqand hududida kulolchilik ishlab chiqarishi yuqori ixtisoslashgan hunarmandchilik

darajasiga ko'tarilgan¹²⁷. Ushbu davrga oid sopol buyumlarning aksariyati kulolchilik charxida tayyorlangan bo'lib, idishlarga silliqlash va angob bilan ishlov berish usullari keng qo'llanilgan. Yupqa devorli idishlarning paydo bo'lishi esa texnologik malakaning sezilarli darajada oshgan.

Sopol ishlab chiqarish majmualarida mahalliy an'anaviy shakllar bilan bir qatorda ellinistik madaniy muhit ta'sirida kirib kelgan yangi shakl va bezak unsurlarining uyg'unlashuvi kuzatiladi. Bunday holat kulolchilikning nafaqat texnologik jihatdan, balki madaniy jihatdan ham ochiq va moslashuvchan tizim bo'lganligini anglatadi. Shunday qilib, bronza davrida shakllangan ixtisoslashuv jarayoni antik davrga kelib shahar madaniyati bilan uyg'unlashgan holda yanada murakkablashib, kulolchilikni yuksak darajadagi kasbiy hunarmandchilik bosqichiga olib chiqqan.

Afrosiyob materiallari ellinistik davr shaharlarida kulolchilik hunarmandchiligining yuqori darajada rivojlanganligini ko'rsatgan bo'lsa, bunday jarayon keyingi bosqichlarda Farg'ona vodiysining yirik shahar markazlaridan biri bo'lgan Quva manzilgohi misolida ham izchil davom etganligi kuzatiladi. Mazkur yodgorlikda olib borilgan arxeologik tadqiqotlar natijalari ilk o'rta asrlarga kelib, shahar kulolchilik ishlab chiqarishi yanada takomillashganligini tasdiqlaydi.

Quvadan aniqlangan sopolmajmualar shakl va bezak jihatidan xilma-xilligi, idishlarning sifatli pishirilganligi hamda sirtiga ishlov berish usullarining murakkablashganligi bilan ajralib turadi. Ushbu davrda kulolchilik mahsulotlari nafaqat kundalik maishiy ehtiyojlarni qondirgan, balki shahar iqtisodiy hayotining muhim tarkibiy qismiga aylangan. Ayrim topilmalar ishlab chiqarish jarayonining ixtisoslashgan ustaxonalar doirasida tashkil etilganligi, hunarmandlar ma'lum texnologik an'ana va malakaga tayangan holda faoliyat yuritgan.

Quva shahristonida olib borilgan qazishmalarni stratigrafik jihatdan tahlil qilish natijalari sopol buyumlarning turli madaniy qatlamlarga mansubligini aniqlash imkonini beradi¹²⁸. Turli davrlarga oid uy-joy va xo'jalik inshootlari qoldiqlari bilan bir qatorda topilgan

¹²⁷ Шишкин В. А. Афрасиаб – сокровищница древней культуры. – Ташкент: Фан, 1966. – С. 37.

¹²⁸ Ахраров, И. Раскопки городища Кува в 1973 г. // ИМКУ. – 1975. – Вып. 11. – С. 45–58.

sopol buyumlar shaharning uzoq vaqt davomida uzluksiz yashab kelganligi, kulolchilik ishlab chiqarishi esa tarixiy bosqichlar davomida izchil rivojlanganligini ko'rsatadi. Bu holat kulolchilikni vaqtinchalik hunar emas, balki shahar ijtimoiy tuzilmasining barqaror tarkibiy qismi sifatida talqin etishga asos yaratadi.

VII–VIII asrlarga oid sopol buyumlar tahlili esa shakliy turlar, bezak elementlari va tayyorlash texnologiyasining avvalgi davrlarga nisbatan murakkablashganligini ko'rsatadi¹²⁹. Idishlarning aksariyati kulolchilik charxida tayyorlangan bo'lib, ayrim namunalarda sirtni silliqlash va angob bilan qoplash usullarining qo'llanishi kuzatiladi. Bu esa ishlab chiqarish jarayonida texnologik tajriba va estetik mezonlarning uyg'unlashganligini bildiradi. Anglash mumkinki, Afrosiyob manzilgohi kabi kulolchilik nafaqat xo'jalik ehtiyojiga xizmat qilgan, balki shahar madaniyatining vizual va ramziy ifodasiga ham aylangan.

Shu o'rinda qayd etish joizki, Afrosiyob va Quva manzilgohlarida aniqlangan angoblangan va sirlangan sopol buyumlar kulolchilik faoliyatining yangi, murakkab bosqichga o'tgan. Sir va angob berish texnologiyasi maxsus bilim, tajriba va amaliy ko'nikmalarni talab etgan. Bu esa kulolchilik jarayonida mahoratning avloddan avlodga uzatilganligini va muayyan texnologik tajriba shakllanganligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, barcha buyumlar sirlanmaganligi ishlab chiqarish ichida ichki tabaqalanish mavjud bo'lganligini bildiradi. Ayrim ustaxonalar yoki ustalar ma'lum turdagi mahsulotlarni, xususan sirlangan idishlarni tayyorlashga ixtisoslashgan.

Ijtimoiy-madaniy nuqtai nazardan, bunday holat kulolchilikni oddiy xo'jalik faoliyatidan ko'ra murakkabroq, ichki mehnat taqsimotiga ega hunarmandchilik tizimi sifatida namoyon etadi. Aynan shu bosqichda kulolchilik maktablari shakllanishi uchun zarur shart-sharoitlar vujudga kelgan.

Yana bir muhim jihat shundaki, shahristondan topilgan sopol buyumlar kundalik ehtiyoj bilan bir qatorda savdo-iqtisodiy almashinuv jarayonlarida ham muhim o'rin tutgan¹³⁰. Bunday holat

¹²⁹ Вархотова Д. П. Керамика VII–VIII вв. городища Кува // ИМКУ. – 1976. – Вып. 12. – С. 96–110.

¹³⁰ Ахраров, И. Раскопки городища Кува в 1973 г.... – С. 45–56.; Вархотова Д. П. Керамика VII–VIII вв. городища Кува... – С. 96–110.

kulolchilik mahsulotlarining mahalliy iste'moldan tashqari, iqtisodiy makonda ham muomalada bo'lganligini ko'rsatadi.

Farg'ona vodiysining yirik shahar markazlaridan biri hisoblangan Axsikent materiallarida ham shu kabi jarayonlar kuzatiladi¹³¹. Bu yerda aniqlangan sopolmajmualar turli hajm va vazifadagi idishlarning ko'pligi, sirtga ishlov berish usullarining murakkablashuvi hamda bezak tizimining boyligi bilan ajralib turadi. Kulolchilik mahsulotlari endilikda faqat maishiy ehtiyojni qondiribgina qolmasdan, balki estetik talab va ijtimoiy maqomni ham ifodalovchi omilga aylangan.

Axsikent kulolchilik mahsulotlaridagi silliqlangan yuzalar, angob bilan ishlov berish, ayrim hollarda rangli bezak unsurlarining qo'llanishi kulollarning texnologik tajribasi boyib borganligini ko'rsatadi. Kulolchilik mahsulotlarini ishlab chiqarish esa shahar bozor tizimi bilan uzviy bog'liq holda rivojlangan. Natijada, sopol buyumlar oddiy iste'mol buyumidan asta-sekin ijtimoiy mavqe va estetik didni ifodalovchi buyumga aylanib borgan.

Zarafshon vohasi Poykent shahristonida olib borilgan qazishmalar natijasida aniqlangan sirlangan va bezakli sopol buyumlar kulolchilik texnologiyasining yangi bosqichga ko'tarilganligidan dalolat beradi. Poykentdan topilgan IX–X asrlarga oid sopol namunalarda idishlar sirtiga sir berish, rang va naqsh uyg'unligini yaratish usullarining keng qo'llanilgan¹³². Mazkur jarayon kulollarning texnologik imkoniyatlari sezilarli darajada kengayganligi va ishlab chiqarishda estetik mezonlar muhim o'rin egallay boshlaganligini ko'rsatadi. Sirlangan va bezakli buyumlar madaniy qarashlarning ifodasiga xizmat qilgan. Ranglarning uyg'unligi, geometrik va o'simliksimon naqshlarning qo'llanishi esa mahalliy badiiy an'analar bilan bir qatorda madaniy aloqalarning mavjudligini ham aks ettirgan.

¹³¹ Xayitova Sh. M. Farg'ona vodiysi kulol hunarmandlari haqida ayrim tahlillar (Axsikent kulolchilik va hunarmandchiligi misolida) // Образование и наука в XXI веке: международный научно-образовательный электронный журнал. – 2025. – №63. – С. 633–641; Анарабаев А. Стратиграфическое изучение Шахристана I городища Эски Ахси // ИМКУ. – 1990. – Вып. 25. – С. 71–86.; Анарбаев А., Ильясова С. Раскопки ремесленного квартала на городище Эски Ахси // ИМКУ. – 1996. – Вып. 27. – С. 166–176.; Анарбаев А. Изучение одного из ремесленных кварталов средневекового Ахсикента // ИМКУ. – 1999. – Вып. 30. – С. 57–68.

¹³² Шишкин В. А. Археологические работы 1937 г. В Западной части Бухарского оазиса. – Ташкент, 1940. – С. 54.; Мирзаахмедов Д. К., Омельченко А. В., Торгоев А. И., Сапаров Н. Ж., Смирнова Л. О., Мирзаахмедов Н. Д., Собиров А. Н., Горин В. В., Мокробородов А. В., Кушпин С. И. Работы Бухарской археологической экспедиции в 2013–14 гг. // Археологические исследования в Узбекистане 2013–2014 года. – Вып. 10. – Самарканд, 2016. – С. 248–266.

Yuqoridagi mulohazani davom ettirishda avval yana bir muammoga e'tibor qaratish o'rinlidir. Ko'rinib turibdiki, kulolchilik tarixini o'rganligishda arxeologik topilmalar muhim ilmiy manba hisoblanadi, chunki ular sopol buyumlar ishlab chiqarishining qadimiy ildizlari, texnologik jarayonlar evolyutsiyasi hamda turli davrlarda qo'llanilgan shakl va bezak an'analari haqida muayyan tasavvur beradi. Qazilmalar natijasida aniqlangan ustaxona qoldiqlari, kulol pechlari, yarim tayyor mahsulotlar hamda turli davrlarga oid sopol parchalari muayyan hududda kulolchilik ishlab chiqarishi mavjud bo'lganligini tasdiqlaydi va ishlab chiqarishning rivojlanish bosqichlarini aniqlash imkonini beradi. Shu jihatdan, arxeologik materiallar kulolchilikning tarixiy taraqqiyotini rekonstruksiya qilishda muhim daliliy asos vazifasini bajaradi.

Biroq, mazkur topilmalar kulolchilik maktablarining ijtimoiy tuzilishi, kasbiy an'alarining uzluksizligi va hunarmandchilik jamoalarining ichki tashkil topish jarayonini to'liq yoritib bera olmaydi. Chunki, arxeologik materiallar, asosan, mahsulotning tashqi ko'rinishi va ishlab chiqarish texnologiyasini aks ettiradi, ammo ustoz-shogird tizimi, hunarmandlar sulolalarining davomiyligi, kasbning mahalla hayotidagi o'rni hamda hududiy madaniy identitet shakllanishi kabi omillarni bevosita ko'rsatib bermaydi. Natijada, sopol buyumlarning topilishi muayyan hududda ishlab chiqarish mavjud bo'lganligini bildirsa-da, u yerda mustaqil kulolchilik maktabi shakllanganligini aniq tasdiqlash uchun yetarli dalil bo'la olmaydi.

Shu sababli, kulolchilik maktablari tarixini aniqlashda arxeologik topilmalar muhim boshlang'ich manba bo'lsa-da, ularni etnografik kuzatuvlar, yozma manbalar, ustalar sulolalari xotiralari hamda hunarmandchilik an'alarining davomiyligi, shuningdek, tegishli davr ijtimoiy-iqtisodiy sharoiti va boshqa omillar haqidagi ma'lumotlar bilan uyg'un holda tahlil qilish zarur. Faqat shundagina kulolchilik ishlab chiqarishining mavjudligi bilan kulolchilik maktabining ijtimoiy-madaniy institut sifatida shakllanishi o'rtasidagi farqni aniq ko'rsatish mumkin bo'ladi.

O'rta asrlarga kelib, kulolchilik ishlab chiqarishi texnologik jihatdan takomillashib, sirlangan sopol keng qo'llanila boshlaydi. Shu

bilan birga, sopol mahsulotlar kundalik ehtiyoj doirasidan chiqib, me'moriy bezak tizimida ham muhim o'rin egallaydi. Ayniqsa, bino va inshootlarni bezashda qo'llanilgan koshinchilikning rivojlanishi kulolchilikning alohida ixtisoslashgan tarmoqqa aylanadi. Me'moriy obidalar qurilishi va ularni bezash uchun zarur bo'lgan sirlangan sopol parchalari, koshin va boshqa keramika elementlariga doimiy ehtiyoj mavjudligi sababli, kulolchilik ustaxonalarida ishlab chiqarish jarayoni murakkablashdi. O'z navbatida, rang uyg'unligi, bezak kompozitsiyasi hamda pishirish texnologiyasini takomillashtirish ustalardan yuqori mahorat talab qilgan. Natijada koshin tayyorlash bilan shug'ullanuvchi ustalar yirik shaharlar atrofida jamlanib, tajriba va texnologik usullar ustozdan shogirdga uzatilgan. Bu esa hududiy an'analarning barqarorlashuvi uchun muhim zamin yaratgan.

Kulolchilik bilan bog'liq jarayonni jadallashtirgan omillardan biri sifatida Buyuk Ipak yo'li orqali shakllangan keng savdo makonining vujudga kelishi hisoblanadi. Xalqaro savdo yo'llari chorrahasida joylashgan Samarqand, Buxoro, Poykent, Axsikent va boshqa shaharlarda nafaqat mahalliy hunarmandlar mahsulotlari, balki uzoq hududlardan olib kelingan buyumlar ham muomalada bo'lgan¹³³. Savdo aloqalarining kengayishi natijasida kulolchilik mahsulotlariga talab ortib, ularning uzoq masofalarga tarqalishi ustalarda yondashuvlarni o'zgartirishga undagan. Shu bilan birga, import mahsulotlar, jumladan, Xitoy chinnilari kabi yuqori sifatli buyumlarning shahar bozorlarida paydo bo'lishi mahalliy kulollar uchun kuchli raqobat muhiti yaratgan. Bu esa idishlarning shakli, bezagi va pishirish sifatini yaxshilash, sir texnologiyalarini takomillashtirish hamda mahsulotning tashqi ko'rinishiga alohida e'tibor qaratilishiga olib kelgan.

Ipak yo'lining yirik karvon yo'llari bilan bir qatorda, mintaqa ichidagi savdo yo'laklari ham mahsulot almashinuvini kuchaytirgan. Farg'ona vodiysi va Zarafshon vohasidagi shaharlar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalar kulolchilik mahsulotlari va texnologik tajribaning tezroq tarqalishiga imkon bergan. Natijada ayrim markazlarda mahsulot

¹³³ Samarkand – Crossroads of Cultures // UNESCO Silk Roads Programme // <https://en.unesco.org/silkroad/content/samarkand> (Murojaat qilingan sana: 03. 01. 2026).

shakli, bezak elementlari, rang tanlovi hamda sir qo'llash usullarida hududiy xususiyatlar asta-sekin barqarorlashib borgan.

Temuriylar davrida rivojlangan sirlangan kulolchilik an'analari XVI asr davomida ham uzluksiz saqlanib, keyingi davrlar taraqqiyotiga zamin yaratgan. Xususan, Toshkentning XV–XVI asrlarga oid sopol buyumlari tahlili texnologiya va uslubiy an'analarning uzluksiz rivojlanib borganligini ko'rsatadi. Natijada, XVII–XIX asrlar kulolchilik taraqqiyotida hududiy xususiyatlar mustahkamlanib¹³⁴, keyinchalik ilmiy adabiyotda kulolchilik maktablari sifatida ta'riflangan markazlarning shakllanishi uchun tarixiy asos yuzaga kelgan.

San'atshunoslarning qayd etishicha, sirlangan sopol rivojlanishining keyingi yirik to'lqini XVII asrdan boshlab davom etgan va ushbu davrda XVII–XIX asrlar alohida bosqich sifatida ajratilishi talqin qilingan. Mazkur jarayonda ayrim shahar markazlarida kulolchilik mahsulotlari shakli, bezak tizimi va texnologik xususiyatlari barqarorlasha boshlagan. Xususan, Buxoroning XVIII asr ikkinchi yarmi – XIX asr birinchi yarmiga oid sirlangan sopol buyumlari maxsus tadqiqot mavzusi sifatida ko'rilgan¹³⁵.

O'rta asr shaharlarida kulolchilik an'analari va koshinchilik natijasida yuzaga kelgan texnologik tajriba keyingi davrlarda ham uzluksiz davom etgan. Arxeologik va san'atshunoslik tadqiqotlarida qayd etilishicha, XVII–XIX asrlarda Turkiston hududida sirlangan sopol buyumlar ishlab chiqarish an'anaviy kulolchilikning so'nggi bosqichi sifatida saqlanib qolgan va ayrim hududlarda yanada murakkablashgan¹³⁶. Ushbu davr sopol buyumlarida idishlarning shakliy xilma-xilligi, sirtiga rangli sir berish hamda bezak kompozitsiyalarining barqarorlashuvi kuzatiladi. Bu esa kulolchilikning ishlab chiqarish tajribasi uzilmaganligini ko'rsatadi.

XVIII–XIX asrlarda Markaziy Osiyoda kulolchilik ham shahar iqtisodiy hayotining muhim tarkibiy qismi bo'lib qoladi. Aynan shu davrda kulolchilik ishlab chiqarishi yirik siyosiy va savdo markazlari

¹³⁴ Алиева С. Ш. IX–XXI аср боши Ўзбекистон сирланган кулолчилиги ривожланишининг асосий босқичлари ва бадиий хусусиятлари: санъатшунослик фанлари бўйича фан доктори (DSc) диссертацияси автореферати. – Тошкент: Санъатшунослик институти, 2018. – Б. 71.

¹³⁵ Мирзаахмедов Д. К. Бухарская поливная керамика второй половины XVIII – первой половины XIX вв. / История материальной культуры Узбекистана. – Ташкент: Фан, 2002. – Вып. 33. – С. 112–128.

¹³⁶ Рахманов Ш. Р. Туркистон худудида XVII–XIX асрларга оид сирланган сопол буюмлар таҳлили // Ўзбекистон археологияси. – Самарқанд, 2021. – №3. – Б. 31–41.

atrofida ko'proq jamlanib, ayrim hududlarda o'ziga xos bezak va rang uslublari shakllanadi¹³⁷. Natijada, mahsulotlarning bezak repertuari, rang tanlovi hamda kompozitsion yechimlari hududdan hududga farqlanib, regional uslubiy belgilar mustahkamlanadi.

Shu bilan birga, XVII–XIX asrlarda koshinchilik kulollarning alohida ixtisoslashgan guruhlari faoliyatini ta'minlagan. Xorazm vohasi va boshqa hududlarda me'moriy obidalarni bezashda qo'llanilgan rangli koshinlar tayyorlash an'analari ustaxona tizimida uzluksiz davom etgan¹³⁸. Bunday buyurtma asosidagi ishlab chiqarish texnologik tajribaning saqlanishi va avloddan-avlodga o'tishini ta'minlagan. XIX asrga kelganda esa Farg'ona vodiysi, Buxoro-Samarqand va Xorazm vohalarida sirlangan sopol mahsulotlarning rang palitrasi, naqsh tizimi hamda shakl an'analari o'zaro farqlana boshlagan. Keyinchalik kulolchilik maktablari deb atalgan hududiy yo'nalishlarning shakllanishi aynan ushbu jarayonga borib taqaladi¹³⁹.

Shu bilan birga, maktab tushunchasini faqat uslubiy farqlar yoki mahsulot hajmining ortishi bilan cheklash yetarli emas. Ijtimoiy-madaniy antropologik yondashuvda kulolchilik maktabi, avvalo, kasbiy bilim va ko'nikmalarning uzluksiz uzatilish tizimi, ustoz-shogird an'anasining barqarorlashuvi hamda muayyan hudud doirasida shakllangan madaniy identitetning ifodasi sifatida qaraladi. Masalan, XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Farg'ona vodiysidagi Rishton kulolchilik markazida sirlangan idishlar ishlab chiqarish keng yoyilib, kulollar sonining ko'pligi va ustaxonalarning mahalla muhitida faoliyat yuritishi hunarning ijtimoiy asosga ega bo'lganligini ko'rsatadi. Bu yerda kulolchilik nafaqat ishlab chiqarish sohasi, balki mahalliy jamoa ichida maqom, obro' va madaniy o'zlikni belgilovchi omilga aylangan. Demak, kulolchilik maktabining shakllanishi alohida iste'dodli ustalar faoliyati bilan emas, balki hunarmandchilikning mahalla va ustaxona muhitida ijtimoiy institut sifatida mustahkamlanishi, kasb sirlarining tizimli avloddan-avlodga o'tishi hamda mahsulotlarda hududiy badiiy-

¹³⁷ Алиева, С. Ш. IX–XXI аср боши Ўзбекистон сирланган кулолчилиги ривожланишининг асосий боскичлари ва бадий хусусиятлари... – Б. 71.

¹³⁸ Худайбергенов Н. Хоразм кулолчилиги (etnologik tadqiqot)... – В. 12–34.

¹³⁹ Ўзбекистон кулолчилигидаги метаморфозалар: индивидуаллик ва анъаналар // Сан'ат. – 2015. – №3. – В?

uslubiy belgilarning barqarorlashuvi bilan bog'liq holda talqin qilinishi kerak.

Umuman olganda, XV–XVIII asrlar davomida shaharlashuvning kuchayishi, ichki savdo aloqalarining kengayishi hamda hunarmandchilik mahallalarining shakllanishi natijasida kulolchilik ishlab chiqarishi ijtimoiy jihatdan barqaror tizimga aylangan. Aynan shu davrda ustoz-shogird munosabatlari mustahkamlanib, kasb sirlarini saqlash va uzatish tizimlari an'anaviy tus olgan, mahsulotlarda esa rang, naqsh va shakl jihatidan hududiy xususiyatlar ajralib chiqqan boshlagan. Keyinchalik Rishton, G'ijduvon, Xiva kabi kulolchilik markazlarining asosiy belgilari aynan shu tarixiy jarayonda shakllangan.

Shu bois, kulolchilik maktablarining paydo bo'lishini ijtimoiy-antropologik ma'noda XV–XVIII asrlar bilan bog'lash ilmiy jihatdan asoslidir. XIX asr ikkinchi yarmi va XX asr boshlarida esa bunday maktablar manbalarda alohida hududiy yo'nalishlar sifatida qayd etila boshlaydi¹⁴⁰. Ularning uslubiy farqlari yanada ravshanlashadi. Demak, mazkur davr maktablarining shakllanishi yakunlanib, mustaqil hududiy an'analar uzil-kesil qaror topdi.

XIX asr oxiri – XX asr boshlariga kelib kulolchilik maktablari ishlab chiqarish faoliyatidan tashqariga chiqib, mahalliy jamoalarning ijtimoiy-madaniy tuzilmasi bilan uzviy bog'liq hodisaga aylanadi. Kulolchilik ma'lum hudud, avlod va ustoz-shogird zanjiri orqali uzatiladigan barqaror ijtimoiy institut sifatida namoyon bo'ladi¹⁴¹. Hunar oilaviy meros, kasbiy identifikatsiya va jamoaviy xotira bilan chambarchas bog'lanib, mahalliy madaniy o'zlikni shakllantiruvchi omillardan biriga aylanadi.

Sirlangan sopol mahsulotlarda oq yaltiroq sir, ultramarin, biryuza, qora va to'q yashil ranglarning qo'llanilishi faqat texnologik yutuq emas, balki muayyan estetik qarashlar hamda ramziy tasavvurlar bilan bog'liq hodisadir. Rang tanlovi ko'pincha mahalliy did, diniy-axloqiy tasavvurlar hamda kundalik hayot estetikasini aks ettiradi.

¹⁴⁰ Щербина-Крамаренко Н. Н. Гончарное производство у туземцев Средней Азии // Искусство и художественная промышленность. – 1898. – №3. – С. 200–201; Денике Б. П. Прикладное искусство Средней Азии. – М.–Л.: Государственное издательство, 1931. – С. 245.

¹⁴¹ Щербина-Крамаренко Н. Н. Гончарное производство у туземцев Средней Азии... – С. 200–201.

O'simliksimon naqshlarning ustunligi esa tabiat, baraka va hayotiylik haqidagi qarashlar bilan uzviy bog'liq bo'lib, buyumlarni ma'naviy mazmun bilan boyitadi. Qadimiy motivlarning saqlanib qolishi esa madaniy uzluksizlik, ya'ni an'anaviy bilim va tasavvurlarning avloddan-avlodga o'tib kelayotganligini anglatadi.

Kulolchilik maktablari shu tariqa nafaqat mahsulot ishlab chiqaruvchi markazlar, shu bilan birga mahalliy identitetni shakllantiruvchi va mustahkamlovchi madaniy maydon sifatida namoyon bo'ladi. Har bir hududning o'ziga xos rang palitrasi, bezak kompozitsiyasi va ishlov uslubi jamoaning estetik qarashlari hamda ijtimoiy o'zini anglash jarayonining ifodasiga aylanadi. Natijada, sopol buyumlar moddiy madaniyat namunasi bo'lish bilan birga, ijtimoiy mavqe, did va madaniy xotirani mujassam etuvchi ramziy buyum sifatida shakllanadi.

Mazkur holatlar XIX asr oxiriga kelib, Turkiston hududida kulolchilik faoliyati barqaror ijtimoiy-madaniy tizim sifatida yashab kelganligini ko'rsatadi. Ishlab chiqarish jarayonida asrlar davomida shakllangan texnologik ko'nikmalar va badiiy tasavvurlar bir avloddan ikkinchisiga uzatilgan. Natijada, hunar nafaqat iqtisodiy faoliyat, balki merosiy bilim shakliga ham aylangan. Ustaxonalar muhitida shakllangan tajriba jamoaviy xotira va kasbiy identitetni mustahkamlovchi omil vazifasini bajargan.

Sirlangan sopol buyumlarda yorqin ranglar hamda yaltiroq sir qatlamining qo'llanishi mahalliy ustalarning estetik tafakkuri va kompozitsion tafovutlarni his qilish qobiliyatini namoyon etadi. Rang uyg'unligi va bezak tuzilmasi mahsulotning tashqi jozibasini oshirish bilan birga, uni ijtimoiy muhitda ma'lum bir didiy mezon bilan bog'laydi. O'simliksimon naqshlarning ustunligi diniy-estetik tasavvurlar va mahalliy badiiy qarashlarning uyg'unlashgan shaklini ifodalaydi. Qadimiy motivlarning davomiyligi esa an'ananing uzluksizligini, madaniy qatlamlarning bir-biriga singib borishini ko'rsatadi.

Shu tariqa, kulolchilik mahsulotlari moddiy ehtiyojni qondirish bilan cheklanmay, ramziy mazmun kasb etgan madaniy buyumga aylangan. Ular orqali jamoaning estetik dunyoqarashi, tarixiy xotirasi va o'ziga xoslik hissi namoyon bo'lgan. XIX asr oxirida kulolchilik ishlab

chiqarishi iqtisodiy faoliyat doirasidan chiqib, mintaqaning madaniy merosini mujassam etuvchi va ijtimoiy o'zini anglash jarayonida muhim o'rin tutuvchi san'at sohasi sifatida faoliyat yuritgan.

Mazkur ma'lumotlar kulolchilik markazlarini faqat ishlab chiqarish nuqtai nazaridan emas, balki ijtimoiy makon sifatida talqin qilish imkonini beradi. Hududiy markazlarning barqarorlashuvi u yerda shakllangan kasbiy jamoalarning mustahkamligi, ustoz-shogird an'analarining uzluksizligi hamda hunarning mahalliy identitet bilan uyg'unlashganligini anglatadi. Har bir markaz o'ziga xos rang palitrasi, bezak kompozitsiyasi va ishlov uslubi orqali ajralib turgan, bu esa kulolchilik mahsulotlarini hududiy madaniy belgi darajasiga ko'targan.

Samarqand, G'ijduvon va Rishton atrofida shakllangan ishlab chiqarish muhiti ustaxona tizimi orqali tashkil etilgan. Bu yerda mehnat taqsimoti, tajriba almashinuvi va kasbiy ijtimoiylashuv jarayonlari muntazam kechgan. Ustaxona nafaqat ishlab chiqarish joyi, balki ijtimoiy muloqot va bilim uzatish maydoni sifatida ham faoliyat ko'rsatgan. Shu tariqa, hunar amaliy ko'nikma bilan birga, ma'lum axloqiy-me'yoriy qadriyatlar va estetik mezonlarni ham shakllantirgan.

Shahar hayotida kulolchilikning muhim hunarmandchilik tarmog'i sifatida namoyon bo'lishi uning iqtisodiy ahamiyati bilan birga, ijtimoiy mavqeini ham belgilagan. Kulol ustalar mahalla va bozor tizimi bilan uzviy aloqada bo'lib, ularning mahsulotlari kundalik turmushning ajralmas qismi sifatida keng tarqalgan. Natijada, kulolchilik markazlari hududiy ishlab chiqarish birliklari bilan cheklanmay, ijtimoiy tuzilma, madaniy o'zini anglash va estetik qarashlarni shakllantiruvchi muhim madaniy institutga aylangan.

Farg'ona vodiysida kulolchilik bilan shug'ullanadigan bir qator ustaxonalar bo'lsa ham, Rishton uzoq vaqtdan buyon yetakchi o'rinni egallab kelgan. Mazkur jarayonni faqat ishlab chiqarilgan buyumlar sonining ko'pligi bilan izohlash biroz tor yondashuvni ko'rsatish bo'ladi. Rishton ustaxonalarida o'ziga xos texnologiya va estetik an'analar shakllantirgan bo'lib, ushbu hududda ishlatiladigan ishqorli sir texnologiyasi va ko'k-yashil ranglarning ustuvorligi Rishton kulolchiligini boshqa mintaqalardan ajratib turuvchi muhim belgilar hisoblanadi. Shuningdek, bu yerda yaratilgan naqsh va shakllar boshqa

hudud kulollarining faoliyatiga ham ta'sir qilib, Rishtonni Farg'ona vodiysi kulolchilik an'alarining muhim markazlaridan biriga aylantirgan, albatta¹⁴². XIX asr oxiri – XX asr boshlarida ushbu hududda ko'plab ustaxonalar faoliyat yuritganligi, hunarning oilaviy va mahalliy jamoa doirasida mustahkam ijtimoiy asosga ega bo'lganligini ko'rsatadi. Sirlangan sopol buyumlarning keng hududlarga tarqalishi esa Rishton mahsulotlarini mintaqaviy almashinuv tarmog'ining muhim unsurlaridan biriga aylantirgan.

Rishton an'analari asosida shakllangan rang tanlovi, sir ishlovining o'ziga xos usullari va bezak kompozitsiyasi boshqa bazi mintaqalar uchun andoza vazifasini bajargan. Mazkur jarayonni madaniy ta'sir va estetik diffuziya hodisasi sifatida talqin qilish mumkin. Ya'ni, kulolchilik uslubi orqali ma'lum bir hududning didiy mezonlari va badiiy qarashlari boshqa jamoalarga ham singib borgan.

Shu tariqa, Rishton nafaqat ishlab chiqarish markazi, shu bilan birga mintaqaviy kulolchilik madaniyatini shakllantiruvchi markaziy o'choq sifatida namoyon bo'ladi. Bu yerda yuzaga kelgan tajriba va an'analar ustoz-shogird zanjiri, savdo aloqalari hamda jamoaviy madaniy xotira orqali kengayib, butun vodiy kulolchiligida barqaror estetik maktabning shakllanishiga zamin yaratgan.

Odatda, kulolchilik buyumlarining hududiy farqlari rang va bezak tizimi orqali ham aniqlanadi¹⁴³. Farg'ona vodiysi va unga yaqin hududlarda ishlab chiqarilgan buyumlarda ko'k rang va uning turli turlari nisbatan ustunlik qilganligi kuzatilsa, Samarqand-Buxoro kulolchiligida yashil, jigarrang hamda sariq ranglar ko'proq qo'llanganligi ko'zga tashlanadi. Ushbu rang palitrasi hududlar kesimida shakllangan estetik did, xomashyo imkoniyatlari hamda texnologik tajriba bilan uzviy bog'liq bo'lib, kulolchilik maktablarining badiiy jihatdan bir-biridan farqlanishini ta'minlagan.

Mazkur rang ustuvorliklari tasodifiy hodisa emas, balki mahalliy ijtimoiy-madaniy muhit bilan chambarchas aloqador jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Rang va bezak tanlovi orqali jamoaning estetik

¹⁴² Кюбель Е. Л. Среднеазиатская керамика в собрании Российского этнографического музея (коллекционные сборы 1900–1912 гг.). – Санкт-Петербург : Российский этнографический музей, 2012. – С. 404–433.

¹⁴³ O'sha joyda.

qarashlari, tabiat bilan bog'liq tasavvurlari hamda diniy-badiiy me'yorlari ifodalanadi. Shu tariqa sopol buyumlar faqat maishiy buyum emas, balki hududiy o'ziga xoslikni aks ettiruvchi madaniy belgi vazifasini ham bajargan.

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida aynan mana shu hududiy xususiyatlarning barqarorlashuvi kulolchilik ishlab chiqarishining yangi bosqichga o'tganligini ko'rsatadi. Alohida ustalar faoliyatidan tashqari, ma'lum hududlarda shakllangan ustaxona muhitlari rang, naqsh va texnologik yondashuv jihatidan izchil an'anani yuzaga keltirgan. Keyinchalik ilmiy adabiyotlarda kulolchilik maktablari sifatida talqin etilgan yo'nalishlarning asosiy shakllanish jarayoni aynan shu davrga to'g'ri keladi.

Samarqand, Toshkent, Andijon, Xo'jand, Buxoro hamda Farg'ona vodiysidagi Rishton kabi markazlarning shakllanishi shahar muhitida hunarmandchilikning ijtimoiy tuzilma bilan uyg'unlashganligini yaqqol ko'rsatadi¹⁴⁴. Ushbu hududlarda kulolchilik ustaxonalari ko'pincha ma'lum mahalla yoki kasbiy guruhlar doirasida joylashib, o'ziga xos kasbiy hamjamiyatlarni yuzaga keltirgan. Bunday muhitda mehnat jarayoni, bilim va ko'nikmalarning avloddan-avlodga o'tishi, estetik mezonlarning shakllanishi jamoaviy tajriba hamda ustoz-shogird an'analari asosida davom etgan.

Mazkur shaharlarning savdo yo'llariga yaqin joylashganligi kulolchilik mahsulotlarining almashinuv jarayonlarida faol ishtirok etishiga imkon yaratgan. Samarqand va Buxoro kabi yirik markazlarda ishlab chiqarilgan buyumlar keng bozor tarmog'i orqali boshqa hududlarga tarqalgan bo'lsa, Rishton hamda Andijon atrofida shakllangan uslubiy xususiyatlar Farg'ona vodiysi doirasida estetik ta'sir ko'rsatgan. Mahsulotlarning hududlararo harakati bilan birga, bezak motivlari, rang talqinlari va texnologik yondashuvlar ham madaniy muloqot vositasiga aylangan.

Bunday sharoitda sopol buyumlar kundalik turmush buyumidan ko'proq ma'noga ega bo'lib, jamoaning o'zini anglash jarayonida ramziy ahamiyat kasb etgan. Har bir hududga xos rang va kompozitsiya orqali mahalliy did, tarixiy xotira hamda madaniy an'ana moddiy shaklda

¹⁴⁴ Денике Б. П. Прикладное искусство Средней Азии.... – С. 245.

ifodalangan. Natijada, Samarqand, Toshkent, Andijon, Xo'jand, Buxoro va Rishton kabi markazlar iqtisodiy faollik bilan bir qatorda, hududiy identitet hamda madaniy uzviylikni mustahkamlovchi ijtimoiy-madaniy institut sifatida ham faoliyat yuritgan.

XIX asr oxiriga kelib, kulolchilik mahsulotlarida texnologik ishlov va rang uyg'unligining pasayish holatlari ham sezila boshlagan, biroq an'anaviy bezak hamda rang tanlash madaniyati to'liq yo'qolib ketmagan. Ushbu jarayon esa kulolchilik an'analari yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda muayyan transformatsiyaga uchraganligini tushunish mumkin¹⁴⁵. Bunday o'zgarishlar o'z navbatida, kulolchilik muhitida iqtisodiy moslashuv jarayonlarini kuchaytirgan. Savdo aloqalarining kengayishi va zavod usulida ishlab chiqarilgan arzon sanoat mahsulotlarining mahalliy bozorlarga kirib kelishi an'anaviy hunarmandchilikning raqobat sharoitini o'zgartirgan. Natijada, ayrim ustalar ishlab chiqarish hajmini oshirish, vaqtni tejash va xarajatlarni kamaytirishga intilgan. Bu esa ba'zi hollarda bezak kompozitsiyasining soddalashuvi, sir ishlovining tezlashtirilishi yoki mahsulotning umumiy sifat ko'rsatkichlariga ta'sir etgan.

Shu bilan birga, mazkur jarayonni faqat inqiroz yoki pasayish sifatida talqin qilib bo'lmaydi. Bozor sharoitining o'zgarishi kulollardan yangi estetik talablarni hisobga olishni, mahsulotni xaridor ehtiyojiga moslashtirishni ham talab qilgan. Natijada ayrim ustaxonalarda an'anaviy naqsh va rang tizimi saqlangan holda, shakl va funksiyada yangilanish elementlari paydo bo'lgan. Bunday holat kulolchilikni dinamik va moslashuvchan madaniy tizim sifatida namoyon etadi. Hunar ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar ta'sirida o'zgarishga yuz tutgan bo'lsa-da, uning asosiy estetik va ramziy bosqichlari to'liq yo'qolmagan. Kulolchilik an'analari o'zining tarixiy ildizlarini saqlagan holda, modernizatsiya jarayonlariga moslashgan murakkab ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida shakllanib borgan. Shu bilan birga, ko'p asrlik ustozshogird an'analari asosida shakllangan bezak uslublari, rang tanlash tajribasi va mahalliy estetik qarashlar to'liq yo'qolib ketmagan, balki yangi sharoitlarga moslashgan holda saqlanib qolgan. Mazkur holat kulolchilik san'ati tashqi iqtisodiy va ijtimoiy ta'sirlarga qaramay,

¹⁴⁵ Денике Б. П. Прикладное искусство Средней Азии... – С. 245.

madaniy merosning muhim qismi sifatida saqlanib qolganligini kuzatish mumkin.

O'zbekistonda kulolchilik maktablarining XX asr 20–80-yillardagi rivojlanish jarayonini ijtimoiy-madaniy antropologik nuqtai nazardan tahlil qilish ushbu davrni oddiy iqtisodiy qayta tashkil etish bosqichi sifatida emas, balki kasbiy identitet va madaniy faoliyatlarning talqin etilish davri sifatida ko'rish imkonini beradi. Ushbu davrda kulolchilik nafaqat ishlab chiqarish tizimi, shu bilan birga ma'lum ijtimoiy munosabatlar, bilim uzatish tizimlari va ramziy qadriyatlar majmui sifatida o'zgarishga yuz tutdi.

Sovet hokimiyati o'rnatilgach, an'anaviy ustaxona atrofida shakllangan oilaviy hamda mahalliy kasbiy hamjamiyatlar yangi tashkiliy shakllar – kooperativ va artel tizimlari orqali qayta tuzildi. Bunday jarayon ustoz-shogird an'anasiga asoslangan norasmiy bilim uzatish tizimini rejalashtirilgan va normativlashtirilgan ishlab chiqarish muhiti bilan almashtirdi. Natijada, kulolning kasbiy maqomi ham o'zgarib boshladi: u avvalgidek mahalla doirasida mustaqil hunarmand sifatida emas, balki kollektiv mehnat tizimining bir bo'lagi sifatida talqin qilindi.

1920–1930-yillarda yuz bergan dastlabki qayta tashkil etishlar kulolchilikni yangi iqtisodiy tartibga moslashtirishga qaratilgan bo'lsa, 1940–1950-yillarda ishlab chiqarish ideologik va madaniy siyosat bilan ham chambarchas bog'landi. Mazkur davrda an'anaviy bezak va shakllar ma'lum darajada standartlashtirildi, hunar esa xalq amaliy san'ati tushunchasi doirasida talqin qilina boshladi. 1960–1980-yillarga kelib esa kulolchilik bir tomondan sanoatlashtirilgan ishlab chiqarish muhiti ta'sirida shakllansa, ikkinchi tomondan, milliy madaniyatni namoyish etuvchi ramziy soha sifatida qayta qadrlana boshladi.

Shu tariqa, XX asrning mazkur bosqichlari kulolchilik maktablarining tashkiliy shakli bilan birga, ularning ijtimoiy mazmunini ham o'zgartirdi. Hunar amaliy faoliyatsidan tashqari, ideologik va madaniy siyosat doirasida talqin etilgan ijtimoiy institutga aylandi. Bunday jarayon kulolchilikni moslashuvchan, o'z ichki an'analarini saqlagan holda yangi ijtimoiy tuzilma bilan o'zaro ta'sirga kirisha olgan murakkab madaniy tizim sifatida namoyon etadi.

XX asrning 20-yillaridan boshlab mintaqada yuz bergan siyosiy va iqtisodiy siljishlar kulolchilikni faqat xo'jalik faoliyati sifatida emas, balki ijtimoiy faoliyat sifatida ham izdan chiqargan murakkab jarayonni yuzaga keltirdi. Ishlab chiqarishning izdan chiqishi, xomashyo ta'minotidagi uzilishlar va an'anaviy bozor aloqalarining buzilishi ustaxonalar faoliyatini cheklab qo'ydi. Bunday sharoitda ko'plab kulollar yangi iqtisodiy tartibga moslashish, kooperativ shakllarga qo'shilish yoki hunarni vaqtincha tark etish kabi qarorlar qabul qilishga majbur bo'lgan.

Mazkur davrni kulolchilik maktablarining kengayishi emas, balki ularning omon qolish strategiyalari bilan tavsiflash to'g'riroq bo'ladi. An'anaviy ustaxona – bu faqat ishlab chiqarish joyi emas, balki bilim uzatish, kasbiy identitet shakllanishi va mahalliy ijtimoiy aloqalar mustahkamlanadigan makon edi. Iqtisodiy beqarorlik aynan shu ijtimoiy zanjirning uzilishi xavfini tug'dirgan¹⁴⁶. Ustoz-shogird tizimining izdan chiqishi esa hunarning avlodlararo davomiyligiga tahdid solgan.

Etnografik kuzatuvlar¹⁴⁷ ayrim hududlar, xususan, Buxoro va unga tutash vohalarda hunarmandchilikning qisqarib, ba'zi kasb turlarining faqat mahalliy ehtiyoj doirasida saqlanib qolganligini ko'rsatadi. Bunday jarayon kulolchilikning jamoaviy ishlab chiqarishdan ko'ra, cheklangan ijtimoiy muhitda yashab qolgan an'anaviy faoliyatga aylanganligini anglatadi.

Shunga qaramay, aholi gavjum shaharlar, ayniqsa, qadimiy hunarmandchilik an'analari kuchli bo'lgan markazlarda kam sonli bo'lsa-da, ustaxonalar faoliyati davom etgan. Bunday ustaxonalar yangi siyosiy-iqtisodiy sharoitga moslashgan holda, hunarning asosiy texnologik va estetik bosqichlarini saqlab qolishga harakat qilgan. Natijada, dastlabki sovet davri kulolchilik uchun inqiroz davri bo'lish bilan birga, uning ichki ijtimoiy barqarorligini sinovdan o'tkazgan bosqich sifatida namoyon bo'ladi.

¹⁴⁶ Фахретдинова Д. А. Декоративно-прикладное искусство Узбекистана. – Ташкент: Издательство литературы и искусства им. Гафура Гуляма, 1972. – С. 46–50.

¹⁴⁷ Сухарева О. А. Бухара XIX – начала XX века: Позднефеодальный город и его население. – М.: Наука, 1966. – С. 327.

1920-yillarning oxiri – 1930-yillarda hunarmandchilikni kooperativ shaklga o'tkazish siyosati kulolchilikning ijtimoiy tuzilmasiga bevosita ta'sir ko'rsatdi. Normativ hujjatlarda artellar a'zolarining shaxsiy mehnati asosida korxonalarni yuritishi, ishlab chiqarish vositalaridan birgalikda foydalanishi va mahsulotni jamoaviy tarzda sotishi belgilangan bo'lsa-da, faoliyatda bu tizim hunarning avvalgi ijtimoiy tashkil topish shaklini sezilarli darajada o'zgartirdi¹⁴⁸. Ustaxona endi mustaqil oilaviy makon emas, balki rejalashtirilgan ishlab chiqarish birligiga aylandi.

1930-yillarda tizimni yanada qat'iy ixtisoslashtirish, markazlashgan rahbarlikni joriy etish va kooperativlarni qayta tashkil etish choralari hunarmandchilikni boshqariladigan xo'jalik tarmog'iga aylantirdi. Bunday jarayon kulolning ijtimoiy maqomiga ham ta'sir etdi: u avvalgi mustaqil ustadan ko'ra kooperativ a'zosi sifatida kollektiv mehnat sub'yekti maqomini oldi¹⁴⁹. Natijada, ustoz-shogird an'anasiga asoslangan erkin bilim uzatish jarayoni ma'lum darajada institutsional nazorat doirasiga kiritildi.

Kooperativ tizim mahsulot ishlab chiqarishda standartlashuvni kuchaytirdi. Davlat buyurtmasi asosida ishlab chiqariladigan buyumlar turi va shakllarining soddalashuvi kulolchilikni ommaviy ehtiyojga yo'naltirilgan tarmoqqa aylantirdi. Shu bilan birga, ayrim hududlarga xos bezak va shakl xilma-xilligining qisqarishi mahalliy estetik tafovutlarning kamayishiga olib keldi. Rang va kompozitsion yondashuvlar umumiy talabga moslashtirilib, kulolchilik mahsulotlari asta-sekin hududiy madaniy imzo dan ko'ra, yagona xo'jalik tizimining mahsulotiga aylana boshladi.

Biroq, ushbu jarayonni biryoqlama baholab bo'lmaydi, chunki kooperativ tizim ayrim markazlarda ishlab chiqarishning barqarorlashuvi va hunarning iqtisodiy jihatdan saqlanib qolishiga ham xizmat qilgan. Shu tariqa, 1920–1930-yillardagi qayta tashkil etish jarayoni kulolchilikni bir vaqtning o'zida ham institutsional cheklov,

¹⁴⁸ Положение о промысловой кооперации: утв. постановлением ЦИК СССР, СНК СССР от 11 мая 1927 г. // СЗ СССР. – 1927. – №26. – С. 280.

¹⁴⁹ Постановление Совета Народных Комиссаров Союза ССР. Об организационном строительстве промысловой кооперации (утверждено Политбюро ЦК ВКП(б) 23. II. 1932 г.). Архив: РГАСПИ. Ф. 17. Оп. 3. Д. 873. Л. 35–36. Электронный ресурс // Проект «Исторические Материалы».

ham yangi yashash tizimi bilan ta'minlagan murakkab ijtimoiy-madaniy o'zgarish bosqichi sifatida namoyon bo'ladi.

Shu bilan birga, kulolchilikning butunlay yo'qolib ketishiga yo'l qo'yilmadi, aksincha, ayrim markazlarda hunarmandchilikni saqlab qolish maqsadida ishlab chiqarish jarayonlari qayta tashkil qilindi. Ba'zi tajribali ustalar yangi tizim doirasida faoliyatini davom ettirib, an'anaviy texnologiya va bezak elementlarini imkon qadar saqlab qolishga harakat qildilar (ushbu haqida hududiy kulolchilik maktablari tarixiga bag'ishlangan qismda batafsil yoritiladi). Natijada, kulolchilik maktablari o'zining asosiy texnologik tajribasini saqlab qolgan holda yangi iqtisodiy sharoitga moslashishni boshladi.

Ushbu o'rinda kulolchilik ana'nalarini saqlanib qolishida muhim tutgan omillarga ham e'tibor qaratish kerak hisoblanib, ushbu jarayonni turli ko'rgazma va muzey faoliyatlarining tashkil etilishi bilan ham izohlash mumkin. Xususan, Toshkentda 1927-yildayoq ustalar asarlarining eng yaxshi namunalari ko'rgazmasi tashkil etilganligi, keyinchalik u doimiy faoliyati yo'lga qo'yilganligi, 1938-yilga kelib, uy-ustasi hunarmandchiligi muzeyi ochilib, kulolchilikka doir buyumlar ham namoyish etila boshlaganligini rasmiy ma'lumotlar tasdiqlaydi¹⁵⁰.

Yuqorida qayd qilingan ma'lumotlardan kelib chiqib, shuni ta'kidlash mumkinki, mazkur davr kulolchilik maktablari tarixida uzilishdan ko'ra, murakkab o'zgarishlar (transformatsiya) bosqichi bo'lganligini tushunish mumkin. Chunki, ishlab chiqarish shakllari o'zgargan bo'lsa-da, hududiy an'anaviy ustalar jamoalari va hunar tajribasi to'liq yo'qolib ketmagan, balki yangi sharoitga moslashgan holda o'z faoliyatini davom ettirgan.

Shu tariqa, 1920–1930-yillar kulolchilik maktablarining tashkiliy va iqtisodiy jihatdan qayta shakllanish davri bo'lib, keyingi bosqichlarda ularning davlat tizimi doirasida barqarorlashuvi uchun zamin yaratdi. 1940–1950-yillarga kelganda esa yuz bergan tarixiy jarayonlar tarixiy zarurat sabab kulolchilik maktablarining saqlanib qolishi va ishlab chiqarishning barqarorlashuvi kuzatiladi.

¹⁵⁰ Государственный музей прикладного искусства Узбекистана, Ташкент / Дирекция по строительству, реконструкции и капитальному ремонту объектов при Кабинете Министров Республики Узбекистан: официальный сайт // <https://dkm.gov.uz/ru/gosudarstvennyj-muzej-prikladnogo-iskusstva-uzbekistana-taskent> (Murojaat sanasi: 05. 12. 2025).

1939-yilda boshlangan Ikkinchi jahon urushi mintaqa iqtisodiy hayotiga jiddiy ta'sir ko'rsatganligi barchaga ma'lum. Xususan, Ikkinchi jahon urushining boshlanishi xo'jalik vaziyatining o'zgarishiga turtki bo'ldi deb qayd etiladi¹⁵¹. Manbada izohlanishicha urush sharoitida yoqilg'i resurslariga bo'lgan ehtiyoj ortganligi sababli, Respublikada energiya va yoqilg'i ta'minoti muammolari yuzaga kelgan. Natijada, energiya va yoqilg'iga bevosita bog'liq bo'lgan ishlab chiqarish sohalari, jumladan, markazlashgan kulolchilik ustaxonalarida ham ishlab chiqarish hajmi qisqarishi kuzatilgan.

Shu bilan birga, kulolchilik buyumlari kundalik turmush ehtiyojlari uchun zarur hisoblanganligi sababli ishlab chiqarish butunlay to'xtab qolmadi. Metall buyumlar ishlab chiqarishning urush ehtiyojlariga yo'naltirilishi natijasida ayrim hududlarda sopol idishlarga bo'lgan talab aksincha ortgan. Bu esa an'anaviy kulolchilik faoliyatini saqlab qolishga imkoniyat yaratdi.

Urushdan keyingi yillarda mamlakat iqtisodiyotini tiklash jarayonida hunarmandchilik tarmoqlariga ham e'tibor qaratila boshladi. Kooperativ va artel tizimlari qayta faoliyat ko'rsata boshladi, ishlab chiqarish asta-sekin barqarorlashdi. Kulolchilik ustaxonalari kundalik ehtiyojga mo'ljallangan buyumlar ishlab chiqarishni davom ettirib, aholining maishiy talabini qondirishda muhim rol o'ynadi.

Bu haqida Xorazm arxeologik-etnografik ekspeditsiyasi materiallarida qayd etilishicha, o'rganligilayotgan davrda ham Xiva va unga tutash hududlarda kulolchilik ishlab chiqarishi davom etgan bo'lib, mahalliy ustalar faoliyati ishlab chiqarishning asosiy tashuvchisi sifatida saqlanib qolgan. Xususan, tadqiqotda Xiva hududida kulolchilik ishlab chiqarishida idish-tovoqlar tayyorlashning mahalliy an'anaviy shakllari saqlanib qolgan deb ta'kidlanadi¹⁵².

Shuningdek, ekspeditsiya natijalari e'lon qilingan materiallarda Xorazm hududida kulolchilik hunarining tarixiy davomiyligi va ishlab chiqarish markazlarining faoliyati qayd etilib, Xorazm hududida

¹⁵¹ Исламов Ф. И. ЗАО «АПАРТАК» – предприятие по открытой разработке угля на Ангренском бурoughольном месторождении // Горный вестник Узбекистана. – 2008. – №1. – С. 3–8.

¹⁵² Екимова В. В. Гончарное производство в Хивинском районе / Керамика Хорезма. Отв. ред. С. П. Толстов. – М.: АН СССР, 1959. – С. 344–378.

kulolchilik hunari barqarorligini saqlagan holda ayrim aholi manzillarida faoliyat yuritishda davom etgan i ko'rsatiladi¹⁵³.

Mazkur ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, 1940–1950-yillarda kulolchilik ishlab chiqarishi to'xtab qolmagan, balki yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitga moslashgan holda davom etgan. Shu sababli, kulolchilik maktablarida yuz bergan jarayonlarni hunarmandchilikning inqirozi sifatida emas, balki ishlab chiqarishning yangi sharoitga moslashuvi bilan bog'liq transformatsiya bosqichi sifatida baholash mumkin. Qolaversa, tushunish mumkinki, mazkur davr ishlab chiqarish jarayonida badiiy bezakdan ko'ra funksional jihatlar ustunlik qilgan, ustalar mahsulotni tez va ko'proq miqdorda tayyorlashga majbur bo'lganligi sababli bezak tizimi soddalashgan, ayrim hududiy uslubiy tafovutlar esa kamaygan. Biroq, ta'kidlash kerakki, texnologik tajriba va ustachilik an'analari uzilmagan holda davom etgan.

1940–1950-yillar kulolchilik maktablari tarixida muhim o'tish davri sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu davrda maktablar yangi sharoitda yashab qolish imkoniyatini topib, keyingi o'n yilliklarda yuz beradigan madaniy va badiiy tiklanish jarayonlariga zamin yaratdi va an'anaviy maktablarni davrlar almashinuviga ko'prik bo'lib xizmat qildi. Natijada, ushbu bosqich kulolchilik maktablarining to'liq yo'qolib ketishining oldi olingan, ustalar tajribasi va ishlab chiqarish an'analari esa keyingi avlodlarga yetib kelishiga xizmat qilgan muhim davr deb hisoblash mumkin.

1960–1980-yillar soha tarixida kulolchilik maktablarining badiiy jihatdan tiklanishi va ilmiy doiralarda e'tirof etilishi davri deb hisoblash mumkin. Buning asosiy sabablaridan biri sifatida 1960-yillardan boshlab mamlakatda madaniy merosga bo'lgan qiziqishning ortishi va xalq amaliy san'atiga e'tiborning kuchayishi natijasida an'anaviy hunarmandchilik tarmoqlarini tiklash hamda rivojlantirishga qaratilgan ishlar faollashganligini qayd etish o'rinlidir. Mazkur jarayon kulolchilik markazlari faoliyatiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatganligi hamda ilgari asosan kundalik ehtiyoj buyumlari ishlab chiqarishga

¹⁵³ Джаббаров И. М. Новые материалы к истории гончарного ремесла Хорезма / Керамика Хорезма. Отв. ред. С. П. Толстов. – М.: АН СССР, 1959. – С. 379–396.

ixtisoslashga ustaxonalar faoliyatida badiiy yo'nalishning qayta jonlanganligida kuzatiladi.

1970-yillarga kelib, kulolchilik maktablarini badiiy tiklanish va ilmiy e'tirof davri sifatida ko'rish, faqat mahalliy jarayonni kuzatuv natijalari emas, balki umumittifoq miqyosida xalq badiiy hunarmandchiligini qo'llab-quvvatlash siyosati va ijtimoiy talab ortishi bilan ham izohlash mumkin. Jumladan, etnolog N. S. Korolyova xalq badiiy promysllari¹⁵⁴ni rivojlantirishga katta e'tibor qaratilganligini, natijada turli mahsulotlar qatori sopol ishlab chiqarish hajmi ham sezilarli darajada ko'payganligini qayd etadi¹⁵⁵. Muallif ushbu jarayonni sopol buyumlarda aks etgan san'atga qiziqishning ortishi, turizmning rivoji va zamonaviy insonning ma'naviy ehtiyojlari kengayishi bilan bog'laydi¹⁵⁶. Kuzatish mumkinki, kulolchilik markazlarida yuz bergan badiiy yo'nalishning taraqqiyoti va hududiy maktab sifatida ahamiyat kasb etishi aynan ushbu davrning ijtimoiy-madaniy jarayonlariga mos keladi.

Mazkur davr haqida mulohazani davom ettirib aytish mumkinki, kulolchilik mahsulotlari faqat maishiy buyum sifatida emas, balki milliy badiiy merosning muhim qismi sifatida ham qadrlana boshlanganligini alohida qayd etish o'rinlidir. Turli daraja va yo'nalishdagi ko'rgazmalar, Respublika va ittifoq miqyosidagi san'at tadbirlari, shuningdek, muzey fondlarini boyitish jarayonlari kulolchilik buyumlariga nisbatan qiziqishni oshirdi. Natijada, ayrim kulolchilik markazlari mahsulotlari san'at asari sifatida namoyish qilinib, ularning hududiy uslubiy xususiyatlariga e'tibor kuchaydi.

Xususan, 1960–1980-yillarda kulolchilik buyumlari maishiy ehtiyoj doirasidan chiqib, xalq amaliy san'ati va milliy badiiy merosning muhim qismi sifatida ko'proq qadrlana boshlaganligini N. S. Korolyova so'nggi yillarda bunday buyumlarga mamlakat ichida ham, xorijda ham qiziqish oshganligi, bunga esa aholining farovonligi ortishi va

¹⁵⁴ Xalq badiiy promysllari- bu an'anaviy hunarmandchilik asosida yaratiladigan, estetik bezak va badiiy xususiyatlarga ega bo'lgan xalq amaliy san'ati mahsulotlari ishlab chiqarish tizimi. U mahalliy xomashyo, qadimiy texnologiyalar va avlodan-avlodga o'tib kelayotgan hunarmandchilik an'analari asosida tayyorlanadigan buyumlar majmuini ifodalaydi. Shuningdek, xalq badiiy promysllari tarkibiga kulolchilik, zargarlik, yog'och o'yimkorligi, to'qimachilik, kashtachilik, gilamdo'zlik kabi xalq amaliy san'ati tarmoqlari kiradi.

¹⁵⁵ Королева Н. С. Развитие национальных традиций в современных художественных промыслах СССР // Советская этнография. – 1972. – №5. – С. 39.

¹⁵⁶ Yuqoridagi asar... – С. 48.

zamonaviy insonning ma'naviy ehtiyojlari doirasining kengayishi omil bo'lganligini anglatuvchi fikrlar tasdiqlaydi¹⁵⁷. Tushunish mumkinki, kulolchilik mahsulotlari endi shunchaki kundalik buyum emas, balki qoliplangan sanoat mahsulotiga raqobat sifatida qo'yiladigan, milliy an'anani saqlovchi badiiy qadriyat sifatida ham ko'rilgan.

Yana bir jihatdan, bu jarayonni ko'rgazma va muzey institutining kuchayishi natijasida qaralganligida Toshkentdagi amaliy san'at muassasasining 1960-yilda O'zbekiston amaliy san'atining doimiy ko'rgazmasi¹⁵⁸ maqomida yuritilganligi va 1970-yilda rekonstruksiya qilinganligi amaliy san'at namunalarini muntazam namoyish etish hamda fondlarni boyitish jarayonlari kuchayganligini ko'rsatadi. Natijada, kulolchilik markazlari mahsulotlari ko'rgazma-muzey peshtoqlarida san'at asari sifatida ko'proq namoyish qilinib, ularning hududiy-uslubiy xususiyatlariga e'tibor ortganligini ilmiy asosda qayd etish mumkin.

Ushbu davrda etnograf va san'atshunos olimlar tomonidan O'zbekiston hududidagi hunarmandchilik turlarini o'rganligish ishlari kengayib, kulolchilik buyumlarining texnologiyasi, bezak tizimi va tadqiqot uchun yana bir ahamiyatli jhati hisoblangan kulolchilik buyumlarining hududiy farqlari ilmiy jihatdan tahlil qilina boshladi. Aynan ushbu tadqiqotlarda ayrim hududiy markazlar alohida kulolchilik maktablari sifatida qayd etilib, ularning tarixiy taraqqiyoti va uslubiy xususiyatlari tavsiflandi.

Xususan, L. A. Jadova 1960-yillar boshidagi holatni tahlil qilar ekan, kulolchilik markazlari maktab sifatida uzluksiz yashab kelayotgan va bir vaqtning o'zida o'zaro tajriba almashuvi orqali yangilanib borayotgan tizim ekanini tushuntiradi¹⁵⁹. Tadqiqotchi O'zbekistonda qadimdan shakllangan mahalliy kulolchilik xususiyatlari saqlanib qolganligini va ular zamon talablariga mos ravishda rivojlanishda davom etayotganligini ta'kidlaydi. Bunday holat kulolchilik maktablari tarixini o'zgarmas an'ana sifatida emas, balki uzoq davomiylik va

¹⁵⁷ Королева Н. С. Развитие национальных традиций... – С. 39–50.

¹⁵⁸ Государственный музей прикладного искусства Узбекистана, Ташкент / Дирекция по строительству, реконструкции и капитальному ремонту объектов при Кабинете Министров Республики Узбекистан:... (Murojaat vaqti: 05. 12. 2025).

¹⁵⁹ Жадова Л. А. Современная керамика Узбекистана. – М.: Искусство, 1963. – 179 с.

doimiy yangilanish uyg'unligida shakllangan jarayon sifatida talqin qilish imkonini beradi.

Shuningdek, 1960-yillarda kulollar faoliyatida uchta an'anaviy bezak ishlab chiqarishasi keng qo'llanilganligi qayd etiladi, bu esa bezak texnologiyasi kulolchilik maktablarini bir-biridan farqlovchi muhim amaliy mezon ekanini ko'rsatadi. Shu bois, maktablar rivoji ko'pincha butunlay yangi uslublarning paydo bo'lishi orqali emas, balki mavjud ishlab chiqarish repertuar doirasida uslubiy izlanishlar va mahalliy talqinlarning kuchayishi orqali yuz berganligini ko'rish mumkin.

Kulolchilik maktablarini ajratib turuvchi muhim jihatlardan yana biri bezak tizimi, ya'ni ornament va rang uyg'unligidir. Bezaklarning asosini ko'pincha o'simliksimon va geometrik naqshlar tashkil etsa-da, har bir maktabning o'ziga xosligini aynan rang tanlovi va kompozitsiya tamoyillari belgilab beradi. XIX asr oxiri – XX asr boshlarida shakllangan rang uyg'unliklari keyingi davrlarda ham davom etganligi, transformatsiya jarayoni uzilish tarzida emas, balki mavjud estetik an'analarning davomiyligi asosida kechganligini belgilaydi.

Bundan tashqari, kulolchilik maktablari o'rtasida doimo tajriba almashuvi mavjud bo'lgan. Mahalliy xususiyatlar saqlanib qolgan bo'lsa-da, ustalar o'rtasidagi muloqot yangi elementlarning kirib kelishi va mavjud an'analarning talqin qilinishiga sabab bo'lgan. Demak, kulolchilik maktablarining rivoji ajralgan holda emas, balki o'zaro aloqalar va ta'sirlar muhitida shakllangan.

Ayrim hududiy maktablar o'rtasidagi farqlar esa bevosita dekor tamoyillari, rang va kompozitsiya xususiyatlarida namoyon bo'ladi. Bunday tafovutlar faqat naqsh yoki shakl farqi bilan emas, balki hududlarning tarixiy va madaniy rivojlanish yo'li bilan ham bog'liqdir. Shu bois, kulolchilik maktablari hududiy identitetni ifodalovchi, tarixiy tajriba va madaniy muhit bilan chambarchas bog'liq bo'lgan an'anaviy hunarmandchilik tizimi sifatida namoyon bo'ladi.

Nihoyat, tadqiqotchi Toshkent misolida ayrim kulolchilik markazlarining tarixan nisbatan kech shakllanganligiga qaramay, keyinchalik yangilik izlash va badiiy tajriba maydoniga aylanganligini ko'rsatadi¹⁶⁰. Bunday holatdan shuni anglash mumkinki, kulolchilik

¹⁶⁰ Жадова Л. А. Современная керамика Узбекистана... – С. 179.

maktablari faqat qadimiy an'ana davomchilari sifatida emas, balki zamon talablariga javoban yangi yo'nalishlar ishlab chiqadigan ijodiy markazlar sifatida ham shakllangan.

Ayniqsa, XX asrning ikkinchi yarmi, xususan, 1960–1980-yillar davomida ayrim kulolchilik markazlari faqat maishiy ehtiyoj uchun mo'ljallangan buyumlar ishlab chiqarish doirasidan chiqib, badiiy izlanishlar, shakl va bezakdagi tajribalar, yangi kompozitsion yechimlar yaratiladigan hududiy markazlarga aylana boshlaydi. Natijada, kulolchilik asta-sekin kundalik ehtiyoj buyumlaridan tashqari, ko'rgazma, inter'er bezagi va san'at asari sifatida ham qadrlanadi. Ushbu jarayondan kulolchilik maktablarining transformatsiyasi uzluksiz davom etib kelganligi, an'anaviy ishlab chiqarisha va uslublar zamonaviy badiiy izlanishlar bilan uyg'unlashganligini ko'rsatadi. Shu tariqa, ayrim hududlar an'anani saqlovchi markaz bo'lib qolgan bo'lsa, boshqalari yangi yo'nalishlarni shakllantiruvchi tajriba maydoniga aylangan. Bu esa kulolchilik maktablari rivojini bir xil jarayon sifatida emas, balki hududiy sharoit, ustalar ijodi va davr talablari bilan belgilanadigan ko'p qirrali madaniy jarayon sifatida talqin qilish imkonini beradi.

1970-yillarda ham mintaqa kulolchiligi avvalgi davrlardan bir qadar zamonaviyroq ahamiyat kasb etganligi, bu davrda yirik kulolchilik maktablari lokallashib, identifikatsiya jarayoni kuchayganligini kuzatish mumkin (bu haqida II.2. paragrafda atroflicha mulohaza qayd etilgan). Muammoni yoritishga xizmat qiluvchi bir qator tadqiqotlarda O'zbekiston hududida faoliyat olib borgan kulolchilik markazlari mintaqaviy guruhlar ko'rinishida ajratib ko'rsatilgan.

Xususan, 1974-yilgi albom¹⁶¹da O'zbekiston bo'yicha kulolchilik markazlari uch yirik mintaqaviy guruh hamda ushbu guruhlar 20 ga yaqin kulolchilik markazlariga ajratilgan. Manbadan o'rin olgan yana bir ahamiyatli ma'lumot bu, kulolchilik buyumlarning xususiyatidan kelib chiqib, sirlangan sopol (Поливная керамика), sopol o'yinchoqlar (Керамическая игрушка) va qo'lda yasaladigan (Лепная) keramika turlariga klassifikatsiya qilingan hamda ushbu jarayonni kulolchilik

¹⁶¹ Дервиз Г., Жадова Л., Жданко И., Митлянский Д. Современная керамика народных мастеров Средней Азии: альбом. – М.: Советский художник, 1974. – 236 с.

maktablarini faqat maishiy idishlar bilan cheklamay, badiiy-ixtisoslashgan turlar bo'yicha ham tushuntirib berish maqsadi bo'lganligini tushunish mumkin.

Biroq, ushbu davrda ishlab chiqarishning davlat tizimi doirasida tashkil etilishi mahsulotlarni ma'lum darajada standartlashtirish jarayonini ham kuchaytirdi. Ko'plab ustaxonalar ko'rgazma va savdo uchun mo'ljallangan mahsulotlarni ko'proq ishlab chiqara boshladi, bu esa ayrim hollarda an'anaviy shakl va bezaklarning soddalashishiga ham olib keldi. Shunga qaramay, tajribali ustalar tomonidan hududiy bezak va texnologik an'analarni saqlab qolishga intilish davom etdi. Natijada, 1960–1980-yillar kulolchilik maktablari tarixida ikki tomonlama jarayon kuzatish mumkin. Xususan, bir tomondan, maktablarning badiiy meros sifatida e'tirof etilishi va ilmiy muomalaga kirishi kuchaygan bo'lsa, ikkinchi tomondan esa ishlab chiqarishning sanoatlashuvi sabab ayrim mahalliy uslubiy tafovutlar qisqaradi. Biroq, shunga qaramay, aynan mazkur davrda kulolchilik markazlari nomi ilmiy adabiyotlarda mustahkamlanib, ularning hududiy uslublari tasniflanishi ilmiy jihatidan ahamiyati ortgan. Yuqoridagi tahlillar, mazkur davr kulolchilik maktablarining ilmiy e'tirof etilishi va milliy madaniy meros tarkibida mustahkam o'rin egallash davri sifatida baholashni ko'rsatadi.

1980-yillarning ikkinchi yarmidan boshlab mamlakat iqtisodiy tizimida yuzaga kelgan inqiroz holati ko'plab ishlab chiqarish sohalari qatori hunarmandchilik faoliyatiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Markazlashgan ta'minot tizimining izdan chiqishi, davlat buyurtmalarining kamayishi va iqtisodiy aloqalarning zaiflashuvi natijasida kulolchilik ustaxonalari faoliyatida ham beqarorlik kuchaydi. Avvalgi davrlarda artel va ishlab chiqarish birlashmalari orqali tashkil etilgan kulolchilik ustaxonalari iqtisodiy qo'llab-quvvatlashdan mahrum bo'la boshladi. Ko'plab ustalar barqaror buyurtmalar yo'qligi sababli ishlab chiqarish hajmini kamaytirishga majbur bo'ldi. Ayrim hududlarda ustaxonalarning faoliyati vaqtincha to'xtagan yoki ustalar boshqa daromad manbalarini izlashga majbur bo'lgan.

Shu bilan birga, bozor munosabatlariga o'tish jarayonining boshlanishi ayrim ustalar uchun yangi imkoniyatlarni ham yaratdi.

Ba'zi hududlarda ustalar mustaqil ravishda mahsulot ishlab chiqarib, uni to'g'ridan-to'g'ri bozorga chiqarishga kirishdi. Natijada, kulolchilik mahsulotlarining shakli va bezaklarida xaridor didiga moslashish jarayoni kuchaydi.

Mazkur davrda kulolchilik maktablarining faoliyati ikki xil yo'nalishda rivojlanganligini kuzatish mumkin. Jumladan, ayrim markazlarda an'anaviy ishlab chiqarish susayib, ustalar soni kamaygan bo'lsa, boshqa hududlarda esa ustalar yangi iqtisodiy sharoitga moslashib, an'anaviy tajribani saqlab qolishga harakat qildilar. Ushbu jarayon Mustaqillik davrida hunarmandchilikni qayta tiklash jarayoni uchun muhim tajriba bosqichi bo'lib xizmat qildi. Shu o'rinda qayd etish kerakki, mazkur davrda yuzaga kelgan iqtisodiy qiyinchiliklarga qaramay, ustalar an'anani saqlab qolishga harakat qilganligi ahamiyatli sanalib va to'plangan tajribalar hunarmandchilikning keyingi tiklanishiga zamin yaratdi.

Shu nuqtai nazardan, keyingi bosqichda alohida kulolchilik markazlarining qaysi davrdan boshlab ilmiy adabiyotlarda mustaqil maktab sifatida e'tirof etilishi hamda ularning shakllanishiga ta'sir ko'rsatgan hududiy, iqtisodiy va madaniy omillarni tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Yuqorida ko'rib chiqilgan tarixiy jarayonlar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston hududida kulolchilik maktablarining shakllanishi uzoq muddat davom etgan ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy jarayonlar natijasi sifatida yuzaga kelgan. Kulolchilikning o'zi qadimiy hunarmandchilik turi hisoblanib, kulolchilik maktablarining shakllanishini ijtimoiy-antropologik yondashuv doirasida aynan XV–XVIII asrlar bilan bog'lash ilmiy jihatdan asosli hisoblanadi. XIX asr ikkinchi yarmi – XX asr boshlarida esa ushbu maktablar aniq hududiy nomlar bilan tanilib, manbalarda qayd etila boshlaydi hamda ularning uslubiy farqlari yanada ravshanlashadi.

Mazkur davrda hunarmandchilik ishlab chiqarishining bozor bilan bog'lanishi, ustalar sulolalarining shakllanishi, texnologik tajribaning uzluksiz davom etishi va bezak an'analarning barqarorlashuvi natijasida ayrim hududlarda o'ziga xos uslubiy xususiyatlarga ega kulolchilik markazlari shakllanadi. Aynan ushbu

jarayon keyinchalik bu markazlarning alohida kulolchilik maktablari sifatida tan olinishi uchun tarixiy zamin yaratgan.

XX asrning 20–30-yillaridan boshlab esa siyosiy va iqtisodiy tizimdagi tub o'zgarishlar kulolchilik faoliyatining tashkiliy tuzilishiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Hunarmandchilikni kooperativ va artel tizimiga jalb etish jarayoni ustaxonalarining iqtisodiy faoliyatini qayta tashkil etgan bo'lsa-da, an'anaviy ishlab chiqarish mustaqilligini chekladi hamda ayrim hududiy uslubiy farqlarning qisqarishiga olib keldi. Shunga qaramay, usta jamoalari tomonidan hunarning asosiy texnologik tajribasi saqlanib qoldi.

1940–1950-yillarda yuz bergan urush va urushdan keyingi iqtisodiy tiklanish jarayoni kulolchilik maktablari faoliyatiga qiyinchiliklar olib kelgan bo'lsa-da, kundalik ehtiyoj buyumlariga bo'lgan talab sababli ishlab chiqarish to'liq to'xtab qolmadi. Aynan shu davrda kulolchilik markazlari minimal darajada bo'lsa ham o'z faoliyatini davom ettirib, keyingi badiiy tiklanish bosqichi uchun zamin yaratdi.

1960–1980-yillarda esa kulolchilik buyumlariga xalq amaliy san'ati namunasi sifatida e'tibor kuchayib, ilmiy tadqiqotlar va ko'rgazmalar orqali ayrim kulolchilik markazlari mustaqil maktablar sifatida qayd etila boshladi. Aynan shu davrda hududiy uslublar ilmiy adabiyotlarda tizimlashtirilib, kulolchilik maktablari tushunchasi mustahkamlandi. Shu bilan birga, ishlab chiqarishning davlat tizimi doirasida standartlashuvi ayrim mahalliy bezak va shakl xilma-xilligini qisqartirgan bo'lsa-da, tajribali ustalar tomonidan an'anaviy uslubiy xususiyatlarni saqlab qolishga intilish davom etdi.

§ II.2. Mustaqillik yillarida O'zbekiston hududiy kulolchilik maktablarining shakllanishi va rivojlanish xususiyatlari

O'zbekiston Respublikasining mustaqillikka erishishi milliy qadriyatlar, an'analar va madaniy merosga bo'lgan munosabatni tubdan o'zgartirdi. Xususan, milliy hunarmandchilikni qo'llab-quvvatlash, uni iqtisodiy va madaniy jihatdan rivojlantirish davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biriga aylandi. Mustaqillikning ilk yillaridan boshlab an'anaviy kasb-hunar turlarini

tiklash, ustoz-shogird an'analarini saqlab qolish, hududiy maktablarni qo'llab-quvvatlash va hunarmandlarni ijtimoiy-iqtisodiy rag'batlantirishga qaratilgan normativ-huquqiy va institutsional asoslar shakllantirildi.

Mazkur jarayon kulolchilik maktablari faoliyatida ayniqsa yaqqol namoyon bo'ldi. Sovet davrida cheklangan yoki ikkinchi darajali soha sifatida qaralgan ayrim an'anaviy uslublar va texnologiyalar mustaqillik yillarida qayta tiklandi, hududiy identitet va maktab an'analari yangicha mazmunda rivojlana boshladi. Davlat tomonidan hunarmandchilikni qo'llab-quvvatlash tizimlarining joriy etilishi, turizm va eksport salohiyatining kengayishi kulolchilik maktablarining iqtisodiy barqarorligini mustahkamlashga xizmat qildi.

Ushbu davrda qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar natijasida hunarmandchilik faoliyatining huquqiy maqomi mustahkamlandi, ustalar faoliyatini rasmiylashtirish, ularga soliq va kredit imtiyozlari berish, mahsulotlarni ichki va tashqi bozorlarga chiqarish uchun zarur infratuzilmani yaratish tizimlari shakllantirildi¹⁶². Ushbu jarayon natijasida kulolchilik faoliyati norasmiy ishlab chiqarish shaklidan kichik biznes va oilaviy tadbirkorlikning muhim yo'nalishiga aylana boshladi.

O'zbekiston hududi qadimdan to hozirgacha ustoz-shogird tizimi asosida shakllangan kulolchilik san'ati rivojlanib kelgan muhim madaniy makonlardan biri hisoblanadi. Turli tarixiy davrlarda shahar va vohalar iqtisodiy, madaniy hamda savdo aloqalarining rivoji ta'sirida o'ziga xos kulolchilik an'analarini vujudga keltirgan. Ushbu jarayonlar natijasida shakli, bezagi, ishlab chiqarish texnologiyasi hamda ijtimoiy vazifasi bilan bir-biridan farq qiluvchi qator hududiy kulolchilik maktablari shakllandi.

Hududiy kulolchilik maktablarining shakllanishi murakkab tarixiy jarayon bo'lib, u tabiiy resurslar mavjudligi, aholining kundalik ehtiyoji, savdo yo'llarining shakllanishi, shahar madaniyatining rivojlanishi hamda ustoz-shogird an'alarining uzluksiz davom etishi bilan chambarchas bog'liq hisoblanadi. Ayniqsa, sifatli tuproq (gil, kulol tilida

¹⁶² O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1997-yil 31-martdagi PF-1741-sonli "Xalq badiiy hunarmandchiligi va amaliy san'atini yanada rivojlantirishni davlat yo'li bilan qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi // <https://lex.uz/docs/168968> (Murojaat sanasi: 15. 12. 2025).

soz) zaxirasining mavjudligi, sirlash va bezak berish uchun tabiiy o'simliklar (kulollar tili bilan – giyoh) va yoqilg'i resurslari kulolchilik markazlarining barqaror rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etgan. Shu sababli, kulolchilik maktablari asosan soz tuproq homashyosi mavjud bo'lgan va tayyor mahsulotni sotish imkoniyatiga ega tarixiy shaharlar va hunarmandchilik rivojlangan aholi punktlari atrofida shakllangan.

Tarixiy manbalarda Movarounnahr hududidagi kulolchilik an'analari qadimgi davrlardan boshlab rivojlanganligi qayd etilsa-da¹⁶³, hududiy maktablarning shakllanishi aniq ko'rsatilmagan. Mavjud materiallar asosan o'rta asrlar davrida shahar madaniyatining rivoji bilan uzviy bog'liq holda kechganligini anglatadi¹⁶⁴. Savdo yonalishlari, xususan, Buyuk ipak yo'li orqali amalga oshgan iqtisodiy va madaniy almashinuv jarayonlari kulolchilik buyumlari shakli, bezagi hamda texnologiyasining boyishiga olib kelgan. Natijada, turli hududlarda mahalliy did, turmush tarzi va estetik qarashlarni aks ettiruvchi mustaqil kulolchilik maktablari shakllanishida muhim omil bo'lib xizmat qilgan.

Keyingi tarixiy davrlar, xususan, XIX asrning ikkinchi yarmi – XX asr boshlarida sanoat ishlab chiqarishining rivojlanishi, yangi xo'jalik tizimining shakllanishi hamda siyosiy o'zgarishlar hunarmandchilik sohasiga ham jiddiy ta'sir ko'rsatib, bazi hududlarda kulolchilik an'analari tushkunlikni boshdan kechirgan bo'lsa, boshqa joylarda esa ustoz-shogird an'analari orqali hunar saqlanib qolgan. XX asrning ikkinchi yarmida hunarmandchilikni markazlashtirilgan ishlab chiqarish tizimiga moslashtirish jarayonlari kuzatilgan bo'lsa, mustaqillik davridan boshlab milliy hunarmandchilikni qayta tiklash va rivojlantirishga qaratilgan davlat siyosati natijasida ko'plab tarixiy kulolchilik markazlari faoliyati yana jonlana boshladi.

Ana shunday tarixiy jarayonlar natijasida O'zbekiston hududida shakllangan kulolchilik maktablari bugungi kunda ham shakllanish omillari, tarixiy taraqqiyot bosqichlari hamda mahalliy ijtimoiy-madaniy muhit bilan uzviy bog'liq holda bir necha hududiy

¹⁶³ Толстов, С. П. Древний Хорезм. Опыт историко-археологического исследования. – Москва: МГУ, 1948. – 352 с.; Асқаров А. А. Сополлитепа... – Б. 160.

¹⁶⁴ Шишкин В. А. Афрасиаб – сокровищница древней культуры... – С. 37.

yo'nalishlarda namoyon bo'ladi. Jumladan, Farg'ona kulolchilik maktabi Rishton, G'urumsaroy va Andijon kabi lokal maktablari bilan bog'liq holda rivojlangan bo'lsa, Buxoro-Samarqand maktabi Samarqand, Urgut, G'ijduvon hamda ayrim lokal markazlar an'analari asosida shakllangan. Xorazm kulolchilik maktabi Madir va Kattabog' qishloqlari kulolchilik an'analari bilan bog'liq bo'lib, Toshkent hamda Shahrisabz kulolchilik an'analari ham alohida hududiy yo'nalish sifatida rivojlanib kelmoqda.

Shu bois, hududiy kulolchilik maktablarining rivojlanishini o'rganligishda ularning texnologik, bezak xususiyatlari bilan birga shakllanish omillari, tarixiy taraqqiyot bosqichlari hamda mahalliy ijtimoiy-madaniy muhit bilan bog'liqligini tahlil qilish muhim hisoblanadi. Ushbu qismda O'zbekiston hududida shakllangan asosiy kulolchilik maktablari qadimiyliги, bugungi kunda ko'pchilik tomonidan tan olinganligi va ustoz shogird va boshqa an'analarning tiklanishi nuqta'i nazaridan kelib chiqib, Rishton, G'ijduvon, Xiva, Samarqand, Urgut, Toshkent, Andijon, G'urumsaroy va Shahrisabz kulolchilik an'alarining shakllanishi hamda tarixiy rivojlanish bosqichlari ketma-ketlikda yoritiladi.

Ushbu o'rinda yana bir muloazaga e'tibor qaratish kerak. Xususan, hududiy kulolchilik an'alarini tadqiq etishda ilmiy adabiyotlarda kulolchilik markazi va kulolchilik maktabi atamalari turlicha qo'llanib kelganligi kuzatiladi. Ayrim tadqiqotlarda ushbu tushunchalar sinonim tarzda ishlatilgan bo'lsa, boshqa manbalarda ular badiiy, mazmunan farqlanadi. Shuning uchun mazkur tadqiqotda ushbu atamalarni aniqlashtirish va ularni bir xil metodologik asosda qo'llash muhimdir.

Tadqiqot doirasida kulolchilik markazi deganda, muayyan hududda kulolchilik ishlab chiqarishi tarixan yuqori darajada rivojlangan, ustaxonalar va hunarmandlar to'plangan, xomashyo bazasi, mahsulotlarni tarqatish hamda savdo tizimi shakllangan geografik-iqtisodiy makon tushuniladi. Bunday hududlarda kulolchilik mahalliy xo'jalik hayotining muhim tarkibiy qismi sifatida ko'riladi. Kulolchilik maktabi esa muayyan hudud yoki ustalar guruhi faoliyati doirasida shakllangan, buyum shakllari, bezak tizimi, ranglar palitrasi, sir tayyorlash hamda pishirish texnologiyasi kabi belgilar orqali

farqlanadigan va ustoz-shogird an'analari vositasida avlodan-avlodga uzatiladigan barqaror stilistik hamda texnologik xususiyatlar majmuasini anglatadi. Shu bois, tadqiqot davomida kulolchilikning hududiy joylashuvi, ishlab chiqarish muhitini tavsiflashda kulolchilik markazi atamasi, uslubiy va texnologik an'analarni ifodalashda esa kulolchilik maktabi tushunchasidan foydalanish kerak deb topiladi.

Ma'lumki, Farg'ona vodiysi Markaziy Osiyoning qadimiy hunarmandchilik hududlaridan biri bo'lib, bu yerda sopol buyumlar ishlab chiqarish uzoq tarixiy davr davomida shakllangan. Arxeologik va tarixiy ma'lumotlar¹⁶⁵ Farg'ona vodiysida kulolchilik ilk o'rta asrlardan boshlab keng rivojlanganligini ko'rsatadi. XIX asrga kelib esa vodiyning turli hududlarida kulolchilikning alohida markazlari shakllanib¹⁶⁶, ular orasida Rishton ishlab chiqarish hajmi yuqoriligi va mahsulot sifati jihatidan ajralib turishi bilan farqlangan.

Shu bilan birga, tadqiqotchilar qayd etishicha, kulolchilik buyumlarining shakllari va turlari ko'p jihatdan aholining kundalik turmush ehtiyojlari bilan bog'liq holda shakllanib, uzoq davr davomida deyarli yirik o'zgarishlarga uchramagan. Bunday holat Rishton kulolchilik maktabining tarixiy davomiyligini tushunishda muhim omil hisoblanadi.

Rishton kulolchilik maktabining shakllanishi bir nechta tarixiy bosqichlarda kechgan. Ilk davrda mahalliy ehtiyojlar uchun oddiy sopol buyumlar ishlab chiqarilgan bo'lsa, Qo'qon xonligi davriga kelib ishlab chiqarish kengayib, Rishton Farg'ona vodiysida sirlangan sopol buyumlar tayyorlashning asosiy markazlaridan biriga aylangan. Ushbu davrda Rishton ustalari tomonidan tayyorlangan moviy rang ustun bo'lgan sopol buyumlar mintaqaning boshqa hududlariga ham keng tarqalgan¹⁶⁷.

Rishtonning kulolchilik markazi sifatida shakllanishida uning Farg'ona vodiysidagi savdo yo'llari va yirik aholi punktlariga yaqin joylashuvi muhim rol o'ynagan. Mahalliy ustalar tayyorlagan sopol

¹⁶⁵ Пешерева Е. М. Гончарное производство Средней Азии. – М.-Л.: АН СССР, 1959.

¹⁶⁶ Муйдинова Д. М. Художественная керамика Ферганской долины XIX века и взаимосвязь школ / Риштанская керамика: вчера, сегодня, завтра: материалы международной научно-практической конференции. – Фергана, 2023. – С. 39–41.

¹⁶⁷ Кодзаева Л. Вчера и сегодня риштанской школы керамики / Риштанская керамика: вчера, сегодня, завтра: материалы международной научно-практической конференции. – Фергана, 2023. – С. 24–39.

buyumlar nafaqat Rishton atrofidagi qishloqlar, balki Qo‘qon, Marg‘ilon, Namangan va Andijon hududlariga ham tarqalib, Rishtonni mintaqadagi yirik kulolchilik mahsulotlari ta‘minotchisiga aylantirgan¹⁶⁸. Bu esa hududda ishlab chiqarishning barqaror rivojlanishi hamda ustaxonalar sonining ko‘payishiga zamin yaratgan.

Hududning tabiiy sharoiti ham mazkur maktabning shakllanishida muhim rol o‘ynagan. Rishton atrofida sifatli soz tuproq zaxiralarining mavjudligi hamda ishqorli sir tayyorlash an‘analari rivojlanganligi natijasida buyumlarda moviy, zangori va oq rang uyg‘unligiga asoslangan o‘ziga xos koloristik maktab¹⁶⁹ shakllangan. Tadqiqotlarda aynan ishqorli sir texnologiyasi Farg‘ona vodiysi, xususan, Rishton kulolchilik maktabining asosiy texnologik belgisi sifatida ko‘rsatiladi.

Rishton maktabida ishlab chiqarilgan buyumlar orasida lagan, kosa, ko‘za, suv idishlari hamda turli xo‘jalik buyumlari muhim o‘rin tutgan. Kulolchilik mahsulotlarini ilmiy jihatdan tasniflashda ular odatda, kundalik ovqatlanish idishlari, suyuqlik tashish va saqlash buyumlari hamda oziq-ovqatni uzoq muddat saqlash uchun mo‘ljallangan idishlar guruhiga ajratiladi¹⁷⁰. Ushbu tasnif Rishton buyumlarining shakllari ham aholining maishiy ehtiyojlariga mos ravishda rivojlanganligini ko‘rsatadi.

XIX asrga kelib, Rishton kulolchilik markazida ishlab chiqarish jarayonida aniq ixtisoslashuv shakllangan bo‘lib, ustalar tayyorlaydigan mahsulot turiga qarab bir necha yo‘nalishga bo‘lingan. Tadqiqotlarda qayd etilishicha, ayrim kulollar yirik hajmli xo‘jalik buyumlari – xum va ko‘zalar ishlab chiqarishga ixtisoslashgan bo‘lsa, boshqa ustalar kundalik foydalaniladigan kosa, lagan hamda turli ro‘zg‘or buyumlarini tayyorlash bilan shug‘ullangan. Shuningdek, ayrim ustalar nafis bezakli idishlar, saroy va diniy inshootlar uchun mo‘ljallangan sirlangan sopol buyumlar tayyorlashga ixtisoslashgan¹⁷¹ guruhni tashkil etgan. Bunday ixtisoslashuv ishlab chiqarish jarayonining ma‘lum darajada

¹⁶⁸ Пешерева Е. М. Гончарное производство Средней Азии... – 355 с.

¹⁶⁹ Кодзаева Л. Возрождение ишкаринской школы керамики... – С. 24–39.

¹⁷⁰ Пешерева Е. М. Гончарное производство Средней Азии... – С. 355.

¹⁷¹ Ахмедов К., Ахроров П., Пулатова Г. Ангарский и Искандер-кулудинский ангобный центр Риштана / Риштанская керамика: вчера, сегодня, завтра: материалы международной научно-практической конференции. – Фергана, 2023. – С. 5–8.

tizimlashganligini, kulolchilik maktabida mehnat taqsimoti shakllanganligini hamda buyumlar sifatining barqaror saqlanishiga xizmat qilganligini ko'rsatadi. Natijada, Rishton kulolchilik maktabi nafaqat hududiy ishlab chiqarish markazi, balki ichki ishlab chiqarish tuzilmasiga ega bo'lgan mustaqil hunarmandchilik tizimi sifatida ham rivojlangan.

XX asr boshlaridan sanoat mahsulotlarining keng tarqalishi natijasida qo'l mehnatiga asoslangan kulolchilik buyumlariga bo'lgan talab kamayib, an'anaviy hunarmandchilik markazlarining ayrimlarida ishlab chiqarish susaygan¹⁷². XX asrning o'rtalariga kelib, kulolchilik ishlab chiqarishi ayrim hududlarda artel va kooperativ shakllarga birlashtirildi hamda hunarmandlar faoliyati rejalashtirilgan ishlab chiqarish tizimiga moslashtirildi. Bunday jarayon an'anaviy ustaxonalarining qisqarishiga sabab bo'lgan bo'lsa-da, ko'plab ustalar yangi sharoitda ham an'anaviy bezak va texnologiyalarni saqlab qolishga harakat qilganlar. Tadqiqotlarda turmush tarzi va xo'jalik ehtiyojlarining o'zgarishi idishlar shakli hamda ishlab chiqarish tizimiga ham ta'sir ko'rsatishi qayd etiladi¹⁷³. Rishton kulolchiligida ham ayrim davrlarda mahsulot sifati pasaygan bo'lsa-da, ustoz-shogird an'anasi orqali asosiy texnologik va bezak xususiyatlari saqlanib qolgan.

Keyingi davrda mahalliy ustalar va hunarmandlar sa'y-harakatlari natijasida Rishton kulolchilik an'analari yana tiklanib, hududiy maktab faoliyati jonlangan¹⁷⁴. Bu jarayon kulolchilik maktabining uzluksiz rivojlanishida muhim bosqich bo'ldi.

Rishton kulolchilik markazining barqarorligi, avvalo, hunarning ustoz-shogird va sulolaviy qadriyatlarining avlodan-avlodga o'tishi bilan bog'liq bo'lib, XX asrning ikkinchi yarmida Rishton maktabida an'analarga sodiq, lekin individual uslubga ega bo'lgan ustalar avlodi shakllangan. L. Kodzayeva¹⁷⁵ ularning katta avlodini Ibrohim Komilov, Ashurali Yuldashev, Kimsanboy Ganligijonov, Sharofiddin Yusupov kabi ustalar nomi bilan qayd etadi.

¹⁷² Кодзаева Л. Возрождение ишкаринской школы керамики... – С. 24–39.

¹⁷³ Пещерева Е. М. Гончарное производство Средней Азии... – С. 355.

¹⁷⁴ Назиров А. Традиционная риштанская керамика: проблемы и решения / Риштанская керамика: вчера, сегодня, завтра: материалы международной научно-практической конференции. – Фергана, 2023. – С. 113–116.

¹⁷⁵ Кодзаева Л. Возрождение ишкаринской школы керамики... – С. 24–39.

Shuningdek, sulolaviy davomiylikning muhim ko‘rinishi sifatida, xalqaro muzey kolleksiyalari misolida ham Rishton ustalarining oilaviy maktab yaratganligi e‘tirof etiladi. Xususan, Varshavadagi Osiyo va Tinch okeani muzeyi to‘plamida Rishtonning yirik ustalaridan biri Ibrohimjon Komilov asarlari borligi va u o‘z maktabini yaratganligi, shuningdek ajdodlari (avlodi) oilaviy an’anani davom ettirayotganligi ta’kidlanadi¹⁷⁶. Bunday dalillar esa Rishtonda hunarning faqat markaz darajasida emas, balki sulolaviy meros asosida yashab kelayotgan maktab sifatida mustahkamligini tasdiqlaydi.

XX asr oxiriga kelib, Rishton kulolchiligida yangi avlod ustalari yetishib chiqdi. L. Kodzayevaning ta’kidlashicha, 1980-yillarda kulolchilik san’atiga kirib kelgan rishtonlik ustalar avlodi professional san’at muhitiga moslashib, hunar tarixini o‘rganilishida arxeologik materiallar va muzey kolleksiyalariga tayanish, hamda an’anani ijodiy talqin qilishga intilgan. Ushbu avlod vakillari sifatida Alisher Nazirov, Muzaffar Saidov, Rustam Usmonov, Muhammadali Tojaliyev, Ismoiljon Kamilov va boshqalar qayd etilgan¹⁷⁷. Muallif ularning nomlari XX asr oxiri – XXI asr boshlarida xalq amaliy san’ati tarixiga kirganligi va asarlari O‘zbekiston hamda xorij muzey to‘plamlariga kirib borganligi haqidagi ma’lumotlarni ochiqalaydi.

Demak, Rishton markazida sulolaviy davomiylikni kamida ikki qatlamda ko‘rish mumkin bo‘lib¹⁷⁸, birinchisi katta avlod ustalari (XX asrning ikkinchi yarmi) hududiy maktabning an’anaviy qadriyatlarini ushlab turgan ustalar bo‘lsa, ikkinchisi mustaqillik davri avlodi (1980-yillar, XX asr oxiri – XXI asr boshlarida) an’anani ilmiy-manbaviy izlanishlar bilan mustahkamlab, ijodiy yangilanish orqali davom ettirgan ustalar.

Shunday qilib, Rishton kulolchilik markazining shakllanishi tabiiy xomashyo sharoiti, ishlab chiqarish tajribasi va sulolaviy hunar uzluksizligi bilan bog‘liq holda kechgan. Ishqorli sir asosidagi moviy rang ustunligi, bezak kompozitsiyasining o‘ziga xosligi hamda ishlab chiqarishning ixtisoslashgan tuzilmasi Rishton maktablarini

¹⁷⁶ O‘sha joyda.

¹⁷⁷ Кодзаева Л. Возрождение ишкаринской школы керамики... – С. 24–39.

¹⁷⁸ Krzywicka K. Works of Rishtan masters from the Uzbek ceramics collection of the Asia and Pacific Museum in Warsaw / Риштанская керамика: вчера, сегодня, завтра: материалы международной научно-практической конференции. – Фергана, 2023. – С. 91–95.

O'zbekiston hududiy kulolchilik an'analari tizimida mustaqil va barqaror maktab sifatida ajratib turuvchi asosiy xususiyatlarni tashkil etadi.

O'zbekiston hududiy kulolchilik maktablari tizimida Buxoro vohasida joylashgan G'ijduvon kulolchilik maktabi ham muhim o'rin tutadi, tadqiqotlarda XVI asr Buxoro-Samarqand kulolchilik maktabining asosiy markazlari qatorida tilga olingan¹⁷⁹. Bu esa G'ijduvonning tarixan voha miqyosida muhim hunarmandchilik markazlaridan biri bo'lganligini ko'rsatadi.

Kulolchilikning hududda uzoq vaqt saqlanib kelishi sopol buyumlarning kundalik turmush ehtiyojlari bilan chambarchas bog'liq bo'lganligi bilan izohlanadi. Xususan, etnografik tadqiqotlar¹⁸⁰da idish shakllari va turlarining mahalliy xo'jalik ehtiyojlari ovqat tayyorlash, saqlash va tashish jarayonlari bilan uzviy bog'liq bo'lganligi sababli ular uzoq davr davomida barqaror shaklda saqlanib kelishi ta'kidlanadi. Shu bois, G'ijduvonda kulolchilik maktabining shakllanishi ham shahar va bozor muhitining ehtiyojlari bilan bog'liq tarixiy jarayon sifatida talqin qilinishi maqsadga muvofiqdir.

Hududda mavjud bo'lgan sifatli tuproq zaxiralari kulolchilik ishlab chiqarishining barqaror rivojlanishiga imkon yaratgan bo'lib, mahalliy ustalar sir tayyorlash, bezak berish va buyumlarni pishirish texnologiyalarini avlodan-avlodga uzatib kelganlar, natijada hududda mustahkam ishlab chiqarish an'anasi shakllangan.

G'ijduvon kulolchilik maktabi uslubiy jihatdan boshqa markazlardan sezilarli farq etadi. Tadqiqotlarda qayd etilishicha, Buxoro-Samarqand maktabiga xos buyumlarda qo'rg'oshinli sir, shuningdek, sarg'ish-yashil hamda jigarrang ranglar ustunlik etadi va bu xususiyat ayniqsa G'ijduvon kulolchiligida keng qo'llaniladi¹⁸¹. Naqshlarda geometrik va stilizatsiyalashgan o'simliksimon elementlar sodda, ammo ifodali kompozitsiyada bajariladi. Bundan tashqari, G'ijduvon ustalarining naqshlarni ko'pincha mo'yqalam orqali bajarishi ham hudud maktabining muhim texnologik belgilaridan biri

¹⁷⁹ Дервиз Г., Жадова Л., Жданко И., Митлянский Д. Современная керамика народных мастеров Средней Азии... – С. 236.

¹⁸⁰ Пещерева Е. М. Гончарное производство Средней Азии... – С. 3–6.

¹⁸¹ Baratbayev B. M. O'zbekiston kulolchilik san'atida badiiy kulolchilik san'ati maktablari tarixi // Uzbek Scholar Journal. – 2024. – №28. – В. 4–6.

hisoblanadi¹⁸². Shu tariqa, qo'rg'oshinli sir, jigarrang-yashil rang palitrasi hamda sodda, an'anaviy bezak kompozitsiyasi G'ijduvon kulolchilik maktabining asosiy identifikatsion xususiyatlarini tashkil etadi.

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida G'ijduvon kulollarining faoliyatida ishlab chiqarish ixtisoslashuvi shakllangan. Peshcherova kulolchilik buyumlarini pishirish, dasturxonni bezash, suv tashish va saqlash idishlari kabi funksional guruhlariga ajratadi¹⁸³. Bunday yondashuv G'ijduvon ustaxonalarida ham mahsulot turlari turmush ehtiyojlariga mos ravishda ishlab chiqarilganligini ko'rsatadi.

XX asrning o'rtalarida hunarmandchilik ishlab chiqarishining artel va kooperativ tizimiga o'tkazilishi an'anaviy ustaxonalarning qisqarishiga olib kelgan bo'lsa-da, hunar oilaviy ustaxonalarda davom ettirilgan. Peshcherova xo'jalik va turmush sharoitlaridagi o'zgarishlar idish turlari hamda ishlab chiqarish tizimiga ta'sir ko'rsatganligini qayd etadi. Aynan ushbu jarayon G'ijduvon kulolchiligida ham mahsulot assortimentining qisman o'zgarishiga olib kelgan.

G'ijduvon kulolchiligida sulolaviy davomiylik muhim rol o'ynagan. Ayniqsa, XX asr oxiri – mustaqillik davrida aka-uka Alisher va Abdulla Narzullayevlar tomonidan hudud kulolchilik an'analari saqlab qolingani hamda rivojlantirilgan¹⁸⁴. Ularning faoliyati natijasida an'anaviy texnologiyalar tiklanib, yosh kulollar tayyorlash yo'lga qona boshlagan.

Mustaqillik davrida milliy hunarmandchilikni qo'llab-quvvatlash siyosati kuchayib, 1990-yillardan boshlab an'anaviy hunarmandchilikni rivojlantirish davlat darajasida qo'llab-quvvatlandi. Mazkur jarayon G'ijduvonda ham ustaxonalar faoliyatining jonlanishi, ustalarning ko'rgazmalar va festivalarda faol qatnashishiga zamin yaratdi.

Shunday qilib, G'ijduvon kulolchilik maktabi tabiiy xomashyo sharoiti, sulolaviy hunar davomiyligi hamda mahalliy turmush ehtiyojlari asosida shakllanib, o'ziga xos rang, sir va bezak xususiyatlariga ega bo'lgan hududiy kulolchilik maktabi sifatida tarixiy taraqqiyot jarayonida barqaror rivojlanib kelgan.

¹⁸² O'sha joyda

¹⁸³ Пещерева Е. М. Гончарное производство Средней Азии... – С. 4–6.

¹⁸⁴ Baratbayev B. M. O'zbekiston kulolchilik san'atida badiiy kulolchilik san'ati maktablari tarixi... – B. 4–6.

Yuqorida ko'rib chiqilgan materiallar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston hududida shakllangan kulolchilik maktablari umumiy tarixiy ildizlarga ega bo'lishiga qaramay, ularning rivojlanish yo'li mahalliy tabiiy sharoit, savdo va xo'jalik muhiti hamda hududiy madaniy an'analar ta'sirida turlicha shakllangan.

Rishton kulolchilik maktabida ishlab chiqarishning uzluksiz saqlanishi, ayniqsa ishqorli sir tayyorlash texnologiyasining avlodan-avlodga o'tishi va ustoz-shogird an'anasining uzilmasligi muhim omil bo'lib xizmat qilgan. Natijada, Rishton kulollari buyumlarida rang va sirlash texnologiyasining barqarorligi, shakl va bezaklarning an'anaviyligi saqlanib qolgan. Ushbu maktabning rivojlanishida tabiiy xomashyo resurslari hamda ishlab chiqarish texnologiyasining uzluksizligi hal qiluvchi rol o'ynagan.

G'ijduvon kulolchilik maktabining rivojlanishi esa ko'proq Buxoro vohasining tarixiy savdo va madaniy muhiti bilan bog'liq holda shakllangan. Ushbu hudud buyumlarida rang-barang bezak kompozitsiyalari, o'simliksimon naqshlarning ustunligi hamda bezakning ifodaviyligi kuchliroq rivojlangan. Shuningdek, kulolchilik sulolalarining saqlanib qolishi va zamonaviy davrda ularning faoliyati an'analarning uzluksizligini ta'minlab kelmoqda.

Taqqosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, Rishton maktabida ishlab chiqarish texnologiyasi va sir tayyorlash an'anasining saqlanishi yetakchi omil bo'lsa, G'ijduvon maktabida esa bezak kompozitsiyasi va badiiy ifodaning rivojlanishi muhim rol o'ynagan. Shu bois, har ikki maktab umumiy kulolchilik an'analari doirasida shakllangan bo'lsa-da, mahalliy ijtimoiy-madaniy muhit ta'sirida o'ziga xos yo'nalishda rivojlangan. Natijada, O'zbekiston hududiy kulolchilik maktablari bir tomondan umumiy tarixiy an'analarni saqlagan holda, ikkinchi tomondan, mahalliy sharoit va madaniy muhit ta'sirida turlicha badiiy va texnologik xususiyatlarga ega bo'lgan mustaqil hududiy yo'nalishlar sifatida shakllanganligi kuzatiladi.

Mustaqillik yillarida O'zbekistonning boshqa tarixiy hunarmandchilik markazlari qatori Buxoro shahrida ham kulolchilik an'analarni qayta tiklash jarayonlari faollashdi. XX asr davomida Buxoro kulolchilik maktabining ayrim texnologik va badiiy

xususiyatlari deyarli unutilgan bo'lsa-da, mustaqillikdan keyingi davrda mahalliy ustalar tomonidan tarixiy merosni qayta tiklashga qaratilgan izlanishlar kuchaydi. Natijada, Buxoro hududida yangi avlod kulollari shakllanib, ular tarixiy maktab an'analarini qayta jonlantirishga harakat qila boshladilar.

Mazkur jarayonda usta Abduvohid Karimov faoliyati alohida e'tiborga loyiqdir. U yoshligidan kulolchilik bilan shug'ullanib, dastlab mahalliy ustalar, keyinchalik esa G'ijduvon kulolchilik maktabining yetuk namoyandalaridan saboq olib, an'anaviy texnologiyalarni chuqur o'rganligishga kirishgan. Ta'lim jarayonida O'zbekiston hududiy kulolchilik maktablari tarixini o'rganligish davomida Buxoro kulolchilik maktabining tarixiy an'analari deyarli uzilib qolganligini anglab, u ushbu maktabni qayta tiklashni o'z faoliyatining asosiy maqsadi sifatida belgilaydi¹⁸⁵.

2006-yildan boshlab usta Buxoroda ustaxona tashkil etib, tarixiy manbalarda tilga olinadigan Buxoro ishqorli sir texnologiyasini tiklash ustida ilmiy-amaliy tajribalar olib boradi. Ushbu jarayonda tarixiy manbalar, arxeologik topilmalar va ustoz kulollar tajribasi asosida ishqorli sir tayyorlash texnologiyasi qayta sinab ko'rib, qadimiy Buxoro sopol buyumlariga xos bo'lgan moviy rangli sirni tiklashga muvaffaq bo'linadi. Shu bilan birga, tarixiy obidalardagi koshinga oid bezak elementlarini qayta tiklash, naqsh va rang uyg'unligini amaliy tajribalar orqali tiklash yo'nalishida ham izlanishlar olib borilgan¹⁸⁶. Natijada, Buxoroda nafaqat an'anaviy sopol buyumlar ishlab chiqarish, balki tarixiy koshinga oid sir va bezak texnologiyalarini qayta tiklashga qaratilgan yangi ijodiy yo'nalish shakllandi. Ustaning xalqaro ko'rgazmalar, ilmiy-amaliy loyihalar va madaniy tadbirlardagi faol ishtiroki Buxoro kulolchilik an'alarining zamonaviy bosqichda yana e'tibor qozonayotganligini ko'rsatadi.

Shunday qilib, mustaqillik davrida Buxoroda yangi avlod kulollarining shakllanishi, tarixiy texnologiyalarni qayta tiklashga qaratilgan ilmiy-amaliy izlanishlar hamda ustaxonalarning tiklanishi natijasida Buxoro kulolchilik an'analari yana jonlana boshlaganligini

¹⁸⁵ Dala yozuvlari. Buxoro viloyati Buxoro shahri. 2025-yil.

¹⁸⁶ Dala yozuvlari. Buxoro viloyati Buxoro shahri. 2025-yil.

kuzatish mumkin. Mazkur jarayon hududiy kulolchilik maktablarining ijtimoiy-madaniy muhit bilan uzviy bog'liqligini yana bir bor tasdiqlaydi hamda Buxoro kulolchilik maktabining zamonaviy bosqichdagi tiklanish jarayonini ifodalaydi.

XIX asr oxiriga kelib, O'zbekiston hududiy kulolchilik maktablari tizimida Xorazm vohasi sopol buyumlar ishlab chiqarish qadimdan rivojlangan hududlardan biri sifatida ajralib turadi. Tadqiqotlarda voha aholisi orasida kulolchilikning keng tarqalganligi hamda vaqt o'tishi bilan ushbu hunar mahalliy xo'jalik tizimining muhim qismiga aylanganligi tadqiqotlardan ma'lum¹⁸⁷.

Keyingi tarixiy davr, xususan, Rossiyadan chinni mahsulotlar kirib kelishi natijasida mahalliy kulollar bozori ma'lum darajada susaygan. Biroq, arzon sopol idishlarga talabning saqlanib qolishi va me'moriy bezaklarda kulolchilik mahsulotlarining keng qo'llanilishi kulolchilikning uzluksiz rivojlanishini ta'minlagan.

XX asr davomida yuz bergan siyosiy-iqtisodiy o'zgarishlar, ayniqsa, hunarmandchilik ishlab chiqarishining artel tizimiga moslashtirilishi natijasida ko'plab ustaxonalar faoliyati qisqargan. Shunga qaramay, ayrim kulol oilalarida hunar uzilmagan holda davom etib, sulolaviy an'ana orqali ishlab chiqarish tajribasi saqlanib qolgan¹⁸⁸

XX-asrning 20-yillaridan boshlab kulollar mehnatini tashkil etishga e'tibor kuchayganligi, boshqa hududlardagi singari Xorazmda ham ustaxonalar, o'quv-ishlab chiqarish tizimlari va qisqa kurslar yo'lga qo'yilganligi, kulollar tayyorlash hamda malakani oshirish ishlari amalga oshirilganligi ko'rsatiladi. Avval mahalliy-oilaviy tizimda uzatilgan hunar endi qisman tashkiliy va o'quv tizimlari bilan qo'llab-quvvatlana boshladi.

XX asrning ikkinchi yarmiga kelib, Xorazm kulolchilik maktabining asosiy markazlari sifatida aynan Madir va Kattabog' qishloqlari mavjud bo'lgan. Xorazm kulolchilik maktabining shakllanishida vohaning tabiiy-geografik sharoiti muhim rol o'ynagan. Amudaryo deltasi hududlarida mavjud gil bosqichlari sopol buyumlar

¹⁸⁷ Екимова В. В. Гончарное производство в Хивинском районе... – С. 344–378.; Джаббаров И. М. Новые материалы к истории гончарного ремесла Хорезма... – С. 379–396.

¹⁸⁸ Екимова В. В. Гончарное производство в Хивинском районе... – С. 344–378.; Джаббаров И. М. Новые материалы к истории гончарного ремесла Хорезма... – С. 379–396.

ishlab chiqarish uchun zarur xomashyo bazasini yaratgan, savdo yo'llari bilan bog'liq iqtisodiy muhit esa kulolchilik mahsulotlariga doimiy ehtiyojni ta'minlagan¹⁸⁹.

Xorazm kulolchilik maktabining yana bir muhim xususiyati – buyumlarda funkcionallik ustuvorligi bo'lib, mahalliy ustalar kundalik foydalanish uchun mo'ljallangan mustahkam idishlar tayyorlashga e'tibor qaratganlar. Shu sababli, voha kulollari mahsulotlari bezakdan ko'ra amaliy jihatdan qulayligi bilan ajralib turadi¹⁹⁰.

Ushbu markazlarda uslubiy farqlanish ustalar ijodi misolida ham ko'rinadi. Xususan, Madirda faoliyat yuritgan usta R. Matchonov buyumlarda to'q ranglarga moyilligi, Kattabog'dagi S. Otajonov esa oq angobdan ko'proq foydalanishi bilan tavsiflanadi. Bunday ma'lumotlardan Xorazm maktabining mahalliy markazlar orqali ichki differensiallashuvini anglash mumkin. XX asrning 80-yillarida kulolchilik markazlarida ishlar birmuncha susaygan. Biroq, keyingi davrda qayta tiklanish uchun usta-shogird omillari saqlangan.

Mustaqillik davridan boshlab esa Xorazm vohasida kulolchilik an'analari qayta tiklashga qiziqish ortib, mahalliy ustalar faoliyatini qo'llab-quvvatlash hamda tarixiy buyum shakllarini qayta tiklash jarayonlari faollashdi. Zamonaviy etnologik tadqiqotlar¹⁹¹ vohada kulolchilik an'analari va ularning zamonaviy transformatsiyasini ilmiy asosda yoritib bermoqda.

1990-yillarda O'zbekistonda an'anaviy qadriyatlarga e'tibor kuchayganligi kuzatiladi. 1995-yildagi I Respublika yarmarkasida turli kulolchilik maktablari vakillari ishtirok etib, Xorazm vakili sifatida R. Matchonovning usta guvohnomasini qo'lga kiritgan. Shu tariqa, Madir va Kattabog' qishloqlari uzoq vaqt davomida kulolchilik an'analari saqlanib qolgan asosiy markazlar sifatida e'tirof etiladi¹⁹².

Yuqorida qayd etilganligidek, mazkur hududlarda kulolchilikning saqlanib qolishida sulolaviy davomiylik muhim ahamiyat kasb etgan. Ayniqsa, Madir qishlog'ida kulolchilik oilaviy hunar sifatida avlodan-

¹⁸⁹ Екимова В. В. Гончарное производство в Хивинском районе... – С. 344–378.; Дервиз Г., Жадова Л., Жданко И., Митлянский Д. Современная керамика народных мастеров Средней Азии: альбом. – М.: Советский художник, 1974. – 236 с.

¹⁹⁰ Дервиз Г., Жадова Л., Жданко И., Митлянский Д. Современная керамика народных мастеров Средней Азии... – С. 236.

¹⁹¹ Худайбергенов Х. С. Хоразм кулолчилиги... – Б. 122.

¹⁹² O'sha joyda.

avlodga o'tib kelgan, ustaxonalar bir necha avlod vakillari tomonidan boshqarilib, hunar sirlarini o'rgatish ustoz-shogird an'anasi orqali amalga oshirilgan¹⁹³. Natijada, texnologik tajriba, buyum shakllari va bezak usullari uzoq vaqt davomida oilalar doirasida saqlanib qolgan. Kattabog' hududida ham kulolchilik oilaviy ustaxonalar faoliyati asosida rivojlangan bo'lib, bu yerda ishlab chiqarilgan sopol buyumlar asosan kundalik ehtiyojlarga xizmat qilgan. Sulolaviy davomiylik tufayli buyum shakllari va ishlab chiqarish tajribasi barqaror saqlangan¹⁹⁴.

Shu tariqa, Xorazm kulolchilik maktabi Madir va Kattabog' markazlari doirasida mahalliy tabiiy sharoit, iqtisodiy ehtiyojlar hamda sulolaviy hunarmandchilik an'analari bilan uzviy bog'liq holda shakllangan hamda uzoq tarixiy davr davomida ustoz-shogird an'anasi orqali saqlanib qolgan hududiy kulolchilik maktabi sifatida rivojlangan.

Samarqandda kulolchilik neolit davridan buyon mavjud bo'lib, uning eng rivojlangan davri eramizning IX–XII asrlariga to'g'ri keladi. Ushbu davrda shahar Markaziy Osiyo kulolchilik ishlab chiqarishining muhim markazlaridan biriga aylangan¹⁹⁵. Sanoat ishlab chiqarishi rivojlangan davrga kelib esa ushbu soha ancha susayib, so'nggi o'n yilliklarda uning ayrim ko'rinishlari hatto yo'qolib ketish xavfi doirasida qolganligi kuzatiladi. Bunday holat Samarqand kulolchiligi shakllanishida uch asosiy omil hal qiluvchi bo'lganligini ko'rsatadi: birinchidan, Zarafshon vodiysida yuqori sifatli gil zaxiralarining mavjudligi; ikkinchidan, shaharning qadimdan yirik savdo markazi sifatida rivojlanishi; uchinchidan, shahar aholisining yuqori madaniy va maishiy ehtiyojlari kulolchilik mahsulotlariga doimiy talabni ta'minlab kelgan. Natijada kulolchilik mahalliy iqtisodiy hayotning barqaror qismiga aylangan.

A. M. Belenitskiy¹⁹⁶ X asr yozma manbalariga tayanib, Samarqand kulolchilik uyushmalarida asosiy rolni usta-oqsoqol egallaganligini, unda usta bilan birga xalfa va shogirdlar ham faoliyat yuritganligini ta'kidlaydi. Bunday holat kulolchilikning ustoz-shogird va sulolaviy tizim orqali uzluksiz davom etganligini ko'rsatadi.

¹⁹³ Екимова В. В. Гончарное производство в Хивинском районе... – С. 344–378.

¹⁹⁴ Джаббаров И. М. Новые материалы к истории гончарного ремесла Хорезма... – С. 379–396.

¹⁹⁵ Беленицкий А. М. Организация ремесла в Самарканде XV–XVI вв. / КСИИМК. Т. VI. – Москва, 1940. – С. 46.

¹⁹⁶ O'sha joyda.

Buxoro-Samarqand badiiy kulolchilik maktabi xalq ustalari Zarafshon vodiysi hududlari, ya'ni Samarqand va Buxoro atroflari, shuningdek, Janubiy O'zbekistonda ijod qilganlar. Ushbu maktab tarkibiga Samarqand, Urgut, G'ijduvon, Shahrisabz, Kitob, Denov, Sherobod hamda Qoratov, Umerton va Uba kabi mahalliy markazlar kiradi¹⁹⁷. Ushbu markazlar bezak va ornamental uslub jihatidan bir-biriga yaqin bo'lsa-da, har bir shahar va ustaning o'z rang majmuasi, koloriti va kompozitsiyasi bilan farqlanadi.

Samarqand kulolchilik maktabining badiiy asoslari Temuriylar san'atiga emas, balki Afrosiyob sopol an'analariga borib taqaladi¹⁹⁸. Afrosiyob sopolining ornamental tuzilishi, rang uyg'unligi va shakllar tizimi zamonaviy Samarqand kulollari ijodida ham ma'lum darajada saqlanib qolgan. Samarqand sopol buyumlari O'zbekistonning boshqa hududlari kulolchiligidan o'z koloriti va bezak tizimi bilan farq etadi. Bunday holat Samarqand kulolchilik maktabida badiiy an'analar to'liq uzilib ketmaganligi, balki turli tarixiy davrlarda mahalliy ustalar ijodi orqali qayta ishlanib, yangi sharoitga moslashib saqlanib kelganligini ko'rsatadi.

Samarqand ustalari bezakni ko'pincha chizma uslubida ishlab, keyin uni rangli sir bilan qoplashgan. Yashil-sariq hamda yashil-jigarrang rang uyg'unligi keng qo'llanilgan bo'lib, olachipor deb ataluvchi buyumlar ayniqsa mashhur bo'lgan. Arxeologik va ilmiy adabiyotlarda bunday turdagi sopol buyumlar marmarsimon deb atalgan¹⁹⁹. Ularning bezaklari Samarqandda ayri bahor, ya'ni bahor buluti nomi bilan yuritilgan²⁰⁰. Biroq, sobiq ittifoq davridagi iqtisodiy va ijtimoiy o'zgarishlar natijasida mazkur an'anaviy uslub asta-sekin yo'qolib borgan.

XIX asr o'rtasida Samarqandda kulolchilik hali ham muhim hunarmandchilik sohasi bo'lib qolgan. 1860 yilda shaharda 37 ta kulolchilik ustaxonasi faoliyat yuritganligi qayd etiladi²⁰¹. XIX asr oxiri – XX asr boshlarida buyumlarni sirlashda qo'rg'oshinli sir bilan birga ishqorli sir ham qo'llanilib, ko'k va yashil rangli naqshlar ishlatilgan.

¹⁹⁷ Квартфельд Э. Керамика Ближнего Востока. – Л., 1947. – С. 134.

¹⁹⁸ Тошходжаев Ш. С. Художественная поливная керамика Самарканда. – Ташкент: Фан, 1967. – С. 23.

¹⁹⁹ O'sha joyda.

²⁰⁰ Пугаченкова Г. А. Шедевры Средней Азии. – Ташкент, 1986. – С. 209.

²⁰¹ Обзор Самаркандской области за 1901 год. – Самарканд, 1902. – С. 13.

O'zbekiston Davlat san'at muzeyida Samarqandda ishlangan ko'k-moviy rangli kir yuvish tog'orasi saqlanishi ham bu an'ananing mavjudligini ko'rsatadi²⁰². Biroq, XX asr o'rtalaridan keyin bunday mahsulotlar ishlab chiqarilishi to'xtagan. Ushbu raqam Samarqandda kulolchilik nafaqat hunarmandchilik, balki shahar iqtisodiyotining muhim tarmog'i bo'lganligini ham ko'rsatadi. Ushbu davrda kulolchilik mahsulotlari nafaqat mahalliy aholi, balki savdo orqali qo'shni hududlarga ham tarqalgan.

Samarqand uchun an'anaviy jigarrang-sarg'ish mahsulotlarni so'nggi xalq ustalaridan biri Umar Jo'raqulov tayyorlagan. Keyinchalik u loydan noan'anaviy haykaltaroshlik kompozitsiyalar yaratishga o'tib, Samarqand mayda terrakota maktabining shakllanishiga sababchi bo'lgan²⁰³. Samarqand kulolchilik maktabining asoschilaridan biri sifatida usta Umar Jo'raqulov (1894–1973) tilga olinadi. U uch yuz yillik kulollar sulolasi davomchisi bo'lib, kulolchilik sirlarini bolaligidan egallagan va keyinchalik hunarmandchilik ta'limi tizimida ham faoliyat yuritgan²⁰⁴.

1970-yilda Samarqandda chinni buyumlar ishlab chiqarish fabrikasi ishga tushirilishi bilan kulolchilik yangi tashkiliy shaklga ega bo'ldi. Bu yerda Qurbon Sharapov, Ilhom Vohidov, Abdurahim Muxtorov va boshqa ustalar faoliyat ko'rsatgan. Mazkur ustaxonalar mayda plastika badiiy maktabining shakllanishiga turtki berdi. Abdurahim Muxtorov ijodida milliy loy o'yinchoqlar yaratilishi keng tarqaldi va ushbu an'ana keyinchalik uning nabirasi Zarif Muxtorov tomonidan ham davom ettirildi²⁰⁵.

Hozirgi kunda Samarqand ustaxonalarida ishlab chiqarilayotgan sopol buyumlar asosan, kundalik ehtiyojlarga mo'ljallangan bo'lib, ularda qadimiy ornamental tizim va poetik shakllar to'liq saqlanib qolmaganligi kuzatiladi. Ayrim hollarda buyumlar sifati ham pasaygan. Biroq, maktabning ayrim markazlarida an'anaviy uslubni tiklashga qaratilgan ijodiy harakatlar davom etmoqda. Bunday holat Samarqand

²⁰² Ҳақимов А., Файзиёв В. Ўзбекистон давлат санъат музейи ноёб хазинасидан. Ўзбекистон амалий санъати. – Тошкент: Бактрия пресс, 2014. – Б. 20.

²⁰³ Ҳақимов А. Ўзбекистон санъат тарихи. Қадимги давр, ўрта асрлар, ҳозирги замон. – Тошкент: Zilol buloq, 2022. – Б. 331.

²⁰⁴ Алтунянц С. У гончарного круга // Правда Востока. 1978 год 8 июля.

²⁰⁵ O'sha joyda.

kulolchilik maktabida an'anaviy badiiy tizimdan bozor talabiga moslashish jarayoni kechayotganligini ko'rsatadi. Ayrim hollarda mahsulot sifati pasayishi kuzatilsa-da, bunday jarayon an'ananing to'liq yo'qolishi emas, balki yangi iqtisodiy sharoitga moslashish bosqichi sifatida baholanishi maqsadga muvofiqdir.

Zamonaviy ustalar ijodida an'anaviy kulolchilikning ikki asosiy yo'nalishi – kosagarlik va ko'zagarlik saqlanib qolgan. Samarqand laganlarining shakli, devorlarining tik ko'tarilishi va tashqi qayrilishi uning mahalliy xususiyatini ko'rsatadi. Ko'zalar shakli esa boshqa markazlarnikiga o'xshash bo'lsa-da, har bir usta o'z uslubi va o'lchamlari bilan ajralib turadi. Samarqandda sut va qatiq saqlash uchun ishlatiladigan idishlar chuvati ko'za nomi bilan ma'lum.

Shu tariqa, Samarqand kulolchilik maktabi Afrosiyob an'analari, sulolaviy hunarmandchilik tizimi va mahalliy ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyojlar asosida shakllangan bo'lib, keyingi davrlarda muayyan inqiroz bosqichlarini boshdan kechirgan. Biroq, mazkur an'alar Zarafshon vodiysi hududidagi boshqa kulolchilik markazlari, jumladan, Urgut kulolchilik maktabining shakllanishiga ham ta'sir ko'rsatgan.

Zarafshon vodiysida joylashgan Urgut qadimdan Samarqand vohasining muhim hunarmandchilik markazlaridan biri sifatida tanilgan bo'lib, kulolchilik ham hudud aholisi turmushida muhim o'rin egallagan²⁰⁶. Tarixiy manbalar tahlilidan kelib chiqib aytish mumkinki, Urgut alohida kulolchilik markazi sifatida kamroq tilga olinishi, uning uzoq vaqt davomida Samarqand kulolchilik muhiti bilan uzviy bog'liq holda rivojlanganligi bilan izohlash mumkin. Xususan, Buxoro-Samarqand maktabining asosiy markazlari qatorida Samarqand, Urgut, G'ijduvon va Uba keltiriladi.

Hududda kulolchilikning shakllanishida tabiiy omillar muhim rol o'ynagan. Urgut tumani yerlarida mavjud bo'lgan gil konlari hamda yoqilg'i manbalari sopol buyumlar ishlab chiqarish uchun qulay sharoit yaratgan. Shuningdek, Urgutning Samarqandga yaqinligi ustalar o'rtasida tajriba almashinuvi va texnologik uslublarning ko'chib

²⁰⁶ Shomirzaev M. Kh., Dosyarov Kh. Ch., Xusanov O'. S., Avazov J. D., Shaymardonova N. Q. National handicrafts of Uzbekistan and its social-economic significance // European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2020. – Vol. 8. – №8. Part III. – P. 52–56.

o'tishiga imkon bergan. Natijada, hududda kulolchilik an'analari mahalliy ehtiyojlar bilan uyg'unlashgan holda rivojlangan.

Urgut aholisi uzoq vaqt davomida dehqonchilik va savdo bilan shug'ullanganligi sababli kundalik xo'jalik buyumlariga ehtiyoj yuqori bo'lgan. Bu esa kulollarning ishlab chiqarishini qo'llab quvvatlab doimiy buyurtma bilan ta'minlagan. Kulolchilik hunari ustoz-shogird an'analari asosida oilaviy tarzda davom etgan bo'lib, hunar ko'pincha sulolaviy yo'l bilan avloddan avlodga o'tgan²⁰⁷.

Urgut kulollari tomonidan ishlab chiqarilgan buyumlar asosan kundalik foydalanishga mo'ljallangan kosa, lagan, ko'za hamda suv saqlash idishlaridan iborat hisoblanadi²⁰⁸. Ushbu buyumlar shaklan amaliy ehtiyojlarga mos ravishda ishlab chiqilgan bo'lib, ularning asosiy vazifasi uzoq muddatli foydalanishga mo'ljallangan xo'jalik buyumlari tayyorlashdan iborat bo'lgan.

Bezak va texnologik jihatdan Urgut buyumlari Samarqand-Buxoro maktabiga yaqin bo'lsa-da, kompozitsiya soddaroq hamda amaliy yo'naltirilganligi bilan ajralib turadi. Buyumlarda ko'pincha qo'rg'oshinli sir qo'llanilib, yashil, sarg'ish va jigarrang rang uyg'unligi ustunlik qilgan. Naqshlar esa geometrik va o'simliksimon elementlarning soddaga, ammo muvozanatli joylashtirilishi orqali bajarilgan²⁰⁹. Bu esa buyumlarning kundalik foydalanish uchun mo'ljallanganligini ko'rsatadi. XX asr davomida esa hududda yuz bergan iqtisodiy va ijtimoiy o'zgarishlar kulolchilik faoliyatiga ham ta'sir ko'rsatgan. Markazlashtirilgan ishlab chiqarish tizimining joriy etilishi natijasida an'anaviy ustaxonalar faoliyati qisqarib, ayrim hollarda hunar uzilish xavfi doirasida qolgan. Shunga qaramay, ayrim ustalar orqali kulolchilik an'analari saqlanib qolgan.

Mustaqillik yillaridan boshlab milliy hunarmandchilikni tiklash va rivojlantirishga qaratilgan davlat siyosati natijasida Urgut hududida ham kulolchilikka qiziqish ortib, mahalliy ustalar faoliyati jonlana boshladi. Turli hunarmandchilik yarmarkalari va ko'rgazmalarda Urgut ustalarining ishtiroki mahalliy an'anani saqlab qolish va qayta tiklashga xizmat qilmoqda. Xususan, 1995-yildagi I Respublika yarmarkasida

²⁰⁷ Dala yozuvlari. Samarqand viloyati Urgut tumani. 2025-yil.

²⁰⁸ Dala yozuvlari. Samarqand viloyati Urgut tumani. 2025-yil.

²⁰⁹ Dala yozuvlari. Samarqand viloyati Urgut tumani. 2025-yil.

turli maktab vakillari qatorida Urgutdan Namoz va No'mon Oblaqulovlar ishtirok etganligi hamda Usta guvohnomasi bilan taqdirlanganligi qayd etiladi. Umumiy tavsif kontekstida (Buxoro-Samarqand yo'nalishi uchun) qo'rg'oshinli sir hamda sarg'ish-yashil va jigarrang ranglar muhimligi aytiladi; ushbu fikr Urgutni ham o'z ichiga olgan hududiy maktabning badiiy-texnologik fonini beradi²¹⁰.

Shu tariqa, Urgut kulolchilik maktabi Samarqand kulolchilik an'analari asosida shakllangan bo'lsa-da, vaqt o'tishi bilan mahalliy ehtiyoj va ijtimoiy-madaniy muhit ta'sirida o'ziga xos amaliy yo'naltirilgan kulolchilik yo'nalishini shakllantirgan hududiy maktab sifatida rivojlanib kelgan. Mazkur hududiy an'ana keyingi qismda ko'rib chietadigan boshqa Zarafshon vodiysi kulolchilik markazlari bilan qiyosiy tahlil qilish imkonini beradi.

Toshkent kulolchilik maktabi XIX–XX asrlarda O'zbekistonning boshqa kulolchilik markazlaridan nisbatan alohida yo'nalishda rivojlangan. Shaharning Ko'kcha mahallasida shakllangan kulolchilik markazi Farg'ona vodiysi hamda Samarqand-Buxoro kulolchilik maktablari ta'sirida vujudga kelgan²¹¹ bo'lsa-da, vaqt o'tishi bilan o'ziga xos mahalliy uslubiy xususiyatlarni ham shakllantirgan. Xususan, Toshkent kulolchilik maktabining shakllanishida poytaxt shahri sifatidagi iqtisodiy va madaniy muhit muhim rol o'ynagan. Shaharda turli hududlardan kelgan ustalar faoliyat yuritganligi sababli turli kulolchilik maktablari an'analari o'zaro uyg'unlashib, natijada aralash, biroq mahalliy ehtiyojlarga moslashgan yangi yo'nalish shakllangan.

Toshkent kulollarining bezak tizimida Rishton ustalariga xos ayrim naqsh elementlari uchrasa-da, texnologik jihatdan asosan qo'rg'oshinli sir keng qo'llanilgan. Rang tanlashda esa Buxoro-Samarqand maktabiga xos yashil va sarg'ish rang uyg'unligi ustunlik qilgan²¹². Toshkent kulollari mahsulotlari asosan shahar bozorlari orqali aholiga yetkazilgan. Bunday holat Toshkent kulolchilik ishlab chiqarishi qishloq xo'jaligi ehtiyojlariga emas, balki ko'proq shaharlik iste'molchilar talabiga moslashganligini ko'rsatadi. Shu sababli,

²¹⁰ Shomirzaev M. Kh., Dosyarov Kh. Ch., Xusanov O'. S., Avazov J. D., Shaymardonova N. Q. National handicrafts of Uzbekistan and its social-economic significance... – P. 52–56.

²¹¹ Hakimov A. O'zbekiston hunarmandchiligi. – Toshkent: Fan, 2023. – B. 28–29.

²¹² O'sha joyda.

buyumlar shakli va bezagi ham ko'proq shahar turmush tarziga moslashgan holda rivojlangan.

XIX asr oxirlariga kelib, Rossiyaning markaziy hududlaridan keltirilgan fabrika mahsulotlari bilan raqobat kuchayishi natijasida mahalliy kulolchilik ishlab chiqarish hajmi kamayib, mahsulot sifati ham pasaya boshlagan. Mazkur jarayon an'anaviy hunarmandchilikning sanoat ishlab chiqarishi bilan raqobatda iqtisodiy jihatdan zaiflashganligini ko'rsatadi. Natijada, ayrim ustalar boshqa kasblarga o'tgan, kulolchilik esa faqat ayrim sulolalar doirasida saqlanib qolgan. Mazkur davrda faoliyat ko'rsatgan mashhur ustalar qatorida Muhammad va Turob Miraliyev, Usta Olim ota Arifxanov hamda Toshpo'lat Nurmuhamedov nomlari tilga olinadi²¹³.

Toshkent kulolchilik maktabining rivojida ustoz-shogird an'anasi muhim rol o'ynagan. Ushbu maktabning eng yirik namoyandalaridan biri Muhiddin Rahimov hisoblanadi. U yoshligidan bobosi Salim ota qo'lida hunar o'rganligib, keyinchalik 1918-yilda Toshkentda ochilgan hunarmandlik san'ati maktabida ta'lim olgan. Bu yerda u kulolchilik texnologiyasi, sir tayyorlash, sopol pishirish usullari hamda materialshunoslik bo'yicha chuqur bilimlarni egallagan. 1923-yilda Moskvada o'tkazilgan Qishloq xo'jaligi va hunarmandchilik ko'rgazmasida Turkiston Respublikasi vakili sifatida qatnashganligi uning san'atkor sifatidagi mavqeini mustahkamlagan²¹⁴.

Muhiddin Rahimov nafaqat kulol, shu bilan birga tadqiqotchi sifatida ham faoliyat yuritib, O'zbekiston kulolchilik markazlarining tarixiy xususiyatlari, texnologiyasi hamda bezak tizimlarini ilmiy jihatdan tahlil qilgan. Uning tadqiqotlarida Rishton, Samarqand, G'ijduvon, Shahrisabz, Kattaqo'rg'on va Xiva kulolchilik markazlarining o'ziga xosligi keng yoritib berilgan²¹⁵. U o'z faoliyati Toshkent kulolchiligida muhim burilish yasab, hunarning faqat amaliy emas, balki ilmiy o'rganiladigan san'at turi sifatida ham qaralishiga olib kelgan, bu esa kulolchilik an'alarining ilmiy asosda tiklanishiga xizmat qilgan. U an'anaviy idish shakllarini saqlagan holda yangi kompozitsion

²¹³ Hakimov A. O'zbekiston hunarmandchiligi... – B. 28–29.

²¹⁴ Умаров А. Хумдон ҳарорати // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетаси. – 1994 йил 25 ноябрь.

²¹⁵ Boymurodova K. Sizga havasim keladi // “Ishonch” gazetasi. – 2007- yil 6- mart.

yechimlar yaratgan, portretli sovg'a buyumlar hamda bezak buyumlarini ishlab chiqargan.

M. Rahimovning faoliyati natijasida Toshkent kulolchiligida an'anaviy bezak bilan zamonaviy керамика uslublarining uyg'unlashuvi yuzaga kelgan. U shuningdek, Toshkentdagi mehmonxona, Ko'kaldosh madrasasi, Samarqanddagi Tillakori madrasasi va Amir Temur maqbarasini restavratsiya qilish ishlarida ham qatnashgan.

Toshkent kulolchilik maktabining muhim texnologik xususiyatlaridan biri naqshlarning sopol buyumga sir berilishidan avval chizma usulida tushirilishidir. Bunday texnologik usul Toshkent kulolchiligida bezakni aniq va barqaror tushirish imkonini bergan bo'lib, shaharlik buyurtmachilarning didiga mos ravishda murakkab kompozitsiyalar yaratishga xizmat qilgan. M. Rahimov ijodining keyingi bosqichlarida esa boshqa hududiy maktablar tajribasi ham ijodiy tarzda o'zlashtirilganligini ko'rish mumkin²¹⁶.

Muhiddin Rahimov kulollar sulolasining davomchisi sifatida uning o'g'li Akbar Rahimov ham bu an'anani davom ettirdi. U an'anaviy shakl, sir va bezak uslublarini qayta tiklash, qadimgi kulolchilik texnologiyalarini tadqiq etish hamda faoliyatga joriy qilish bilan shug'ullandi²¹⁷. U Somoniylar davri bezak an'alarini va Amir Temur davriga xos Yolg'on chinni deb atalgan sopol uslubini qayta tiklashga muvaffaq bo'ldi.

Akbar Rahimov tomonidan 1994-yilda Muhiddin Rahimov uy-muzeyi hamda 2006-yilda Rahimovlar kulolchilik studiyasining ochilishi²¹⁸ Toshkent kulolchilik an'alarining institutsional shaklda davom etishiga xizmat qildi. Mazkur ustaxona va studiyalarning tashkil etilishi kulolchilikning oilaviy hunardan madaniy merosni saqlash va targ'ib qilish tizimiga aylanish jarayonini ko'rsatadi. Sulolaning keyingi vakillari, jumladan, Alisher Rahimov ijodida ham an'anaviy va zamonaviy kulolchilik uslublarining uyg'unligi kuzatiladi.

²¹⁶ Тошназаров Б. Сулоланинг кенжа вакили: А. Раҳимов // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетаси. – 2001 йил 11 май.

²¹⁷ Тактош Р. Яна бир янги музей // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетаси. 1994 йил 28 октябрь.

²¹⁸ O'sha joyda.

Toshkent kulolchilik maktabi rivojida Mamajonovlar sulolasi vakillari – Mahmud va Abduvohid Mamajonovlarning ham hissasi katta bo'lib, ular ko'plab shogirdlar tayyorlab, milliy kulolchilikning zamonaviy shakllarini rivojlantirishga hissa qo'shgan²¹⁹. Ularning ishlari ko'plab xalqaro ko'rgazmalarda namoyish etilgan hamda me'moriy obidalarni bezash ishlarida ham keng qo'llanilgan. Bugungi kunda Toshkent kulolchilik maktabi an'anaviy hunarmandchilik, zamonaviy san'at va turizm ehtiyojlari tutashgan muhitda rivojlanmoqda. Bu esa maktabning tarixiy an'alarini saqlab qolish bilan birga, yangi badiiy shakllar paydo bo'lishiga ham zamin yaratmoqda.

Shu tariqa, Toshkent kulolchilik maktabi boshqa hududiy maktablarga nisbatan shaharlik madaniy muhit, ustoz-shogird an'analari va zamonaviy керамика san'ati ta'sirida shakllanib, an'anaviy hunarmandchilik bilan zamonaviy san'at elementlarini uyg'unlashtirgan o'ziga xos yo'nalish sifatida rivojlanib kelgan. Mazkur jarayon keyingi qismda ko'rib chietadigan boshqa hududiy kulolchilik markazlari bilan qiyosiy tahlil qilish imkonini beradi.

Farg'ona vodiysida shakllangan kulolchilik an'analari tarkibida Andijon kulolchilik markazi alohida yo'nalish sifatida ko'riladi. Tadqiqotlarda u Farg'ona an'anaviy badiiy kulolchilik maktabi doirasidagi markazlardan biri ekanligi, biroq Rishton bilan qiyoslanganda Andijonda ustalar soni nisbatan kamligi hamda zamonaviy uslublarning ta'siri kuchliroq ekani qayd etiladi²²⁰. Shunga qaramay, Andijon markazida tarixan shakllangan texnologik va badiiy tajriba hududiy muhit bilan uzviy bog'liq holda yashab kelayotganligi kuzatiladi.

Andijon shahri Farg'ona vodiysining janubi-sharqiy qismida joylashgan bo'lib, tarixan yirik savdo va transport markazlaridan biri hisoblangan. Shu sababli, hududda maishiy ehtiyojlarga xizmat qiluvchi kulolchilik buyumlariga talab barqaror saqlanib, kulolchilik uzoq vaqt

²¹⁹ Обидова Д. Уста кулол сан'ати газетаси // “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетаси. – 2006 йил 22 декабрь.

²²⁰ Madaminovna D. M. Andijan Pottery Centre and The Creative Way of The Masters // The European Journal of Arts. – 2024. – №4. – P. 106–110.

davomida shahar xo'jalik hayotining muhim tarkibiy qismi sifatida rivojlangan²²¹.

Tadqiqotlarda qayd etilishicha, Farg'ona vodiysi kulolchilik markazlari yagona hududiy madaniy makon sifatida shakllangan bo'lib, Andijon, Namangan, Qo'qon va Rishton kabi markazlar o'zaro kuchli badiiy va texnologik aloqada rivojlangan²²². Bu esa Andijon kulolchiligi mustaqil markaz bo'lishi bilan birga, umumiy vodiy an'analari doirasida shakllanganligini ko'rsatadi.

Shakllanish omillari nuqtai nazaridan Andijon kulolchiligida xomashyo bazasi va hududlararo aloqalar muhim o'rin tutadi: manbalarda andijonlik ustalar mahalliy oq tuproqni asosiy xomashyo sifatida ishlatishi, tarkibni mustahkamlash hamda angob sifatida qo'llash maqsadida Tojikiston hududidagi Isfara qizil gili va Qirg'izistonning Novqat tumani atrofida tog' etaklaridan olinadigan temir aralash qizil tuproqdan ham foydalanganligi keltiriladi²²³. Bunday holat Andijon kulolchiligida mahalliy resurs va mintaqaviy xomashyo kombinatsiyasi orqali texnologik barqarorlikka erishilganligini anglatadi.

XIX asr Andijon kulolchilik hayotida yetakchi ustalar tilga olinadi: xususan, Xalil Azimov (1838–1925), shuningdek, Alimboy Xoja (1830–1900) va uning o'g'li Qosim (1850–1920) kabi ustalar nomi qayd etilgan²²⁴. Bunday ma'lumotlar Andijonda kulolchilikning sulolaviy va ustaxonalar atrofida rivojlanganligini asoslash uchun ishlatilishi mumkin. Shu bilan birga, XX asrda va keyingi davrlarda Andijon kulolchilik tajribasi ko'proq markaz (ustalar va ustaxonalar atrofida) ko'rinishida saqlanib qolganligini ko'rsatadigan dalillar ham bor: Andijon viloyat Tarix va madaniyat muzeyi fondida Andijon hududidan topilgan turli davrlarga oid sopol buyumlar alohida davrlashtirish asosida taqdim etilishi, XIX–XX asr ustalarining ishlari amaliy san'at bo'limida saqlanishi keltiriladi²²⁵. Bu esa Andijon kulolchiligini faqat

²²¹ Дервиз Г., Жадова Л., Жданко И., Митлянский Д. Современная керамика народных мастеров Средней Азии... – С. 236.

²²² Дервиз Г., Жадова Л., Жданко И., Митлянский Д. Современная керамика народных мастеров Средней Азии... – С. 236.

²²³ Madaminovna D. M. Andijan Pottery Centre and The Creative Way of The Masters... – P. 106–110.

²²⁴ O'sha joyda.

²²⁵ Kambarov M. K. To expand the understanding of the development of ceramics to students of the educational areas of fine and applied arts (Andijon viloyati Tarix va madaniyat muzeyi fondidagi kulolchilik namunalari haqida

ishlab chiqarish emas, balki madaniy xotira va muzeylashtirish tizimlari orqali uzluksiz qo'llab-quvvatlanayotgan hodisa sifatida talqin qilish imkonini beradi.

XX asr o'rtalariga kelib, Andijon, Namangan va ayrim qo'shni markazlarda kulolchilik saqlanib qolgan bo'lsa-da, ishlab chiqarish hajmi qisqargan va buyumlarning badiiy sifati pasayganligi kuzatiladi. Bunga sanoat mahsulotlari kirib kelishi hamda hunarmandchilik ustaxonalari iqtisodiy raqobatga bardosh berishda qiynalganligi sabab bo'lgan.

Andijon maktabiga xos buyumlarda sariq-jigarrang va yashil ranglar uyg'unligi keng qo'llanilib, lagan hamda kosalar asosan o'simliksimon naqshlar bilan bezatilgan. Naqshlar ko'pincha jigarrang kontur bilan chizilib, butun buyum yuzasiga, jumladan, chet qismlariga ham yoyilgan. Bezakda mayda grafika emas, balki rangli va yirik kompozitsion tasvir ustunlik etadi, shtamp usulida gul va yulduzsimon elementlardan ham keng foydalanilgan²²⁶. Bunday xususiyat Andijon buyumlarining kundalik foydalanishga mo'ljallanganligini ko'rsatadi, ya'ni bezakdan ko'ra buyumning amaliy vazifasi ustuvor bo'lgan. Shu jihatdan, Andijon kulolchiligida dekorativlik bilan birga maishiy ehtiyojlarga moslashuv kuchli saqlanib qolganligini kuzatish mumkin.

Manbalarda Andijon viloyatining mashhur ustalaridan biri sifatida Abduvahob Yunusov nomi tilga olinadi²²⁷. U o'z o'g'illari bilan birgalikda faoliyat yuritib, sulolaviy kulolchilik an'alarini davom ettirgan. Yunusov ustaxonasida yaratilgan laganlarda ishqoriy sir doirasida kobalt va firuza ranglarning yorqin uyg'unligi qo'llanilib, bezak kompozitsiyasida Rishton kulolchilik maktabining rivojlangan davr uslubi ta'siri seziladi.

Kosalar keng yoyilgan chet qismi bilan ajralib turib, oq fon ustiga yashil-ko'k rangda ishlangan naqshlar marganets bilan chizilgan konturlar orqali kuchli kontrast hosil etadi. Manbada keltirilgan namunalar Andijon maktabiga xos xochsimon kompozitsion bo'linish hamda o'simliksimon bezaklarning uyg'unligi orqali hududiy uslubning

maqola) // American Journal of Pedagogical and Educational Research. – 2024. – Vol. 31 // <https://media.neliti.com/media/publications/607856-to-expand-the-understanding-of-the-devel-4d0b7663.pdf>.

²²⁶ Dala yozuvlari. Andijon viloyati Oltinko'l tumani "Jalabek" MFY. 2025-yil.

²²⁷ Дервиз Г., Жадова Л., Жданко И., Митлянский Д. Современная керамика народных мастеров Средней Азии... – С. 236.

shakllanganligini ko'rsatadi. So'nggi davr mahsulotlarida jigarrang-sariq ranglar hamda yashil qo'shimcha ohanglar keng qo'llanila boshlaganligi qayd etiladi. Xodjidiyaev aka-ukalari kabi ustalar ijodida ham Yunusov maktabi ta'siri kuzatiladi²²⁸.

Mahalliy ijtimoiy-madaniy muhit bilan bog'liqlik masalasida mustaqillik yillarida ustoz-shogird tizimi va institutlar ko'magida faol ustaxonalar mavjudligi alohida ahamiyat kasb etadi. Masalan, 2024-yilda Andijon viloyati Oltinko'l tumani Jalabek qishlog'ida yashovchi, kulollar sulolasining 14-avlodi sifatida ta'riflangan usta Mirzabahrom Abduvahobovning xonadonidagi ustaxona faoliyati, uning Hunarmand uyushmasi ko'magida ta'mirlanganligi va ustaxonaga zamonaviy jihozlar topshirilganligi haqida rasmiy xabar berilgan. Xabarda usta ayni paytda ustoz-shogird an'anasi asosida shogirdlar tayyorlayotganligi ham qayd etiladi²²⁹. Ilmiy maqolada esa Mirzabahrom Abduvahobov Andijon kulolchilik markazida bugungi ijodiy jarayonni ifodalovchi muhim shaxs sifatida tilga olinib, amaliy tahlilning so'nggi usta fenomeni orqali olib borilishi ko'rsatiladi²³⁰. Demak, mustaqillik davrida Andijon kulolchilik an'analari sulola va ustaxona hamda institut ko'magi uchligi asosida tiklanish va davomiylikka erishayotganligini dalillash mumkin.

Mustaqillik yillarida milliy hunarmandchilikni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan davlat siyosati Andijon viloyatida ham kulolchilik an'analarning qayta tiklanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi²³¹. Natijada, hududda faoliyat yuritayotgan mavjud yagona kulol usta uchun zarur shart-sharoitlar yaratilib, ustaxonalarning moddiy-ishlab chiqarish bazasini mustahkamlashga e'tibor qaratila boshlandi.

Manbalarda qayd etilishicha, Andijon viloyatida faoliyat yuritayotgan usta kulollardan biri Mirzabahrom Abduvahobov ustaxonasining faoliyati ham davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanib, zamonaviy kulolchilik dastgohlari bilan ta'minlangan. Bunday holat hunarmandchilikni rivojlantirish siyosatining amaliy natijasi sifatida

²²⁸ Дервиз Г., Жадова Л., Жданко И., Митлянский Д. Современная керамика народных мастеров Средней Азии... – С. 236.

²²⁹ Ubaydullayev F., Umrzoqov Z. (surat). Usta kulolga kulolchilik dastgohlari topshirildi // O'zbekiston Milliy axborot agentligi (O'ZA / UZA). – 2024. – 8-oktabr // <https://uza.uz/posts/643393>.

²³⁰ Muydinova D. M. Andijan Pottery Centre and The Creative Way of The Masters... – P. 106–110.

²³¹ Ubaydullayev F., Umrzoqov Z. (surat). Usta kulolga kulolchilik dastgohlari topshirildi // O'zbekiston Milliy axborot agentligi (O'ZA / UZA). – 2024. – 8-oktabr // <https://uza.uz/posts/643393>.

kulolchilik ishlab chiqarish jarayonini zamonaviy ishlab chiqarish vositalar bilan uyg'unlashtirishga xizmat qilayotganligini ko'rsatadi²³².

Shuningdek, Andijon shahrida joylashgan ayrim kulol ustaxonalarining turistik marshrutlar tarkibiga kiritilishi hunarmandchilikni faqat ishlab chiqarish sohasi sifatida emas, balki madaniy merosni namoyish etuvchi va sayyohlik infratuzilmasining muhim tarkibiy qismi sifatida ham rivojlanayotganligini ko'rsatadi²³³. Bu esa zamonaviy bosqichda kulolchilik maktablarining iqtisodiy va madaniy funksiyalari kengayib borayotganligidan dalolat beradi. Natijada, Andijon kulolchilik maktabi an'analari mustaqillik davrida yangi sharoitlarga moslashgan holda saqlanib qolib, hunarmandchilikni qo'llab-quvvatlash siyosati, turizm infratuzilmasi va mahalliy ustalar faoliyati orqali davom ettirilmoqda. Mazkur jarayon hududiy kulolchilik maktablarining zamonaviy bosqichdagi rivojlanish xususiyatlarini yoritishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Farg'ona vodiysi hududida Rishton, Andijon kabi yirik kulolchilik markazlari qatorida tabiiy ishqorli sir asosida tayyorlanadigan sopol mahsulotlari bilan ajralib turadigan G'urumsaroy kulolchilik markazi ham muhim o'rin tutadi. G'urumsaroy markazi shakllanishida mahalliy tabiiy muhit hal qiluvchi omil bo'lgan. Manbada qishloq tuprog'ining tozaligi va olovga chidamliligi, havoning changsizligi bilan birga, tog' va tog'oldi hududlarda o'sadigan qirqbo'g'in hamda gulak o'simliklari tabiiy sir olishda muhim xomashyo sifatida qayd etish mumkin. Shuningdek, Chodaksoy bo'ylaridagi toshlardan olinadigan tabiiy bo'yoqlar ham mahalliy koloritni shakllantirgan omil sifatida qayd etish o'rinlidir.

G'urumsaroy Farg'ona vodiysida Rishtondan keyingi mashhur markaz sifatida tilga olinadi. Unga taxminan XVIII asr boshlarida mahalliy Usta Kulol Kuhiy asos solganligi qayd etiladi²³⁴. Ushbu bosqichda markazning ustaxonalar tizimi mahalliy resurslar va bozor talabiga mos holda shakllangan.

²³² Ubaydullayev F., Umrzoqov Z. (surat). Usta kulolga kulolchilik dastgohlari topshirildi // O'zbekiston Milliy axborot agentligi (O'ZA / UZA). – 2024. – 8-oktabr // <https://uza.uz/posts/643393>.

²³³ Andijon viloyatidagi turistik marshrut ob'yektlari ro'yxati // O'zbekiston Respublikasi qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi (Lex.uz). – Elektron resurs. – URL: <https://lex.uz/mact/-5339469> (Murojaat qilingan sana: 09. 02. 2026).

²³⁴ Ўзбекистон санъати. – Тошкент: Шарк, 2001. – Б. 62–64.

Keyingi bosqichda markazda sulolaviy va ustoz-shogird an'analari orqali kulolchilik faoliyati davom etgan. Usta Kuhiy avlodidan Mullo Shermuhammad Muhammad Murod o'g'li kulol domla va tovoqchi qori nomi bilan mashhur bo'lib, asosan xalq iste'moli uchun kosa, tovoq, piyola, ko'za, xum, tandir va sopol quvur kabi buyumlar tayyorlaganligi bayon etiladi²³⁵.

XX asrning o'rtasi va ikkinchi yarmida markazda ustalar faoliyati jadallashgan. Akademik A. Hakimov²³⁶ ma'lumotlariga ko'ra, 1960–1980-yillarda G'urumsaroyda bir qator ustalar ishlagan. Ushbu davrda markazda jami 14 nafar kulol faoliyat yuritganligini ko'rsatadi. Mazkur raqam G'urumsaroyda kulolchilikning jamoaviy ishlab chiqarish muhiti shakllanganligini tasdiqlaydi.

G'urumsaroy misolida kulolchilik faqat badiiy faoliyat sifatida emas, balki mahalliy turmush tarzi va ijtimoiy mavqe bilan bog'liq hunar sifatida namoyon bo'ladi. Mullo Shermuhammad haqida keltirilgan ma'lumotlarda uning ma'rifiy-diniy faoliyati bilan birga, asosiy tirikchilik manbai kulolchilik ekani alohida ta'kidlanadi²³⁷. Bunday holat markazda hunarning ijtimoiy qadri va iqtisodiy ahamiyatini ko'rsatadi.

G'urumsaroy kulollarining barkash, nimbarkash, nimtavoq, qaymoqdon, kosa, piyola, qo'shquloq, katta ko'zalagancha kabi mahsulotlari bejrimligi va ranglarining tiniqligi bilan mashhur ekani qayd etiladi²³⁸. Bezak tizimida oq-moviy va oq-ko'k tus ustunligi, zoomorf va o'simliksimon unsurlardan foydalanish maktabning ajralib turadigan belgilaridan sanaladi. Naqshlarda Chorbag , Gajjaklar, Tuya ko'z , Bodomcha, Larzana, Ilon yo'li kabi mahalliy namuna nomlarining qayd etilishi G'urumsaroy ornamentikasida barqaror uslubiy lug'at shakllanganligini anglatadi²³⁹.

G'urumsaroy markazining boshqa markazlardan eng muhim farqi tabiiy ishqorli sir texnologiyasida namoyon bo'ladi. Manbada gulak va

²³⁵ Муҳаммад Яҳёхон Ҳўқандий. Ҳўқандий латиф манокиби (Тазкира). – Тошкент: Movarounnahr, 2018. – Б. 295–297.

²³⁶ Ҳақимов А. Ўзбекистон хунарамандчилиги... – Б. 448.

²³⁷ Муҳаммад Яҳёхон Ҳўқандий. Ҳўқандий латиф манокиби... – Б. 295–297.

²³⁸ Ҳақимов А. А. Современное декоративное искусство республик Средней Азии (к проблеме традиций и новаторства). – Ташкент: Фан, 1988. – С. 88.

²³⁹ Буваев В. Гурумсарой кулолчилиги мактаби // Oriental Art and Culture. Scientific Methodical Journal. – 2022. – №4. – Р. 707.

qirqbo'g'in o'simliklarini kuydirib kuli olish, uni oqtosh bilan ma'lum nisbatda aralashtirish, yuqori haroratda eritish, hosil bo'lgan qattiq massani maydalash-elakdan o'tkazish-suv va ohak bilan suyultirish bosqichlari orqali suyuq sir tayyorlash jarayoni batafsil bayon qilingan²⁴⁰. Bunday texnologik zanjir G'urumsaroy kulolchiligida tabiiy xomashyo-an'anaviy bilim-ustaxona faoliyati uzviyligi saqlanganligini ko'rsatadi.

XX asrning 70-yillarida markazda faol ustalar qatorida Mahmud tovoqchi Rahimov nomi alohida ta'kidlanadi; uning ijodida G'urumsaroy moviy keramikasi uslubi shakllanganligi, tovoqlarida kompozitsiya aniqligi kuzatilishi va naqshni bir necha asosiy guruhga ajratish mumkinligi qayd etiladi²⁴¹. Uning ishlarida bezakning monumentalligi, soddalik va zangori kolorit ustunligi, ayrim namuna asarlar xalqaro muzeyda namoyish etilganligi ta'kidlanadi.

Maqsudali Turopov ijodida esa an'anaviy G'urumsaroy uslubi saqlangan holda bezak va shakl tanlashda erkinlik, rangtasvir-akvarelli talqin kuchayganligi va u shogirdlar tayyorlaganligi qayd etiladi²⁴². Unga YuNESKO tomonidan Jahon ustasi sertifikatini berilganligi to'g'risidagi ma'lumot markaz an'analariining xalqaro miqyosda ham e'tirof etilganligini ko'rsatadi.

G'urumsaroy sirlangan buyumlaridagi o'ziga xos ko'zgu naqsh tamoyili (naqshning bir vaqtda fon va bezak vazifasini bajarishi, ko'k-oq unsurlarning navbat bilan fon-naqsh roliga o'tishi) markazning ajratib turuvchi estetik kodi sifatida ta'riflanadi. Shuningdek, XX asrning 70-yillarida Rishton ustalaridan Sharofiddin Yusupov G'urumsaroyga kelib mahalliy uslubni o'rganganligi haqidagi ma'lumot markazlararo badiiy almashinuvning amaliy misoli sifatida ahamiyatlidir²⁴³.

Hozirgi davrda esa Vahobjon Buvayev G'urumsaroy an'alarini davom ettiruvchi usta sifatida tilga olinadi. U XIX asr oxiri – XX asr

²⁴⁰ Буваев В. Гурумсарой кулолчилик мактаби... – Р. 707.

²⁴¹ Жаббаров Б. Ғ. Гурумсарой кулолчилик марказига хос бўлган технологик жараён / Гурумсарой бадий кулолчилик мактаби қадимий анъаналарини қайта тиклаш ва бадий кулолчилик таълим йўналишида юқори малакали кадрлар тайёрлаш истиқболлари. Халқаро анжуман материаллари. – Наманган, 2025. – Б. 29.

²⁴² Хакимов А. А. Современное декоративное искусство республик Средней Азии... – С. 88.

²⁴³ Хакимов А. Керамика Гурумсарай: локальные особенности и судьба традиции / Гурумсарой бадий кулолчилик мактаби қадимий анъаналарини қайта тиклаш ва бадий кулолчилик таълим йўналишида юқори малакали кадрлар тайёрлаш истиқболлари. Халқаро анжуман материаллари. – Наманган, 2025. – Б. 3.

boshlariga oid mahalliy buyumlar kolleksiyasini to'plab, markazning mumtoz qonuniyatlarini o'rganligib ijodiy o'zlashtirayotganligi, shakl va naqsh unsurlarini ehtiyotkorona talqin etish orqali shaxsiy-ijodiy yangilik kiritayotganligi qayd etiladi²⁴⁴. U bezakda chorbarg, bo'tsimon, gultoji xo'roz, islami gul, chetan kabi yo'sinlarning variantlarini, hoshiyada esa geometrik va o'simliksimon shakllarni keng qo'llayotganligi ta'kidlanadi. Shu tariqa, G'urumsaroy kulolchilik markazi tabiiy resurslar va ishqorli sir texnologiyasiga tayanilgan holda shakllangan; XVIII asrdan boshlangan tarixi XX asrda ustalar ijodi orqali uslubiy tizimga aylangan; mustaqillik yillarida esa ustoz-shogird, kolleksiya-tadqiq-tiklash tizimlari orqali markaz an'analari qayta jonlanayotgan alohida lokal kulolchilik markazi sifatida baholanishi mumkin.

Qashqadaryo vohasida shakllangan Shahrisabz kulolchilik maktabi mahsulotlari iliq ranglar ustunligi hamda erkin rangtasvir bezaklari bilan ajralib turadi. Ushbu maktab uchun zarhal va to'q sariq rangli bezaklarning qo'llanishi xos bo'lib, ayniqsa mayda, yassi laganlarning keng tarqalganligi kuzatiladi. Bunday buyumlarning asosiy yuzasi yumaloq medalonlar bilan bezatilib, ular orasiga uchbarg va to'pbarggul shaklidagi bezak elementlari joylashtirilgan²⁴⁵.

Shahrisabz ustalari yassi idishlar bilan bir qatorda maishiy ehtiyojlar uchun mo'ljallangan, sut va turli oziq-ovqat mahsulotlarini saqlashga xizmat qiluvchi cho'zinchoq shakldagi idishlar ham tayyorlashgan. XX asr o'rtalarida ushbu markaz sirlangan kulolchilik an'analarini mashhur ustalar K. Hazratqulov, U. Rustamov va A. Muzaffarovlar ijodida davom etganligi qayd etiladi²⁴⁶.

Shahrisabz kulolchilik maktabining shakllanishida sulolaviy uzviylik ham muhim o'rin tutadi. Rustom bobo Egamberdiyev kulolchilikda mustaqil maktab yaratgan ustalardan biri sanaladi. Keyinchalik Karim kulol, Muzaffar kulol va Axat kulollar ushbu an'anani davom ettirganlar. Ayniqsa, Ahat kulol Muzaffarov tomonidan tayyorlangan kosa, ko'za, piyola hamda uy-ro'zg'or buyumlari keng tarqalgan. Uning o'g'li Zayniddin Muzaffarov ham ushbu hunarni davom

²⁴⁴ Буваев В. Гурумсарой кулолчилилик мактаби... – Р. 709.

²⁴⁵ Ҳақимов А. Ўзбекистон санъати тарихи. – Тошкент, 2022. – Б. 446.

²⁴⁶ О'sha joyda.

ettirib, mahalliy sopol buyumlarning sifat jihatidan qo'rg'oshin va tabiiy moddalar asosidagi sir bilan ishlov berilishi ularni boshqa hudud mahsulotlaridan ajratib turishini ta'kidlaydi²⁴⁷.

Ba'zi hollarda ustalar laganlarga katta hajmdagi baliq tasvirlarini ham tushirgan, bu esa zoomorf bezaklarning ham muhim o'rin tutganligini ko'rsatadi. Qashqadaryo vohasida kulolchilik an'anaviy ravishda ikki yo'nalish – kosagarlik va ko'zagarlikka bo'lingan. Kosagar ustalar lagan, kosa, tovoq, tog'ora va piyola kabi buyumlar tayyorlagan bo'lsa, ko'zagar ustalar turli hajmdagi ko'za, xum, xumcha, qo'shquloq va boshqa idishlar ishlab chiqarganlar²⁴⁸.

Shahrisabzda yirik hajmdagi xumlarning kam ishlab chiqarilganligi mahalliy tuproq tarkibida mayda toshlarning ko'pligi bilan izohlanadi. Natijada katta idishlar quritish jarayonida yorilib ketgan. Mahalliy kulollar buyum tayyorlashda mola, kamarcha, harosh, yog'och taroq, kapcha, charm qalam va boshqa an'anaviy asboblardan foydalanganlar. Pishirish jarayoni katta xumdonlarda amalga oshirilgan²⁴⁹.

Sopol buyumlar sirli va sirlanmagan turlarga ajralgan. Sirlanmagan buyumlarga tandir, yirik xumlar va ayrim maishiy idishlar kirgan bo'lsa, qolgan mahsulotlar rangli naqshlar bilan bezatilib, qisman yoki to'liq sirlangan. Sir tayyorlashda oq qum, oq tosh, qalay va mis oksidlari, kobalt, shuningdek, qirqbo'g'in, choroynak, sartirnoq kabi o'simliklardan foydalanilgan. Sirning idishga yaxshi singishi uchun o'simlik ishqori qo'llanilgan.

Shahrisabz vohasi sirlangan idishlar ishlab chiqarish markazlaridan biri bo'lib, bu yerda Samarqand va Buxoro maktablari ta'sirida sariq-jigarrang rangli sirlangan buyumlar ishlab chiqarilgan. Qarshi kulollari esa boshqa rang va bezak uslubiga ega mahsulotlar tayyorlaganlar. Ayrim buyumlarda ilon tasvirlari qo'llanib, bunday bezaklar Markaziy Osiyoning boshqa hududlaridagi zoomorf naqshlar bilan uyg'unlik kasb etgan. Kosagar ustalar sirli idishlarni bezashda me'moriy bezaklarda keng qo'llaniladigan mehrobi islamiy, modahil,

²⁴⁷ Тўраев Х. Кулоллар сулоласи // “Ишонч” газетаси. – 2005 йил 1 апрель.

²⁴⁸ Хамидова М. XVII–XX аср бошларида Шахрисабз воҳаси кулолчилиги тарихидан // Мозийдан садо. – 2008. – №4. – Б. 12.

²⁴⁹ Давлатова С. Т. Ўзбек анъанавий хунармандчилиги тарихий жараёнлар контекстида (Ўзбекистоннинг жанубий худудлари мисолида) тарихий-этнологик тадқиқот. – Тошкент, 2018. – Б. 139.

gajak, panjara kabi naqsh elementlaridan ham foydalanganlar. Ushbu bezaklarning ayrimlari qadimiy e'tiqodiy va marosimiy qarashlar bilan bog'liq holda shakllangan.

Voha kulolchiligida mahalliy xususiyatlar bilan bir qatorda butun Markaziy Osiyo hududiga xos umumiy an'analar ham mujassam bo'lib, ayniqsa, Buxoro va Samarqand maktablari ta'siri sezilib turadi. Bu esa qo'shni hududlar bilan savdo aloqalari hamda ustoz-shogird an'analarining hududlararo almashinuvi bilan bog'liq holda shakllangan deb baholanadi. Sovet davrida kulolchilik yo'qolib ketmagan, biroq keyinchalik sanoat asosidagi chinni va fayanc mahsulotlarining ommalashuvi sabab an'anaviy kulolchilik mahsulotlarining maishiy hayotdagi o'rni qisqara boshlagan.

Voha kulolchiligida sirlanmagan idishlarga bo'rtma naqsh berish keng tarqalgan bo'lib, zoomorf va ramziy belgilar – ilon, ayol siymosi, qo'chqor shoxi kabi tasvirlar qo'llangan. XVIII asr oxiri – XX asr boshlarida Qarshi hududida ishlab chiqarilgan ayrim buyumlarda yulduzsimon va o'simliksimon naqshlar qo'llanilgan²⁵⁰. Shahrisabz kulolchiligida geometrik va o'simliksimon naqshlar uyg'unligi kuzatiladi. Masalan, zulfak, sergul naqshlari keng uchrasa, boshqa hududlarda jiydagul, butagul, bodomcha yoki panjagul kabi bezak elementlari ustunlik etadi.

Shogirdlik an'analari haqida ayrim manbalarda 17–20 yoshdan boshlanishi qayd etilsa-da, amaliy tajribalar kulolchilik hunari ko'pincha bolalikdan o'rgatilganligini ko'rsatadi. Qashqadaryo vohasida ham bolalar yoshligidan ustaxona muhitiga jalb qilingan²⁵¹. Mahalliy ustalar orasida Karim Hazratqulov alohida e'tirof etilib, u Shahrisabz kulolchiligining o'ziga xos maktabini yaratgan ustalardan biri sifatida tilga olinadi. 1943-yilda Shahrisabzda o'quv-ishlab chiqarish badiiy kombinati ishga tushirilganligi esa kulolchilikni tizimli ravishda rivojlantirishga xizmat qilgan.

Yuqorida ko'rib chiqilgan Rishton, G'ijduvon, Xorazm, Samarqand, Urgut, Toshkent, Andijon, G'urumsaroy va Shahrisabz kulolchilik maktablarining tarixiy rivojlanishi shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston

²⁵⁰ Пугаченкова Г. А. Очиг осмон остидаги музей. – Тошкент, 1981. – Б. 15.

²⁵¹ Развадовский В. К. Исследование гончарного и некотор... – С. 641.

hududida kulolchilik markazlari yagona madaniy an'ana doirasida shakllangan bo'lsa-da, ularning rivojlanish yo'li hududiy tabiiy sharoit, ijtimoiy-iqtisodiy muhit hamda mahalliy hunarmandchilik sulolalarining uzviy davomiyligi bilan chambarchas bog'liq holda kechgan.

Avvalo, kulolchilik maktablarining shakllanishida tabiiy omillarning hal qiluvchi o'rin tutganligi kuzatiladi. Rishton, G'urumsaroy va Xorazm hududlarida sifatli gil konlari hamda sir tayyorlash uchun zarur bo'lgan tabiiy xom ashyoning mavjudligi kulolchilikning uzluksiz rivojlanishiga zamin yaratgan. Aksincha, ayrim hududlarda tuproq tarkibining yirik hajmli buyumlar tayyorlashga mos kelmasligi ishlab chiqarish ko'lamiga ta'sir ko'rsatgan.

Ikkinchi muhim omil sifatida savdo yo'llari va shahar madaniyati bilan bog'liqlik namoyon bo'ladi. Samarqand, Buxoro va Toshkent kabi yirik savdo markazlarida kulolchilik mahsulotlari keng iste'mol qilinib, bozor talabiga mos ravishda buyum shakllari va bezak uslublari takomillashgan. Ushbu markazlarda ishlab chiqarish faqat maishiy ehtiyojni emas, balki savdo va almashinuv tizimini ham ta'minlagan.

Kulolchilik maktablarining barqaror saqlanib qolishida sulolaviy hunar davomiyligi alohida ahamiyat kasb etadi. Rishton, G'ijduvon, Samarqand va G'urumsaroy markazlarida ustoz-shogird tizimi orqali hunar avloddan avlodga o'tib, texnologik tajriba va bezak an'analari saqlanib qolgan. Ayrim hududlarda esa ayniqsa, XX asr o'rtalarida sanoat mahsulotlarining keng tarqalishi natijasida ustaxonalar faoliyati susayib, ayrim mahalliy uslublar yo'qolish xavfi doirasida qolgan.

XX asr davomida kulolchilikning artel va zavod tizimiga moslashtirilishi an'anaviy ishlab chiqarish jarayonlarining soddalashishiga olib kelgan bo'lsa-da, ayrim markazlarda ustalar an'anaviy usullarni saqlab qolishga muvaffaq bo'lgan. Mustaqillik davridan boshlab esa milliy hunarmandchilikni qayta tiklashga qaratilgan davlat siyosati natijasida ko'plab tarixiy kulolchilik markazlari yana jonlana boshladi. Shuning uchun bugungi kunda hududiy maktablar orasida eng barqaror saqlanib qolgan markaz sifatida Rishton kulolchilik maktabi e'tirof etilsa, G'ijduvon, G'urumsaroy, Shahrisabz va Andijon hududlarida ham an'analarni

tiklash hamda yangi ustalar avlodini tayyorlash jarayonlari kuzatilmoqda. Toshkent va Samarqand maktablarida esa an'anaviy kulolchilik zamonaviy badiiy keramika bilan uyg'unlashib, yangi yo'nalishlar shakllanmoqda.

Umuman olganda, O'zbekiston hududiy kulolchilik maktablari tarixiy taraqqiyot jarayonida tabiiy muhit, savdo-iqtisodiy sharoit hamda mahalliy ijtimoiy-madaniy an'analar ta'sirida shakllanib, turli davrlardagi siyosiy va iqtisodiy o'zgarishlarga moslashgan holda bugungi kungacha yetib kelgan. Mazkur maktablarning zamonaviy rivojlanish jarayonlari esa milliy madaniy merosni saqlash hamda hududiy identitetni mustahkamlashda muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda.

Tadqiqotning mazkur bobi XIX asrning ikkinchi yarmi – XXI asr boshlarida kulolchilik maktablarining vujudga kelishi va tarixiy taraqqiyoti, hududiy xususiyatlari hamda ijtimoiy-iqtisodiy sharoit bilan bog'liq o'zgarishlari tahlil qilinib, arxiv manbalari, tarixiy ma'lumotlar va dala tadqiqotlari asosida kulolchilik maktablarining shakllanishi, rivojlanish bosqichlari hamda ularning faoliyatiga ta'sir ko'rsatgan omillar yoritildi va ushbu jarayon quyidagi xulosalarni shakllantirishga imkon berdi.

O'zbekiston hududida kulolchilik an'analari neolit davridayoq shakllanib, bronza davriga kelib, ishlab chiqarish texnologiyasi barqarorlashganligi, mahsulot turlarining ko'payganligi hamda ixtisoslashuv jarayoni boshlanganligi aniqlanadi. Biroq, ushbu bosqich kulolchilik maktabining ijtimoiy institut sifatida shakllanganligini emas, balki hunarning moddiy-texnologik ildizlari va uzoq tarixiy davomiyligini tasdiqlaydi.

Antik va o'rta asrlar davrida shaharlashuv jarayonining kuchayishi natijasida kulolchilik ishlab chiqarishi shahar iqtisodiy hayoti bilan uzviy bog'lanib, ustaxona faoliyati, sirlangan sopol va koshinchilikning rivojlanishi orqali mustaqil hunarmandchilik tarmog'i darajasiga ko'tarilgan. Bu bosqich kulolchilikning oddiy maishiy faoliyatdan professional shahar hunarmandchiligi tizimiga o'sish davri sifatida baholanadi.

Qolaversa, ta'kidlash kerakki, koshinchilikning shakllanishi mintaqada me'morchilik jarayonlarining yangi bosqichga ko'tarilishiga xizmat qilgan. Pishiq va rangli koshinlardan foydalanish nafaqat inshootlarning tashqi ko'rinishini bezash, balki ularning konstruktiv mustahkamligini ta'minlash hamda bezak san'atini me'moriy muhit bilan uyg'unlashtirish imkonini bergan. Natijada, me'moriy obidalar estetik va ramziy mazmun kasb etib, hududiy madaniy identitetning muhim vizual ifodasiga aylangan. Bugungi kunda ham koshin bilan bezatilgan tarixiy binolar mahalliy jamiyat va sayyohlarga estetik zavq ulashib, mintaqaning boy madaniy merosini namoyon etib kelmoqda.

Ijtimoiy-antropologik yondashuvga tayangan holda kulolchilik maktablarining institutsional shakllanishini XV–XVIII asrlar bilan bog'lash ilmiy jihatdan asosli hisoblanadi. Aynan shu davrda shaharlashuv, ichki savdo aloqalarining kengayishi va hunarmandchilik mahallalarining barqarorlashuvi natijasida ustoz-shogird tizimi mustahkamlanib, kasb sirlarini uzatish tizimlari va hududiy uslubiy farqlar aniq shakl ola boshlaydi. Shu tariqa, kulolchilik maktablarining jamiyat tomonidan tan olinib, barqaror tizimga aylanishi uchun zarur ijtimoiy zamin yuzaga keladi.

XIX asr ikkinchi yarmi – XX asr boshlarida kulolchilik markazlari ilmiy va tavsifiy manbalarda aniq hududiy nomlar bilan qayd etilib, ularning rang-bezak tizimi hamda texnologik xususiyatlari tasvirlana boshlaydi. Shu bois, mazkur davrni maktablarning vujudga kelish bosqichi emas, balki ularning identifikatsiya qilinishi va ilmiy muomalada tan olinishi kuchaygan davr sifatida baholash maqsadga muvofiqdir.

1920–1950-yillarda yuz bergan siyosiy-iqtisodiy o'zgarishlar kulolchilik maktablari faoliyatida tub tashkiliy transformatsiyani yuzaga keltirdi. Kooperativ va artel tizimiga o'tish natijasida ishlab chiqarish standartlashuvi kuchaygan, ayrim hududiy uslubiy tafovutlar qisqargan bo'lsa-da, ustalar tajribasi va texnologik an'analar to'liq uzilmagan. Mazkur bosqichni inqirozdan ko'ra, moslashuv va saqlanib qolish davri sifatida talqin qilish ilmiy jihatdan asosli hisoblanadi.

1960–1980-yillarda kulolchilik maktablari badiiy meros sifatida e'tirof etilib, ilmiy tadqiqotlar va ko'rgazmalar orqali hududiy uslublar

tizimlashtirildi hamda kulolchilik maktabi tushunchasi yanada mustahkamlandi, biroq shu bilan birga davlat tizimidagi ishlab chiqarish jarayonlari ayrim hollarda mahsulotlarning standartlashuviga olib kelganligi sababli bu davr kulolchilik maktablari tarixida bir tomondan ilmiy-legitimatsiya va badiiy tiklanish, ikkinchi tomondan esa qisman standartlashuv jarayonlari bilan xarakterlanadi.

Mustaqillikning ilk yillaridan boshlab milliy madaniy merosni tiklash va an'anaviy hunarmandchilikni qo'llab-quvvatlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylanishi natijasida kulolchilik faoliyati sovet davrining so'nggi bosqichida asosan mahalliy ehtiyoj doirasida saqlangan holatdan chiqib, milliy iqtisodiyot, madaniyat va turizm bilan bog'liq strategik resurs sifatida talqin qilina boshladi.

1991–1997-yillar kulolchilik maktablari taraqqiyotida murakkab o'tish davri bo'lib, ushbu bosqichda markazlashgan ta'minot va nazorat tizimlarining zaiflashuvi sabab ustaxonalarining iqtisodiy tayanchlari qisqargan, xomashyo-savdo-aniqizatsiya zanjiri uzilgan; shu bilan birga, bozor munosabatlariga o'tish ustalariga oilaviy ustaxona modelini kuchaytirish, mahsulotni bevosita iste'molchiga chiqarish va hunarni kamida sulolaviy doirada saqlab qolish imkonini bergan.

Mustaqillikning dastlabki bosqichida kuzatilgan iqtisodiy qiyinchiliklar kulolchilikning ayrim hududlarda vaqtinchalik susayishi yoki to'xtashi holatlarini yuzaga keltirgan bo'lsa-da, mazkur jarayonni faqat inqiroz sifatida emas, balki ishlab chiqarishning yangi bozor sharoitlariga moslashuvi bilan kechgan transformatsiya sifatida baholash maqsadga muvofiq; chunki aynan shunday moslashuv keyingi tiklanish uchun ijtimoiy-amaliy poydevor vazifasini bajargan.

1997-yilda qabul qilingan davlat miqyosidagi normativ-huquqiy asoslar hunarmandchilik, jumladan, kulolchilikni qo'llab-quvvatlashning institutsional tizimlarini shakllantirib, ustalar faoliyatini rasmiylashtirish, imtiyozlar berish, targ'ibot va savdo infratuzilmasini yo'lga qo'yish orqali kulolchilik ustaxonalarini saqlanib qolish holatidan barqaror tiklanish va rivojlanish bosqichiga olib chiqdi.

So'nggi yillarda kulolchilik maktablarini qayta tiklash va rivojlantirish jarayonida katalog va reyestrlar (ustalar, sulolalar, turizm subyektlari) kabi hujjatlashtirish tizimlarining joriy etilishi hunarni

individual ustalar faoliyati darajasidan ko'tarib, uni muhofaza qilinadigan madaniy resurs va institutsional meros sifatida mustahkamladi; bu esa ustoz-shogird an'anasining kengayishi, maktab-uslub va hududiy identitetning barqaror saqlanishi uchun tizimli asos yaratdi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, O'zbekiston hududidagi kulolchilik an'analari ijtimoiy-madaniy antropologik yondashuvda nomoddiy madaniy merosning institutlashgan shakli sifatida talqin qilindi. Kulolchilik bu yerda faqat buyum ishlab chiqarish emas, balki ustoz-shogird tizimi, kasbiy me'yorlar, jamoaviy nazorat, obro'-e'tibor va kasb sirini uzatish tizimlari orqali barqarorlashadigan ijtimoiy faoliyat ekanligi asoslandi. Shu orqali kulolchilik maktabi tushunchasi hududiy uslubdan tashqari, kasbiy hamjamiyat va ijtimoiy legitimatsiya maydoni sifatida ilmiy muomalaga kiritildi.

Hududiy kulolchilik maktablarining shakllanishi va davomiyligi tabiiy resurslar (gil, yoqilg'i, sir xomashyosi), bozor-savdo tarmoqlari, shahar madaniyati hamda kasbiy uzatish zanjiri birikmasi bilan izohlanishi aniqlashtirildi. Xususan, markaz (geografik-iqtisodiy ishlab chiqarish makoni) va maktab (barqaror stilistik-texnologik hamda ijtimoiy uzatish modeli) tushunchalarini metodologik jihatdan farqlash zarurligi asoslandi. Bunday farqlash keyingi tahlillarda terminologik birxillikni ta'minlab, hududiy an'analarning ijtimoiy ildizlarini aniqlashga xizmat qiladi.

Tadqiqotda ustoz-shogird an'anasi kasbiy bilimlarning faqat og'zaki bayoni emas, balki amaliy ishtirok va tanaviy ko'nikmalar (qila olish tajribasi) orqali avloddan-avlodga o'tishini ta'minlaydigan asosiy tizim ekani ko'rsatildi. Sir tayyorlash, pishirish haroratini boshqarish, rang uyg'unligini ushlab, naqshni bajarish kabi nozik bilimlar yozma qoidaga bo'ysunmaydi; ular ustaxona muhitida takroriy mehnat, kuzatish va baholash orqali mustahkamlanadi. Mazkur xulosa kulolchilik merosini muhofaza qilishda ustaxona muhiti ni saqlash va shogird tayyorlash tizimini qo'llab-quvvatlashni ustuvor vazifa sifatida belgilaydi.

Rishton, G'ijduvon, Xorazm, Samarqand, Urgut, Toshkent, Andijon, G'urumsaroy, Shahrisabz kabi hududiy maktablar misolida bezak, rang

palitrasi va sir texnologiyasi hududiy identitet hamda madaniy xotiraning vizual-moddiy ifodasi sifatida talqin qilindi. Ranglar, naqsh kompozitsiyalari va ustaxona uslubi nafaqat insoniy did orqali tanlov, balki jamoa ichidagi to'g'ri uslub me'yorlari, tarixiy tajriba va mahalliy estetik kodlar bilan bog'langan. Shu asosda kulolchilik buyumlari kundalik iste'mol buyumidan tashqari, madaniy ma'no va xotira tashuvchisi sifatida aks etadi.

III BOB. KULOLCHILIK MAKTABLARINING IJTIMOIIY-MADANIY FUNKSIYALARI VA AN'ANALARI

§ III.1. Ustoz-shogird an'analari, mehnat taqsimoti va gender vazifalarining ifodalanishi

Kulolchilik buyumlari insoniyat tarixining turli bosqichlarida xo'jalik ehtiyojlarini qondirishi bilan birga jamiyatning madaniy, estetik va ma'naviy taraqqiyotini ham o'zida mujassam qilgan. Sopol buyumlar kundalik turmushda dasturhon uchun idishlar, saqlash va tashish vositasi vazifasini bajargan bo'lsa, o'z navbatida har bir davrning didi, dunyoqarashi va texnologik imkoniyatlarini ham ifodalagan. Shakl, bezak va ranglardagi o'zgarishlar esa jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy sharoiti hamda madaniy qarashlari bilan bog'liq holda rivoj topgan.

Shuningdek, xo'jalik hayotining muhim qismi sifatida mahsulot turlarining ko'payishiga va ularning amaliy jihatdan takomillashuvini ham ta'minlagan. Buyumlarning estetik boyishi esa insonlarning go'zallikka intilishi va madaniy saviyasining o'sishini ko'rsatib, mahsulotlar faqat foyda keltiruvchi vosita emas, balki estetik zavq beruvchi, marosimiy hamda ramziy ma'no ifodalovchi buyum sifatida ham qadr topgan. Yana bir muhim jihat shundaki, kulollar barcha tarixiy davrlarda madaniyat tashuvchisi vazifasini ham bajargan. Ular buyum yaratish bilan birga an'ana, tajriba va qadriyatlarni avlodlardan avlodlarga yetkazib kelgan. Ushbu jarayonda ustoz-shogird tizimi, mehnat taqsimoti, kasbiy odob va bezak an'analari madaniy xotirani saqlash va davom ettirishga xizmat qilgan, albatta.

Yuqoridagi mulohazalardan kelib chiqib, mazkur bobda bugungi kun mamlakatimizda faoliyat olib borayotgan kulolchilik maktablarining ijtimoiy-madaniy funksiyalari va tarixiy davomiyligi masalalariga e'tibor qaratilib, uning jamiyat hayotidagi o'rni aniqlashtiriladi. Dastavval qayd etish kerakki, kulolchilik maktablari nafaqat ishlab chiqarish markazi, balki muayyan ijtimoiy-madaniy munosabatlar tizimi sifatida shakllangan murakkab jarayon. Ushbu muhitda kasbiy bilim va ko'nikmalarni avloddan-avlodga o'tkazilishi, mehnatni tashkil qilinishi hamda ustaxona ichidagi ijtimoiy vazifalarni taqsimlanishi ustoz-shogird an'anasi asosida amalga oshirib kelingan. Shu bois kulolchilik maktablarining ichki tuzilmasini tahlil qilishda

ustoz-shogird munosabatlari, mehnat taqsimoti va gender vazifalarining o'zaro bog'liqligini ochiqlash ahamiyatli jarayondir.

Tadqiqotlarda ta'kidlanishicha²⁵², kulolchilikka oid bilimlar va kasb sirlari keng ommaga emas, balki, shogirdlarga, ustoz boshchiligida amaliy ish jarayonida bosqichma-bosqich o'rgatilgan. Yozma manbalar, xususan, Samarqand kulolchilik faoliyatiga doir ma'lumotlarda usta-oqsoqol yetakchi o'rin egallaganligi, uning atrofida halfa va shogirdlardan iborat ishlab chiqarish jamoasi shakllanganligi qayd etiladi²⁵³. Bunday tizim doirasida nafaqat mahsulot tayyorlash ko'nikmalari, balki ustaxona qoidalari, kasbga doir qadriyatlar, mehnat madaniyati amaliy faoliyat jarayonida keyingi avlodga yetkazilgan.

Kulolchilik aksariyat hollarda sulolaviy davomiylik asosida saqlangan bo'lib, hunar otadan farzandga o'tib kelgan. Bu jarayonda aholining kasbga bo'lgan qiziqishi, hunarni egallashning uzoq vaqt va katta sabr talab qilishi, shuningdek, og'ir va mas'uliyatli mehnat bilan bog'liqligi muhim omil bo'lib xizmat qilgan, albatta. Ushbu jarayonni Rishton kulolchilik maktabining yirik namoyandalaridan biri Ibrohimjon Komilov misolida kuzatish mumkin. U 1920-yillardan boshlab tarixiy sharoitlar ta'sirida susaygan ajdodlariga tegishli an'analarni tiklashga kirishgan²⁵⁴. Faoliyati davomida ko'plab shogirdlar yetishtirgan. Bugungi kunda ham ustaning merosi avlodlari va shogirdlari tomonidan davom ettirilmoqda. Xususan, mazkur sulolaviy ustaxonada hozirda sakkizinchi, to'qqizinchi avlod kulollari va o'ninchi nabira shogirdi faoliyat olib bormoqdalar. Bu esa hunarning dastlab oilaviy muhitda o'rganligilib, keyinchalik mustaqil ijodiy faoliyat darajasiga ko'tarilganligini ko'rsatadi.

Tarixiy tadqiqotlarda ham kasbni iqtisodiy faoliyati bilan birga madaniy meros tarzida talqin qilishga chorlovlar mavjud²⁵⁵. Kuzatilishicha, madaniy meros tarzidagi hunar esa ustaxona doirasida

²⁵² Гаврилов М. Рисоля сартовских ремесленников. – Ташкент, 1912. – С. 1; Пещерова Е. М. Гончарное производства Средней Азии. – М–Л.: АН СССР, 1959. – С. 311.; Davlatova S. O'zbek an'anaviy hunarmandchiligi tarixiy jarayonlar kontekstida... – B. 368.

²⁵³ Davlatova S. O'zbek an'anaviy hunarmandchiligi tarixiy jarayonlar kontekstida... – B. 280.

²⁵⁴ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani. 2025-yil.

²⁵⁵ Гаврилов М. Рисоля сартовских ремесленников... – С. 1; Пещерова Е. М. Гончарное производства Средней Азии.... – С. 311; Davlatova S. O'zbek an'anaviy hunarmandchiligi tarixiy jarayonlar kontekstida... – B. 368.

qaror topgan tartib-qoidalar, mehnat taqsimoti va kasbning ijtimoiylashuvi tizimlari orqali davom qilgan.

Ta'kidlash kerakki, ustoz-shogird tizimining rivojlanishi bir qancha omillar ta'sirida taraqqiy qilib kelgan murakkab jarayon. Mazkur omillarni esa shartli ravishda ichki va tashqi qismlarga ajratib tahlil qilish muammoni atroflicha tushunish imkoniyatini beradi. Ichki omillarga to'xtalib, mahalliy aholining ijtimoiy-iqtisodiy imkoniyatlari hamda kulolchilik buyumlariga bo'lgan talab darajasi bilan bog'liq bo'lganligini e'tirof etish o'rinlidir. Hududda mahsulotga barqaror talab mavjud bo'lsa, ustaxona iqtisodiy jihatdan barqaror ishlaydi, bu esa shogird qabul qilish va hunar sirlarini davomiy ravishda avloddan-avlodga o'tishi imkonini yaratgan. Bunday sharoitda ustaning bozorbop shakl, bezak va sifatni ushlab turishga harakat qilishi, yangi naqsh va uslublarni joriy eta olishi ham ustaxonaning davomiylikni ta'minlovchi omil bo'lib xizmat qiladi.

Tashqi omillar qatorida raqobat muhitini ta'kidlash kerak hisoblanib, bozorda ustaxona tomonidan tayyorlangan buyumlarni o'rnini bosuvchi takliflar xususan, boshqa ustaxona mahsulotlari va tashqi savdo jarayonida kirib kelgan sanoat mahsulotlari shular jumlasidandir. Ushbu jarayonni XIX asr ikkinchi yarmi – XX asr davomida kuzatish mumkin bo'lib, sanoat mahsulotlarining mintaqa bozorlariga kirib kelishi ustaxona faoliyatlarida ma'lum qiyinchiliklarni yuzaga keltirgan. Zavod-fabrikalarda ishlab chiqarilgan arzon va ommaviy buyumlar an'anaviy ustaxona mahsulotlariga talabni qisqartirgan. Bu esa ayrim ustaxonalarni zamonga moslashishga, ayrimlarini esa faoliyatni to'xtatishga majbur qilgan.

Yuqoridagilardan anglash mimkinki, ustoz-shogird an'anasi ustaning shaxsiy mahorati bilan bir qatorda iqtisodiy jarayonlar va tashqi raqobat bilan ham chambarchas bog'liq holda shakllangan. Mazkur holatni hozirda faoliyat olib borayotgan kulolchilik maktablari misolida kuzatilganligida, hududlar kesimida bir xil kechmayotganligi anglashiladi. Ba'zi joylarda ustaxonalarning ko'pligi, ishlab chiqarish hajmining kattaligi va mahsulotga talabning yuqoriligi shogirdlar sonini ortishiga olib kelsa, boshqa hududlarda ishlab chiqarishning cheklanganligi, bozor imkoniyatlarining torligi hamda ustaxonalarning

sonining kamligi shogirdlik tizimini qisqartirmoqda. Bu o'ringda Rishton kulolchilik markazining tajribasi alohida ahamiyat kasb qilib, bu yerda ishlab chiqarishning rivojlanganligi, ustalar o'rtasidagi raqobat va mahsulotlarning ichki hamda tashqi bozorlarda xaridorgirliги ustaxonalar faoliyatiga ta'sir qilgan. Ushbu jarayon hattoki, ustaxonalarning ma'lum yo'nalishlarga ixtisoslashuviga ham olib kelgan.

Dala kuzatuvlaridan ma'lumki, Rishtonda beshta an'anaviy maktab davomchilari, xususan, Alisher Nazirov, Ismoil Komilov, Yuldashali Polvonov, Muzaffar Saidov va Rustam Usmonovlar ustozshogird an'alarini tiklash va rivojlantirishga alohida e'tibor qaratmoqdalar. Bugungi kunda mazkur ustaxonalarda turli bosqich bilimlariga ega 30 dan ortiq shogirdlar faoliyat yuritmoqda va bu jarayon Rishtonning Respublika miqyosida yirik markaz sifatida ajralib turishini ta'minlaydi²⁵⁶. Qolaversa, markazda faoliyat olib boruvchi bazi noan'anaviy ustaxonalarning loy tayyorlash va buyum pishirish kabi jarayonlarga ixtisoslashganligi ishlab chiqarish tezligining ortishi bilan birga shogirdlar sonining ko'payishiga ham zamin yaratmoqda.

Respublikaning ba'zi hududlarida esa ustaxona faoliyatining asosan oilaviy doirada olib borilishi, ishlab chiqarish hajmining kamligi va bozor imkoniyatlarining nisbatan pastligi shogirdlar qiziqishining susaytirgan. Xususan, Xorazmdagi Madir, Andijon shahri hamda Urgut kulolchilik maktablari ustaxonalarida tashqaridan keladigan shogirdlar soni birqadar kamligi kuzatiladi. Madir maktabi davomchilaridan Odil Matchonov bilan suhbatda yoshlarning aksariyati kulolchilik mehnatining murakkabligiga bardosh bera olmay, 10–15 kun ichida ustaxonani tark etayotganligi qayd etilgan²⁵⁷. Bunday fikr Andijon va Urgut maktablari davomchilari Mirzabahrom Abduvahobov hamda No'monjon Abloqulovlar tomonidan ham tasdiqlangan²⁵⁸. Ustalar buni hozirgi davrda daromadli kasblarning ortib borayotganligi, yoshlarning esa uzoq muddat sabr va mehnat talab etadigan hunardan ko'ra tez natija beradigan faoliyat turlarini afzal ko'rayotganligi bilan izohlaydilar.

²⁵⁶ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani. 2025-yil.

²⁵⁷ Dala yozuvlari. Xorazm viloyati Xonqa tumani. 2025-yil.

²⁵⁸ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani. 2025-yil.

Shogirdlarni qabul qilish jarayoni ham hududlarda turlicha kuzatiladi. Masalan, Andijon kulolchilik maktabida shogird ustaga qarindosh bo'lmay, tanishlar tavsiyasi orqali qabul qilingan bo'lib, bunday holat mahalliy xususiyatdan kelib chiqib, kulolchilik yoshlarni kasb bilan ta'minlash vositasi sifatida ham ko'rilayotganligini anglatadi.

Xorazm ustaxonalarida esa ish asosan, oila a'zolari va yaqin qarindoshlar doirasida davom etmoqda. Tashqaridan kelgan ayrim yoshlar keyinchalik mustaqil usta maqomiga yetib, hamkorlik asosida faoliyat yuritganligi sabab an'anaviy shogirdan ko'ra teng ishtirokchi maqomiga o'zgarimoqda. Urgut va G'ijduvonda ham hunar ko'proq oila doirasida davom etib, tashqi shogirdlar ulushi nisbatan pastligi qayd etiladi. Bundan shuni anglash mumkinki, shogirdlik tizimining shakllanishi ustaxonaning ishlab chiqarish hajmi, mahalliy hunarmandchilik muhiti va kasbning iqtisodiy jozibadorligi bilan bevosita bog'liq holda kechmoqda.

Ustoz-shogird munosabatlarini yoritishda kulolchilik risolalarining o'рни alohida ahamiyat kasb etadi. Risolalar hunar o'rgatish jarayonini, ustoz va shogird o'rtasidagi axloqiy, ma'naviy hamda kasbiy munosabatlarni tartibga soluvchi manba sifatida shakllangan. Ularda ustozning mas'uliyati, shogirdning ustozga hurmati, kasb sirlarini saqlash, mehnatga halol munosabat, poklik, sabr-toqat va intizom kabi tamoyillar mustahkamlangan²⁵⁹. Qolaversa, risolalarda ustoz shogirdni faqat kasbga emas, ma'naviy kamolot sari yetaklovchi shaxs sifatida talqin qilingan.

Risolalarda halfa maqomi ham tilga olinib, kasbiy bilimning bosqichma-bosqich avloddan-avlodga o'tishida vositachi bo'g'in sifatida ko'rsatiladi²⁶⁰. Shuningdek, hunar faoliyatini diniy-ma'naviy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirish, ishni barcha bosqichlarida duolar o'qish, kulolchilik pirlari ruhiga hurmat bajo keltirish, hunarni halol mehnat bilan davom ettirish g'oyalari risolalarda muhim o'rin tutadi²⁶¹. Ko'rinadiki, risolalar ustoz-shogird tizimini kasbiy o'qitish bilan birga

²⁵⁹ Гаврилов М. Рисоля сартовских ремесленников... – С. 1; Пещерова Е. М. Гончарное производства Средней Азии... – С. 311.

²⁶⁰ Davlatova S. O'zbek an'anaviy hunarmandchiligi tarixiy jarayonlar kontekstida... – B. 368.

²⁶¹ Гаврилов М. Рисоля сартовских ремесленников... – С. 1; Пещерова Е. М. Гончарное производства Средней Азии... – С. 311; Davlatova S. O'zbek an'anaviy hunarmandchiligi tarixiy jarayonlar kontekstida... – B. 368.

axloqiy va ma'naviy tamoyillarga tayangan ijtimoiy tuzilma sifatida tavsiflaydi.

Bugungi kunda ham aksariyat an'anaviy kulolchilik maktablari risolalarda qayd etilgan qoidalarni tiklash va ular asosida ish yuritishga urinmoqdalar. Xususan, dala tadqiqotlari davomida xonqalik kulol Odil Matchonov risola an'alarini ustaxona faoliyatida saqlab kelayotganligi, risolani hunarning davomiyligining tayanchi deb bilishi, keyinchalik o'g'li Og'abek Matchonovga topshirganligiga guvoh bo'lindi²⁶². G'ijduvon maktabi davomchisi, usta Abdulla Narzullayev esa ustaxonadagi tartibni risola qoidalari bilan bog'lab, xalq orasida mashhur bo'lgan "Qilayotgan ishingning barchasi risoladek bo'lsin" naqlining mazmunini hunar egasining har bir ishi risolalarda qayd qilinganligi kabi puxta, halol va odob doirasida bo'lishi zarurligi sifatida sharhlaydi²⁶³. Qolaversa, usta kulolning qizi Dilnoza Narzullayeva tomonidan Toshkent shahrida ochilgan hunarmandchilik uyiga Risola nomi berilganligi ham ushbu ma'naviy ramzlarning zamonaviy sharoitda talqin qilinayotganligidan dalolat beradi.

Kuzatilishicha, kulolchilik ustaxonalarida ustoz-shogird munosabatlari tarbiyaviy mazmun bilan ham uyg'un bo'lib, shogirdni kamol toptirish faqat ishlab chiqarish ko'nikmalar bilan cheklanmaydi. Ustoz-shogird muhitida ijtimoiy nazorat va intizom tizimlari ham ahamiyat kasb etadi. Masalan, usta Yuldashali Polvonov bilan o'tkazilgan suhbatda u shu kungacha 50 dan ortiq shogird tayyorlaganligi va shogird tayyorlashda, avvalo, kamtarlik, keraksiz holatlarda gapirmaslik, ustaxona muhitida o'zini tutish qoidalarini singdirishga urg'u berishini ta'kidlaydi²⁶⁴. Bu hol ustaxonaning kasbiy ko'nikma berish bilan birga, mehnat madaniyati va shaxsiy fazilatlarini shakllantiruvchi ijtimoiy muhit ekanini anglatadi.

Yana bir ahamiyatli jihat shundaki, tizimda tarbiyaviy jarayonlarning o'ziga xos ko'rinishlari ham mavjud. Rishtonda sakkizinchi avlod vakili, usta Ismoiljon Komilov bilan suhbatda shapaloq kalom an'anasi tilga olinadi. Unga ko'ra shogird xato qilganligida usta uni do'konga shapaloq kalom olib kelishga yuborgan,

²⁶² Dala yozuvlari. Xorazm viloyati Xonqa tumani. 2025-yil.

²⁶³ Dala yozuvlari. Buxoro viloyati G'ijduvon tumani. 2025-yil.

²⁶⁴ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani. 2025-yil.

do'kon egasi vaziyatni anglab, shogirdga yengil, uyat ma'nosidagi tanbeh berish orqali xatosini tushuntirib, ustaxonaga qaytargan²⁶⁵. Ushbu holat jismoniy jazodan ko'ra ijtimoiy uyat va jamoaviy nazorat orqali tarbiyalash usullari ustaxonada muhim o'rin tutganligini ko'rsatadi. Qolaversa, ustaning ta'kidlashicha bu xol shogirdning farzandidan ustin qo'yib, jismoniy jazoga tortmaganligini ham anglatadi.

Ustoz-shogird tizimining asosiy mezonlarida shogird tanlash va tayyorlash jarayoni ham muhim o'rin tutadi. Ushbu jarayonda shogirdning individual sifatleri ham hisobga olingan. Ustalar shogirdlikka qabul qilinayotgan yoshning jismoniy mehnatga chidamliligi bilan birga fahm-farosati, topshiriqni anglay olishi va vaziyatni mantiqan baholash qobiliyatiga ham e'tibor qaratganligini ta'kidlaydilar. Dala kuzatuvlarida shogirdni sinashning ramziy usuli haqida ham ma'lumot to'plandi. Bu borada, usta suvga to'ldirilgan chelakni to'kib, chelakni suvga tashlab kel deya topshiriq berganligi, shogird chelakni suv bilan to'ldirib kelsa topshiriqni mantiqan anglagan, chelakni quduqqa tashlab yuborsa, so'zma-so'z tushungan, fahm bilan ishlash ko'nikmasi sust deb baholangan²⁶⁶. Ushbu misol kasbni o'zlashtirish jarayoni shogirdning aqliy va ijtimoiy tayyorgarligi bilan ham bog'liqligini ko'rsatadi.

Kulolchilikda shogirdning usta darajasiga yetishi odatda bosqichma-bosqich jarayon hisoblanib, dastlab tartib-intizom, asbob-uskunani tayyorlash, loy tashish kabi yordamchi vazifalar, keyin loy tayyorlash, quritish va pishirishga tayyorlash, so'ng charxda shakl berish, bezak, sir berish kabi murakkab jarayonlar va nihoyat mustaqil buyum tayyorlash, mijoz bilan ishlash va usta duosini olish bosqichlaridan iboratdir²⁶⁷. Bunday ketma-ketlik shogirdning ishlab chiqarish mahorati bilan birga sabr, mas'uliyat va ishlab chiqarish madaniyatini ham egallashini taqozo etadi.

Shogirdning mustaqil usta darajasiga yetishida ichki rag'bat hal qiluvchi omil sifatida baholanadi. Rishtonlik usta Sharofiddin Yusupovning ta'kidlashicha, hech bir usta shogirdiga hunarni majburan

²⁶⁵ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani. 2025-yil.

²⁶⁶ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani "Topvoldiyev" MFY. 2025-yil.

²⁶⁷ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani "Topvoldiyev" MFY. 2025-yil.

o'rgata olmaydi. Shogirdning tez o'zlashtirishi uning ichki qiziqishi, kuzatish va amaliy takrorlashga harakati bilan belgilanadi²⁶⁸. Bunday shogirdlar vaqt o'tishi bilan o'z uslubi va yo'nalishini shakllantirib, ba'zan ustozidan ham ilgari ketishi mumkin. Mazkur jarayon yoshlarning zamonaviy didga yaqinligi, yangi shakl va bezaklarni sinashga moyilligi hamda individual zehniyati bilan bog'liq hisoblanadi.

Tarixiy davrlarda ustoz-sobiq shogird munosabatlari o'ziga xos kasbiy aloqalar shaklida davom etgan. Dala ma'lumotlarida qayd etilgan voqeaga ko'ra, shogird ustaning qarshiligiga qaramay duo olib mustaqil ish boshlaganligidan so'ng buyumlaridan sir ko'cha boshlaydi. U ustozga qaytadi va ustoz unga sir berishdan oldin buyumni changdan tozalash kabi ilgari oshkor qilinmagan muhim bosqichni ko'rsatadi, shundan so'ng shogird faoliyatini tiklab sifatli natijaga erishadi²⁶⁹. Ushbu holat ustoz-shogirdlikning faqat bilim emas, balki bosqichma-bosqich egallanadigan tajriba ekanini, kasbiy aloqalar uzilmasdan maslahat va hamkorlik shaklida davom etishini ham ko'rsatadi.

Zamonaviy sharoitda esa ustoz-shogird tizimiga iqtisodiy omil ham kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Avvallari shogirdlar uzoq muddat bepul ishlab hunarni egallagan bo'lsa, hozirgi davrda yoshlarning iqtisodiy ehtiyojlari ustozlarni shogirdlarga haq to'lashga undamoqda. Xususan, Xorazm viloyati "Kattabog'" MFY hududidagi kulolchilik markazida yosh usta Otabek Rahimov tandir yasash yo'nalishida 10 nafar yollanma ishchi (halfa)ni ish bilan ta'minlaganligi, ular kunlik haq olishini, koshin tayyorlashda esa ikki nafar shogirdga oyiga 2-3 mln so'mgacha haq to'layotganligini ta'kidlaydi²⁷⁰. Unga ko'ra, haq to'lanmasa shogirdlarni uzoq muddat ushlab turish qiyin, buyurtma ko'payganda shogirdlarning ishga kelmay qolish holatlari ishlab chiqarishga salbiy ta'sir qilishi, haq to'lash esa mas'uliyatni kuchaytirishi qayd etiladi. Bunday kuzatuvlar shogirdlikning asta-sekin iqtisodiy hamkorlikka yaqinlashayotganligini anglatadi.

Bugungi kunda ustaxonada mustaqil ustalar, sobiq shogirdlar yoki yollanma ishchilar bilan hamkorlik aloqalari ham shakllanmoqda. Ba'zilar daromaddan ulush olish asosida ishlaydi, boshqalari esa yarim

²⁶⁸ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani "Topvoldiyev" MFY. 2025-yil.

²⁶⁹ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani "Topvoldiyev" MFY. 2025-yil.

²⁷⁰ Dala yozuvlari. Xorazm viloyati Xonqa tumani. 2025-yil.

tayyor mahsulotni olib, uyida bezab qaytaradi, ayrim taniqli ustalar esa buyurtmani ustaxona infratuzilmasidan foydalangan holda bajarib, tushumning bir qismini ustaxona xarajatlari uchun ustaga topshiradi²⁷¹. Natijada, ustaxona hunar o'rgatish joyi vazifasi bilan birga, hamkorlikda ishlab chiqarish yuritiladigan iqtisodiy maskan vazifasini ham bajaradi.

Yoshlarning kasbga munosabatini aniqlash maqsadida o'tkazilgan so'rovnoma natijalari ham ushbu jarayonning murakkabligini ko'rsatadi. Usta maqomiga ega bo'lmagan 27 nafar shogird o'rtasidagi so'rovnomada *"Siz uchun kulolchilik nimani anglatadi?"* degan savolga javoban 9 nafar respondent kulolchilikni asosiy moddiy ta'minot manbai, 7 nafari ota-bobolardan qolgan merosni davom ettirish vositasi, 6 nafari orzuidagi kasb, 5 nafari esa qo'shimcha kasb-hunar sifatida baholagan. Respondentlarning o'rtacha yoshi 22 yosh ekanligi kulolchilikka asosan, yosh avlod jalb etilayotganligini ko'rsatadi. Demak, kulolchilik shogirdlar nazarida bir vaqtning o'zida meros, iqtisodiy resurs va shaxsiy kasbiy tanlov sifatida talqin qilinayotganligini ko'rsatadi²⁷².

Avlodlar kesimida kasbga munosabatning o'zgarishini ustalar xotiralari orqali ham ko'rsatish mumkin. Xususan, 73 yoshli rishtonlik usta G'ofurjon Bobojonov bilan suhbatda u sovet davrida ham kulolchilik zavodida an'anaviy usulda buyum ishlab chiqarganligini eslanadi, 1950-yillar oxirlarida kuyov kulol bo'lsa, qiz tomonning bunday kasb egasiga qiz berishni istamagan holatlar uchraganligini qayd etgan²⁷³, lekin kulolning avlodlari o'z kasbini tark etmagan. Uning fikricha, kasbga munosabat yoshi va mas'uliyatiga ko'ra farqlanadi. Jumladan, u hunarning davomiyligi haqida o'ylasa, oilaning iqtisodiy ta'minotchisi hisoblangan farzandlari iqtisodiy imkoniyatlar haqida qayg'uradi, nabiralari esa kelajak shaxsiy hayotidagi rejalari haqida mulohaza yuritadi. Bu esa ustoz-shogird tizimi ham an'anaviy qadriyatlar, ham zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy omillar ta'sirida o'zgarayotganligini ko'rsatadi.

Zamonaviy ishlab chiqarish sharoitlarida ustoz-shogird tizimida bir qator muammolar ham uchramoqda. Buyurtmalarning ko'payishi

²⁷¹ Dala yozuvlari. Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani. 2025-yil.

²⁷² Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani "Topvoldiyev" MFY. 2025-yil.

²⁷³ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani "Topvoldiyev" MFY. 2025-yil.

sabab xosil bo'lgan tezkorlik talabi shogirdlarni qisqa muddatda tayyorlash ehtiyojini kuchaytirib, an'anaviy uzoq muddatli o'rgatish bilan bozor tezligi o'rtasida muvozanat masalasi to'qnashmoqda.

Shuningdek, rasmiy ta'lim muassasalarida kulolchilikni o'qitish yo'lga qo'yilishi natijasida ustaxona tajribasi bilan akademik tayyorgarlik o'rtasidagi farqlar, an'anaviy sirlarning qay darajada saqlanishi ham muhokamalarga sabab bo'lmoqda²⁷⁴. Bundan tashqari, sopol mahsulotlari ishlab chiqarishida zamonaviy uskunalari va texnologiyalarning kengayishi ayrim bosqichlarni soddalashtirib, ustozdan amaliy tajriba orqali o'rganiladigan ko'nikmalarning o'zgarishiga ta'sir etgan muhim sabablardan biri sifatida kuzatish mumkin. Bunday holat an'ana va texnologiya muvozanatini alohida tadqiq etishni talab etadi.

Shogirdlik muddati ham ustaxonalarda bir xil emas. Alisher Nazirov ustaxonasida to'laqonli usta shakllanishi 10–15 yil davom etishi qayd etilgan. Usta Yuldashali Polvonov esa shogirdning tez o'zlashtirishiga qarab mustaqil ishlashga ruxsat berilishini ta'kidlaydi²⁷⁵.

Shu bilan birga, uzoq muddatli shogirdlarga ustalar tomonidan ta'lim berish, kiyim-kechak va oziq-ovqat bilan ta'minlash, ba'zan esa oila qurishda ko'maklashish kabi yordamlar ko'rsatilgan hamda ustaxona ba'zi hollarda shogirdlarning vaqtinchalik yashash joyiga ham aylanganligi kuzatiladi. Ushbu hol ustoz-shogird an'anasini faqat iqtisodiy munosabat emas, balki ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va o'zaro ishonch tizimi sifatida ham tahlil qilish zaruratini belgilaydi.

Kuzatish mumkinki, ustoz-shogird munosabatlarining bunday ijtimoiy mazmun kasb etishi ustaxona ichidagi ichki tartib va vazifalar tizimini ham alohida tahlil qilish zaruratini yuzaga keltiradi. Buning sababi, shogirdning nafaqat kasbiy, balki ijtimoiy jihatdan qo'llab-quvvatlanishi ustaxonada mehnatning tashkil etilish shakli, vazifalarning taqsimlanishi va mas'uliyat belgilanish tartibi bevosita bog'liqdir.

²⁷⁴ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani "Topvoldiyev" MFY. 2025-yil.

²⁷⁵ Dala yozuvlari. Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani. 2025-yil.

Kulolchilikda mehnat taqsimoti ham murakkab jarayonlardan hisoblanib, mazkur hunarning ijtimoiy davomiyligi, bilimning avloddan-avlodga o'tish tizimlari, kasbiy iyerarxiya va maqomlar tizimini, nazorat hamda intizom tartiblarini, sir saqlash va mas'uliyat, shuningdek, bozor bilan bog'liq muloqot madaniyatini o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, mehnat taqsimoti kulolchilik maktabining ichki ijtimoiy tuzilishi bilan bog'liq bo'lib, u ustoz-shogird tizimi, ustaxonadagi rol va vazifalar, mehnat bosqichlari hamda mahsulot sifati o'rtasida uzviy bog'liqligini ta'minlaydi.

Dala materiallari tahlilidan kelib chiqib, kulolchilikdagi mehnat taqsimotini uchta yirik jihatlarda kuzatish mumkin, bunda texnologik xususiyat ahamiyat kasb etadi. Unda ish bosqichlari ketma-ketligi, mavsumiy omillar va xom ashyo bilan bog'liq logistika masalalari muhim o'rin tutadi. Ikkinchi jihatda tashkiliy jihatlari bilan bog'liq bo'lib, ushbu jarayonda shogirdlar va yollanma ishchilar ishtiroki, ixtisoslashuv darajasi, ichki nazorat tizimi, ishlab chiqarish muddatlari hamda tezligi asosiy jarayon hisoblanadi. Uchinchi jihat esa ijtimoiy va axloqiy mazmunga ega bo'lib, unda ishonch rejimi, obro', risolaviy tartiblar, ustoz va shogird munosabatlari hamda brendni saqlash masalalari ahamiyat kasb etadi.

Kulolchilik maktablarida mazkur uch jihat hududiy an'analarga sodiqlik, buyurtmalarning hajmi va bajarish uchun belgilanadigan vaqt me'yorlari ta'sirida ustaxonalarda turlicha ko'rinishda aks etadi. Kulolchilikda mehnat taqsimoti xom ashyoni tanlash va qazib olishdan boshlanib, loyni tayyorlash, ya'ni elash, ivitish, pishitish hamda aralashtirish, so'ng shakl berish, quritish, bezash va naqshlar berish, sirlash, humdonga joylash hamda pishirish bosqichlari orqali davom etadi. Mahsulotni humdondan olish, sifatini tekshirish, qadoqlash, sotuv va buyurtmalarni boshqarish, ustaxonani yuritish hamda shogird tarbiyasigacha bo'lgan uzviy jarayon bilan yakunlanadi.

Tushunish mumkinki, bunday jarayon oddiy ketma-ket ishlar yig'indisi bo'lib qolmay, har bir bosqichning o'ziga xos jihatlari mavjud. Xususan, har bir jarayonda yo'l qo'yilgan xato avvalgi mehnatlarni yo'qqa chiqaradi, bu esa o'z navbatida tavakkalchilik va javobgarlik xissini keltirib chiqaradi. Qolaversa, ushbu jrayonlarning vaqt va

mavsumga bog'liqligi ham alohida ahamiyat kasb etadi. Shu sababli, ustaxonada muayyan ishni kim bajarishi masalasi faqat texnologik imkoniyatlar bilan chegaralanmay, o'zaro ishonch va axloqiy me'yorlar, iyerarxik maqom, iqtisodiy talab hamda shogirdni bosqichma-bosqich yetishtirish maqsadi bilan ham belgilanadi²⁷⁶. Bunday holat mehnat taqsimoti ustaxona ichidagi ijtimoiy munosabatlar tizimi ekanligini ko'rsatadi.

Shogirdlik tizimi kulolchilikda mehnat taqsimotining asosiy bosqichidan biri sifatida qaraladi. Ushbu tizimda hunar ko'nikmalari, odatda, yozma qo'llanmalar yoki nazariy izohlar orqali berilmaydi. U bevosita amaliy jarayonda, ustoz rahbarligida shakllantiriladi. Kulolchilik texnologiyasiga xos bo'lgan ko'plab murakkab bosqichlar loyning namlik darajasini aniqlash, ta'sir omillari me'yorini his qilish, charx aylanishi tezligini muvofiqlashtirish, buyum qalinligini sezish, quritish bosqichidagi holatni ko'z bilan nazorat qilish, pishirish jarayonida rang va tovush belgilarini farqlash og'zaki tushuntirish bilan to'liq o'zlashtirilmaydi, albatta.

Mazkur ko'nikmalar asosan tanaviy tajriba, takroriy faoliyat va ustoz nazorati doirasida bajariladigan mashqlar orqali egallanadi. Boshqacha qilib aytganda, bilim va mahorat faoliyat ichida o'rganligish tamoyili asosida shakllanadi²⁷⁷. Shu bois, shogirdlik tizimi hunarning texnologik, estetik va intizomiy me'yorlarini avloddan-avlodga yetkazuvchi ijtimoiy tizim sifatida ham dolzarb ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun shogird ustaxonaga kirgan zahoti eng murakkab bo'g'inga qo'yilmaydi. U dastlab oddiy yumushlardan boshlaydi va asta-sekin muhimroq bosqichlarga o'tkaziladi. Mazkur jarayon antropologlar ta'kidlaganligidek²⁷⁸, ikkinchi darajali ishtirokdan asosiy ishtirokchiga qarab o'zgarib boradi. Kulolchilikda mehnat taqsimoti aynan shu o'zgarishni boshqaradi, ya'ni shogirdning qaysi bosqichda

²⁷⁶ Dala yozuvlari. Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani va boshqa hududlar bo'yicha kuzatuvlar. 2025- yil); Lave J., Wenger E. *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1991.; Sennett R. *The Craftsman*. – New Haven: Yale University Press, 2008.

²⁷⁷ Lave J., Wenger E. *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1991.; Bourdieu P. *Outline of a Theory of Practice / Transl. by R. Nice*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1977.; Ingold T. *Making: Anthropology, Archaeology, Art and Architecture*. – London: Routledge, 2013.

²⁷⁸ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani va boshqa hududlar bo'yicha kuzatuvlar (2025- yil); Ruziyev N. M., Salamova Z. B. Ustoz-shogirdlik an'anasi va amaliy san'atda kulolchilikning o'rni // *Academic Research in Modern Science: International scientific-online conference*. – 2022. – B. 124–126.

qancha vaqt ishlashi, qaysi ishni bajarishga ruxsat olishi va qachon mustaqil buyum tayyorlashi mumkinligi ustoz nazorati, ustaxona ehtiyoji hamda shogirdning intizomi bilan belgilanadi.

Shu o'rinda katta shogird fenomeni alohida ahamiyat kasb qilib, dala kuzatuvlarida katta shogird atamasi ko'pincha yoshi ulug' shogirdni emas, aksincha ko'proq bosqichdagi bilimlarni egallagan, ustozning ko'proq ishonchini qozongan, mustaqil faolyat olib borishga yaqin turgan shogirdni bildirishi qayd etiladi²⁷⁹. Yuqoridagilardan anglash mumkinki, iyerarxiya biologik yosh bilan belgilanmay kasbiy yetilganlik va ishonch bilan o'lchanishini ko'rsatadi.

Masalan, Rishtondagi Alisher Nazirov ustaxonasida bir vaqtning o'zida bir necha shogirdning ish rejimida eng kichik shogirdning ko'proq tartib va xizmat yumushlariga jalb etilganligi, tajribaliroqlarning shakl berish, quritish, bezak va pishirish jarayonlariga bosqichma-bosqich o'tganligi, eng ishonchli shogird bo'lsa mijoz bilan muomala qilish va ustaxonaning umumiy ishlarini muvofiqlashtirishda ham ishtirok etgnligi kuzatilgan²⁸⁰. Bundan shuni tushunish mumkinki, mehnat taqsimoti ustaxonada turli maqomlar bosqichlarini xosil etadi. Shogird bosqichlardan yuqoriga ko'tarilganligi sari uning etadigan ishi murakkablashadi, javobgarligi ortadi, yuqori natijaga yaqinlashadi, bu esa kasbiy jihatdan legitimlikni ichki tartib orqali tasdiqlaydi. Agar ustoz shogirdni muhim bosqich ishlariga jalb qilsa, bunday ish o'rgatish jarayoni bilan birga shogirdga ishonch bildirish va unga ma'lum vakolat berishni ham anglatadi.

Ustaxonadagi intizomga doir tizimlar ham mehnat taqsimotining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Shogirdning dastlabki yillarda asosan mayda yumushlar bilan shug'ullanishi shunchaki holat sifatida qabul qilinmaydi. Aksincha, ushbu jarayon shogirdning sabr-toqati, itoatkorligi, mas'uliyat hissi va ustaxona tartib-qoidalarini qabul qilish darajasini sinovdan o'tkazadigan tarbiyaviy tizimni anglatadi²⁸¹. Shu yo'l bilan shogird ustaxonaning ichki talablariga moslashadi, mehnat intizomini o'zlashtiradi va bosqichma-bosqich murakkabroq vazifalarga tayyorlanadi.

²⁷⁹ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani. 2025-yil.

²⁸⁰ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani. 2025-yil.

²⁸¹ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani va boshqa hududlar bo'yicha kuzatuvlar. 2025-yil.

Kuzatilishicha zamonaviy davrga kelib, kulolchilik markazlaridagi mehnat taqsimoti iqtisodiy omillar ta'sirida murakkablashib bormoqda. Ixtisoslashuv jarayonini buning yaqqol misoli sifatida qayd etish mumkin. Rishton markazida loy tayyorlash va yarim tayyor mahsulotni pechda pishirish kabi bosqichlarning maxsus ustaxonalar yoki alohida ixtisoslashgan ustalar qo'liga o'tganligi kuzatiladi²⁸². Bunday holat mehnat taqsimotini ustaxonalar o'rasida ham shakllanganligini ko'rsatadi. Bir usta yoki bir jamoa barcha bosqichlarni boshidan oxirigacha o'zlari bajaradigan tizimdan ko'ra, bosqichlarni bo'laklarga ajratgan holda ish bajaradi va ushbu jarayon tufayli ta'minot va hamkorlik kabi aloqalarni rivojlantiradi.

Bunday sharoitda ustaning vazifasi ham o'zgaradi, u endi buyum yasovchilik bilan birga sifat nazoratini belgilovchi, barcha jarayonlarni muvofiqlashtiruvchi, hamkorlar bilan muloqot olib boruvchi, shogirdni boshqaruvchiga aylanadi²⁸³. Ixtisoslashuv natijasi ish unumini oshiradi, vaqt tejaladi, buyurtmalar tezroq bajariladi va ustaxona ixtisoslashgan bosqichlar bilan bog'liq mahorat kuchayadi.

Shu bilan birga, bunday jarayonning salbiy tomonlari ham mavjud. An'anaviy kulolchilik maktablarida butun jarayonni bilish muhim qadriyat hisoblanib, shogird faqat bitta bosqich bilan cheklanib qolsa, u hunarning to'liq sir-asrorini o'zlashtira olmaydi. Yoki boshqa bir nechta ustaxonada kasbning boshqa bosqichlarini o'zlashtirishiga to'g'ri keladi. Ustaxona esa buyurtmalarning ortishi sababli tez va ko'p ishlab chiqarishga ortiqcha bog'lanib qoladi. Ko'rinib turibdiki, ixtisoslashuv samaradorlikni oshirishi bilan birga hunarning yaxlitligini saqlash bilan uyg'un holda olib borilishi zaruratini tug'diradi²⁸⁴.

Mavsumiylik ham mehnat taqsimoti jarayonlarini belgilovchi omildir. Masalan, Yangiariq tumani markazida tandir ishlab chiqarishda issiq mavsumda ish jarayoni jadallashadi. Sovuq davrda mahsulotlarning quritish qiyinlashganligi uchun ishlab chiqarishning vaqtincha sekinlashishi yoki to'xtashi kuzatiladi²⁸⁵. Bunday sharoitda

²⁸² Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani va boshqa hududlar bo'yicha kuzatuvlar. 2025-yil.

²⁸³ Sennett R. *The Craftsman*. – New Haven: Yale University Press, 2008.; Braverman H. *Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century*. – New York: Monthly Review Press, 1974.

²⁸⁴ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani va boshqa hududlar bo'yicha kuzatuvlar. 2025-yil; Braverman H. *Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century*. – New York: Monthly Review Press, 1974.; Sennett R. *The Craftsman*. – New Haven: Yale University Press, 2008.;

²⁸⁵ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani va boshqa hududlar bo'yicha kuzatuvlar. 2025-yil.

mehnat taqsimoti barqaror vaqtda emas, balki mavsumiy jarayonga moslashuvchi tizimga aylanadi.

Shogirdning tajriba orttirishi ham uzluksiz davom etmaydi. Mavsumda ish ko'payganda, u ko'proq ishlab chiqarish jarayonida qatnashadi va ko'nikma to'playdi. Mavsum pasayganda esa jarayon sekinlashadi, ushbu vaqtda shogird boshqa tirikchilik yo'liga vaqtincha o'tadi²⁸⁶. Shogirdlik muddatlari, ustaxona ichidagi vazifalar va hatto ustozning shogirdga bo'lgan talab darajasi ham mavsum bilan birga o'zgarib boradi.

Zamonaviy kulolchilikda iqtisodiy transformatsiya ham mehnat taqsimotiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Bepul shogirdlik aksariyat ollarda haq to'lanadigan mehnat munosabatlari bilan qorishib ketayotganligini ham kuzatish mumkin. Biroq, bunday jarayon ustoz va shogird munosabatlarini to'liq ish beruvchi va ishchi tizimiga aylantirib yubormaydi. Dala kuzatuvlarining ko'rsatishicha, ustalar shogirdlarga faqat kasbiy emas, balki turmushning iqtisodiy jihatlarida ham ko'mak bermoqdalar. Xususan, Alisher Nazirovning an'anaviy kulolchilik maktablarida shogirdlarga kiyim-kechak, va boshqa oilaviy ehtiyojlarda ham yordam ko'rsatadi, zaruriy hollarda maslahat beradi va hatto shaxsiy hayotiy masalalarda ham qo'llab-quvvatlaydi. Bunday holat ustoz va shogird o'rtasidagi munosabat faqat iqtisodiy aloqadan iborat emasligini ko'rsatadi²⁸⁷. Bu esa ustaxona ichida bozor iqtisodi mantiqi bilan g'amxo'rlik va ustozlik mas'uliyati mantiqi yonma-yon ko'rinish olganligini anglatadi²⁸⁸. Mehnat taqsimoti esa aynan shu ikki mantiqning muvozanatini amalda ushlab turadi. Mehnat taqsimoti bozor talabi va mahsulot tipologiyasi bilan ham uzviy bog'liq. Ustaxonalar arzon, kundalik ehtiyoj uchun mo'ljallangan buyumlar ishlab chiqarishi ko'proq mahsulot tayyorlashni talab etadi²⁸⁹. Shogirdlar esa har bir bosqichni almashlagan holda bajaradilar.

Xiva tumanidagi Mahmud Sa'dullayev ishlab chiqarish korxonasi kuzatilgan holatga e'tibor qaratilsa, mehnat taqsimotining

²⁸⁶ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani va boshqa hududlar bo'yicha kuzatuvlar. 2025-yil.

²⁸⁷ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani va boshqa hududlar bo'yicha kuzatuvlar. 2025-yil.

²⁸⁸ Polanyi K. *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. – New York: Farrar & Rinehart, 1944.; Sennett R. *The Craftsman*. – New Haven: Yale University Press, 2008.

²⁸⁹ Braverman H. *Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century*. – New York: Monthly Review Press, 1974.

zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlanganligi tufayli tayyor loydan maxsus uskuna yordamida shakl berish, quritish jarayonini nazorat qilish, qurigan buyumlarga rang-tasvir tushurish hamda sirlash kabi bosqichlar tizimli ravishda tashkil etilganligi, ishchilar o'rtasida vazifalar aniq taqsimlanganligi, yangi ishchilarni o'rgatish tizimi ham ishlab chiqarish ichida yo'lga qo'yilganligi tushuniladi²⁹⁰. Bunday holat H. Braverman tasvirlagan mehnatning parchalanishi²⁹¹ va nazoratning kuchayishi bilan ham ma'lum darajada o'xshashlik kasb etadi. Ayrim ishlar soddalashtiriladi, natijada ishlab chiqarish tezlashadi, biroq hunarning yakuniy mualliflik va butun jarayonni bilish jihati qisqaradi.

Buyurtmalar kamchilikni tashkil qilgan badiiy qiymati yuqori, bezakli, sovg'a ko'rinishidagi mahsulot tayyorlaydigan ustaxonalar esa har bir buyumga mualliflik tasavvurni singdirishi zarurati mavjud bo'lib, mahsulot tayyorlash jarayonining aksariyat bosqichini utaning o'zi bajaradi²⁹². Bunday sharoitda shogirdlar asosan yordamchi vazifalarda ishtirok etadi va tajriba orttiradi.

Dala materiallarida N. Oblaqulov, A. Narzullayev, M. Abduvahobov va A. Karimovlar faoliyati²⁹³da katta hajmdagi buyurtmalarni qabul qilmaslik, asosan badiiy qiymati yuqori va an'anaviy bezakka tayangan mahsulotlar ishlab chiqarishga ustuvorlik berish tendensiyasi kuzatildi. Xususan, M. Abduvhidov har bir bosqichni shaxsan bajarishi mahsulotning uning tasavvuriga mos chiqishini ta'minlashini ta'kidlaydi²⁹⁴. Bunday holat nazoratni markazlashgan holda saqlashga qaratilgan yondashuvni ifodalaydi. Mehnat taqsimoti ko'rinadigan va ko'rinmaydigan mehnat munosabatida ham kuzatiladi. Ustaxonada natijasi tez ko'ringanligi sabab ko'pchilik kuzatuvchilarning e'tibori charxda buyum tayyorlash yoki rangli bezakka qaratiladi. Lekin, tuproqni loyga tayyorlash, uni suvga qorish, loyni pishitish, ustaxona tozaligini saqlash, buyumlarni changdan himoyalash, quritish joyini tashkil qilish, tayyor mahsulotni saralash va qadoqlash kabi ishlar

²⁹⁰ Dala yozuvlari. Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani va boshqa hududlar bo'yicha kuzatuvlar. 2025-yil.

²⁹¹ Braverman H. Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century. – New York: Monthly Review Press, 1974.

²⁹² Dala yozuvlari. Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani va boshqa hududlar bo'yicha kuzatuvlar. 2025-yil.

²⁹³ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani va boshqa hududlar bo'yicha kuzatuvlar. 2025-yil.

²⁹⁴ Dala yozuvlari. Andijon viloyati Andijon shahri, Xorazm viloyati Xonqa tumani. 2025-yil.

aksariyat holda e'tibordan chetda qoladi. Aslida esa aynan shu bosqichlar bo'lmasa, ko'zga ko'rinadigan jarayon ham to'liq ishlamaydi.

Olib borilgan dala tadqiqotlarida ustaxonani toza saqlash, mahsulotlarni changdan tozalash kabi ishlariga ham alohida e'tibor qaratildi, qolaversa, ularning ishlab chiqarish sifatiga ta'siri masalasiga doir mulohazalar berildi²⁹⁵. Antropologik nuqtai nazardan ko'rinmas ishlarni yordamchi mehnat sifatida past baholash to'g'ri bo'lmaydi. Bunday mehnat turini ustaxonaning kundalik faoliyatini ta'minlaydigan jarayon deyish mumkin. Usta aynan shu tizimini boshqaruvchi shaxs hisoblanadi²⁹⁶. Urgut kulolchilik maktabi ustaxonasida tuproqdan loy tayyorlash va barcha bosqichlar bir ustaxonada amalga oshirilishi, tayyorlangan buyumlarning ustiga changni tez to'planishiga olib keladi. Mazkur holat charxda shakl berilgan va quritish uchun qo'yilgan buyumlarni doimiy changdan tozalashni talab qilib, xonadon a'zolari hisoblangan ayollarni ustaxona ishiga jalb qilishga sharoit yaratadi²⁹⁷. Usta esa ushbu jarayonni doimiy nazorat etadi. Qolaversa, tanlangan tuproqni ustaxonaga tashib keltirish yosh nabiralarning harakati bilan amalga oshiriladi.

Mehnat taqsimoti oilaviy ishlab chiqarish tizimi bilan uyg'un holatda tahlil qilinishi ham yangi masalalarni taqdim etadi. Xorazm viloyati kulolchilik maktablari bo'yicha dala tadqiqoti natijalari kulolchilikning ko'p hollarda oilaviy kasb sifatida namoyon etadi. Ustaning turmush o'rtog'i, farzandlari yoki qarindoshlari jarayonning turli bosqichlarida ishtirok etishi kuzatiladi²⁹⁸. Oilaviy mehnat taqsimoti uy xo'jaligi bilan bir qatorda ustaxona ehtiyojiga ham moslashadi. Ushbu jarayonda vaqt, kuch, va ko'nikma, did va diqqat e'tibor muhim ahamiyat kasb etadi.

Masalan, Xorazmdagi Kattabog' kulolchilik markazida Odil Rahimov ustaxonasida mehnat jarayoni oilaviy asosda tashkil etilgan bo'lib, qizlari koshinlarni ranglash, o'g'li naqsh uchun bosma qog'oz tayyorlash bilan shug'ullangan, usta esa buyurtma muddatiga qarab nazorat va amaliy yordamni birgalikda olib borgan²⁹⁹. Shuningdek,

²⁹⁵ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani va boshqa hududlar bo'yicha kuzatuvlar. 2025-yil.

²⁹⁶ Sennett R. *The Craftsman*. – New Haven: Yale University Press, 2008.

²⁹⁷ Dala yozuvlari. Samarqand viloyati Urgut tumani. 2025-yil.

²⁹⁸ Dala yozuvlari. Xorazm viloyati Xiva tumani va boshqa hududlar bo'yicha kuzatuvlar. 2025-yil.

²⁹⁹ Dala yozuvlari. Xorazm viloyati Yangiariq tumani. 2025-yil.

ustaning katta qizi tasvir va pardozi bosqichiga mas'ul qilib belgilanganligi ham ahamiyat kasb etadi. Ushbu jarayonda mehnat taqsimoti oila ichida tajriba uzatish tizimini ham kuchaytiradi. Hunar sirlarini begonalarga oshkor qilmasdan, ularni o'z doirasi ichida o'rganligish va mustahkamlash imkoniyati yaratiladi. Shu tariqa, bilim va ko'nikmalar avloddan avlodga yopiq tarzda o'tadi. Bunday shakl Markaziy Osiyo hunarmandchiligi tarixida risolaviy qadriyatlar va kasb odobi bilan uyg'un holda shakllanganligini ham kuzatish mumkin³⁰⁰. Umuman olganda, mehnat taqsimoti ustaxona ichida turli talablar o'rtasidagi muvozanatni ta'minlovchi boshqaruv tizimi sifatida ko'rinib berib, hunarning barqarorligi va davomiyligini ta'minlaydigan asosiy tizim hisoblanadi.

Mehnat taqsimoti bilan bog'liq ichki tafavutlar ustaxonalar hayotining boshqa ijtimoiy bosqichlarini ham tahlil etishni talab etadi. Ustaxonadagi vazifalar faqat texnologik zarurat asosida emas, balki ijtimoiy mavqe, mas'uliyat darajasi va an'anaviy tasavvurlar asosida ham belgilanishi shular jumlasidandir. Qaysi jarayon kimga topshirilishi, qaysi ish usta ishi yoki yordamchi ish sifatida baholanishi mehnat taqsimotining ijtimoiy va madaniy jihatlarini ochiqlashga yordam beradi. Bunday mezonlar ustaxona ichidagi ierarxiya va vakolat tushunchasini shakllantiradi. Shu nuqtai nazardan, kulolchilik jarayonida gender vazifalarining ifodalanishini alohida tahlil qilish mehnat taqsimotining ijtimoiy asoslarini yanada batafsil yoritishga xizmat qiladi.

Kulolchilik faoliyatida gender vazifalarining ifodalanishi aksariyat hollarda ayol yoki erkaklar ma'lum ishlarni qilishligi doirasidagi soddalashtirilgan tasnif bilan chegaralanib qoladi, holbuki antropologik va etnologik yondashuvlar bunday hodisani ijtimoiy tuzilma, ma'naviy me'yor, iqtisodiy moslashuv hamda madaniy xotira avloddan avlodga o'tishining murakkab tizimi sifatida ko'rishga tavsiya beradi.

Kulolchilik ustaxonasida erkaklar va ayollar bajaradigan vazifalar, bir tomondan, texnologik jarayonning ichki mantiqi loy, tayyorlash, shakl berish, quritish, pishirish, sir, bezak bilan belgilanganligidek

³⁰⁰ Ruziyev N. M., Salamova Z. B. Ustoz-shogirdlik an'anasi va amaliy san'atda kulolchilikning o'rni // Academic Research in Modern Science: International scientific-online conference. – 2022. – B. 124–126.

ko'rinsa-da, ikkinchi tomondan, bunday taqsimot jamiyatda jins (gender) asosida shakllangan ijtimoiy jarayonlar, munosiblik hamda joizlik haqidagi qarashlar, axloqiy nazorat, iffat va obro' kabi tushunchalar bilan mustahkamlanadi.

Shu sababli, kulolchilikdagi gender vazifalari faqat mehnat taqsimoti emas, balki ramziy-ma'naviy tartibning ham ifodasi sifatida tahlil qilinadi. Xususan, erkak ko'pincha kuch, barqarorlik, nazorat bilan, ayol esa nafislik, bezak, sabr-toqat, baraka bilan bog'lanib tahlil qilinadi. Bunday talqinlar tarixiy davrlarda kulolchilikning oilaviy kasb sifatida barqaror ishlashiga xizmat qilgan. Ota o'g'ilga texnologik jarayon, ona qizga bezak va pardozning estetik sirlarini o'rgatadi, natijada hunar ichidagi bilimlar faqat kasb emas, balki ijtimoiy meros sifatida ham uzviy davom etadi.

Gender antropologiyasida keng e'tirof etilgan yondashuvlardan biri shuki, kulolchilikning eng qadimgi bosqichlarida sopol tayyorlash uy-ro'zg'or ehtiyojlariga yaqin bo'lganligi uchun bu faoliyat, avvalo, ayollarning kundalik xo'jalik faoliyatiga bog'langan.

Markaziy Osiyoda miloddan avvalgi VII–V ming yilliklar atrofida shakllangan ilk dehqonchilik jamoalari Joytun, Anov, Nomozgoh, Kaltaminor, Hisor madaniyatlari hayotida sopol buyumlar asosan, pishirish, saqlash, suv tashish kabi maqsadlarda ishlatilganligi qayd etiladi. Bu esa idish yasash texnologiyasining dastlab uy faoliyati bilan uzviy bog'liq bo'lganligini ko'rsatadi. Aynan shunday jarayon qadimiy jamiyatlarda ko'proq ayollar mas'uliyatiga biriktirilganligi sabab, tadqiqotchilar sopol ishlab chiqarish jarayoni ham ayollarning faoliyati sifatida boshlanganligini e'tirof etadilar³⁰¹.

Joytun yodgorliklaridan topilgan dastlabki sopollarning qo'lda shakllantirilganligi, soddaligi va uy sharoitida ishlab chiqarilganligi ham bu fikrni mustahkamlovchi dalil sifatida talqin etiladi. V. M. Masson Joytun sopollari uy-ro'zg'or jarayonining bir qismi bo'lganligini, ishlab chiqaruvchilar ko'proq ayollar bo'lganligini qayd etadi³⁰². Bunday yondashuvning ilmiy ahamiyati shundaki, u kulolchilikni ustaxona hunari degan tor doiradan chiqarib, uni dastlab uy xo'jaligi faoliyati

³⁰¹ Массон В. М. Древнейшие земледельцы Юго-Западного Туркменистана (Культура Джейтун). – Москва: Наука, 1981. – 240 с.; Лисицына Г. Н. Неолит и энеолит Средней Азии. – Ленинград: Наука, 1984. – 256 с.

³⁰² Массон В. М. Древнейшие земледельцы Юго-Западного Туркменистана... – С. 73.

sifatida talqin etadi. Bu esa keyinchalik yuz bergan ixtisoslashuv jarayonida gender vazifalarining qanday taqsimlanganligini izohlash imkonini beradi.

Keyingi bosqichlarda, ayniqsa, ishlab chiqarish texnologiyalari murakkablashganligi sari kulolchilikning ayrim vazifalari jismoniy kuch va uzoq muddatli davomiy amaliy tajribani talab qila boshlaydi. Katta hajmli xomashyo qazish, loyni ko'p miqdorda tayyorlash, xumdon qurish, yuqori haroratli pishirish jarayonini boshqarish, yirik buyumlarni ko'tarish va joylashtirish kabi yumushlar ko'proq erkaklar zimmasiga o'ta boshlaydi. Shu yerda texnologiya, mehnat taqsimoti, ijtimoiy maqom tushunchalari yuzaga keladi.

Charx va xumdon bilan bog'liq bosqichlar ishlab chiqarishning asosiy tayanchi sifatida ko'rib, bunday tayanchni bajargan subyekt ustozlik, nazorat, bozorga chiqish kabi maqomiy funksiyalarni ham o'z qo'liga oladi. Natijada, kulolchilik tarixiy jarayonda ayollarning uy doirasidagi ishlab chiqarishidan erkaklar ustaxona tizimiga ko'chib, ko'pincha usta obrazi erkaklar bilan ko'proq bog'lanib ketadi. Biroq, bunday o'zgarish ayollarning hissasi yo'qolganligini anglatmaydi, aksincha, ayollarning mehnati ko'pincha ko'rinmas shaklda davom etadi. Xususan, bezak, pardoz, mayda ishlov, quritish, saralash, tayyor mahsulotni tozalash, ba'zan savdoga tayyorlash kabi jarayonlar iqtisodiy ahamiyat kasb qilsa-da, ustalik maqomi bilan har doim ham bir xil darajada e'tirof etilmaydi. Ana shunday ko'rinmas mehnat majmuasi kulolchilikdagi gender vazifalarini tahlil qilishda muhim muammoni keltirib chiqaradi. Ayollar bajaradigan nozik ishlar bo'lmasa, mahsulot badiiy qiymati va bozor jozibadorligi pasayadi, ammo ijtimoiy tasavvurda asosiy usta ko'pincha charx va xumdon egasi sifatida belgilanishda davom etadi.

Adabiyotlarda keltirilgan etnografik ma'lumotlar ham gender vazifalarining faqat mehnat taqsimoti emas, balki marosimiy-ramziy tartib bilan mustahkamlanganligini ko'rsatadi. 1970-yillarda mavjud bo'lgan kulolchilik haqidagi ma'lumotlarda tog'li hududlarda charxsiz qo'lda yasaladigan sopol buyumlarning ayollar tomonidan tayyorlanganligi, ushbu jarayonda loy tayyorlash va ishlov berishda boshqa ayollarning ham ishtirok etganligi, ayrim qishloqlarda ayol

ustalarning idishlarni don evaziga almashtirganligi yoki bozorda sotishni erlariga topshirganligi qayd etiladi.

Eng muhim jihati shundaki, idishlarni pishirish jarayoni atrofida ko'z tegish, yovuzlikdan saqlash, buyumlarga oq matolarning himoya kuchi, sut quyish kabi qarashlar mavjud bo'lib, bu faoliyatlar ayollar tomonidan bajarilgan marosimiy nazoratning bir qismi sifatida ko'riladi³⁰³. Payqash mumkinki, bu yerda gender roli iqtisodiy vazifa bilan tugamaydi, ayol usta nafaqat ishlab chiqaradi, balki mahsulotni yomon nazardan himoya etadi, ya'ni kulolchilik jarayoniga marosimiy tushunchani kiritadi. Shunday talqin kulolchilikda ayol mehnatini madaniy xotira va himoya tizimlarining tashuvchisi sifatida ko'rishga asos yaratadi.

Qadimgi Xorazm bo'yicha S. P. Tolstov qayd etgan mulohazalarda ham idish yasash ishlab chiqarishning dastlabki bosqichlari xo'jalik faoliyati tarkibida, ayollar tomonidan bajarilganligi, keyinchalik erkaklar bu sohada ixtisoslasha borganligi tushunilishi kerakligi ta'kidlanadi³⁰⁴. Xususan, gender munosabatlarda faqat erkaklar ustun degan yakuniy holat emas, balki tarixiy jarayon natijasi ekanligi qayd etiladi.

Demak, bugungi kulolchilik maktablarida kuzatilayotgan gender rollarining ildizi ham texnologik va iqtisodiy ixtisoslashuvning tarixiy yo'nalishi bilan bog'liq xodisa. Aksariyat ustaxonalarda kuzatiladiki, ishlab chiqarish jarayoniga bozor munosabatlarining ta'sirini ortishi natijasida buyurtma, mas'uliyat, tavakkalchilik, kapital va xomashyo ta'minoti kabi omillar kuchayadi, bu jarayon esa aksariyat hollarda patriarxal ijtimoiy tuzilma sharoitida erkaklar zimmasiga loyiq deb ko'riladi. Ayollarning uy, farzand tarbiyasi kabi yumushlarini hisobga olganda ayollar ko'proq bezak, marosim, mayda ishlab chiqarish kabi segmentlarda qolib ketgan. Bu esa ijtimoiy maqomning ishlab chiqarishdagi ko'zga ko'rinadigan bosqichlari orqali taqsimlanishiga olib keladi.

Shu bilan birga, dala materiallarida ham kulolchilikdagi gender vazifalari doim ham qat'iy taqiqlar bilan belgilanmaganligini, aksincha,

³⁰³ Дервиз Г., Жадова Л., Жданко И., Митлянский Д. Современная керамика народных мастеров Средней Азии... – С. 29–31.

³⁰⁴ Толстов С. П. По следам древнехорезмской цивилизации. – Москва: Наука, 1948. – С. 152, 320.

ko'plab holatlarda u moslashuvchan bo'lganligini ko'rsatadi. Masalan, 22 ta kulolchilik maktabi bo'yicha kuzatuvlar³⁰⁵da erkaklar aksariyat ustaxonalarda tuproq tanlash, qazib olish, loy tayyorlash, charxda shakl berish, xumdon bilan ishlash, sirlash, sotish, ustaxona boshqarish va shogird o'qitish kabi muntazamlik talab qiluvchi jarayonlarda peshqadam bo'lganligi ochilanadi. Ba'zi ustaxonalarda ayollar mehnati umuman kuzatilmagan, ayrimlarida esa faqat tozalash, chang artish, yordamchi yumushlar bilan chegaralanganligi kuzatiladi. Biroq, o'rganligilga kulolchilik maskanlari orasida 4 ta ustaxona boshqaruvi ayollar tomonidan olib borilishini ham e'tirof etish o'rinlidir.

Bu yerda gender roli, bir tomondan, mehnatning og'irligi bilan, ikkinchi tomondan, oilaviy hayot tarzi yani, farzand tarbiyasi, uy ro'zg'ori, ijtimoiy majburiyatlar bilan ham belgilanadi. Ustalar bilan suhbatlarda ayollar ko'pincha uy yumushlari va tikuvchilik kabi boshqa faoliyat bilan band ekani, katta buyurtmalar olinmasligi, badiiy qiymatga ega kam sonli mahsulotlar tayyorlanishi, shuning uchun ham ustaxona ichida ishni erkak usta o'zi nazorat qilishi ta'kidlanadi. Bunday mulohazalar gender taqsimotining tabiiy emas, balki iqtisodiy jarayonlar ya'ni, buyurtma hajmi, mahsulot turi, ustaxona imkoniyati bilan bog'liqligini ko'rsatadi.

Ayolning kundalik ro'zg'or yumushlari bilan bog'liq oilaviy majburiyatlari qisqargan taqdirda, u hunarmandchilik faoliyati bilan shug'ullanish imkoniyatiga ega bo'lgan. Agar u ishlab chiqarish jarayonining zarur ko'nikmalarini puxta egallagan usta darajasiga yetgan bo'lsa, zarur holatda ustaxona faoliyatini boshqarish vazifasini ham zimmasiga olgan. Agar ustaxona badiiy va kam sonli bo'lsa, usta jarayonning ko'p bo'g'inini o'zi bajarishga harakat qiladi. Mabodo, ustaxona katta jamli va tezkor ishlab chiqarishga o'tsa, ayollar ko'proq bezak va ishlab chiqarish kabi ishlarga jalb qilingan.

Aynan shunday jarayonlarda kechgan gender munosabatlarni Xiva tumanidagi Mahmud Sa'dullayev korxonasi kuzatish mumkin va masala yaqqol ko'rinadi. Dala materiallarida ushbu ustaxonada 20 ga yaqin ishchining 17 nafari ayollar bo'lib, zamonaviy uskunalarda ishlash, shakl berish, quritish, rang-tasvir tushurish va sirlash

³⁰⁵ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani va boshqa hududlar bo'yicha kuzatuvlar. 2025-yil.

jarayonlari ko'proq ayollar zimmasiga topshirilganligi, erkaklar esa loy tayyorlash, xumdon, pishirish, sotish va xomashyo tashish bilan shug'ullanganligi qayd etiladi. Bunday holat ayollarni ishlab chiqarishning markaziga ko'tarilganligini ko'rsatadi.

Ushbu me'yorlashtirilgan jarayonlarni tez va barqaror bajarish, bir xil bezakni takror tasvirda aks ettirish, ishlab chiqarish intizomini saqlash kabi talablarda ayollar mehnati ishonchli hisoblanadi. Bunday faoliyat ko'proq diqqat, sabr-toqat talab etadi. Bunday holatdan kelib chiqib, gender vazifalari ishlab chiqarishning tashkiliy shakli bilan birga o'zgarib boradigan ijtimoiy kelishuv deb baholash mumkin.

Tadqiqot davomida ba'zi ustaxonalarda ayollarning charxda o'tirishi mumkin emas, degan qarashlar uchraydi. Bu haqida O. Rahimovning ustaxonasida ham ayni shunday ma'lumotlar qayd etildi³⁰⁶, ammo tahlil qilingan manba va adabiyotlarda bu haqida ma'lumotlar uchratilmadi. Axborotchilar savolga tutilganligida, bunday qoidaning aniq sababini ko'pchilik ustalar ham ko'rsatib bera olmadi. Faqatgina Rishton tumanida faoliyat olib boruvchi G'ofurjon Bobojonov bu holatni ayollar iffati va sog'liq bilan izohlab beradi. Unga ko'ra, charx o'rindig'ining kichik va noqulayligi sabab qizlar va ayollarning o'tirishi taqiqlanganligi, bu kasb pirlari bilan bog'liq emasligi aytiladi. Bunday izoh antropologik jihatdan juda muhim, chunki, u taqiqning diniy matnlardan ko'ra ko'proq mahalliy axloqiy me'yor va ijtimoiy nazorat (iffat, uyat kabi tushunchalar) bilan bog'liqligini ko'rsatadi.

Anglash mumkinki, gender vazifalari ba'zan kasb qoidasi ko'rinishida emas, balki jamiyatning umumiy axloqiy tartibi ko'rinishida ustaxonaga kirib kelgan. Bunday holatlarda ayolning ustaxonadagi roli cheklanadi, ammo u butunlay yo'qolmaydi. Ayollar bezak, pardoz, koshinga rang berish, murakkab naqsh kabi segmentlarda tajribasini davom ettiradi.

Dala materiallarida ayollarning kasbiy rivojlanishi va ijtimoiy mavqe'i e'tirofi ham kuzatiladi. Odiljon Rahimov ustaxonasida faoliyat olib boruvchi ikki nafar qizlari (shu bilan bir vaqtda ular usta maqomiga egalar) Barno va Nodira Rahimovalarning so'rovnomadagi javoblari gender masalasining zamonaviy qiyofasini ochib beradi.

³⁰⁶ Dala yozuvlari. Xorazm viloyati Yangiariq tumani "Kattabog'" MFY. 2025-yil.

Axborotchilar fikricha, kasb ko'p vaqt talab qilishi, ba'zan oilaga ajratiladigan vaqtni ham qisqartirishi, ammo aynan shu kasb oilaviy byudjetga foyda keltirishi haqida to'xtaladilar. Qolaversa, ustalar ish jarayonida ruhiyat bilan bog'liq kechinmalarini ham tushuntirib beradilar. Xususan, bezak berish jarayonida turmush bilan bog'liq ko'plab muammolar unitiladi, stress va tushkunlikdan chalg'ishga ba'zi hollarda chiqishga ham yordam berishini ta'kidlaydilar. Shu bilan birga, kasb tufayli sayohatlar, ko'rgazmalar, ijtimoiy tajriba ortishi masalalari ham e'tirof etiladi.

Eng muhimi, usta maqomini o'zida his etish kabi tushunchalar ayol hunarmandning yordamchiligidan chiqib mustaqil kasb egasi bo'la olishini ko'rsatadi. Barno Rahimovanning yoshlarni kasbga yo'naltirishdagi faolligi va rag'bat olganligi haqidagi ma'lumot ham ayol ustalarning zamonaviy ijtimoiy mavqe' topishi va shaogirdlar yetishtira olishini bildiradi. Bunday misollar kulolchilikdagi gender vazifalari an'anaviy cheklovlar bilan chegaralanmasligi, imkoniyatlar berilgan sari ayollar bu sohada tajribali usta maqomiga chiqishi mumkinligini ko'rsatadi.

Gender vazifalarining ifodalanishi o'yinchoqlar tayyorlash va hushtak yasash kabi segmentlarda yanada aniqroq ko'rinadi. Dala tadqiqotlari davomida qo'lga kiritilgan dalillarda sirlangan sopol buyumlar markazlarida ham o'yinchoqlarni ko'pincha ayollar yasashi qayd etiladi. Ushbu jarayonga sabab sifatida mazkur yo'nalishda jismoniy kuch va charxda ishlash talab qilinmasligi, Markaziy Osiyoda qadimdan bunday ish bilan keksa kulollar yoki ayollar shug'ullanganligi ko'rsatiladi. Buxoro viloyati Jondor tumani Uba qishlog'ida yashovchi Hamro Rahimovanning ta'kidlashicha, o'yinchoq yasash an'anasining davomiyligi ayollar kulolchilikning yirik ishlab chiqarish jarayonidan cheklangan taqdirda ham, uning ramziy va tarbiyaviy jihatini o'yinchoq, xushtak, suvenir mahsulotlarida saqlab qolishi bilan bog'liq. Bunday jarayon esa madaniy xotirani davomiyligida istiqbolli ahamiyatga ega hisoblanib, o'yinchoq savdo buyumi bilan birga bolalik, marosim, sovg'a, baraka va mahalliy o'ziga xoslik bilan bog'liq ramziy ob'yekt ham hisoblanadi

Kuzatilishicha turizm sharoitida ayol kulollarning tashabbuskorligi va faolligi yanada ortib bormoqda. Xususan, Xiva shahrida Dilnoza Otajanovanning oilaviy korxonasi, Samarqandda Dilorom Muxtorova, Toshkentda Dilnoza Narzullayevaning ustaxonalari hamda Natalya Yalishevaning dekol ishlab chiqarish bilan bog'liq yo'nalshidagi faoliyati ayollar³⁰⁷ning ishlab chiqarish jarayoni, boshqaruv, brend yaratish, savdo, marketing va innovatsiya sohalarida ham faol ishtirok etayotganligini ko'rsatadi.

Ayniqsa, dekol ishlab chiqarish misolida ayol ustalarning kasbiy salohiyati aniq namoyon bo'ladi. Tasvirni qog'ozdan buyum yuzasiga ko'chirish, kompozitsiya muvozanatini ta'minlash, ranglar uyg'unligini saqlash hamda yuqori haroratda pishirish jarayonida tasvirning sifatini oldindan hisobga olish kabi bosqichlar yuqori darajadagi aniqlik va mahoratli tajriba talab etadi. Mazkur jarayon ayol ustaning ustaxonada estetik nazorat va sifat monitoringi funksiyasini bajarishiga imkon yaratadi.

Shu tariqa, zamonaviy kulolchilik maktablarida gender roli jismoniy imkoniyatlar bilan emas, balki professional bilim, amaliy ko'nikma va bozor talablari bilan belgilanadi. Ayol kulollarning faoliyati ularning muayyan kasbiy bilimga egaligi asosida shakllanib, ustaxona va bozor tizimida barqaror mavqega ega bo'lishini ta'minlamoqda.

Kulolchilikdagi gender vazifalarini anglash uchun ularni faqat mehnat taqsimoti doirasida emas, balki ijtimoiy institut sifatida talqin qilish ham maqsadga muvofiq hisoblanadi. Bunday yondashuvda ustaxona ichida shakllangan ishonch muhim o'rin tutadi. Sir berish, xumdonni tayyorlash, buyumlarni pishirish jarayoni, buyurtma uchun javobgarlik kabi tavakkalchilikka asoslangan bosqichlar, odatda, ustaning o'zi yoki sinovdan o'tgan, ishonch qozongan shogirdlarga topshiriladi. Mazkur jarayonda ayolning ustaxonadagi qisman ishtiroki oilaviy va ijtimoiy majburiyatlar sabab muhim va doimiy faoliyat talab etadigan ishlarni ayollarga nisbatan kam topshirilishligini ham kuzatish mumkin³⁰⁸.

³⁰⁷ Dala yozuvlari: Toshkent shahri va boshqa hududlar bo'yicha kuzatuvlar. 2025-yil.

³⁰⁸ Dala yozuvlari: Toshkent shahri va boshqa hududlar bo'yicha kuzatuvlar. 2025-yil.

Shu nuqtai nazardan kelib chiqib aytish mumkinki, kulolchilikdagi gender masalasi ramziy tasavvurlar bilan bog'liq holda, ya'ni erkak ko'proq kuch, nazorat va mas'uliyat bilan, ayol esa nafislik, bezak va baraka bilan bog'lanadi. Boshqa jihatdan esa amaliy hayot bilan bog'liq holda bo'lib, doimiy ishlash, buyurtma olish, savdo bilan shug'ullanish shuningdek, mazkur murakkab jarayonlarni boshqarish kabilar muhim hisoblanadi. Hozirda ushbu ikki yo'nalish har doim bir-biriga to'liq mos kelmaydi. Faoliyatda ayol usta ham boshqaruv va savdoda faol bo'lishi kuzatilsa, erkak usta esa bezak ishlarida yetakchi o'rinni egallagan va mahsulotlarni brend darajasiga olib chiqqan holatlar uchratildi.

Bugungi kunga kelib, sanoatlashish, texnologiyalarning taraqqiy qilishi, sayyohlik va brendlarni yaratishga bo'lgan harakatlar, ijtimoiy tarmoqlardagi targ'ibot hamda ayollarning tadbirkorlik faoliyatiga kirib kelishi natijasida ayol kulollarning ustaxona, boshqaruv va innovatsiya sohalaridagi faolligi ham ortib bormoqda.

Ushbu o'rinda kulolchilikni oilaviy ishlab chiqarish tizimi sifatida tushunish ham muhim hisoblanadi. Xorazm va boshqa hududlar tajribasida kuzatish mumkinki, kulolchilik aksariyat hollarda uy bilan ustaxona tutashgan yagona joyda faoliyat olib borishi sharoitida shogirdlar usta bilan bir xil hayot tarzida yashaydi. Tayyor mahsulot uyda saqlanadi va xaridorlar ham bevosita xonadonga tashrif buyuradi. Shu bois kulolchilik oilaning turmush tarzining bir bo'lagiga aylanadi.

Antropologik nuqtai nazardan qaraganda, ayol buyumni bevosita yasamasligi mumkin, biroq u ishlab chiqarish jarayonining uzluksiz va barqaror kechishi uchun zarur sharoitni yaratadi. Bundan tashqari, kulolchilikdagi marosimiy jarayonlar ham gender masalasini har tomonlama tushunishga yordam beradi. Etnografik kuzatishlar jarayonida buyumni pishirish jarayonida sir sinoatni saqlash bilan birga ko'z tegishdan saqlanish, buyumlarni himoyalash va bazi hollarda humdon atrofiga ortiqcha odamlarni yaqinlashtirmaslik kabi odatlar uchrashi ham qayd etilgan³⁰⁹.

Bunday tasavvurlarda ayol ko'pincha himoya, baraka va poklik timsoli sifatida talqin qilinadi. Masalan, ustaxona ochilishida erkakning duo o'qishi va ayolning loy qorishga qo'l urishi haqidagi qarashlar

³⁰⁹ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani "Topvoldiyev" MFY. 2025-yil.

ishlab chiqarishning ma'naviy boshlanishini ifodalaydi. Erkak niyat va so'z bilan jarayonni boshlab bersa, ayol bevosita loy bilan ishlash orqali baraka va davomiylik ramzi sifatida ko'rinish beradi. Shu tariqa, kulolchilikdagi gender vazifalari faqat mehnat taqsimoti bilan cheklanmaydi. Ular ma'naviy va ramziy mazmun kasb qilib, hunarni muqaddaslashtirish, ustaxona obro'sini saqlash hamda mehnatni halol va pok bajarish haqidagi tasavvurlarni boyitadi.

Yuqoridagi kuzatuv va tahlillar shuni ko'rsatadiki, kulolchilik ustaxonasida shakllangan ustoz-shogird munosabatlari, mehnat taqsimoti hamda gender vazifalari o'zaro uzviy bog'liq holda faoliyat yuritib, buyumning moddiy yaratilishini bilan birga ustaxona ichidagi ijtimoiy tartib, kasbiy iyerarxiya va mehnat madaniyatining shakllanishini ham ta'minlaydi.

Ustaxona muhiti shogirdni kasbga o'rgatish bilan birga, mehnat intizomi, mas'uliyat, ustozga hurmat va kasb odobini singdiruvchi ijtimoiy makon vazifasini bajaradi. Mehnat jarayonining turli bosqichlarga taqsimlanishi esa mahsulot sifatini barqarorlashtirish, ishlab chiqarishning bozor talabiga moslashuvi hamda oilaviy ishlab chiqarish resurslaridan samarali foydalanishni ta'minlaydi.

Shu bilan birga, olib borilgan dala tadqiqotlari kulolchilikda mehnat taqsimoti qat'iy tartib emas, balki ishlab chiqarish hajmi, bozor talabi, shogirdlar soni, mavsumiylik va iqtisodiy sharoitga mos ravishda doimiy o'zgarib boradigan ijtimoiy uyushma ekanini ko'rsatadi. Zamonaviy sharoitda iqtisodiy manfaatdorlik kasb qilmagan shogirdlik tizimi asta-sekin haq to'lanadigan mehnat bilan uyg'unlashib, ustaxona faoliyati oilaviy hunarmandchilikdan kichik ishlab chiqarish tizimiga qarab o'zgarib bormoqda. Gender vazifalari ham an'anaviy vazifalarni saqlagan holda, ayrim bosqichlarda ayollar va yoshlarning ishlab chiqarish jarayoniga ko'proq jalb qilinishi orqali ma'lum darajada moslashib bormoqda.

§ III.2. Kulolchilikda marosimiy an'analar va hunarning ramziy-ma'naviy mazmuni

Kulolchilik ustaxonalarida bajariladigan marosimiy odatlar avvaliga oddiy tartib yoki ish qoidasi kabi tasavvur uyg'otadi. Ammo,

dala kuzatuvlari shuni ko'rsatadiki, aynan shunday odatlar ustaxona ichidagi intizomni saqlaydi, kasbga nisbatan hurmat va ehtiromni mustahkamlaydi hamda ustoz-shogird an'anasining davom etishiga xizmat qiladi.

Kulol uchun loy tirik modda sifatida idrok qilinadi. U namlik, harorat, qo'l harakati va vaqt omiliga bog'liq bo'lib, uni tayyorlash jarayoni ustadan yuqori darajadagi mehnat, e'tiborni va sabrni talab qiladi³¹⁰. Mazkur talablar ustaxona ishlari jarayonida marosimiy shaklda aks etadi va ish boshlashdan oldin baraka tilab, ustaxonaga qadam bosishdan tortib xumdon yoqilishigacha bo'lgan mehnat faoliyatining barcha bosqichlarida duo qilinadi.

Xususan, buyumlarni pishirishdan so'ng ustoz ruhini yod olish, ish qurollari va vazifalarini pok saqlash, shogirdga kasb sirlarini bosqichma-bosqich o'rgatish kabi qoidalar kulolchilik maktabining ichki axloqiy me'yorlarini shakllantiradi³¹¹. Shu tariqa, kulolchilikdagi marosim va an'analarni anglashda risolalarda qayd etilgan tafakkur muhim nazariy asos vazifasini o'taydi. Risolalarda kasb pirlariga nisbat berilgan rivoyatlar, ustozning roziligi, halollik va poklik talablari kulolchilikni jamiyat oldidagi mas'uliyatli va ma'naviy ahamiyatga ega xizmat sifatida ajratib ko'rsatadi.

Shuni ham ta'kidlash kerakki, ushbu jarayonlar marosim matnini yod olish yoki uni shior sifatida takrorlash bilan cheklanmaydi. U ustaxona muhiti va kundalik mehnat jarayonida tanaviy tajriba orqali o'zlashtiriladigan faoliyat intizomi ko'rinishida ham namoyon bo'ladi. Shogird ustoz oldida o'zini tutishi, loy bilan g'oyibona muloqot qilishi va shoshilmasligi, xumdon oldida ehtiyotkor bo'lishi, buyumlarni pishirishdan avval barcha mayda tafsilotlarni tekshirishi kabi qoidalarni marosimiy tartiblar orqali ko'nikmaga aylantiradi³¹².

Dala tadqiqotlarida kulolchilikdagi marosimiylik ko'pincha olov va xumdon atrofida ko'proq kuzatiladi. Buning sababi oddiy bo'lib, pishirish bosqichi tavakkallikka asoslanib, barcha mehnat faoliyatining

³¹⁰ Гаврилов М. Рисоля сартовских ремесленников. Исследование преданий мусульманских цехов. – Ташкент: Типография при Казанском генерал-губернаторе, 1912. – С. 59.; Пещерева Е. М. Гончарное производство Средней Азии... – С. 344.

³¹¹ Гаврилов М. Рисоля сартовских ремесленников... – С. 59; Остроумов Н. П. Рисоля тележных мастеров // Туркестанская туземная газета. – 1903. – №30–31.

³¹² Гаврилов М. Рисоля сартовских ремесленников... – С. 59; Остроумов Н. П. Рисоля тележных мастеров // Туркестанская туземная газета. – 1903. – №30–31.

imtihoni hisoblanadi³¹³. Shuning uchun barcha kulolchilik maktablarida xumdon yoqilishi imtihon sifatida qabul qilinadi. Bu paytda ustaxona ichida ovoz pasayadi, usta ortiqcha gapni yoqtirmaydi, shogirdga esa avvalo, mazkur tartib va intizom uqtiriladi³¹⁴. Bunday jimlik va ehtiyotkorlikning ko‘rinishi, marosimiy belgilardan biri hisoblanadi. Aynan bu bosqichda usta xuddi ustaxonaning kundalik faoliyatida chiqib, mas’uliyat kuchaygan, xavf va umid aralashgan xissiyotlarga beriladi.

Urgut va Kattabog‘ kulolchilik maktablari ustaxonalarida buyumlarni pishirish kuni ustaning boshqa masalaga chalg‘imasligi va yomon ko‘zdan ehtiyot bo‘lib, begona kishining ustaxonaga kirishiga yo‘l qo‘yilmaydi. Mazkur cheklovni ijtimoiy jihatdan ham muhim deb hisoblash kerak. Chunki, u xumdonni kulolchilik maktabining sir saqlanadigan joyi sifatida qaraladi³¹⁵. Rishtonda bo‘lsa, xumdonning og‘zi yopilgach, ustoz shogirdlarga mayda vazifalarni topshirib, ularga humdon bilan ishlash sirini o‘rgatishga harakat qiladi. Bunday jarayon orqali xumdonning haroratini his qilish va jarayonni to‘g‘ri nazorat qilishga bo‘lgan ko‘nikmalar hamda hissiy kechinmalar tushuntiriladi. Ushbu marosim shogirdni sinovdan o‘tkazish va usta-shogird ierarxiasini mustahkamlashga ham xizmat qiladi³¹⁶. Ikkala holatda ham maqsad bir bo‘lib, pishirish jarayoni kasbning eng sinovli bosqichi sifatida ko‘rsatish, shogird ongida olov oldida tartib qoidani mustahkamlash jarayonidir.

Xumdon atrofida bajariladigan marosim va odatlar ham ramziy ma’noga ega. Chunonchi, olov inson to‘liq boshqara olmaydigan kuch sanaladi, kulol esa aynan shu kuch bilan ishlaydi va u bilan muloqotga kirishishga harakat etadi. Agar pishirish muvaffaqiyatli yakunlansa, usta buni mehnat, to‘g‘ri niyat va barakaning birlashuvi sifatida tushunadi. Bunday qarash ustaxona ichidagi muomala va kasbiy madaniyatga ham ta’sir etadi. Usta o‘z ustaligini mehnatga hurmat, kamtarlik va ishga mas’uliyat bilan ko‘rsatadi. Shogird esa ushbu

³¹³ Dala yozuvlari. Samarqand viloyati Urgut tumani. 2025-yil.

³¹⁴ Дервиз Г., Жадова Л., Жданко И., Митлянский Д. Современная керамика народных мастеров Средней Азии... – С. 236; Пещерева Е. М. Гончарное производство Средней Азии... – С. 344.

³¹⁵ Дервиз Г., Жадова Л., Жданко И., Митлянский Д. Современная керамика народных мастеров Средней Азии... – С. 236.

³¹⁶ Гаврилов М. Рисоля сартовских ремесленников... – С. 59; Дервиз Г., Жадова Л., Жданко И., Митлянский Д. Современная керамика народных мастеров Средней Азии... – С. 236.

jarayonni guvohiga aylanib, kulolchilikda ishlab chiqarish mahorat bilan bir qatorda axloqiy intizom ham muhim ekanligini tushunib yetadi.

Kulolchilikda marosimiy an'analar xumdon atrofidan tashqari ustaxona hayotining deyarli barcha jarayonlarida uchraydi. Masalan, ishni boshlashdan oldin baraka tilash, ustaxona tozaligini saqlash, ish qurollariga ehtiyotkor munosabatda bo'lish kabi odatlar an'analardan tashqari ish sifatiga ham bevosita ta'sir etadi. Chunki, loyning tayyorligi, buyumning to'g'ri qurishi, sirning bir tekis berilishi va xumdon haroratining barqaror bo'lishi ustaxona ichidagi tartib va e'tibor bilan chambarchas bog'liq hisoblanadi.

Kuzatish natijalaridan ma'lumki, shogirdga hunar sirlarini birdaniga o'rgatmaslik ham oddiygina sir saqlash emas, balki tarbiyaviy jarayonning tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu orqali usta shogirdni asta-sekin mas'uliyatga o'rgatadi, shogird esa har bir yangi bosqichni ishonch va e'tirof belgisi sifatida qabul qilib, kasbga mehr bilan yondashadi.

Ustaxonadagi tartib va munosabatlar qat'iy buyruq yoki majburlash orqali emas, balki o'zaro hurmat, rozilik va ma'naviy qo'llab-quvvatlash asosida shakllanadi. Kulolchilikdagi marosimiy an'analar hududiy maktablarda mintaqaviy ahamiyat kasb qilib, pirlar va homiylarga ehtirom va ziyorat qilish bilan yaxshiroq ko'rinish beradi.

Kuzatuvlarga ko'ra, Rishton kulolchilik maktablarida hunarmandlar orasida diniy va ijtimoiy qarashlar kasbiy hayot bilan chambarchas bog'lanib ketganligi aniqlanadi. Farg'ona vodiysidagi ko'plab kulollar o'z kasbining homiy pirlari sifatida Markaziy Osiyoda mashhur bo'lgan Bahauddin Naqshband va Said Amir Kulol nomlarini e'tirof etadilar. Ayniqsa, Rishtondagi bezakli idish yasovchi kulollar Bahauddin Naqshband siymosiga alohida e'tiqod qilganlari, XIX asr oxiri – XX asr boshlariga qadar uning Buxorodagi maqbarasini ziyorat etib kelganlari qayd etiladi³¹⁷. Bunday holat kulolchilikdagi marosimiy an'analarning ikki jihatini ochib beradi. Bir tomondan, u kasbning ichki

³¹⁷ Esonov Z. Farg'ona vodiysi qishloq aholisining hunarmandchilik an'analari. – Toshkent: Classic, 2023. – B. 160.

tartibi va ustoz-shogird an'analarini mustahkamlasa, ikkinchi tomondan, kulolchilikning jamiyatdagi o'рни va madaniy jihatdan qabul qilinishini ta'minlaydi. Pirlarga bog'lanish ustalar uchun kasbning tarixiy davomiyligini his qilishga xizmat qiladi. Shu sababli, usta o'zini avloddan-avlodga o'tib kelayotgan kasbiy silsilaning davomchisi sifatida anglaydi.

Rishton kulolchiligining Buxoro, Samarqand, Xorazm kulolchilik maktablari bilan uzviy aloqada rivojlanganligi qayd etilar ekan, bu aloqa e'tiqodiy-marosimiy qarashlarning ham o'zaro ta'siri sifatida tushuniladi³¹⁸.

Shu bilan birga, qayd etish kerak vodiy kulolchiligi ichida ham pirlar bilan bog'liq ayrim etnohududiy farqlar kuzatiladi³¹⁹. Masalan, tandirchilik sohasi mamlakatdagi rivojlangan kulolchilik markazlari bilan nisbatan kam aloqada bo'lganligi uchun homiy pirlar obrazlari o'ziga xos shaklda rivojlangan. Masalan, Marg'ilon va Asakada tandirchilari Amir Kulol obrazini Mehri kulol nomi bilan ataganligi hamda rishtonlik tandirchilar uning qabri So'x tumanining Gul qishlog'ida joylashgan deb ko'rsatishi qayd qilinadi. Bunday misol marosimiy an'ananing mahalliy muhitga ko'chganligini ko'rsatadi. Pir timsoli umumiy tarzda mahalliy tarix, mahalliy tuproq manbai va mahalliy xotira bilan bog'langan holda talqin qilinadi. Tushunish mumkinki, marosim an'ana sifatida meros hamda moslashuvchan holat sifatida ko'rinadi. Lekin, kasbni ma'naviy jihatdan mustahkamlash vazifasini o'zida saqlab qoladi.

Kulolchilikka oid risolalarda hunarmandning xomashyoga hurmat bilan munosabatda bo'lishi alohida e'tirof qilinadi. Ushbu qarash ham kulolchilikdagi marosimiy tushunchalar bilan chambarchas bog'liq. Tuproq, suv va olov hunarning asosini tashkil qiluvchi hamda ustaning mahorati sinovdan o'tadigan muhim unsur sifatida qabul qilinadi. Shu sababli, xomashyoga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish nafaqat ishlab chiqarish talabi, balki axloqiy mas'uliyat sifatida ham qaraladi. Qolaversa, ushbu jarayonni ekologik omillar (navbatdagi paragrafda batafsil ko'rib chietadi) bilan ham bog'lash mumkin.

³¹⁸ Пещерева Е. М. Гончарное производство Средней Азии... – С. 344.

³¹⁹ Гаврилов М. Рисоля сартовских ремесленников... – С. 59.

Islom dini nisbatan kechroq kirib borgan hududlarda ham Said Amir Kulol siymosining turlicha talqin qilinishi marosimiy an'analarning mahalliy mentalitet va ijtimoiy muhitga moslashib borishini ko'rsatadi. Qiyosiy ma'lumotlarda ayrim joylarda Said Amir Kulol nomi Vi Sait Kulol , Bibi Sait kulol yoki Kulol Sait momo kabi shakllarda qo'llanilganligi qayd etiladi. Hatto ba'zi hududlarda ayollar kulolchiligi homiy-piri sifatida Momo Havo, Bibi Fotima yoki Bibi Zuhra timsollariga e'tiqod qilinganligi ham uchraydi.

Bu yerda ikki jihatni alohida ajratib ko'rish muhim. Birinchisi, Said Amir Kulol obrazining nomi va hatto jinsiga oid tasavvurlar hududiy muhit ta'sirida o'zgarib, masalan, Bibi Sait kulol shaklida talqin qilinishidir. Ikkinchisi esa, ayollar kulolchiligi bilan bog'liq muhitda alohida homiy timsollar, xususan, Momo Havo, Bibi Fotima, Bibi Zuhra kabi muqaddas obrazlarning shakllanishidir³²⁰.

Har ikki holat shuni ko'rsatadiki, marosimiy an'analar o'zgarmas tizim emas. Ular mahalliy tarixiy xotira hamda diniy tasavvurlar bilan uyg'unlashib, vaqt o'tishi bilan yangi shakllarga kirib boradi. Biroq, bunday o'zgarishlar marosimning asosiy vazifasi hisoblangan hunarning davomiyligini saqlash va kulolchilik kasbining jamiyatdagi obro'sini mustahkamlash masalalarini saqlab qoladi.

“Pir” atamasining o'zi ham kulolchilikdagi marosimiy tizimning ijtimoiy mazmunini tushunishga yordam beradi. Qiyosiy ma'lumotlarda kulolchilik bilan bog'liq homiy-pir tushunchasi dastlab qadimiy, arxaik ko'rinishga ega bo'lganligi qayd etiladi. Masalan, Tojikistonning Qorategin hududida kulol ayollar jamoasiga boshchilik qilgan tajribali hunarmand ayol pir deb atalgan va u kulol ayollar sulolasining davomchisi sifatida qabul qilingan. Shuningdek, islomiy an'anada jamiyat uchun foydali, savobli ish bilan shug'ullanuvchi ba'zi kasb egalari yarim-pir deb e'tirof etilganligi ham ma'lum³²¹. Bunday ikki misol shuni ko'rsatadiki, marosimiy tizim jamiyatda ma'lum ijtimoiy me'yorni shakllantirishga xizmat qiladi. Ya'ni, pir tushunchasi diniy timsol bo'lishi bilan birga jamiyat nazarida halol mehnat etadigan, odamlar uchun foydali xizmat ko'rsatadigan hunarmandning maqomini

³²⁰ Esonov Z. Farg'ona vodiysi qishloq aholisining hunarmandchilik an'analari... – B. 160.

³²¹ Дервиз Г., Жадова Л., Жданко И., Митлянский Д. Современная керамика народных мастеров Средней Азии... – С. 236.

ham ifodalaydi. Shu bois, kulolchilikdagi marosimiy an'analar kasbni oddiy ishlab chiqarish faoliyatidan yuqoriroq darajaga yani, ma'naviy xizmat sifatida qabul qilinishiga olib keladi.

Rishton kulollarining marosimiy hayotida pir haqqini nazr qilish odati ham muhim o'rin tutadi. Ma'lumotlarga ko'ra, Rishton kulollari o'tkaziladigan anjumanlarga Buxorodan Said Amir Kulol avlodlari hisoblangan pirzodalarni maxsus taklif qilib, ularga pir haqqi berganlar. Shuningdek, odatga ko'ra, har bir xumdonda pishirilgan buyumlardan yetita idish pir haqqiga ajratilgan. Bundan tashqari, hunarmand do'koniga biror ish bilan kirgan kishiga, imkon qadar, kichik bo'lsa ham biror buyumni sovg'a qilishga harakat qilingan.

Dala tadqiqoti davomida suhbatga tortilgan Urgut kulolchilik maktabi davomchisi No'mon Oblaqulov va rishtonlik Yo'ldashali Polvonovlar o'z ustaxonalari nomidan be'minnat sovg'a ulashganligi, qarshilik ko'rsatilganligida pir xaqqini nazarda tutganligiga guvoh bo'lindi. Bu yerda marosimiy an'ana bir vaqtning o'zida bir nechta vazifani bajaradi. Avvalo, u ustaxona jamoasini birlashtiradi, chunki barcha hunarmandlar bir xil udum va qoidalarga amal etadi. Ikkinchidan, bu odatlar kulolchilik kasbining jamiyatdagi obro'sini oshirishga xizmat qiladi, ya'ni sovg'a berish orqali kasbning barakali va saxovatli ekanligi ko'rsatishga harakat etadi. Uchinchidan esa, iqtisodiy almashinuv jarayonlari ma'naviy qadriyatlar bilan uyg'unlashib, jamiyat tomonidan ma'qullangan shaklga kiradi. Ushbu jarayonlarning uzoq vaqt davomida hunarmandlar jamoasini birlashtirib kelganligi marosimlarning aniq ijtimoiy kuchga ega ekanini ko'rsatadi. Chunki, marosim jamoada o'zaro ishonchni mustahkamlaydi, ishonch esa hunar va kasbning uzluksiz davom etishini ta'minlaydi.

Rishton kulollarining o'zaro aloqada bo'lgan jamoalari yoki bir kulolchilik maktabi a'zolari yiliga bir yoki ikki marta saylga chiqib, muayyan ziyoratgohlarda qurbonlik marosimlarini o'tkazganligi ham jamoaviy marosim bilan bog'liq an'analarning yorqin ko'rinishi hisoblanadi. Ma'lumotlarga ko'ra, bunday yig'inlar odatda, Xo'ja Ilg'orboshi ziyoratgohida o'tkazilgan. Marosim barcha ustalar tomonidan yig'ilgan mablag' hisobidan tashkil qilingan, hunarmandlar esa saylga o'zlari tayyorlagan bir necha idishlarni ham olib borganlar.

Marosim yakunida esa bu idishlar ziyoratgohda ehson sifatida qoldirilgan.

Shu o'rinda ta'kidlash joizki, Xo'ja Ilg'orboshi ziyoratgohiga kuzatish olib borish davomida u yerga kelgan kulollar bilan suhbat olib borilganligida, ziyoratgoh hududida yer osti g'ori mavjudligi ma'lum bo'ldi. Ziyoratchilar odatga ko'ra g'orga tushib, u yerda bir muddat dam oladilar. Ularning aytishicha, bunday jarayon insonning kundalik tashvishlardan bir muddat xalos bo'lib, ruhiy jihatdan yengillashishiga yordam beradi. Ustalar ustaxonaga qaytgach, ish faoliyatini yangi kuch va g'ayrat bilan davom ettirish imkoniga ega bo'ladilar³²².

Mazkur jarayonning tadqiqot uchun muhim jihati shundaki, marosim uchun jamoaviy mablag' yig'ilishi hunarmandlar jamoasining iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan birlashganligini ko'rsatadi, ziyoratgohda qoldirilgan idishlarning oddiy savdo mahsulotidan nazr yoki ehson buyumiga aylanganligi hamda ziyorat tadbiri davomida ruhiy jihatdan yengillik his etadilr. Kuzatishlardan ma'lumki, marosimiy an'analar nafaqat ustalar jamoasini birlashtiradi, balki kulol mahsulotini ham ijtimoiy va ma'naviy mazmun kasb etuvchi ramzga aylantiradi.

Rishton kulollari uchun Buxorodagi Bahovuddin Naqshband maqbarasi ham muhim e'tiqod va ziyorat joylaridan biri hisoblangan. Shuningdek, Samarqand kulollari Arvohi-pir³²³ marosimini Said Amir Kulol, Panjikent kulollari esa Qaynar-ota nomli mozorlar atrofida o'tkazganligi ham qayd etiladi³²⁴. Bunday marosimlar davomida qurbonlik qilinib, ustalarga kasbga doir nasihatlar ham berilgan. Mazkur holat kulolchilik kasbining o'ziga xos marosimiy geografiyasi mavjudligini ko'rsatadi. Ya'ni, kasb bilan bog'liq muqaddas joylar shakllangan bo'lib, u yerlarga borish hunarning tarixiy ildizlari va an'analari bilan bog'lanish sifatida qabul qilingan. Usta uchun ushbu kasbni ko'proq diniy va madaniy muhit bilan bog'lash imkonini bersa, shogird uchun kasbning jamiyatdagi qadrini chuqurroq his qilish imkoniyatini yaratadi. Marosim vaqtida aytiladigan nasihatlar esa

³²² Dala yozuvlai. Farg'ona viloyati Rishton tumani. 2024-yil.

³²³ Arvohi-pir marosimi. An'anaviy hunarmandchilik muhitida, ustaxonalari faoliyatida uchraydigan diniy-marosimiy an'ana. Unda hunar piri va o'tgan ustozlar ruhiga hurmat ko'rsatadi. Ushbu marosim odatda, ustalar tomonidan muayyan vaqt, masalan, yangi ish boshlash arafasida, muhim buyurtma oldidan yoki yilning muayyan kunlarida tashkil qilinadi. Mazkur marosim davomida hunarmandlar ustozlar xotirasini yodga olib, ularning ruhidan baraka va madad so'raydilar. Duo qilinadi hamda ba'zan ehson yoki taom ham ulashiladi.

³²⁴ Esonov Z. Farg'ona vodiysi qishloq aholisining hunarmandchilik an'analari... – B. 160.

kulolchilik risolalarida bayon qilingan tamoyillar bilan uyg'unlashadi. Nasihat kasb axloqini og'zaki shaklda mustahkamlasa, risolalar ana shu qoidalarni yozma ravishda saqlab qolishga xizmat qiladi.

Kulolchilikda marosimiy an'analar vaqt bilan bog'liq tartiblar orqali ham namoyon bo'ladi. Masalan, tarixiy davrlarda Rishton kulollari orasida dushanba va payshanba kunlari xosiyatli, seshanba esa xosiyatsiz kun deb qaralgan. Kulollarning izohlashicha, odatda, chorshanba kuni xumdonni tayyorlash jarayoniga kirishilib, cho'zma taomi pishirilgan va ustaxonada is chiqarish, ya'ni muhitni ishga tayyorlash ishlari bajarilgan³²⁵. Vodiy aholisi orasida ham chorshanba mushkullar yengillashadigan va ish yurishadigan kun sifatida qaralgan. Payshanba kuni xumdonga o't yoqilib, buyumlar pishirilgan, juma kuni esa idishlar xumdon ichida sovitilib, natija sabr bilan kutilgan. Bu ketma-ketlik marosimiy vaqt tushunchasining amaliy va ishlab chiqarish asosiga ega ekanini ko'rsatadi. Pishirishdan oldin tayyorgarlik ko'riladi, keyin eng mas'uliyatli bosqich hisoblangan pishirish amalga oshiriladi, undan so'ng esa buyumning sifatini saqlab qolish uchun sovitish jarayoni o'tkaziladi. Mazkur tartib barcha ustalarning bir vaqtda bir xil ishni bajarishiga yordam berib, jamoaviy faoliyatni muvofiqlashtirgan. Bunday vaqt tartiblari shogird tarbiyasiga ham ta'sir ko'rsatadi. Shogird ustaxonada qaysi ish qachon bajarilishini kasbning marosimiy va intizomiy qismi sifatida ham o'zlashtirib borgan.

Bugungi kunga kelib, ushbu qarash va marosimiy tartiblarning aksariyati ko'plab kulolchilik maktablarida avvalgi darajada saqlanib qolmagan. Zamonaviy ishlab chiqarish talablari, bozor munosabatlari hamda ish sur'atining tezlashuvi natijasida ko'plab an'anaviy marosim va vaqt tartiblari asta-sekin amaliy hayotdan siqilib chiqmoqda. Natijada, ustaxonadagi ish jarayoni ishlab chiqarish va iqtisodiy samaradorlikka yo'naltirilib, marosimiy-intizomiy jihatlar ayrim joylardagina saqlanib qolmoqda.

Umuman olganda, kulolchilikdagi marosimiy an'analar ustaxona ichidagi tartib-intizomni ta'minlash, pishirish jarayoni va xumdon atrofidagi eng mas'uliyatli bosqichda ruhiy ko'mak va ustoz-shogird

³²⁵ Esonov Z. Farg'ona vodiysi qishloq aholisining hunarmandchilik an'analari... – B. 160.

munosabatlarida ham ko‘rinish beradi. Hunar sirlarining bosqichma-bosqich o‘rgatilishi, rozilik va ruxsatni kutish kabi tamoyillar shogirdni kasbga mas‘uliyat bilan yondashishga o‘rgatadi. Shuningdek, marosimiy an‘analar jamoaviy e‘tiqod va pir-homiylar bilan ham bog‘liq bo‘lib, pir haqqi, ziyoratlar va qurbonlik marosimlari orqali hunarmandlar jamoasi birlashsa, marosimiy vaqt tartiblari va mehnat ketma-ketligi ish jarayonining izchil kechishini ta‘minlaydi. Bunday darajalar o‘zaro bog‘liq holda bir-birini to‘ldirib boradi. Ustaxona ichidagi tartib xumdon oldidagi xavf va mas‘uliyatni kamaytirsam, pir-homiy tizimi jamoaning birdamligini mustahkamlaydi, vaqt tartiblari esa ishning izchil davom etishiga xizmat qiladi.

Mazkur marosim va an‘analar sharoitida kulolchilik buyumlari ham jamiyat hayotida alohida maqom kasb etadi. Xum, ko‘za, tandir kabi buyumlarning turli turmush marosimlarida ramziy ahamiyatga ega bo‘lishi, ularning baraka timsoli sifatida qabul qilinishi kulolchilik mahsulotining oddiy maishiy buyumdan yuqoriroq ijtimoiy qadriyat darajasiga ko‘tarilishini ta‘minlaydi.

Rishton va boshqa kulolchilik maktablarida pir haqqiga idish ajratish yoki saylga olib borilgan buyumlarni ziyoratgohlarda qoldirish kabi odatlar esa buyumning marosimiy hayotdagi o‘rnini yanada mustahkamlaydi. Bunday sharoitda idish bozorga chiqariladigan mahsulot bo‘lib qolmay, nazr, sovg‘a, xayriya yoki jamoaviy xotirani ifodalovchi buyum sifatida ham ko‘rinish oladi.

Shuningdek, kulolchilikdagi marosimiy an‘analarni faqat diniy yoki folklor sifatida talqin qilish to‘g‘ri bo‘lmaydi. Aksincha, ular ustaxona ichidagi ijtimoiy tizimni barqarorlashtiradigan, kasbning jamiyatdagi obro‘sinini mustahkamlaydigan, hunarmandlar jamoasini birlashtiradigan, mehnat jarayonini tartibga soladigan va shogird tarbiyasini izchil yo‘lga qo‘yadigan amaliy tizim vazifasini bajaradi.

O‘zbek an‘anaviy hunarmandchiligi asrlar davomida rang-barang mahsulotlari bilan dunyo bozorlarida o‘z o‘rniga ega bo‘lib kelgan. Savdo-sotiq va madaniy aloqalarning kuchayishi esa hunarmandchilik buyumlariga bo‘lgan talabning ortishiga, shuningdek, ularni tayyorlash uslublarining ma‘lum darajada o‘zgarishiga ta‘sir ko‘rsatgan. Mazkur jarayonda kulolchilik alohida ajralib turadi, chunki, hunar qadimiy

tarixiy ildizlarga ega bo'lib, xalqning turli an'analari va urf-odatlarini o'zida mujassam etgan ramzlar tizimini shakllantirgan.

Kulolchilik shakllangan dastlabki davrlardanoq buyum yuzasida turli ramz va belgilar qo'llanib kelganligi, ular ajdodlarimizning olam, tabiat va koinot haqidagi tasavvurlarini ifodalaganligi anglanadi. Bunday bezaklar buyumni nafisligi bilan bir qatorda kimga yoki qaysi muhitga tegishli ekanini bildirgan, shu bilan birgalikda yovuz kuchlardan himoya qiluvchi ramziy ma'no ham kasb etgan. Ushbu jarayon ko'plab belgilar va bezak motivlari avloddan avlodga o'tib, bugungi kungacha ramziy shaklda yashab kelishini ta'minlamoqda.

Kulolchilikda uchraydigan ramzlarning xilma-xilligi va mazmuni ularning turli davr g'oyalari hamda tasavvurlarining mahsuliligini ko'rsatadi. Ayniqsa, hayot va tiriklikni asrovchi sirli kuchlar, olamning bosqichlari hamda tomonlari, koinot jismlariga oid falsafiy talqinlar kulolchilik bezaklarida uchrashi ta'kidlanadi³²⁶. Kulolchilikning san'at darajasiga ko'tarilishida bezaklarning o'rni yuqori bo'lganligi, diniy qarashlar ramzlar tizimiga uzluksiz ta'sir ko'rsatib kelganligi ham muhim jihat sifatida ko'rinadi³²⁷. Shu sababli, ramziy ma'nolar buyumning tashqi ko'rinishini izohlash bilan birga kulolchilik maktablari ichida kasbni anglash, ustoz-shogird tizimida bilimni uzatish, hududiy xotirani saqlash va o'zlikni ifodalash jarayonlari bilan ham uzviy bog'lanadi³²⁸.

Ilk kulolchilik buyumlari o'ziga xos shakli hamda yuzasiga tushirilgan bezaklari bilan ajralib turganligi, bezak esa buyumning tashqi ko'rinishini va mazmunini ham belgilaganligi qayd etiladi³²⁹. Ma'lumotlarga ko'ra, dastlabki kulollar tayyorlagan idishlar sakkiz bosqichli jarayondan o'tgan bo'lib, buyum yettinchi bosqichga yetganda unga bezak berilgan, oxirgi bosqichda esa buyum pishirilgan³³⁰.

Bezaksiz buyum bilan bezak tushirilgan buyum o'rtasidagi asosiy farq shundaki, bezak pishirishdan so'ng o'chmaydigan holatga keladi,

³²⁶ Davlatova S. O'zbek an'anaviy hunarmandchiligi tarixiy jarayonlar kontekstida... – B. 260; Гюль Э. Диалог культур в искусстве Узбекистана. Античность и средневековье. – Ташкент: PRINT-S, 2005. – С. 77–78.

³²⁷ Алиева С. Ш. Эстетика исламской поливной керамики Узбекистана // International scientific journal Grail of Science. – 2021. – №5. – С. 415.

³²⁸ Davlatova S. O'zbek an'anaviy hunarmandchiligi tarixiy jarayonlar kontekstida... – B. 368.

³²⁹ Лоллекова О. Локальная вариабильность в культуре и хозяйстве Джейтунских племён. – Ашхабат: Ёлым, 1988. – С. 98.

³³⁰ O'sha joyda.

ya'ni u buyum bilan birga saqlanib, uning ajralmas qismiga aylanadi³³¹. Shuningdek, bezak berish va buyumni pishirish jarayonining ana shu ketma-ketligi deyarli o'zgarmasdan bugungi kungacha davom etib kelayotganligi ham kulolchilik an'analarining uzluksizligini ko'rsatadi.

Bu o'rinda ramzlarning amaliy jihatlari ham yaqqol namoyon bo'ladi. Kulol buyumga bezak berar ekan, u chiroy yaratish bilan cheklanmaydi, buyumni ma'lum ma'noda tasniflaydi³³², uni muayyan maktab uslubiga bog'laydi, ayrim hollarda esa buyumga himoya mazmunini ham kiritadi.

Shuningdek, idishning rangi ham asosiy bezak unsurlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqotlar³³³da har bir hududda ma'lum ranglardan keng foydalanilganligi va aynan shu ranglar orqali kulolchilik maktablariga xos an'analar shakllanganligi ta'kidlanadi. Bunday tamoyil hozirgi kunda ham ko'plab kulolchilik markazlari faoliyatida ma'lum darajada saqlanib kelayotganligi qayd etiladi. Umuman olganda, hunarmandchilikning turli yo'nalishlarida hududiy bezak va ranglar tizimining shakllanishi madaniy jarayonning bir qismi bo'lib, kulolchilik ana shu jarayonning yaqqol namoyon bo'ladigan sohalardan biri sanaladi.

Ramzlarning vujudga kelishida insonning atrof-muhitni tasvirlash doirasidagi harakati asosiy omil sifatida ko'rsatiladi. Qoyatosh suratlarining paydo bo'lishi ham shunday ehtiyoj bilan izohlanib, qadimgi ajdodlar o'simliklar, hayvonlar va turmush tarzini tasvirlash orqali olamni qanday tasavvur qilganligini va bo'lib o'tgan voqealarni boshqalarga yetkazishga uringanligini ko'rsatadi³³⁴. Ushbu jarayondan ramzlar dastlab tasvir bo'lsa, keyinchalik belgiga aylanganligini tushunish mumkin.

Shakllar, bezaklar va ramzlar kishilar tomonidan ajralib turish yoki tanilish belgisi sifatida ham qo'llanib kelganligi, bunday belgilar avval mulkchilik xususiyatiga ega bo'lib, keyinchalik urug' belgisini yoki ustalarning shaxsiy imzosini bildirganligi ham atroflicha qayd

³³¹ O'sha joyda.

³³² Davlatova S. O'zbek an'anaviy hunarmandchiligi tarixiy jarayonlar kontekstida... – B. 260-bet; Гюль Э. Диалог культур в искусстве Узбекистана... – С. 77–78.

³³³ Janabayeva G. D. Arts of the peoples of Central Asia. – Washington: The George Washington University, 2019. – P. 8; Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton, Xorazm viloyati Xonqa, Buxoro viloyati G'ijduvon tumanlari. 2025- yil.

³³⁴ Кабиров А. Сармишсойнинг қоятошлардаги расмлар. – Тошкент: Фан, 1976. – Б. 22.

etilgan³³⁵. Dastlabki davrda muhrlar rasmiy ramzga aylangan bo'lsa, keyinchalik tamg'a sifatida mulkchilik hamda tegishlilikni ifodalovchi belgi o'laroq qo'llanib kelinganligi, turkiy xalqlar orasida bu tizim ayniqsa keng tarqalganligi ham ko'rsatiladi³³⁶. Bunday jihat kulolchilikda mualliflik va maktabga mansublik masalasini tushuntiradi.

Diniy tasavvurlar omili ham ramzlar shakllanishida muhim o'rin tutadi. Ilk e'tiqodiy qarashlar, zardushtiylik, buddaviylik, shomonlik va islom ta'sirida turli bezaklar va shakllar vujudga kelganligi qayd etiladi³³⁷. Masalan, zardushtiylikda tovus quyosh ramzi bo'lsa, islomiy talqinda u jannat qushi yoki baxt qushi sifatida gavdalanishi keltiriladi. Tovus va boshqa qushlar tasviri bugungi kunda ham buyum bezashda qo'llanilishi ushbu mulohazalarni tasdiqlaydi. Shuningdek, humo timsolining shomonlikdagi Umay ona bilan bog'lanishi haqidagi qarashlarni ham tadqiqotlardan kuzatish mumkin³³⁸. Bundan shuni tushunish mumkinki, ramzlar bir yo'nalishda qotib qolmagan³³⁹, turli davrlar dunyoqarashi bilan talqin qilinib bugungi kungacha yetib kelgan.

Ramzlarning yana bir omili ijtimoiy holatni bildiruvchi bezaklarning shakllanishidir. Bunday bezaklar qadimdan shaxsiy, hukmron sulola yoki yuqori tabaqa vakillari buyumlarini bezashda ishlatilganligi, devoriy suratlarda hukmdorlar va yuqori tabaqa vakillari tasvirlangan liboslarda o'simlik yoki hayvon ko'rinishida ramzlar uchrashini ham kuzatish mumkin³⁴⁰. Qush yoki arslon kabi tasvirlarning hukmdorlar buyumlarida qo'llanishi ham shu ijtimoiy belgining bir ko'rinishidir³⁴¹. Mazkur dalillar kulolchilikdagi ramzlar xalqona bezak bo'lishi bilan birga ijtimoiy tabaqalanish, mavqe va

³³⁵ Аскарлов А. Сапаллитепа... – С. 103.

³³⁶ Махмуд Қошғарий. Девону луғотит турк. 3-жилд. – Тошкент: Фан, 1963. – Б. 167; Davlatova S. O'zbek an'anaviy hunarmandchiligi tarixiy jarayonlar kontekstida... – В. 260; Гюль Э. Диалог культур в искусстве Узбекистана... – С. 77–78.

³³⁷ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani. 2025-yil.

³³⁸ Boboyorov G'. G'arbiy turk xoqonligi davlat tuzumi. – Toshkent: Yangi nashr, 2018. – В. 119.

³³⁹ Davlatova S. O'zbek an'anaviy hunarmandchiligi tarixiy jarayonlar kontekstida... – В. 260; Гюль Э. Диалог культур в искусстве Узбекистана... – С. 77–78.

³⁴⁰ Luuk E. Symbol and it's evolution / The Evolution of Language: Proceedings of the 12th International Conference (EVOLANGXII). Ed. Christine Cuskley; Molly Flaherty; Hannah Little; Luke McCrohon; Andrea Ravignani; Tessa Verhoef. Evolang 12 Organizing Committee. 2018. – P. 258–269.

³⁴¹ Альбаум Л. И. Живопись Афрасияба. – Ташкент: Фан, 1975. – С. 41.

rasmiylikning ham ma'lum ko'rinishlarini avloddan avlodga olib o'tganligini ko'rsatadi.

O'zbek hunarmandchiligi, xususan, kulolchilikdagi bezaklar kelib chiqishi va shakliga ko'ra bir necha guruhga bo'linadi. Tadqiqotlar³⁴²da ular xandasaviy, o'simliksimon, hayvonlar va inson shakliga oid, shuningdek, alohida qismlar birlashuvidan tashkil topgan butun shakllar tarzida tasniflanadi. Bunday tasnif kulolchilik bezaklarini o'ziga xos til sifatida tushunishga imkon yaratadi. Buning sababi, har bir guruh doirasida ma'lum ramziy mavzular mujassam bo'lib, ularning buyum yuzasida qo'llanishi hududiy kulolchilik maktablarining didi, ustoz-shogird an'analari hamda muayyan davrga xos talqinlar bilan bog'liq holda shakllangan.

Dastavval, xandasaviy ramzlarga to'xtalib aytish mumkinki, ular eng qadimiy bezak turlaridan biri sifatida e'tirof qilinadi. Ularga doira, uchburchak, romb, to'g'ri va to'lqinli chiziqlar, shuningdek, koinot jismlarini ifodalovchi qirrali shakllar kirishi qayd etiladi³⁴³. Namozgoh yodgorligidan topilgan sopol buyumlardagi bezaklar turkman gilamdo'zlik naqshlarini eslatishi, xandasaviy bezaklarning ming yillar davomida boshqa hunarmandchilik sohalariga ham kirib borganligi haqidagi mulohazalarni tasdiqlaydi. Aytish mumkinki, xandasaviy naqshlar umumiy madaniy naqsh tizimining tayanch qatlamini tashkil qilgan. Dala tadqiqotlari hozirda ham G'ijduvon, Urgut, Rishton, Andijon va Horazm kulolchilik maktablarida xandasaviy ramzlardan keng qo'llanilayotganligini ko'rsatadi³⁴⁴.

Uchburchak shakli ham qadimiy belgilardan biri hisoblanib, tadqiqotlarda uning neolit davridan boshlab bezak sifatida qo'llanilganligi hamda bugungi kunda ham mazmunan boyigan holda saqlanib kelayotganligi qayd etiladi³⁴⁵. Dastlab bunday belgi tog' timsoli bilan bog'langan bo'lib, ko'plab xalqlarda moddiy dunyo bilan ruhlar olami o'rtasidagi bog'lanishni ham anglatganligi ham e'tirof qilingan³⁴⁶.

³⁴² Davlatova S. O'zbek an'anaviy hunarmandchiligi tarixiy jarayonlar kontekstida... – B. 260; Гюль Э. Диалог культур в искусстве Узбекистана... – С. 77–78.

³⁴³ Гюль Э. Диалог культур в искусстве Узбекистана... – С. 77–78.

³⁴⁴ Dala yozuvlari: Buxoro viloyati G'ijduvon, Samarqand viloyati Urgut, Farg'ona viloyati Rishton, Xorazm viloyati Xonqa tumanlari. 2025-yil.

³⁴⁵ Jung C. G., von Franz M. L., Henderson J. L., Jacobi J., Jaffe A. – New York, 1988. – P. 232.

³⁴⁶ Cirlot J. E. A dictionary of symbols. Second edition. – London, Routledge, 1971. – P. 16 p.; Burckhardt T. Foundations of Oriental Art & Symbolism. – Bloomington: Indiana, 2009. – P. 56.

Shuningdek, ayrim manbalarda davlat rahbarining muhri ham uchburchak shaklida bo'lganligi haqidagi ma'lumotlar keltiriladi³⁴⁷. Bunday jarayonlar uchburchak shaklining tabiat manbalari bilan bog'liqligi, uning hokimiyat va rasmiylik ramziga aylanganligini belgilaydi.

O'zbek madaniyatida uchburchak shaklining turli ramziy ma'nolari mavjudligi batafsil yoritiladi. Uchi yuqoriga qaratilgan uchburchak olov va erkaklik ibtidosi bilan bog'langan bo'lsa, uchi pastga qaratilgan uchburchak g'or, suv, tog'lardan oshish, hosildorlik hamda ayollik ibtidosini ifodalagan. Teng tomonli uchburchak esa ilohlar, uyg'unlik va mutanosiblik timsoli sifatida talqin qilingan³⁴⁸.

Turkiy xalqlar tasavvurida Umay ona tasvirining bosh qismida uchburchak shaklidagi toj bilan ifodalanishi ham bu shaklning qadimgi e'tiqodlar bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatadi³⁴⁹. Islom dini kirib kelishi bilan uchburchak shakli tumor ko'rinishida keng tarqalib, madaniyatdagi muhim bezak unsurlaridan biriga aylanganligi ham qayd etiladi³⁵⁰. Shu tariqa, uchburchak bir tomondan, qadimiy tabiat ramzi sifatida shakllangan bo'lsa, ikkinchidan, diniy va ijtimoiy muhit ta'sirida talqin qilinib, turli davrlarda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan barqaror motiv sifatida yashab kelgan.

Doira shakli ham o'zbek kulolchiligida shakl va bezak sifatida qo'llangan asosiy ramzlardan biri bo'lib kelgan. Doiraning eng qadimiy qoyatosh suratlarida turli chizgilar ko'rinishida, turar joy va bosh kiyim shakllanishida ham uchrashi ko'rsatiladi³⁵¹. Turli madaniyatlarda doira odatda quyosh, osmon va hayot davomiyligini ifodalovchi ramz sifatida talqin qilingan³⁵². Ayrim qadimiy tasavvurlarda jannatga kirish

³⁴⁷ Davlatova S. O'zbek an'anaviy hunarmandchiligi tarixiy jarayonlar kontekstida... – B. 260.

³⁴⁸ Davlatova S. O'zbek an'anaviy hunarmandchiligi tarixiy jarayonlar kontekstida... – B. 261.

³⁴⁹ Чибодаева М. П. Образ богини Умай (Ымай) в изобразительном и декоративном искусстве Хакасии. – Абакан: Хакасское книжное издательство, 2019. – С. 20.

³⁵⁰ Исамиддинов М. Х. Истоки городской культуры Самаркандского Согда (проблемы взаимодействия культурных традиций в эпоху раннежелезного века и в период античности). – Ташкент, 2001. – С. 54.

³⁵¹ Наскальное искусство в Центральной Азии. Тематическое исследование. – Paris, ICOMOS, 2011. – 244 с.; Раззоков Ф. А. Строительные комплексы древнеземледельческого поселения Саразм в IV–III тыс. до н. э. – Санкт-Петербург, НКТ, 2016. – С. 11.; Морозова А. С. Традиционная народная одежда туркмен / Традиционная одежда народов Средней Азии и Казахстана. – Москва: Наука, 1989. – С. 55–56.

³⁵² Bardzinska-Bonenberg T. Ring-and-circle, symbolical and practical meaning of the form in town planning and architecture / 11th CTV back to the sense of the city. 11th International Congress Virtual City and Territory. – Krakow, 2016. – P. 38; Frutiger A. Signs and Symbols. Their design and meaning. – New York, 1989. – P. 27.

eshigining ham doira shaklida tasvirlanganligi haqidagi qarashlar uchraydi.

Bugungi kun kulolchilik maktablarida esa doira shakli, avvalo, olam haqidagi falsafiy qarashlar bilan bog'lanib, markaz tushunchasini ham anglatadi. Shu bois buyum yuzasida doira ichiga boshqa ramzlar joylashtirilib, bezakning asosiy tuzilmasi shakllantiriladi³⁵³. Bunday usul faqat kulolchilikda emas, balki mato to'qish va kashtachilik san'atida ham keng qo'llanib, doiraning umumiy naqshni jamlovchi bezak shakli sifatidagi o'rnini ko'rsatadi.

To'rtburchak shakli ham ramziy bezak tizimining muhim unsurlaridan biri hisoblanib, turli xalqlar tasavvurida u dunyoning to'rt tomoni, moddiy olam yoki yer timsoli bilan bog'langan. Xususan, shimol, janub, g'arb va sharq yo'nalishlarini anglatgan³⁵⁴. Shuningdek, u hudud, chegara va barqarorlik tushunchalari bilan ham bog'langan, ayrim qadimiy qarashlarda esa erkaklik ibtidosi ramzi sifatida ham talqin qilingan³⁵⁵.

O'zbek madaniyatida xandasaviy shakllar uyg'unlik va tartib timsoli sifatida tushunilgan bo'lib, me'morchilik bezagida ham bunday shakllardan keng foydalanilgan. Kulolchilikda esa to'rtburchak ko'pincha mayda katakchalar yoki chiziqli bezaklar ko'rinishida qo'llanilmoqda, ayrim hollarda esa boshqa naqshlarni joylashtirish uchun chegaraviy yoki asosiy maydon yaratish vazifasini bajarmoqda.

Hududiy maktablar faoliyatida ham bunday shaklning qo'llanishi turlicha namoyon bo'ladi. Masalan, Rishton kulolchiligida xandasaviy naqshlar har doim asosiy bezak vazifasini bajarmay, ko'proq kompozitsion chegara yoki boshqa naqshlarni ajratuvchi unsur sifatida ishlatilganligi kuzatiladi³⁵⁶. Xorazm kulolchiligida esa to'rtburchak va boshqa xandasaviy shakllar bezak tizimining faol elementi sifatida qo'llangan³⁵⁷. Shu tariqa, hududiy farqlar aniq ko'rinadi, ya'ni ayrim maktablarda xandasaviy shakllar bezakning asosiy tili bo'lib xizmat qilsa, boshqalarida ular ko'proq naqsh tuzilishini tartibga soluvchi unsur sifatida namoyon bo'ladi. To'rtburchakning romb ko'rinishi

³⁵³ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton, Samarqand viloyati Urgut tumanlari. 2025-yil.

³⁵⁴ Fletcher R. The square // NEXUS NETWORK JOURNAL. – 2005. – Vol. 7. – №2. – P. 37.

³⁵⁵ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani. 2025-yil.

³⁵⁶ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani. 2025-yil.

³⁵⁷ Dala yozuvlari. Xorazm viloyati Xonqa tumani. 2025-yil.

eneolit davridan hosildorlik va serfarzandlikni bildirganligi qayd etiladi. Bu ham ramzning ma'no qatlami davrlar davomida chuqurlashganligini, shaklning o'zi saqlangan holda talqini kengayganligini ko'rsatadi³⁵⁸.

Xandasaviy ramzlar tarkibida chiziqli belgilar ham alohida o'rin tutadi. Farg'ona vodiysi qadimgi davr kulolchiligida chiziqli bezaklar boshqa ramzlarga nisbatan kengroq qo'llanganligi qayd etiladi³⁵⁹. Jez davrida sopol buyumlar sirtiga chiziqli ramzlar tushirilgan namunalarning ko'pligi, chiziqli belgilar qoyatosh suratlarda ham ma'no anglatgan chizgi sifatida uchrashi, ayrim madaniyatlarda bu chiziqlar ilk yozuv shakllariga asos bo'lganligi keltiriladi³⁶⁰. Kuzatuv natijalariga ko'ra, chiziqli naqshlar Urgut kulolchilik maktabining asosiy bezak turi bo'lib kelgan va bugungi kunda ham keng qo'llanilmoqda³⁶¹.

Kulolchilik buyumlarida tik, kesishgan, xochsimon yoki siniq ko'rinishlar uchrashi, Xumbuztepa va boshqa yodgorliklardan shunday idishlar topilganligi qayd etiladi³⁶². Bunday ma'lumotlar chiziqning kulolchilikda faqat bezak emas, balki belgilash, hisoblash, tegishlilik va hatto qadimgi yozuv jarayonlari bilan bog'liq kod bo'lganligini ko'rsatadi³⁶³.

O'zbekistonning bugungi kun kulolchilik maktablarida keng qo'llanilayotgan islmiy ramzlar insonning tabiat bilan yaqinligi va tabiatdagi o'simliklar tasvirini bezak tarzida chizishi natijasida shakllangan guruh sifatida tushuniladi. Termachilik, keyinchalik esa dehqonchilik va bog'dorchilik kabi ho'jalik yo'nalishlari kulolchilik ramzlarida ham aks etganligi hamda ushbu ramzlar chuqur falsafiy

³⁵⁸ Исамиддинов М. Х., Хасанов М. Х. История древнего и средневекового керамического производства Нахшаба. – Ташкент, 2000. – С. 12.

³⁵⁹ Литвинский Б. А. Керамика из могильников Западной Ферганы. – Москва: Восточной литературы, 1973. – С. 161.

³⁶⁰ Аскарлов А. Сапаллитепа... – С. 74; Loring M., Loring L. Pictographs & petroglyphs of the Oregon country. Part I & II. Second edition. – Los Angeles: University of California, 1996 – P. 50.; Evans A. J. Cretan pictographs and prae-phoenician script. – London, 1895. – P. 84.

³⁶¹ Dala yozuvlari. Samarqand viloyati Urgut tumani. 2025-yil.

³⁶² Shaydullayev Sh., Shaydullayev A. Turonning eng qadimgi yozuv tizimi. – Toshkent: Fan, 2024. – B. 21.; Баратов С. Р. Знаки на керамических изделиях в Древнем Хорезме / Тамги доисламской Центральной Азии. – Самарканд: МИЦАИ, 2019. – С. 48–49.

³⁶³ Литвинский Б. А. Керамика из могильников Западной Ферганы... – С. 161; Evans A. J. Cretan pictographs and prae-phoenician script... – С. 84.

mazmunni mujassam etganligi tadqiqotchilar tomonidan qayd etilgan³⁶⁴.

Ilk o'simlik ko'rinishidagi ramzlar sifatida archa yoki hayot daraxti tasvirlari ko'rsatiladi. Joytun hududi iqlim sharoiti, qurg'oqchilikka moslashgan o'simliklar mavjudligi, doimiy yashillikni saqlovchi daraxtlarning dastlabki ramzlarga aylanishi bilan izohlanadi³⁶⁵. "Hayot daraxti" ko'p xalqlarda saqlanib kelgan muhim ramz bo'lib, turkiy tasavvurda dunyo daraxti muqaddas tog'da o'sganligi, buddaviylikda Budda bodi daraxti doirasida oliy bilimga erishganligi qayd etiladi³⁶⁶. Kuzatish mumkinki, o'simliksimon ramzlar kulolchilikda hayot davomiyligi, baraka va yangilanish g'oyalarini ifodalovchi muhim bezak unsurlaridan biri sifatida shakllangan. Bugungi kunda ham deyarli barcha kulolchilik maktablarida ana shu o'simliksimon motivlardan keng foydalanib kelinadi.

Xususan, Rishton kulolchilik maktabida islamiy naqshlar moviy, yashil va oq ranglar uyg'unligida ko'proq gul va novda shakllarida tasvirlanib, buyum yuzasida jonli, harakatchan kompozitsiyalar hosil etadi. G'ijduvon kulolchiligida esa o'simliksimon bezaklar ko'pincha geometrik shakllar bilan uyg'unlashgan holda, soddaroq, ammo mazmunan barqaror kompozitsiyalar tarzida qo'llanadi. Shahrisabz kulolchilik maktablarida gul va barg shakllari ko'proq an'anaviy islamiy bezaklar bilan birlashib, mayda elementlardan tashkil topgan murakkab kompozitsiyalarni yuzaga keltiradi.

Samarqand kulolchiligida o'simliksimon bezaklar ko'pincha markaziy kompozitsiya atrofida joylashib, idish yuzasida muvozanat va uyg'unlik hissini kuchaytiradi. Xorazm kulolchilik maktabida esa bezaklarda o'simlik shakllari ba'zan soddalashtirilgan, ba'zan esa xandasaviy naqshlar bilan qo'shib, qat'iy ritmik tuzilmani hosil etadi. Toshkent va Farg'ona vodiysining ayrim markazlarida ham o'simliksimon bezaklar an'anaviy naqsh tizimining muhim qismi

³⁶⁴ Пугаченкова Г. А., Ремпель Л. И. История искусств Узбекистана с древнейших времён до середины девятнадцатого века. – Москва: Искусство, 1965. – С. 164.

³⁶⁵ Harris D. R. Investigating early agriculture in Central Asia: new research at Jeitun, Turkmenistan // *Antiquity*. – 1993. – №67. – P. 6.; Массон В. М. Поселение Джейтун (проблема становления производящей экономики) / *Материалы и исследования по Археологии СССР*. – №180. – Ленинград: Наука, 1971. – С. 35.

³⁶⁶ Turdimov Sh. Xalq qo'shiqlarida ramz. – Toshkent: Fan, 2020. – B. 55.; Burckhardt T. *Foundations of Oriental Art & Symbolism...* – P. 53.

sifatida davom etib, hududiy did va ustoz-shogird an'analari orqali boyib bormoqda.

Shu tariqa, o'simliksimon ramzlar kulolchilik maktablarida bezak unsuri bo'lishi bilan birga tabiat, hayot davomiyligi va baraka haqidagi qadimiy tasavvurlarning davomiy ifodasi sifatida yashab kelmoqda. Har bir maktab bu ramzlarni o'ziga xos uslubda talqin qilsada, ularning asosiy mazmuni – hayotiylik, yangilanish va uzluksizlik g'oyasi – umumiy madaniyat ko'rinishi sifatida saqlanib qolmoqda.

Kulolchilik maktablarida lola, nilufar, anor, bodom, qalampir, barg kabi motivlarning turli ko'rinishlari borligi, ayrimlari asrovchi xususiyatga ko'ra keng qo'llanganligi qayd etiladi³⁶⁷. Ayniqsa, anor serhosillik va serfarzandlik belgisi sifatida qadimdan talqin qilinganligi, Anaxita haykalchasida anor hosildorlik ramzi sifatida tasvirlanganligi keltiriladi³⁶⁸. Hozirgi kunda anor tasviri kulolchilik buyumlarida zamonaviy talqinda ham qo'llanilmoqda. Masalan, ayrim buyumlar yuzasida katta va kichik anor tasvirlari birgalikda ishlatiladi. Axborotchilarning izohlashicha, katta anor ota-onaning timsoli sifatida tushunilsa, uning atrofida joylashtirilgan kichik anorlar farzandlar hamda avlodning davomiyligini anglatadi. Shu tariqa, anor tasviri nafaqat bezak unsuri, balki oilaviy birlik, baraka va nasl davomiyligini ifodalovchi ramziy obraz sifatida talqin qilinmoqda³⁶⁹.

Bodom motivi ham ko'plab xalqlarda muhim bezak bo'lib, yovvoyi bodom eng kuchli asrovchi ramzlardan sanalganligi, bunga uning juda achchiqqligi sabab bo'lganligi qayd etiladi³⁷⁰. Qalampir ramzi esa yuzdan ortiq ko'rinishga ega bo'lib, kulolchilik, xususan, Rishtonda yetakchi asrovchi bezak sifatida beriladi³⁷¹. Qalampir motivining suzanalar va bosh kiyimlarda ham muhim bezak bo'lishi keltiriladi³⁷². Bular

³⁶⁷ Гюль Э. Сады небесные и сады земные. Вышивка Узбекистана: скрытый смысл сакральных текстов. – Москва: ИД Марджани, 2013. – С. 34.

³⁶⁸ Hakimov A. O'zbekiston san'ati tarixi. Qadimgi davr, o'rta asrlar, hozirgi zamon. – Toshkent: Zilol buloq, 2022. – B. 54.

³⁶⁹ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani. 2024-yil.

³⁷⁰ Гюль Э. Сады небесные и сады земные. Вышивка Узбекистана... – С. 35.

³⁷¹ Davlatova S. O'zbek an'anaviy hunarmandchiligi tarixiy jarayonlar kontekstida... – B. 122.; Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton shahri. 2025-yil.

³⁷² Sukhareva O. A. Suzani. Central Asian decorative embroidery. – Tashkent: IICAS, SMI-ASIA, 2011. – P. 90.; Shomirzaev M. Local features of the traditional embroidery of the Ferghana valley // European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2019. – Vol. 7. – №12. – P. 971.

kulolchilik ramzlarining boshqa hunarmandchilik turlari bilan umumiy ma'no hosil qilganligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Qolaversa, zamonaviy ustalar tomonidan qalampir shakli kichik laganlar yuzasida bo'rtma ko'rinishda tasvirlangan buyumlar ham tayyorlanmoqda³⁷³. Bunday mahsulotlar, asosan, mintaqa madaniyatida qalampirning asrovchi, yomon ko'z va salbiy ta'sirlardan himoya qiluvchi timsol sifatida talqin qilinishi bilan izohlanadi. Shu bois, bunday turdagi buyumlar ko'proq sayyohlar uchun esdalik sovg'a sifatida tayyorlanib, mahalliy ramziy tasavvurlarni zamonaviy bozorbop mahsulot shaklida ifodalashga xizmat qilmoqda.

Barg ramzi ko'plab yodgorliklardan topilganligi, u to'kinlik va bahorgi uyg'onish tasavvurlarini bildirishi bilan birga, umrning tugashi, o'lim mazmunini ham anglatganligi qayd etiladi³⁷⁴. Bu borada Samarqand viloyati Urgut tumanida faoliyat yuritib kelayotgan Abloqulovlar sulolasi kulolchilik an'anasini misol sifatida keltirish mumkin. Ushbu maktab vakillari tayyorlaydigan kulolchilik buyumlarining ko'p qismida barg ramzi keng qo'llanadi. Gulli, bargsimon va olma tasvirlari birgalikda ishlatilgan kompozitsiyalar esa hayotning boshlanishi va yakunlanishini ifodalovchi ramziy mazmunda talqin qilinadi. Shu tariqa, islmiy ramzlar faqat go'zal gul emas, balki hayotning davom etishi haqidagi murakkab tasavvurlarni buyum yuzasida aks ettiradi.

Kulolchilik maktablarida qayta tiklanib, bugungi kunda zamonaviy ko'rinishda qo'llanilayotgan muhim yo'nalishlardan biri samoviy ramzlar bilan bog'liq bezaklardir. Samoviy ramzlarning shakllanishi qadimgi davrlardan boshlab insonning osmon jismlarini kuzatishi, tabiat hodisalari va ularning inson hayotiga ta'sirini anglashga bo'lgan intilishi bilan izohlanadi. Qadimgi sopol buyumlarda quyosh, oy va yulduz tasvirlari uchrashi, oy ramzi turli shakllarda aks ettirilganligi, yarim oy ko'rinishi esa ayrim hollarda belgi yoki tamg'a vazifasini bajargan qayd etiladi³⁷⁵. Xususan, yulduz ramzi Turon

³⁷³ Dala yozuvlari. Xorazm viloyati Urganch shahri. 2025-yil.

³⁷⁴ Гюль Э. Диалог культур в искусстве Узбекистана.... – С. 19.; Jabbarov R. R. Amaliy bezak san'ati. – Toshkent, LESSON PRESS, 2023. – B. 42.; Frutiger A. Signs and Symbols. Their design and meaning.... – P. 254.

³⁷⁵ Davlatova S. O'zbek an'anaviy hunarmandchiligi tarixiy jarayonlar kontekstida... – B. 269.; Аскарлов А. Сапалитепа... – С. 169.

kulolchiligida alohida o'rin tutganligi, janubiy hududlarda u ko'pincha sakkiz qirrali shaklda, ayrim hollarda esa xochsimon bezak bilan uyg'un holda qo'llanganligi qayd etiladi³⁷⁶. Qadimiy manbalarda yulduzlar orqali yo'l topish faoliyati keng tarqalganligi ham keltiriladi. Turkiy xalqlar tasavvurida qutb yulduzi Oltin qoziq deb atalgan, Yetti qaroqchi yulduzlar turkumi esa yo'l topishda muhim mezon bo'lib xizmat qilgan³⁷⁷.

Abu Bakr Narshaxiyning "Buxoro tarixi" asarida Buxoro hukmdori saroyini Yetti qaroqchi shakliga moslab qurdirgach, doimo g'alaba qozonganligi haqidagi rivoyat ham yulduz motivining g'alaba timsoli sifatida talqin qilinganligini ko'rsatadi³⁷⁸. Shuningdek, Hulkar yulduzi ham g'alaba ramzi sifatida tushunilib, bunday belgi quvazifalar va ot yopig'ichlarini bezashda qo'llanganligi qayd etiladi³⁷⁹. Yulduzlarni amaliy ahamiyatga ham ega bo'lgan. Ular orqali fasllar almashinuvi aniqlanib, chorvachilik va dehqonchilik ishlarini rejalashtirish imkoniyati yaratilgan. Shu bilan birga, turkiy xalqlar orasida osmon jismlarining xalqona nomlari shakllanganligi ham qayd etiladi³⁸⁰.

An'analarni qayta tiklash jarayonida an'anaviy kulollar ijodida samoviy ramzlardan foydalanish yana kengaya boshlaganligi kuzatiladi. Xususan, rishtonlik usta G'ofurjon Bobojonov bezaklarida yarim oy tasvirining qo'llanishi uchrasa, Andijon shahrida ijod qilayotgan Mirzabahrom Abduvahobov hamda Madir kulolchilik maktabi davomchisi Odil Matchonov ishlarida yulduzsimon bezaklarning ishlatilishini kuzatish mumkin. Bunday holat samoviy ramzlarning zamonaviy kulolchilikda ham an'anaviy mazmunini saqlagan holda davom etayotganligini ko'rsatadi³⁸¹. Bir so'z bilan aytganda, samoviy ramzlar kulolchilik bezaklarida ham e'tiqodiy tasavvurlar, ham amaliy bilimlarning izlari sifatida uzoq vaqt davomida yashab kelmoqda.

³⁷⁶ Исамиддинов М. Х., Хасанов М. Х. История древнего и средневекового керамического производства Нахшаба... – С. 160.; Zohir A'lam. Qadimgi tarixchilar O'rta Osiyo haqida. – Toshkent: Yurist-media markazi, 2008. – B. 98.

³⁷⁷ Jo'rayev M., Rasulova Z. Mif, marosim va ertak. – Toshkent, Mumtoz so'z, 2014. – B. 133–134.

³⁷⁸ Абу Бакр Муҳаммад ибн Жаъфар Наршахий. Бухоро тарихи. – Тошкент: Шарқ баёзи, 1993. – Б. 29.

³⁷⁹ Al-Utbiy Abu Nasr Abduljabbor ibn Muhammad. Tarixi Yaminiy. – Toshkent, 2023. – B. 371.

³⁸⁰ Нарзикулов А. Дехкон, богбон ва чорвадор таквими. – Тошкент: Мехнат, 1991. – Б. 8.; Махмуд Кошгарий. Девону луғотит турк. III жилд. – Тошкент: Фан, 1963. – Б. 47.

³⁸¹ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani. 2025-yil.

Kulolchilik bezaklarida suv manbai bilan bog'liq ramzlar ham kuzatiladi. To'liqinsimon chiziqlar odatda hayot manbai hisoblangan suvni anglatadi. Naxshab shahar xarobalaridan topilgan ayrim bezakli sopol buyumlarda ham suv ramzi tasvirlanganligi qayd etiladi³⁸².

Axborotchining fikriga ko'ra, to'liqinsimon naqshlar idishning yuqori qismida ichki chiziqni belgilash uchun ham ishlatilganligi, bunday chiziq idish sig'imini ko'rsatuvchi amaliy o'lchov vazifasini bajargan³⁸³. Ko'rinib turibdiki, suv ramzi hayot manbai haqidagi qadimiy tasavvurlarni ifodalash bilan bir qatorda buyumning amaliy vazifasi bilan ham uyg'unlashgan³⁸⁴.

Tog' ramzi ham bugungi kulolchilikda keng qo'llanilib kelinmoqda. Farg'ona vodiysi qadimgi davr kulolchiligida uchburchaksimon takrorlanuvchi bezaklar ustun bo'lganligi, bunday motiv tog' tasavvuri bilan bog'liqligi qayd etiladi³⁸⁵. Tog'lar irmoq va soylarga manba bo'lganligi, dastlabki manzillarning ko'pi tog' yonbag'rida joylashganligi sababli tog' motivi hayot va makon xotirasining bir qismi sifatida qaralgan.

Kulolchilik bezaklarida hayvonot olamiga oid ramzlar ham muhim o'rin tutadi. Panjikent hududidan hayvon boshi shaklida ishlangan dastali idishlar topilganligi ma'lum bo'lib, bunday buyumlar zoomorf naqshlar kabi asrovchi, himoya mazmuniga ega bo'lganligi qayd etiladi³⁸⁶. Shuningdek, Qovunchi madaniyati ga oid topilmalarda idish dastalari chetiga qo'y boshi tasviri ishlanishi xos jihat sifatida ko'rsatiladi³⁸⁷.

Farg'ona vodiysi hududida esa qo'chqor shoxi motivi keng tarqalgan bo'lib, V–VII asrlarga oid ayrim idish tutqichlarida ham ushbu bezak tez-tez uchrashi qayd etiladi³⁸⁸. Sirlangan idishlar paydo bo'lishi bilan hayvon tasvirlari bilan bezash an'anasi yanada kengayganligi,

³⁸² Исамиддинов М. Х., Хасанов М. Х. История древнего и средневекового керамического производства Нахшаба... – С. 59.

³⁸³ Dala yozuvlari. Andijon viloyati Oltinko'l tumani "Jalabek" MFY. 2025-yil.

³⁸⁴ Исамиддинов М. Х., Хасанов М. Х. История древнего и средневекового керамического производства Нахшаба... – С. 59.; Ильясова С. Р. Кашинная керамика Ташкента XV–XVI вв. // История и археология Турана. – 2017. – №3. – С. 375.

³⁸⁵ Литвинский Б. А. Керамика из могильников Западной Ферганы... – С. 214.

³⁸⁶ Соколовская Л. Ф. Неглазуванная керамика средневекового Самарканда. – Самарканд: МИЦАИ, 2015. – С. 62.

³⁸⁷ Исомиддинов М. Сополга битилган тарих. – Тошкент: Фан, 1993. – Б. 33.

³⁸⁸ Жабборов И. Ўзбеклар: турмуш тарзи ва маданияти. – Тошкент: Ўқитувчи, 2003. – Б. 46–47.; Маршак Б. И. Керамика Согда V–VII веков. – Санкт-Петербург, 2012. – С. 138–139.

o'rtta asrlarda esa qush obrazi eng ko'p qo'llanilgan ornamentlardan biriga aylanganligi ta'kidlanadi³⁸⁹.

Shuningdek, X asrga oid buyumlarda qanotli jonzotlar, jumladan, it, bo'ri va senmurv kabi tasvirlarning qo'llanganligi ham ma'lum³⁹⁰. Bularning barchasi zoomorf motivlar diniy-mifologik tasavvurlar bilan birga, estetik qarashlar va kulolchilik maktablari uslubining ajralmas qismiga aylanganligini ko'rsatadi³⁹¹.

Ayrim zoomorf motivlar sinkretlashuv³⁹² natijasida asl shaklini yo'qotib, o'simlik ko'rinishiga o'tgan hollari ham qayd etiladi. Masalan, bodom naqshi zardushtiylikdagi yaxshilik ruhi farnga tegishli qanot talqini bilan bog'lanishi keltiriladi³⁹³. Bunday misol zoomorf va islmiy motivlar o'rtasida o'tish zonalari borligini ko'rsatadi, ya'ni ramzlar qat'iy ajralib ketmagan, madaniy tafakkurda bir-biriga o'tib turgan³⁹⁴.

Ba'zi hayvon tasvirlari ma'lum hududning ramzi sifatida ham qo'llanilgan. Masalan, Quvadan topilgan tuya haykalchasi, ilk o'rtta asrga oid Farg'ona tangalarida ikki o'rkachli tuya tasvirining uchrashi, Panjikent devoriy suratlaridan birida hukmdorning tuya shaklidagi tutqichni ushlab turganligi kabi dalillar tuya motivining davlat ramzi va e'tiqodiy belgi darajasiga ko'tarilganligini ko'rsatadi³⁹⁵.

Xorazm hududida esa baliq tasvirlari keng qo'llanilgan bo'lib, Mezdaxon kulolchilik an'analarida ham baliq motivlari uchraydi, ayrim kosalar tubiga suzib ketayotgandek tasvirlangan baliqlar ishlanganligi qayd etiladi³⁹⁶. Dalvarzintepadan topilgan ilon shaklidagi tumorlar, kishnab turgan ot haykalchalari hamda idish yuzasiga ilon tasvirlarini

³⁸⁹ Исомиддинов М. Сополга битилган тарих... – Б. 42.; Abdurahmonov I. IX–XII asrlar san'atida mifologik mavzular tizimi // O'zDSMI xabarlar. – 2018. – №3. – В. 65.

³⁹⁰ Азбелев П. П. Древние кыргызы. Очерки истории и археологии... – С. 104.

³⁹¹ Abdurahmonov I. IX–XII asrlar san'atida mifologik mavzular tizimi... – В. 65.; Байпаков К. М., Терновая Г. А. О мифологических животных и «зооморфном коде» вселенной по материалам коллекции художественного металла из средневекового города Невакет // Археологическая архитектура, древние искусство и религия. – 2006. – №1. – С. 109.

³⁹² Xalq amaliy san'ati va bezak tizimida turli hayvonlarga xos tasviriy belgilar, ramziy ma'nolar hamda badiiy shakllarning o'zaro qo'shilib ketishi natijasida yangi kompozitsiyaviy motivlarning yuzaga kelish hodisasi hisoblanadi.

³⁹³ Uzbek Embroideries and Carpets in Foreign Collections. Authored by E. Gyul. Series Cultural Heritage of Uzbekistan / Edited by A. Abdukhalikov, E. Rtveladze. – Tashkent, 2017. – P. 9.; Байпаков К. М., Терновая Г. А. О мифологических животных и «зооморфном коде» вселенной... – С. 109.

³⁹⁴ Uzbek Embroideries and Carpets in Foreign Collections... – P. 9.

³⁹⁵ Boboyorov G', G'oyibov B., Kubatin A. O'rtta Osiyo bitiklari. Sug'diy yozma yodgorliklar. – Toshkent: Tafakkur avlodi, 2020. – В. 126.

³⁹⁶ Саипов С. Т. Неполиванная керамика Средневекового Хорезма. – Нукус, 2015. – С. 52.; Ильсоева С. Р. Кашинная керамика Ташкента XV–XVI вв. // История и археология Турана. – 2017. – №3. – С. 375.

yopishtirib ishlash kabi misollar esa ilon motivining hududiy va diniy tasavvurlar bilan bog'liqligini ko'rsatadi.

Shuningdek, Choch hududida bars, Qanqada ikki o'rkachli tuya, Yerqo'rg'onda tipratikan, Chag'oniyonda esa fil tasvirlari muhim ramz sifatida qo'llanilgan³⁹⁷. Ushbu dalillar hayvon obrazlari ayrim hududlarda o'ziga xos ramziy belgi, ya'ni hududning madaniy pasporti vazifasini ham bajarganligini ko'rsatadi. Bundan tashqari, Farg'ona vodiysidan ham o'ziga xos hayvon shaklida ishlangan idishlar topilganligi ma'lum. Xususan, To'ratosh qabristoni va Qoratepa hududidan aniqlangan qo'chqor shaklli dastali idishlar Kushon hamda Sosoniylar davriga mansub ekanligini anglatadi³⁹⁸.

Boshqa hunarmandchilik turlarida ham zoomorf motivlar keng qo'llanilganligi kuzatiladi. Masalan, Markaziy Osiyo va turk gilamlarida gardani shutur, Turkiston hududida poyi murg, Xo'jand so'zanalarida iz motivlari, Vobkentda esa tovuq oyog'i deb ataluvchi naqshlarning ishlatilgan³⁹⁹.

Shuningdek, Marg'ilon atlaslarida qo'chqor shoxi, qurbaqa, asalari va tovus tasvirlariga oid naqshlar ham hozirgi kungacha saqlanib kelinayotganligi dala tadqiqotlari davomida aniqlandi⁴⁰⁰. Shu tariqa, kulolchilikda uchraydigan ramzlar boshqa hunarmandchilik turlaridagi bezak tizimi bilan ham uyg'unlashib, umumiy madaniy ramzlar majmuasining bir qismi sifatida namoyon bo'ladi.

Ramziy ma'nolar bo'limi doirasida ayniqsa, muhim chizgilardan biri Rishton kulolchiligida uchraydigan baxt qushi an'anasi bilan bog'liq tasvirlardir. Ko'pgina tadqiqotlarda qush obrazi tarixan bezak sifatida eng keng qo'llangan ramzlardan biri ekani qayd etiladi⁴⁰¹. Jumladan, rishtonlik ustalar bezaklarda tasvirlangan qushni ko'pincha baxt qushi deb ataydilar. Mahalliy axborotchilar talqiniga ko'ra, baxt qushi har bir insonning homiysi bo'lib, u insonga hamroh bo'lmasa, ishlari yurishmasligi, baxtsizlik yoki kambag'allik yuz beradi, degan qarashlar mavjud⁴⁰². Xalq orasida keng tarqalgan Baxt qushingni qo'ldan

³⁹⁷ Бабаяров Г. Древнетюркские монеты Чачского оазиса. – Ташкент, 2007. – С. 68–69.

³⁹⁸ Брыкина Г. А. Юго-Западная Фергана в первой половине I тысячелетия нашей эры. – Москва: Наука, 1982. – С. 69–70.; Бактрийские древности. – Ленинград, Наука, 1976. – С. 49.

³⁹⁹ Sukhareva O. A. Central Asian decorative embroidery. – Tashkent, 2011. – P. 46.

⁴⁰⁰ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton shahri. 2024-yil.

⁴⁰¹ Самашев З., Кузнецова О., Плакхов В. Керамика Сарайчика. – Алматы, 2008. – С. 63.

⁴⁰² Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton shahri. 2025-yil.

chiqarma iborasi ham ana shu ijtimoiy tasavvurning til orqali ifodalangan shakli sifatida qaraladi.

Usta-kulollar orasida baxt qushi tasvirini ishlash an'anani davom ettirish tarzi bilan birga ustaning o'ziga xos dastxati, ya'ni shaxsiy uslubini bildiruvchi belgi sifatida ham talqin qilinadi. Kuzatuvlarga ko'ra, har bir kulol o'ziga xos qush obraziga ega bo'lishi kerak, agar u bunday obrazni mustaqil yaratib, buyum yuzasida ifodalay olmasa, to'laqonli usta darajasiga yetmagan deb hisoblanadi. Tajribali ustalar esa baxt qushi har bir kulolga go'yoki tushida ayon bo'lishini ham ta'kidlaydilar, bunday holat kasbiy identitetning ramziy tizimini ochib beradi. Usta buyumga qush tasvirini chizar ekan, aslida o'zining kimligini va an'ana davomchisi ekanini ham ifodalaydi. Shogird esa o'z baxt qushi obrazini mustaqil tasvirlay olganligidagina ustalikka nomzod sifatida tan olinadi⁴⁰³. Agar shogird ushbu ramzni yarata olmasa, u kulolchilikning boshqa ishlarini bajarishi mumkin, biroq haqiqiy usta-kulol darajasiga yetish uchun albatta, ijodiy qobiliyat zarur deb qaraladi. Shu tariqa, baxt qushi oddiy bezak ko'rinishi bo'lib qolmay, ustoz-shogird an'anasida kasbiy maqomga o'tishning muhim ramziy mezonlaridan biri sifatida yashab kelmoqda.

Rishton maktabi an'anasiga ko'ra, ustalar hech qachon tayyor eskizdan foydalanmasligi, barcha suratlar qo'lda va bir-biridan farqli tarzda chizilishi qayd etiladi⁴⁰⁴, bu esa ramzning yana bir vazifasini ko'rsatadi. Usta bir xil motivni takrorlasa ham, uni har safar yangidan yaratadi, ya'ni ramz ustaning ichki ko'rish qobiliyati va tasavvurini namoyon qiluvchi amaliy isbotga aylanadi. Bunday holatdan anglash mumkinki, ramziy ma'no bevosita kasbiy mahoratni ko'rsatuvchi indikator vazifasini bajaradi.

Baxt qushi tasvirining har doim mag'rur holatda ishlanishi, uning hech qachon ma'yus yoki boshi egilgan holda tasvirlanmasligi haqidagi qarash ham mavjud. Usta-hunarmandlar buni ozodlik va tinchlik timsoli bilan izohlaydi, mahalliy tasavvurda esa baxt qushi hech kimga bo'ysunmaydigan, erkin qush sifatida qabul qilinadi⁴⁰⁵. Bu yerda ramzning ijtimoiy va axloqiy talqini ham ko'rinish beradi. Chunonchi,

⁴⁰³ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton shahri. 2025-yil.

⁴⁰⁴ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton shahri. 2025-yil.

⁴⁰⁵ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati, Rishton shahri. 2025-yil.

usta mehnati halol bo'lishi, uning ruhiy holati baland bo'lishi va bunday kayfiyat buyumda ham aks etishi kerak degan madaniy qarash shakllangan bo'lib, baxt qushi obrazi ana shu me'yorning ramziy ifodasiga aylangan.

Baxt qushi tasviri faqat humo yoki semurg' obrazlari bilan cheklanib qolmaydi. Ayrim ustalar ijodida tovus, bulbul, turna, laylak va boshqa qush tasvirlari ham baxt qushi sifatida talqin qilinadi. Mahalliy tasavvurga ko'ra, bulbul kichik qush bo'lsa ham, o'zining yoqimli sadosi bilan hayrat uyg'otganligi sabab, baxt qushi turli ko'rinishda namoyon bo'lishi mumkin degan qarash mavjud⁴⁰⁶.

Shu bilan birga, kuzatuvlarga ko'ra, ustalar orasida baxt qushining eng keng tarqalgan obrazi sifatida o'rdak timsoli yetakchi o'rin tutishi ham qayd etiladi. Kichikdan katta hajmgacha bo'lgan turli idish shakllarini yasashda o'rdak obrazidan andoza sifatida foydalanilganligi ma'lum⁴⁰⁷. Qush shaklida idish tayyorlash esa qush haqidagi ramziy tasavurning bevosita buyum shakliga ko'chishini anglatadi. Ramz bezak unsuri bo'lishi bilan bir qatorda buyumning shaklini belgilovchi asosiy tamoyillardan biriga aylanadi.

Idish nomlarida ham o'rdak atamasining saqlanib qolganligi kuzatiladi. Masalan, dori yoki may ichish uchun mo'ljallangan murg'oba, ya'ni o'rdak nomli idish aynan shu turdagi jihozlardan biri hisoblanadi. Bunday idishdan foydalanishda bemorning o'rnidan turishi shart bo'lmagan, yonboshlagan holda ichish imkoniyati mavjud bo'lgan, hatto idish yonboshlatilganda ham ichidagi suyuqlik to'kilmagan. Shu sababli, u xalq xo'jaligida zaruriy idishlardan biri sifatida keng qo'llanilgan. Shuningdek, ushbu idishning kattasi ona, kichiklari esa jo'jalar deb atalganligi ham qayd etiladi⁴⁰⁸. Hozirda bunday uslubdagi buyum Rishton, Andijon va Urgut kulolchilik maktablarida tayyorlanmoqda. Mazkur ma'lumot ramzning amaliy qulaylik bilan ham bog'lanib ketganligini kuzatish mumkin. Ya'ni, o'rdak obrazi chizilgan bezak bo'lishi bilan birga buyumning konstruktiv shaklini, uning qulayligi va funksional xususiyatlarini belgilovchi omilga aylangan.

⁴⁰⁶ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton shahri. 2025-yil.

⁴⁰⁷ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton shahri. 2025-yil.

⁴⁰⁸ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton shahri. 2025-yil.

O'rdak va boshqa qush ko'rinishlari sut idishlarini yasashda ham ishlatilganligi, uchta quloqli o'rdak boshli jo'mpakka ega sut idish keng tarqalganligi, uni osib ishlatish mumkinligi, sutning qaymog'ini ajratish xususiyati bo'lganligi keltiriladi. Shuningdek, xalq orasida ko'p ishlatiladigan sopol obdastalarni yasashda ham o'rdak obrazi asosiy shakl vazifasini bajarganligi, mag'rur turgan o'rdak shakli idishning chiroyli bo'lishi va qulaylikni ta'minlaganligi qayd etiladi⁴⁰⁹. Bunday dalillar ramzning go'zallik bilan birga ishlash qobiliyatini ham aks etganligini anglatadi.

Turmush marosimlari bilan bog'liq ramziy talqinda esa qizlarning kelinlik sepiga qo'shib berilishi kerak deb hisoblangan soch yuvish idishining ikki chekkasida qushlar tasvirlanishi odat tusiga kirganligiga ham guvoh bo'lindi. Bunday holat ikki qush obrazi yosh oila, ya'ni kelin va kuyovni ifodalovchi ramziy ma'noga ega hisoblangan. Hozirgi kunda esa bunday idishlarni sep tarkibiga qo'shib berish deyarli uchramaydi, ular ko'proq noyob buyum yoki amaliy san'at namunasi sifatida ko'rgazmalarda namoyish qilinmoqda. Ushbu holat ramzlarning zamonaviy sharoitda vazifasi asta-sekin o'zgarib borayotganligini anglatadi.

Qadimdan qush qo'nib turgan shaklda ishlangan shamchiroqlar ham tayyorlanganligi, ular pilik orqali yoritilganligi, shamchiroqning yuqori qismiga qush tasviri joylashtirilganligi haqida axborotchilar alohida ma'lumot qayd etadilar. Ba'zi hollarda esa qushga tomon intilayotgandek tasvirlangan ilon shakli ham ishlanganligi kuzatildi⁴¹⁰. Tushunish mumkinki, bunday holatda ikki ma'noli ramzni anglatadi, ya'ni qush va ilon obrazlari bir buyumda birgalikda tasvirlangan. Ba'zi hollarda ilon ramzi baxt qushi bilan birga qo'llanganligi ham ma'lum. Shu tariqa, ushbu ramzlar o'zaro qo'shib, buyumga murakkab himoya, omad va e'tiqodiy mazmun yuklagan. Tahlilni davom ettirib, shuni qayd etish mumkinki, yaxshilik va yomonlik to'qnashuvi mavjudligiga ishora ham bo'ladi.

Rishtonda qushdan tashqari baliq tasviridan ham foydalanilganligi, ammo qush obrazi baliqdan ko'ra kengroq

⁴⁰⁹ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton shahri. 2025-yil.

⁴¹⁰ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton shahri. 2025-yil.

tasvirlanishi asosiy an'anaga aylanganligi keltiriladi. Baliq qadimdan halollik ramzi sifatida yoki kulol ishining halolligini ko'rsatish uchun tasvirlanganligi, kulolning aytishicha baliq o'z luqmasini kulol tayyorlagan idishda suv bilan bir bor bo'lsa ham tozalashni orzu qilishi haqidagi talqin keltiriladi⁴¹¹. Qush esa kulolning halol mehnat qilib yashovchi eng baxtli insonlardan biri ekanligi siymosi sifatida ifodalanishi, qushni chiza boshlash ustaning kasbiy mahorati yuqori darajaga ko'tarilganligini anglatishi qayd etiladi. Ushbu ikki misol bitta muammo, halollik va kasbiy obro' masalasini ikki ramz orqali ochadi, bunday yondashuv ramzlarning kasbiy identitetni ifodalash vazifasini kuchaytiradi.

Ramzlar tizimida yozuvli bezaklarni ham alohida guruh sifatida ajratib ko'rsatish mumkin. Axborotchilarning ma'lumotiga ko'ra, yozuvlardan dastlab idishlarni farqlash yoki ularning kimga tegishli ekanligini ko'rsatish maqsadida foydalanilgan. Islom dini kirib kelgach, yozuvni bezak sifatida qo'llash kengaya boshlagan va X asrga oid sopol buyumlarda yozuvli naqshlar ayniqsa, yuqori darajada rivojlangan. Bunday bezaklarda ko'pincha ezgu tilaklar ifodalangan, keyinchalik esa yozuvlar arab alifbosidagi shakllar orqali berila boshlagan. Masalan, Xo'janddan topilgan X asrga oid sopol tovoqda "salomatlik" so'zining bezak tarzida yozilganligi bunga misol bo'la oladi⁴¹². Bunday holat yozuvli ramzlar orqali matn mazmuni buyum yuzasida vizual shaklga ko'chirilganligi, ya'ni tilak va duo mazmuni bezak orqali ifoda etilganligini bildiradi.

Shu o'rinda Buxoroda kulolchilik an'analarini qayta tiklash yo'lida faoliyat yuritayotgan kulol Abduvohid Karimov ijodini ham misol sifatida keltirish mumkin. U Ark harobalaridan topilgan sopol parchalarida uchraydigan yozuv namunalarini zamonaviy dizayn asosida qayta ishlab, yangi kulolchilik buyumlarida aks ettirib kelmoqda. Shu tariqa, yozuvli laganlar orqali qadimiy an'ana davom ettirilib, kulollar tomonidan ifodalangan ezgu tilaklar zamonaviy mahsulotlar orqali ham odamlarga yetkazilmoqda. Qolaversa, Farg'ona vodiysi kulolchiligida osh tayyorlaydigan yemakxonalar uchun maxsus,

⁴¹¹ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton shahri. 2025-yil.

⁴¹² Dala yozuvlari. Buxoro viloyati Buxoro shahri. 2025-yil.

lagan o'rtasiga "Osh bo'lsin" yozuvi tushirilganligini ham ta'kidlash kerak.

Yuqorida keltirilgan mulohazalardan kelib chiqib, shuni qayd etish mumkinki, kulolchilikda qo'llaniladigan ramzlar an'analarga tayanganligi bilan bir vaqtda turli davrlarda jamiyat hayotida muhim hisoblangan tushuncha va tasavvurlar ta'sirida shakllanib, vaqt o'tishi bilan ma'lum o'zgarishlarga uchrab borgan. Boshqacha qilib aytganda, sopol buyumlarni bezashda har bir davrning asosiy ijtimoiy va madaniy g'oyalari o'z aksini topgan. Masalan, XX asrga kelib, paxta va chanoq gullari tasvirlarining bezaklarda keng qo'llanila boshlashi ham ana shunday jarayon natijasi sifatida qaraladi. Ushbu o'zgarishlarni bugungi kunda faoliyat yuritayotgan kulolchilik maktablari misolida kuzatish esa muammoning mohiyatini yanada chuqurroq anglash imkonini beradi.

Yuqorida keltirilgan materiallar shuni ko'rsatadiki, kulolchilik buyumlarida qo'llaniladigan an'anaviy bezak va ramzlar turli tarixiy davrlarda jamiyat hayotida muhim hisoblangan tasavvur va e'tiqodlar ta'sirida shakllanib, vaqt o'tishi bilan kompozitsiya hamda badiiy talqinda ma'lum o'zgarishlarga uchrab borgan. Boshqacha aytganda, sopol buyumlarni bezash tizimi har bir davrning ijtimoiy va estetik qarashlarini o'zida aks ettirib kelgan. Hozirgi davr kulollarining ijodida ham an'anaviy kompozitsiya tuzilmalari saqlanib qolgan holda, ularning zamonaviy talqinda qayta tiklanayotganligini kuzatish mumkin.

Xususan, G'ijduvon kulolchilik maktabi davomchisi Abdulla Narzullayev ijodida an'anaviy bezak tizimining zamonaviy badiiy yechimlar bilan uyg'unlashuvi yaqqol namoyon bo'ladi. U yaratgan ko'plab buyumlar markazida doiragul saqlanib, uning atrofi miandr uslubidagi hoshiyalar bilan to'ldiriladi. Kompozitsiya ko'pincha maydagul, morak va boshqa elementlar bilan boyitilib, naqshlarning o'zaro uyg'unligi orqali buyum yuzasida muvozanat va uslub hosil qilinadi. Ayrim buyumlarda tovus, pechgul yoki boshqa obrazlar kiritilishi esa an'anaviy bezak unsurlarining zamonaviy talqin bilan boyib borayotganligini anglatadi⁴¹³. Bundan shuni tushunish mumkinki,

⁴¹³ Dala yozuvlari. Buxoro viloyati G'ijduvon tumani A. G'ijduvoniy ko'chasi. 2025-yil.

G'ijduvon maktabida bezak tizimi saqlangan holda, uning kompozitsion yechimlari zamonaviy estetik talablar bilan uyg'unlashmoqda (1-ilova).

Shunga o'xshash jarayon Xorazm viloyati Xonqa tumanida faoliyat yuritayotgan sulolaviy davomchi Odiljon Matchonov ijodida ham kuzatiladi. Ushbu maktab buyumlarida geometrik chizmalar muhim o'rin tutib, markazdan chetga tomon yoyiluvchi yulduzsimon va arabeska shakllari keng qo'llanadi. Ko'k, oq va lojuvard ranglarning uyg'unligi hududiy badiiy an'ananing muhim belgisi sifatida ko'rinish oladi. Geometrik va o'simliksimon naqshlarning uyg'un qo'llanishi kompozitsiyada harakat va me'yor hosil qilib, buyumga yaxlitlik baxsh etadi. Anor tasviri, kufiy yozuvsimon bezaklar hamda o'simlik motivlarining ishlatilishi esa bezaklarning ramziy mazmunini boyitib, baraka va farovonlik timsolini ifodalaydi⁴¹⁴. Shu tariqa, Xonqa maktabida ham an'anaviy naqshlar zamonaviy badiiy talqin orqali rivojlanib bormoqda.

Andijon shahrida faoliyat yuritayotgan Mirzabahrom Abduvahobov ustaxonasida tayyorlanayotgan buyumlarda geometrik va chiziqli kompozitsiyalar ustunlik etadi. Norzana naqshlari, pillaki belbog'i va qovun chetan tipidagi bezaklar buyum yuzasida me'yoriy tuzilma hosil etadi. Ayrim buyumlarda charxpalak tasviri qo'llanib, u an'anaviy talqinda hayot aylanishi va davomiylik timsoli sifatida qabul qilinadi. Ba'zi kompozitsiyalarda geometrik lola va boshqa bezaklarning uyg'unlashtirilishi an'anaviy naqshlarning zamonaviy shaklda qayta ishlanayotganligini ko'rsatadi⁴¹⁵. Tushunish mumkinki, hududiy bezak tizimi saqlangan holda, kompozitsiya zamonaviy estetik qarashlar bilan boyib bormoqda.

Samarqand viloyati Urgut tumanida shakllangan kulolchilik an'analari, xususan Ablakulovlar sulolasi davomchisi No'mon usta ijodida esa an'anaviy bezaklarning zamonaviy talqini uchramaydi. Shuningdek, Rishton kulolchilik maktabi vakillari ijodida ham an'anaviy naqsh tizimining davomiyligi yaqqol ko'zga tashlanadi. Alisher Nazirov ustaxonasida yaratilgan buyumlarda g'ozagul, sxonagul, qalampirmunchoq kabi naqshlar yetakchi o'rin tutib, ular islmiy va

⁴¹⁴ Dala yozuvlari. Xorazm viloyati Xonqa tumani Hunarmandlar ko'chasi. 2025-yil.

⁴¹⁵ Dala yozuvlari. Andijon viloyati Oltinko'l tumani "Jalabek" MFY. 2025-yil.

geometrik bezaklar bilan uyg'unlashtiriladi. Buyum yuzasida qo'shimcha sir bilan ishlangan naqshlar ham kompozitsiyani boyitib, an'anaviy Rishton bezak maktabining uzluksizligini ko'rsatadi⁴¹⁶. Yo'ldashali Polvonov ijodida ham o'simliksimon, geometrik va zoomorf elementlar birlashib, Rishton maktabiga xos bezak tizimi zamonaviy talqinda davom ettirilmoqda. Qush, baliq, anor kabi obrazlarning qo'llanishi bezak kompozitsiyasini mazmunan boyitib, an'anaviy motivlarning zamonaviy talqinini yuzaga keltiradi⁴¹⁷.

Umuman olganda, tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston hududidagi kulolchilik maktablarida an'anaviy bezak tizimi uzluksiz saqlanib qolgan holda, ustalarning ijodiy yondashuvi natijasida yangi kompozitsion yechimlar bilan boyib bormoqda. Ushbu jarayonda qadimiy ramz va naqshlarning ma'no va mohiyati yo'qolmay, aksincha zamonaviy badiiy did bilan uyg'unlashib, hududiy maktablarning o'ziga xos badiiy qiyofasini saqlashga xizmat qilmoqda. Shu bois, an'anaviy bezak tizimining saqlanishi va yangilanishi kulollarning nafaqat ijodiy faoliyati, balki kasbga oid ijtimoiy xotira va ustoz-shogird an'anasi orqali shakllanuvchi kasbiy identitetning barqarorligini ta'minlovchi omil sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqot natijalari kulolchilik maktablarida shakllangan ustoz-shogird tizimi, marosimiy an'analar, gender rollari va ramziy ma'nolar tizimini o'rganligish sohada kechayotgan ijtimoiy-madaniy hamda iqtisodiy o'zgarishlarni aniqlash asnosida quyidagi xulosalarni chiqarish imkonini berdi.

An'anaviy shogirdlik tizimi zamonaviy sharoitda asta-sekin haq to'lanadigan mehnat munosabatlari bilan uyg'unlashmoqda. Natijada ustoz-shogird tizimi faqat tarbiyaviy va kasbiy bilim uzatish instituti sifatida emas, balki iqtisodiy hamkorlik shakliga o'zgarayotgan ijtimoiy mexanizmga aylanmoqda. Ushbu jarayon kulolchilik ustaxonasining oilaviy hunarmandchilikdan kichik ishlab chiqarish subyektiga o'zgarayotganligini ko'rsatadi.

Kulolchilikda mehnat taqsimoti ilgari ustoz atrofida markazlashgan va ko'p bosqichli ishlab chiqarish asosida shakllangan

⁴¹⁶ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton shahri. 2025-yil.

⁴¹⁷ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton shahri. 2025-yil.

bo'lsa, hozirgi davrda ixtisoslashuv kuchaymoqda. Ayrim ustaxonalarda jarayon bosqichlari alohida ijrochilar yoki alohida ustaxonalar o'rtasida taqsimlanmoqda. Bu esa ishlab chiqarish samaradorligini oshirgan holda, hunarning barcha bosqichlarini mukammal o'zlashtirish tamoyili o'zgarishiga olib kelmoqda.

Kulolchilikdagi gender rollari qat'iy va o'zgarmas tuzilma emas, balki texnologik yangilanish, bozor talabi va ishlab chiqarish modeli o'zgarishi bilan birga transformatsiyalanayotgan ijtimoiy institut bo'lib, modernizatsiya sharoitida ayollar faqat yordamchi sifatida emas, balki boshqaruv, dizayn, savdo va innovatsiya bosqichlarida ham faol ishtirok etmoqdalar. An'anaviy ustaxonalarda tavakkalchilikka asoslangan sir, pishirish, xumdonda ishlash bosqichlari ustoz yoki sinovdan o'tgan shogirdga topshirilgan bo'lsa, zamonaviy ishlab chiqarish sharoitida uzluksiz mehnat qiluvchi va malaka to'plagan ijrochilar jinsidan qat'i nazar ushbu bosqichlarga jalb etilmoqda.

Kulolchilik ko'p hollarda uy xo'jaligi va ustaxonani birlashtirgan gibrud tizim sifatida faoliyat yuritgan bo'lsa, zamonaviy davrga kelib, ushbu tizim oilaviy mehnat, yollanma ishchi, mavsumiy ijrochi va bozor buyurtmalari o'rtasidagi integratsiyalashgan mikro-iqtisodiy markazga transformatsiyalanmoqda. Kulolchilik tarixan marosimiy, axloqiy va risolaviy me'yorlar bilan mustahkamlangan ijtimoiy institut bo'lgan. Zamonaviy davrda esa turizm, suvenir bozori va brendlashuv jarayonlari mahsulotning estetik va ramziy qiymatini iqtisodiy kapitalga aylantirmoqda. Shu tariqa, hunar muqaddas kasb modelidan madaniy mahsulot ishlab chiqarish modeliga tomon transformatsiyalanmoqda, biroq uning axloqiy va identitetga oid qatlamlari to'liq yo'qolmay, yangi sharoitda moslashmoqda.

Kulolchilik ustaxonalarida kuzatilayotgan transformatsiya jarayonlari an'anaviy institutsional mexanizmlarning yemirilishi emas, balki ularning zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy sharoitga moslashuvi sifatida namoyon bo'lmoqda. Ustoz-shogird tizimi, mehnat taqsimoti va gender rollari o'zaro bog'liq holda qayta shakllanib, kulolchilikni tirik va moslashuvchan nomoddiy madaniy meros instituti sifatida saqlab qolmoqda. Kulolchilikdagi marosimlar dastlab kasbning ichki intizomini ta'minlovchi, muqaddaslik maqomini mustahkamlovchi va

usta-shogird tizimini boshqaruvchi amaliy tizim bo'lgan. Zamonaviy sharoitda esa ular to'liq yo'qolmagan, balki ayrim hududlarda ramziy shaklga o'tib, qisqargan yoki soddalashgan ko'rinishda saqlanib qolgan.

An'anaviy ravishda xosiyatli va xosiyatsiz kunlarga asoslangan mehnat ketma-ketligi ustaxona hayotining kundalik faoliyat tizimini belgilagan. Hozirgi davrda bozor talabi va tezkor ishlab chiqarish ehtiyoji tufayli bu vaqt tartiblari zaiflashgan, biroq ayrim ustalar intizomiy mezon sifatida ularni saqlab qolmoqda. Avvallari pir haqqi, ziyorat va sayllar hunarmandlar jamoasining real ijtimoiy-iqtisodiy birligini mustahkamlagan. Hozirgi bosqichda esa bunday faoliyat ko'proq tarixiy xotira va kasbiy o'zlikni anglash vositasi sifatida namoyon bo'lmoqda.

Qadimiy ramzlar hisoblangan qush, anor, qalampir, xandasaviy va boshqa shakllar dastlab e'tiqodiy-himoyaviy ma'noga ega bo'lgan bo'lsa, zamonaviy kulolchilikda ular estetik, dizaynerlik hamda bozor talabi bilan bog'liq omillar bilan uyg'unlashgan. Shunga qaramay, asosiy baraka, himoya, davomiylik kabi ma'nosaqlanib qolgan. Jumladan, Rishton maktabidagi baxt qushi obrazi ustaning shaxsiy uslubi va ijodiy darajasini ko'rsatuvchi mezon sifatida shakllangan. Transformatsiya jarayonida bu ramz nafaqat bezak, balki kasbiy maqom va ustalik darajasini ko'rsatadigan belgisi sifatida namoyon bo'lmoqda.

Hududiy kulolchilik maktablarida kompozitsion tuzilma va asosiy ramzlar saqlanib qolgan holda, ular zamonaviy estetik did, bozor talabi va individual ijodiy yondashuv bilan boyitilmoqda. Natijada, kulolchilikdagi transformatsiya jarayoni uzilish emas, balki moslashuv va yangicha talqin orqali davom etayotgan evolyutsion jarayon sifatida namoyon bo'lmoqda.

IV BOB. ZAMONAVIY DAVRDA KULOLCHILIK MAKTABLARINING MUAMMOLARI VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

§ IV.1. Globallashuv, turizm, bozor iqtisodiyoti va ekologik omillarning kulolchilikka ta'siri

Mustaqillikning ilk yillarida mamlakat iqtisodiy-ijtimoiy hayotida yuz bergan tub o'zgarishlar an'anaviy hunarmandchilik tarmoqlariga ham bevosita ta'sir ko'rsatdi. Sovet davrida xalq badiiy hunarmandchiligi, jumladan kulolchilik faoliyati ko'proq markazlashgan ishlab chiqarish, davlat ta'minoti hamda nazorat tizimi bilan bog'liq holda rivojlangan⁴¹⁸ bo'lsa, mustaqillikdan keyingi dastlabki yillarda mazkur tizimlar bosqichma-bosqich o'z faoliyatini to'xtata boshladi. Natijada, ko'plab ustaxonalar avval mavjud bo'lgan tashkiliy va iqtisodiy tayanchlardan mahrum bo'lib, yangi bozor sharoitlariga mustaqil moslashishga majbur bo'ldi.

1990-yillarning boshlarida mamlakatda yuzaga kelgan iqtisodiy qiyinchiliklar, ishlab chiqarish aloqalarining uzilishi va savdo tizimining qayta shakllanishi kulolchilik faoliyatida ham sezilarli o'zgarishlarni keltirib chiqardi. Ko'plab hududlarda davlat rejasi asosida faoliyat yuritayotgan ustalar mahsulotni sotish, xomashyo topish hamda ustaxona faoliyatini saqlab qolish masalalariga doir turli muammolarga duch keldi. Shu sababli, kulolchilik mahsulotlari ko'proq mahalliy bozorlargagina sotilib, ushbu jarayon ayrim joylarda ishlab chiqarishning hajmi qisqarishiga bazilarida esa vaqtincha to'xtab qolishiga olib keldi.

Mazkur davrni faqat inqiroz nuqtai nazaridan baholash bir tomonlama yondashuv bo'ladi. Bozor iqtisodiyotiga o'tish jarayoni kulollarga mustaqil faoliyat yuritish, oilaviy ustaxonalarni rivojlantirish va mahsulotni bevosita iste'molchiga yetkazish imkoniyatini ham yaratdi. Natijada, ayrim hududlarda kulolchilik an'analari ustalar oilalari doirasida saqlanib qoldi. Aynan shunday ichki davomiylik keyinchalik an'anaviy kulolchilikning qayta tiklanishi va rivojlanishi uchun muhim tayanch vazifasini bajarganligi tabiiydir.

⁴¹⁸ Совет Министров РСФСР. О развитии народных художественных промыслов в РСФСР: постановление от 22 октября 1975 г. № 570 (с изм. и доп. от 27. 08. 1984. – №373). – Москва, 1975.

1990-yillarning o'rtalariga kelib jamiyatda milliy qadriyatlarga e'tibor kuchayishi, tarixiy madaniy merosni tiklashga bo'lgan intilish ham hunarmandchilik jumladan, kulolchilik sohasiga nisbatan munosabatning asta-sekin o'zgarishiga olib keldi. Kulolchilik mahsulotlari nafaqat maishiy buyum, balki milliy an'analarning ifodasi sifatida qayta qadrlanib tiklana boshlandi.

Ushbu jarayon hududiy misollarda yanada aniqroq namoyon bo'ladi. Xususan, Xorazm viloyati Xonqa tumani Madir qishlog'ida olib borilgan dala kuzatuvlari shuni ko'rsatadiki, kulolchilik faoliyati to'liq to'xtab qolmagan bo'lsa-da, sezilarli darajada qisqarish va yo'qotishlarni boshdan kechirgan. 1990-yillarning boshlarida Madir Zangori kulolchilik maktabi davomchisi sifatida Odil Matchonov faoliyat boshlaydi. Ustaning eslashicha, ayni davrda asosan, badya va chanoq kabi maishiy buyumlar ko'proq tayyorlangan.

Mahalliy og'zaki xotiralarga ko'ra, avval XX asr boshlarida Madir qishlog'ida 40 dan ortiq kulolchilik ustaxonalari faoliyat yuritgan bo'lsa, 1980-yillar oxiriga kelib, ularning aksariyati mintaqada sanoat mahsulotlarining ulushi ortishi hisobiga yopilib, hozirgi kunga kelib, atigi bittasi saqlanib qolgan⁴¹⁹. Bunday holat mustaqillikning dastlabki yillarida hunarmandchilik sohasida yuzaga kelgan iqtisodiy qiyinchiliklar va buyurtmalar kamayishi bilan izohlanadi.

Shu bilan birga, 1990-yillarning o'rtalariga kelib, ayrim hududlarda tiklanish jarayoni ham kuzatildi. Masalan, Shovot tumanida istiqomat qiluvchi Ozod Sultonov koshin tayyorlash yo'nalishida muayyan natijalarga erishdi. Natijada, viloyat hududida qurilayotgan binolar uchun koshinlarga talab ortib, kulolchilik maktablari mahsulot turlarini kengaytira boshladi. Mazkur jarayon Madir maktabida ham koshin ishlab chiqarishning yo'lga qo'yilishiga turtki bo'ldi.

Boshqa hududlarda ham shunga o'xshash vaziyat kuzatilgan. Jumladan, Odil Rahimovning qayd etishicha, 1987–1990-yillar Kattabog' kulollari uchun sinovli davr bo'lgan. Ushbu yillarda kulolchilik buyumlariga buyurtmalar kamaygan, natijada ayrim ustalar vaqtincha boshqa mehnat faoliyati bilan shug'ullanishga majbur bo'lgan. Mazkur misollar shuni ko'rsatadiki, mustaqillikning dastlabki

⁴¹⁹ Dala yozuvlari. Xorazm viloyati Xonqa tumani. 2025-yil.

bosqichida kulolchilik maktablari og'ir iqtisodiy sharoitni boshdan kechirgan bo'lsa-da, ichki davomiylik va ustalar sa'y-harakati keyingi tiklanish jarayonlari uchun muhim asos bo'lib xizmat qilgan. Shu bilan birga, qayd etish kerakki, sohani tizimli qo'llab-quvvatlashga qaratilgan normativ tizimlarning yetishmasligi ayrim hududiy maktablarning saqlanib qolishini qiyinlashtirayotgan edi.

Shunday bo'lsa-da, an'anaviy jarayonlarni saqlab qolgan hunarmandchilik markazlari bozor munosabatlariga tez moslashib, xalqaro darajada e'tirof etila boshlandi. Xususan, Buxoro hunarmandlari tomonidan 1995 yilga kelib, Umrboqiy meros hunarmandlar uyushmasi tuzildi⁴²⁰. Ahamiyatli jihati, uyushma vitse prezidentlari orasida Usta kulol Alisher Narzullayev o'rin olganligidir.

Shuningdek, O'zbekiston San'at muzeyi qoshida Rishton ustalarining Moviy afsona mavzusidagi yirik retrospektiv ko'rgazmasi tashkil etildi. Mazkur ko'rgazma Rishton kulolchilik maktabining tarixiy rivojlanish bosqichlari, badiiy-uslubiy xususiyatlari hamda an'anaviy naqsh va ranglar tizimini keng jamoatchilikka namoyish etish nuqtai nazaridan muhim madaniy voqea bo'ldi. Shu bilan birga, 1994–1996-yillarda Yaponiyaning O'zbekistondagi elchixonasi tashabbusi bilan bir qator rishtonlik kulollar Yaponiyadagi ishlab chiqarish markazlari faoliyati bilan tanishish imkoniyatiga ega bo'ldilar⁴²¹. Mazkur tajriba almashinuvi nafaqat texnologik jarayonlarni o'rganligish, balki milliy kulolchilik an'analarini xalqaro miqyosda targ'ib qilish va zamonaviy ishlab chiqarish sharoitlariga moslashtirish jarayonida ham muhim ahamiyat kasb etdi.

Tahlillardan kelib chiqib aytish mumkinki, 1991–1997-yillar davomida kulolchilik tarixi markazlashgan ishlab chiqarish tizimidan bozor sharoitlariga moslashish, ustoz-shogird an'analarini oilaviy doiradagina saqlab qolish hamda milliy hunarmandchilikni qayta qadrlash jarayonlari bir vaqtning o'zida kechgan murakkab o'tish bosqichi sifatida namoyon bo'ldi. Aynan ushbu davr tajribasi hunarmandchilikni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash zaruratini

⁴²⁰ “Jahon sivilizatsiyasida Boysunning moddiy va ma'naviy madaniyati” mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiyasi ilmiy maqolalar to'plami. – Toshkent: Yosh avlod matbaa, 2022. – B. 245–250.

⁴²¹ Турдаалиев А. О'zbekiston badiiy kulolchilik maktablari // Finland, Helsinki international scientific online conference “Sustainability of Education Socio-Economic Science Theory”. – Helsinki, 2021. – B. 232–233.

yuzaga keltirib, O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining 1997-yilda qabul qilingan farmoni⁴²² bilan sohaning institutsional rivojlanishiga asos yaratildi. Mazkur farmon mamlakatda hunarmandchilik sohasini rivojlantirishning yangi bosqichini boshlab berdi. Ushbu hujjat mustaqillikning dastlabki yillarida shakllangan iqtisodiy va ijtimoiy qiyinchiliklar natijasida zaiflashgan an'anaviy kasb-hunar tarmoqlarini qayta tiklash uchun zarur huquqiy hamda tashkiliy asoslarni yaratdi.

Farmon doirasida hunarmandchilik faoliyatini qo'llab-quvvatlash, ustalar uchun ishlab chiqarish sharoitlarini yaxshilash, mahsulotlarni sotish va targ'ib qilish tizimini yo'lga qo'yish hamda yosh avlodni hunarmandchilikka jalb etish masalalariga alohida e'tibor qaratildi. Natijada, kulolchilik ustaxonalari faoliyati bosqichma-bosqich tiklana boshladi, avvalgi davrda qisqarib ketgan ishlab chiqarish hajmi asta-sekin barqarorlasha boshladi. Shuningdek, davlat tomonidan hunarmandchilikni qo'llab-quvvatlashning yo'lga qo'yilishi kulolchilik faoliyatining ijtimoiy maqomiga ham ta'sir ko'rsatdi. Ustalar faoliyati nafaqat iqtisodiy faoliyat turi, balki milliy madaniy merosni saqlovchi muhim ijtimoiy institut sifatida baholana boshladi. Bu esa hunarmandchilikka nisbatan jamiyatdagi munosabatning o'zgarishiga, yoshlarning ushbu kasbga qiziqishi ortishiga zamin yaratdi.

Mazkur davrda kulolchilik faoliyatining qayta jonlanishida mahalliy hokimiyat organlari, madaniyat muassasalari hamda turizm infratuzilmasi bilan bog'liq tashabbuslar ham muhim rol o'ynadi. Tarixiy kulolchilik markazlarida ustaxonalarning qayta faoliyat boshlashi, 1995-yildan boshlab hunarmandlar ko'rgazmalari va festivallarning uzluksiz tashkil etilishi, xususan, 1997-yildan so'ng yanada jonlanganligini kulolchilik mahsulotlariga bo'lgan talabning ortishidan ham anglash mumkin⁴²³. Shu tariqa, 1997-yildan keyingi davr kulolchilik maktablarining saqlanib qolishidan rivojlanish bosqichiga o'tish jarayoni bilan tavsiflanadi. Bunday jarayon keyingi yillarda qabul qilingan davlat qarorlari hamda hunarmandchilikni

⁴²² O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1997-yil 31-martdagi PF-1741-sonli "Xalq badiiy hunarmandchiliklari va amaliy san'atini yanada rivojlantirishni davlat yo'li bilan qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi // <https://lex.uz/docs/168968> (Murojaat sanasi: 15. 12. 2025).

⁴²³ Dala yozuvlari. Xorazm viloyati Yangiariq tumani "Kattabog'" MFY. 2025-yil.

iqtisodiy va madaniy rivojlanishning muhim omili sifatida qo'llab-quvvatlash siyosati bilan yanada mustahkamlandi. Mazkur jarayonning hududiy ko'rinishlari esa keyingi paragrafda alohida kulolchilik maktablari misolida ko'rib chietadi.

1997-yilda mamlakatda amaliy san'at va hunarmandchilikni rivojlantirishga qaratilgan muhim tashkiliy tuzilmalar – O'zbekiston Badiiy akademiyasi hamda "Hunarmand" nomli xalq hunarmandlari uyushmasining tashkil etilishi kulolchilikning keyingi taraqqiyotida muhim o'zgarishlarni keltirib chiqardi. Xususan, O'zbekiston Badiiy akademiyasining tashkil etilishi⁴²⁴ tasviriy va amaliy san'at turlari, shu jumladan, kulolchilikni ham yagona badiiy siyosat doirasida rivojlantirish imkonini yaratdi. Akademiya faoliyati natijasida kulolchilik faqat xo'jalik faoliyati yoki maishiy buyum ishlab chiqarish sohasi sifatida emas, balki milliy madaniy merosning badiiy ifodasi sifatida ham baholana boshladi. Bunday jarayon kulolchilik maktablarining tarixiy-badiiy xususiyatlarini o'rganligish, ularni targ'ib qilish hamda ustalar faoliyatini ijodiy san'at yo'nalishi sifatida e'tirof etilishiga xizmat qildi. Natijada, kulollarning jamiyatdagi ijtimoiy mavqei oshib, ularning faoliyati milliy madaniyatni ifodalovchi muhim ijodiy soha sifatida ko'rila boshladi.

Ushbu davrda kulolchilik nafaqat maishiy ehtiyojni qondiruvchi hunar, balki milliy madaniy merosning badiiy ifodasi sifatida ham qayta qadrlana boshladi. Ayniqsa, hududiy maktablarning an'anaviy bezak tizimi, ramziy tasvirlar va tarixiy kompozitsiyalar orqali milliy o'zlikni ifodalash jarayoni kuchaydi⁴²⁵. Masalan, Rishton kulolchiligida xalqiy un tamoyili⁴²⁶ asosida hayvonot va antropomorfik tasvirlar, shuningdek, ilon, qush izi kabi bezak elementlari tiklandi. Bunday naqshlar oddiy bezak emas, balki xalq tasavvuri va qadimiy mifologik qarashlarning badiiy talqini sifatida namoyon bo'ldi. G'urumsaroy

⁴²⁴ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1997-yil 31-martdagi PF-1741-sonli "Xalq badiiy hunarmandchiliklari va amaliy san'atini yanada rivojlantirishni davlat yo'li bilan qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi // <https://lex.uz/docs/168968> (Murojaat sanasi: 05. 02. 2026).

⁴²⁵ Turdaliyev A. O'zbekiston badiiy kulolchilik maktablari // Finland, Helsinki international scientific online conference "Sustainability of Education Socio-Economic Science Theory". – Helsinki, 2021. – B. 230–233.

⁴²⁶ Rishton kulolchiligida xalqiy un tamoyili xalqona ruh, xalqona uslub deb ham izohlanadi. Ushbu tushuncha kulolchilik buyumlarining shakli, bezagi va ranglarida xalqning an'anaviy didi, kundalik turmushi va estetik qarashlari aks etishini bildiradigan tamoyil hisoblanadi.

maktabida esa bezaklarning nafisligi va texnologik an'analar saqlanishi orqali Farg'ona vodiysi kulolchilik merosi davom ettirildi. Buxoro-Samarqand maktabida Afrosiyob uslubidagi naqshlar va islamiy ornamentlar tarixiy madaniy qatlam bilan uzviy bog'liq holda rivojlantirildi.

Xorazm kulolchiligida arabeska va girih naqshlari, ko'k hamda oq rang uyg'unligi orqali hududiy maktabning o'ziga xosligi saqlab qolindi. Shovot va Madirda koshin ishlab chiqarishning qayta jonlanishi esa kulolchilikni me'moriy meros bilan bevosita bog'lab, uning amaliy-badiiy ahamiyatini kengaytirdi. Shuningdek, Toshkent chinni zavodi va boshqa markazlarda milliy naqshlarning sanoat mahsulotlarida qo'llanilishi kulolchilik bezaklarining zamonaviy talqinini yuzaga keltirdi. Ayni davrda ayrim mahalliy ustalar, masalan, B. Barotboyev tomonidan yaratilgan syujetli laganlarda afsonaviy va folklor obrazlarining tasvirlanishi kulolchilikni plastika va tasviriy san'at bilan yaqinlashtirdi. Mazkur jarayon kulolchilik buyumini oddiy idish emas, balki milliy xotira va badiiy tafakkur tashuvchisi darajasiga olib chiqdi.

Shu bilan bir qatorda, 1997-yilda hunarmandchilik faoliyatini tashkil etish va qo'llab-quvvatlash maqsadida "Hunarmand" uyushmasining tashkil etilishi⁴²⁷ kulolchilik ustaxonalarini iqtisodiy hamda tashkiliy jihatdan tiklanishida muhim rol o'ynadi. Xususan, qabul qilingan qarorlar asosida hunarmandchilikni qo'llab-quvvatlash tizimining shakllanishi natijasida kulolchilik ustaxonalarini xomashyo, asbob-uskunalar bilan ta'minlash, mahsulotlarni sotish hamda hunarmandlarning ko'rgazma-savdo tadbirlarida ishtirokini kengaytirish uchun zarur tashkiliy sharoitlar yaratildi. Prezident farmonida mahalliy hokimiyat organlari zimmasiga hunarmandlarga ishlab chiqarish va savdo faoliyatini yo'lga qo'yishda amaliy yordam ko'rsatish vazifasi yuklatilganligi kulolchilik ustaxonalarining iqtisodiy jihatdan tiklanishiga imkon berdi. Buning natijasi sifatida hunarmandchilik markazlarida ustaxonalar faoliyati jonlanganligi, jumladan, birgina 1997-1998- yillarda "Hunarmand" uyushmasi Buxoro viloyati bo'limida 700 nafardan ortiq hunarmand faoliyat

⁴²⁷ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1997-yil 4-iyundagi VMQ-282-sonli "Hunarmand" uyushmasi faoliyatini tashkil etish masalalari to'g'risida"gi Qarori // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi // [https:// lex. uz/ docs/-540056](https://lex.uz/docs/-540056) (Murojaat sanasi: 05. 02. 2026).

yuritganligi hamda tarixiy markaz hududida 200 dan ortiq ustaxona va savdo nuqtalari shakllanganligini qayd etish mumkin⁴²⁸. Ushbu jarayonda kulolchilik ustaxonalari ham qayta faoliyati yo'lga qo'yilib, G'ijduvon va Buxoro kulollari mahsulotlari ichki turizm hamda savdo yarmarkalarida kengroq namoyish etila boshladi. Biroq, an'anaviy kulolchilik faoliyatini tiklash uchun ma'lum vaqt va davlatning qo'llab-quvvatlashi yanada ko'proq zarur edi.

1997-yildan keyingi davrda kulolchilik taraqqiyoti ketma-ket uchta bosqich orqali rivojlanganligi kuzatiladi. Xususan, 1998–2016-, 2018–2022- va 2023- yillardan hozirgi kungacha bo'lgan bosqichlardagi o'zgarishlar shular jumlasidandir. Jumladan, 1998–2016-yillar davomida an'anaviy kulolchilik ustaxonalarida modernizatsiya jarayonlari amalga oshirildi. Mazkur yillarda aksariyat ustalar o'z ustaxonalarini zamonaviy dastgohlar bilan qayta jihozlash va o'z mahsulotlariga bozor topish ishlari bilan band bo'ldilar. Xususan, G'ijduvon kulolchilik maktabi davomchilari Alisher va Abdulla Narzullayevlar sayyohlar uchun uy muzeylarini tashkil etish, rishtonlik Tohirjon Haydarov ustaxonasi hamda muzeyini tashkil qilish ishlarini amalga oshirdilar.

XXI asr boshlariga kelib, an'anaviy kulolchilik maktablari faoliyati tub o'zgarishlar bosqichiga yuz tutdi. Endilikda kulolchilik faqat mahalliy xo'jalik ehtiyojlarini qondiruvchi ishlab chiqarish tizimi sifatida emas, balki hunarmandchilik ishlab chiqarishining shakli, ustaxonalardagi mehnat tartibi, mahsulot dizayni va bezagi, uni sotish tizimlari, shuningdek, ustaning jamiyatdagi ijtimoiy mavqei global bozor munosabatlari, ommaviy madaniyat, transport hamda logistika tizimining tezlashuvi, raqamli savdo platformalari va madaniy merosni muhofaza qilish siyosati ta'sirida yangi yo'nalish kasb etmoqda. Shu bois, kulolchilikni oddiy tarixiy taraqqiyot bosqichlarida rivojlanib kelayotgan hunar sifatida emas, balki tez o'zgarib borayotgan iqtisodiy va madaniy muhit sharoitida moslashib, rivojlanayotgan tirik ijtimoiy-

⁴²⁸ “Jahon sivilizatsiyasida Boysunning moddiy va ma'naviy madaniyati”... – B. 245–250.

madaniy tizim⁴²⁹ sifatida talqin etish ilmiy jihatdan maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Dastavval qayd etish kerakki, globallashuv jarayonining sezilarli oqibatlaridan biri bu iste'mol bozori tuzilmasining o'zgarishi bilan bog'liq. Tarixiy davrlarda ko'za, xum, tandir, lagan, kosa va piyola kabi buyumlar uy xo'jaligining kundalik hayotida muhim amaliy vazifani bajargan. Suv tashish va saqlash, sut-qatiq mahsulotlarini tutish, donni yig'ish, taom tayyorlash hamda dasturxonga tortishda sopol buyumlarning o'рни alohida ahamiyat kasb etgan. Hozirgi vaqtga kelib esa shisha, metall va plastmassa mahsulotlari keng ommalashib, sanoat usulida ishlab chiqariladigan idishlar arzonligi, standartligi hamda tez yetkazib berilishi bilan iste'mol bozorida ustunlik qilib kelmoqda. Ushbu jarayonlar ta'sirida sopol buyumlarning kundalik amaliy ahamiyati qisqarib, ularning badiiy, ramziy va madaniy identitetni ifodalovchi jihatlari muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Shu sababli, aksariyat kulolchilik maktablari mahsulotni oddiy maishiy xo'jalik buyumi sifatida emas, balki suvenir, bezak buyumi, sovg'a yoki madaniy ramz sifatida namoyish qila boshladilar⁴³⁰. Bunday jarayon kulolchilik ustaxonalari faoliyati davomida yangilik emas, tarixiy tajriba shuni ko'rsatadiki, bozorda raqobat kuchaygan vaqtlarda hunar markazlari doim moslashuv yo'lini izlagan. Xususan, XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Toshkentda Rossiyaning markaziy hududlaridan kelgan fabrika mahsulotlari bilan raqobat natijasida sopol buyumlar ishlab chiqarish hajmi kamayganligi va sifati pasayganligi qayd etiladi⁴³¹. Biroq, ushbu davr bugungi kun bilan qiyoslansa globallashuvning ta'siri yuqori bo'lib, raqobat mahalliy bozor bilan cheklanmaydi, u internet platformalari, xalqaro logistika va turistlar oqimi orqali deyarli har bir ustaxonaga yetib keldi⁴³². Shunday sharoitda hududiy maktablar uslubini saqlash masalasi oddiy estetik tanlov bo'lib qolmay, hunarning saqlab qolish strategiyasiga aylanganligini kuzatish mumkin.

⁴²⁹ Bandarin F., Van Oers R. *Heritage and the Sustainable Development Goals*. – Paris: UNESCO, 2015.; UNESCO. *Safeguarding Intangible Cultural Heritage and Sustainable Development*. – Paris: UNESCO, 2015. – Rejim kirish: <https://ich.unesco.org/doc/src/00349-EN.pdf> (Murojaat sanasi: 16. 02. 2026).

⁴³⁰ O'sha joyda.

⁴³¹ Hakimov A. *O'zbekiston hunarmandchiligi*. – Toshkent: Fan, 2023.

⁴³² Dala yozuvlari. Buxoro viloyati G'ijduvon tumani. 2025-yil.

Dala tadqiqotlari tahlili ko'rsatishicha, globallashtirish jarayoni hunarmandchilik sohasida narx va qadriyat o'rtasidagi farqlarni tafovutlashuviga ham ta'sir qildi. Ushbu jarayonni an'anaviy buyumlarni tayyorlash bilan bog'liq holda kuzatsak, qo'l mehnati asosida tayyorlanadigan kulolchilik buyumlari ko'p vaqt, ustaning uzoq yillik tajribasi, sifatli xomashyo, yoqilg'i sarfi hamda pishirish jarayonida aniq harorat nazoratini talab etadi⁴³³. Sanoat usulida ishlab chiqariladigan mahsulotlar esa konveyer texnologiyasi yordamida tez tayyorlanib, qiymati sezilarli darajada past bo'ladi. Natijada, iste'molchilarning muayyan qismi arzon va qulay mahsulotlarni afzal ko'rishi sababli ustalar o'z mehnatiga mos narx belgilashda qiyinchilikka duch keladi. Narx past saqlanganda buyum ortida turgan mehnat va mahoratning haqiqiy qadri yetarli darajada baholanmaydi, narx oshirilganda esa sotuv hajmining qisqarishi kuzatiladi.

Mazkur holat yuzasidan akademik Sharofiddin Yusupov o'z intervyularidan birida qo'l mehnati asosida tayyorlangan buyumlarning asosiy xaridorlari, avvalo, san'atni qadrlovchi iste'molchilar ekanligini alohida ta'kidlagan edi⁴³⁴. Natijada, ko'plab ustaxonalar bozor talabiga moslashib, tez sotiladigan, yengil, ixcham hamda tashishga qulay suvenir mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirishga majbur bo'lmoqda. Ushbu jarayon hunarmand uchun iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash vositasi bo'lishi bilan birga, an'anaviy maktabning murakkab shakl va bezak repertuari qisqarishiga ham olib kelishi tabiiy.

Mazkur o'zgarishlarni kulolchilik eng keng rivojlangan hududlardan biri bo'lgan Rishton tumani misolida kuzatish mumkin. Dala tadqiqotlari natijalariga ko'ra, bugungi kunda hududda taxminan 80 mingga yaqin aholi kulolchilik buyumlarini ishlab chiqarish yoki ularni sotish bilan bevosita yoki bilvosita shug'ullanadi. Biroq, ushbu katta miqyosdagi ishlab chiqarish fonida an'anaviy texnologiya asosida faoliyat yuritayotgan ustaxonalar soni juda cheklangan bo'lib, ular qariyb 20 taga yaqin ekani qayd etiladi. Mazkur ustaxonalarda ishlovchi ustalar va yordamchi ishchilar soni esa 200 nafarga ham yetmaydi⁴³⁵. Bunday ko'rsatkichlar kulolchilik keng ommalashayotganligini

⁴³³ Dala yozuvlari. Xorazm viloyati Xiva tumani. 2025-yil.

⁴³⁴ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton shahri. 2024-yil.

⁴³⁵ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton shahri. 2026-yil.

ko'rsatishi bilan birga, an'anaviy usulda ishlab chiqarish ulushi nisbatan qisqarib borayotganligini ham anglatadi. Kuzatish mumkinki, bozorning kengayishi bilan birga hunarning an'anaviy texnologik va badiiy bosqichlarini saqlab qolish masalasi ham dolzarb muammoga aylanmoqda.

Shu bois, ko'plab ustaxonalar bozor talabiga moslashib, tez sotiladigan, yengil, ixcham va tashishga qulay suvenir mahsulotlar ishlab chiqarishni ko'paytirmoqda, bunday holat o'z navbatida qisqa muddatda ustaxonaga iqtisodiy foyda keltiradi⁴³⁶. Shu bilan birga, uzoq istiqbolda an'anaviy kulolchilik maktablariga xos murakkab naqsh tizimi, shakl me'yorlari va texnologik jarayonlarning soddalashuviga ham olib keladi. Bunday ta'sir, ayniqsa, mahalliy kulolchilik maktablarining ishlab chiqarish ko'lami va texnologik jarayonlarga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Masalan, G'urumsaroy kulolchilik maktabi tarixan katta hajmli buyumlar xususan, barakash, xum, ko'za, damtovoq kabi idishlar, yo'g'on va aniq ifodali naqshlar, to'q ranglar hamda uzoq muddatli pishirish texnologiyasi bilan ajralib turgan markazlardan biri hisoblanadi⁴³⁷. Bozor talabining ixcham va tez sotiladigan suvenir mahsulotlariga o'zgarishi natijasida ustalar asta-sekin yirik hajmli buyumlar ishlab chiqarishdan chekinishga majbur bo'lmoqdalar.

Mazkur jarayon esa maktabning an'anaviy repertuarini toraytirish xavfini yuzaga keltirmoqda. Muammo faqat mahsulot o'lchamining kichrayishida ham emas, balki maktabning badiiy tafakkur uslubi ham qisqarishi yuz bermoqda. Chunki, katta hajmli lagan yoki idish markazida aks ettiriladigan murakkab kompozitsiyalar, keng hoshiyalarda beriladigan uyg'un bezaklar, ranglar hamohangligi va sirlash texnologiyasining qalin yoki yupqaligi kabi badiiy yechimlar buyum hajmi hamda texnologik jarayon bilan uzviy bog'liq holda rivojlanib kelgan. Shu sababli, ishlab chiqarish ko'laminin o'zgarishi estetik ifoda imkoniyatlariga ham bevosita ta'sir ko'rsatmay qolmaydi.

Globalashuv jarayonining yana bir muhim jihati shundaki, u an'anaviy kulolchilikka faqat salbiy ta'sir qiluvchi omil bo'lib qolmay yangi imkoniyatlar manbai sifatida ham baholanishi tabiiy. So'nggi

⁴³⁶ Буваев В. Гурумсарой кулолчилилик мактаби... – Р. 707–709.; Жаббаров Б. Ғ. Гурумсарой кулолчилилик марказига хос бўлган технологик жараён... – Б. 29.

⁴³⁷ Буваев В. Гурумсарой кулолчилилик мактаби... – Р. 707–709.

yillarda ko'plab ustalar xalqaro ko'rgazmalar, hunarmandchilik festivallari, grant dasturlari, ijodiy yig'inlar hamda onlayn savdo platformalari orqali o'z mahsulotlarini mahalliy bozor doirasidan tashqariga olib chiqish imkoniyatiga ega bo'lmoqdalar. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlar va elektron savdo tizimlarining kengayishi hunarmand uchun yangi savdo maydonini yaratib, mahsulotni to'g'ridan-to'g'ri xaridorga yetkazish imkonini kengaytirdi.

Internet muhiti ustaga vositachilarsiz savdo qilish imkoniyatini ham taqdim qilmoqda. Usta mahsulot tayyorlash jarayonini videolar va suratlar orqali namoyish etadi, o'z maktabining tarixi va uslubiy xususiyatlarini tushuntirib beradi, buyurtmalarni masofadan turib qabul etadi va zarur hollarda individual dizayn asosida mahsulot ham tayyorlaydi. Bunday aloqa shakli xaridor bilan bevosita aloqani kuchaytirib, buyumning faqat moddiy qiymatini emas, balki uning ortidagi mehnat, tajriba va madaniy bilimlarini ham sotish imkonini beradi.

Bir so'z bilan aytganda, kulolchilik an'anasi asta-sekin mahalliy xo'jalik doirasidagi hunardan chiqib, xalqaro miqyosda taniladigan madaniy brendga aylanish jarayonini boshdan kechirmoqda. Bunday sharoitda buyum nafaqat iste'mol mahsuloti, balki muayyan hudud, maktab va ustaning madaniy qiyofasini ifodalovchi timsol sifatida qabul qilinmoqda⁴³⁸. Shu tariqa, globallashuv an'anaviy ishlab chiqarish tizimiga yangi talablar qo'yishi bilan birga kulolchilik maktablari uchun iqtisodiy barqarorlik va xalqaro tan olinishi imkonini ham yaratmoqda.

Globalashuv jarayoni yaratayotgan bunday imkoniyatlar yangi muammolarni ham yuzaga keltiradi. Xaridorlar odatda, sodda dizayni, mazmuni tez anglash imkonini beruvchi va jozibador ko'rinishli buyumlarni afzal ko'radi. An'anaviy kulolchilik maktablarida qo'llaniladigan naqshlar esa ko'pincha mahalliy estetik tafakkur, ramziy tasavvurlar va uzoq tarixiy tajriba asosida shakllangan. Buyumlarda qo'llanilgan bezaklarning ichki ma'nosi kuzatuvchiga har doim ham darhol sezilavermaydi. Buning natijasida esa ustalar o'z faoliyatida bir qancha talablar doirasida muvozanat saqlashga majbur bo'ladi.

⁴³⁸ Bandarin F., Van Oers R. Heritage and the Sustainable Development Goals // <https://www.aup-online.com/content/papers/10.5117/9789048557820/ICAS.2022.055> (Murojaat sanasi: 16. 02. 2026).

Xususan, kulollar o'z maktabining naqsh tili, rang tanlovi va shakllar bilan bog'liq qadriyatlarni saqlashi zarur hisoblanadi. Aynan ushbu xususiyatlar buyumning an'anaviy maktabga xosligini va asosiysi madaniy qiymatini belgilaydi. Shu bilan birga zamonaviy davr iste'molchisi talabini inobatga olib, mahsulotni yanada tushunarli mazmunga ega, jozibador va bozor uchun mos ko'rinishga keltirishga to'g'ri keladi⁴³⁹. Ushbu jarayonda naqshlar soddalashtirilishi, ranglar muvozanati o'zgartirilishi yoki shakllarning zamon talabiga moslashtirilishi zaruratini tug'diradi.

Qolaversa, mazkur jarayon ustaxonalar orasida iqtisodiy tengsizlik masalasini ham kuchaytiradi. Globallashuv sharoitida internet va xalqaro savdo platformalaridan foydalanish imkoniga ega ustalar mahsulotlarini chet el bozorlariga olib chiqib, daromadlarini oshirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Lekin, barcha ustalar bunday imkoniyatdan foydalana olmaydi. Raqamli savodxonlikning yetishmasligi, internet infratuzilmasida doimiy ishlash imkoniyatining cheklanganligi yoki logistika xarajatlarining yuqoriligi va mahsulotning sinuvchi xususiyati ko'plab hunarmandlarni global savdo tizimidan chetda qoldirmoqda, natijada an'anaviy maktablar doirasida iqtisodiy tafovut yuzaga keladi. Ba'zi ustaxonalar rivojlanib, kengayib borishi bilan bir qatorda boshqalari daromad yetishmasligi sabab faoliyatini qisqartirishi yoki hunardan butunlay voz kechishga majbur bo'lmoqda. Bu esa an'anaviy maktablarning ramziy qiymati va identitetiga putur yetkazadi.

Antropologik nuqtai nazardan qaralganda, mazkur jarayon ustaning kasbiy identitetiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Zamonaviy sharoitda kulol endi faqat buyum tayyorlovchi hunarmand sifatida emas, o'z maktabining madaniy vakili, an'ana davomchisi hamda ushbu an'anani keng auditoriyaga yetkazib, buyumlarning mazmunini tushuntira oladigan ijodkor sifatida ko'rinish oladi.

Shu o'rinda qayd etish kerakki, globallashuv jarayonining an'anaviy kulolchilik maktablariga ta'siri faqat iqtisodiy yoki texnologik o'zgarishlar bilan cheklanib qolmayabdi. Mazkur jarayonni madaniy va

⁴³⁹ Bandarin F., Van Oers R. Heritage and the Sustainable Development Goals... <https://ich.unesco.org/doc/src-/00349-EN.pdf> (Murojaat sanasi: 16.0 2. 2026).

ijtimoiy qatlamlarga ta'sir etayotganligi bilan izohlash mumkin. Xususan, so'nggi yillarda kuzatilishicha, an'anaviy naqsh va shakllarning madaniy kontekstidan uzilib, global dizayn bozorida erkin muomalaga kirib ketmoqda.

Mahalliy kichik korxonalar yoki mustaqil dizaynerlar tomonidan an'anaviy kulolchilik maktablariga xos bezak elementlarini jumladan, rang yechimlari yoki shakllari nusxalanib, sanoat usulida ommaviy ishlab chiqarish yo'lga qo'yilayotganligi shular jumlasidandir. Bunday vaziyatda arzon nusxadagi mahsulotlar xalqaro bozorga tez kirib boradi va asl, qo'l mehnati bilan yaratilgan buyumlar bilan raqobatga kirishadi. Natijada, mahalliy, an'anaaviy ustalar iqtisodiy jihatdan zarar ko'rib, xaridor ko'pincha ko'rinish jihatdan o'xshash, biroq arzonroq mahsulotni tanlaydi. Qolaversa, naqsh va shakllarning asl madaniy ma'nosi yo'qoladi, buyum o'z tarixiy kontekstidan chiqib, sanoat asosida tayyorlangan dekorativ elementga aylanadi. Ushbu jarayonning xavfli tomoni shundaki, kulolchilik maktablari an'anaviy ravishda oilaviy va jamoaviy davomiylik asosida faoliyat yuritib kelgan ustaning faoliyatdan chiqib ketishi nafaqat individual yo'qotish, balki butun maktabning bilim va tajriba zanjirida uzilish paydo bo'lishiga olib keladi. Iqtisodiy tengsizlik asta-sekin kasbiy davomiylikka ham salbiy ta'sirini ko'rsatadi.

Umuman olganda, globallashtirish jarayonlari kulolchilik maktablari uchun bir vaqtning o'zida yangi iqtisodiy imkoniyatlar ochishi bilan birga an'anaviy texnologiya, naqsh tili va ustoz-shogird davomiylikligiga zid bo'lgan murakkab muhitni shakllantirdi. Ushbu jarayon esa sohaning faqat ishlab chiqarish faoliyati emas, balki bozor, madaniy meros siyosati va xalqaro madaniy almashinuv ta'siridagi ijtimoiy-madaniy tizimga aylantiradi.

Aynan shunday holat doirasida turizm omili ham alohida ahamiyatga ega hisoblanadi. Globallashtirish natijasida shakllangan ochiq iqtisodiy va madaniy makonda sayyohlar sonini ortishi hunarmandchilikni yangi iste'mol muhiti bilan bog'lab, ustaxonalarni nafaqat ishlab chiqarish joyi, balki madaniy tajriba va muloqot joyiga ham aylantiradi. Bu esa turizmning kulolchilik maktablari faoliyatiga

ko'rsatayotgan iqtisodiy va ijtimoiy-madaniy ta'sirini alohida tahlil qilish zaruratini belgilab beradi.

O'zbekistonda turizmning rivojlanishi hunarmandchilik markazlariga ta'sir qilib, globallashuv jarayonlari bilan birga kulolchilik maktablarini yangi iqtisodiy va madaniy bosqichga olib chiqmoqda. Kulolchilik ishlab chiqarish hududigina bo'lib qolmay, madaniy etnoturizm marshrutlarining muhim tarkibiy qismiga aylanib bormoqda. Ustaxona endi faqat buyum tayyorlanadigan joy emas, balki an'anaviy ishlab chiqarish jarayonlarini ko'rsatish, o'rgatish, sayyohlar bilan madaniy muloqot olib borish hamda mehmonlarga bevosita tajriba taqdim etiladigan maskan vazifasini ham bajarmoqda.

Mazkur jarayon natijasida ustaning roli o'zgarib, u nafaqat buyum tayyorlaydi, balki mehmon bilan suhbatlashadi, ishlab chiqarish bosqichlarini tushuntiradi, mahorat darslari tashkil etadi, shogirdlar faoliyatini namoyish etadi, mahsulotni qadoqlaydi va an'anaviy maktabning brend sifatida tanitadi⁴⁴⁰. Bir so'z bilan aytganda kulol ishlab chiqaruvchi bo'lishi bilan birga ustaxonaning madaniy vakili va madaniyat tashuvchisi sifatida ham faoliyat yurita boshlaydi.

So'nggi yillar O'zbekistonda turizm oqimi ortgan. Xususan, davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yilda mamlakatga 11,7 million nafar sayyoh tashrif buyurgan⁴⁴¹. Ushbu ko'rsatkich turizm infratuzilmasi bilan birga hunarmandchilik, jumladan, kulolchilik mahsulotlariga ham talab ortib borayotganligini ko'rsatadi. Buning sababi, sayyohlar aksariyat hollarda tashrif buyurgan mintaqa madaniyatini o'zida jamlagan buyumni esdalik sifatida olib ketishni xohlaydi. Shunday sharoitda ko'za, lagan yoki piyola oddiy idish emas, balki safarning moddiy xotirasi va madaniy belgisiga aylanadi⁴⁴².

Respublikada turizmning iqtisodiy ahamiyati xizmatlar eksporti tarkibidagi ko'rsatkichlar orqali ham tasdiqlanadi. Xususan, A. Bahromov tomonidan olib borilgan statistik tahlillardan turizm xizmatlari eksporti umumiy xizmatlar eksportida yetakchi

⁴⁴⁰ Bandarin F., Van Oers R. Heritage and the Sustainable Development Goals... <https://ich.unesco.org/doc/src/00349-EN.pdf> (Murojaat sanasi: 16. 02. 2026).

⁴⁴¹ O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi // [https://stat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/66309-2025-jilda-\(Murojaat sanasi: 16. 02. 2026\)](https://stat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/66309-2025-jilda-(Murojaat sanasi: 16. 02. 2026)).

⁴⁴² Bandarin F., Van Oers R. Heritage and the Sustainable Development Goals... <https://ich.unesco.org/doc/src/00349-EN.pdf> (Murojaat sanasi: 16. 02. 2026).

segmentlardan biriga aylanganligini kuzatish mumkin⁴⁴³, bu esa hunarmandchilik mahsulotlari bozorining ham kengayganligini ko'rsatadi. Ustalar mahsulotni nafaqat mahalliy iste'molchi, balki sayyohlik bozoriga moslab ishlab chiqara boshlaydi. Bu esa globalshuv jarayonida yuz bergan o'zgarishlar bilan o'xshash holatda dizayn tanlovi, qadoqlash, narxlash, savdo shakllari va ustaxonadagi mehnat taqsimotining ham o'zgarishiga olib keladi.

Shuni ham qayd etish kerakki, turizmning ta'siri iqtisodiy foydani oshirish bilan bir qatorda har doim ham ijobiy natija bermaydi. Sayyoh aksariyat holda tez tanlab olish mumkin bo'lgan, ixcham, yengil, arzonroq va tashish uchun qulay buyumni afzal biladi. Bunday talab esa ustaxonalarning ishlab chiqarish jarayonini tezlashtirishiga ham olib keladi⁴⁴⁴. Natijada, ayrim texnologik bosqichlar qisqaradi, naqshlar soddalashtiriladi, ranglarning tanlovi sayyohlar didiga mos tarzda yorqinlashib repertuarida kamayish bo'ladi, shuningdek, sifat nazorati ham susayadi.

Antropologik nuqtai nazardan bunday jarayon suvenirlashtirish deb talqin qilinadi. Ushbu jarayonda buyumning mahalliy hayotdagi amaliy vazifasi qisqaradi va u mazmunini yo'qotgan ramziy buyumga aylanadi. Ya'ni, ilgari kundalik foydalanishda bo'lgan buyumlar endi ko'proq ko'rgazmali yoki esdalik yoki sovg'a vazifasini bajaradi⁴⁴⁵. Bunday sharoitda esa kulolchilik maktabining texnologik va estetik murakkabligi sekin-asta bozor talabiga mos soddalashtirilgan shaklga o'tishini ta'minlaydi.

Masalan, Samarqandda an'anaviy kulolchilik maktabining ayrim yo'nalishlari bozor va turizm talabi sabab qisqarib borayotganligi, zamonaviy ustaxonalar ko'proq kundalik yoki tez sotiladigan mahsulotlar tayyorlashga yo'naltirilganligi haqidagi fikrlar ilmiy adabiyotlarda uchraydi⁴⁴⁶. Bunday holat ustalar yo'qolib borayotganligi bilan emas, balki bozor qaysi shakl va mazmundagi mahsulotni talab qilayotganligiga bog'liq holda o'zgaradi.

⁴⁴³ Bahromov A. O'zbekistonda turizm xizmatlari eksportining hozirgi holati va uni rivojlantirish imkoniyatlari: statistik tahlil asosida yondashuv // Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil. – 2025. – №5. – B. 56–63.

⁴⁴⁴ Dala yozuvlari. Toshkent shahri Chorsu bozori. 2026-yil.

⁴⁴⁵ Bandarin F., Van Oers R. Heritage and the Sustainable Development Goals.

⁴⁴⁶ Hakimov A. O'zbekiston san'at tarixi. Qadimgi davr, o'rta asrlar, hozirgi zamon. – Toshkent: Zilol buloq, 2022.

Turizmning mavsumiyligi ham an'anaviy ishlab chiqarish jarayoni bilan birga va ustaxonalar iqtisodiy faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Buning sababi, ustaxona faoliyati bilan bog'liq asosiy xarajatlar yil davomida saqlanib qoladi. Xomashyo xaridi, yoqilg'i sarfi, ishchi kuchi to'lovi, ustaxona ta'miri, transport va savdo bilan bog'liq xarajatlar davomiy hisoblanadi. Sayyohlar oqimi esa, odatda, ma'lum mavsumlarga to'g'ri keladi va yilning boshqa fasllarida kamayadi.

Shu sababli, ustalar daromadning uzluksizligini ta'minlash maqsadida qo'shimcha savdo va faoliyat rejalarini izlashga majbur bo'ladilar. Jumladan, onlayn savdoni yo'lga qo'yish, ko'rgazma va yarmarkalarda qatnashish, buyurtma asosida mahsulot tayyorlash, jamoaviy sovg'alar ishlab chiqarish, mahorat darslari tashkil qilish, shuningdek, uy-muzey yoki ko'rgazma xonasi shaklidagi doimiy tashrif maskanlarini kengaytirish kabi yo'nalishlar muhim ahamiyat kasb etadi. Aks holda, hunarmandchilik faoliyati faqat mavsumiy daromad manbaiga aylanib qolishi, bu esa ustaxonaning barqaror ishlashiga, ayniqsa shogird tayyorlash va kasbiy uzluksizlikni saqlash jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatishi tabiiy, albatta.

Sayyohlar oqimining ortgan davrda esa yana bir muhim muammo vujudga keladi. Ushbu jarayonni mahsulot autentikligini saqlash masalasining paydo bo'lishi bilan ifodalash mumkin. Xususan, sayyohlik bozorida soxta yoki sanoat usulida tayyorlangan mahsulotlarning qo'l mehnati asosida tayyorlangan buyum sifatida sotilishi dala tadqiqoti davrida kuzatildi⁴⁴⁷. Toshkent shahrida tayyorlangan buyumlarning Rishton shahrida ishlab chiqarilgan buyum, mashhur Alisher Nazirov nomi bilan bog'lanishi shular jumlasidandir. Bunday holat ustaning iqtisodiy manfaatiga zarar yetkazishi bilan birga, maktabning obro'sini ham kamaytiradi. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, bunday muammolarni hal qilishda standartlash va sertifikatlash tizimlari muhim ahamiyatga ega. Masalan, Talavera an'anasi⁴⁴⁸ misolida

⁴⁴⁷ Dala yozuvlari. Toshken shahri Chorsu bozori. 2026-yil.

⁴⁴⁸ Mazkur tushuncha Meksikaning Puebla hududida shakllangan an'anaviy sirlangan kulolchilik maktabining ishlab chiqarish texnologiyasi va bezak uslublari maxsus sertifikatlash tizimi orqali himoya qilinganligini ifodalaydi. YuNESKO tomonidan qo'llab-quvvatlanayotgan autentik hunarmandchilik mahsulotlarini saqlash tizimiga misol sifatida ko'rsatib o'tish uchun talavera an'anasi termini qo'llanilgan.

YuNESKO tomonidan qo'llab-quvvatlangan tizimlar autentik mahsulotni himoya qilish vositasi sifatida qo'llanilgan⁴⁴⁹.

Tadqiqot davomida turizmning ta'siri kulolchilik ustaxonalarini tajriba maydoniga aylantirganligiga ham guvoh bo'lindi⁴⁵⁰. Sayyohlar buyumni shunchaki sotib olishni emas, balki uni yaratish jarayonini ko'rish, qisqa mahorat darslarida qatnashish va ijodiy jarayonda ishtirok etib, ko'z oldida usta yoki sayyohning o'zi tomonidan tayyorlangan buyumni sotib olishni ham hohlaydilar. Ushbu holatda ustaxona ishlab chiqarish joyiligi bilan bir qatorda tajriba va tomosha dargohiga ham aylanadi. Bunday jarayon hunarning vizuallashuvini ta'minlaydi, qolaversa, ustaxonalar daromad manbalarini kengaytiradi va yoshlarning qiziqishini kuchayishiga xizmat qiladi.

Tadqiqotlar shuni ham zamonaviy sharoitda usta endi faqat buyum tayyorlovchi hunarmand sifatida emas, balki logistika, qadoqlash, marketing, sertifikatlash, eksport talablari va mijoz bilan muloqot qilish kabi ko'plab qo'shimcha vazifalarni ham bajarishga majbur bo'lmoqda. Mazkur jarayonda vositachilar, reklama xizmati savdo platformalari va turistik savdo tarmoqlarining ulushi ortib, mahsulot yakuniy narxining sezilarli qismi ustaxonadan tashqarida qolmoqda. Natijada, usta ko'proq buyurtmani tez va arzon bajaruvchi ijrochi rolga tushib qolishi, bu esa hunarning badiiy va texnologik sifatiga emas, balki ishlab chiqarish tezligiga ustuvorlik berilishiga olib kelmoqda.

Hunarmandchilik tarmoqlari bo'yicha olib borgan tadqiqotlar⁴⁵¹ shuni ko'rsatadiki, agar qiymat zanjiri⁴⁵² ichida daromad adolatli taqsimlanmasa, hududiy hunarmandchilik markazlari iqtisodiy jihatdan zaiflashadi, natijada ustaxonalar yopiladi yoki nisbatan arzon, tez ishlab chiqariladigan mahsulotga o'tishga majbur bo'ladi. Shu sababli, kulolchilik markazlarining uzoq muddatli barqarorligi faqat

⁴⁴⁹ UNESCO. Artisanal Talavera of Puebla and Tlaxcala (Mexico) and ceramics of Talavera de la Reina and El Puente del Arzobispo (Spain): Making process [Elektron resurs]. – Rejim kirish: <https://ich.unesco.org> (Murojaat sanasi: 16. 02. 2026).

⁴⁵⁰ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton shahri. 2024–2025-yillar.

⁴⁵¹ Creative Industries: Supporting Handicrafts and Design Value Chains. Vienna: United Nations Industrial Development Organization (UNIDO), 2023. – P. 72.

⁴⁵² Qiymat zanjiri tushunchasi mahsulot yoki xizmatning yaratilish jarayonida ishtirok etuvchi barcha bosqichlarning o'zaro bog'liq xoldaligini ifodalaydi. Bunday yondashuvga ko'ra, mahsulot qiymati faqat yakuniy ishlab chiqarish jarayonida emas, balki xom ashyo tayyorlash, ishlab chiqarish, dizayn va bezash, marketing, savdo hamda iste'mol jarayonlarini hisob qilish natijasida shakllanadi.

savdo hajmining oshishiga emas, balki qiymatning muhim qismi ustalar qo'lida qolishiga ham bog'liq bo'ladi.

Bunday sharoit ustoz-shogird an'analariga ham ta'sir ko'rsatadi. Hunarni o'rganligish uzoq vaqt talab etadi, daromad esa mavsumiy yoki beqaror bo'ladi va yoshlarning barqaror ish haqi beradigan boshqa sohalarga o'tishga moyilligi sababli sulolaviy ustaxonalar davomiyligi xavf ostida qoladi⁴⁵³. Shu bilan birga, mehnat bo'linishida ham o'zgarish yuz beradi. Ayollar marketing, bezak, savdo va kommunikatsiya jarayonlarida faolroq ishtirok etadi, ayrim hududlarda mustaqil usta sifatida ko'rinish beradi. Shunday qilib, turizm kulolchilik uchun bir vaqtning o'zida imkoniyat va sinov vazifasini bajaradi. U hunarga yangi bozorlarni eshigini ochadi, iqtisodiy faoliyatni jonlantiradi va madaniy vizuallashuvni oshiradi. Biroq, nazoratga olinmagan holda rivojlangan turizm hunarning estetik, texnologik va madaniy xosligini pasaytiradi.

Umuman olganda, hunarmandchilikni barqaror rivojlantirish uchun turizm, bozor munosabatlari va madaniy merosni muhofaza qilish siyosati o'rtasida muvozanat saqlanishi muhim ahamiyat kasb etadi. Muvozanatning saqlanishi esa kulolchilik maktablarini zamonaviy iqtisodiy sharoitda ham tirik madaniy an'ana sifatida saqlab qolishga xizmat qiladi.

Kulolchilik an'anasi o'z mohiyatiga ko'ra tuproq, suv, o'simlik va minerallar, shuningdek olov kabi tabiiy resurslar bilan chambarchas bog'liq bo'lgan hunar hisoblanadi. Shu sababli, ekologik omillar kulolchilikning eng muhim moddiy asosini tashkil etadi va mazkur poydevorning zaiflashuvi hunarning uzoq muddatli an'analarning davomiyligiga xavf soladi.

An'anaviy kulolchilik maktablari ustaxonalarida tayyorlanadigan har bir buyum loyning sifati, sirning tabiiyligi, pishirish rejimi hamda mavjud yoqilg'i imkoniyatlariga bevosita bog'liq bo'lib, ushbu omillarning o'zgarishi nafaqat iqtisodiy, balki estetik qiymatiga ham o'z ta'sirini ko'rsatmay qolmaydi. Shu bois, kulolchilikni ekologik omil bilan uzviy bog'langan amaliy jarayon sifatida kuzatish dolzarb ahamiyatga ega.

⁴⁵³ UNESCO. Safeguarding Intangible Cultural Heritage and Sustainable Development. – Paris: UNESCO, 2015. – Rejim kirish: <https://ich.unesco.org/doc/src/00349-EN.pdf> (Murojaat sanasi: 16. 02. 2026).

Kulolchilik maktablarining tarixiy shakllanishiga nazar tashlansa, har bir hududning badiiy qiyofasi uning tabiiy resurslari bilan belgilanganligiga guvoh bo‘lamiz. Rishton markazida ishqorli sirning yorqinligi, G‘urumsaroy buyumlaridagi oq-moviy rang oqimlari, Samarqand atrofidagi yashil-sariq kolorit, Toshkent an‘analarida qo‘llangan qo‘rg‘oshinli sir yoki chizma bezaklar qo‘llanilishi hududiy resurslar, ustalar tajribasi va an‘anaviy did uyg‘unligidan shakllangan⁴⁵⁴. Shu ma‘noda har bir maktabning o‘ziga xos hududiy identikligi mavjud bo‘lib, u faqat naqsh yoki shaklda emas, balki ishlatilgan materialning kimyoviy va fizik xususiyatlarida ham ko‘rinish beradi.

Mazkur muammoni izohlashda etnologik yondashuv muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Xususan, S. P. Tolstov xo‘jalik-madaniy tiplar bilan tabiiy muhit o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ta‘kidlab, ayrim madaniy o‘xshashliklar migratsiya yoki madaniy aloqalar orqali tarqalishi, biroq tabiiy resurslarning takrorlanmasligi sababli har bir hududda o‘ziga xos madaniy shakllar yuzaga kelishini qayd etadi⁴⁵⁵. Ushbu mulohaza kulolchilik an‘anasiga ham mos kelib, naqsh yoki uning uyg‘unligi boshqa hududda qo‘llanilishi mumkin, lekin, loyning elastikligi va tarkibi, shuningdek sir tayyorlash uchun zarur bo‘lgan mineral hamda o‘simlik (kulol tilida giyoh) resurslarini boshqa joyda takrorlash imkoni yo‘q.

Masalan, G‘urumsaroyda sir tayyorlash jarayonida guvak va qirqbo‘g‘in o‘simliklari alangalatmay, tutatib yoqilishidan xosil bo‘ladigan kul qitishmasi bilan oqtoshning maydalangan aralashmalarini yuqori haroratda eritish texnologiyasidan foydalanilganligi qayd etiladi. Mahalliy ustalar orasida baliq ko‘zi nomi bilan mashhur bo‘lgan ushbu usul natijasida hosil bo‘ladigan sirning o‘ziga xos jilosi va rang yorqinligi bevosita hududning ekologik sharoiti bilan bog‘liq hisoblangan⁴⁵⁶. Ushbu tabiiy resurslarning kamayishi yoki yo‘qolishi sir ranglarining tabiiy tusiga ham ta‘sir ko‘rsatadi, natijada

⁴⁵⁴ Буваев В. Гурумсарой кулолчилилик мактаби... – Р. 707–709.; Жаббаров Б. Ф. Гурумсарой кулолчилилик марказига хос бўлган технологик жараён... – Б. 29.; Hakimov A. O‘zbekiston san‘at tarixi. Qadimgi davr, o‘rta asrlar, hozirgi zamon... – B. 18–29; O‘sha muallif: O‘zbekiston hunarmandchiligi... – B. 13–288

⁴⁵⁵ Толстов С. П. Очерки первоначального ислама // Советская этнография. – 1932. – №2. – С. 24–82.

⁴⁵⁶ Jabbarov B. G‘. G‘urumsaroy kulolchilik markaziga xos bo‘lgan texnologik jarayon... – B. 29.

kulolchilik maktabining tarixan shakllangan badiiy qiyofasi o'ziga xos muhim belgilaridan birini yo'q bo'lib ketishiga olib keladi.

XX asrda Xorazm kulolchilik markazlari, xususan, Kattabog'da sir tayyorlash jarayonida tabiiy xomashyo sifatida ham qirqbo'g'in o'simligidan keng foydalanilgan. Mazkur o'simlik asosan, qabristonlar, tashlandiq va nisbatan zahkash yerlarda o'sganligi sababli, sir tayyorlash texnologiyasi ham hududning tabiiy-ekologik sharoiti bilan chambarchas bog'liq holda shakllangan⁴⁵⁷. Ushbu hududning sirlash jarayonida foydalanilgan o'simlik nomi G'urumsaroydagi kabi qirqbo'g'in nomi bilan atalsada undan tayyorlangan ishqoriy sir shishaga o'xshash o'ziga xos jilovni bergan va boshqa mintaqalardan farqlangan⁴⁵⁸.

Biroq, iqlim o'zgarishi, yerlarning keng miqyosda o'zlashtirilishi va obodonlashtirish ishlari natijasida ushbu o'simlikning tabiiy tarqalish hududi qisqarib, u faqat ayrim joylardagina saqlanib qolmoqda. Bu esa kulollarning an'anaviy sir tayyorlash uchun zarur bo'lgan tabiiy xomashyo tanqisligiga duch keltirib, ular sirlash jarayonida boshqa texnologiyalardan foydalanishga majbur bo'lganlar.

Hozirgi kunda Xorazm an'anaviy kulolchilik ustaxonalarida shishalarni mahalliy sharoitda maydalash va uni yuqori haroratda eritish orqali sir tayyorlanmoqda. Bunday usul ishlab chiqarish jarayonini soddalashtirgan va barqaror natija berayotgan bo'lsa-da, an'anaviy tabiiy sirlarning rangining o'ziga xos jilosida o'zgarish yuz bergan. Ushbu jihatdan qaralganda, ekologik muhitdagi o'zgarishlar nafaqat ishlab chiqarish texnologiyasiga, balki kulolchilik maktabining tarixan shakllangan estetik qiyofasiga ham ta'sir ko'rsatmoqda.

Bugungi kunda an'anaviy kulolchilik maktablarida kuzatilayotgan ekologik muammolardan yana biri – tuproq zaxirasi va uning asosini tashkil qilgan yer resurslarining holati alohida ahamiyatga ega. Qurilish, sanoat va infratuzilmaning kengayishi, shuningdek, ruxsatsiz qazib olish hamda yerlarning sho'rlanishi natijasida bazi hududlarda sifatli tuproq zaxiralari zarar ko'rmoqda. Tuproq sifatining pasayishi esa buyumlarni xumdonda pishirishda yorilish yoki chiziq tushish yuzaga

⁴⁵⁷ Dala yozuvlari. Xorazm viloyati Yangiariq tumani "Kattabog'" MFY. 2025-yil.

⁴⁵⁸ Dala yozuvlari. Xorazm viloyati Yangiariq tumani "Kattabog'" MFY. 2025-yil.

kelishi yoki mahsulot mustahkamligining susayishi kabi muammolarni keltirib chiqaradi.

Bunday sharoitda ustalar loyga qo‘shimcha ishlov berish, boshqa hududlardan keltirilgan xomashyo bilan aralashtirish yoki qo‘shimcha texnologik ishlov berish orqali vaziyatni yaxshilashga harakat qiladilar. Biroq, bunday choralar har doim ham an‘anaviy sifat va mahsulotning o‘ziga xos xususiyatlarini to‘liq saqlab qolish imkonini bermaydi. Markaziy Osiyo kulolchiligiga bag‘ishlangan umumlashtiruvchi tadqiqotlarda ham xomashyo, geografik sharoit va ishlab chiqarish texnologiyasi o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik alohida ta’kidlanadi⁴⁵⁹. Shu sababli, loy resurslarini muhofaza qilish kulolchilik an‘anasini saqlab qolishning eng muhim shartlaridan biri sifatida qaraladi.

Dala tadqiqotlari materiallari ham kulolchilik texnologiyasidagi hududiy farqlar tabiiy resurslar bilan bog‘liq ekanligini ko‘rsatadi. Yer sharining deyarli barcha mintaqalarida kulolchilik mahalliy tabiiy va iqlimiy sharoit ta’sirida turlicha ishlab chiqarish texnologiyasi hamda badiiy uslublarni qaror toptirgan. Bunday jarayon O‘zbekiston hududida ham kuzatiladi. Uzoq tarixga ega bo‘lgan Rishton kulolchilik markazi buning yorqin misoli hisoblanadi. Ushbu hududda asosiy xomashyo bo‘lgan gil tuproq, odatda, yer sathidan bir yarim-ikki metr chuqurlikdan qazib olinadi va unga faqatgina suv qo‘shish orqali loy holatiga keltiriladi⁴⁶⁰. Mazkur hududda mavjud soz tuproqning shirasi buyumni dastlab yumshoq va elastikligini pishirilgandan so‘ng esa buyumning mustahkam chiqishini ta’minlaydi. Shuningdek, tuproqning bunday xususiyatlari o‘ziga xos texnologik jarayonlarning shakllanishini ham keltirib chiqaradi. Loyni uzoq vaqt urib, tarkibidagi havo pufakchalarini siqib chiqarish jarayoni aynan shu texnologik xususiyatning muhim bosqichi hisoblanadi.

Mazkur holat Xorazm viloyati Kattabog‘ kulolchilik markazida kuzatilsa farqlar yanada tushunarli ko‘rinadi. Bu yerda tuproq ko‘pincha yer ostining mayin qatlamlaridan olinadi va mahalliy ustalar ta’kidlashicha, u boshqa mintaqalardagi tuproqlardan nisbatan kuchli bo‘lganligi sababli kuchsizlantirish maqsadida unga oz miqdorda qum

⁴⁵⁹ Дервиз Г., Жадова Л. А., Жданко И. А., Митлянский Д. Ю. Современная керамика народных мастеров Средней Азии... – С. 235.

⁴⁶⁰ Dala yozuvlari. Farg‘ona viloyati Rishton shahri. 2025-yil.

qo'shiladi. Qolaversa, tuproqning dag'alligini kamaytirish maqsadida loyga qamish o'simligining mayda tolalari (mahalliy atama bilan pufi) aralashtiriladi⁴⁶¹. Ushbu hududda loy tarkibidagi havo to'liq chiqarib yuborilmaydi. Buning sababi shishali sirning xususiyatlari bilan bog'liq bo'lib, pishirish jarayonida hosil bo'ladigan mayda bo'shliqlar sirning yuzaga mustahkam yopishishiga yordam beradi, natijada buyum yuzasida o'ziga xos jilo hosil bo'ladi.

Xonqalik kulollar esa bugungi kunda xomashyo tanlash bilan bog'liq yanada murakkab sharoitga duch kelmoqdalar. Mazkur hududda sho'rlanish va eroziya sababli sifatli soz tuproq topish qiyinlashmoqda. Ustalar soz tuproqni zah suvlarni yig'ish uchun qazilgan joylardan qidirishga to'g'ri kelmoqda⁴⁶². Tanlangan tuproq esa maxsus qo'shimcha komponentlar bilan mustahkamlanadi. Bunday texnologik ishlovning asosiy maqsadi buyumning olovga bardoshini oshirishdan iborat.

Hududlar o'rtasidagi farq pishirish texnologiyasida ham aniq ko'rinadi. Rishton kulollari buyumlarni odatda, ikki marotaba pishirib, o'rtacha 900–950 daraja haroratdan foydalanadilar. Kattabog' ustalari esa mahsulotni ko'pincha bir martalik, ammo yuqori – 1000–1050 darajagacha yetadigan haroratda pishiradilar. Xonqada esa tuproqning nisbatan kuchsizligi sababli pishirish harorati 800–850 daraja atrofida saqlanadi⁴⁶³. Har bir hududda mavjud tuproqning tarkibiy qismlari va xususiyatlari nafaqat buyum shakli va bezagiga, balki texnologik jarayonning barcha bosqichlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Shu jihatdan qaralganda, O'zbekiston hududidagi lokal kulolchilik markazlari tabiiy resurslar sababli o'ziga xos texnologik ko'nikmalarni shakllantirganligini kuzatish mumkin. Rishton hududida uchraydigan ayrim tuproq turlari boshqa joylarda takrorlanmasligi esa geografik va ekologik omillarning hunar taraqqiyotidagi hal qiluvchi ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi.

Dala tadqiqotlarida kuzatilgan yana bir ekologik muammo bu – Rishton hududida ham sho'rlanishning ortishi natijasida soz tuproq zaxiralarini kamayishi masalasidir. Tuproq eroziyasining yuz berishi va

⁴⁶¹ Dala yozuvlari. Xorazm viloyati Yangiariq tumani "Kattabog'" MFY. 2025-yil.

⁴⁶² Dala yozuvlari. Xorazm viloyati Xonqa tumani. 2025-yil.

⁴⁶³ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton, Xorazm viloyati Yangiariq va Xonqa tumanlari. 2025-yil.

uning kengayib borishi esa tuproq sho'rlanishini oldini olishda mavjud bo'lgan an'anaviy jarayonlarning qisqarishi natijasida yuz bergan. Xuddi shunday an'anaviy jarayonlardan biri bu mahalliy hudud ekin yerlarining atrofida tutzorlarning tashkil qilinganligidir. Hozirgi kunga kelib, mahalliy aholi tomonidan o'zining yoqilg'i bilan bog'liq ehtiyojlarini qondirish maqsadida tutzorlarning kesilishi yerning ichki qatlamida tuz miqdorining ortib borishi, loy sifati pasayishiga olib kelmoqda⁴⁶⁴. Bu esa buyumlarning pishirish jarayonida yorilishi, sirning barqaror chiqmasligi va umumiy sifatning susayishiga olib kelada.

Shunday qilib, dala tadqiqotlari kulolchilikning tabiiy muhit bilan bog'langan texnologik tizim ekanini ham ko'rsatadi. Tabiiy resurslarning kamayishi buyumning tashqi ko'rinishi, ranglar tizimi va texnologik ishlab chiqarish jarayoniga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatadi. Ekologik muvozanatni saqlash masalasi esa kulolchilik maktablarining davomiyligini ta'minlashda hal qiluvchi omil hisoblanadi.

Yana bir muhim masala sir tayyorlashda qo'llaniladigan xomashyo resurslari bilan bog'liq bo'lib, ekologik o'zgarishlarning kuchayishi ta'sirida ayrim tabiiy resurslarning kamayishi kuzatilmoqda. Shu sababli, ko'plab ustalar ishlab chiqarishda sintetik sir turlaridan foydalanishga majbur bo'lmoqdalar.

Sintetik sirlar texnologik jihatdan qulaylik yaratib, ishlab chiqarish jarayonini yengillashtirishi tabiiy, biroq ular an'anaviy rang va bezaklar jilosining tabiiy ko'rinishiday taqdim qila olmaydi. Bunday maktablarga xos rang koloritining o'ziga xos xususiyatlarini to'liq taqdim qila olmaydi. Buyumning tashqi shakli an'anaviy ko'rinishini saqlab qolgandek ko'rinsada, uning badiiy ifodasi va estetik ruhi sezilarli darajada o'zgaradi. Shu sababli, ekologik siyosat faqat cheklov va taqiqlar bilan chegaralanmasligi kerak. Xususan, hunarmandchilik uchun zarur bo'lgan xomashyo resurslarini muhofaza qilish, ularni qayta tiklash, ilmiy monitoringini yo'lga qo'yish hamda an'anaviy texnologiyalarni saqlash shular jumlasidandir.

Muammo doirasida energiya va yoqilg'i bilan bog'liq omillar ham muhim o'rin tutadi. Kulolchilik jarayonida buyumni pishirish eng

⁴⁶⁴ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton shahri. 2024-yil.

mas'uliyatli va tavakkalchilikka asoslangan bosqich hisoblanadi. Buning sababi, xumdon ichidagi zaruriy haroratning biroz o'zgarishi ustaning uzoq mehnati natijasini yo'qqa chiqarishi mumkin. An'anaviy xumdonlar katta miqdorda yoqilg'i talab etadi, yoqilg'i narxining oshishi esa mahsulot tannarxining ko'tarilishiga ta'sir etadi.

Zamonaviy gaz yoki elektr pechlari esa haroratni aniq nazorat qilish imkonini beradi, bu holat pishirish jarayonidagi yo'qotishlarni kamaytiradi va mahsulot sifatini barqaror saqlashga yordam beradi. Biroq, bunday zamonaviy pechlarni joriy qilish ko'p moliyaviy sarmoya talab etganligi bois barcha ustaxonalar uchun birdek qulay yechim bo'la olmaydi.

Ko'plab ustalar an'anaviy xumdon tajribasi bilan zamonaviy texnologik imkoniyatlar o'rtasida muvozanatni topishga harakat qilmoqdalar. Ba'zi tarixiy uslubni saqlagan holda pech konstruktsiyasini takomillashtirsa, boshqalari esa zamonaviy pechlardan foydalanib, ishlab chiqarish jarayonini barqarorlashtirishga xarakat qilmoqdalar. Mazkur jarayonni kulolchilikning kelgusi istiqboli uchun hal qiluvchi omillardan biri sifatida qo'llanilayotgan energiya tejamkor va nazorat qilinadigan pishirish texnologiyalari tashkil qilmoqda. Ushbu texnologiyalarning joriy qilinishi nafaqat ekologik zararlarni kamaytiradi, balki ishlab chiqarishning iqtisodiy barqarorligini mustahkamlab, ustaxonalar faoliyatining davomiyligini ta'minlashga ham ta'sir ko'rsatadi.

Xorij tajribalarida ham ekologik muammolarni nazorat qilishga doir mulohazalarni uchratish mumkin⁴⁶⁵. Tadqiqotlarda asosan, ekologik nazorat va ilmiy monitoring qilib borishning kulolchilikni saqlashdagi o'rni ochiqilanadi. Masalan, Meksikaning Oaxaca vodiysida olib borilgan tadqiqotlarda tuproq tarkibi va kelib chiqishi ilmiy tahlil qilingan. Bunday yondashuv resurslardan foydalanishni nazorat qilish, sifatsiz aralashmalarni aniqlash hamda hududiy manbalarni xaritalash imkonini bergan⁴⁶⁶. Natijada, resurslardan oqilona foydalanish va hunarning kelajak bazasini saqlab qolish uchun ilmiy asos yaratilgan. Ushbu yondashuv O'zbekiston sharoitida ham dolzarb ahamiyat kasb

⁴⁶⁵ Yamaguchi Y. The Rise and Transformation of Arita Porcelain Industry in Japan // https://api.lib.kyushu-u.ac.jp/opac_download_md/1657256/p081.pdf (Murojaat sanasi: 16. 02. 2026).

⁴⁶⁶ O'sha joyda.

etadi. Loy zaxiralari monitoringi, qazib olishni tartibga solish, sho'rlanish va eroziya xavfini kamaytirish, energiya samarador pechlarni joriy qilish kabi choralar kulolchilikning ekologik barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu bois, ekologik barqarorlik faqat tabiatni asrash jarayoni bilan bog'liq emas. U kulolchilikning iqtisodiy samaradorligi, estetik sifati va avloddan-avlodga o'tkaziladigan davomiylik uchun zarur poydevor hisoblanadi. Agar tabiiy resurs bazasi kamaysa, hunarning texnologik tartibi buziladi, badiiy sifati pasayadi va yosh avlod uchun bu kasb jozibadorligini yo'qotadi. Bir so'z bilan aytganda, ekologik muhitni muhofaza qilish kulolchilikni zamonaviy jamiyatda yashab qolishga qodir tirik hunar sifatida saqlab qolishning asosiy sharti hisoblanadi.

Bu borada ham xalqaro tajribalar mavjud bo'lib, ularni chuqur o'rganligib faoliyatga joriy etish kulolchilik maktablarida an'anaviy jarayonlarni saqlashga az qotadi. Xususan, YuNESKO tomonidan nomoddiy madaniy merosni muhofaza qilinishini barqaror rivojlanish bilan bog'lab talqin etish mumkin. Merosni saqlash faqat madaniyat masalasi emas, balki iqtisod, ijtimoiy barqarorlik va ekologiya kabi omillar bilan bog'liq jarayon⁴⁶⁷.

Bandarin va Van Oers merosni barqaror rivojlanishi bilan bog'lab, resurslardan mas'uliyat bilan foydalanish, mahalliy aholini rag'batlantiradi. Merosni iqtisodiy hayotga ongli ravishda kiritish zarurligini ta'kidlaydi. Bunday yondashuv kulolchilikka ham to'liq mos keladi, chunki hunarmandchilik barqaror rivojlanishi uchun avvalo uning resurslari ham barqaror bo'lishi kerak.

Ekologiya bilan bog'liq zamonaviy jarayonlar ta'sirida kulolchilik uchun yangi imkoniyatlar ham yuzaga kelmoqda. Xususan, bugungi global iste'mol madaniyatida ekologik toza, tabiiy va qayta ishlanadigan materiallardan tayyorlangan mahsulotlarga talab ortib bormoqda. Shu nuqtai nazardan qaraganda, sopol buyumlar ishlab chiqarish jarayoni ekologik me'yorlarga mos yo'lga qo'yilgan holda, plastmassa va boshqa sintetik materiallarga nisbatan barqarorroq muqobil mahsulot sifatida

⁴⁶⁷ UNESCO. Safeguarding Intangible Cultural Heritage and Sustainable Development. – Paris: UNESCO, 2015
// <https://ich.unesco.org/doc/src/00349-EN.pdf> (Murojaat sanasi: 16. 02. 2026).

qadrlanishi tabiiy. Bu esa kulolchilik uchun yangi bozor segmentini ochib, mahsulotni ekologik toza mahsulot imidji asosida ilgari suradi.

Biroq, bunday imkoniyat o'z-o'zidan yuzaga kelmaydi. Agar loy qazib olish tartibsiz olib borilsa, xumdonlardan chiqayotgan tutun va chiqindilar nazoratsiz qolsa, sir tayyorlashda ishlatiladigan tabiiy resurslar kamayib ketsa, kulolchilikning ekologik toza hisoblangan ijobiy qiyofasi zaiflashadi. Natijada hunarning ekologik afzalligi marketing vositasidan ko'ra, muammoli jarayonga aylanib qolishi mumkin. Shu sababli, ekologik boshqaruv nafaqat tabiiy resurslarni muhofaza qilish masalasi, balki kulolchilik mahsulotining zamonaviy bozordagi raqobatbardoshligi, madaniy merosning mazmunini saqlash va hunarning kelajakdagi iqtisodiy barqarorligini ta'minlovchi muhim omil sifatida qaralishi kerak⁴⁶⁸.

Umuman olganda, globallashuv, turizm, bozor iqtisodiyoti va ekologik omillar O'zbekiston an'anaviy kulolchilik maktablariga o'zaro bog'liq holda ta'sir etadi. Global bozor raqobatni kuchaytiradi va buyumni suvenir shakliga o'zgartiradi. Turizm talabni oshiradi va ustaxonani namoyish va tajriba maydoniga aylantiradi. Bozor iqtisodiyoti esa ustani marketing va vositachilik tizimiga bog'laydi. Ekologik sharoit esa xomashyo va energiya orqali hunarning asosi bo'lgan resurslarni cheklanganligini ko'rsatadi. Mana shu to'rtta omil birgalikda kulolchilik maktablarining badiiy ko'rinishiga ham, kasbiy tuzilmasiga ham, merosning avloddan avlodga o'tishiga ham ta'sir etadi. Shuning uchun zamonaviy davrda kulolchilikni saqlash strategiyasi an'anani muzlatish emas, balki an'ananing asosiy belgilari hisoblangan maktab uslubi, naqsh tili, sir texnologiyasi, ustoz-shogird tartibini saqlagan holda bozor va turizm imkoniyatlaridan ongli foydalanish, ekologik resurslarni muhofaza qilish va sifatni himoya etadigan institutlarni rivojlantirishdan iborat.

Xususan, dastavval an'anaviy kulolchilik maktablarining madaniy meros sifatidagi qiymatini saqlash ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Buning uchun hozirgi kunda kulolchilik maktablarida mavjud naqsh va bezak tizimlari, shakl va texnologiyalarni ilmiy

⁴⁶⁸ Bandarin F., Van Oers R. Heritage and the Sustainable Development Goals. – Paris: UNESCO, 2015.; UNESCO. Safeguarding Intangible Cultural Heritage and Sustainable Development. – Paris: UNESCO, 2015 // [https:// ich.unesco.org/doc/src/00349-EN.pdf](https://ich.unesco.org/doc/src/00349-EN.pdf) (Murojaat sanasi: 16. 02. 2026).

iste'molga olib kirish, ularning kataloglari va elektron ma'lumot bazalarini yaratish kerak hisoblanadi. Ushbu holat nafaqat an'anaviy uslublarning yo'qolib ketishini oldini oladi, balki kelajak avlod ustalari uchun metodik manba vazifasini ham bajaradi.

Kulolchilik maktablarining rivojlanishida ta'lim va ustoz-shogird an'analarini qayta tiklash va zamonga moslashtirilgan tartibda rivojlantirish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Globallashtirish sharoitida ko'plab yosh ustalar tez daromad topadigan, bozor talabiga moslashtirilgan mahsulotlar tayyorlashga ko'proq e'tibor qaratilmoqda. Bunday holat esa davom ettiruvchi avlod tomonidan an'anaviy uslublarning mukammal o'zlashtirmasligiga olib keladi. Shuning uchun hunarmandchilik markazlarida ustoz-shogird tizimini har tomonlama qo'llab-quvvatlash, maxsus o'quv dasturlari va seminarlar tashkil qilish, hunarmandchilik kollej va universitetlari bilan hamkorlikni kuchaytirish muhim hisoblanadi. Bu kabi yondashuv kulolchilikning nafaqat iqtisodiy faoliyat, balki madaniy meros sifatida saqlanishi hamda davom etishini ta'minlaydi. Zamonaviy bozor talablariga moslashish kesimida innovatsiya va an'ana o'rtasida muvozanatni saqlash ham dolzarb ahamiyatga ega. Kulolchilik mahsulotlari zamonaviy dizayn elementlari bilan boyitilishi mumkin, biroq ushbu jarayonda an'anaviy naqsh va kompozitsiya tamoyillari saqlanib qolishi ham kerak.

Kulolchilik maktablari uchun raqamli savdo va marketing imkoniyatlarini kengaytirish muhim strategik yo'nalishlardan biriga aylanib bormoqda. Bugungi kunda onlayn platformalar orqali hunarmandchilik mahsulotlarini xalqaro bozorga olib chiqish imkoniyati kengaygan. Shu sababli kulollarni elektron savdo tizimlaridan foydalanishga o'rgatish, mahsulotlarni professional tarzda foto va video orqali targ'ib qilish, ijtimoiy tarmoqlar orqali marketing strategiyalarini rivojlantirish zarur. Bu nafaqat mahsulotlar savdosini kengaytiradi, balki kulolchilik maktablarining xalqaro miqyosda tanilishida ham ahamiyat kasb etadi.

Kulolchilik maktablarini qo'llab-quvvatlashda etnoturizm va madaniy turizmni rivojlantirish alohida o'rin egallaydi. Sayyohlik tur-marshrutlarga kulolchilik ustaxonalari, hunarmandchilik markazlari va

mahorat darslarini kiritish orqali ustalar faoliyati bilan tanishtirish sayyohlik ob'yektlari doirasida rang baranglikni oshiradi va ularni boyitishga ham xizmat qiladi. Qolaversa, mahalliy iqtisodiyotga qo'shimcha daromad keltirishi bilan birga, kulolchilik an'analarining keng auditoriyaga targ'ib qilinishiga yordam beradi. Sayyohlar uchun kulolchilik faoliyatini amaliy tarzda ko'rsatish, ularning ishtirokida mahorat darslari tashkil qilish ham bu yo'nalishda samarali natijalar beradi.

Shuningdek, kulolchilik maktablarining rivojlanishi uchun davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash jarayonini davomiyligini ta'minlash va yanada mustahkamlash ham muhim ahamiyat kasb etadi. Mahalliy inshootlarni intereriga ana'naviy bezak shakllarini kiritishni targ'ib qilish, hunarmandlarga mahalliy grandlarni joriy etish ishlari shular jumlasidandir.

Umuman olganda, globallashuv jarayonlari kulolchilik maktablari faoliyatida ma'lum muammolarni yuzaga keltirishi bilan birga yangi imkoniyatlar eshigini ham ochayotganligini hisobga olish joiz. Ushbu jarayonlarga faqat salbiy jarayon sifatida emas, balki an'ana va innovatsiyaning o'zaro uyg'unligi orqali yuzaga kelayotgan o'zgarish, moslashish jarayoni sifatida qarash ham maqsadga muvofiq hisoblanadi.

§ IV.2. An'anaviylik va innovatsiya uyg'unligi sharoitida kulollarning kasbga munosabati transformatsiyasi

Zamonaviy davrda O'zbekistonda an'anaviy kulolchilik maktablari murakkab ijtimoiy-madaniy jarayonlar ta'sirida faoliyat yuritmoqda. Globallashuv, bozor iqtisodiyoti, turizmning kengayishi, kommunikativ texnologiyalarning rivojlanishi va innovatsiyalarga asoslangan sanoatning shakllanishi kulolchilikni nafaqat ishlab chiqarish sohasi, balki ijtimoiy institut sifatidagi ichki tuzilmalarini ham o'zgartirmoqda. Mazkur jarayon hozirgi vaqtda an'anaviy kulolchilik maktablari ustaxonalarida faoliyat olib borayotgan kulollarning kasbga bo'lgan munosabatida ham yaqqol ko'zga tashlanadi.

Dastavval qayd etishimiz kerakki, kulollarning kasbga munosabati transformatsiyasini faqat iqtisodiy moslashuv yoki texnologik

yangilanish natijasi sifatida talqin etish ham bir tomonlama yondashuvga olib keladi va ushbu jarayon muammoni to'liq tushunish imkoniyatini cheklaydi. Antropologik nuqtai nazardan kasbga munosabatlarni ijtimoiy ong, qadriyatlar tizimi, kasbiy identitet va ramziy maqomning yangi mazmun kasb etib borayotganligi bilan bog'liq murakkab hodisa sifatida yondashish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Chunonchi, har qanday an'anaviy hunar nafaqat moddiy mahsulot yaratish vositasi, balki ma'lum ma'naviy mazmun, tarixiy xotira va ijtimoiy rolni o'zida jamlagan institutdir.

Shuni ham ta'kidlash kerakki, an'anaviy kulolchilik maktablari uzoq vaqt davomida barqaror ijtimoiy tizim sifatida shakllangan. Ularning ichki mustahkam tuzilmasi avlodlararo davomiylik, ustoz-shogird munosabatlari bilan bog'liq an'analar, kasb etikasi, hududiy identitet va jamoaviy nazorat kabi tizimlar bilan bog'liq hisoblangan. Ushbu tizimda kulol o'z hunarini shaxsiy manfaat emas, balki ma'naviy burch, ajdodlardan o'tib kelayotgan meros va jamiyatdagi ijtimoiy maqom sifatida anglab kelgan.

Globalashuv, bozor munosabatlarning rivojlanishi kabi omillarni boshdan kechirayotgan zamonaviy sharoitda esa kulolchilik sohasi yangi ijtimoiy ta'sirlariga uchramoqda. Xususan, bozor munosabatlari kasbni iqtisodiy samaradorligi bilan baholaydi, ya'ni kasbning qadri va ahamiyati uning daromad keltirish darajasi, mahsulotning xaridorbopligi, ishlab chiqarish hajmi hamda bozor talabiga moslashish qobiliyati orqali o'lchanadi.

Turizm va eksport yo'nalishlarida mahsulot, avvalo, xaridorga qulay va tez sotiladigan bo'lishi kerak deb qaraladi. Ya'ni buyumning shakli, hajmi, bezagi va narxi sayyohlarning didi hamda bozor talabiga moslashtiriladi. Shu bilan birga, zamonaviy axborot maydoni ustadan o'z nomini tanitishni, ya'ni shaxsiy brend yaratishni ham talab etadi. Usta faqat buyum yasovchi emas, balki o'z ishini targ'ib qiluvchi shaxsga aylanadi. Ushbu jarayonlar o'z navbatida kasbning mazmunini o'zgarishiga ham ta'sir etadi va kulolchilik endi faqat an'anani davom ettirish yoki jamoaga xizmat qilish emas, balki bozorda o'z o'rnini topish va o'z nomini tanitish vositasiga ham aylanadi.

Mazkur transformatsiya jarayonlarini tushunishda bir qator nazariy yondashuvlar mavjud bo'lib, ijtimoiy makonning o'zgarishi, kapital shakllari va habitus⁴⁶⁹ning qayta shakllanishiga doir qarashlar shular jumlasidandir⁴⁷⁰. Ushbu yondashuvlar asosida kulolchilik ham alohida ijtimoiy institut sifatida o'z ichki qoidalari va resurslar tizimiga ega ekanligi, mazkur institutning iqtisodiy va madaniy sharoitdagi o'zgarishlari kulollarning kasbiy ongiga bevosita ta'sir ko'rsatishini anglash mumkin.

Shu nuqtai nazardan, zamonaviy jamiyat sharoitida shaxsning o'z hayot yo'lini ongli ravishda belgilashi va uni zarurat tug'ilganda o'zgartirishi haqidagi yondashuv ham muhim ahamiyat kasb etadi⁴⁷¹. Bunday holat kasbga munosabatdagi o'zgarishlarni izohlashda ahamiyat kasb etadi. Chunki, bugungi kulol hunarni faqat ajdodlardan qolgan meros sifatida emas, balki o'zi tanlagan yo'l va kelajak rejasi sifatida qabul qilmoqda.

Boshqa nuqta'i nazar bilan qaraganda, hunarmandchilik an'anaviy jarayonga sadoqat va mukammallikka intilish bilan izohlanadi⁴⁷². Mazkur yondashuv kulolchilik faoliyatida sifat va mahoratni saqlash istagi bilan bozor talablariga moslashish zarurati o'rtasidagi mutanosiblikni tushunish imkonini beradi. Shu tariqa, kasbga munosabat transformatsiyasi nafaqat iqtisodiy sharoitlar, balki shaxsiy qarashlar va qadriyatlar tizimidagi o'zgarishlar bilan ham uzviy bog'liq jarayon sifatida aks etadi.

Kulolchilik maktablarida yuz berayotgan transformatsiya jarayonlari hukumat tomonidan o'tkazilayotgan islohotlar bilan ham bog'liq holatda kechmoqda. Chiqarilayotgan qarorlar sohani saqlab

⁴⁶⁹ Habitus – bu shaxsning ma'lum ijtimoiy muhitda shakllangan barqaror ichki qarashlari, odatlari, xulq-atvor andozalari va dunyoni idrok etish usullarining yig'indisidir. Mazkur tushuncha ijtimoiy tajriba natijasida shakllanadi va insonning kundalik faoliyati, qaror qabul qilish jarayoni hamda atrof-muhitga munosabatida namoyon bo'ladi. Habitus tug'ma xususiyat emas, balki oila, mahalla, ta'lim jarayoni, kasbiy muhit va madaniy an'analar ta'sirida bosqichma-bosqich shakllanadi. U shaxsning qanday fikrlashi, qanday baholashi va qanday harakat qilishini belgilovchi ichki tizim vazifasini bajaradi. Kulolchilik kontekstida habitus ustoz–shogird tizimi, ustaxona intizomi, mehnatga bo'lgan munosabat, mahoratga sadoqat va an'anaviy naqshlarni idrok etish orqali shakllanadi. An'anaviy muhitda kulolning habitusi hunarni ajdodiy meros va ma'naviy burch sifatida qabul qilishga asoslangan bo'lsa, zamonaviy sharoitda u iqtisodiy barqarorlik, innovatsiya va shaxsiy muvaffaqiyat mezonlari bilan boyib bormoqda.

⁴⁷⁰ Bourdieu P. The Forms of Capital // Richardson J. Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education. – New York: Greenwood, 1986. – P. 241–258.

⁴⁷¹ Giddens A. Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age. – Stanford: Stanford University Press, 1991. – 256 p.

⁴⁷² Sennett R. The Craftsman. – New Haven: Yale University Press, 2008. – 326 p.

qolish, rivojlantirish va jahon miqiyosida targ'ib qilishda amaliy ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, 2017-yilda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Farg'ona viloyatining Marg'ilon va Qo'qon shaharlari hamda Rishton tumanida hunarmandchilikni rivojlantirishga qaratilgan qarori⁴⁷³ qabul qilinishi va qarorda Rishton tumani qadimdan kulolchilik markazi sifatida shakllangan hududlardan biri ekanligi e'tirof etilib, bu yerda hunarmandchilik faoliyatini rivojlantirish uchun zarur tashkiliy va infratuzilmaviy sharoitlar yaratish vazifalari belgilanganligi alohida ahamiyatga ega. Bu borada, ustaxonalar faoliyatini kengaytirish, ishlab chiqarish ob'yektlarini rekonstruksiya qilish, hunarmandlar uchun qulay mehnat sharoitlarini yaratish, zarur kommunikatsiya va xizmat ko'rsatish infratuzilmasini rivojlantirish kabi chora-tadbirlar kulolchilik faoliyatining iqtisodiy barqarorligini mustahkamlashga xizmat qilganligini e'tirof etish o'rinlidir.

Mazkur qaror hamda hunarmandchilikni rivojlantirishga qaratilgan davlat siyosati doirasida Rishton tumanida Xalqaro kulolchilik markazi barpo etilib, hududda kulolchilik faoliyatini zamonaviy infratuzilma asosida rivojlantirish imkoniyati yaratildi. Markaz hududida 20 ta ikki qavatli kulollar xonadoni, ustaxona va savdo do'konlari, Rishton tarixi muzeyi hamda xizmat ko'rsatish ob'yektlari tashkil etilib, qariyb 250 ta yangi ish o'рни yaratildi. Shuningdek, Rishton kulollari tomonidan ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarni Birlashgan Arab Amirliklari, Turkiya, Rossiya, Chexiya va Markaziy Osiyo davlatlariga eksport qilish yo'lga qo'yildi. Markazda "Hunarmand" uyushmasining tuman bo'limi va o'quv markazining joylashtirilishi esa ustoz-shogird an'analarini davom ettirish hamda yoshlarni hunarga jalb qilish imkoniyatlarini kengaytirdi⁴⁷⁴.

⁴⁷³ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 2-sentabrdagi "Farg'ona viloyatining Marg'ilon, Qo'qon shaharlari va Rishton tumanida hunarmandchilikni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 687-sonli Qarori // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – Toshkent, 2017 // <https://lex.uz/docs/3326544> (Murojaat sanasi: 08. 10. 2025).

⁴⁷⁴ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Rishton tumanidagi Xalqaro kulolchilik markaziga tashrifi haqida axborot // Prezidentning rasmiy veb-sayti. – Toshkent, 2021 // <https://president.uz/oz/lists/view/4136> (Murojaat sanasi: 06. 10. 2025).

2018-yilda qabul qilingan Vazirlar Mahkamasining “Xalqaro hunarmandchilik festivalini o‘tkazish bo‘yicha” qarori⁴⁷⁵ O‘zbekistonda hunarmandchilik mahsulotlari, jumladan, kulolchilik an‘analarini xalqaro miqyosda targ‘ib etishning yangi bosqichini boshlab berdi. Mazkur qaror asosida festivalni tashkil etish va yuqori saviyada o‘tkazish uchun Respublika byudjeti hamda boshqa manbalar hisobidan tashkiliy va madaniy tadbirlarni moliyalashtirish ko‘zda tutilib, festival infratuzilmasi va tashkiliy ishlarini amalga oshirish uchun zarur mablag‘lar ajratilishi belgilandi. Ajratilgan mablag‘lar hisobidan ko‘rgazma maydonlari tayyorlanib, hunarmandlar mahsulotlarini keng miqyosda namoyish etish, savdo rastalarini tashkil etish hamda xorijiy ishtirokchilarni jalb etish ishlari yo‘lga qo‘yildi. Festival doirasida Rishton, G‘ijduvon va Xiva kulollari o‘z mahsulotlarini xalqaro miqyosda namoyish etish imkoniyatiga ega bo‘lib, bu esa milliy kulolchilik maktablarining keng targ‘ib qilinishiga xizmat qildi. Natijada, kulolchilik mahsulotlariga bo‘lgan talab ortib, ustaxonalar faoliyatining iqtisodiy barqarorligi mustahkamlandi hamda yoshlarning kulolchilik kasbiga qiziqishi oshdi.

2019–2022-yillarda hunarmandchilikni hududiy rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar⁴⁷⁶ kulolchilik tarixida navbatdagi muhim bosqichni yuzaga keltirdi. Hududlar kesimida hunarmandchilik yo‘nalishlarini ixtisoslashtirish, savdo infratuzilmasini rivojlantirish, hunarmandchilik mahsulotlarini doimiy aniqizatsiya qilish uchun maxsus savdo maydonlarini tashkil etish ishlari kengaydi. Xususan, 2019–2021-yillarda hunarmandchilikni rivojlantirish siyosatida avvalgi bosqichlardan farqli ravishda sohani nafaqat infratuzilma va ishlab chiqarish jihatidan qo‘llab-quvvatlash, balki uni xalqaro madaniy-iqtisodiy maydonga faol olib chiqish hamda institutsional

⁴⁷⁵ O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 27-noyabrdagi “Xalqaro hunarmandchilik festivalini o‘tkazishning tashkiliy chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 960-sonli Qarori // Qonunchilik ma‘lumotlari milliy bazasi. – Toshkent, 2018 // <https://lex.uz/docs/4082140> (Murojaat sanasi: 06. 10. 2025).

⁴⁷⁶ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 28-noyabrdagi “Hunarmandchilikni yanada rivojlantirish va hunarmandlarni qo‘llab-quvvatlashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4539-sonli Qarori // Qonunchilik ma‘lumotlari milliy bazasi. – Toshkent, 2019 // <https://lex.uz/docs/4622088> (Murojaat sanasi: 05. 02. 2026); O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 30-dekabrdagi “Hunarmandchilik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-77-sonli Qarori // Qonunchilik ma‘lumotlari milliy bazasi. – Toshkent, 2021 // <https://lex.uz/docs/5807559> (Murojaat sanasi: 05. 02. 2026).

qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirishga qaratilgan yangi tizimlar joriy etildi.

2019-yildagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni⁴⁷⁷ bilan Xalqaro hunarmandchilik festivalini muntazam ravishda o'tkazib borish davlat siyosatining doimiy yo'nalishiga aylantirildi. Avvalgi davrda hunarmandchilik ko'proq ichki infratuzilmani tiklash va ustaxonalar faoliyatini jonlantirishga qaratilgan bo'lsa, mazkur farmondan so'ng milliy hunarmandchilik mahsulotlarini, jumladan kulolchilik an'alarini xalqaro miqyosda targ'ib etish, xorijiy ustalar va ekspertlar bilan tajriba almashish, eksport salohiyatini kengaytirish ustuvor vazifaga aylandi. Natijada, Rishton, G'ijduvon va Xiva kulollari mahsulotlari xalqaro ko'rgazmalar va festival maydonlarida namoyish etila boshladi hamda kulolchilik hududiy brend sifatida shakllanish jarayoni tezlashdi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni asosida Qo'qon shahrida Xalqaro hunarmandchilik festivali tashkil etildi va u hunarmandlar uchun yirik uchrashuv hamda tajriba almashish maydoniga aylandi. 2019-yil 10–15-sentabr kunlari o'tkazilgan festivalda dunyoning 83 ta davlatidan vakillar qatnashdi. 29 yo'nalish bo'yicha 191 nafar xorijiy hunarmand ishtirok etdi hamda 8 ta nominatsiya bo'yicha 24 nafar g'olib taqdirlandi⁴⁷⁸. Ushbu festival hunarmandchilikning xalqaro miqyosda tan olinishi, milliy an'analarni namoyish etish va ustalar o'rtasida tajriba almashish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qildi.

2021-yildagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori⁴⁷⁹ esa hunarmandchilikni qo'llab-quvvatlash tizimini yangi bosqichga olib chiqdi. Agar avvalgi hujjatlar asosan ishlab chiqarish va savdo infratuzilmasini rivojlantirishga qaratilgan bo'lsa, mazkur qaror sohani institutsional va iqtisodiy jihatdan barqarorlashtirish, ustalar faoliyatini rag'batlantirish, turizm va xizmat ko'rsatish tizimi bilan integratsiyani kuchaytirishga qaratildi. Mazkur qarorning natijalari sifatida qayd etish mumkinki, hunarmandlarni qo'llab-quvvatlash

⁴⁷⁷ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 3-oktabrdagi "Xalqaro hunarmandchilik festivalini o'tkazib borishga oid chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5841-sonli Farmoni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – Toshkent, 2019 // <https://lex.uz/uz/docs/-4535422> (Murojaat sanasi: 06. 02. 2026).

⁴⁷⁸ O'sha joyda.

⁴⁷⁹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 30-dekabrdagi "Hunarmandchilik faoliyatini qo'llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-77-sonli Qarori // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – Toshkent, 2021 // <https://lex.uz/docs/5807559> (Murojaat sanasi: 05. 02. 2026).

tizimlashtirilib, usta-shogird an'anasi kengaya boshladi. Ushbu jarayonni raqamlarda kuzatsak, usta hunarmandlar 7 barobar, shogirdlar 9 barobar ko'payib, sohada bandlar 230 ming nafarga yetdi. Milliy katalogga 340 nafar usta kiritildi va turizm reyestriga 1,5 mingga yaqin hunarmand qo'shildi.

Shu tariqa, 2019–2022-yillar kulolchilik tarixida hunarni saqlab qolish bosqichidan xalqaro miqyosda targ'ib qilish va iqtisodiy barqaror tizimga aylantirish bosqichiga o'tish davri sifatida tavsiflanadi. Natijada kulolchilik maktablari nafaqat an'anaviy hunar markazlari, balki hududiy iqtisodiyot, turizm va milliy madaniyatni targ'ib qiluvchi zamonaviy ijtimoiy-madaniy markazlarga aylana boshladi. Natijada, Rishton, G'ijduvon, Xiva kabi tarixiy kulolchilik markazlarida ishlab chiqarilgan mahsulotlarni doimiy savdo nuqtalari orqali sotish imkoniyati kengayib, ustaxonalar faoliyatining iqtisodiy barqarorligi kuchaydi. Kulolchilik mahsulotlari hududiy brend sifatida shakllanib, turistik marshrutlarning muhim tarkibiy qismiga aylandi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda hunarmandchilikni rivojlantirish siyosati nafaqat iqtisodiy faoliyatni kengaytirish, balki milliy madaniy merosni saqlash va uni kelajak avlodlarga yetkazishga qaratilgan tizimli islohotlar bilan boyidi. Ayniqsa, 2023-yildan boshlab davlat siyosatida yo'qolib ketish xavfi doirasida qolgan an'anaviy hunar turlarini tiklash va ularni qo'llab-quvvatlash ustuvor yo'nalish sifatida belgilandi⁴⁸⁰.

Kulolchilik maktablari misolida ushbu jarayon yaqqol ko'zga tashlanadi. Rishton, G'ijduvon, Xiva, Urgut va boshqa hududlardagi kulolchilik markazlarida ustoz-shogird an'analari asosida faoliyat qayta jonlandi, yangi ustaxonalar tashkil etilib, xalqaro festival va forumlar o'tkazilishi davom etmoqda.

Shuningdek, ushbu siyosat doirasida hunarmandchilikni qo'llab-quvvatlash tizimi yanada kuchaytirildi. Xalq amaliy san'ati ustalarining Milliy katalogi tuzilib, unda yetuk ustalar, ularning yo'nalishlari va ijod namunalari jamlandi. Bundan tashqari, turizm sohasida faoliyat yuritayotgan hunarmandlar ro'yxati shakllantirilib, ularning faoliyati

⁴⁸⁰ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 12-iyundagi "Aholini hunarmandchilikka jalb qilish va hunarmandchilik faoliyatini rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-91-sonli Farmoni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – Toshkent, 2023 // <https://lex.uz/uz/docs/-6490321> (Murojaat sanasi: 10. 11. 2025).

tartibga solindi va keng jamoatchilikka tanitildi. Bu esa hunarmandlarning mehnatini qadrlash, ularni qo'llab-quvvatlash hamda mahsulotlarini ichki va tashqi bozorga olib chiqish imkoniyatlarini kengaytirdi⁴⁸¹. Ushbu tizim orqali hunarmandchilik maktablari, ustalar sulolalari, hududiy uslublar, bezak an'analari hamda ishlab chiqarish texnologiyalarini ro'yxatga olish, ularni tizimli hujjatlashtirish va targ'ib qilish imkoniyatlari yaxshilandi. Bunday jarayon hunarmandchilikni individual ustalar faoliyati doirasidan chiqarib, davlat tomonidan muhofaza qilinadigan madaniy resurs darajasiga ko'tarilishiga xizmay qildi.

Davlat tomonidan hunarmandlarni iqtisodiy qo'llab-quvvatlash tizimlarining kengaytirilishi ham mazkur jarayonning muhim omiliga aylandi. Milliy katalog va reyestrda kiritilgan ustalar uchun soliq imtiyozlari, eksport xarajatlarini qisman qoplash, madaniy meros ob'yektlarida ustaxona tashkil etish imkoniyatlari yaratilishi hunarmandchilik faoliyatining iqtisodiy barqarorligini mustahkamladi. Ushbu jarayon ham hunarmandchilik bilan shug'ullanayotgan ustalar va shogirdlar sonini orttirib, yoshlarning milliy kasb-hunarlariga qiziqishini kuchayishiga muhim omillardan biri bo'ldi.

Mazkur chora-tadbirlar natijasida kulolchilik faoliyati oddiy ishlab chiqarish yoki savdo sohasi sifatida emas, balki milliy identitet va madaniy merosni ifodalovchi muhim ijtimoiy-madaniy fenomen sifatida e'tirof etila boshlandi. Shu bois, an'anaviy kulolchilik maktablari bugungi kunda nafaqat iqtisodiy daromad manbai, balki hududiy madaniy brend, turistik jozibadorlik omili va milliy merosni saqlash vositasi sifatida ham ahamiyat kasb etmoqda.

O'rganligilayotgan davrda milliy hunarmandchilik siyosatining yangi bosqichi doirasida kulolchilik sohasini tizimli qo'llab-quvvatlashga qaratilgan aniq tashkiliy va huquqiy tizimlar shakllantirilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 28-yanvardagi 41-sonli qarori bilan Rishton an'anaviy kulolchiligi tarixi nodavlat muzeyini tashkil etish

⁴⁸¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 12-iyundagi "Aholini hunarmandchilikka jalb qilish va hunarmandchilik faoliyatini rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-91-sonli Farmoni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – Toshkent, 2023 // <https://lex.uz/uz/docs/-6490321> (Murojaat sanasi: 10. 11. 2025).

belgilandi⁴⁸². Mazkur qaror kulolchilikni nafaqat ishlab chiqarish sohasi, balki tarixiy-madaniy meros sifatida asrash, ilmiy o'rganligish va keng jamoatchilikka targ'ib etish yo'nalishidagi muhim amaliy qadam sifatida baholanishi mumkin.

Qarorga muvofiq, muzey Farg'ona viloyati Rishton tumanidagi mavjud bino negizida tashkil etilib, uning asosiy vazifalari sifatida muzey ashyolari va kolleksiyalarini aniqlash, to'plash va saqlash, madaniy-ma'rifiy hamda ilmiy-ta'lim faoliyatini yo'lga qo'yish, yoshlarni ustoz-shogird an'analari asosida hunarga o'rgatish, kulolchilikning tarixiy rivoji va insoniyat sivilizatsiyasidagi o'rnini yoritish kabi yo'nalishlar belgilandi. Shuningdek, ekspozitsiyalarni tashkil etishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish hamda xorijiy muzeylar bilan hamkorlikni rivojlantirish vazifalari ham ko'zda tutilgan.

Mazkur qaror doirasida ishchi guruh tuzilib, muzey konsepsiyasini ishlab chiqish, fond xavfsizligini ta'minlash, moddiy-ishlab chiqarish bazani mustahkamlash, homiylik mablag'larini jalb etish va muzeyni zamonaviy interfaol texnologiyalar bilan jihozlash kabi vazifalar yuklatildi. Bu holat kulolchilik merosini saqlash jarayonining rejalashtirilgan va tizimli shaklga ega bo'layotganligini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, qarorda ustoz-shogird an'anasini rivojlantirish masalasiga alohida e'tibor qaratilib, yoshlarni kulolchilik hunariga o'rgatayotgan ustalarga hamda mustaqil faoliyat boshlayotgan shogirdlarga subsidiya ajratish tizimlari belgilandi. Xususan, ustalarga shogird tayyorlash va zarur xomashyo xaridi uchun bazaviy hisoblash miqdorining ikki baravari miqdorida mablag' ajratish, shogirdlarga esa mustaqil faoliyatni boshlash uchun xarajatlarning 50 foizigacha (biroq belgilangan limitdan oshmagan holda) subsidiya berish tavsiya etildi. Bu esa kulolchilik maktablarining avlodlararo uzluksizligini iqtisodiy jihatdan ham mustahkamlashga qaratilgan muhim choradir.

Umuman olganda, 2025-yildagi mazkur qaror Rishton kulolchilik maktabini tarixiy meros, ta'limiy makon va zamonaviy iqtisodiy faoliyat

⁴⁸² O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 28-yanvardagi "Rishton an'anaviy kulolchiligi tarixi muzeyi faoliyatini yo'lga qo'yish to'g'risida"gi 41-sonli Qarori // <https://lex.uz/docs/-7345780>; Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. 29. 01. 2025.

markazi sifatida rivojlantirishga xizmat qiluvchi kompleks yondashuvni namoyon etadi. Bunday jarayon milliy hunarmandchilik siyosatining yangi bosqichga o'tayotganligini hamda kulolchilikning davlat darajasida qo'llab-quvvatlanayotgan ustuvor yo'nalishlardan biriga aylanganligini ko'rsatadi. Qaror ijrosi natijasida esa Bugungi kunga kelib, kulolchilik buyumlarini namoyishiga bag'ishlangan muzeylar soni 20 taga yetdi⁴⁸³.

So'nggi yillarda hunarmandchilikni qo'llab-quvvatlashga doir davlat siyosati faqat iqtisodiy rag'batlantirish ko'rinishida emas, balki madaniy merosni saqlash va hududiy an'ana(brend)larni tiklashga xizmat qiluvchi madaniy siyosat yo'nalishi sifatida ham mustahkamlanmoqda. Ushbu jarayonni, avvalo, normativ hujjatlarda hunarmandchilikka madaniyatning ajralmas qismi doirasida e'tibor qaratilishi va madaniy tadbirlar (festival, ko'rgazma, konferensiyalar) ro'yxatining hukumat miqiyosida tasdiqlanishi kuzatish ahamiyatlidir. Xususan, Rishton tumanida "Kulollar sayli" milliy kulolchilik mahsulotlari ko'rgazma-yarmarkasini tashkil etish, Yangiariqda "Kulollar sayli" milliy kulolchilik mahsulotlari ko'rgazma savdosini tashkil etish, shuningdek har yili kamida ikki marotaba hududlarda kulolchilik mahsulotlarini keng ommaga targ'ib etish hamda ularning milliy iftixor ramzi sifatida har bir xonadonga kirib borishini ta'minlash maqsadida har bir hududda kulolchilik sayillarini o'tkazish chora-tadbirlari⁴⁸⁴ning belgilanganligi kabi misollarni yuqoridagi fikrlar tasdig'i sifatida e'tirof etish mumkin, albatta.

Qolaversa, 2025-yil sentyabr oyida o'tkazilgan II Xalqaro kulolchilik forumi doirasida Rishton World Crafts City (Jahon hunarmandlar shahri) unvoni bilan e'tirof etilganligi⁴⁸⁵ Rishton kulolchilik maktabining hududiy brend sifatida xalqaro miqyosda tan olinishi mamlakatda olib borilayotgan madaniy siyosatning amaliy natijalaridan biridir.

⁴⁸³ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton tumani. 2025-yil.

⁴⁸⁴ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 12-iyundagi "Hunarmandchilik faoliyatini qo'llab-quvvatlash va rivojlantirishga oid chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-91-sonli Farmoni // <https://lex.uz/docs/-6490321> (Murojaat qilingan sana: 06. 02. 2026).

⁴⁸⁵ Rishton tumani hokimligi. Rishton shahrining "World Crafts City" maqomiga sazovor bo'lgani to'g'risida rasmiy axborot. – 2025. – URL: <https://gov.uz/en/rishton/news/view/87503> (Murojaat qilingan sana: 06. 01. 2026).

Hunarmandchilikning ommalashayotganligini aniq raqamlarda kuzatib qayd etish mumkinki, III Xalqaro hunarmandchilik festivali va II Xalqaro kulolchilik forumiga 47 davlatdan arizalar kelib tushgan, jami 170 nafar xorijiy hunarmand ro'yxatdan o'tgan va ular orasidan 24 nafari Rishton kulolchilik forumiga qatnashganlar. Mahalliy hunarmandlardan jami 371 nafar hunarmand ro'yxatdan o'tib, ularning 22 nafari Rishton forumida o'z mahsulotlari bilan qatnashganlar⁴⁸⁶. Ushbu raqamlar kulolchilikning mahalliy va xalqaro miqyosida targ'ib qilinishi va festival-forum tadbirlarini uzluksiz va risoladek o'tkazilishi natijasida jonlanayotganligini ko'rsatadi.

Hunarmandchilikni ommalashtirish siyosatining amaliy natijalarini Respublika miqyosida tashkil etilayotgan ko'rgazma va madaniy tadbirlar misolida ham kuzatish mumkin. Xususan, Turizm qo'mitasining rasmiy ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yil noyabr oyida o'tkazilishi rejalashtirilgan hunarmandchilik ko'rgazmasida mamlakatning turli hududlaridan 120 nafar hunarmand ishtirok etishi, 200 dan ortiq turdagi hunarmandchilik mahsulotlari namoyish qilinishi hamda tashrif buyuruvchilar uchun amaliy mahorat darslari tashkil etilishi nazarda tutilgan⁴⁸⁷.

Mazkur ko'rgazma formati hunarmandchilik mahsulotlarini oddiy savdo ob'yekti sifatida taqdim etishdan farqli ravishda, ularni madaniy meros namunasi sifatida namoyish etish, shuningdek, tashrif buyuruvchilarni ishlab chiqarish jarayoni bilan tanishtirish va amaliy tajriba orttirish imkonini yaratishga qaratilganligi bilan ahamiyatlidir. Shu bois, bunday tadbirlar hunarmandchilikni madaniy namoyish va ta'limiy tajriba bilan uyg'unlashtirish orqali uning ijtimoiy va madaniy ahamiyatini keng jamoatchilikka yetkazishning samarali tizimi sifatida namoyon bo'lmoqda.

An'anaviy hunarmandchilik maktablari va sulolaviy kasb an'analarini saqlash masalasi so'nggi yillarda davlat siyosatining muhim yo'nalishiga aylandi. Xususan, normativ hujjatlarda xalq amaliy san'ati ustalarining faoliyatini tizimli ravishda ro'yxatga olish hamda

⁴⁸⁶ "Hunarmand" uyushmasi. III Xalqaro hunarmandchilik festivali va II Xalqaro kulolchilik forumi ishtirokchilari haqida ma'lumot. – 2024. – URL: <https://handicraftman.uz> (Murojaat qilingan sana: 08. 01. 2026).

⁴⁸⁷ O'zbekiston Respublikasi Turizm qo'mitasi. Hunarmandchilik ko'rgazmasi tashkil etilishi to'g'risida rasmiy axborot. – 2025. – URL: <https://gov.uz/oz/uzbektourism/news/view/104914> (Murojaat qilingan sana: 06. 02. 2026).

ularni qo'llab-quvvatlash tizimlarini yaratish vazifalari belgilandi. Jumladan, Xalq amaliy san'ati ustalarining milliy katalogi doirasida qadimiy hunarmandlar sulolalarining davomchilari bo'lgan ustalarni aniqlash, ularning faoliyatini ro'yxatga olish va mazkur reyestrni doimiy ravishda yangilab borish vazifasi alohida ko'rsatib o'tilgan⁴⁸⁸.

Mazkur tizim an'anaviy hunarmandchilik maktablari va uslublarini saqlashning muhim institutsional asosi bo'lib xizmat qiladi. Chunki, ustalar sulolalari, hududiy maktablar va uslubiy xususiyatlarni tizimli ravishda aniqlash hamda rasmiy reyestrga kiritish orqali hunarmandchilik an'analari hujjatlashtiriladi va yo'qolib ketishining oldi olinadi. Shu tariqa, an'anaviy kulolchilik maktablari va boshqa hunarmandchilik yo'nalishlari iqtisodiy faoliyat sohasiligi bilan birga milliy madaniy merosning tarkibiy qismi sifatida davlat tomonidan muhofaza qilinadigan tizimga aylanmoqda.

Bundan tashqari, hunarmandchilik faoliyatini tarixiy muhit bilan uyg'unlashtirishga qaratilgan tizimlar ham joriy etilmoqda. Tegishli normativ hujjatlarda xalq amaliy san'ati ustalarining Milliy katalogi hamda turizm sohasida faoliyat yurituvchi subyektlar reyestrini davlat xizmatlari platformalari bilan integratsiyalash vazifalari belgilangan⁴⁸⁹. Ushbu tizim amaliy jihatdan hunarmandlar, jumladan kulollar faoliyatini tarixiy hududlar va madaniy meros ob'yektlari joylashgan maskanlarda yo'lga qo'yish imkoniyatlarini kengaytiradi. Natijada tarixiy markazlarda hunarmandchilik ustaxonalari, ko'rgazma va savdo maydonlarini rivojlantirish orqali an'anaviy hunarmandchilik markazlarini jonlantirish, turistlar oqimini kengaytirish hamda tarixiy-madaniy muhitning iqtisodiy va ijtimoiy faolligini oshirish uchun zarur shart-sharoitlar yuzaga kelmoqda. Shu tariqa, madaniy meros ob'yektlari bilan bog'liq tizimlar kulolchilik kabi an'anaviy kasb turlarini zamonaviy rivojlanish jarayonlariga mos holda qo'llab-quvvatlashning muhim amaliy omiliga aylanmoqda.

Keltirilgan misollar shuni ko'rsatadiki, kulolchilik maktablarini jonlantirishda davlat siyosati, festival, forum, ko'rgazma va reyestr kabi

⁴⁸⁸ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 12-iyundagi "Hunarmandchilik faoliyatini qo'llab-quvvatlash va rivojlantirishga oid chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-91-sonli Farmoni // <https://lex.uz/docs/-6490321> (Murojaat qilingan sana: 06. 02. 2026).

⁴⁸⁹ O'sha joyda.

tadbirlar amaliy natija beradi. Sulolaviy reyestrni doimiy yangilash esa (Milliy katalog doirasida) yo'qolib borayotgan uslub va maktablarni saqlashning institutsional asosini ta'minlaydi va kulollarning kasbga bo'lgan munosabatlarini transformatsiyasini asosiy o'zgarishlarini belgilaydi.

Yuqoridagi mulohazalardan kelib chiqib, kulollarning kasbga munosabati transformatsiyasini uch asosiy mezonda tahlil qilish muhim hisoblanadi. Xususan,

1. Kulolchilikning ontologik⁴⁹⁰ maqomidagi o'zgarishlar.

2. Mahorat etikasi va bozor munosabatlari o'rtasidagi nomutanosiblik.

3. Avlodlararo davomiylik va kasbiy identitetdagi o'zgarishlar.

Bu orqali kulolchilik maktablarining zamonaviy sharoitdagi barqarorligi va rivojlanish istiqbollarini antropologik nuqtai nazardan anglash imkoniyati ortadi, albatta. Chunonchi, kasbga munosabatning o'zgarishi, aslida, kulolchilik institutining ichki tuzilmasining muhim jihatlaridagi o'zgarishlarni aks ettiradi. Kulolchilikning ontologik maqomidagi o'zgarishlar masalasi doirasida qayd etish kerakki, kulollarning kasbga munosabati transformatsiyasi ijtimoiy ong, qadriyatlar tizimi, kasbiy identitet va ramziy maqomning shakllanishi bilan bog'liq murakkab antropologik hodisa sifatida baholash kerak.

Antropologik qarashlarga ko'ra, har bir kasb jamiyat ichida o'ziga xos muhitda shakllanadi va yashaydi. Bunday muhitning o'z tartib-qoidalari, qadriyatlari va kim haqiqiy usta ekanini belgilovchi mezonlarini yaratadi. Ya'ni kasb shunchaki ish turi emas, balki ma'lum ijtimoiy tizim ichida faoliyat yuritadi.

An'anaviy kulolchilik maktablari ham uzoq vaqt davomida nisbatan yopiq va barqaror tizim sifatida mavjud bo'lgan. U yerda hamma narsa ma'lum tartib asosida shakllangan. Xususan, ustoz-

⁴⁹⁰ Ontologik maqom – bu muayyan hodisa yoki faoliyat turining jamiyat va shaxs hayotidagi mavjudlik shakli, mazmuni va mohiyatini anglatadi. Ontologiya falsafaning borliq haqidagi ta'limoti bo'lib, u narsalar va hodisalarning qanday mavjud ekanini, ularning mazmuniy asoslarini tushuntiradi. Kasbga nisbatan qo'llanganda ontologik maqom hunarning shaxs va jamiyat hayotida qanday o'rin egallashi, u qanday ma'no va vazifaga ega ekani bilan bog'liq masalalarni ifodalaydi. Masalan, an'anaviy kulolchilik muhitida hunar shaxsning ijtimoiy mavjudligi bilan tenglashtirilgan bo'lsa, zamonaviy sharoitda u ko'proq iqtisodiy faoliyat yoki strategik resurs sifatida ko'rilmogda. Shu bois ontologik maqomdagi o'zgarish kasbning tashqi shakli emas, balki uning mazmuni, ijtimoiy vazifasi va shaxs hayotidagi ahamiyati o'zgarayotganini bildiradi.

shogird munosabatlari, ish jarayoni, kasb odobi va o'zaro hurmat qoidalari qat'iy saqlangan.

Bunday muhitda kulolning maqomi pul yoki savdo hajmi bilan emas, balki uning mahorati, ustozlik darajasi, yetishtirgan shogirdlari soni va jamoa tomonidan belgilangan hurmat darajasi muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Shuning uchun qayd etish kerakki, kasbdan orttirilgan obro' e'tibor avvalo sifat, tajriba va axloqiy mas'uliyat orqali shakllangan.

Antropologik tadqiqotlarga ko'ra, jamiyat ichida turli resurs shakllari, ya'ni obro', bilim, tajriba, pul va aloqalar o'zaro ta'sir va raqobat jarayonida shakllanadi⁴⁹¹. Qaysi jihat ustun bo'lsa, ushbu sohada mezonlar ham mavjud imkoniyatlarga qarab belgilanadi. An'anaviy kulolchilik muhitida ham bunday holat kuzatiladi. Xususan, mahorat, tajriba va jamoa hurmati yuqori baholangan. Ustaning obro'si naqshni mukammal bajarishi, kasb odobiga rioya qilishi va mahallada hurmat qozonganligi bilan o'lchangan. Shuning uchun madaniy va ramziy ustunlik iqtisodiy muvaffaqiyatdan ko'ra muhimroq hisoblangan. Ushbu o'rinda aytish joiz, dissertatsiyada e'tirof etilgan an'anaviy kulolchilik maktablarida ham bu holat saqlanib qolgan. Biroq, ularning soni O'zbekistonda mavjud kulolchilik ustaxonalarining umumiy sonidan kelib chiqib aytganda 10% ga ham yetmaydi. Keng taraqqiy etgan va hal qiluvchi ahamiyatga ega mintaqa sifatida Rishton tumani misolida tahlil qilinsa, hozirda faoliyat olib borayotgan 400 dan ortiq ustaxonalardan 20 tasi an'anaviy jarayonlarni saqlab, rivojlantirishdagi muhim ustaxonalar sifatida e'tirof etiladi⁴⁹².

Mavjud holatdan kelib chiqib aytish mumkinki, zamonaviy sharoitda kulolchilik faoliyatida kechadigan ijtimoiy jarayonlar avvalgidan ko'ra ochiqroq va raqobat kuchliroq tizimga aylanmoqda. Ya'ni, endi kulollar faqat mahalla yoki hudud doirasidagi tan olinishi bilan cheklanib qolmayapti. O'zbekiston kulolchiliging xalqaro maydonga chiqishi, bozor munosabatlari, sayyohlar, dizaynerlar, vositachilar, onlayn xaridorlar va reklama platformalari ham bu sohaga faol kirib kelmoqda.

⁴⁹¹ Bourdieu P. The Forms of Capital... – P. 241–258.

⁴⁹² Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton shahri. 2025-yil.

Ushbu jarayonda resurslar nisbatida ham o'zgarish yuz beradi. Ilgari ustaning obro'si ko'proq mahorat, ustozlik maqomi, an'anaga sodiqlik va jamoa hurmati bilan o'lchangan bo'lsa, hozir iqtisodiy imkoniyatlar (mahsulotni yuqori bahoda ko'proq sotish, daromadni barqarorligini ta'minlash, xomashyo va ishlab chiqarish xarajatlarini qoplash, bozor talabiga mos narx qo'yish.), kommunikativ resurslar (o'zini tanita olish, brend yaratish, reklama qilish, ijtimoiy tarmoqlarda faol bo'lish, mijoz bilan aloqa o'rnatish, onlayn savdoni yo'lga qo'yish) ahamiyat kasb etmoqda. Buning natijasida kulolchilik muhitining ichki tuzilishida ham o'zgarishlar yuz bermoqda. Jumladan, kimdir mahsulotini an'anaviy uslubda saqlab qolishga urinadi, kimdir esa dizayn, bozor didi va turistik talabni hisobga olib, yangicha yo'nalishga o'tadi. Bu holat ustalarning o'zini anglashiga ham bevosita ta'sir etadi. Usta endi o'zini faqat hunar egasi sifatida emas, balki ma'lum ma'noda tadbirkor, dizayn ijodkori va brend egasi sifatida ham ko'rsata boshlaydi.

An'anaviy kulol habitusida hunar ma'naviy burch, ajdodlardan o'tib kelayotgan meros va jamoaviy mas'uliyat sifatida qabul qilingan. Kasb tanlash reflektiv qaror emas, balki ijtimoiy vorislikning tabiiy natijasi hisoblanga. Farzandning ota kasbini davom ettirishi normativ holat bo'lib, kasbiy ong uzluksiz ravishda shakllanib kelgan. Ushbu holat bugungi kunda ham mavjud bo'lib, tadqiq qilingan an'anaviy kulolchilik maktablarining aksariyat qismi sulolaviy kulol avlodlari hisoblanishi e'tirof etiladi⁴⁹³.

Zamonaviy sharoitda kulollarning ichki kasbiy odatlari va qarashlari, ya'ni habitus tarkibi ham asta-sekin o'zgarib borayotganligi kuzatiladi. Avvallari hunar ko'proq ajdodlardan o'tib kelayotgan meros va ma'naviy burch sifatida qabul qilingan bo'lsa, bugungi kunda u ko'proq strategik tanlov, daromad manbai va shaxsiy loyiha sifatida idrok etilmoqda.

Tadqiqot davomida olib borilgan so'rovnoma natijalari ham ushbu jarayonni tasdiqlaydi. Xususan, 40 nafar Respondent (kulolchilik maktablari davomchi usta va usta darajasiga yetishgan shogirdlari) orasida o'tkazilgan so'rov natijalariga ko'ra, 65% ishtirokchilar kasbni

⁴⁹³ Bu haqda II bobning 2-paragrafida batafsil ma'lumotlar keltirilgan.

ajdodlardan o'tib kelayotgan meros meros sifatida ko'rsatadi. Qolgan 35% qismi esa kelajakda mazkur sohani rivojlantirish ortidan jahon mamlakatlari ko'rgazmalarida qatnashish, oila iqtisodiyotini barqarorlashtirish va shaxsiy loyihalarini amalga oshirishni maqsad qilganlar. Ahamiyatli jihati shundaki, Respondentlarning 19 nafari 40 yoshdan yuqori, 21 nafari esa 40 yoshgacha bo'lganlarni tashkil qilib, yosh avlodning 66.6% kulolchilikka strategik tanlov, daromad manbai va shaxsiy loyiha sifatida e'tibor qaratmoqda.

Ushbu muammoga hududlar kesimida e'tibor qaratilganligida Xorazm, G'ijduvon, Urgut, Andijon va G'urumsaroyda barqarorlik mavjud, Rishton shahrida esa ishlab chiqarishning kengayishi va ixtisoslashib borayotganligi sababli yoshlar orasida zamonaviy qarashlar yuqori suratni tashkil qilgan. Bunday holatni faqat alohida ustaning shaxsiy qarori bilan izohlab bo'lmaydi. Mazkur o'zgarish jamiyatdagi umumiy iqtisodiy va madaniy muhitning o'zgarishi bilan ham bog'liq. Ya'ni, ijtimoiy sharoit yangilanganligi sari kasbga bo'lgan munosabat ham yangilanmoqda. Natijada, kulollarning ichki rag'bat, ustuvor qadriyatlari va muvaffaqiyat mezonlari ham o'zgarib yangidan shakllanmoqda. Ilgari mahorat va jamoa hurmati birinchi o'rinda turgan bo'lsa, hozir iqtisodiy barqarorlik, bozor talabi va shaxsiy rivojlanish omillari ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu esa kasbga munosabatdagi ichki o'zgarishlarni anglatadi.

Ushbu jarayonni dala tadqiqotlaridan shakllangan xulosalardan kelib chiqib tushuntirilsa, an'anaviy kulol oilasida voyaga yetgan farzand ilgari u otasining ustaxonasida ishlab, hunarni davom ettirishi tabiiy va kutilgan holat bo'lgan⁴⁹⁴. U kasbni bizning sulola hunari deb qabul qilgan, asosiy maqsadi esa mahoratni mukammallashtirish va mahalla hurmatini saqlash bo'lgan.

Zamonaviy sharoitda esa xuddi shunday muhitda ulg'aygan yosh kulol boshqacha qaror qabul qilishi ham mumkin. U hunarni davom ettiradi, lekin uni aksariyat holda bozor uchun moslashtiradi, ijtimoiy tarmoqlarda sahifa ochadi, mahsulotlarini onlayn sotadi, dizaynga zamonaviy elementlar qo'shadi, eksport imkoniyatlarini kengaytiradi.

⁴⁹⁴ Dala yozuvlari. Samarqand viloyati Urgut tumani "Yuqori Kalangar" MFY. 2025-yil.

Bu yerda hunar endi faqat meros emas, balki shaxsiy biznes va strategik loyiha sifatida ham ko‘rilmoqda.

Yoki yana bir jihat an’anaviy usta buyumni ko‘proq sifat va mahorat mezonlari asosida baholagan bo‘lsa, zamonaviy kulol mahsulotni ishlab chiqarishda bozorda sotilishi imkoniyati, sayyohlarni jalb qilishi, narxi o‘zini oqlashi kabi masalalarni hisobga oladi⁴⁹⁵. Mazkur muammoni refleksiv va kasbni ongli tanlashga doir yondashuvlar asosida tahlil qilinsa, yangi mulohazalar shakllanadi.

Zamonaviy jamiyat sharoitida inson o‘z hayot yo‘lini tayyor holda qabul qilmaydi, balki uni ongli ravishda tanlaydi va zarurat tug‘ilganda o‘zgartirib boradi⁴⁹⁶. Oldingi davrlarda kasb ko‘pincha ota-bobodan meros bo‘lib, uni davom ettirish tabiiy va majburiy holat sifatida qaralgan. Ya’ni, kulolning farzandi ham kulol bo‘lishi odatiy va kutilgan yo‘l edi.

Hozirgi sharoitda esa kasb meros emas, tanlov sifatida qabul qilinmoqda. Shaxs o‘z qiziqishi, daromad imkoniyati, ijtimoiy mavqe va kelajak istiqbolini hisobga olib qaror qabul etadi. Zarurat tug‘ilsa, u bu qarorini o‘zgartirishi ham mumkin. Shu ma’noda kasb endi taqdir emas, balki ongli ravishda tanlangan hayotning istiqbolli rejalariga aylanmoqda. Bunday jarayon kulollarning kasbga munosabatida sezilarli o‘zgarishlarni yuzaga keltiradi. Katta avlod vakillari hunarni ota-bobodan qolgan ma’naviy burch sifatida qabul qilsa, yosh avlod uni ijodiy loyiha, biznes modeli yoki shaxsiy brend sifatida baholashi ham tabiiy, albatta. Bunday tafovutni oddiy avlodlar farqi emas, balki ijtimoiy ong transformatsiyasining ko‘rinishi deb baholash mumkin.

Refleksiv tanlov kasbni individuallashtiradi. Endilikda kulol o‘z faoliyatini an’anaviy me’yorlar asosida emas, balki bozor talabi, shaxsiy qiziqish va ijtimoiy obro‘ omillarini hisobga olgan holda belgilaydi. Natijada kasbning jamoaviy modeli yakka tartibdagi loyihaga o‘zgaradi.

Yuqorida qayd etilgan ontologik, habitus tarkibidagi o‘zgarishlar hamda kasbga munosabatning refleksiv tus olishi kulolchilik muhitida resurslar nisbatining ham o‘zgarishini ko‘rsatadi. Endilikda kasbning barqarorligi va ustalarning mavqei faqat mahorat yoki an’anaviy obro‘

⁴⁹⁵ Dala yozuvlari. Farg‘ona viloyati Rishton shahri. 2025-yil.

⁴⁹⁶ Giddens A. Modernity and Self-Identity... – P. 256.

bilan emas, balki turli resurs shakllarining o'zaro almashinuvi bilan bog'liq holda kechmoqda. Shu bois, transformatsiya jarayonini atroflicha tushunish uchun sarmoya shakllarining konversiyasi, ya'ni madaniy, ramziy va iqtisodiy resurslarning bir-biriga aylanish tizimlarini tahlil qilish muhim hisoblanadi. Aynan ushbu jarayon zamonaviy kulolchilik muhitida muvaffaqiyat mezonlari va kasbga munosabatning yangicha shakllanishini ko'rsatib beradi.

Ushbu nazariyalarga ko'ra, jamiyatda mavjud bo'lgan turli resurslar jumladan, bilim, mahorat, obro', aloqa va moddiy mablag'ning bir-biriga o'tishi, ya'ni bir shakldan boshqasiga aylanishi mumkinligi e'tirof etilgan⁴⁹⁷. Masalan, madaniy kapital (tajriba, bilim, kasbiy mahorat) muayyan sharoitda iqtisodiy kapitalga (daromad, moliyaviy barqarorlik) o'zgarishi kuzatiladi. Aksincha, iqtisodiy resurslar ham ta'lim, ustaxona jihozlash yoki brend yaratish orqali madaniy va ramziy ustunlikni kuchaytirishi ham tabiiy.

Kulolchilik maktablari faoliyatida aynan shu jarayon yaqqol ko'zga tashlanadi. An'anaviy mahorat naqsh bilimi, sir tayyorlash usullari, shakl berish tajribasi avvallari asosan jamoa hurmati va kasbiy obro' manbai bo'lgan. Hozir esa bu mahorat bozorda talab yuqori bo'lgan mahsulot yaratish, turistik segmentga mos dizayn ishlab chiqish yoki eksport imkoniyatlarini kengaytirish orqali daromad manbaiga o'zgarmoqda⁴⁹⁸. Masalan, ustaning hududiy uslubni mukammal bilishi (madaniy kapital) unga o'z maktabiga xos buyumlarni yuqori narxda sotish imkonini beradi. Yoki an'anaviy texnologiyani saqlagan holda dizaynni zamonaviylashtirish orqali u xalqaro ko'rgazmalarda ishtirok etib, yangi mijozlar topadi. Bunday holatda mahorat iqtisodiy natijaga xizmat qilmoqda. Mazkur holatni kulolchilik maktablari misolida kuzatilsa, Urgut, G'ijduvon va G'urumsaroy kulolchilik maktablarida an'anaviy ishlab chiqarish usuli va bezaklar saqlanib, maktabga xos shakllarni o'z haridorlariga ulashmoqdalar.

Shu bilan birga, iqtisodiy kapital ham aks ta'sir ko'rsatadi. Agar kulol yetarli daromadga ega bo'lsa, u ustaxonasini yangilashi, yangi jihozlar xarid qilishi, shogird tayyorlashi yoki marketing faoliyatini

⁴⁹⁷ Bourdieu P. The Forms of Capital... – P. 241–258.

⁴⁹⁸ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton shahri. 2025-yil.

kuchaytirishi imkoniyati paydo bo'ladi. Bu esa uning madaniy va ramziy mavqeini yanada mustahkamlaydi. Qayd etish kerakki, transformatsiya jarayonida masala shunchaki iqtisodiylashuv emas, balki turli kapital shakllarining o'zaro almashinuvi va muvozanati bilan bog'liq. Zamonaviy davrga kelib aynan shu jarayon kulollarning kasbga munosabati, muvaffaqiyat mezonlari va o'zini anglashiga ta'sir qilmoqda.

Hududiy maktab brendi orqali eksport bozoriga chiqish, ustaxonani turistik marshrutga kiritish, mahorat darslarini tashkil qilish yoki ijtimoiy tarmoqlar orqali auditoriya shakllantirish madaniy kapitalning iqtisodiy kapitalga ayriboshlanishi misol bo'la oladi. Bunday jarayon kasbning davomiyligini ta'minlashga xizmat qiladi, albatta. Biroq, kapital ayriboshlanishi muammosiz kechmaydi. Agar iqtisodiy kapital ustuvorlik kasb qilsa, ramziy kapitalning ma'naviy mazmuni zaiflashishi ehtimoli ham mavjud. Shu sababli, transformatsiyani baholashda muvozanat masalalari asosiy o'ringa chiqadi.

Kuzatish mumkinki, kulollarning kasbga munosabati o'zgarishi birgina omil bilan izohlanmaydi. Ushbu jarayon ijtimoiy muhitning yangilanishi, ustalarning ichki qarashlari va qadriyatlaridagi o'zgarish, zamonaviy sharoitda ongli tanlovning kuchayishi hamda turli resurslarning bir-biriga almashinuvi bilan bog'liqdir. Mazkur omillar bir-biriga ta'sir qilib, kulollarning kasbga munosabatida ichki qarama-qarshiliklarni yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, an'anaviy mahorat va kasb odobi bilan bozor talablari o'rtasida tafovut paydo bo'lmoqda. Shu sababli ham mahorat etikasi va bozor logikasi o'rtasidagi munosabatlarni alohida ko'rib chiqish kerak. Chunki, aynan shu holat kasbga munosabatdagi o'zgarishlarning eng aniq ko'rinishlaridan biridir.

An'anaviy kulolchilik maktablarida hunar mahorat etikasi asosida shakllangan. Bu etika ish jarayonini qadrlash, sabr-toqat bilan mehnat qilish, sifatni ustuvor qo'yish va mukammallikka intilish kabi tamoyillar bilan bog'liq bo'lgan. Usta uchun buyumni tez tayyorlash emas, balki uni puxta va badiiy jihatdan mukammal darajada shakllantirish muhim hisoblangan.

Hunarmandchilik haqidagi nazariy qarashlarda ish jarayonining o'zi alohida tadqiqot ob'yektiga aylangan. Ya'ni hunarmand uchun faqat tayyor mahsulot emas, balki uni yaratish jarayoni ham muhim hisoblanadi⁴⁹⁹. Buyumni bosqichma-bosqich, sabr bilan, sifatni saqlagan holda tayyorlash kasbning ajralmas qismi hisoblanadi. Shu sababli, an'anaviy kulolchilikda mahorat oddiy ishlab chiqarish malaka emas, balki, u ichki sadoqat, mehnatga hurmat va kasb odobiga rioya qilish bilan bog'liq bo'lgan ma'naviy tamoyil sifatida namoyon bo'ladi. Kulolchilik faoliyatida bu loyni puxta tayyorlash, shakl berish jarayonidagi muvozanatni saqlash, quritish va sir berish bosqichlaridagi ehtiyotkorlik, pishirish jarayonida harorat rejimiga qat'iy rioya qilish ko'rinishida manzara kasb etadi. Mazkur bosqichlarning har biri nafaqat ishlab chiqarishdagi amallar, balki kasbiy intizom va ichki mas'uliyat ifodasini ham belgilaydi. Shu bois, mahorat etikasi kulolchilik maktablarining ichki barqarorligini ta'minlovchi asosiy omil sifatida bo'y ko'rsatadi.

Zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy sharoitda esa kulolchilik faoliyati bozor munosabatlari bilan bevosita bog'lanmoqda. Bozor talablarida tezkorlik, ommaviylik, raqobatbardoshlik va rentabellik ustuvor mezonlarga aylanmoqda. Ushbu jarayon kulolchilik sohasida ham mahsulotni sotuvchanlik nuqtai nazaridan baholash tendensiyasini kuchaytirmoqda.

Ijtimoiy jarayon o'zgarganligida undagi resurslar nisbati ham o'zgarib boradi⁵⁰⁰. Kulolchilik sohasida ham avval ustun bo'lgan ramziy va madaniy resurslar bilan bir qatorda iqtisodiy resurslar muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bunday holat ustaning faoliyatiga yangi talablar qo'yadi. Endilikda u faqat mahoratli hunarmand bo'lish bilan cheklanmaydi. U mahsulotni bozorga moslashtirishi, narx va xaridor talabini hisobga olishi, savdo va targ'ibot imkoniyatlaridan foydalanishi kerak hisoblanadi. Buning natijasida kulolning vazifalari kengayadi. Usta endi zamonaviy iqtisodiy sharoitga moslasha oladigan faol subyektga aylanadi⁵⁰¹. Xususan, mahsulotni tez ishlab chiqarish, dizaynni bozor talablariga moslashtirish, ishlab chiqarish hajmini

⁴⁹⁹ Sennett R. The Craftsman... – P. 326.

⁵⁰⁰ Bourdieu P. The Forms of Capital... – P. 241–258.

⁵⁰¹ Bourdieu P. The Forms of Capital... – P. 241–258.

oshirish, marketing va savdo tizimlarini o'zlashtirish kabi masalalar shular jumlasidandir. Bu esa an'anaviy texnologik jarayonlarning ayrim bosqichlari soddalashtirilishi yoki qisqartirilishiga olib keladi. Ushbu jarayon mahorat etikasi bilan bozor talablari o'rtasida ichki to'qnashuvni yuzaga keltirishi tabiiy.

Mazkur qarama-qarshilikni shaxsiy tanlov sifatida baholash bilan birga tuzilish xarakterlariga ham e'tibor qaratish o'rinlidir. Chunki, zamonaviylik sharoitida an'anaviy maktablarning iqtisodiy jarayon bilan bog'lanishi ma'lum bir nazariyalarni shakllanishiga asos bo'lgan. Xususan, Refleksiv zamonaviylik⁵⁰² sharoitida ijtimoiy institutlar doimiy ravishda o'z faoliyatini jarayonlarga moslashtirib boradi⁵⁰³. Bunday jarayon kulolchilik maktablar faoliyatida ham kuzatiladi.

Bugungi kunda usta faqat an'anaviy me'yorlarga tayanib ishlay olmaydi. U bir tomondan ustozlardan o'tgan kasb odobi, mahorat talablari va an'anaviy shakl va naqshlarni saqlashga harakat qilsa, ikkinchi tomondan bozor talabi, xaridor didi va iqtisodiy barqarorlik shartlarini ham hisobga olishiga to'g'ri keladi. Shu sababli, zamonaviy kulol o'z faoliyatini ikki yo'nalish o'rtasida muvozanatlashtirishga to'g'ri keladi. Xususan, an'anaga sodiqlik va zamonaviy sharoitga moslashuv. Aynan shunday muvozanatni ta'minlash jarayoni kasbga munosabat transformatsiyasining muhim belgilaridan biridir.

Bu borada dala tadqiqotlariga e'tibor qaratilsa ko'plab ustalar bugungi kunda sifatni saqlash yoki ishlab chiqarish hajmini oshirish, an'anaviy jarayonlarni davom ettirish yoki zamonaviy dizayn yaratish, uzoq texnologik jarayonni saqlash yoki tezkorlikni tanlash va jamoa e'tirofini ustuvor qo'yish yoki keng auditoriyaga yo'naltirish kabi savollarga to'qnash kelmoqdalar. Hududiy kulolchilik maktablarida mazkur holat turli ustaxonalarda ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatdan kelib chiqib turlicha ko'rinish aks ettiradi. Xususan, Xorazm viloyati Yangiariq kulolchilik maktabida mavjud ikki ustaxonada turlicha

⁵⁰² Refleksiv zamonaviylik bu zamonaviy jamiyat rivojlanishining bosqichi bo'lib, unda jamiyat o'zining iqtisodiy, ijtimoiy va texnologik taraqqiyot jarayonlarini tanqidiy tahlil qilib, ularning oqibatlarini tadqiq qiladi. Ushbu konsepsiya XX asr oxiri – XXI asr boshlarida sotsiologiya va ijtimoiy antropologiya fanlarida keng muhokama qilina boshlagan bo'lib, u asosan, Ulrich Beck, Anthony Giddens va Scott Lash kabi olimlar tomonidan nazariy jihatdan asoslab berilgan. Mazkur yondashuvga ko'ra, zamonaviy jamiyat faqat rivojlanish jarayonini davom ettiribgina qolmay, balki o'z taraqqiyotining ijtimoiy, madaniy va ekologik oqibatlarini ham chuqur anglash va qayta tadqiq qilish jarayoniga kiradi.

⁵⁰³ Giddens A. Modernity and Self-Identity... – P. 256.

ko'rinish mavjud. Rahimovlar ustaxonasida an'anaviy koshin bilan bog'liq buyurtmalarning qisqa muddatga berilishi ishlab chiqarish hajmini oshirishni qo'llab-quvvatlasa, Otajonovlar ustaxonasi doimiy faoliyatini ko'zlab restoran va boshqa gavjum bo'lgan xususiy inshootlarni bezashda qo'llaniladigan zamonaviy dizayn ishlab chiqqanlar. Otajonovlar koshinning zamonaviy qiyofada tarixiy manzaralarni aks ettirgan holda mijozlarga yangi takliflarni joriy qilganlar.

Bunday savollar kasbning ontologik mazmuniga aloqador bo'lib, uning natijasida mahorat etikasi zaiflashsa, hunarning ichki ma'nosi ham o'zgarib boradi. Mahorat etikasi ustaning ichki rag'batini bilan bevosita bog'liq. Agar hunar jarayonning o'ziga sadoqat asosida amalga oshirilsa, kasbiy qoniqish yuqori bo'ladi. Aksincha, agar faoliyat faqat daromad vositasiga aylansa, ichki qoniqish pasayishi tabiiy, albatta.

Antropologik tadqiqotlarga ko'ra, mahorat etikasining kuchi ichki mukammallikka intilishda ham aks etadi⁵⁰⁴. Ya'ni hunarmand uchun ishni shunchaki bajarish emas, uni imkon qadar puxta va sifatli tayyorlash muhim hisoblanadi. Agar mehnat jarayoni faqat daromad topish vositasiga aylansa, kasbning axloqiy va ma'naviy asoslari asta-sekin zaiflashadi. Bunday holatda hunar ichki sadoqat va mas'uliyatga emas, balki tashqi manfaatga bog'lanib qoladi. Bu esa uzoq muddatda kasbga munosabatning yuzaki va utilitar xarakter kasb etishiga olib kelishi tabiiy.

Ushbu o'rinda qayd etish kerakki, mazkur jarayonda transformatsiya ikki yo'nalishda rivojlanadi. Xususan, innovatsiya mahorat etikasi bilan uyg'unlashadi va evolyutsion rivojlanish yuz beradi, iqtisodiy tezkorlik etik mezonlarni siqib chiqaradi va inqiroz tendensiyasi kuchayadi.

Transformatsiyaning barqaror yo'nalishi mahorat etikasi va bozor logikasi o'rtasida muvozanat topishga bog'liq. Bunday muvozanat quyidagicha shakllanadi. Yani, an'anaviy buyumlar va turistik segment mahsulotlarini funksional jihatdan ajratish, texnologiyani optimallashtirish, lekin sifat mezonlarini saqlash, marketingni rivojlantirish, biroq naqsh va kompozitsion tizimni soddalashtirmaslik,

⁵⁰⁴ Sennett R. The Craftsman... – P. 326.

ustoz-shogird tizimini zamonaviy ta'lim shakllari bilan uyg'unlashtirish. Bunday modelda innovatsiya an'anani inkor qilmaydi, balki yangi ijtimoiy sharoitda uning davomiyligini ta'minlaydi.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib aytish mumkinki, mahorat etikasi va bozor talablari o'rtasidagi qarama-qarshilik kulollarning kasbga munosabati o'zgarishining asosiy sabablaridan biridir. Mazkur masala faqat ayrim ustalarning shaxsiy tanlovi bilan bog'liq emas, balki umumiy ijtimoiy-iqtisodiy sharoit bilan belgilanadi. Zamonaviy iqtisodiy muhit hunarmandchilik tizimining ichki tuzilishiga ta'sir ko'rsatmoqda. Shuning uchun transformatsiyaning qaysi yo'nalishda kechishi ijobiy yoki salbiy aynan mahoratga sadoqat bilan bozor talablari o'rtasida qanday muvozanat topilishiga bog'liq. Agar sifat va kasb odobi iqtisodiy moslashuv bilan uyg'unlashsa, kulolchilik maktablari tabiiy ravishda rivojlanadi. Ammo, iqtisodiy manfaat ustuvor bo'lib, mahorat etikasi ikkinchi o'ringa tushib qolsa, kasbning ichki ma'naviy poydevori zaiflashadi.

Mahorat etikasi va bozor logikasi o'rtasidagi ziddiyatni tahlil qilish kasbning ichki tizimlarini anglash imkonini beradi. Biroq, transformatsiya jarayoni faqat ishlab chiqarish uslubi yoki iqtisodiy moslashuv bilan cheklanmaydi. U ijtimoiy-madaniy jarayonlarda yuz berayotgan o'zgarishlar bilan chambarchas bog'liqdir. Chunki, kasbga munosabatdagi o'zgarish avvalo, kulolning o'zini jamiyatda qanday o'rinda ko'rishi, qanday maqom va rolni egallashi bilan belgilanadi. Shu bois transformatsiyani ijtimoiy-madaniy omillar hamda kasbiy identitetdagi o'zgarishlar nuqtai nazaridan ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir.

An'anaviy kulolchilik maktablarida kasb shaxsiy faoliyat emas, balki jamoaga tayangan tizim sifatida mavjud bo'lgan. Ustoz-shogird an'anasi orqali hunar avloddan-avlodga o'tgan, sulolaviy davomiylik saqlangan, mahalla va hududiy maktab an'analari esa kasbning tartib-qoidalarini belgilab bergan. Kulol o'zini, eng avvalo, ma'lum maktab yoki sulola vakili deb his qilgan. Uning muvaffaqiyati ham shaxsiy yutuq sifatida emas, balki butun jamoaning obro'si bilan bog'liq holda baholangan, ya'ni usta o'z nomidan ko'ra maktab sha'nini ustun qo'ygan.

Bugungi sharoitda esa vaziyat o'zgarib bormoqda. Kasb shaxsiy tus olmoqda. Endi kulol o'zini faqat an'ana davomchisi sifatida emas, balki shaxsiy loyiha egasi, ijodiy brend yaratuvchisi yoki mustaqil tadbirkor sifatida ham ko'ra boshlaydi⁵⁰⁵. Bunday holat zamonaviy jamiyatga xos umumiy jarayon bilan bog'liqdir. Inson o'zligini ongli ravishda shakllantiradi va zarurat tug'ilganda uni o'zgartiradi⁵⁰⁶. Shuning uchun kulolning kasbiy identiteti ham avvalgidek qat'iy va o'zgarmas emas, balki yangilanib boradigan jarayonga aylanadi.

Individuallashuvning ijobiy tomoni shundaki, kulolning ijodiy erkinligi kengayadi. U yangi dizaynlarni ishlab chiqishi, sinab ko'rish, innovatsion texnologiyalardan foydalanishi, internet va global kommunikatsiya vositalari orqali o'z mahsulotini keng auditoriyaga taqdim qilishi mumkin. Bu esa kasbning zamonaviy sharoitga moslashuvini ta'minlaydi. Biroq, ushbu jarayonning salbiy tomonlari ham bor. Jamoaviy nazorat va an'anaviy ierarxiya zaiflashadi, ya'ni kim haqiqiy usta, kim yetuk hunarmand degan mezonlar avvalgidek qat'iy bo'lmay qoladi. Shaxsiy brend va marketing ko'proq ahamiyat kasb eta boshlaydi. Natijada kasb ichidagi tartib va ijtimoiy tuzilma o'zgaradi. Shu bois, zamonaviy kulolchilikda eng muhim masala sifatida individuallik va an'anaviy jamoaviylik o'rtasida muvozanatni saqlash hisoblanib, aynan shu muvozanat kasbning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi.

An'anaviy tizimda usta maqomi oddiy unvon emas, balki jamoaning hurmati va kasbiy yetuklik belgisi hisoblangan. Usta bo'lish uchun ko'p yillik mehnat, sabr-toqat va tajriba talab qilingan. Eng muhimi, ushbu maqomni odam o'zi e'lon qilmagan, balki jamoa uni tan olganligidan keyingina shakllangan.

An'anaviy kulolchilik maktablarida ustaning obro'si va usta maqomi ijtimoiy hurmat va tan olinishi orqali mustahkamlangan ramziy qadriyat bo'lgan⁵⁰⁷. Ya'ni, ustaning kuchi nafaqat qo'l mahorati, balki jamoa ishonchi va hurmatida aks etadi.

Zamonaviy ustaxonalar sharoitida usta maqomi ham o'zgarib bormoqda. Endi obro' faqat jamoaning ichki e'tirofi bilan emas, balki

⁵⁰⁵ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton shahri. 2025-yil.

⁵⁰⁶ Giddens A. *Modernity and Self-Identity...* – P. 256.

⁵⁰⁷ Bourdieu P. *The Forms of Capital...* – P. 241–258.

tashqi omillar orqali ham belgilanmoqda. Masalan, ijtimoiy tarmoqlardagi faollik, ko'rgazma va festivallarda qatnashish, ommaviy axborot vositalarida ko'rinish berish, xalqaro hamkorlik aloqalari ham ustaning maqomiga ta'sir qilmoqda. Shu tariqa, ramziy maqomning yangi shakllari paydo bo'lmoqda. Biroq, ushbu jarayonning xavfli tomoni ham bor. Agar obro' asosan marketing va reklama orqali tez shakllansa, u har doim ham katta mahorat va tajriba bilan mos kelmaydi. Ushbu jarayon kasbiy ierarxiyaning sifat va tajribaga emas, balki ommaviy tanilish darajasiga qarab shakllanishini ta'minlaydi. Bu esa an'anaviy tizimda mavjud bo'lgan, jamoa tan olgan legitimlik tizimining asta-sekin zaiflashishiga olib keladi. Shuning uchun zamonaviy sharoitda ramziy maqomni shakllantirishda mahorat va axloqiy mezonlarni saqlab qolish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kasbiy identitet an'anaviy modelda nisbatan barqaror va jamoaga tayangan bo'lgan. Kulol o'zini avvalo usta, ma'lum bir maktab vakili yoki sulola davomchisi deb bilgan. Ya'ni, uning o'zini anglashida shaxsiy manfaatdan ko'ra jamoaviy mansublik muhimroq bo'lgan. U o'z nomidan ko'ra maktab sha'ni va sulola obro'sini ustun qo'ygan.

Zamonaviy davrda esa kasbiy identitet murakkablashib, kulol bir vaqtning o'zida bir nechta rol ni bajaradi⁵⁰⁸. U an'anani davom ettiradi, lekin shu bilan birga dizayner-hunarmand sifatida yangi shakl va uslublarni izlaydi. U tadbirkor sifatida daromad, bozor va marketing masalalarini o'ylaydi. Milliy brend yaratuvchisi sifatida o'z hududiy maktabini tanitishga harakat etadi. Shu bilan birga global auditoriya bilan ishlovchi sub'yekt sifatida internet va xalqaro platformalarda faol bo'ladi.

Mazkur jarayon identitetning murakkablashganligini bildiradi. Bir tomondan, bu ijobiy holat deb baholansa, kulol zamon talabi bilan hamnafas bo'ladi, yangi imkoniyatlardan foydalanadi va kasbni yangi darajaga olib chiqadi. Ikkinchi tomondan, bu ichki muvozanat masalasini qiyinlashtiradi. Agar yangi vazifalar mahorat etikasi, sifat talabi va hududiy an'analar bilan uyg'unlashmasa, ichki muammo paydo bo'ladi. Masalan, tez sotiladigan mahsulot yaratish istagi bilan an'anaviy sodiqlik va puxtalik talabi o'rtasida qarama-qarshilik yuzaga keladi. Shu

⁵⁰⁸ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton shahri. 2025-yil.

bois, zamonaviy kulol uchun asosiy vazifa turli vazifalarni bir tizimga solib, individuallik va an'anaviylik o'rtasida muvozanatni saqlashdir. Aynan shunday muvozanat kasbiy identitetning barqaror va uyg'un shakllanishini ta'minlaydi.

Transformatsiyaning muhim ijtimoiy-madaniy jihatlaridan yana biri bu –kasbning ma'naviy mazmunini ongli ravishda zamonaviy sharoitda anglash jarayonidir. An'anaviy modelda hunar ko'proq ma'naviy burch sifatida qabul qilingan. U ajdodlardan qolgan meros bo'lib, uni davom ettirish tabiiy va zarur vazifa deb qaralgan.

Zamonaviy sharoitda esa ma'naviylik to'g'ridan to'g'ri berilmaydi. U ongli tanlov natijasiga aylanadi. Ya'ni, kulol hunarni shunchaki meros bo'lganligi uchun emas, balki o'zi qadrlaganligi va muhim deb bilganligi uchun davom ettiradi. Ushbu jarayonni ikki yo'nalishda kuzatish mumkin. Xususan, hunar asosan, daromad manbai sifatida talqin qilinadi. Iqtisodiy foyda birinchi o'ringa chiqadi, ma'naviy mazmun esa ikkinchi darajaga tushib qoladi. Hunar ko'proq biznes vositasi sifatida qaraladi.

Ikkinchi yo'nalishda esa kulol an'anani ongli ravishda saqlashni tanlaydi. U hunarning ma'naviy asoslarini zamonaviy sharoitga moslab o'zgartiradi va uni mazmunini boyitadi. Ya'ni, an'ana shunchaki davom ettirilmaydi, balki tushunilib, qadrlanib, ongli ravishda saqlanadi. Aynan ikkinchi yo'nalish kasbiy identitetning barqarorligini ta'minlaydi. Bunday holatda ma'naviy qadriyatlar majburiyat emas, balki shaxsning ichki tanloviga aylanadi. Ongli tanlangan qadriyat esa odatda mustahkamroq va uzoq muddatli bo'ladi.

Ijtimoiy-madaniy transformatsiya jarayonida hududiy o'ziga xoslik hanuz muhim barqarorlashtiruvchi omil bo'lib qolmoqda. Masalan, Rishton, G'ijduvon, G'urumsaroy, Toshkent va Samarqand kabi markazlarining an'anaviy ustaxonalarida kulolchilik oddiy hunar emas, balki mahalliy madaniy xotiraning ajralmas qismi sifatida qabul qilinadi. Ushbu hududlarda kulol bo'lish faqat kasb egallash emas, balki ma'lum tarixiy va madaniy an'anaga mansublikni anglatadi⁵⁰⁹. Shu bois

⁵⁰⁹ Dala yozuvlari. Farg'ona viloyati Rishton, Buxoro viloyati G'ijduvon, Namangan viloyati Pop tumanlari, Toshkent va Samarqand shaharlari. 2025-yil.

hududiy mansublik kasbning ramziy legitimligini, ya'ni jamiyat tomonidan tan olinishi va hurmat qilinishini mustahkamlaydi.

Agar ustalarning mustaqillashuv jarayoni hududiy maktab an'analari bilan bog'liq holda kechsa, transformatsiya tabiiy va evolyutsion yo'nalishda bo'ladi. Ya'ni, kulol yangi imkoniyatlardan foydalanadi, lekin o'z maktabi uslubi va qadriyatlarini saqlab qoladi. Bunday holatda yangilik an'anani inkor etmaydi, balki uni zamonaviy sharoitda davom ettiradi. Aksincha, agar ustaning mustaqillashuvi hududiy asoslardan uzilib ketsa, kasbiy identitetning lokal tayanchi zaiflashadi. Natijada, kulolchilik o'ziga xos maktab va hududiy xususiyatlarini yo'qotib, umumlashgan, ildizsiz shaklga o'tishi tabiiy. Shu sababli hududiy mansublik transformatsiya jarayonida muhim muvozanat omili sifatida ko'rinish oladi.

Bugungi kunda faoliyat olib borayotgan kulolchilik maktablaridagi ijtimoiy-madaniy transformatsiyani yuqoridagi tahlillarga tayangan holda bir nechta asosiy o'zgarishlar orqali tushuntirish mumkin. Xususan,

- ustalar faoliyati jamoaviy mansublikdan ko'p tarmoqli identitetga o'tish kuzatilmoqda. Ilgari kulol o'zini asosan jamoa, maktab yoki sulola vakili deb bilgan. Uning kimligi shu mansublik orqali belgilanardi. Bugungi kunda esa kulol bir vaqtning o'zida bir nechta vazifani bajaradi. U nafaqat an'ana davomchisi, balki dizayner, tadbirkor yoki brend yaratuvchisi sifatida ham o'zini ko'rsatadi. Ya'ni, uning kasbiy o'zini anglash doirasi kengayib, murakkablashib bormoqda;

- ustaxona va mahalliy mintaqa jamoasi orasida tan olinishdan ommaviy ya'niy global miqiyosda tanilishga o'zgarayotganligi ham kuzatilmoqda. Ilgari ustaning obro'si asosan mahalla yoki hudud doirasida shakllangan bo'lsa, hozir u internet, ko'rgazmalar va xalqaro aloqalar orqali keng jamoatchilikka chiqmoqda. Endi tan olinishi faqat ichki jamoa bilan cheklanmaydi, balki tashqi maydonda ham belgilanadi;

- o'z-o'zini boshqaruvchi merosdan reflektiv tanlovga o'tish jarayoni mavjud. Oldin hunarni davom ettirish tabiiy va majburiy yo'l sifatida qabul qilingan bo'lsa, bugungi kunda kulol bu yo'lni ongli

ravishda tanlaydi. U kasbni shunchaki meros bo'lganligi uchun emas, balki har tomonlama o'ylab o'zi muhim deb bilganligi uchun davom ettiradi;

– barqaror ierarxiyadan moslashuvchan ijtimoiy tuzilishga o'tish kuzatilmoqda. Ilgari kasb ichidagi mavqe aniq va qat'iy mezonlar asosida belgilanardi. Hozir esa mavqe ko'proq o'zgaruvchan bo'lib, turli omillar xususan, tajriba, bozor muvaffaqiyati, media faollik yoki xalqaro aloqalar ta'sirida shakllanmoqda.

Bunday o'zgarishlar kulollarning kasbiy munosabatlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Buning sababi, kasbga munosabat faqat iqtisodiy yoki texnologik omillar bilan emas, balki aynan ijtimoiy-madaniy muhit orqali shakllanadi. Shu bois, transformatsiyani to'liq anglash uchun ushbu madaniy o'zgarishlarni hisobga olish zarur deb hisoblanadi.

Ko'rinib turibdiki, ijtimoiy-madaniy transformatsiya kulollarning kasbga munosabatidagi o'zgarishlarning muhim qismi hisoblanadi. Ushbu jarayonda individuallashtiruv kuchayadi, usta maqomi yangitdan talqin qilinadi, kasbiy identitet ko'p ma'noli tus oladi va ma'naviy ong ongli tanlovga aylanadi.

Shu bilan birga, transformatsiyani faqat xavf sifatida baholab ham bo'lmaydi. U yangi imkoniyatlarni ham yaratadi. Muhimi, bunday jarayon qanday yo'nalishda kechishidir. Agar an'anaviy mahorat etikasi, hududiy identitet va ongli tanlov o'rtasida muvozanat saqlansa, transformatsiya barqaror va ijobiy natija beradi, aks holda, kasbning ichki ma'naviy va madaniy asoslari zaiflashishi tabiiy.

Umuman olganda, zamonaviy sharoitda kulollarning kasbga munosabati sezilarli darajada o'zgarib bormoqda. Bunday o'zgarishlar faqat iqtisodiy yoki texnologik omillar bilan bog'liq emas, balki kulollarning o'z kasbini qanday tushunishi, unga qanday ma'no berishi va jamiyatda o'z o'rnini qanday ko'rishi bilan ham chambarchas bog'liq. Globallashtiruv, bozor munosabatlari, turizm va internet rivoji kulolchilikni yopiq an'anaviy muhitdan ijtimoiy va iqtisodiy sharoit olib chiqdi. Natijada, kulol endi faqat hunar egasi emas, balki tadbirkor, dizayner, brend yaratuvchi va keng auditoriya bilan ishlovchi shaxsga ham aylanmoqda.

Shu bilan birga, ushbu jarayon ijobiy va salbiy tomonlarni birgalikda o'z ichiga oladi. Agar yangilik an'anani inkor etmay uni zamonaviy sharoitda davom ettirsa, kulolchilik maktablari barqaror rivojlanadi. Ammo, iqtisodiy manfaat va tashqi ko'rinish ustuvor bo'lib, mahorat etikasi va hududiy an'analar zaiflashsa, kasbning ichki poydevori sustlashishi mumkin. Shuning uchun asosiy masala an'ana va innovatsiya, sifat va daromad, mahalliy e'tirof va global tan olinishi o'rtasida muvozanatni saqlashdir.

Zamonaviy davrda globallashuv jarayonlari kulolchilik maktablarining an'anaviy ishlab chiqarish tizimini tubdan o'zgartirib, buyumning maishiy vazifasidan ko'ra uning suvenir, estetik va madaniy ramz sifatidagi ahamiyatini kuchaytirmoqda. Mahsulot tarkibi, dizayn talqini va savdo mexanizmlari bozor talabiga mos ravishda qayta shakllanmoqda.

Turizm omilining kuchayishi ustaxonalarni ishlab chiqarish joyidan tashqari madaniy tajriba va ko'rgazma maskaniga aylantirib, hunarning iqtisodiy imkoniyatlarini kengaytirgan holda, ayrim texnologik bosqichlarning qisqarishi va badiiy repertuarining soddalashuviga olib kelish xavfini yuzaga keltirmoqda. Bozor iqtisodiyoti sharoitida qiymat zanjirining kengayishi, vositachilar va savdo platformalarining ko'payishi ustaning iqtisodiy mavqeiga ta'sir ko'rsatib, daromadning bir qismi ustaxonadan tashqarida shakllanishi natijasida bazi hollarda ishlab chiqarish soni sifat ustuvorligidan o'zib ketganligini ko'rsatadi.

Globalashuv va raqamli savdo tizimlari kulolchilik mahsulotlarini xalqaro maydonga olib chiqish imkonini yaratgan bo'lsa-da, barcha ustalar uchun teng sharoitni ta'minlamaydi. Raqamli savodxonlik, logistika va infratuzilma bilan bog'liq cheklovlar maktab ichida iqtisodiy tafovutni kuchayishini yuzaga keltirmoqda.

Ekologik omillar, xususan, loy zaxirasining holati, sir tayyorlash uchun zarur tabiiy resurslarning kamayishi hamda energiya manbalari bilan bog'liq muammolar kulolchilik maktablarining texnologik asosiga bevosita ta'sir ko'rsatib, resurs bazasidagi o'zgarishlar mahsulotning shakli, rangi va sifat ko'rsatkichlarida aks etib, maktabning tarixan shakllangan badiiy qiyofasi tarnsformatsiyaga uchramoqda.

Zamonaviy sharoitda kulolchilik maktablarining barqaror rivoji an'anaviy uslub va texnologik intizomni saqlagan holda bozor, turizm va ekologik talablar bilan muvozanatli moslashuvni taqozo qilib, shunday yondashuvgina kulolchilikni tarixiy meros emas, balki zamonaviy iqtisodiy va ijtimoiy muhitda yashovchan madaniy tizim sifatida davom ettirish imkonini yaratadi.

Hozirgi davrda kulollarning kasbiy o'zini anglashida sezilarli o'zgarish kuzatilib, hunar endi faqat sulolaviy meros yoki maishiy ehtiyojni qondirish vositasi sifatida emas, balki ijtimoiy mavqe, ijodiy o'zini ifoda etish va iqtisodiy mustaqillik manbai sifatida talqin qilinmoqda. Bozor iqtisodiyoti va turizmning kengayishi natijasida kulolning faoliyati ko'p funksiyali tus olib, u ishlab chiqaruvchi bilan bir qatorda savdo, marketing va muloqot jarayonlarida ham bevosita ishtirok etuvchi subyektga aylanmoqda, bu esa kasbiy rolning kengayishini anglatadi.

Innovatsion texnologiyalar va yangi savdo majmualari hunarmand uchun iqtisodiy imkoniyatlar yaratgan bo'lsa-da, ular mahsulotni soddalashtirish va tezlashtirish ta'sirini kuchaytirib, ayrim hollarda an'anaviy texnologik izchillikka salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shunigdek, kasbga munosabat transformatsiyasi ustoz-shogird tizimining ichki mazmuniga ham ta'sir etib, mahoratni o'zlashtirish jarayonida tez natija kutish tendensiyasini kuchaytirmoqda, bu esa uzoq muddatli kasbiy tayyorgarlik tamoyillarini o'zgarishiga olib keladi.

Raqamli platformalar va xalqaro aloqalar kulolchilik mahsulotini keng auditoriyaga olib chiqayotgan bir paytda, hududiy uslub va maktab identitetini saqlash masalasi yanada dolzarblashmoqda, chunki global talab bilan mahalliy an'ana o'rtasida muvozanat zarur bo'lib qolmoqda.

Kulollarning kasbga munosabatidagi o'zgarishlar hunarning kelajakdagi barqarorligini belgilovchi muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda mazkur jarayonning ijobiy natijasi iqtisodiy manfaat, mahorat etikasi va madaniy mas'uliyat o'rtasidagi ongli uyg'unlikni ta'minlash darajasiga bog'liq.

XULOSA

“O‘zbekistonda an’anaviy kulolchilik maktablarining ijtimoiy-madaniy transformatsiyasi (XIX asr ikkinchi yarmi – XXI asr boshlari)” mavzusini tadqiq etish jarayonida olib borilgan ilmiy izlanishlar natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. O‘zbekiston hududida kulolchilikning tarixiy taraqqiyoti uzluksiz evolyutsion jarayon sifatida namoyon bo‘lib, uning neolit davridan boshlangan moddiy-texnologik ildizlari XV–XVIII asrlarda ijtimoiy institut darajasiga ko‘tarilgan, XIX–XX asrlarda ilmiy identifikatsiya qilingan va XX asr davomida turli siyosiy-iqtisodiy sharoitlarda moslashuv orqali saqlanib qolgan bo‘lib, kulolchilik maktablari tarixini transformatsiyalar orqali davom etgan ijtimoiy-madaniy jarayon sifatida talqin qilish kerak hisoblanadi.

2. Kulolchilik maktablari ishlab chiqarish markazidan ko‘ra kengroq mazmunga ega tushuncha hisoblanadi. Ular nafaqat mahsulot tayyorlanadigan hududiy birlik, balki ustoz-shogird an‘analarining davomiyligi, kasb jamiyat tomonidan tan olinishi jarayoni, hududiy estetik me‘yorlar hamda jamoaviy nazorat mexanizmlari bilan mustahkamlangan nomoddiy madaniy meros instituti sifatida shakllanadi. Shu bois, markaz va maktab tushunchalarini metodologik jihatdan aniq farqlash, shuningdek, hududiy uslubni uning ijtimoiy davomiylilik tizimi bilan birgalikda tahlil qilish kulolchilik fenomenini antropologik talqin qilishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

3. Mustaqillik davrida amalga oshirilgan davlat siyosati, huquqiy jihatdan muntazam qo‘llab-quvvatlash choralari, merosni saqlash mexanizmlari hamda bozor munosabatlariga moslashuv jarayonlari kulolchilik maktablarini tor mahalliy ehtiyojlar doirasidan chiqarib, ularni milliy madaniy resurs va strategik iqtisodiy omil darajasiga olib kelganligini mavjud tadqiqotlar asosida kuzatish mumkin bo‘lib, kulolchilik maktablari an’anani saqlagan holda zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy muhitga integratsiyalashayotgan, barqarorlik va yangilanish o‘rtasidagi muvozanatni ta‘minlay oladigan tirik madaniy tizim sifatida baholanishi maqsadga muvofiq hisoblanadi.

4. O‘zbekistonda shakllangan an’anaviy kulolchilik maktablarini murakkab ijtimoiy-madaniy tizim sifatida kuzatish kerak hisoblanib,

ularning shakllanishi va rivojlanishida tabiiy-geografik muhit, xom ashyo manbalari hamda jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlari muhim omil bo'lib xizmat qilgan. Ushbu maktablarning ichki tuzilmasida ustoz-shogird an'analari, kasbiy ierarxiya va mehnat taqsimoti asosiy o'rin egallaydi. Shu bois kulolchilik maktablariga faqat ishlab chiqarish faoliyati sifatida emas, balki xo'jalik, marosimiy, estetik va identitet bilan bog'liq vazifalarni birgalikda bajaruvchi yaxlit va ko'p qirrali ijtimoiy tizim sifatida yondashish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

5. Rishton, G'ijduvon va Xorazm kulolchilik maktablari qiyosiy o'rganligilganligida, ularning shakllanishi va rivojlanishi bir xil tarixiy yo'nalishda kechmaganligi, balki har birining o'ziga xos tabiiy-geografik, texnologik va ijtimoiy omillar ta'sirida shakllanganligi kuzatiladi. Hududiy farqlanish, avvalo, tabiiy resurslar – sifatli tuproq zaxirasi, tabiiy rang beruvchi moddalar va xom ashyo manbalari bilan bevosita bog'liq bo'lib, bunday omillar mahsulotning rang, shakl va texnologik xususiyatlarida o'z aksini topgan.

Shuningdek, har bir maktabda buyumni yasash, bezash, sir tayyorlash va pishirish usullari avloddan avlodga o'tib kelayotgan texnologik an'analar asosida rivojlanib, hududiy uslubiy yaxlitlikni ta'minlagan. Bunda ustoz-shogird tizimi kasbiy tajribaning davomiyligini saqlovchi asosiy mexanizm sifatida muhim ahamiyat kasb qilgan. Bundan tashqari, mahalliy ijtimoiy muhit-aholi ehtiyojlari, marosim va urf-odatlar, savdo aloqalari hamda bozor talabi kulolchilik mahsulotlarining tur va funksional yo'nalishiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Ayrim hududlarda maishiy buyumlar ustuvor bo'lgan bo'lsa, boshqalarda bezak va suvenir xarakteridagi mahsulotlar rivojlangan. Shu tariqa, mazkur kulolchilik maktablarini faqat tashqi shakl va bezak tizimi asosida emas, balki tabiiy muhit, texnologik meros va ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar o'zaro uyg'unligi doirasida kompleks yondashuv asosida tahlil qilish ularning tarixiy shakllanish mexanizmlarini to'liqroq anglash imkonini beradi.

6. An'anaviy kulolchilik maktablarida kasbiy bilimlar avloddan avlodga ustoz-shogird an'anasi orqali o'tib kelgan. Mazkur jarayon amaliy o'qitish shakllari, norasmiy nazorat mexanizmlari va kasbiy

e'tirof tizimi orqali ta'minlangan. Tizim yozma qoidalar yoki rasmiy ta'limdan ko'ra, ustaxona muhitidagi bevosita amaliy ishtirok, tajriba almashish va jamoaviy tan olishga tayanadi. Aynan ushbu institut kulolchilik maktablarining tarixiy davomiyligi, uslubiy yaxlitligi va kasbiy barqarorligini saqlab kelgan asosiy ijtimoiy mexanizm hisoblanadi. Shu bilan birga, zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy sharoitda bu tizim ham o'zgarishga yuz tutmoqda. Bilim berish usullari, kasbiy maqomni belgilash mezonlari va legitimatsiya jarayonlarida yangi omillar paydo bo'lmoqda. Natijada, ustoz-shogird instituti tarixiy tayanch, shuningdek, kulolchilik maktablarining bugungi transformatsiya jarayonida moslashuvchanligini belgilovchi muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda.

7. Kulolchilik faoliyatida mehnat taqsimoti va gender vazifalari tarixan shakllangan, ishlab chiqarish samaradorligi hamda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlovchi tizimli mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu tizim texnologik jarayonlarni muvofiqlashtirish bilan birga kasbiy ierarxiya, identitet va legitimatsiya mezonlarini ham belgilagan. Zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy sharoitda mazkur rollar ma'lum darajada transformatsiyaga uchrayotgan bo'lsa-da, ushbu jarayon an'anaviy tizimning yangi sharoitga moslashuvchanligini ko'rsatadi.

8. Kulolchilik buyumlarining shakli, bezagi va ranglari estetik unsur hamda tarix davomida shakllanib, avloddan-avlodga o'tib kelayotgan ramziy-ma'naviy tizimning tarkibiy qismidir. Ular muayyan qonuniyatlarga tayangan holda yaratiladi va har bir naqsh, rang hamda kompozitsiya ortida ma'lum ma'no, qadriyat va tasavvur mujassam bo'ladi. Shu sababli, kulolchilik mahsuloti xo'jalik, bezak buyumi bilan birga, madaniy xotirani saqlovchi va uni keyingi avlodlarga yetkazuvchi ramziy matn sifatida namoyon bo'ladi. Mazkur ramziy tizim hududiy identitetni mustahkamlash, jamiyatning tarixiy tajribasini davom ettirish hamda madaniy ma'nolarni uzluksiz ravishda o'tkazishda muhim ahamiyat kasb etadi.

9. Zamonaviy davr kulolchilik faoliyatida ustaning individual uslubi, bezakdagi o'ziga xos yondashuvi va ramziy dastxati muhim mezonga aylanib bormoqda. An'anaviy jarayonlarda mahsulot asosan muayyan maktabning umumiy uslubiy qoidalariga tayanib yaratilgan

bo'lsa, zamonaviy sharoitda ustaning shaxsiy estetik qarashi va ijodiy pozitsiyasi alohida ahamiyat kasb qilmoqda. Ushbu jarayon kulolchilikda kollektiv an'anaviylikdan individual ijodiy identitetga tomon muayyan o'zgarish yuz berayotganligini ko'rsatadi. Ya'ni, kulolchilik buyumi hududiy maktab uslubining namunasi bo'lishi bilan birga muallifning individual ijodiy konsepsiyasini ham ifodalovchi asarga aylanmoqda.

10. An'anaviy davrda marosimlar ustaxona ichki intizomini mustahkamlash va kasb muqaddasligini ta'minlashga xizmat qilgan asosiy ijtimoiy mexanizm bo'lgan. Zamonaviy bosqichda esa ular bevosita boshqaruv vositasi sifatidagi funksiyasini qisman yo'qotib, ko'proq ramziy ahamiyat kasb etmoqda. Bunday holatda marosimlar amaliy tartibga solish vositasi bo'lishdan ko'ra, kasbiy identitet va madaniy xotirani ifodalovchi muhim ijtimoiy-madaniy unsurga aylanib bormoqda.

11. Zamonaviy transformatsiya jarayonida kulolchilik maktablari an'anaviy maishiy ishlab chiqarish modelidan ko'p tarmoqli, bozor talablari va turizmga yo'naltirilgan modelga o'tmoqda. Bu esa buyumning amaliy vazifasi bilan bir qatorda uning ramziy, reprezentativ va marketing ahamiyatini kuchaytirmoqda. Qolaversa, hududiy bezak va rang tizimi brend resursiga aylanib, milliy va mintaqaviy identitetni vizual ifodalash vositasi sifatida qabul qilinmoqda. Mazkur jarayon kulolchilikni madaniy meros bilan birga iqtisodiy kapital sifatida ham namoyon etayotganligini ko'rsatadi.

Dissertatsiya yakunida umumlashtirilgan tarixiy-antropologik ma'lumotlar asosidagi quyidagi **taklif va amaliy tavsiyalar** ilgari surildi:

1. An'anaviy kulolchilik maktablarini iqtisodiy ta'sirlardan himoya qilish, ustozlik maqomining legitim asoslarini belgilash hamda hududiy maktablarning o'ziga xosligini saqlash maqsadida sohada mahorat etikasi va kasbiy me'yorlarni ta'minlovchi sifat mezonlari, an'anaviy naqshlardan foydalanish qoidalari, ustoz-shogird munosabatlari tamoyillari hamda hududiy uslubni asrash tizimini o'z ichiga olgan mahorat etikasi va kasbiy me'yorlar jamlanmasini ishlab chiqish va amaliyotga joriy qilish.

2. Hududiy uslubning soddalashuvi va tijoratlashuvi jarayonida boshqa nufuzli maktab nomidan foydalanish holatlarining oldini olish, kulolchilikni muhofaza qilinadigan madaniy resurs sifatida mustahkamlash hamda hududiy kulolchilik maktablarining identitetini saqlash maqsadida har bir maktab uchun rang palitrasi, naqsh kompozitsiyasi, texnologik xususiyatlari, tarixiy davomiylik zanjiri va ustozlar sulolasiga oid ma'lumotlarni o'z ichiga olgan maktab pasporti tizimini joriy qilish.

3. Avlodlararo uzluksizlikni qo'llab-quvvatlash, yoshlar orasida reflektiv tanlovni kollektiv mas'uliyat bilan uyg'unlashtirish, ustozshogird tizimini mustahkamlash maqsadida sulolaviy kulolchilikni davom ettirayotgan yoshlar uchun maxsus grant, stipendiya va rag'batlantiruvchi dasturlarni joriy etish.

4. Kasbning obro'-e'tiborini oshirish, uni faqat foyda yoki daromad manbai sifatida ko'rishni kamaytirish, shuningdek, ustalik maqomini moddiy manfaat emas, balki ma'naviy va axloqiy qadriyatlar asosida asoslab berish maqsadida shogird tayyorlash ko'rsatkichi, an'anaviy naqshni saqlash darajasi, hududiy maktab rivojiga qo'shgan hissasi hamda ilmiy-ko'rgazma faoliyati kabi mezonlar asosida baholovchi reyting tizimini joriy qilish.

5. Transformatsiya jarayonini ongli boshqarish va kasbiy ongni reflektiv asosda shakllantirish uchun hududiy markazlarda unutilgan texnologiyalarni tiklash, tarixiy sir va pishirish usullarini restavratsiya qilish hamda ilmiy hamkorlik asosida innovatsiyalar ishlab chiqish bilan shug'ullanuvchi mahorat laboratoriyalarini tashkil qilish, u yerda yosh kulollar va tajribali ustalar uchun kasbiy identitet, mahorat etikasi va innovatsiya masalalariga bag'ishlangan reflektiv seminar-treninglarni yo'lga qo'yish.

6. Hududiy o'ziga xoslikni saqlagan holda yangi dizayn tajribalarini amalga oshirish, estetik soddalashuvning oldini olish hamda innovatsiyalarni milliy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirish maqsadida an'anaviy naqshlar va zamonaviy dizaynni ilmiy asosda birlashtirish zarur. Shu bois, innovatsiyalarni integratsiya qilish bo'yicha amaliy-metodik qo'llanma ishlab chiqish.

7. Kulollarning kasbiy rag'bat, mahorat etikasi darajasi, avlodlararo davomiylik holati hamda innovatsiyaga munosabatini muntazam ravishda o'rganligish maqsadga muvofiqdir. Ushbu ko'rsatkichlarni tahlil qilish va monitoring natijalari asosida sohani qo'llab-quvvatlashga qaratilgan institutsional hamda siyosiy qarorlar qabul qilish imkoniyati kengayadi. Shu bois, kulollarning kasbga munosabatidagi o'zgarishlarni tizimli ravishda aniqlab borish uchun har 3–5 yilda sotsiologik monitoring o'tkazish faoliyatini joriy etish taklif qilinadi.

FOYDALANILGAN MANBA VA ADABIYOTLAR RO'YXATI
Normativ- huquqiy hujjatlar va metodologik ahamiyatga
ega nashrlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1997-yil 31-martdagi PF-1741-sonli "Xalq badiiy hunarmandchiliklari va amaliy san'atini yanada rivojlantirishni davlat yo'li bilan qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi // <https://lex.uz/docs/168968>.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 17-noyabrdagi PF- 5242-sonli "Hunarmandchilikni yanada rivojlantirish va hunarmandlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni // <https://lex.uz/docs/-3416134>.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 3-oktabrdagi PF-5841-sonli "Xalqaro hunarmandchilik festivalini o'tkazib borishga oid chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi // <https://lex.uz/uz/docs/-4535422>.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60- sonli "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni // <https://lex.uz/docs/5841063>.

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 12-iyundagi "Aholini hunarmandchilikka jalb qilish va hunarmandchilik faoliyatini rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-91-sonli Farmoni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – Toshkent, 2023: <https://lex.uz/uz/docs/-6490321>.

6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 17-noyabrdagi PQ- 3393-sonli "Hunarmand" uyushmasi faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida gi yildagi Qarori // <https://lex.uz/docs/-3416129>.

7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 19-dekabrdagi PQ- 4068-sonli "Moddiy madaniy meros ob'yektlarini muhofaza qilish sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori // <https://lex.uz/docs/-4113465>.

8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 28-noyabrdagi PQ-4539-sonli "Hunarmandchilikni yanada rivojlantirish

va hunarmandlarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Qarori // <https://lex.uz/docs/4622088>.

9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 23-martdagi PQ-5033- sonli "Kulolchilikni jadal rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori // <https://lex.uz/docs/-5339469>.

10. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1997-yil 4-iyundagi 282-sonli "Hunarmand uyushmasi faoliyatini tashkil etish masalalari to'g'risida"gi Qarori // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi // <https://lex.uz/docs/-540056>.

11. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 2-sentabrdagi 687-sonli "Farg'ona viloyatining Marg'ilon, Qo'qon shaharlari va Rishton tumanida hunarmandchilikni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi // <https://lex.uz/docs/3326544>.

12. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 27-noyabrdagi 960-sonli "Xalqaro hunarmandchilik festivalini o'tkazishning tashkiliy chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi // <https://lex.uz/docs/4082140>.

13. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 30-martdagi 265-sonli "Moddiy-madaniy meros ob'yektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida gi Qarori // <https://lex.uz/docs/-4262171>.

14. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 28-yanvardagi 41-sonli "Rishton an'anaviy kulolchiligi tarixi muzeyi faoliyatini yo'lga qo'yish to'g'risida"gi Qarori // <https://lex.uz/docs/7345780>.

Manbalar:

15. Абу Бакр Муҳаммад ибн Жаъфар Наршахий. Бухоро тарихи. – Тошкент: Шарқ баёзи, 1993. – 29 б.

16. Al Utbiy, Abu Nasr Abduljabbor ibn Muhammad. Tarixi Yaminiy. – Toshkent, 2023. – 371 b.

17. Маҳмуд Кошғарий. Девону луғотит турк. – Тошкент: Фан, 1963. III жилд. – 463 б.

18. Муҳаммад Яҳёхон Хўқандий. Хўқандий латиф маноқиби (Тазкира). – Тошкент: Movarounnahr, 2018. – 297 б.

Monografiya, maqola, patent va ilmiy to'plamlar:

19. Abdurahmonov I. IX–XII asrlar san'atida mifologik mavzular tizimi // O'zDSMI xabarlar. – 2018. – №3 (7). – В. 64–66.

20. Азбелев П. П. Древние кыргызы. Очерки истории и археологии. <http://kronk.spb.ru/mono/mono.htm> – 104 с.

21. Азимов, Я. А. Народное декоративно–прикладное искусство Узбекистана / Я. А. Азимов. – Ташкент: Литературы и искусства им. Гафура Гуляма, 1991. – 256 с.

22. Aliyeva S. Sh. Особенности художественного стиля поливной керамики узбекистана в контексте формирования исламской эстетики: семантика орнаментальных образов.pdf // Elektron ilmiy maqola. – 2018. – С. 21–24 // <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-hudozhestvennogo-stilya-polivnoy-keramiki-uzbekistana-v-kontekste-formirovaniya-islamskoy-estetiki-semantika>.

23. Алиева С. Ш. Эстетика исламской поливной керамики Узбекистана // International scientific journal Grail of Science. – 2021. – №5. – С. 415.

24. Алимова Д. А. История как история, история как наука. Т.1. – Ташкент: Узбекистан, 2009. Т.2. – 182 с.

25. Алпатова И., Рахимов М. К. Художественная керамика Узбекистана. – Ташкент: АН Узбекской ССР, 1961. – 243 с.

26. Алтунянц С. У гончарного круга // Правда Востока. – 1978 йил 8 июля.

27. Альбаум Л. И. Живопись Афрасияба. – Ташкент, Фан, 1975. – 160 с.

28. Анарабаев А. Стратиграфическое изучение Шахристана I городища Эски Акси // ИМКУ. Вып. 25. – Ташкент, 1990. – С. 71–86.

29. Анарабаев А., Ильясова С. Раскопки ремесленного квартала на городище Эски Акси // ИМКУ. Вып. 27. – Самарканд, 1996. – С. 166–176.

30. Анарбаев А. Изучение одного из ремесленных кварталов средневекового Ахсикента // ИМКУ. Вып. 30. – Самарканд, 1999. – 258 с.

31. Археологические и этнографические работы Хорезмской экспедиции 1945–1948 гг. / Под ред. С. П. Толстова, Т. А. Жданко. – Москва: Академии наук СССР, 1952. – 652 с.

32. Археологические и этнографические работы Хорезмской экспедиции 1949–1953 гг. / Отв. ред. С. П. Толстов. – Москва: Академии наук СССР, 1958. – 810 с.

33. Археологические и этнографические работы Хорезмской экспедиции 1945–1948 гг. / Под ред. С. П. Толстова, Т. А. Жданко. – Москва: АН СССР, 1952. – 652 с.

34. Аскарлов А. Сапаллитепа. – Ташкент: Фан, 1973. – 171 с.

35. Асқаров А. Сополлитепа. – Ташкент: Фан, 1977. – 160 б.

36. Atayeva N. R. История гончарного искусство узбекистана // Elektron ilmiy maqola. – 2023. – С. 651–654 // <https://cyberleninka.ru/article/n/istoriya-goncharnogo-iskusstvo-uzbekistana>.

37. Ахмедов К., Ахроров П., Пулатова Г. Ангарский и Искандер–кулудинский ангобный центр Риштана // Риштанская керамика: вчера, сегодня, завтра: материалы международной научно–практической конференции. – Фергана, 2023. – С. 5–8.

38. Ахроров, И. Раскопки городища Кува в 1973 г. // История материальной культуры Узбекистана (ИМКУ). – Ташкент: Фан, 1975. – Вып. 11. – С. 45–58.

39. Аширов А. А. Ўзбек халқининг қадимий эътиқод ва маросимлари. – Тошкент: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2007. – 276 б.

40. Бабаяров Г. Древнетюркские монеты Чачского оазиса. – Tashkent, 2007. – 120 с.

41. Байпаков К. М., Терновая Г. А. О мифологических животных и «зооморфном коде» вселенной. – 2006. №1. – С. 109–120.

42. Бактрийские древности. – Ленинград: Наука, 1976. – 128 с.

43. Baratbayev B. M. O'zbekiston kulolchilik san'atida badiiy kulolchilik san'ati maktablari tarixi // Uzbek Scholar Journal. – 2024. – №28. – В. 4–6.

44. Баратов С. Р. Знаки на керамических изделиях в Древнем Хорезме / Тамги доисламской Центральной Азии. – Самарканд: МИЦАИ, 2019. – 27 с.

45. Вахромов А. O'zbekistonda turizm xizmatlari eksportining hozirgi holati va uni rivojlantirish imkoniyatlari: statistik tahlil asosida yondashuv // Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil. – 2025. – №5. – В. 56–63.

46. Беленицкий А. М. Организация ремесла в Самарканде XV–XVI вв. / КСИИМК. VI. – Москва, 1940.

47. Boboyorov G'. G'arbiy Turk xoqonligi davlat tuzumi. – Toshkent, Yangi nashr, 2018. – 371 b.

48. Boboyorov G', G'oyibov B., Kubatin A. O'rta Osiyo bitiklari. I Sug'diy yozma yodgorliklar. – Toshkent, Tafakkur avlodi, 2020. – 166 b.

49. Boymurodova K. Sizga havasim keladi // "Ishonch" gazetasi. – 2007-yil 6-mart.

50. Бродовский М. И. Технические производства в Туркестанском крае ... ДАВОМИ ҚАНИ? – 104 с.

51. Брыкина Г. А. Юго-Западная Фергана в первой половине I тысячелетия нашей эры. – Москва: Наука, 1982. – 196 с.

52. Белова К. Судьба Коломенского // Декоративное искусство СССР. – 1989. – № 4. – С. 11–15.

53. Buvayev V. G'urumsaroy kulolchilik maktabi // Oriental Art and Culture: Scientific Methodical Journal. – 2022. – Vol. 3, Issue 4. – P. 706–711.

54. Буваев В. Гурумсарой кулолчилик мактаби // Oriental Art and Culture. Scientific Methodical Journal. – 2022. – Volume 3 Issue 4. – Б. 707.

55. Булатов С. С. Народное прикладное искусство Узбекистана. – Ташкент: Ўзбекистон, 1995. – 240 с.

56. Вактурская Н. Н. Раскопки городища Ургенч в 1952 г. / Археологические и этнографические работы Хорезмской экспедиции 1949–1953 гг. – Москва: АН СССР, 1958. – С. 467–495.

57. Вактурская Н. Н. Хронологическая классификация средневековой керамики Хорезма (IX–XVII вв.) / Керамика Хорезма. – Москва: АН СССР, 1959. – С. 261–342.

58. Вархотова Д. П. Керамика VII–VIII вв. городища Кува // История материальной культуры Узбекистана (ИМКУ). – Ташкент: Фан, 1976. – Вып. 12. – С. 96–110.

59. Весь Русский Туркестан / И. И. Гейер. – Ташкент, 1908. – 438 с.

60. Весь Русский Туркестан: иллюстрированный справочник–путеводитель. – Ташкент: Типолитография С. Р. Конопка, 1908.

61. Виноградов А. В. Культура и быт населения Средней Азии в эпоху бронзы. – Москва: Наука, 1972. – 210 с.

62. Воробьёва М. Г. Керамика Хорезма античного периода / Керамика Хорезма. – Москва: АН СССР, 1959. – С. 63–220.

63. Воронов Н., Жадова Л. Искусство керамики. – Москва: Советский художник, 1970. – 296 с.

64. Воронов Н. В. Публицистическая керамика // Декоративное искусство СССР. – 1986. – № 7. – С. 17.

65. Гаврилов М. Рисоля сартовских ремесленников. Исследование преданий мусульманских цехов. – Ташкент: Типография при Казанском генерал-губернаторе, 1912. – 59 с.

66. Гейер И. И. Кустарные промыслы в Ташкенте // Русский Туркестан. – 1902. – № 166, 167, 171, 192, 203.

67. Географический очерк Гиссарского края и Кулябского бекства / Известия ИРГО. Т. XII. Вып.4. Отд. 2. Географические известия. – СПб., 1877. – 363 с.

68. Головин Г. Кустарные промыслы Туркестана // Туркестанский сборник. – Т. 512. – Ташкент, 1909.

69. Гражданкина Н. С. Архитектурно-строительные материалы Средней Азии. – Ташкент: Узбекистан, 1989. – 208 с.

70. Гражданкина Н. С., Рахимов М. К., Плетнёв И. Е. Архитектурная керамика Узбекистана (очерк исторического развития и опыт реставрации). – Ташкент: Фан, 1968. – 158 с.

71. Гребенкин А. Д. Узбеки / Русский Туркестан. Сборник, изданный по поводу политехнической выставки. Вып. 2. – М., 1872. – С. 105–106.

72. Гулямов Я. Г. Очерки по истории орошения Хорезма. – Ташкент: АН УзССР, 1957. – 180 с.

73. Гюль Э. Диалог культур в искусстве Узбекистана. Античность и средневековье. – Ташкент: PRINT-S, 2005. – 206 с.

74. Гюль Э. Сады небесные и сады земные. Вышивка Узбекистана: скрытый смысл сакральных текстов. – Москва, ИД Марджани, 2013. – 207 с.

75. Davlatova S. T. O'zbek an'anaviy hunarmandchiligi tarixiy jarayonlar kontekstida (O'zbekistonning janubiy hududlari misolida): tarixiy-etnologik tadqiqot. – Toshkent: Yangi nashr, 2018. – 368 b.

76. Davlatova, S. Nomoddiy madaniy merosni muzeylarda saqlash va namoyish etish masalalari / S. Davlatova, D. Hamidova // «Nomoddiy madaniy meros fenomeni: askiya va qiziqchilik san'ati» mavzusidagi Respublika ilmiy–amaliy konferensiya materiallari to'plami. – Toshkent : «Voriz–nashriyot», 2025. – В. 117–123.

77. Декоративно-прикладное искусство Узбекистана. – Ташкент: Ўзадабийнашр, 1960. – 161 с.

78. Денике Б. П. Прикладное искусство Средней Азии. – М.–Л.: Государственное издательство, 1931. – 245 с.

79. Дервиз Г., Жадова Л. А., Жданко И. А., Митлянский Д. Ю. Современная керамика народных мастеров Средней Азии. – Москва: Советский художник, 1974. – 235 с.

80. Джаббаров И. М. Новые материалы к истории гончарного ремесла Хорезма / Труды Хорезмской археолого-этнографической экспедиции. Т. IV : Керамика Хорезма. – М. АН СССР, 1959. – 396 с.

81. Джаббаров И. М. Ремесло узбеков Южного Хорезма в конце XIX – начале XX вв. (историко-этнографический очерк) / Занятия и быт народов Средней Азии: Среднеазиатский этнографический сборник. – Л., 1971. – Вып. III. – С. 72–90.

82. Духина И. Керамический город Александра Кудрявцева // Декоративное искусство СССР. – 1989. – № 4. – С. 45.

83. Екимова В. В. Гончарное производство в Хивинском районе (по материалам поездки в Узбекистан в 1930 г.) / Керамика Хорезма. – М. СССР, 1959. – 396 с.

84. Ergashev, A. Kulolchilikning paydo bo'lishi va bugungi kundagi ahamiyati // Science and Research. – 2024. – В. 433–436. – URL: <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/48238>.

85. Esonov Z. Yu. Farg'ona vodiysi qishloq aholisining hunarmandchilik an'analari. – Toshkent: Classic, 2023. – 160 b.

86. Жаббаров Б. Ф. Ғурумсарой кулолчилик марказига хос бўлган технологик жараён / Ғурумсарой бадий кулолчилик мактаби қадимий анъаналарини қайта тиклаш. Халқаро анжуман материаллари. – Наманган, 2025. – Б. 29–34.

87. Jabbarov B. G'. G'urumsaroy kulolchilik markaziga xos bo'lgan texnologik jarayon / G'urumsaroy badiiy kulolchilik maktabi qadimiy an'analarni qayta tiklash. Xalqaro anjuman materiallari. – Namangan, 2025. – В. 29.

88. Жабборов И. Ўзбеклар: турмуш тарзи ва маданияти (Этно-тарихий лавҳалар). – Тошкент: Ўқитувчи, 2003. – 208 б.

89. Jabbarov R. R. Amaliy bezak san'ati. – Toshkent: LESSON PRESS, 2023. – 187 b.

90. Жадова Л. А. Современная керамика Узбекистана. – М.: Искусство, 1963. – 179 с.

91. Jo'rayev M., Rasulova Z. Mif, marosim va ertak. – Toshkent, Mumtoz so'z, 2014. – 306 b.

92. Hakimov A. O'zbekiston san'at tarixi. Qadimgi davr, o'rta asrlar, hozirgi zamon. – Toshkent: Zilol buloq, 2022. – 527 b.

93. Hakimov A. O'zbekiston hunarmandchiligi. – Toshkent: Fan, 2023.

94. Зыкин В. Под двойным прессом (Восстание в Ташкенте в 1892 году т. н. «Холерный бунт») // Учёные записки Пермского государственного университета. Отдел общественных наук. – Пермь, 1931. – Вып. 2. – С. 315–352.

95. Зуйкова А. Г, Зуйкова Т. Г. Всесоюзная выставка произведений молодых художников «Ташкент-80»: каталог. Сост. – 1981 – 51 с.

96. Ильясова С. Р. Кашинная керамика Ташкента XV–XVI вв. // История и археология Турана. – 2017. – №3. – 383 с.

97. Исламов Ф. И. ЗАО «АПАРТАК» – предприятие по открытой разработке угля на Ангренском бурогольном месторождении // Горный вестник Узбекистана. – 2008. – № 1 (январь–март). – С. 3–8.

98. Исомиддинов М. Сополга битилган тарих. – Тошкент: Фан, 1993. – 42 б.

99. Исамиддинов М. Х. Истоки городской культуры Самаркандского Согда (проблемы взаимодействия культурных традиций в эпоху раннежелезного века и в период античности). – Ташкент: А. Кадыри, период античности). -Т.: Из-во А.Кадыри. 2002. – 54 с.

100. Исамиддинов М. Х., Хасанов М. Х. История древнего и средневекового керамического производства Нахшаба. – Ташкент, 2000.

101. Итина М. А. Первобытная керамика Хорезма / Керамика Хорезма / Под ред. С. П. Толстова, М. Г. Воробьёвой. – Москва: АН СССР, 1959. – С. 5–62.

102. Кабиров Ж. Сармишсойнинг қоя тошларидаги расмлар. – Тошкент, Фан, 1976. – 109 б.

103. Квартфельд Э. Керамика Ближнего Востока. – Л., 1947. – 143 с.

104. Керамика Хорезма / Под ред. С. П. Толстова, М. Г. Воробьёвой. – Москва: АН СССР, 1959. – 398 с.

105. Кирпичников Н. А. Краткий очерк некоторых туземных промыслов Самаркандской области // Справочная книжка Самаркандской области. – Вып. V. – Самарканд, 1897.

106. Кодзаева Л. Возрождение ишкаринской школы керамики // Риштанская керамика: вчера, сегодня, завтра: материалы международной научно-практической конференции. – Фергана, 2023. – С. 24–39.

107. Королева Н. С. Развитие национальных традиций в современных художественных промыслах СССР // Советская этнография. – 1972. – № 5. – С. 39–50.

108. Кустарные промыслы Туркестана / Головин Г. // Туркестанский сборник. – Т. 512. – Ташкент, 1909.

109. Кустарные промыслы в быту народов Узбекистана XIX–XX вв. / сост. Н. Содикова, Н. А. Аведова. – Ташкент: Фан, 1986. – 161 с.

110. Кустарные промыслы в Ташкенте. Тетрадь I / И. Гейер, И. Назаров. – Ташкент, 1903.

111. Кустарные промыслы Туркестана / Туркестанский сборник. – Ташкент, 1909. Т. 512. – С. 1–35.

112. Кюбель Е. Л. Среднеазиатская керамика в собрании Российского этнографического музея (коллекционные сборы 1900–1912 гг.). – Санкт-Петербург: Российский этнографический музей, 2012. – 434 с.

113. Левина Л. М. Керамика нижней и средней Сырдарьи в I тысячелетии н.э. – Москва: Наука, 1971. – 192 с.

114. Леви-Стросс К. Структурная антропология. – М., 1985. – 536 с.

115. Лисицына Г. Н. Неолит и энеолит Средней Азии. – Ленинград: Наука, 1984. – 256 с.

116. Литвинский Б. А. Керамика из могильников Западной Ферганы. – Москва: Главная редакция восточной литературы, 1973. – 161 с.

117. Логофет Д. Н. Бухарское ханство под русским протекторатом. Т. 1. – СПб., 1911. – 340 с.

118. Логофет Д. Н. В горах и равнинах Бухары (Очерки Средней Азии). – М., 1912. – 619 с.

119. Лоллекова О. Локальная вариабильность в культуре и хозяйстве Джейтунских племён. – Ашхабат, Ылым, 1988. – 478 с.

120. Маев Н. А. Географический очерк Гиссарского края / Материалы для статистики Туркестанского края. Вып. 5. – СПб., 1874. – 400 с.

121. Маршак Б. И. Керамика Согда V–VII веков. – Санкт-Петербург, Издательство Государственного Эрмитажа, 2012. – 382 с.

122. Массон В. М. Древнейшие земледельцы Юго-Западного Туркменистана (Культура Джейтун). – Москва: Наука, 1981. – 240 с.

123. Массон В. М. Поселение Джейтун (проблема становления производящей экономики) / Материалы и исследования по Археологии СССР. №180. – Ленинград: Наука, 1971. – 208 с.

124. Mamurov A. Rishton kulolchilik maktabining rivojlanish bosqichlari // Scientific Journal of the Fergana State University. – 2024. – В. 439–441. – Vol. 30, – №3 // <https://journal.fdu.uz/index.php/sjfsu/article/view/5026>.

125. Миклашевский А. И. Технология художественной керамики: (Практическое руководство в учебных мастерских). – Ленинград: Литературы по строительству, 1971. – 302 с.

126. Мирзаахмедов, Д. К. Бухарская поливная керамика второй половины XVIII – первой половины XIX вв. // История материальной культуры Узбекистана. – Ташкент: Фан, 2002. – Вып. 33. – С. 112–128.

127. Мирзаахмедов Д. К., Омельченко А. В., Торгоев А. И., Сапаров Н. Ж., Смирнова Л. О., Мирзаахмедов Н. Д., Собиров А. Н., Горин В. В., Мокробородов А. В., Кушпин С. И. Работы Бухарской археологической экспедиции в 2013–14 гг. // Археологические исследования в Узбекистане 2013–2014 года. – Вып. 10. – Самарканд, 2016. – С. 248–266.

128. Морозова А. С. Традиционная народная одежда туркмен / Традиционная одежда народов Средней Азии и Казахстана. – Москва, Наука, 1989. – С. 55–56.

129. Муйдинова Д. М. Художественная керамика Ферганской долины XIX века и взаимосвязь школ / Риштанская керамика: вчера, сегодня, завтра: материалы международной научно-практической конференции. – Фергана, 2023. – С. 39–41.

130. Назиров А. Традиционная риштанская керамика: проблемы и решения / Риштанская керамика: вчера, сегодня,

завтра: материалы международной научно-практической конференции. – Фергана, 2023. – С. 113–116.

131. Наливкин В. П. Торговля пригонными баранами в Наманганском уезде // ТВ. – 1880. – №49.

132. Наливкин В. П. Туземцы раньше и теперь. – Ташкент, 1913. – 144 с.

133. Наливкин В., Наливкина М. Очерк быта женщин туземного оседлого населения Ферганской долины. – Казань, 1886. – 245 с.

134. Наливкин В. Краткая история Кокандского ханства. – Казань, 1886. – 215 с.

135. Нарзиқулов А. Дехқон, боғбон ва чорвадор тақвими. – Тошкент: Меҳнат, 1991.

136. Народное прикладное искусство: актуальные вопросы истории и развития: сборник статей. – Рига: Зинатне, 1989. – 262 с.

137. Народное хозяйство Узбекской ССР: статистический сборник / Центральное статистическое управление УзССР. – Ташкент: Узбекистан, 1940. – 366 с.

138. Народное хозяйство Узбекской ССР за 50 лет: сборник статистических материалов / Центральное статистическое управление при Совете министров УзССР. – Ташкент: Узбекистан, 1967. – 240 с.

139. Народное хозяйство Узбекской ССР в 1969 г: статистический ежегодник / ЦСУ при Совете Министров УзССР. – Ташкент: Узбекистан, 1970. – 336 с.

140. Народное хозяйство Узбекской ССР за пятьдесят лет: юбилейный статистический ежегодник (1924–1974) / Центр. стат. упр. при Совете Министров УзССР. – Ташкент: Узбекистан, 1974. – 330 с.

141. Наскальное искусство в Центральной Азии. Тематическое исследование. – Paris, ICOMOS, 2011. – 244 с.

142. Некрасова М. Место народного искусства в современной культуре // Декоративное искусство СССР. – 1987. – № 3. – С. 14.

143. Неразик Е. Е. Керамика Хорезма афригидского периода / Керамика Хорезма / Под ред. С. П. Толстова, М. Г. Воробьёвой. – Москва: АН СССР, 1959. – С. 221–260.

144. Обзор Самаркандской области за 1901 год. – Самарканд, – 1902. – 146 с.

145. Obidova D. Usta kulol san'ati // "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasi. – 2006-yil 22-dekabr.

146. Опыт исследования гончарного и некоторых других кустарных промыслов в Туркестанском крае / В. К. Розвадовский. – Ташкент: Тип. при канц. Турк. ген.-губ., 1916. – 58 с.

147. Остонова Г. Сополдаги жилолар: (Ўзбекистон халқ рассоми, кулол М. Туробов ҳақида) // Совет Ўзбекистони санъати. – 1980. – № 4. – Б. 20–21.

148. Остроумов Н. П. Рисаля тележных мастеров // Туркестанская туземная газета. – 1903. – № 30–31.

149. Очерки Гиссарского края // ТВ. – 1876. – №5.

150. Очерки горных бекств Бухарского ханства / МСТК. – СПб., 1879. Вып.5. – 38 с.

151. Пален К. К. Материалы к характеристике народного хозяйства в Туркестане: 2 ч. – Санкт-Петербург: Сенат. тип., 1911. – 38 с.

152. Пален К. К. Отчет по ревизии Туркестанского края, произведенной по высочайшему повелению сенатором гофмейстером графом К. К. Паленом. – Санкт-Петербург: Сенат. тип., 1909–1911. – 453 с.

153. Перспективы развития народных художественных промыслов местной промышленности Узбекистана: обзор. – Ташкент: УзНИИНТИ, 1988. – 29 с.

154. Пещерева Е. М. Цехи гончаров у народов Средней Азии в конце XIX – начале XX века // Краткие сообщения Института этнографии АН СССР. – 1957. – Вып. XXVI. – С. 37–39.

155. Пещерева Е. М. Гончарное производство Средней Азии / Труды Института этнографии им. Н. Н. Миклухо-Маклая. – М.–Л.: АН СССР, 1959. – 344 с.

156. Пещерева Е. М. Гончарное производство Средней Азии. – М.–Л.: Академии наук СССР, 1959. – 355 с.
157. Покотило Н. Н. Путешествие в центральную и восточную Бухару в 1886 г / ЗРГО. – СПб., 1889. – С. 480–502.
158. Положение вакфного дела в Туркестанском крае до и после его завоевания / Ежегодник Ферганской области. Т. III. – Новый Маргелан, 1904. – С. 11–15.
159. Положение о промысловой кооперации: утв. постановлением ЦИК СССР, СНК СССР от 11 мая 1927 г. // СЗ СССР. – 1927. – №26. – С. 280.
160. Поспелов Ф. Кустарная промышленность в Каттакурганском уезде // Туркестанское сельское хозяйство. – 1912. – №8.
161. Постановление Совета Народных Комиссаров Союза ССР. Об организационном строительстве промысловой кооперации (утверждено Политбюро ЦК ВКП(б) 23.II.1932 г.). Архив: РГАСПИ. Ф. 17. Оп. 3. Д. 873. Л. 35–36.
162. Промышленные заведения Туркестанского края / В. В. Заорская, К. А. Александер. – Пг., 1915. – 560 с.
163. Пугаченкова Г. А., Ремпель Л. И. История искусств Узбекистана с древнейших времен до середины девятнадцатого века. – Москва: Искусство, 1965. – 686 с.
164. Пугаченкова Г. А. Очиқ осмон остидаги музей. – Ташкент, 1981. – 15 б.
165. Пугаченкова Г. А. Шедевры Средней Азии. – Ташкент, 1986. – 220 с.
166. Пугаченкова Г. А. История искусств Узбекистана. – Ташкент: Литературы и искусства им. Гафура Гуляма, 1982. – 432 с.
167. Развадовский В. К. Опыт исследования гончарного и некоторых других кустарных промыслов в Туркестанском крае. Ташкент, 1916. – 61 с.
168. Раззоков Ф. А. Строительные комплексы древнеземледельческого поселения Саразм в IV–III тыс. до н. э. – Санкт-Петербург: НКТ, 2016. – 11 с.

169. Рахимов М. К. Художественная керамика Узбекистана. – Ташкент: Академии наук Узбекской ССР, 1961. – 243 с.

170. Рахманов, Ш. Р. Туркистон худудида XVII–XIX асрларга оид сирланган сопол буюмлар таҳлили // Ўзбекистон археологияси. – 2021. – №3. – Б. 31–41.

171. Родословная Мангитской династии / Материалы для статистики Туркестанского края. – Ташкент, 1874. Вып. 3. – С. 340–376.

172. Ruziyev N. M., Salamova Z. B. Ustoz–shogirdlik an’anasi va amaliy san’atda kulolchilikning o’rni // Academic Research in Modern Science: International scientific–online conference. – 2022. – В. 124–126.

173. Ruziyev N. M. Islom va Rishton kulolchilik san’atining rivojlanishi va o’ziga xosligi // Elektron ilmiy maqola. – 2025 // <https://inlibrary.uz/index.php/dptms/article/download/73756/75450/97060>.

174. Сазонов М. В. К этнографии узбеков Южного Хорезма / Труды Хорезмской археолого-этнографической экспедиции. – Вып. I. – М., 1952. – С. 247–318.

175. Сазонова М. В. Традиционное хозяйство узбеков Южного Хорезма. – Л., 1978. – 95 с.

176. Саипов С. Т. Неполивная керамика Средневекового Хорезма. – Нукус, 2015. – 101 с.

177. Самашев З., Кузнецова О., Плакхов В. Керамика Сарайчика. – Алматы, 2008. – 63 с.

178. Сборник материалов для статистики Сыр-Дарьинской области / Издание Сыр-Дарьинского областного статистического комитета. Под ред. И. И. Гейера. – Ташкент: Типолитография С. И. Лахтина, 1891. – 326 с.

179. Сборник статей, касающихся до Туркестанского края. – СПб., 1876.

180. Сборник материалов для статистики Сыр-Дарьинской области / Издание Сыр-Дарьинского Областного Статистического Комитета; под редакцией и. д. секретаря Комитета И. И. Гейера.: С. И. Лахтин, 1891. — 108 с.

181. Соколовская Л. Ф. Неглазурованная керамика средневекового Самарканда. – Самарканд: МИЦАИ, 2015. – 62 с.
182. Союз художников Узбекской ССР. – Ташкент, 1980. – 234 с.
183. Сухарева О. А. Бухара XIX – начала XX века: Позднефеодальный город и его население. – М.: Наука, 1966. – 327 с.
184. Shaydullayev Sh., Shaydullayev A. Turonning eng qadimgi yozuv tizimi. – Toshkent, Fan, 2024. – 58 b.
185. Taktosh R. Yana bir yangi muzey // “O‘zbekiston adabiyoti va san’ati” gazetasi. 1994-yil 28-oktyabr.
186. Toshnazarov B. Sulolaning kenja vakili: A. Rahimov // O‘zbekiston adabiyoti va san’ati gazetasi. 2001 – yil 11 – may. – B. 2.
187. Ташходжаев Ш. С. Художественная поливная керамика Самарканда: IX – начала XIII вв. – Ташкент: Фан, 1967. – 153 с.
188. Технические производства в Туркестанском крае / М. И. Бродовский. – СПб., 1875. – 104 с.
189. Толстов С. П. Очерки первоначального ислама // Советская этнография. – 1932. – №2. – С. 24–82.
190. Толстов С. П. По следам древнехорезмской цивилизации. – М.: Наука, 1948. – 320 с.
191. Толстов С. П. По следам древнехорезмской цивилизации. – Москва: Наука, 1948. – 320 с.
192. Толстов С. П. Древний Хорезм. Опыт историко-археологического исследования. – Москва: МГУ, 1948. – 352 с.
193. Турдаалиев А. O‘zbekiston badiiy kulolchilik maktablari // Finland, Helsinki international scientific online conference Sustainability of Education Socio-Economic Science Theory. – Helsinki, 2021. –B. 232–233.
194. Turdimov Sh. Xalq qo‘shiqalarida ramz. – Toshkent, Fan, 2020. – 192 b.
195. Туркестанская выставка 1886 года / Н. А. Маев. – Ташкент, 1886. – 42 с.
196. Тўраев Х. Кулоллар сулоласи // Ишонч. – 2005 йил 1 апрель.

197. Уварова Н. Оптимистическая настроенность выставки // Декоративное искусство СССР. – 1986. – № 7. – С. 1–5.

198. Узбекистан – за 15 лет: статистический сборник / Упр. нар.хоз. учета УзССР. – Ташкент: Гостехиздат УзССР, 1939. – 122 с.

199. Umarov A. Xumdon harorati // “O‘zbekiston adabiyoti va san’ati” gazetasi. 1994-yil 25-noyabr.

200. Usmanov A. Nomoddiy madaniy meros kontekstida Farg‘ona vodiysi hunarmandchiligi // Образование и наука в XXI веке (Society and Innovations). – 2025. – P. 633–640 // <https://inlibrary.uz/index.php/socinov/article/download/111971/113597/159246>.

201. Фахретдинова Д. А. Декоративно-прикладное искусство Узбекистана. – Ташкент: Литературы и искусства имени Гафура Гуляма, 1980. – 184 с.

202. Xayitova Sh. M. Farg‘ona vodiysi kulol hunarmandlari haqida auzim tahlillar (Axsikent kulolchilik va hunarmandchiligi misolida) // Образование и наука в XXI веке: международный научно-образовательный электронный журнал. – 2025. – №63–3. – С. 633–641.

203. Хакимов А. А. Современное декоративное искусство республик Средней Азии (к проблеме традиций и новаторства). – Ташкент: Фан, 1988. – 88 с.

204. Хакимов, А. А. Искусство Узбекистана XX века. – Ташкент: San‘at, 2000. – 320 с.

205. Хакимов А. Керамики Гурумсарай: локальные особенности и судьба традиции / Гурумсарой бадий кулолчилик мактаби қадимий анъаналарини қайта тиклаш ва бадий кулолчилик таълим йўналишида юқори малакали кадрлар тайёрлаш истиқболлари. Халқаро анжуман материаллари. – Наманган., 2025. – Б. 3.

206. Хозяйство сартов Ферганской области / В. И. Юферев. – Ташкент, 1911. – 48 с.

207. Хорошхин А. П Историко-этнографические этюды. Народы Средней Азии // ТВ. – 1871. – №1.

208. Худайбергенов Х. С. Хоразм кулолчилиги (этнологик тадқиқот). – Тошкент: Lesson Press, 2023. – 122 б.

209. Чебодаева М. П. Образ богини Умай (Ымай) в изобразительном и декоративном искусстве Хакасии. – Абакан, 2019. – 39 б.

210. Шишкин В. А. Археологические работы 1937 г. В Западной части Бухарского оазиса. – Ташкент: УзФан, 1940. – 50 с.

211. Шишкин В. А. Афрасиаб – сокровищница древней культуры. Ташкент: Фан, 1966. – 37 с.

212. Шклярук А. Ф. Модранская керамика. Выставки // Декоративное искусство СССР. – 1984. – № 1. – С. 44–45.

213. Щербина-Крамаренко, Н. Н. Гончарное производство у туземцев Средней Азии // Искусство и художественная промышленность. – 1898. – №3. – С. 200–201.

214. Эсонов З. Ю. Фарғона водийси қишлоқ аҳолисининг хунармандчилиқ анъаналари (XIX аср охири – XX аср бошлари): Монография. – Фарғона: Classic, 2023. – 160 б.

215. O'zbekiston an'anaviy kulolchilik san'ati haqida maqola to'plami. – Toshkent, 2023.

216. Қадимги тарихчилар Ўрта Осиё ҳақида / З. Аълам: – Тошкент: Юрист-медиа маркази, 2008. – 184 б.

217. Ҳакимов А. Ўзбекистон хунармандчилиги. – Тошкент: Очун, 2023. – 352 б.

218. Ҳамидова М. ХУIII – ХХ аср бошларида Шаҳрисабз воҳаси кулолчилиги тарихидан // Мозийдан садо. – 2008. – №4. – Б. 12

219. Ҳакимов А., Файзиев В. Ўзбекистон давлат санъат музейи ноёб хазинасидан. Ўзбекистон амалий санъати. – Тошкент: Бақтрия пресс, 2014. – 160 б.

Xorijiy adabiyotlar:

220. Abdusalomov, B. U. Pottery traditions in Uzbekistan / B. U. Abdusalomov // Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences. – 2022. – Vol. 8 (May). – P. 90–92. – ISSN 2795 – 7683 // <https://api.unilibrary.uz/storage/PublisherResourceFile/185821/images/1670393857-1.pdf>.

221. Appadurai A. Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996. – 229 p.

222. Assmann J. Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen. – München: C.H. Beck, 1992. – 344 s.

223. Atlas of Central Asian Artistic Crafts and Trades. Vol. I: Uzbekistan / International Institute for Central Asian Studies; scien. ed.: I. Kosakovskaya, K. B. Akilova; ed.: A. Khakimov, A. Akhmedov; aut. of the proj.: Sh. Mustafayev. – Tashkent: Sharq, 1999. – 223 p.

224. Bandarin F., Van Oers R. Heritage and the Sustainable Development Goals. – Paris: UNESCO, 2015.

225. Bandarin F., Van Oers R. Heritage and the Sustainable Development Goals. – Paris: UNESCO, 2015.

226. Bardzinska-Bonenberg T. Ring-and-circle, symbolical and practical meaning of the form in town planning and architecture / 11th CTV back to the sense of the city. 11th International Congress Virtual City and Territory. – Krakow, 2016. 38 p.

227. Barth F. Ethnic Groups and Boundaries. – Boston: Little, Brown and Company, 1969. – 153 p.

228. Bourdieu P. Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1984. – 613 p.

229. Bourdieu P. Masculine Domination. – Stanford: Stanford University Press, 2001. – 133 p.

230. Bourdieu P. Outline of a Theory of Practice / P. Bourdieu. – Cambridge: Cambridge University Press, 1977. – 248 p.

231. Bourdieu P. The Forms of Capital // Richardson J. (ed.). Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education. – New York: Greenwood, 1986. – P. 241–258.

232. Bourdieu P. The Logic of Practice / P. Bourdieu. – Stanford: Stanford University Press, 1990. – 333 p.

233. Braverman H. Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century. – New York: Monthly Review Press, 1974. – 338 p.

234. Burckhardt T. Foundations of Oriental Art & Symbolism. – Bloomington, Indiana, World Wisdom, Inc., 2009. – 136 p.

235. Carrier J. G. Meanings of the Market: The Free Market in Western Culture. – Oxford: Berg, 1997. – 214 p.

236. Cirlot J. E. A dictionary of symbols. Second edition. – London, Routledge, 1971. – 563 p.
237. Connell R. W. Gender. – Cambridge: Polity Press, 2002. – 120 p.
238. Polanyi K. The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time. – New York: Farrar & Rinehart, 1944. – 316 p.
239. Douglas M. Natural Symbols: Explorations in Cosmology. – London: Barrie & Rockliff, 1970. – 168 p.
240. Durkheim É. The Division of Labour in Society. – New York: Free Press, 1995. – 353 p.
241. Evans A. J. Cretan pictographs and prae-phoenician script. – London, New York, 1895. – 146 p.
242. Frutiger A. Signs and Symbols. Their design and meaning. – New York, Van Nostrand Reinhold, 1989. – 360 p.
243. Fletcher R. The square // Nexus network journal. – 2005. – Vol. 7. – No. 2. – P. 35–70.
244. Geertz C. The Interpretation of Cultures. – New York: Basic Books, 1973. – 470 p.
245. Gell A. Art and Agency: An Anthropological Theory. – Oxford: Clarendon Press, 1998. – 271 p.
246. Giddens A. Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age. – Stanford: Stanford University Press, 1991. – 256 p.
247. Giddens A. The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration. – Cambridge: Polity Press, 1984. – 402 p.
248. Goody J. The Logic of Writing and the Organligization of Society. – Cambridge: Cambridge University Press, 1989. – 196 p.
249. Hakimov A. Applied Arts of Uzbekistan. – Tashkent: Art Press, 2007. – 224 p.
250. Harris D. R. and others. Investigating early agriculture in Central Asia: new research at Jeitun, Turkmenistan // Antiquity. – 1993. – №67. – P. 2–14.

251. Hannerz U. Cultural Complexity: Studies in the Social Organization of Meaning. – New York: Columbia University Press, 1992. – 347 p.

252. Hannerz U. Transnational Connections: Culture, People, Places. – London; New York: Routledge, 1996. – 206 p.

253. Harvey D. The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change. – Oxford: Blackwell, 1989. – 378 p.

254. Hobsbawm E., Ranger T. The Invention of Tradition. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983. – 320 p.

255. Ingold T. Making: Anthropology, Archaeology, Art and Architecture. – London: Routledge, 2013. – 176 p.

256. Ingold T. The Perception of the Environment: Essays on Livelihood, Dwelling and Skill. – London: Routledge, 2000. – 465 p.

257. Ingold T. The perception of the environment: Essays on livelihood, dwelling and skill. – London: Routledge, 2000. – 480 p.; Miller, D. Materiality. – Durham: Duke University Press, 2005. – 303 p.

258. Intangible Cultural Heritage of Uzbekistan / R. Abdullaev, U. Tashmatov, J. Eshonqulov, A. Ashirov va boshq. – Tashkent, 2017. – 255 b.

259. Janabayeva G. D. Arts of the peoples of Central Asia. – Washington, The George Washington University, 2019. – 104 p.

260. Jenkins R. Social Identity. – London: Routledge, 1996. – 224 p.

261. Jung C. G., von Franz M. L., Henderson J. L., Jacobi J., Jaffe A. – New York, London, Toronto, Sydney, Auckland, Anchor Press, Doubleday, 1988. – 232 p.

262. Kambarov M. K. To expand the understanding of the development of ceramics to students of the educational areas of fine and applied arts (Andijon viloyati Tarix va madaniyat muzeyi fondidagi kulolchilik namunalari haqida maqola) // American Journal of Pedagogical and Educational Research. – 2024. – P. 21–24. – Vol. 31 // <https://media.neliti.com/media/publications/607856-to-expand-the-understanding-of-the-devel-4d0b7663.pdf>.

263. Karimov U. Traditional Crafts of Uzbekistan. – Tashkent: Uzbekistan Publishing House, 2010. – 160 p.

264. Kikuta H. A master is greater than a father: rearrangements of traditions among Muslim artisans in Soviet and Post-Soviet Uzbekistan // *Research in Economic Anthropology*. – 2009. – P. 89–122. – DOI: 10.1108/S0190–1281 (2009) 0000029006.

265. Kikuta H. The differentiated authenticities of Rishton pottery in Uzbekistan // *The Central Asian World* / ed. by J. Féaux de la Croix, M. Reeves. – London: Routledge, 2023. – P. 642–657.

266. Kikuta H. Venerating the pir: patron saints of Muslim ceramists in Uzbekistan // *Central Asian Survey*. – 2017. – Vol. 36, No. 2. – P. 195–211.

267. Kuroda K. Craft Production, Transnational Networks and Rural Revitalization in Japan // *ICAS Conference Proceedings* // <https://www.aup-online.com/content/papers/10.5117/9789048557820/ICAS.2022.055>.

268. Madaminovna D. M. Andijan Pottery Centre and The Creative Way of The Masters // *The European Journal of Arts*. – 2024. – No. 4. – P. 106–110 // https://ppublishing.org/media/uploads/journals/article/Arts-4_p106-110.pdf.

269. Kopytoff I. The cultural biography of things: commoditization as process // *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective* / Ed. by A. Appadurai. – Cambridge: Cambridge University Press, 1986. – P. 64–91.

270. Krzywicka K. Works of Rishtan masters from the Uzbek ceramics collection of the Asia and Pacific Museum in Warsaw // *Риштанская керамика: вчера, сегодня, завтра: материалы международной научно-практической конференции*. – Фергана, 2023. – С. 91–95.

271. Lave J., Wenger E. *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1991. – 138 p.

272. Lemonnier P. *Elements for an Anthropology of Technology*. – Ann Arbor: University of Michigan Press, 1992. – 166 p.

273. Leroi-Gourhan A. *Le geste et la parole. Vol. 1: Technique et langage*. – Paris: Albin Michel, 1964. – 323 p.

274. Loring M. J., Loring L. Pictographs & petroglyphs of the Oregon country. Part I & II. Second edition. – Los Angeles, 1996. – 292 p.

275. Luuk E. Symbol and it's evolution / The Evolution of Language: Proceedings of the 12th International Conference (EVOLANGXII). Ed. Christine Cuskley – 558 p.

276. Lévi-Strauss C. Structural Anthropology. – New York: Basic Books, 1963. – 410 p.

277. MacCannell D. The Tourist: A New Theory of the Leisure Class. – Berkeley: University of California Press, 1999. – 256 p.

278. Malinowski B. A Scientific Theory of Culture and Other Essays. – Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1944. – 228 p.

279. Malinowski B. Argonauts of the Western Pacific. – London: Routledge, 1922. – 527 p.

280. Marcxand T. H. J. Making Knowledge: Explorations of the Indissoluble Relation Between Mind, Body and Environment. – Oxford: Wiley-Blackwell, 2008. – 256 p.

281. Mauss M. The Gift: The Form and Reason for Exchange in Archaic Societies. – London: Routledge, 2000. – 192 p.

282. Mead M. Sex and Temperament in Three Primitive Societies. – New York: William Morrow & Company, 1935. – 356 p.

283. Molly Flaherty; Hannah Little; Luke McCrohon; Andrea Ravignani; Tessa Verhoef. Evolang Organligizing Committee. – 2018. 258–269.

284. Muydinova D. M. Andijan Pottery Centre and The Creative Way of The Masters // The European Journal of Arts. – 2024. – No. 4. – P. 106–110.

285. Moore H. L. Feminism and Anthropology. – Cambridge: Polity Press, 1988. – 226 p.

286. Nora P. Les lieux de mémoire. Vol. 1. – Paris: Gallimard, 1984. – 640 p.

287. Ofitserova E. Traditional ceramics of Central Asia in modern cultural space // Journal of Social Studies. – 2025 // <https://journalss.org/index.php/new/article/view/9268>.

288. Ortner S. B. Is Female to Male as Nature Is to Culture? // *Feminist Studies*. – 1974. – Vol. 1, No. 2. – P. 5–31.

289. Qudaybergenova, G. About Uzbekistan pottery art // *Science and Research*. – 2024. – P. 55–58 // <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/43602>.

290. Polanyi K. *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. – New York: Farrar & Rinehart, 1944. – 317 p.

291. Portelli A. *The Death of Luigi Trastulli and Other Stories: Form and Meaning in Oral History*. – Albany: SUNY Press, 1991. – 245 p.

292. Radcliffe-Brown A.R. *Structure and Function in Primitive Society*. – London: Cohen & West, 1952. – 238 p.

293. Ruziev N., Ikromova, M. Cultural and artistic features of Uzbek pottery traditions // *International Journal of Social Science Research*. – 2022 // <https://inlibrary.uz/index.php/social-science/article/view/xxxxx>.

294. Sennett R. *The Craftsman*. – New Haven: Yale University Press, 2008. – 326 p.

295. Smith L. *Uses of Heritage*. – London: Routledge, 2006. – 351 p.

296. Shomirzaev M. Kh., Dosyarov Kh. Ch., Xusanov O'. S., Avazov J. D., Shaymardonova N. Q. National handicrafts of Uzbekistan and its social-economic significance // *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*. – 2020. – Vol. 8, No. 8, Part III. – P. 52–56. – ISSN 2056–5852.

297. Shomirzaev M. Local features of the traditional embroidery of the Ferghana valley // *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*. Vol. 7. No. 12. 2019. – P. 970–973.

298. Shomirzaev, M. K. National handicrafts of Uzbekistan and its social-economic significance // *International Journal of Advanced Research and Publications*. – 2020. – P. 129–138 // <https://www.idpublications.org/wp-content/uploads/MIC-SIGNIFICANCE.pdf>.

299. Strathern M. *The Gender of the Gift*. – Berkeley: University of California Press, 1988. – 375 p.
300. Strathern M. *The Gender of the Gift: Problems with Women and Problems with Society in Melanesia*. – Berkeley: University of California Press, 1988. – 384 p.
301. Sugimura T. *Islamic and Chinese Ceramics of Central Asia in the 15th Century / Blue of Samarkand: Proceedings of the International Symposium on Revitalization of Traditional Ceramic Techniques in Central Asia*. – Tashkent: UNESCO, 2000. – P. 38–46.
302. Sukhareva O. A. *Central Asian decorative embroidery*. – Tashkent: IICAS, SMI-ASIA, 2011. – 46 p.
303. Burckhardt T. *Foundations of Oriental Art & Symbolism*. – Bloomington, Indiana, World Wisdom, Inc., 2009. – 53 p.
304. Turner V. *The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual*. – Ithaca: Cornell University Press, 1967. – 405 p.
305. Tylor E. B. *Primitive Culture*. – London: John Murray, 1871. – 502 p.; Morgan L. H. *Ancient Society*. – New York: Henry Holt, 1877. – 560 p.
306. *Uzbek Embroideries and Carpets in Foreign Collections*. Authored by E. Gyul. Series *Cultural Heritage of Uzbekistan*. Edited by A. Abdukhalikov, E. Rtveladze. – Tashkent, 2017. – 9 p.
307. Vandiver P. B. *Craft Knowledge as an Intangible Cultural Property: A Case Study of Samarkand Tiles and Traditional Potters in Uzbekistan // MRS Online Proceedings Library*. – 2004. – Vol. 852. – P. 305–326.
308. Vansina J. *Oral Tradition as History*. – Madison: University of Wisconsin Press, 1985. – 258 p.
309. Weber M. *Economy and Society*. – Berkeley: University of California Press, 1978. – 1469 p.
310. Wenger E. *Communities of Practice: Learning, Meaning, and Identity*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – 318 p.
311. Wenger E. *Communities of Practice: Learning, Meaning, and Identity*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – 318 p.

312. Yamaguchi Y. The Rise and Transformation of Arita Porcelain Industry in Japan – Rejim kirish: https://api.lib.kyushu-u.ac.jp/opac_download_md/1657256/p081.pdf.

313. Zhamilova, G., Gusarova, N. Traditional ceramics of Central Asia in contemporary cultural processes // Journal of Social Studies. – 2024. – URL: <https://journalsss.org/index.php/new/article/view/9268>.

314. Kholmatova Z. N. Neolithic ceramics of Uzbekistan in the research system of the world's first pottery works // British Journal of Global Ecology and Sustainable Development. – 2025. – Vol. 36. – P. 46–50.

Dissertatsiya va avtoreferatlar:

315. Алиева С. Ш. IX–XXI аср боши Ўзбекистон сирланган кулолчилиги ривожланишининг асосий босқичлари ва бадий хусусиятлари: санъатшунослик фанлари бўйича фан доктори (DSc) диссертацияси автореферати. – Тошкент: Санъатшунослик институти, 2018. – 71 б.

316. Давлатова С. Т. Ўзбекистоннинг жанубий худудлари анъанавий хунармандчилиги тарихий жараёнлар контекстида (XIX асрнинг иккинчи ярми – XXI аср бошлари). Тарих фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати. Тошкент, 2019. – 79 б.

317. Худайбергенов Ҳ. С. Мустақиллик йилларида Хоразм воҳаси кулолчилигининг худудий хусусиятлари. Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Тошкент, 2021. – 58 б.

318. Эсонов З. Ю. Фарғона водийси қишлоқ аҳолисининг хунармандчилик анъаналари (XIX аср охири – XX аср бошлари). Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Тошкент, 2021. – 55 б.

Internet manbalari:

1. Andijon viloyatidagi turistik marshrut ob'yektlari ro'yxati // O'zbekiston Respublikasi qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi (Lex.uz). – Elektron resurs. – URL: <https://lex.uz/mact/-5339469>.

2. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. <https://stat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/66309-2025-jilda>.

3. O‘zbekiston Respublikasi Turizm qo‘mitasi. Hunarmandchilik ko‘rgazmasi tashkil etilishi to‘g‘risida rasmiy axborot. – 2025 // https://gov.uz/oz/uzbek_tourism/news/view/104914.
4. Rishton tumani hokimligi. Rishton shahrining World Crafts City maqomiga sazovor bo‘lganligi to‘g‘risida rasmiy axborot. – 2025 // <https://gov.uz/en/rishton/news/view/87503>.
5. Samarkand – Crossroads of Cultures // UNESCO Silk Roads Programme // <https://en.unesco.org/silkroad/content/samarkand>.
6. Tsaritsyno Museum. Ceramics of Central Asia: exhibition catalogue. – Moscow: Tsaritsyno Museum–Reserve, 2023 // <https://tsaritsyno-museum.ru>.
7. Ubaydullayev F., Umrzoqov Z. (surat). Usta kulolga kulolchilik dastgohlari topshirildi // O‘zbekiston Milliy axborot agentligi (O‘zA / UZA). – 2024. – 8-oktabr. <https://uza.uz/posts/643393>.
8. UNESCO. Artisanal Talavera of Puebla and Tlaxcala (Mexico) and ceramics of Talavera de la Reina and El Puente del Arzobispo (Spain): Making process [Elektron resurs]. – Rejim kirish: <https://ich.unesco.org>.
9. UNESCO. Artistic ceramics of Uzbekistan // UNESCO Digital Library // <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000189332>.
10. UNESCO. Artistic ceramics of Uzbekistan // UNESCO Digital Library. – Elektron resurs. – URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark%3A/48223/pf0000189332>.
11. UNESCO. Blue of Samarkand: International Symposium on Revitalization of Traditional Ceramic Techniques in Central Asia. – Tashkent: UNESCO, 2000.
12. UNESCO. Project for the Revival of Medieval Ishkor Alkaline Vegetable Glaze (The Blue of Samarkand): description (UNESCO Intangible Cultural Heritage).
13. UNESCO. Safeguarding Intangible Cultural Heritage and Sustainable Development. – Paris: UNESCO, 2015 // <https://ich.unesco.org/doc/src/00349-EN.pdf>.
14. Государственный музей прикладного искусства Узбекистана, Ташкент // Дирекция по строительству, реконструкции и капитальному ремонту объектов при Кабинете

Министров Республики Узбекистан: официальный сайт // <https://dkm.gov.uz/ru/gosudarstvennyj-muzej-prikladnogo-iskusstva-uzbekistana-taskent>.

15. Совет Министров РСФСР. О развитии народных художественных промыслов в РСФСР: постановление от 22 октября 1975 г. № 570 (с изм. и доп. от 27.08.1984 № 373). – Москва, 1975 // [https:// www.economics.kiev.ua/ download/ZakonySSSR/-data03/tex14354.htm](https://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/-data03/tex14354.htm) (дата обращения: 05. 02. 2026).

16. Сычева Е. Л. Декоративное искусство Средней Азии. – М. 1980. – [сведения о страницах см. в эл. копии]. – Электрон. ресурс.

17. Ўзбекистон кулолчилигидаги метаморфозалар: индивидуаллик ва анъаналар // San'at. Ўзбекистон Бадий академияси журналы. – 2015. – №3 // Elektron resurs // <https://-sanat.orexca.com/2012/2012-3/metamorphoses-in-the-ceramics-of-uzbekistan-individuality-and-tradition>.

ILOVALAR

AXBOROTCHILAR RO'YXATI

№	F. I. Sh.	Ma'lumotlari
1	Karimov Abdulvohid	1977 yilda Buxoro shahrida ziyoli oilada tug'ilgan. Millati - o'zbek. Ma'lumoti — oliy (badiiy kulolchilik yo'nalishi). Kasbi - kulol, rassom, amaliy san'at ustasi. 2017 yilda Gruziya va Toshkent shaharlarida shaxsiy ko'rgazmalar tashkil etgan. 2018 yilda Fransiya elchixonasi stipendiyasi asosida Parijda ijodiy safarda bo'lgan. 2019 yilda UNESCO doirasida o'tkazilgan amaliy treningda kulolchilik bo'yicha kurator sifatida qatnashgan hamda ICOMOS xalqaro tashkiloti a'zosi hisoblanadi.
2	Abduvohobov Mirzabahrom	O'zbekistonlik taniqli kulol, hunarmand. 1950-yil 18-oktyabrda Andijon viloyati Oltinko'l tumani Jalabek qishlog'ida tug'ilgan. Xalq amaliy san'ati ustasi. U kulolchilar sulolasining 14-avlod davomchisi hisoblanadi. Usta O'zbekiston "Hunarmand" uyushmasi, O'zbekiston Badiiy akademiyasi qoshidagi badiiy ijodkorlar uyushmasi a'zosi hisoblanadi. Usta kulol respublika va xalqaro miqyosdagi ko'plab ko'rgazmalar, tanlovlar ishtirokchisi hamda g'olibi bo'lib, o'z ijodi orqali o'zbek kulolchilik san'atini keng targ'ib qilib kelmoqda.
3	Abdulla Narzullayev	1963 yil 22 oktyabrda Buxoro viloyati G'ijduvon tumanida tavallud topgan. "O'zbekiston Respublikasi xalq ustasi" faxriy unvoni bilan taqdirlangan bo'lib, o'zbek kulolchilik san'atini xalqaro miqyosda targ'ib qilib kelmoqda. Ustaning xonadonida ustaxona va kulolchilik, kashtachilik va gilamdo'zlikni birlashtirgan hunarmandchilik markazi va uy-muzey tashkil qilingan va xalqaro turizm marshrutlariga kiritilgan.
4	Alisher Nazirov	1958-yil 5-mayda tug'ilgan. Xalq amaliy san'ati ustasi. Millati - o'zbek. Kasbi - kulol. Milliy sopolchilik buyumlarini yaratish, bezash va ularni zamonaviy shakllar bilan uyg'unlashtirish

		yo'nalishida faoliyat yuritadi. Ustoz–shogird an'anasi asosida hunar sirlarini egallagan bo'lib, o'z faoliyati davomida an'anaviy texnologiyalarni saqlash va rivojlantirishga e'tibor qaratadi.
5	Alisher Narzullayev	1953-yil 24-sentyabrda Buxoro viloyati G'ijduvon tumanida tug'ilgan. Millati – o'zbek. Ma'lumoti – oliy (Samarqand me'morchilik-qurilish instituti, 1975). Kasbi – kulol, xalq amaliy san'ati ustasi. G'ijduvon kulolchilik maktabining 7-avlod vakili bo'lib, hunarni otasi – usta Ibodulla Narzullayevdan o'rgangan. 2002-yilda "O'zbekiston xalq ustasi" faxriy unvoni berilgan, 2003-yildan O'zbekiston Badiiy akademiyasi akademigi. Usta G'ijduvonda faoliyat yuritadi, an'anaviy kulolchilik texnologiyalarini saqlash va rivojlantirish bilan shug'ullanadi. Ijodida G'ijduvon kulolchilik maktabiga xos tabiiy ranglar, qo'rg'oshinli sir va an'anaviy naqshlar ustuvor hisoblanadi. U xalqaro miqyosda faol bo'lib, ko'plab ko'rgazmalar va madaniy almashinuv dasturlarida ishtirok etgan. Shuningdek, ustoz–shogird an'anasi asosida yosh kulollarni tayyorlab kelmoqda.
6	Bobojonov G'ofirjon ota	1952-yilda Rishton shahrida tavallud topgan. Kulolchilik sohasiga 3-4 yoshligidan kirgan. "Oltin qo'l" va "Alochi" medallarini olgan.
7	Bohodir Otajonov	1962-yil 23-avgustda tug'ilgan. Millati – o'zbek. Kasbi – kulol. Xorazm viloyati, Yangiariq tumanida yashaydi. "Hunarmand" uyushmasi a'zosi.
8	Odil Matchonov	1972 yil 15 aprelda Xorazm viloyati Xonqa tumanida tug'ilgan. 1990 yildan boshlab kulolchilik bilan shug'ullanib kelmoqda. 2024 yilda betob bo'lgandan so'ng ustaxonani uning o'g'li yuritib kelmoqda.
9	Odil Rahimov	1964-yil 15-oktyabrda tug'ilgan. Millati – o'zbek. Kasbi – kulol. Xorazm viloyati, Yangiariq tumanida istiqomat qiladi. "Hunarmand" uyushmasi a'zosi hisoblanadi. Sulolaviy kulolchilikning 6-avlodi
10	Otabek Rahimov	1997 yil 3-fevralda tug'ilgan. Ma'lumoti oliy. Hozirda URDU filologiya fakulteti, amaliy san'at

		badiiy kulolchilik yo'nalishi 2-bosqich magistri. Sulolaviy kulolchilikning 6-avlodi
11	Og'abek Matchonov	1986 yil Xorazm viloyati Xonqa tumanida tug'ilgan. Millati – o'zbek. Kasbi — kulol.
12	Shuhrat Sultonov	1986-yil 18-martda tug'ilgan. Millati – o'zbek. Kasbi – kulol. Xorazm viloyati, Urganch shahrida istiqomat qiladi. "Hunarmand" uyushmasi a'zosi hisoblanadi.
13	Sa'dullyev Mahmud Ravshan o'g'li	1998 yil Xoram viloyati Xiva shahrida tug'ilgan. Millati – o'zbek. Kasbi — kulol.
14	Sa'dullyev Temur	1993-yil 23-iyunda tug'ilgan. Millati – o'zbek. Kasbi – kulol. Xorazm viloyati, Xiva tumani, "Obodlik" ko'chasida istiqomat qiladi. "Hunarmand" uyushmasi a'zosi hisoblanadi.
15	Sa'dullyev Ravshan	1968 yilda Xorazm viloyati Hiva tumanida tug'ilgan. Millati – o'zbek. Kasbi – kulol.
16	Xaydarov Tohir	1961-yil 18-avgustda tug'ilgan. Millati – o'zbek. Kasbi – kulol. Farg'ona viloyati, Rishton tumani, "Jalayer" qishlog'ida istiqomat qiladi. "Hunarmand" uyushmasi a'zosi hisoblanadi.
17	Xaydarov Temur	Sulolaviy kulolchilikning 2-avlodi. Ma'lumoti oliy, 2023 yilda Farg'ona davlat universitetining badiiy kulolchilik yo'nalishini tamomlagan. 2023-2025 yillarda NamDU tasviriy san'at va amaliy bezak san'ati yo'nalishi magistraturasida taxsil olgan. Bugungi kungacha 500 dan ortiq mustaqil asarlar yaratgan.
18.	Nishonova Marhabo	1981 yilda Rishton shahrida, Qambarovlar nomi bilan mashhur kulollar oilasida tavallud topgan. Yo'ldoshali ustani shogirdi. Hozirda ustozining ustaxonasida faoliyat olib boradi. Humdonda ishlash va buyumlarni pechda pishirish bo'yicha kata tajribasi bor. Bugungi kunda chizish texnikasini ustozidan o'rganmoqda. Bir oyda 6,7 mln.so'mgacha daromad etadi.
19.	Tojialiyev Muhammadjon	Sulolaviy kulolchilikning 2-avlodi. Kulolchilikni otasi Tojialiyev Akbaralidan o'rgangan. Hozirda 2 nafar o'g'li va bir nafar qizi bilan kulolchilik faoliyatini olib boradi.

20	Sharofiddin Yusupov	1945-yil 29-aprelda Farg'ona viloyati Rishton tumanida tug'ilgan. xalq amaliy san'ati ustasi. U Rishton kulolchilik maktabining yirik vakili va kulollar sulolasining davomchisi hisoblanadi. Hunarni otasi — usta Isomiddin Yusupovdan hamda mahalliy ustozlardan o'rgangan. U o'z ijodida Rishton kulolchilik an'alarini rivojlantirib, yangi rang uyg'unliklari va bezak uslublarini joriy etgan. U "O'zbekiston Badiiy akademiyasi akademigi" (1997) va "O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan madaniyat xodimi" (1991) unvonlariga ega bo'lgan. 2025 yilda vafot etgan.
21	Muxtorova Dilorom	1964-yil 27-mayda tug'ilgan. Millati — o'zbek. Kasbi — kulol. Samarqand viloyati, Samarqand shahrida istiqomat qiladi. "Hunarmand" uyushmasi a'zosi hisoblanadi.
22	Otajanova Dilnoza	Otajanova Dilnoza Ravshanbekovna — 1986-yil 14-oktyabrda tug'ilgan. Millati — o'zbek. Kasbi — kulol. Xorazm viloyatida istiqomat qiladi. "Hunarmand" uyushmasi a'zosi hisoblanadi.
23	Yalisheva Natalya	1979 yil 17 aprelda tug'ilgan. Sopol buyumlariga rasm yoki yozuvni maxsus usul bilan ko'chirish bilan shug'ullanadi.
24	Narzullayeva Dilnoza	1983 yil 16 iyun Buhoro viloyati G'ijduvon tumanida tug'ilgan. Millati – o'zbek. Kasbi – kulol.

GLOSSARIY

Adaptatsiya – hunarning yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitga moslashuvi jarayoni.

Angob – sopol buyum yuzasiga beriladigan suyuq loy qatlami bo‘lib, bezak yoki sirlashdan oldingi tayyorgarlik bosqichi hisoblanadi.

An’anaviy kulolchilik – avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan texnologik, badiiy va ijtimoiy me’yorlarga asoslangan sopol buyum ishlab chiqarish faoliyati.

Antropologik yondashuv – madaniy hodisalarni inson va jamiyat hayoti bilan bog‘liq holda o‘rganligish usuli.

Arxaik motiv – qadimgi davrlardan saqlanib qolgan bezak yoki ramziy tasvir unsuri.

Artel tizimi – sovet davrida hunarmandchilikni jamoaviy tashkil etish shakli.

Avlodlar uzviyligi – kasbiy bilim va ko‘nikmalarning avlodlar o‘rtasida izchil davom etishi.

Avtorefleksiya – ustaning o‘z faoliyatini tanqidiy baholash qobiliyati.

Barqaror rivojlanish – iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik omillar muvozanatiga asoslangan taraqqiyot modeli.

Badiiy meros – tarixiy shakllangan estetik tajriba va uslublar majmui.

Badiiy uslub – bezak, rang va shakl uyg‘unligi orqali ifodalanuvchi estetik yo‘nalish.

Bozor munosabatlari – mahsulot ishlab chiqarish va realizatsiya qilishning iqtisodiy mexanizmlar tizimi.

Brendlashuv – mahsulot yoki hududiy maktabni o‘ziga xos nom va vizual belgi orqali tanitish jarayoni.

Davlat grantlari – hunarmandchilikni qo‘llab-quvvatlash maqsadida ajratiladigan moliyaviy yordam shakli.

Diskurs tahlili – madaniy va ilmiy matnlarda qo‘llanilgan tushunchalar hamda talqinlarni o‘rganligish usuli.

Diversifikatsiya – mahsulot turlari va shakllarining kengayishi jarayoni.

Ekologik barqarorlik – tabiiy resurslardan oqilona va uzluksiz foydalanish tamoyili.

Elektr charxi – sopol buyum shakllantirishda qo‘llaniladigan zamonaviy aylanuvchi uskuna turi.

Eroziya – yer qatlamining tabiiy omillar ta‘sirida yemirilishi jarayoni.

Estetik funksiya – buyumning go‘zallik va bezak qiymatini ifodalovchi vazifasi.

Estetik kod – muayyan hudud yoki maktabga xos bezak va rang me‘yorlari tizimi.

Estetik tafakkur – go‘zallikni anglash va badiiy shaklda ifodalash qobiliyati.

Etnografik kuzatuv – maydon tadqiqotida bevosita ishtirok etish orqali ma‘lumot to‘plash usuli.

Etnologik yondashuv – madaniy an‘analarni xalq turmushi va urf-odatlari bilan bog‘liq holda o‘rganligish usuli.

Funksional yondashuv – hodisaning jamiyatdagi vazifasini aniqlashga qaratilgan metod.

Gender rollari – erkak va ayollarning ishlab chiqarish jarayonidagi ijtimoiy belgilangan vazifalari.

Geometrik ornament – geometrik shakllar asosida qurilgan bezak tizimi.

Gil (loy) – kulolchilik mahsulotlari uchun asosiy xomashyo hisoblangan tabiiy material.

Global madaniy oqim – madaniy unsurlar va mahsulotlarning xalqaro miqyosda tarqalish jarayoni.

Globalashuv – iqtisodiy va madaniy aloqalarning jahon miqyosida kengayishi jarayoni.

Harorat rejimi – sopol buyumni pishirish jarayonida belgilangan issiqlik darajasi va uning boshqaruv tizimi.

Hududiy identitet – ma’lum hududga xos madaniy belgilar asosida shakllanadigan o’zlik tasavvuri.

Hududiy uslub – muayyan maktabga xos bezak va texnologik xususiyatlar majmui.

Hunarmandchilik siyosati -- an’anaviy hunar tarmoqlarini qo’llab-quvvatlashga qaratilgan davlat siyosati.

Hunarmandchilik uyushmasi – ustalarni birlashtiruvchi kasbiy jamoat tashkiloti.

Identifikatsion funksiya – buyum orqali hududiy yoki milliy o’zlikni ifodalash vazifasi.

Innovatsiya – an’anaviy tizim doirasida joriy etilgan yangilik.

Institutsional tahlil – ijtimoiy institutlarning tuzilishi va faoliyat mexanizmlarini o’rganligish usuli.

Institutsionalizatsiya – an’ananing barqaror ijtimoiy institut sifatida shakllanish jarayoni.

Interpretativ antropologiya – madaniy hodisalarni ma’no va ramzlar orqali talqin etishga yo’naltirilgan nazariy yondashuv.

Ijtimoiy kapital – shaxs yoki jamoaning ijtimoiy aloqalari va ishonch tizimi orqali shakllangan resursi.

Ijtimoiy konstruksiya – ijtimoiy haqiqat va tushunchalarning jamiyat tomonidan shakllantirilishi jarayoni.

Ijtimoiy legitimlik – faoliyatning jamiyat tomonidan tan olinishi darajasi.

Ijtimoiy stratifikatsiya – jamiyatning ijtimoiy qatlamlarga bo’linish tizimi.

Ijtimoiy-madaniy transformatsiya – ijtimoiy va madaniy tizimlarning mazmunan va shaklan o’zgarishi jarayoni.

Ijtimoiy institut – jamiyat hayotini tartibga soluvchi barqaror me’yor va munosabatlar tizimi.

Ishqorli sir – o’simlik kuli asosida tayyorlanadigan an’anaviy sirlash turi.

Ikkinchi pishirish – sir berilgandan so’ng buyumni qayta pishirish bosqichi.

Kasbiy adaptivlik – hunarmandning yangi sharoitga moslashish qobiliyati.

Kasbiy etik me’yorlar – hunarmand faoliyatini tartibga soluvchi axloqiy qoidalar.

Kasbiy hamjamiyat – bir sohada faoliyat yurituvchi ustalar guruhi.

Kasbiy identitet – shaxsning o’zini muayyan kasb vakili sifatida anglash, o’z faoliyatini shu kasb doirasida baholash va ijtimoiy rolini kasbiy mansublik asosida belgilash shakli.

Kasbiy ierarxiya – ustaxona yoki kasbiy muhit ichida tajriba, mahorat va maqomga qarab shakllanadigan ichki tartib va bosqichli tuzilma tizimi.

Kasbiy legitimatsiya – hunarmandning kasbiy faoliyati, mahorati va maqomining jamiyat hamda kasbiy hamjamiyat tomonidan tan olinishi va e'tirof etilishi jarayoni.

Kasbiy sadoqat – hunarga nisbatan mas'uliyat, fidoyilik va doimiy sodiqlik hissi bilan namoyon bo'ladigan ichki munosabat shakli.

Kasbiy transformatsiya – hunar mazmuni, vazifalari va unga bo'lgan munosabatning ijtimoiy-iqtisodiy sharoit ta'sirida o'zgarish jarayoni.

Kooperativ ishlab chiqarish – bir nechta ustalarning hamkorlik asosida birlashib, umumiy maqsad yo'lida tashkil etilgan ishlab chiqarish shakli.

Kommodifikatsiya – madaniy yoki ramziy qiymatga ega mahsulotning bozor munosabatlari doirasida tovar sifatida shakllanishi va sotuvga yo'naltirilishi jarayoni.

Kompozitsion markaz – bezak yoki tasviriy tizimda asosiy e'tibor qaratiladigan, mazmuniy va estetik jihatdan yetakchi o'rin tutuvchi nuqta.

Kontekstual tahlil – muayyan hodisa yoki jarayonni uning ijtimoiy, tarixiy va madaniy muhit bilan bog'liq holda o'rganligish usuli.

Kosmologik tasavvur – olam tuzilishi, tabiat va inson o'rtasidagi munosabatlar haqidagi an'anaviy qarashlar hamda tasavvurlar tizimi.

Kreativ industriya – madaniy, badiiy va ijodiy mahsulotlar ishlab chiqarish hamda ularni iqtisodiy faoliyatga aylantirishga asoslangan soha.

Kulolchilik – sopol buyumlar tayyorlashga asoslangan, tarixan shakllangan va avloddan-avlodga uzatiladigan an’anaviy hunarmandchilik turi.

Kulolchilik maktabi – muayyan hududda shakllangan, o‘ziga xos stilistik, texnologik hamda ijtimoiy uzatish tizimiga ega barqaror hunarmandchilik an’anasi.

Kulolchilik markazi – sopol buyumlar ishlab chiqarish keng rivojlangan va hunarmandlar faoliyati jamlangan geografik hudud.

Logistika – mahsulotni ishlab chiqarish joyidan iste’molchiga yetkazib berish jarayonini o‘z ichiga oluvchi tashkiliy va transport tizimi.

Madaniy kapital – shaxs yoki jamoaning madaniy bilim, ko‘nikma, tajriba va estetik saviyasi asosida shakllanadigan ijtimoiy resurs.

Madaniy kontekst – muayyan hodisa yoki jarayonning tarixiy, ijtimoiy va madaniy muhit bilan bog‘liq mazmuniy o‘rni.

Madaniy meros – tarix davomida shakllangan va jamiyat tomonidan saqlanib, avlodlarga uzatiladigan moddiy hamda nomoddiy qadriyatlar majmui.

Madaniy relativizm – har bir madaniyatni uning o‘z ichki qadriyatlari va me’yorlari asosida baholashni nazarda tutuvchi tamoyil.

Madaniy rekonstruksiya – unutilgan yoki susaygan an’ana, urf-odat va madaniy faoliyatlarni ilmiy asosda qayta tiklash jarayoni.

Madaniy reproduksiya – madaniy qadriyatlar, bilim va tajribalarning avloddan avlodga uzluksiz avloddan-avlodga o‘tishi jarayoni.

Madaniy siyosat – madaniy merosni saqlash, rivojlantirish va targ‘ib qilishga qaratilgan davlat hamda jamoat chora-tadbirlari tizimi.

Madaniy strategiya – an‘analarni saqlash va ularni zamonaviy sharoitda rivojlantirishga qaratilgan maqsadli yo‘nalishlar majmui.

Madaniy turizm – tarixiy, me‘moriy va madaniy meros ob‘yektlariga asoslangan sayyohlik turi.

Madaniy vizuallashuv – madaniy qadriyat va an‘analarning ko‘rgazmali, tasviriy yoki estetik shaklda namoyon bo‘lish jarayoni.

Madaniy xotira – jamiyatning tarixiy tajribasi, qadriyatlari va ramziy tasavvurlarini saqlovchi ma‘naviy tizim.

Madaniy integratsiya – an‘ana va zamonaviylikning o‘zaro uyg‘unlashuvi asosida shakllanadigan ijtimoiy-madaniy jarayon.

Madaniy reprezentatsiya – madaniyatning tashqi ifodalanish shakli, ya‘ni uning tasviri va namoyish etilish usuli.

Mahalliy hamjamiyat – muayyan hududda yashovchi, umumiy qadriyat va manfaatlarga ega ijtimoiy guruh.

Mahorat etikasi – hunarmandning kasbiy axloqiy tamoyillari, sifatga sadoqati va mas‘uliyat mezonlari majmui.

Mahsulot realizatsiyasi – tayyor mahsulotni sotish, taqsimlash va iste‘molchiga yetkazish jarayoni.

Mahsulot tannarxi – mahsulotni ishlab chiqarish jarayonida sarflangan xomashyo, mehnat, energiya va boshqa xarajatlarning umumiy yig‘indisi.

Marosimiy faoliyat – diniy yoki an‘anaviy urf-odatlariga bog‘liq holda amalga oshiriladigan ishlab chiqarish va ijtimoiy faoliyatlar majmui.

Marosimiy buyum – diniy, an’anaviy yoki ijtimoiy marosimlarda qo‘llaniladigan, ramziy mazmunga ega sopol mahsulot.

Maydon tadqiqoti – tadqiqotchining bevosita o‘rganligilayotgan hudud yoki muhitda olib boradigan empirik kuzatuv va izlanish usuli.

Mehnat taqsimoti – ishlab chiqarish jarayonida vazifalarning bosqichma-bosqich va funksional jihatdan bo‘linishi tizimi.

Mualliflik huquqi – ijodiy mahsulot ustidan huquqiy egalik va undan foydalanish tartibini belgilovchi me‘yoriy tizim.

Narx va qadriyat tafovuti – mahsulotning bozor bahosi bilan uning madaniy, estetik yoki ramziy qiymati o‘rtasidagi farq.

Nomoddiy madaniy meros – jamiyat tomonidan avloddan-avlodga uzatiladigan bilim, ko‘nikma, marosim, urf-odat va an’analar majmui.

Norasmiy me‘yorlar – yozma shaklda mustahkamlanmagan, biroq jamoa tomonidan qabul qilingan va amal qilinadigan qoidalar tizimi.

Obro‘-e‘tibor mexanizmi – ustaning ijtimoiy maqomi va nufuzini belgilovchi ijtimoiy, kasbiy hamda ramziy omillar majmui.

Oilaviy biznes – bir oila a‘zolari tomonidan tashkil etilib, boshqariladigan ishlab chiqarish yoki tadbirkorlik shakli.

Ornamentika – bezak va naqshlar tizimini, ularning shakli, mazmuni hamda ramziy xususiyatlarini o‘rganligishga qaratilgan yo‘nalish.

Pishirish jarayoni – sopol buyumni yuqori haroratda qizdirish orqali mustahkamlash va yakuniy shaklga keltirish bosqichi.

Provenans tahlili – xomashyo yoki mahsulotning kelib chiqishi va manbasini aniqlashga qaratilgan ilmiy usul.

Qiyosiy-etnologik usul – hududiy an’ana va madaniy faoliyatlarni o‘zaro taqqoslash orqali ularning o‘xshash hamda farqli jihatlarini aniqlashga qaratilgan tadqiqot metodikasi.

Quritgich bosqichi – shakllantirilgan sopol buyumni pishirishdan oldin tabiiy yoki sun’iy sharoitda namligini kamaytirish jarayoni.

Rang palitrasi – muayyan kulolchilik maktabiga xos bo‘lgan ranglar majmui va ularning uyg‘unlashuv tizimi.

Rang semantikasi – ranglarning ramziy, ma’naviy va madaniy ma’nolarini talqin etishga qaratilgan tushuncha.

Ramziy ma’no – buyum, naqsh yoki rang orqali ifodalangan semantik mazmun va ma’naviy g‘oya.

Ramziy tizim – belgilar, naqshlar va ranglar orqali ma’no ifodalovchi barqaror va izchil tuzilgan tizim.

Raqamli marketing – mahsulotni internet, ijtimoiy tarmoqlar va elektron platformalar orqali targ‘ib qilish usuli.

Raqamli savdo – mahsulotni onlayn platformalar va elektron tijorat vositalari orqali sotish shakli.

Rel’ef bezak – buyum yuzasida bo‘rtma yoki chuqur ishlov orqali yaratilgan bezak turi.

Resurs bazasi – ishlab chiqarish jarayoni uchun zarur bo‘lgan tabiiy xomashyo va moddiy manbalar majmui.

Ritmik bezak – takrorlanuvchi elementlar asosida qurilgan, muayyan tartib va uyg‘unlikka ega naqsh turi.

Sertifikatlash – mahsulot yoki ustaning sifat, kelib chiqish va standartlarga muvofiqligini rasmiy tasdiqlash jarayoni.

Semiotik tahlil – ramz va belgilar tizimini ularning ma'nosi hamda tuzilmasi asosida o'rganish usuli.

Simvolik interaktsionizm – ijtimoiy munosabat va jarayonlarni ramzlar hamda ma'nolar almashinuvi orqali tushuntiruvchi nazariy yo'nalish.

Sir – sopol buyum yuzasiga beriladigan shaffof yoki rangli qoplama modda bo'lib, buyumning estetik ko'rinishi va mustahkamligini ta'minlaydi.

Sopol plastika – sopoldan yaratilgan haykaltaroshlik yoki badiiy hajmli shakllar turi.

Standartlashuv – mahsulotlarning bir xil shakl, o'lcham va texnik mezonlar asosida ommaviy ishlab chiqarilishi jarayoni.

Strukturaviy yondashuv – madaniy va ijtimoiy hodisalarni ularning ichki tuzilmasi hamda o'zaro bog'liqligi asosida tahlil qilish usuli.

Strukturaviy-funksionalizm – jamiyatni o'zaro bog'liq va bir-birini to'ldiruvchi qismlar tizimi sifatida talqin etuvchi nazariya bo'lib, har bir unsur umumiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Subsidiya – davlat tomonidan muayyan soha yoki sub'yektni qo'llab-quvvatlash maqsadida ajratiladigan moliyaviy ko'mak turi.

Sulolaviy ustaxona – hunar va kasbiy tajriba avloddan avlodga o'tib boradigan oilaviy ishlab chiqarish tizimi.

Suvenirlashtirish – buyumning kundalik amaliy vazifasidan ko'ra esdalik va turistik mahsulot sifatida talqin qilinishi jarayoni.

Tarixiy davomiylik – an'ana va kasbiy tajribaning vaqt o'tishi bilan uzluksiz saqlanishi hamda avlodlar o'rtasida davom etib borishi jarayoni.

Tarixiy-antropologik yondashuv – madaniy va ijtimoiy hodisalarni tarixiy jarayon hamda muayyan ijtimoiy muhit bilan bog‘liq holda tahlil qilish usuli.

Tadbirkorlik modeli – ishlab chiqarish, boshqaruv va savdoni iqtisodiy tamoyillar asosida tashkil etish shakli.

Texnologik an‘ana – buyum tayyorlash usullarining tarixiy izchilligi va barqaror saqlanishini ifodalovchi jarayon.

Texnologik innovatsiya – ishlab chiqarish jarayoniga joriy etilgan yangi texnik vosita yoki usul.

Texnologik ritm – ishlab chiqarish bosqichlarining izchil, me‘yoriy va tartibli ketma-ketligi.

Transformatsiya – ijtimoiy yoki madaniy tizimning mazmunan va shaklan o‘zgarishi jarayoni.

Turizm omili – sayyohlik faoliyatining hunarmandchilik rivoji, mahsulot shakli va mazmuniga ko‘rsatadigan ta‘siri.

Ustoz-shogird an‘anasi – kasbiy bilim va ko‘nikmalarni bevosita amaliy jarayon orqali, ustoz rahbarligida shogirdga uzatishga asoslangan tizim.

Vizual identitet – mahsulot yoki maktabning tashqi ko‘rinishi, rang va bezak xususiyatlari orqali tanilishini ta‘minlovchi belgilar majmui.

Xo‘jalik funksiyasi – buyumning kundalik maishiy ehtiyojni qondirish vazifasi.

Xumdon – sopol buyumlarni yuqori haroratda pishirish uchun mo‘ljallangan maxsus pech.

Yaltiroq sir – sopol buyum yuzasiga yorqin va silliq ko‘rinish beruvchi qoplama modda turi.

Yarim tayyor mahsulot – ishlab chiqarish jarayonining oraliq bosqichida bo'lgan, yakuniy ishlovdan o'tmagan buyum.

Yodgorlik buyumi – tarixiy, madaniy yoki ramziy ahamiyatga ega bo'lgan sopol mahsulot.

Zamonaviylashtirish – an'anaviy tizimni yangi talab va ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarga mos ravishda yangilash jarayoni.

Zaruriy resurslar – ishlab chiqarish jarayonini amalga oshirish uchun talab etiladigan moddiy, texnik va tabiiy vositalar majmui.

Rishton, G'ijduvon, Xiva, Samarqand, Urgut, Toshkent, Andijon, G'urumsaroy va Shahrisabz kulolchilik maktablaridan tadqiqot va 3D modellashtirish uchun olingan ma'lumotlar

Alisher Nazirov ustaxonasi mahsulotlari (Rishton tumani)		
T/r	Mahsulot tavsifi	
1	<p>Mahsulot nomi: Sopoldan yasalgan suvdon Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos suvdon. Ushbu buyum XIV asrga oid. Vazifasi mahsulotni sifatli ushlab turish maqsadida yasalgan.</p> <p>Balandligi 21 sm, diametri 18 sm bo'lgan bu suvdon bir marta maxsus pechda pishirilgan. Yuzasi ishkor asosida sirlangan. Ishlab chiqarishda oq angob tuproq (Rishton tuprog'i) istonning Oqko'l hamda tabiiy mis pigmentlaridan (mis va marganets oksidi asosida naqshlari) tayyorlangan. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi.</p> <p>Material: Sopol (oq angob asosida) Ranglar: mis va marganes oksidi, tillarang texnologiyasi (zardpazlik). Naqsh va bezak: g'ozagul va shohona O'lchami: Balandligi - 21 sm. Diametri - 18 sm. Pishirish: 1 marotaba an'anaviy kulol pechida Qo'llanish sohasi: Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda Madaniy sovg'a yoki suvenir</p>	
2	<p>Mahsulot nomi: Shohkosa. Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XV asrga oid. Vazifasi shoxona taomlarni tortish</p> <p>Yuzasi ishkor asosida sirlangan. Ichki qismi moviyrang (kovudpazlik), tashqi qismi tillarang texnologiyasi (zardpazlik) bilan bezatilgan. Ishlab chiqarishda oq angob tuproq (Rishton tuprog'i) tabiiy pigmentlari (mis va marganets, kobalt oksidi asosida naqshlari)dan tayyorlangan. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi.</p>	

<p>Material: Sopol (oq angob asosida) Ranglar: mis va marganets oksidi, tillarang va moviyrang. Naqsh va bezak: ichki tomoni qalampirmunchogʻ, tashqi gʻozagul. Oʻlchami: Balandligi – 11,5 sm. Diametri: 19 sm. Pishirish: 2 marotaba anʻanaviy kulol pechida Qoʻllanish sohasi: Dekorativ sanʻat asari sifatida interʻerda Madaniy sovgʻa yoki suvenir.</p>	
<p>Mahsulot nomi: Guldon. Rishton anʻanaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XV asrga oid. Vazifasi gullar uchun interʻer sifatida qoʻllaniladi. Yuzasi ishkor asosida sirlangan. Ichki qismi moviyrang (kovudpazlik), tashqi qismi oq rang texnologiyasi (safedpazlik) bilan bezatilgan. Ishlab chiqarishda oq angob tuproq (Rishton tuprogʻi) tabiiy pigmentlaridan (mis va marganets, temir oksidi asosida naqshlari) tayyorlangan. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik goʻzallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bagʻishlaydi. Material: Sopol (oq angob asosida) Ranglar: oq, koʻk, zangori Naqsh va bezak: ichki tomoni qalampirmunchogʻ, tashqi gʻozagul Oʻlchami: Balandligi – 36 sm. Diametri: 22 sm Pishirish: 1 marotaba anʻanaviy kulol pechida Qoʻllanish sohasi: Dekorativ sanʻat asari sifatida interʻerda Madaniy sovgʻa yoki suvenir.</p>	

Mahsulot nomi: Guldon.

Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XV asrga oid. Vazifasi gullar uchun inter'er sifatida qo'llaniladi.

Yuzasi **ishkor asosida** sirlangan. Ichki qismi moviyrang (kovudpazlik), tashqi qismi oq rang tehnologiyasi (safedpazlik) bilan bezatilgan. Ishlab chiqarishda **oq angob tuproq** (Rishton tuprog'i) **tabiiy pigmentlaridan** (mis va marganets, tillarang oksidi asosida naqshlari) tayyorlangan. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi.

Material: Sopol (oq angob asosida)

Ranglar: oq, ko'k, zangori

Naqsh va bezak: gumbaz

O'lchami: Balandligi – 32,5 sm.

Diametri: 21 sm.

Pishirish: 1 marotaba an'anaviy kulol pechida

Qo'llanish sohasi:

Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda

Madaniy sovg'a yoki souvenir.

Mahsulot nomi: Xamir qoradigan tog'ora.

Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XIII asrga oid. Vazifasi xamir qorish uchun qo'llanilgan.

Yuzasi **ishkor asosida** sirlangan. Ichki qismi oq (safedpazlik), tashqi qismi zangori tehnologiyasi (kovudpazlik) bilan bezatilgan. Ishlab chiqarishda **oq angob tuproq** (Rishton tuprog'i) **tabiiy pigmentlaridan** (mis va marganets, kobalt, temir oksidi asosida naqshlari) tayyorlangan. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi.

Material: Sopol (oq angob asosida)

Ranglar: oq, ko'k, zangori

Naqsh va bezak: ichki qismi anor, g'ozagul, tashqi qismi qalampir.

O'lchami: Balandligi – 18,5 sm.

Diametri: 41,5 sm

Pishirish: 1 marotaba an'anaviy kulol pechida

Qo'llanish sohasi:

Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda

Madaniy sovg'a yoki souvenir

<p>Mahsulot nomi: Xamir qoradigan tog'ora. Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XIII asrga oid. Vazifasi xamir qorish uchun qo'llanilgan.</p> <p>Yuzasi ishkor asosida sirlangan. Ichki qismi oq (safedpazlik), tashqi qismi zangori tehnologiyasi (kovudpazlik) bilan bezatilgan. Ishlab chiqarishda oq angob tuproq (Rishton tuprog'i) tabiiy pigmentlaridan (mis va marganets, kobalt, temir oksidi asosida naqshlari) tayyorlangan. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi.</p> <p>Material: Sopol (oq angob asosida)</p> <p>Ranglar: oq, ko'k, zangori</p> <p>Naqsh va bezak: ichki qalampir va tashqi qismi qalampir gulli.</p> <p>O'lchami: Balandligi – 16,5 sm.</p> <p>Diametri: 48 sm.</p> <p>Pishirish: 1 marotaba an'anaviy kulol pechida</p> <p>Qo'llanish sohasi:</p> <p>Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda</p> <p>Madaniy sovg'a yoki suvenir</p>	
<p>Mahsulot nomi: Sutdon</p> <p>Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XIV asrga oid. Vazifasi sutni toza va xavfsiz saqlash.</p> <p>Yuzasi ishkor asosida sirlangan. Ichki qismi tillarang (zardpazlik), tashqi qismi zangori tehnologiyasi (kovudpazlik) bilan bezatilgan. Ishlab chiqarishda oq angob tuproq (Rishton tuprog'i) tabiiy pigmentlaridan (mis va marganets, temir oksidi asosida naqshlari) tayyorlangan. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi.</p> <p>Material: Sopol (oq angob asosida)</p> <p>Ranglar: sariq, ko'k, zangori</p> <p>Naqsh va bezak: ichki anor va tashqi qismi qalampir gulli</p> <p>O'lchami: Balandligi – 20 sm.</p> <p>Diametri: 30 sm.</p> <p>Pishirish: 1 marotaba an'anaviy kulol pechida</p> <p>Qo'llanish sohasi:</p> <p>Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda</p> <p>Madaniy sovg'a yoki suvenir</p>	

Mahsulot nomi: O'rdak shaklida yasalgan shoxona suvdon.

Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XIV-XV asrga oid. Vazifasi suvni saqlash va quyib berish.

Yuzasi **ishkor asosida** sirlangan. Ichki qismi zangori (kovudpazlik), tashqi qismi sariq rang texnologiyasi (zardpazlik) bilan bezatilgan. Ishlab chiqarishda **oq angob tuproq** (Rishton tuprog'i) **tabiiy pigmentlaridan** (mis va marganets, temir oksidi asosida naqshlari) tayyorlangan. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi.

Material: Sopol (oq angob asosida)

Ranglar: sariq, zangori

Naqsh va bezak: g'ozagul

O'lchami: Balandligi - 20 sm, eni 17, uzunligi 50 sm.

Pishirish: 1 marotaba an'anaviy kulol pechida

Qo'llanish sohasi:

Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda

Madaniy sovg'a yoki suvenir

Mahsulot nomi: O'rdak shaklida yasalgan shoxona suvdon (murg'oba).

Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XIV-XV asrga oid. Vazifasi suvni saqlash va quyib berish. An'anaviy Rishton kulolchilik charxida qilinib, qismlari yig'ilgan.

Yuzasi **ishkor asosida** sirlangan. Ichki va tashqi qismi safedpazlik (oq angob) bilan bezatilgan. Ishlab chiqarishda **oq angob tuproq** (Rishton tuprog'i) **tabiiy pigmentlaridan** (mis va marganets, temir oksidi asosida naqshlari) tayyorlangan. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi.

Material: Sopol (oq angob asosida)

Ranglar: oq, zangori

Naqsh va bezak: qalampir, qush qanoti, g'ozagul

O'lchami: Balandligi - 42 sm, Aylanasi: 52

Diametri: 16

Pishirish: 2 marotaba an'anaviy kulol pechida

Qo'llanish sohasi:

Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda

Madaniy sovg'a yoki suvenir

Mahsulot nomi: O'rdak shaklida yasalgan shoxona piyola (murg'oba).

Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XXV asrga oid. Vazifasi suvni ichish. An'anaviy Rishton kulolchilik charxida qilinib, qismlari yig'ilgan.

Yuzasi **ishkor asosida** sirlangan. Tashqi qismi Zardpazlik (tillarang sir) bilan bezatilgan. Ishlab chiqarishda **oq angob tuproq** (Rishton tuprog'i) **tabiiy pigmentlaridan** (mis va marganets, kobalt, temir oksidi asosida naqshlari) tayyorlangan. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi.

Material: Sopol (oq angob asosida)

Ranglar: oq, zangori, firuzarang

Naqsh va bezak: qush qanoti tasviri, qo'shimcha sir bilan naqsh solingan

O'lchami: Balandligi – 17, diametri 12, uzunligi 20 sm.

Pishirish: 2 marotaba an'anaviy kulol pechida

Qo'llanish sohasi:

Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda

Madaniy sovg'a yoki suvenir

Mahsulot nomi: Qo'shpichoq tasvirli lagan

Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XVII asrga oid. Vazifasi sutni toza va xavfsiz saqlash.

Yuzasi **ishkor asosida** sirlangan. Ichki qismi atrofida (girdida) g'ozayak (g'ozaguli), ulubi bilan parizog' (qushpati), tashqi qismi oq rang texnologiyasi (safedpazlik) bilan bezatilgan.

Ishlab chiqarishda **oq angob tuproq** (Rishton tuprog'i) **tabiiy pigmentlaridan** (mis va marganets, temir oksidi asosida naqshlari) tayyorlangan. Orqa tomoni kovudpazlik texnologiyasi asosida sirlangan, islamiy naqshlar. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi.

Material: Sopol (oq angob asosida)

Ranglar: oq, firuzarang, yashil rang ishqor sir bilan

Naqsh va bezak: islamiy naqshlar, g'ozayak, parizoq

Diametri: 32 sm

Balandligi: 4,5 m.

	<p>Pishirish: 1 marotaba an'anaviy kulol pechida, 1050 gradus</p> <p>Qo'llanish sohasi:</p> <p>Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda</p> <p>Madaniy sovg'a yoki suvenir</p>	
	<p>Mahsulot nomi: Chorgul tasvirli lagan</p> <p>Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XVII asrga oid. Chorgul naqsh 4 ta gul degan ma/noni beradi va gullar aniq ko'rinadi. Ushbu naqshlar orqali dunyoning 4 tomoni degan falsafiy ma'no ishora qilingan. Ushbu qarashda dunyoning 4 tomoni nurli va chiroyli degan ma'no yashiringan.</p> <p>Yuzasi ishkor asosida sirlangan. Ichki qismi atrofida (girdida) g'ozayak (g'ozaguli), mehrobli naqsh bilan bezatilgan, tashqi qismi oq rang texnologiyasi (safedpazlik) bilan bezatilgan. Ishlab chiqarishda oq angob tuproq (Rishton tuprog'i) tabiiy pigmentlaridan (mis va marganets, temir, kobalt oksidi asosida naqshlari) tayyorlangan. Orqa tomoni kovudpazlik texnologiyasi asosida sirlangan, islamiy naqshlar. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi.</p> <p>Material: Sopol (oq angob asosida)</p> <p>Ranglar: oq, ko'k, yashil rang ishqor sir bilan</p> <p>Naqsh va bezak: islamiy naqshlar, g'ozayak, mehrob, girdida panjaragul</p> <p>Diametri: 32 sm</p> <p>Balandligi: 4,5 m.</p> <p>Pishirish: 1 marotaba an'anaviy kulol pechida, 1050 gradus</p> <p>Qo'llanish sohasi:</p> <p>Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda</p> <p>Madaniy sovg'a yoki suvenir</p>	

Mahsulot nomi: Anor va qalampir tasvirli lagan

Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XVI asrga oid. Anor Baraka va uzoq umr ishorasi, mo'l-ko'lchilik ramzi keng tarqalgan ramziy uslub.

Yuzasi **ishkor asosida** sirlangan. Ichki qismi atrofida (girdida) g'ozaguli, mehrobli naqsh bilan bezatilgan, tashqi qismi oq rang tehnologiyasi (safedpazlik) bilan bezatilgan. Ishlab chiqarishda **oq angob tuproq** (Rishton tuprog'i) **tabiiy pigmentlaridan** (mis va marganets, temir, kobalt oksidi asosida naqshlari) tayyorlangan. Orqa tomoni kovudpazlik tehnologiyasi asosida sirlangan, islamiy naqshlar.

Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi.

Material: Sopol (oq angob asosida)

Ranglar: oq, ko'k, yashil rang ishqor sir bilan

Naqsh va bezak: islamiy naqshlar, g'ozayak, mehrob, girdida panjaragul

Diametri: 32 sm

Balandligi: 4,5 m.

Pishirish: 1 marotaba an'anaviy kulol pechida, 1050 gradus

Qo'llanish sohasi:

Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda

Madaniy sovg'a yoki suvenir

Mahsulot nomi: Tovus tasviri tushirilgan lagan

Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos.

Ushbu buyum XV asrga oid. Tovus qanotiga monand gullar bilan boyitilgan.

Yuzasi **ishkor asosida** sirlangan. Ichki qismi atrofida (girdida) qalampirgul, tashqi qismi oq rang texnologiyasi (safedpazlik) bilan bezatilgan. Ishlab chiqarishda **oq angob tuproq** (Rishton tuprog'i) **tabiiy pigmentlaridan** (mis va marganets, temir, kobalt oksidi asosida naqshlari) tayyorlangan. Orqa tomoni kovudpazlik texnologiyasi asosida sirlangan, islamiy naqshlar. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi.

Material: Sopol (oq angob asosida)

Ranglar: oq, ko'k, yashil rang, firuzarang, tillarang, ishqor sir bilan

Naqsh va bezak: islamiy naqshlar, g'ozayak, mehrob, girdida panjaragul

Diametri: 32 sm

Balandligi: 4,5 m.

Pishirish: 1 marotaba an'anaviy kulol pechida, 1050 gradus

Qo'llanish sohasi:

Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda

Madaniy sovg'a yoki suvenir

Mahsulot nomi: Qo'shgul tasviri tushirilgan lagan

Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XV asrga oid. Tovus qanotiga monand gullar bilan boyitilgan.

Yuzasi **ishkor asosida** sirlangan. Ichki qismi panjaragul, xandasaviy naqshlar bilan bezatilgan, tashqi qismi oq rang tehnologiyasi (safedpazlik) bilan bezatilgan. Ishlab chiqarishda **oq angob tuproq** (Rishton tuprog'i) **tabiiy pigmentlaridan** (mis va marganets, temir, kobalt oksidi asosida naqshlari) tayyorlangan. Orqa tomoni kovudpazlik tehnologiyasi asosida sirlangan, islimiy naqshlar.

Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi.

Material: Sopol (oq angob asosida)

Ranglar: oq, ko'k, yashil rang, firuzarang, tillarang, ishqor sir bilan

Naqsh va bezak: islimiy naqshlar, g'ozayak, mehrob, girdida panjaragul

Diametri: 32 sm

Balandligi: 4,5 m.

Pishirish: 1 marotaba an'anaviy kulol pechida, 1050 gradus

Qo'llanish sohasi:

Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda

Madaniy sovg'a yoki suvenir

Mahsulot nomi: Oftoba tasviri tushirilgan lagan

Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XV asrga oid. Oftoba tasviri - suv hayot, mehmondo'stlik, ma'nolari ifodalangan. Yuzasi **ishkor asosida** sirlangan. Ichki qismi girdida islamiy naqshlar, chambarakgul bilan bezatilgan, tashqi qismi tillarang texnologiyasi (zardpazlik) bilan bezatilgan. Ishlab chiqarishda **oq angob tuproq** (Rishton tuprog'i) **tabiiy pigmentlaridan** (mis va marganets, temir, kobalt oksidi asosida naqshlari) tayyorlangan. Orqa tomoni kovudpazlik texnologiyasi asosida sirlangan, islamiy naqshlar.

Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi.

Material: Sopol (oq angob asosida)

Ranglar: moviy, yashil rang, tillarang, ishqor sir bilan

Naqsh va bezak: islamiy naqshlar, qalampir, panjaragul

Diametri: 32 sm

Balandligi: 4,5 m.

Pishirish: 1 marotaba an'anaviy kulol pechida, 1050 gradus

Qo'llanish sohasi:

Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda

Madaniy sovg'a yoki suvenir

Mahsulot nomi: Qalampir tasviri tushirilgan nimcharxi

Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XVI asrga oid. Qalampir ko'z tegmaslik, ehtiyot qilish ma'nosida qo'llanilgan. Yuzasi **ishkor asosida** sirlangan. Ichki qismi qalampirgul, o'simlik dunyosi bilan bezatilgan, tashqi qismi tillarang tehnologiyasi (zardpazlik) bilan bezatilgan. Ishlab chiqarishda **oq angob tuproq** (Rishton tuprog'i) **tabiiy pigmentlaridan** (mis va marganets, temir, kobalt oksidi asosida naqshlari) tayyorlangan. Orqa tomoni kovudpazlik tehnologiyasi asosida sirlangan, islimiy naqshlar.

Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi.

Material: Sopol (oq angob asosida)

Ranglar: oq, ko'k, yashil rang, firuzarang, tillarang, ishqor sir bilan

Naqsh va bezak: islimiy naqshlar, g'ozayak, mehrob, girdida panjaragul

Diametri: 25 sm

Balandligi: 4 sm.

Pishirish: 1 marotaba an'anaviy kulol pechida, 1050 gradus

Qo'llanish sohasi:

Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda

Madaniy sovg'a yoki suvenir

Mahsulot nomi: Lolaparast tasviri tushirilgan lagan

Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XV asrga oid. Ma'nosi bahor ramzi mavsumiy naqsh, bahar ramzi sifatida.

Yuzasi **ishkor asosida** sirlangan. Ichki qismi lola guli tasviri, sxonagul (taroq uslubi) bilan bezatilgan, tashqi qismi oq rang tehnologiyasi (safedpazlik) bilan bezatilgan. Ishlab chiqarishda **oq angob tuproq** (Rishton tuprog'i) **tabiiy pigmentlaridan** (mis va marganets, temir, oksidi asosida naqshlari) tayyorlangan. Orqa tomoni kovudpazlik tehnologiyasi asosida sirlangan, islamiy naqshlar.

Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi.

Material: Sopol (oq angob asosida)

Ranglar: oq, ko'k, yashil rang, firuzarang, ishqor sir bilan

Naqsh va bezak: islamiy naqshlar, lolaguli, sxonagul

Diametri: 32 sm

Balandligi: 4,5 m.

Pishirish: 1 marotaba an'anaviy kulol pechida, 1050 gradus

Qo'llanish sohasi:

Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda

Madaniy sovg'a yoki suvenir

Rishton tumani, Polvonov Yo'ldashali mahsulotlari

Mahsulot nomi: Chizma uslubida tayyorlangan lagan

Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos lagan. Ushbu buyum XX asrga oid. Vazifasi taomni tortish maqsadida yasalgan.

Oldi qismi qo'rg'oshin texnologiyasi, orqasi esa sabz uslubida tayyorlangan.

Ishlab chiqarishda **gulbo'ta angob tuproq** (Angren gulbo'tasi) **tabiiy pigmentlaridan** (mis, kobalt, xrom, maragnets oksidi) tayyorlangan. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi.

Material: Sopol (gulbo'ta angob asosida)

Muallifi: Polvonov Xotamali, 1960-yillar

Ranglar: oq, ko'k, firuzarang, sariq, zangori, qizil (jo'sha)

Naqsh va bezak: o'simliksimon va bargsimon naqsh

O'lchami: Balandligi - 5 sm

Diametri: 46 sm

Pishirish: 2 marotaba an'anaviy kulol pechida, 1000 gradus

Qo'llanish sohasi:

Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda

Madaniy sovg'a yoki suvenir

<p>Mahsulot nomi: Yelpishtavoq</p> <p>Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XX asrga oid. Vazifasi taom tortish. Oldi qismi qo'rg'oshin (loya qo'shiladi) texnologiyasi, orqasi esa sabz uslubida tayyorlangan.</p> <p>Ishlab chiqarishda gulbo'ta angob tuproq (Angren gulbo'tasi) tabiiy pigmentlaridan (mis, kobalt, xrom, maragnets oksidi) tayyorlangan. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi.</p> <p>Material: Sopol</p> <p>Muallifi: Polvonov Xotamali, 1960-yillar</p> <p>Ranglar: oq, ko'k, firuzarang, sariq, zangori, qizil (jo'sha)</p> <p>Naqsh va bezak: o'simliksimon va bargsimon naqsh, qush tasviri tushirilgan</p> <p>O'lchami: Balandligi - 6 sm</p> <p>Diametri: 36 sm</p> <p>Pishirish: 2 marotaba an'anaviy kulol pechida, 1000 gradus</p> <p>Qo'llanish sohasi:</p> <p>Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda</p> <p>Madaniy sovg'a yoki suvenir</p>	
<p>19. Mahsulot nomi: Gulizebo tasviri tushirilgan lagan</p> <p>Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XXI asrga oid. Vazifasi taom tortish uchun qo'llaniladi. Parizoq uslubida tayyorlangan. Yuzasi ishkorga qo'shilgan. Ishlab chiqarishda (Rishton tuprog'i) tabiiy pigmentlaridan (mis, marganets, kobalt oksidi asosida naqshlari) tayyorlangan. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi.</p> <p>Muallifi: Polvonov Yo'ldashali, 2025-yil</p> <p>Ranglar: oq, ko'k, qora, firuzarang</p> <p>Naqsh va bezak: atrofi to'lqinsimoq va parizoq (qush pati yoki pari)</p> <p>O'lchami: Balandligi - 5 sm</p> <p>Diametri: 37 sm</p> <p>Pishirish: 2 marotaba an'anaviy kulol pechida, 1000 gradus</p> <p>Qo'llanish sohasi:</p> <p>Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda</p>	

	<p>Madaniy sovg'a yoki suvenir</p>	
20.	<p>Mahsulot nomi: Anor tasviri tushirilgan lagan Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum o'rta asrlarga oid. Vazifasi taom tortishga mo'ljallangan. Yuzasi angob bilan tayyorlangan. Ishlab chiqarishda (Rishton tuprog'i) tabiiy pigmentlaridan (mis va marganets, kobalt oksidi asosida naqshlari) tayyorlangan. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi. Material: Sopol (oq angob asosida) Muallifi: Polvonov Yo'ldashali, 2024-yil Ranglar: oq, ko'k, firuzarang, qora, qizil Naqsh va bezak: anor, parizoq, geometric naqshlar O'lchami: Balandligi - 8 sm Diametri: 40 sm Pishirish: 2 marotaba an'anaviy kulol pechida Qo'llanish sohasi: Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda Madaniy sovg'a yoki suvenir</p>	
21.	<p>Mahsulot nomi: Xashgul lagan. Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XXI asrga oid. Vazifasi taom tortish qo'llanilgan. Yuzasi angob bilan tayyorlangan. Ishlab chiqarishda (Rishton tuprog'i) tabiiy pigmentlari (mis va marganets, kobalt oksidi asosida naqshlari)dan tayyorlangan. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi. Material: Sopol (oq angob asosida) Muallifi: Polvonov Yo'ldashali, 2024-yil Ranglar: oq, ko'k, firuzarang, qora, qizil Naqsh va bezak: xashgul, yarimoy, o'simliksimon, geometric naqshlar O'lchami: Balandligi - 10 sm Diametri: 47 sm Pishirish: 2 marotaba an'anaviy kulol pechida Qo'llanish sohasi:</p>	

	<p>Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda Madaniy sovg'a yoki suvenir</p>	
22.	<p>Mahsulot nomi: Chizma uslubida yasalgan yelpishtavoq. Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XIV-XVI asrga oid. Vazifasi taom tortish uchun qo'llanilgan. Yuzasi angob bilan tayyorlangan. Ishlab chiqarishda (Rishton tuprog'i) tabiiy pigmentlari (mis va marganets, kobalt oksidi asosida naqshlari)dan tayyorlangan. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi. Material: Sopol (oq angob asosida) Muallifi: Polvonov Yo'ldashali, 2022-yil Ranglar: oq, ko'k, firuzarang, sariq, qizil, zangori Naqsh va bezak: g'ozagul, o'simliksimon, geometrik naqshlar O'lchami: Balandligi - 7 sm Diametri: 42 sm Pishirish: 2 marotaba an'anaviy kulol pechida Qo'llanish sohasi: Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda Madaniy sovg'a yoki suvenir</p>	

<p>23.</p>	<p>Mahsulot nomi: Baliq tasviri tushirilgan lagancha. Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XXI asrga oid. Vazifasi taom tortish uchun qo'llaniladi. Yuzasi ishkorga qo'shilgan. Ishlab chiqarishda (Rishton tuprog'i) tabiiy pigmentlaridan (mis, marganets, kobalt oksidi asosida naqshlari) tayyorlangan. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi. Muallifi: Polvonov Yo'ldashali, 2024-yil Ranglar: oq, ko'k, firuzarang Naqsh va bezak: atrofi o'simliksimon, geometric naqshlar bilan birga baliq tasviri tushirilgan O'lchami: Balandligi - 5 sm Diametri: 22 sm Pishirish: 2 marotaba an'anaviy kulol pechida, 1000 gradus Qo'llanish sohasi: Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda Madaniy sovg'a yoki suvenir</p>	
<p>24.</p>	<p>Mahsulot nomi: Guldon Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XXI asrga oid. Vazifasi gullar uchun, dekorativ. Qo'lda yasalgan. Yuzasi angob bilan tayyorlangan. Ishlab chiqarishda (Rishton tuprog'i) tabiiy pigmentlaridan (mis va marganets, kobalt, temir oksidi asosida naqshlari) tayyorlangan. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi. Material: Sopol (angob asosida) Muallifi: Polvonov Yo'ldashali, Polvonov Iqboljon 2025-yil Ranglar: zangori, qora, firuzarang, Naqsh va bezak: g'ozagul, shaxmat, o'simliksimon Diametri: 16 sm Balandligi: 23 m. Pishirish: 2 marotaba an'anaviy kulol pechida, 1000 gradus Qo'llanish sohasi:</p>	

	<p>Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda Madaniy sovg'a yoki suvenir</p>	
25.	<p>Mahsulot nomi: Qaymoqdon Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XXI asrga oid. Vazifasi qaymoq, sut va boshqa mahsulotlarni saqlash uchun. Qo'lda yasalgan. Yuzasi angob bilan tayyorlangan. Ishlab chiqarishda (Rishton tuprog'i) tabiiy pigmentlaridan (mis va marganets, kobalt, temir oksidi asosida naqshlari) tayyorlangan. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi. Material: Sopol (angob asosida) Muallifi: Polvonov Yo'ldashali, Polvonov Iqboljon 2025-yil Ranglar: zangori, qora, firuzarang, Naqsh va bezak: geometrik, shaxmat, o'simliksimon Diametri: 16 sm Balandligi: 25 sm. Pishirish: 2 marotaba an'anaviy kulol pechida, 1000 gradus Qo'llanish sohasi: Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda Madaniy sovg'a yoki suvenir</p>	

Rishton tumani, Ismoil Komilov mahsulotlaridan na'munalar

<p>26.</p>	<p>Mahsulot nomi: Lagancha (sutdon). Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos suvdon. Ushbu buyum XIV-XV asrga oid. Vazifasi sutni qaymog'ini olish maqsadida yasalgan. Ishqor tehnologiyasi adirlikda o'sadigan qirqbo'ginni kuydirib, gulobi va ishloni kuydirilib, kuli olib kelib, u asosida ishqor tayyorlangan. Yuzasi ishqor asosida sirlangan. Ishlab chiqarishda oq angob tuproq (Rishton tuprog'i) tabiiy pigmentlaridan (mis, kobalt, maragnets oksidi, oqtosh kukuni orqali) tayyorlangan. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi. Material: Sopol (oq angob asosida) Muallifi: Komilov Ismoil, 2010-yillar Ranglar: oq, ko'k, firuzarang Naqsh va bezak: o'simliksimon va bargsimon naqsh, quyosh, xandasaviy (zanjirsimon) O'lchami: Balandligi - 11 sm Diametri: 30 sm Pishirish: 2 marotaba an'anaviy kulol pechida Qo'llanish sohasi: Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda Madaniy sovg'a yoki suvenir</p>	
<p>27.</p>	<p>Mahsulot nomi: Oftoba (qush uslubida). Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XVIII-XIX asrga oid. Vazifasi suvni olib kelish. Yuzasi ishkor asosida sirlangan. Ichki qismi oq sirlash tehnologiyasi, tashqi ham oq sir bilan bezatilgan. Ishlab chiqarishda oq angob tuproq (Rishton tuprog'i) tabiiy pigmentlaridan (mis va kobalt oksidi asosida naqshlari) tayyorlangan. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi. Material: Sopol (oq angob asosida) Muallifi: Komilov Ismoil, 2015-yillar Ranglar: oq, ko'k, firuzarang Naqsh va bezak: romashka, sxonagul va xandasaviy (zanjirsimon) O'lchami: Balandligi - 24 sm, aylanasi - 60 sm Diametri: 18 sm Pishirish: 2 marotaba an'anaviy kulol pechida Qo'llanish sohasi: Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda</p>	

	<p>Madaniy sovg'a yoki suvenir</p>	
<p>28.</p>	<p>Mahsulot nomi: Obdasta (qush uslubida)</p> <p>Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XVII-XVIII asrga oid. Vazifasi qo'l yuvish uchun qo'llaniladi. Chinni uslubida tayyorlangan.</p> <p>Yuzasi ishkorga mis qo'shilgan. Ishlab chiqarishda (Rishton tuprog'i) tabiiy pigmentlaridan (kobalt oksidi asosida naqshlari)tayyorlangan. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi.</p> <p>Muallifi: Komilov Ismoil, 2017-yillar</p> <p>Ranglar: oq, ko'k, firuzarang</p> <p>Naqsh va bezak: o'simliksimon va jingalak</p> <p>O'lchami: Balandligi - 27 sm, aylanasi 52 sm.</p> <p>Diametri: 16 sm</p> <p>Pishirish: 2 marotaba an'anaviy kulol pechida</p> <p>Qo'llanish sohasi:</p> <p>Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda</p> <p>Madaniy sovg'a yoki suvenir</p>	
<p>29.</p>	<p>Mahsulot nomi: Sarsho'yak (ayollarning bosh yuvadigan buyumi)</p> <p>Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XV asrga oid. Vazifasi ayollarni bosh yuvishi uchun qo'llaniladi. Ikkala yoniga, ya'ni bir tarafga taroq va boshqa tomonida sovun qo'yilgan. Atrofidagi qushlar oila ramzi hisoblanib, yosh kelinchaklarni sepiga qo'yilgan.</p> <p>Yuzasi ishkor asosida sirlangan. Ishki va tashqi qismi oqtosh bilan sirlangan. Ishlab chiqarishda (Rishton tuprog'i) tabiiy pigmentlaridan (mis va marganets, kobalt oksidi asosida naqshlari)tayyorlangan. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi.</p> <p>Material: Sopol (oq angob asosida)</p> <p>Muallifi: Komilov Ismoil, 2019-yillar</p> <p>Ranglar: oq, ko'k, zangori</p> <p>Naqsh va bezak: anor, romashka, yonlarida geometrik olti soniga o'xshash naqsh</p> <p>O'lchami: Balandligi - 21 sm, aylanasi 95 sm.</p> <p>Diametri: 29 sm</p> <p>Pishirish: 2 marotaba an'anaviy kulol pechida</p>	

	<p>Qo'llanish sohasi: Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda Madaniy sovg'a yoki suvenir</p>	
30.	<p>Mahsulot nomi: Dugusha (qatiq saqlash uchun) Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XI asrga oid. Vazifasi qatiqni ivitish va saqlash qo'llanilgan. Qopqoqlik, ikki qulog'i osib qo'yish uchun mo'ljallangan. Yuzasi ishkor asosida sirlangan. Ichki qismi va tashqi qismi oq sir bilan sirlangan, naqshlar bilan bezatilgan bezatilgan. Ishlab chiqarishda oq angob tuproq (Rishton tuprog'i) tabiiy pigmentlaridan (mis va marganets, kobalt oksidi asosida naqshlari)tayyorlangan. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi. Material: Sopol (oq angob asosida) Muallifi: Komilov Sodirjon, 2020-yillar Ranglar: oq, ko'k, firuzarang, qora Naqsh va bezak: nigori, o'simliksimon va anor, pastki qismida sxona usulida O'lchami: Balandligi - 23 sm, aylanasi 70 sm Diametri: 23 sm Pishirish: 2 marotaba an'anaviy kulol pechida Qo'llanish sohasi: Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda Madaniy sovg'a yoki suvenir</p>	
31.	<p>Mahsulot nomi: Qoymoqdon Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XIV-XVI asrga oid. Vazifasi qaymoqni saqlash uchun qo'llanilgan. Yuzasi ishkor asosida sirlangan. Ichki qismi sirlangan, lekin angoblanmagan. Ishlab chiqarishda oq tuproq (Rishton tuprog'i) tabiiy pigmentlaridan (mis va marganets, kobalt oksidi asosida naqshlari)tayyorlangan. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi. Material: Sopol (oq sir asosida) Muallifi: Komilov Sodir, 2021-yillar Ranglar: oq, ko'k, firuzarang Naqsh va bezak: pastki qismi chorgul, tepa qismi esa bargsimon naqsh bilan bezatilgan. O'lchami: Balandligi - 18 sm, aylanasi - 39 sm.</p>	

	<p>Diametri: 12 sm Pishirish: 2 marotaba an'anaviy kulol pechida Qo'llanish sohasi: Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda Madaniy sovg'a yoki suvenir</p>	
32.	<p>Mahsulot nomi: O'rdak shakli tushirilgan suv ichish idishi Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XIV asrga oid. Vazifasi suvni ichish uchun payola vazifasini bajargan. Yuzasi ishkor asosida sirlangan. Tashqi qismi oq sir texnologiyasi bilan bezatilgan. Ishlab chiqarishda oq angob tuproq (Rishton tuprog'i) tabiiy pigmentlaridan (mis va kobalt oksidi asosida naqshlari) tayyorlangan. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi. Material: Sopol (oq sir asosida) Muallifi: Komilov Sodir, 2021-yillar Ranglar: ko'k, firuzarang Naqsh va bezak: o'simliksimon va qushni pati shaklidagi naqsh O'lchami: Balandligi - 16 sm, uzunligi 17 sm Pishirish: 2 marotaba an'anaviy kulol pechida Qo'llanish sohasi: Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda Madaniy sovg'a yoki suvenir</p>	
33.	<p>Mahsulot nomi: Boychechak shaklidagi lagan Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XVIII asrga oid. Vazifasi taom tortish. Qo'lda chinni texnologiyasi asosida yasalgan. Yuzasi ishkor asosida sirlangan. Ichki qismi yolg'on chinni texnologiyasi bilan bezatilgan. Ishlab chiqarishda oq angob tuproq (Rishton tuprog'i) tabiiy pigmentlaridan (mis, marganets, temir oksidi asosida naqshlari) tayyorlangan. Orqa tomoni kovudpazlik texnologiyasi asosida sirlangan, islmiy naqshlar. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi. Material: Sopol (oq sir asosida) Muallifi: Usta Mazoyir Ranglar: sariq, firuzarang, Naqsh va bezak: yarimoy, boychechak tasviri</p>	

	<p>Diametri: 32 sm Balandligi: 4,5 m. Pishirish: 2 marotaba an'anaviy kulol pechida, 980 gradus Qo'llanish sohasi: Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda Madaniy sovg'a yoki suvenir</p>	
34.	<p>Mahsulot nomi: Chorgul tasviri tushirilgan lagan Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XV asrga oid. Chorgul naqsh 4 ta gul degan ma/noni beradi va gullar aniq ko'rinadi. Ushbu naqshlar orqali dunyoning 4 tomoni degan falsafiy ma'no ishora qilingan. Ushbu qarashda dunyoning 4 tomoni nurli va chiroyli degan ma'no yashiringan. Yuzasi ishkor asosida sirlangan. Ichki qismi atrofida chorgul naqshi, bo'rtigida zanjir naqshi ko'k chinni usulida bilan bezatilgan. Ishlab chiqarishda oq angob tuproq (Rishton tuprog'i) tabiiy pigmentlaridan (kobalt oksidi asosida naqshlari) tayyorlangan. Orqa tomoni kovudpazlik texnologiyasi asosida sirlangan, o'simliksimon jingalak naqsh. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi. Material: Sopol (oq sir asosida) Muallifi: Komilov Ismoil, 2021-yil Ranglar: ko'k, firuzarang Naqsh va bezak: chorgul, o'simliksimon va zanjir naqshi Diametri: 38 sm Balandligi: 5 m. Pishirish: 2 marotaba an'anaviy kulol pechida, 1000 gradus Qo'llanish sohasi: Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda Madaniy sovg'a yoki suvenir</p>	

<p>35.</p>	<p>Mahsulot nomi: Juft qush tasviri tushirilgan lagan</p> <p>Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XXI asrga oid. Juft qush tasvirining ma'nosi mustahkam oil ava bir-biriga suyanch ramzi.</p> <p>Yuzasi ishkor asosida sirlangan. Ichki qismi atrofida (girdida) shaxmat, oq rang texnologiyasi (safedpazlik) bilan bezatilgan. Ishlab chiqarishda oq angob tuproq (Rishton tuprog'i) tabiiy pigmentlaridan (mis va marganets, kobalt oksidi asosida naqshlari) tayyorlangan. Orqa tomoni kovudpazlik texnologiyasi asosida sirlangan, islamiy naqshlar.</p> <p>Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi.</p> <p>Material: Sopol (oq angob asosida) Muallifi: Ibrohim Komilov, 2001-yillar Ranglar: oq, ko'k, firuzarang Naqsh va bezak: islamiy naqshlar, qush, geometrik Diametri: 35 sm Balandligi: 5 sm. Pishirish: 2 marotaba an'anaviy kulol pechida, 1000 gradus Qo'llanish sohasi: Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda Madaniy sovg'a yoki suvenir</p>	
<p>36.</p>	<p>Mahsulot nomi: Dunyoning 4 tarafi tasviri tushirilgan lagan.</p> <p>Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XX asrga oid. Buning ramzi suv va yer ma'nosida ishlatilgan, o'rtasida qumg'on tasviri tushirilgan.</p> <p>Yuzasi ishkor asosida sirlangan. Ichki qismi atrofida (girdida) nilufargul tasviri tushirilgan oq rang texnologiyasi (safedpazlik) bilan bezatilgan. Ishlab chiqarishda oq angob tuproq (Rishton tuprog'i) tabiiy pigmentlaridan (mis va marganets, kobalt oksidi asosida naqshlari) tayyorlangan.</p> <p>Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi.</p> <p>Material: Sopol (oq angob asosida) Muallifi: Ibrohim Komilov, 1990-yillar</p>	

	<p>Ranglar: oq, ko'k, yashil rang, firuzarang Naqsh va bezak: o'simliksimon, tomchi naqshi Diametri: 36 sm Balandligi: 4,5 m. Pishirish: 2 marotaba an'anaviy kulol pechida, 1000 gradus Qo'llanish sohasi: Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda Madaniy sovg'a yoki suvenir</p>	
Rishton tumani, Bobjonov G'ofurjon mahsulotlaridan na'munalar		
37.	<p>Mahsulot nomi: Dastshuy (Chilopchin) Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XX asrga oid. Vazifasi qo'l yuvdirish uchun ishlatilgan. Ichki qismi oq angob texnologiyasi asosida, tashqi qismi oq angobga kandakorlik usuli bilan ishlov berilgan. Asosan qo'l mehnati asosida, ma'lum qolipsiz tayyorlangan. Ishlab chiqarishda gulbo'ta angob tuproq (Angren gulbo'tasi) tabiiy pigmentlaridan (mis, kobalt, maragnets oksidi, jo'sha) tayyorlangan. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi. Material: Sopol (gulbo'ta angob asosida) Muallifi: Bobjonov G'ofurjon, 2015-yillar Ranglar: oq, ko'k, qora, firuzarang sariq, zangori, qizil (jo'sha) Naqsh va bezak: g'oza, paxta guli, mehrob va boshqa o'simliksimon naqshlar O'lchami: Balandligi - 14 sm Diametri: 23 sm Pishirish: 2 marotaba an'anaviy kulol pechida, 1000 gradus Qo'llanish sohasi: Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda Madaniy sovg'a yoki suvenir</p>	

38.	<p>Mahsulot nomi: Chashka (bir quloqli)</p> <p>Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XXI asrga oid. Vazifasi suvni ichish uchun mo'ljallangan. Ichki va tashqi qismi oq angob tehnologiyasi asosida, qo'shg'ildirak usulida tayyorlangan. Asosan qo'l mehnati asosida, ma'lum qolipsiz tayyorlangan. Ishlab chiqarishda gulbo'ta angob tuproq (Angren gulbo'tasi) tabiiy pigmentlaridan (mis, kobalt, maragnets oksidi) tayyorlangan. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi.</p> <p>Material: Sopol</p> <p>Muallifi: Bobjonov G'ofurjon, 2015-yillar</p> <p>Ranglar: oq, ko'k, firuzarang, sariq, zangori, qizil (jo'sha)</p> <p>Naqsh va bezak: o'simliksimon, paxta guli, sxona, mehrob</p> <p>O'lchami: Balandligi - 6,5 sm</p> <p>Diametri: 7 sm</p> <p>Pishirish: 2 marotaba an'anaviy kulol pechida, 1000 gradus</p> <p>Qo'llanish sohasi:</p> <p>Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda</p> <p>Madaniy sovg'a yoki suvenir</p>	
39.	<p>Mahsulot nomi: Dastshuy (Chilopchin - qopqoqlik)</p> <p>Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XX asrga oid. Vazifasi qo'l yuvdirish uchun ishlatilgan. Ichki qismi va tashqi qismi oq angob tehnologiyasi asosida ishlov berilgan. Asosan qo'l mehnati asosida, ma'lum qolipsiz tayyorlangan. Ishlab chiqarishda gulbo'ta angob tuproq (Angren gulbo'tasi) tabiiy pigmentlaridan (mis, kobalt, maragnets oksidi, jo'sha) tayyorlangan. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi.</p> <p>Material: Sopol (gulbo'ta angob asosida)</p> <p>Muallifi: Bobjonov G'ofurjon, 2015-yillar</p> <p>Ranglar: oq, ko'k, qora, firuzarang sariq, zangori, qizil (jo'sha)</p>	

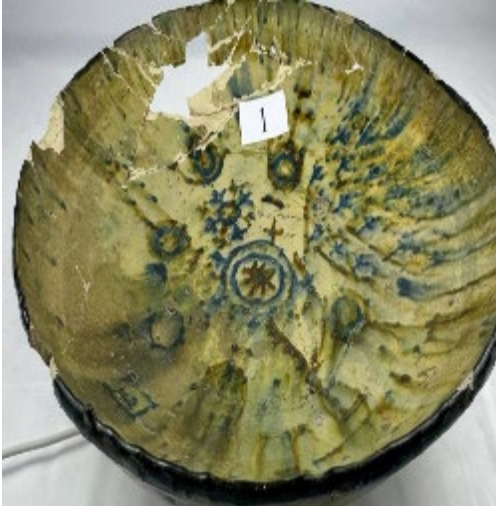
	<p>Naqsh va bezak: parizoq, mehrob, yarimoy, jimjimak, sxona va boshqa o'simliksimon naqshlar</p> <p>O'lchami: Balandligi - 12 sm</p> <p>Diametri: 22 sm</p> <p>Pishirish: 2 marotaba an'anaviy kulol pechida, 1000 gradus</p> <p>Qo'llanish sohasi:</p> <p>Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda</p> <p>Madaniy sovg'a yoki suvenir</p>	
40.	<p>Mahsulot nomi: Qopqoqlik kosa</p> <p>Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XX asrlarga oid. Vazifasi taom issiq va xavfsiz saqlash.</p> <p>Yuzasi angob bilan, kandakorlik usuli yordamida tayyorlangan. Ishlab chiqarishda (Rishton tuprog'i) tabiiy pigmentlaridan (mis va marganets, kobalt oksidi asosida) tayyorlangan. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi.</p> <p>Material: Sopol (gulbo'ta angob asosida)</p> <p>Muallifi: Bobjonov G'ofurjon, 2015-yillar</p> <p>Ranglar: oq, ko'k, firuzarang, qora, qizil</p> <p>Naqsh va bezak: g'o'zagul, yarimoy, o'simliksimon</p> <p>O'lchami: Balandligi - 24 sm</p> <p>Diametri: 16 sm</p> <p>Pishirish: 2 marotaba an'anaviy kulol pechida</p> <p>Qo'llanish sohasi:</p> <p>Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda</p> <p>Madaniy sovg'a yoki suvenir</p>	

<p>41.</p>	<p>Mahsulot nomi: Qopqoqlik mevadon</p> <p>Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XXI asrga oid. Vazifasi dasturxonga mevani qo'yish uchun mo'ljallangan. Yuzasi angob bilan, qopqog'i esa kandakorlik texnologiyasi asosida tayyorlangan. Ishlab chiqarishda (Rishton tuprog'i) tabiiy pigmentlaridan (mis va marganets, kobalt oksidi asosida) tayyorlangan. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi.</p> <p>Material: Sopol (gulbo'ta angob asosida)</p> <p>Muallifi: Bobjonov G'ofurjon, 2010-yillar</p> <p>Ranglar: oq, ko'k, zangori, firuzarang, qora, sariq, qizil</p> <p>Naqsh va bezak: mehrob, yarimoy, parizoq, paxtaguli, o'simliksimon, geometrik naqshlar</p> <p>O'lchami: Balandligi - 25 sm</p> <p>Diametri: 16 sm</p> <p>Pishirish: 2 marotaba an'anaviy kulol pechida</p> <p>Qo'llanish sohasi:</p> <p>Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda</p> <p>Madaniy sovg'a yoki suvenir</p>	
<p>42.</p>	<p>Mahsulot nomi: Qaymoqdon</p> <p>Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XX asrlarga oid. Vazifasi qaymoqni toza va ozoda saqlash. Yuzasi angob bilan, kandakorlik usuli yordamida tayyorlangan. Ishlab chiqarishda (Rishton tuprog'i) tabiiy pigmentlaridan (mis va marganets, kobalt oksidi asosida) tayyorlangan. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi.</p> <p>Material: Sopol (gulbo'ta angob asosida)</p> <p>Muallifi: Bobjonov G'ofurjon, 2012-yillar</p> <p>Ranglar: oq, ko'k, firuzarang, sariq, qora, qizil</p> <p>Naqsh va bezak: g'o'zagul, yarimoy, parizoq, o'simliksimon</p> <p>O'lchami: Balandligi - 12 sm</p> <p>Diametri: 12 sm</p> <p>Pishirish: 2 marotaba an'anaviy kulol pechida</p> <p>Qo'llanish sohasi:</p> <p>Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda</p> <p>Madaniy sovg'a yoki suvenir</p>	

<p>43.</p>	<p>Mahsulot nomi: Qaddon</p> <p>Rishton an'anaviy kulolchilik maktabiga xos. Ushbu buyum XXI asrga oid. Vazifasi dasturxonga mevani qo'yish uchun mo'ljallangan. Yuzasi angob bilan qo'shg'ildirak texnologiyasi asosida tayyorlangan. Ishlab chiqarishda (Rishton tuprog'i) tabiiy pigmentlaridan (mis va marganets oksidi asosida) tayyorlangan. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi.</p> <p>Material: Sopol (gulbo'ta angob asosida) Muallifi: Bobjonov G'ofurjon, 2010-yillar Ranglar: oq, ko'k, zangori, firuzarang, qizil Naqsh va bezak: mehrob, yarimoy, paxtaguli, o'simliksimon, geometrik naqshlar O'lchami: Balandligi - 8 sm Diametri: 13 sm Pishirish: 2 marotaba an'anaviy kulol pechida Qo'llanish sohasi: Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda Madaniy sovg'a yoki suvenir</p>	
<p>Rishton tumani: Toxir Yo'ldoshev mahsulotlaridan na'muna</p>		
<p>44.</p>	<p>Mahsulot nomi: Zahriddin Muhammad Boburning tasviri tushirilgan lagan</p> <p>Ushbu asar 1999-yilda yaratilgan. Ushbu laganda Boburning siymosi tasvirlangan. Ushbu asarni tasvirlashda Boburnoma dagi tasviri asos bo'lgan. Asar 9 oy davomida tasvirlangan. Ushbu asrni yaratishda naqshlar tanlashda oddiy gullardan foydalangan. Lagan atrofiga Boburning ruboiysi o'yib tasvirlangan. Sadaqa ruboiysi.</p> <p>Material: Sopol (oq angob asosida) Ranglar: Lojuvard ko'k, oq, yashil, qizil, mis-yog'du jigarrang Naqsh va bezak: Bobur shariatiga mos noan'anaviy gullar tasviri O'lchami: Diametri - 42 sm Pishirish: 2 marotaba an'anaviy kulol pechida Qo'llanish sohasi: Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda</p>	

<p>45.</p>	<p>Mahsulot nomi: Do'ppi tasviri tushirilgan lagan. Ushbu asar 1995-yilda yaratilgan. Ushbu laganda o'zbek milliy do'ppisining tasvirlangan. Ushbu asarni tasvirlashda Boburnoma dagi tasviri asos bo'lgan. Asar 2 hafta davomida tasvirlangan. O'zbek milliy adrasi naqsh va bezak sifatida ishlatilgan. Material: Sopol (oq angob asosida) O'lchami: Diametri - 48 sm Pishirish: 2 marotaba, an'anaviy pechda Qo'llanish sohasi: Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda</p>	
<p>46.</p>	<p>Mahsulot nomi: G'ori Amir tasviri tushirilgan lagan. Ushbu asar 1993-yilda yaratilgan. Ushbu laganda yirik me'morchilik majmuasi Amir Temur maqbarasi - Go'ri Amir tasvirlangan. Asar 2 hafta davomida tasvirlangan. Igna o'ymakorligi asosida chizilgan. Material: Sopol (oq angob asosida) Ranglar: moviy, zumrad rang. Naqsh va bezak: noan'anaviy O'lchami: Diametri - 38 sm Pishirish: 2 marotaba, an'anaviy pechda Qo'llanish sohasi: Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda</p>	
<p>47.</p>	<p>Mahsulot nomi: Sharq miniaturalari kompozitsiyasi tasviri tushirilgan lagan Ushbu asar 1995-yilda yaratilgan. Asar 1 oy davomida tasvirlangan. Ushbu asar kulolning ilohiy ilhomi asosida yaratilgan. Bu uslubdagi kulolchilik na'munasi boshqa yaratish hozirgi kungacha ustaning qayta takrorlashga imkoni bo'lmagan. Material: Sopol (oq angob asosida) Ranglar: Rishton kulolchilikdagi barcha rang, ko'k, moviy, oq zumrad Naqsh va bezak: Sharq miniaturalari K.Behzod uslubidagi tasvirlar igna orqali tushirilgan O'lchami: Diametri - 42 sm Pishirish: 3 marotaba an'anaviy kulol pechida Qo'llanish sohasi: Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda</p>	

<p>48.</p>	<p>Mahsulot nomi: Milliy qadriyatlarimiz aks etgan lagan</p> <p>Ushbu asar 1995-yilda yaratilgan. Asar 1 oy davomida tasvirlangan. Ushbu asar bog'larimiz, Jannat mevasi anor, obdasta, lagan o'rtasida maqbara, milliy qadriyatlarni asrash g'oyasi asosida qilich tasviri tushirilgan.</p> <p>Material: Sopol (oq angob asosida)</p> <p>Ranglar: Rishton kulolchilikdagi barcha rang, ko'k, moviy, oq zumrad</p> <p>Naqsh va bezak: milliy adras, islamiy naqshlar</p> <p>O'lchami: Diametri - 48 sm</p> <p>Pishirish: 2 marotaba an'anaviy kulol pechida</p> <p>Qo'llanish sohasi:</p> <p>Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda</p>	
<p>49.</p>	<p>Mahsulot nomi: J.Rumi Ruboiysiga ba'g'ishlab ishlangan lagan</p> <p>Ushbu asar 1996-yilda yaratilgan. Asar 2 oy davomida tasvirlangan. J.Rumiyning ruboiysiga bag'ishlab Sharq miniatursasi asosida ishlangan.</p> <p>Material: Sopol (oq angob asosida)</p> <p>Ranglar: Rishton kulolchilikdagi barcha rang, ko'k, moviy, oq zumrad</p> <p>Naqsh va bezak: islamiy naqshlar</p> <p>O'lchami: Diametri - 56 sm</p> <p>Pishirish: 2 marotaba an'anaviy kulol pechida</p> <p>Qo'llanish sohasi:</p> <p>Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda</p>	
<p>50.</p>	<p>Mahsulot nomi: Erkin Vohidovning O'zbekim qasidasiga ba'g'ishlab ishlangan asar</p> <p>Ushbu asar 2023-yilda yaratilgan. Asar 2 oy davomida tasvirlangan. Ushbu asar an'anaviy, no'anaviy va zamonaviy kulolchilik maktablari uslublaridan foydalanilgan.</p> <p>Material: Sopol (oq angob asosida)</p> <p>Ranglar: Rishton kulolchilikdagi barcha rang, ko'k, moviy, oq zumrad</p> <p>Naqsh va bezak: nuqta uslubidagi naqshlar</p> <p>O'lchami: Diametri - 56 sm</p> <p>Pishirish: 2 marotaba an'anaviy kulol pechida</p> <p>Qo'llanish sohasi:</p> <p>Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda</p>	

<p>51.</p>	<p>Mahsulot nomi: Farg'ona tabiati tasviri ishlangan asar</p> <p>Ushbu asar Rishton kulolchilik maktablari an'analarini saqlagan holda Farg'ona vodiysi tabiati tasviri naqshlar orqali ifodalangan.</p> <p>Material: Sopol (oq angob asosida)</p> <p>Ranglar: Rishton kulolchilikdagi barcha rang, ko'k, moviy, oq zumrad</p> <p>Naqsh va bezak: Farg'ona tabiatiga xos gullar tasviri</p> <p>O'lchami: Diametri - 56 sm</p> <p>Pishirish: 2 marotaba an'anaviy kulol pechida</p> <p>Qo'llanish sohasi:</p> <p>Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda</p>	
<p>G'ijdivon tumani Akademik Alisher Narzullayev ishlaridan na'muna</p>		
<p>52.</p>	<p>Mahsulot nomi: Tavoq palovxo'ri</p> <p>Muallifi: Akademik Alisher Narzullayev</p> <p>Yili:</p> <p>Tarixi: Taxminan 450 yillik tarixga ega, muallif kolleksiyasi G'ijdivon hududidan topilgan</p> <p>Pishirish: 1 bosqichli pishirish</p> <p>Uslub: kosagarlik uslubida</p> <p>Naqsh: O'rtada doira guli, 2 ta simcolikasi xursandchilik va quyosh ramzi, atrofida bargak naqsh, ham choynak (oftoba) naqsh 4 ta, ko'za, kvadrat tasviri Alisher aka fikricha, Kaba tasvirlagan bo'lishi mumkin.</p> <p>Material: oddiy tuproq, ispech (gilmoya, bentanit), lux (qamish boshog'i)</p> <p>Ranglar: Rangli tuproqlat qorishmasi, oq gil, qizil kesak, metal kukunlari: mis ,kobalt, marganets, temir kukunlari</p> <p>Kelib chiqishi: G'ijdivon an'anaviy kulolchilik maktabi</p> <p>Vazifasi: Kundalik turmush tarzida, ovqat tortish estetik bezak, suviner</p>	

<p>53.</p>	<p>Mahsulot nomi: Toboqa labgardon Muallifi: Akademik Alisher Narzullayev Yili: 200 yillik tarixga ega Tarixi: Taxminan 200 yillik tarixga ega, muallif kolleksiyasi G'ijdivon hududidan topilgan Pishirish: 1 bosqichli pishirish, 1000-1050 daraja haroratda Uslub: kosagarlik uslubida, naqsh qilingandan so'ng sirlanadi, keyin xumdonda pishiriladi Naqsh: Shashmehrob, 6 mehrob 3 ta doira gulo 3ta madohilcha Material: Mag'al, qizil kesak, qoramtir, mis kukuni Ranglar: Rangli tuproqlat qorishmasi, oq gil, qizil kesak, metal kukunlari: mis, kobalt, marganets, temir kukunlari Kelib chiqishi: G'ijdivon an'anaviy kulolchilik maktabi Vazifasi: Kundalik turmush tarzida, ovqat tortish estetik bezak, suviner</p>	
<p>54.</p>	<p>Mahsulot nomi: Qashqari tavoq (Qadimgi Qoshg'ar usulidan Buyuk ipak yo'li bo'ylab kirib kelgan) Muallifi: Obidjon Narzullayev (7-avlod) Yili: 2025 Tarixi: Pishirish: 1 bosqichli pishirish, 1000-1050 daraja haroratda Uslub: kosagarlik uslubida, naqsh qilingandan so'ng sirlanadi, keyin xumdonda pishiriladi Naqsh: 9 ta yirik gul, madohil, dumitovus, sedoira, doiraguli bodomi, parragul, madohil-lola, dastagul, O'rtada xashbargak 8 ta qirrali islom din doirasida tasvirlanagn Material: Mag'al, qizil kesak, qoramtir, mis kukuni Ranglar: Rangli tuproqlat qorishmasi, oq gil, qizil kesak, metal kukunlari: mis, kobalt, marganets, temir kukunlari Kelib chiqishi: G'ijdivon an'anaviy kulolchilik maktabi Vazifasi: Kundalik turmush tarzida, ovqat tortish estetik bezak, suviner</p>	

<p>55.</p>	<p>Mahsulot nomi: Langari tavoq (ko'rinishi jihatidan ag'darilib ko'rilganda shaklankemaning langariga qiyoslanadi) Muallifi: Obidjon Narzullayev (7-avlod) Yili: 2025-yil Tarixi: 1901-yilda xallqaro amaliy festival San-peterburgda orginali saqlanadi, Ermitaj muzeyida saqlanadi. Pishirish: 1 bosqichli pishirish, 1000-1050 daraja haroratda Uslub: kosagarlik uslubida, naqsh qilingandan so'ng sirlanadi, keyin xumdonda pishiriladi Naqsh: pech gul tasvirlangan, dumitovus bilan, atrofi eron islimiy naqsh uslubi asosida, Material: Mag'al, qizil kesak, qoramtir, mis kukuni Ranglar: Rangli tuproqlat qorishmasi, oq gil, qizil kesak, metal kukunlari: mis, kobalt, marganets, temir kukunlari Kelib chiqishi: G'ijdivon an'anaviy kulolchilik maktabi Vazifasi: Kundalik turmush tarzida, ovqat tortish estetik bezak, suviner</p>	
<p>56.</p>	<p>Mahsulot nomi: Dovobi koza (Bu xonadonni to'kin-sochinlik ramzi sanaladi) Muallifi: Obidjon Narzullayev (7-avlod) Yili: 2024 Tarixi: Pishirish: 1 bosqichli pishirish, 1000-1050 daraja haroratda Uslub: kosagarlik uslubida, naqsh qilingandan so'ng sirlanadi, keyin xumdonda pishiriladi Naqsh: bargak naqsh, o'rtada doiragul, islimiy eron uslubida, orqa tomoni grek miandrasi Material: Mag'al, qizil kesak, qoramtir, mis kukuni Ranglar: Rangli tuproqlat qorishmasi, oq gil, qizil kesak, metal kukunlari: mis, kobalt, marganets, temir kukunlari Kelib chiqishi: G'ijdivon an'anaviy kulolchilik maktabi Vazifasi: Kundalik turmush tarzida, ovqat tortish estetik bezak, suviner</p>	

<p>57.</p>	<p>Mahsulot nomi: Shokosa Kosalar podshosi Muallifi: Olimjon Narzullayev (7-avlod) Yili: 2025 Tarixi: Pishirish: 1 bosqichli pishirish, 1000-1050 daraja haroratda Uslub: kosagarlik uslubida, naqsh qilingandan so'ng sirlanadi, keyin xumdonda pishiriladi Naqsh: Bargak naqsh, adabiyat ramzi sifatida talqin qilinadi, boshi va oxiri yo'q, morak bilan o'ralgan Orqa tomini parragul va bodomi gul naqshlari bilan bezatilgan Material: Mag'al, qizil kesak, qoramtir, mis kukuni Ranglar: Rangli tuproqlat qorishmasi, oq gil, qizil kesak, metal kukunlari: mis, kobalt, marganets, temir kukunlari Kelib chiqishi: G'ijdivon an'anaviy kulolchilik maktabi Vazifasi: Kundalik turmush tarzida, ovqat tortish estetik bezak, suviner</p>	
<p>58.</p>	<p>Mahsulot nomi: Qo'shquloq ko'za Muallifi: Obidjon Narzullayev (7-avlod) Yili: 2025 Tarixi: Qadimiy afrosiyob usulida ishlangan Pishirish: 1 bosqichli pishirish, 1000-1050 daraja haroratda Uslub: kosagarlik uslubida, naqsh qilingandan so'ng sirlanadi, keyin xumdonda pishiriladi Naqsh: Xonaxarosh (nchizma naqsh) qadimiy uslub, dastasi bargak naqsh bilan sirlangan Orqa tomini parragul va bodomi gul naqshlari bilan bezatilgan Material: Mag'al, qizil kesak, qoramtir, mis kukuni Ranglar: Rangli tuproqlat qorishmasi, oq gil, qizil kesak, metal kukunlari: mis, kobalt, marganets, temir kukunlari Kelib chiqishi: G'ijdivon an'anaviy kulolchilik maktabi Vazifasi: Kundalik turmush tarzida, sharbat uchun, suviner</p>	

<p>59.</p>	<p>Mahsulot nomi: Qandon Muallifi: Olimjon Narzullayev (7-avlod) Yili: 2025 Tarixi: Kallaqand ushbu qandonda saqlangan Pishirish: 1 bosqichli pishirish, 1000-1050 daraja haroratda Uslub: kosagarlik uslubida, naqsh qilingandan so'ng sirlanadi, keyin xumdonda pishiriladi Naqsh: Modohchilcha, va doira gul, morak va miandra gullari bilan to'ldirilgan Material: Mag'al, qizil kesak, qoramtir, mis kukuni Ranglar: Rangli tuproqlat qorishmasi, oq gil, qizil kesak, metal kukunlari: mis, kobalt, marganets, temir kukunlari Kelib chiqishi: G'ijdivon an'anaviy kulolchilik maktabi Vazifasi: Kundalik turmush tarzida, sharbat uchun, suviner</p>	
<p>60.</p>	<p>Mahsulot nomi: Dovobi kosa (Bu xonadonni to'kin-sochinlik ramzi sanaladi) Muallifi: Obidjon Narzullayev (7-avlod) Yili: 2024 Tarixi: VII-VIII asrlarda rangli sopollar rivojlana boshladi Pishirish: 1 bosqichli pishirish, 1000-1050 daraja haroratda Uslub: kosagarlik uslubida, naqsh qilingandan so'ng sirlanadi, keyin xumdonda pishiriladi Naqsh: igna bilan chizilgan xonaxarosh naqsh Material: Mag'al, qizil kesak, qoramtir, mis kukuni Ranglar: yashil rang Kelib chiqishi: G'ijdivon an'anaviy kulolchilik maktabi Vazifasi: Kundalik turmush tarzida, ovqat tortish estetik bezak, suviner</p>	
<p>G'ijduvon tumani Abdulla Narzullayev ishlaridan na'muna</p>		

<p>61.</p>	<p>Mahsulot nomi: Shokosa Muallifi: Abdulla Narzullayev Yili: 2024 Tarixi: Uy-ro'zg'or, kundalik turmush tarzi Pishirish: 2 bosqichli pishirish: 1-bosqich 980-1025 darajada Uslub: kosagarlik uslubida Naqsh: O'rtasida doiraguli uning artofi miandr uslubi (ushbu usul 2 ta taxmin bor kilirib kelishi haqida Aleksadr Makadonskiy va Ipak yo'li orqali), keyin maydagul bilan bezalgan. Material: oddiy tuproq, ispech (gilmoya, bentanit), lux (qamish boshog'i), ustidan, sirlangan. Ranglar: Rangli tuproqlar qorishmasi, oq gil, qizil kesak, metal kukunlari: mis, kobalt, marganets, temir kukunlari Kelib chiqishi: G'ijdivon an'anaviy kulolchilik maktabi Vazifasi: Kundalik turmush tarzida, qatiq saqlash, ovqat tortish, estetik bezak, xamir qorish foydalanilgan</p>	
<p>62.</p>	<p>Mahsulot nomi: Qanddon Muallifi: Abdulla Narzullayev Yili: 2025 Tarixi: Kallaqand ushbu qanddonda saqlangan.... Pishirish: 1 bosqichli pishirish, 1000-1050 daraja haroratda Uslub: kosagarlik uslubida, naqsh qilingandan so'ng sirlanadi, keyin xumdonda pishiriladi Naqsh: Doira gul, morak va miandra naqshlari bilan to'ldirilgan Material: Mag'il, qizil kesak, qoramtir, mis kukuni Ranglar: Rangli tuproqlar qorishmasi, oq gil, qizil kesak, metal kukunlari: mis, kobalt, marganets, temir kukunlari Kelib chiqishi: G'ijdivon an'anaviy kulolchilik maktabi Vazifasi: Kundalik turmush tarzida, sharbat uchun, suviner</p>	

<p>63.</p>	<p>Mahsulot nomi: Langari tavoq Muallifi: Ibodullo Narzullayev Yili: 2025 Tarixi: Ovqat uchun idish Pishirish: 1 bosqichli pishirish, 1000-1050 daraja haroratda Uslub: kosagarlik uslubida, naqsh qilingandan so'ng sirlanadi, keyin xumdonda pishiriladi Naqsh: Madoxil, miandr, xona xarosh, morak naqshlari bilan to'ldirilgan Material: Mag'il, qizil kesak, qoramtir, mis kukuni Ranglar: Rangli tuproqlat qorishmasi, oq gil, qizil kesak, metal kukunlari: mis, kobalt, marganets, temir kukunlari Kelib chiqishi: G'ijdivon an'anaviy kulolchilik maktabi Vazifasi: Kundalik turmush tarzida, ovqat suzish uchun, suviner</p>	
<p>64.</p>	<p>Mahsulot nomi: Ko'za Muallifi: Ibodullo Narzullayev Yili: 1961-yil Tarixi: 1961 yilda usta Ibodullo Narzullayev Riga shahrida tajriba almashish davomida yasagan kulolchilik buyumi Pishirish: 1 bosqichli pishirish, 1000-1050 daraja haroratda Uslub: kosagarlik uslubida, naqsh qilingandan so'ng sirlanadi, keyin xumdonda pishiriladi Naqsh: markazida madoxil va doiragul naqshlari, tepa qismidagi hoshiyasida miandr, pastki qismida esa pechgul tasvirlangan Material: Asosi fayans Mag'il, qizil kesak, qoramtir, mis kukuni Ranglar: Rangli tuproqlar qorishmasi, oq gil, qizil kesak, metal kukunlari: mis, kobalt, marganets, temir kukunlari Kelib chiqishi: G'ijdivon an'anaviy kulolchilik maktabi Vazifasi: Kundalik turmush tarzida, estetik bezak, suviner</p>	

<p>65.</p>	<p>Mahsulot nomi: Lagan Muallifi: Abdulla Narzullayev Yili: 2024 Tarixi: ovqat suzish va bezak vazifasini bajargan Uslub: kosagarlik uslubida, naqsh qilingandan so'ng sirlanadi, keyin xumdonda pishiriladi Naqsh: tovus naqshi tasvirlangan Material: mag'il, qizil kesak, qoramtir, mis kukuni Ranglar: Rangli tuproqlar qorishmasi, oq gil, qizil kesak, metal kukunlari: mis, kobalt, marganets, temir kukunlari Kelib chiqishi: G'ijdivon an'anaviy kulolchilik maktabi Vazifasi: Kundalik turmush tarzida, ovqat tortish estetik bezak, suviner</p>	
<p>66.</p>	<p>Mahsulot nomi: Ko'za Muallifi: Abdulla Narzullayev Yili: 2025 Tarixi: suv saqlash va bezak vazifasini bajargan Pishirish: 1 bosqichli pishirish, 1000-1050 daraja haroratda Uslub: ko'zagarlik uslubida, naqsh qilingandan so'ng sirlanadi, keyin xumdonda pishiriladi Naqsh: doiragul, pechgul naqshlari, pastki qismida morak bilan o'ralgan Material: Mag'il, qizil kesak, qoramtir, mis kukuni Ranglar: Rangli tuproqlar qorishmasi, oq gil, qizil kesak, metal kukunlari: mis, kobalt, marganets, temir kukunlari Kelib chiqishi: G'ijdivon an'anaviy kulolchilik maktabi Vazifasi: Kundalik turmush tarzida, estetik bezak, suviner</p>	
<p>Yangiariq tumani Kattabog' qishlog'i Otajonov Baxodir ishlaridan na'muna</p>		

<p>67.</p>	<p>Mahsulot nomi: Lagan — <i>Shikor tasviri bilan</i> Muallif: Ortiqov Zufar (xattot, miniatura ustasi) Ta'lim muassasasi: Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti Yo'nalish: Hattotlik va miniatura san'ati Ushbu nafis lagan qadimiy Xorazm kulolchilik maktabi an'analari asosida yaratilgan bo'lib, unda Alisher Navoiy dostonlariga ishlangan miniatura chizmalari asosida ishlangan <i>shikor (ov manzarasi)</i> sahnasi tasvirlangan. Kompozitsiyada go'zal harakatlar, ovchilar va hayvonlar obrazlari betakror tarzda mujassam etilgan. Dekorativ uslubda bezatilgan. Ranglar: lojuvard (kobalt) va feruza (firuza), fon sifatida tabiiy loy rangi. Material: Mahalliy tuproqdan tayyorlangan, angob bilan 1 marta pishirilgan (1100°C da). Yuzi shisha (glazur) bilan sirlangan. Narxi: Mahalliy aholi uchun: 200 000 - 250 000 so'm</p>	
<p>68.</p>	<p>Mahsulot nomi: Ko'za Ishlab chiqarilgan hudud: Yangiariq tumani, Kattabog' qishlog'i Ushbu sirlangan sopol ko'za — O'zbekistonning qadimiy qishloq hayotida suv saqlash va tashish maqsadida keng qo'llanilgan, amaliy va estetik jihatdan ahamiyatli buyumdur. Ko'za Kattabog' qishlog'ining tabiiy va tozalangan loyidan, mahalliy kulol ustalarining qo'li bilan yasalgan. Ko'zaning sirtida mahalliy o'simlik — soyabon gul tasviri siyohlanib muhrlangan bo'lib, bezak sifatida ishlatilgan. Bu dekorativ element milliy motivlarni o'zida aks ettiradi va o'simlikning ramziy ifodasini beradi. Material: Tabiiy mahalliy loy (Kattabog' loyidan), angob bilan ishlangan va sirlangan Rang: Feruza-yashil tusdagi silliq sirt, o'simlik naqshi bilan O'lchami: Balandligi - 37 sm Pishirish: 1 marotaba, an'anaviy pechda</p>	

	<p>Tabiiy sovitish xususiyati (sirlanmagan sopolning havo o'tkazuvchanligi hisobiga) Ekologik toza, hech qanday kimyoviy ishlovsiz Milliy an'analarni ifodalovchi oddiy, ammo o'ziga xos dizayn Foydali va estetik: suvni salqin saqlaydi, havoni filtrlaydi, sog'lom yashash uchun mos</p>	
69.	<p>Mahsulot nomi: Xorazm 3 quloqli kichik shakasa</p> <p>Manba: Xorazm kulolchilik an'anasi asosida tayyorlangan Ushbu uch quloqli shakasa o'zbek milliy kulolchilik san'atining qadimiy va amaliy jihatlarini mujassam etgan nafis buyumdur. Ko'rinishidan sodda, ammo o'ziga xos badiiy nafosatga ega. Shakasa — xalq orasida kundalik maishiy ehtiyojlar uchun ishlatilgan idish bo'lib, ayniqsa tuz, dukkakli donlar, suyuq mahsulotlar saqlash uchun mo'ljallangan. Idish oq angob qoplamasi bilan qoplangan va uning ustidan tabiiy sir (shisha) surtilgan. Sirga ma'lum miqdorda qo'rg'oshin qo'shilgan mis rang aralashmasi bilan jozibali, yaltiroq ko'rinish berilgan. Bu esa uni nafaqat funksional, balki estetik jihatdan ham boyitgan. Material: Mahalliy tuproq loy, oq angob, tabiiy sir (qo'rg'oshinli mis pigment bilan) Pishirish: Bir marotaba, an'anaviy kulolchilik pechida Quloq soni: 3 ta - ko'tarish va foydalanish uchun qulay shaklda Rang: Yaltiroq qora-yashil rang, pastki qismida tabiiy loy rangi ko'rinadi Xususiyatlari: Kundalik maishiy ehtiyojlar uchun qulay Suv, tuz, dukkakli mahsulotlar saqlashga mos Sirlanganligi tufayli namlik va hidsaqlovchanlik xususiyatiga ega Xorazmning milliy kulolchilik maktabi uslubida tayyorlangan, tarixiylikni o'zida saqlaydi</p>	

70.	<p>Mahsulot nomi: Koshin (Tojsimon o'simliksimon naqsh bilan)</p> <p>Ushbu nafis koshin namunasi o'zbek milliy ganchkorlik va kulolchilik an'analarida keng qo'llaniladigan dekorativ bezak elementi hisoblanadi. Koshin kvadrat shaklida (15x15 sm) quyilib, maxsus bosqichma-bosqich ishlovlar asosida tayyorlanadi. Uning ustidagi tojsimon o'simliksimon naqshlar Sharq me'morchiligi va bezak san'atida ramziy va estetik ahamiyatga ega. Koshinning tayyorlanishida mahalliy tuproq, tabiiy pigmentlar, angob va sir ishlatiladi. U yuqori issiqlikda (1100°C dan yuqori) pishirilgan bo'lib, mustahkamlik va uzoq saqlanish xususiyatiga ega.</p> <p>Ishlab chiqarish bosqichlari:</p> <p>Tayyorlash: 15x15 sm o'lchamda quyilib, yozda 1-2 kun, sovuq mavsumda 4-5 kun davomida tabiiy quritiladi.</p> <p>Charxlash: Quritilgach, silliqlanadi.</p> <p>Angob berish: Yuzasi oq angob bilan qoplanadi.</p> <p>Naqsh tushirish: Axta qog'ozga naqsh tushurilib, igna bilan teshib chietadi, kul yordamida chizim asosga ko'chiriladi.</p> <p>Rang berish: Bo'yoqlar bilan naqsh ranglanadi.</p> <p>Sir berish: Yuzi sirlanib, xumdonda pishiriladi.</p> <p>Xususiyatlari:</p> <p>O'zbek me'moriy yodgorliklarida (masjid, maqbara, minoralar) keng qo'llanilgan klassik bezak elementi</p> <p>O'simliksimon, tojsimon naqshlar orqali milliy estetikani aks ettiradi</p> <p>Yuqori haroratda pishirilgan - mustahkam va uzoq umr ko'radigan</p> <p>Ichki va tashqi devorlar uchun dekorativ qiymatga ega</p>	
-----	---	---

71.	<p>Mahsulot nomi: Koshin (Tojsimon-o'simliksimon naqsh va girih geometrik bezak)</p> <p>Ushbu koshin namunasi o'zbek me'morchilik va dekorativ-amaliy san'atining noyob namunalaridan biri bo'lib, o'simliksimon tojsimon naqshlar bilan bir qatorda girih uslubidagi geometrik chiziqlar uyg'unligida bezatilgan. Bunday naqshlar, ayniqsa, tarixiy masjid, madrasalar va maqbaralar fasadlarida ko'p qo'llanilgan.</p> <p>Naqshlar tarkibida Sharq madaniyatiga xos ramziy guldorlik va geometriya uyg'unlashgan bo'lib, bu koshinni nafaqat bezak, balki falsafiy yondashuv mahsuli sifatida ham baholash mumkin.</p> <p>Ishlab chiqarish jarayoni:</p> <p>O'lchami: 15×15 sm kvadrat shaklda quyiladi</p> <p>Material: Mahalliy tuproq asosida tayyorlangan</p> <p>Quritish: Yozda 1-2 kun, sovuq mavsumda 4-5 kun davomida tabiiy va maxsus sharoitda quritiladi</p> <p>Charxlanadi: Quritilganligidan so'ng silliqlanadi</p> <p>Angob beriladi: Yuzasi oq angob bilan qoplanadi</p> <p>Naqsh tushurish: Axta (kalka) qog'oz orqali naqsh igna bilan teshilib, kul yordamida asosga tushiriladi</p> <p>Rang berish: An'anaviy ko'k, feruza va oq ranglar bilan bo'yaladi</p> <p>Sirlanadi: Yuzi shisha (sir) bilan qoplanadi</p> <p>Pishirish: 1100°C dan yuqori haroratda xumdon (pech)da pishiriladi</p> <p>Xususiyatlari:</p> <p>O'zbek tarixiy obidalari ruhida yasalgan Geometrik (girih) va o'simliksimon (islamiy) naqshlarning uyg'unligi</p> <p>Mustahkam, yuqori haroratda pishirilgan Ichki va tashqi devorlar, bezak panellari uchun mos</p>	
-----	--	---

72.	<p>Mahsulot nomi: Katta lagan (<i>qalamir naqsh bilan</i>) Muallif: Ortiqov Zufar (xattot, miniatura ustasi) Muassasa: Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti Yo'nalish: Hattotlik va miniatura san'ati Ushbu dekorativ katta lagan qadimiy Xorazm kulolchilik an'analari asosida yasalgan bo'lib, uning markaziy qismini egallagan qalamir uslubidagi simmetrik tasvirlar milliy bezak san'atining yuksak namunasidir. Gullarning spiral holatdagi joylashuvi, feruza va lojuvard ranglar uyg'unligi Sharq estetikasi va nafis didni aks ettiradi. Lagan dekorativ maqsadlarda, inter'er bezaklari yoki milliy bayram va an'anaviy dasturxon bezagi sifatida qo'llanilishi mumkin. Ranglar: Lojuvard, feruza, oq va tabiiy angob fon Material: Mahalliy tuproq, yuzasi angob bilan qoplangan Pishirish: 1 marotaba pishirilgan, 1100°C da Yuzasi: Shisha bilan sirlangan (glazur) Xususiyatlari: Qadimiy kulolchilik maktabi asosida yasalgan Qalamir uslubidagi nafis, simmetrik naqshlar Ekologik toza, qo'lda ishlangan san'at namunasi Dekorativ qiymati yuqori, ichki inter'erlar uchun mos Sirlangan yuzasi porloq va mustahkam Narxi (mahalliy aholi uchun): 80 000 - 110 000 so'm</p>	
-----	---	---

<p>73.</p>	<p>Mahsulot nomi: Katta ko'za dekotariy</p> <p>Ushbu ko'za sirlangan sopol ko'za qadimdan O'zbekiston qishloq hayotida suv saqlash va tashish maqsadida ishlatilgan idishlardan biridir. Mahsulot Kattabog' qishlog'idagi tabiiy, tozalangan tuproq asosida qo'lda yasalgan bo'lib, o'zining soddaligi va funkcionalligini saqlab qolgan.</p> <p>Mahalliy o'simlik (olma gul) guli siyohlanib urilgan, (mahalliy o'simlik nomini usta kulol) Rang: Sariq, lojuvard, to'q qizil, sabzirang, angob rang,</p> <p>Ko'zaning balandligi sm bo'lib, bir marotaba pechda pishirilgan, ya'ni u sopolning tabiiy rangini va namlikni saqlovchi xususiyatlarini o'zida aks ettiradi. Bu turdagi idishlar suvni salqin saqlash, havoni filtrlash va ekologik sog'lom saqlashda muhim rol o'ynagan. U oddiy bo'lishiga qaramay, xalq hunarmandchiligining boy tarixidan darak beradi.</p> <p>Material: Tabiiy mahalliy loy, angob qilinib sirlangan sopol (Kattabog' loyidan)</p> <p>O'lchami: Balandligi - 37 sm</p> <p>Pishirish: 1 marotaba, an'anaviy pechda</p> <p>Vazifasi: Suv saqlash, an'anaviy uy-ro'zg'or buyumi</p> <p>Ishlab chiqarilgan joy: Yangiariq tumani, Kattabog' qishlog'i</p> <p>Xususiyatlar: Tabiiy sovitish xususiyati (sirlanmagan sopolning havo o'tkazuvchanligi tufayli) Ekologik toza, kimyoviy ishlovsiz Milliy an'analarni ifodalovchi oddiy, ammo o'ziga xos idish</p>	
<p>Yangiariq tumani Usta Odiljon Rahimov ishlaridan na'muna</p>		

74.

Mahsulot nomi: Qo'lda yasalgan sopol Qumg'oncha (an'anaviy qumg'on)

Ushbu nafis **qumg'oncha** qadimiy Xorazm kulolchilik an'analari asosida, **kundalik turmushda suv ichish va qo'l yuvish uchun xizmat qiladigan sopol idishlar** uslubida ishlangan. Mahsulot shakli o'ziga xos tomchisimon naqsh bilan bezatilgan bo'lib, uning markazida **Xiva shahrining me'moriy manzarasi** tasvirlangan - bu esa buyumga **tarixiy-madaniy** ahamiyat baxsh etadi.

Balandligi 20 sm bo'lgan bu qumg'oncha ikki marta maxsus pechda pishirilgan. Yuzasi **sirlangan** bo'lib, u **shisha va ishkora** asosida tayyorlanadi. Ishlab chiqarishda **oq angob tuproq** (Qoraqalpog'istonning Oqko'l hududidan olingan) hamda **tabiiy mis pigmentlaridan** tayyorlangan moviy (lojuvard) ranglardan foydalanilgan. Ushbu elementlar buyumga nafaqat estetik go'zallik, balki ekologik tozalik va mustahkamlik ham bag'ishlaydi.

Material: Sopol (oq angob asosida)

Ranglar: Lojuvard ko'k, oq, mis-yog'du jigarrang

Naqsh va bezak: Suv tomchisi shakli, Xiva tasviri

O'lchami: Balandligi - 20 sm

Pishirish: 2 marotaba an'anaviy kulol pechida

Qo'llanish sohasi:

Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda

Madaniy sovg'a yoki suvenir

Milliy ko'rgazmalar va muzeylar uchun namunaviy buyum

<p>75.</p>	<p>Mahsulot nomi: Guldon (suvdon) ko'za</p> <p>Ushbu oddiy shaklli, sirlanmagan sopol ko'za qadimdan O'zbekiston qishloq hayotida suv saqlash va tashish maqsadida ishlatilgan idishlardan biridir. Mahsulot Kattabog' qishlog'idagi tabiiy, tozalangan tuproq asosida qo'lda yasalgan bo'lib, o'zining soddaligi va funkcionalligini saqlab qolgan.</p> <p>Ko'zaning balandligi 30 sm bo'lib, bir marotaba pechda pishirilgan, ya'ni u sopolning tabiiy rangini va namlikni saqlovchi xususiyatlarini o'zida aks ettiradi. Bu turdagi idishlar suvni salqin saqlash, havoni filtrlash va ekologik sog'lom saqlashda muhim rol o'ynagan. U oddiy bo'lishiga qaramay, xalq hunarmandchiligining boy tarixidan darak beradi.</p> <p>Material: Tabiiy, sirlanmagan sopol (Kattabog' loyidan)</p> <p>O'lchami: Balandligi - 30 sm</p> <p>Pishirish: 1 marotaba, an'anaviy pechda</p> <p>Vazifasi: Suv saqlash, an'anaviy uy-ro'zg'or buyumi</p> <p>Ishlab chiqarilgan joy: Yangiariq tumani, Kattabog' qishlog'i</p> <p>Xususiyatlar: Tabiiy sovitish xususiyati (sirlanmagan sopolning havo o'tkazuvchanligi tufayli) Ekologik toza, kimyoviy ishlovsiz Milliy an'analarni ifodalovchi oddiy, ammo o'ziga xos idish</p>	
<p>76.</p>	<p>Mahsulot nomi: Sirlangan badiya (chuqur tovoq)</p> <p>Ushbu nafis badiya - o'zbek milliy kulolchilik san'atining yorqin namunalaridan biri bo'lib, ikkita pishirish jarayonidan o'tgan, sirlangan va murakkab islamiy naqshlar bilan bezatilgan. Buyum oq angob qoplamasi ustiga chizilgan naqshlar orqali o'ziga xos jozibadorlik kasb etgan. Badiyanin markaziy qismida joylashgan ikki chiziqli Xorazmcha islamiy naqsh (ikki tanobli) - bu mintaqaga xos naqsh uslubining an'anaviy timsoli hisoblanadi. Vodiya bunday naqshlar odatda bitta chiziqda bo'lsa, Xorazmda bu ikki chiziqda chizilib, bezakni yanada boyitadi. Badiyaning xoshiyasi esa murakkab geometrik</p>	

	<p>naqshlar bilan o'ralgan bo'lib, butun buyumga uyg'unlik va mukammallik baxsh etadi.</p> <p>Ushbu badiya ovqat tortish, dasturxon bezagi yoki interer dekoratsiyasi sifatida foydalanish uchun juda mosdir. Undagi ko'k, oq va och jigarrang ranglar Sharqona did va nafislikni ifodalaydi.</p> <p>Material: Loy, oq angob, tabiiy sir</p> <p>Ranglar: Moviy, oq, och jigarrang</p> <p>Naqsh: Markazda - Xorazmga xos 2-chiziqli islamiy naqsh; xoshiyasida - geometrik bezaklar</p> <p>Pishirish: 2 marta, yuqori haroratli pechda</p> <p>Kelib chiqishi: O'zbekiston, Xorazm an'anaviy kulolchilik maktabi</p> <p>Funksiyasi: Ovqat tortish (badiya), estetik bezak, suvenir</p>	
77.	<p>Mahsulot nomi: Kichik badiya (an'anaviy tovoqcha)</p> <p>Ushbu badiyacha — o'zbek kulolchilik an'analariga mansub, ikki marotaba pechda pishirilgan, sirlangan va nafis naqshlar bilan bezatilgan kichik tovoqchadir. Buyum anorgul kulollik uslubida yasalgan bo'lib, u o'zining soddaligi, nafisligi va bardoshligi bilan ajralib turadi.</p> <p>Badichaning bargsimon xoshiyasi milliy bezak san'atida ko'p uchraydigan tabiat va hayot ramzi sifatida talqin qilinadi. U silliq, aniq shaklda bosilgan naqshlar bilan bezatilgan bo'lib, har bir chiziq kulolning mohirligidan darak beradi.</p> <p>Yasalish uslubi bir xil, ya'ni an'anaviy tarzda — aylantiruvchi g'ildirak yordamida shakllantirilgan va qo'lda ishlov berilgan.</p> <p>Bu mahsulot kundalik foydalanish uchun qulay bo'lishi bilan birga, sovg'a yoki dekorativ buyum sifatida ham o'z qiymatini yo'qotmaydi.</p> <p>Material: Sopoldan, sirlangan</p> <p>Pishirish: 2 marotaba yuqori haroratda</p> <p>Ishlab chiqarilgan joy: O'zbekiston, Xorazm viloyati Yangiariq</p> <p>Bezak: Bargsimon xoshiya (yaproqsimon chet bezagi)</p> <p>Ishlab chiqarish usuli: Aylantiruvchi g'ildirakda, qo'lda ishlov berilgan</p> <p>O'lchami: Kichik tovoqcha (o'rtacha 15-20 sm atrofida, aniq o'lcham bo'lsa qo'shib yozamiz)</p>	

	<p>Foydalanish: Meva, shirinlik, non tortish yoki estetik bezak sifatida</p>	
78.	<p>Mahsulot nomi: Chanok an'anaviy bolalar idishi Ushbu chanok an'anaviy o'zbek kulolchilik san'atining nafis namunasi bo'lib, bolalar uchun mo'ljallangan kichik o'lchamli idishdir. Chanok choy ichish, salat solish yoki yosh bolalar uchun ovqat berishda ishlatiladi. Uning shakli keng og'zli, past bo'yinli va chuqur emas — bu esa bolalarning qulay foydalanishini ta'minlaydi.</p> <p>Material: Qo'lda yasalgan sopol (keramika) asosida tayyorlangan. Sirtiga sir (glazur) qoplangan bo'lib, bu uni suvga chidamli etadi va yaltirash beradi.</p> <p>Bezak: Chanok chet qismi va tashqi devorlarida an'anaviy naqshlar ishlatilgan. Oq fonda to'q ko'k va och ko'k rangdagi uslubiy to'lqinli naqshlar, yuqori qismda esa ritmik harakatlanuvchi "bog'lama" naqsh (zanjir yoki spiralga o'xshash) bezak sifatida ishlatilgan. Bu bezaklar xalq og'zaki madaniyatida farovonlik va baraka ramzlari sifatida talqin etiladi.</p> <p>Hajmi va tuzilishi: Chanok kichik o'lchamli bo'lib, ayniqsa bolalarning qo'liga mos. Uning past va keng shakli ovqatni to'kmasdan iste'mol qilishga moslashtirilgan. Asosiy taglik qismi biroz balandroq qilib yasalgan bo'lib, idishning silliq sirtida barqaror turishini ta'minlaydi.</p> <p>Funksional xususiyatlar:</p> <p>Choy ichish uchun — ayniqsa yosh bolalarga iliq ichimliklar berishda;</p> <p>Salat solish — individual porsiyalar uchun;</p> <p>Yosh bolalar ovqati — suyuq va yarimsuyuq ovqatlar uchun qulay;</p> <p>Madaniy ahamiyati: Mazkur chanok nafaqat maishiy idish sifatida, balki o'zbek xalqining kulolchilik merosi, estetik qarashlari va bolalarga bo'lgan mehrini ifodalovchi san'at asaridir. Uning naqshlari, shakli va ranglari xalqning an'anaviy ta'bini, qadriyatlarini va go'zallikka intilishini aks ettiradi.</p>	

<p>79.</p>	<p>Mahsulot nomi: Mevadon - an'anaviy oilaviy idish</p> <p>Ushbu mevadon o'zbek kulolchilik san'atining yorqin namunasi bo'lib, keng og'zli, to'liqinsimon chetli shakli bilan ajralib turadi. U ko'pincha oilaviy dasturxonlarda meva, shirinlik yoki milliy taomlarni estetik tarzda taqdim etishda qo'llaniladi.</p> <p>Rang va naqsh: Asosiy fon sariq (tillarang) bo'lib, ustki qismida yirik mo'yqalamda chizilgan 1 tanobli gul naqshi va purkama texnikasida tushirilgan ko'k, yashil, qizil nuqtalar bilan bezatilgan. Orqa tomoni archasimon naqshlar bilan pardoqlangan.</p> <p>Ishlab chiqarish texnologiyasi: Ikki bosqichli yuqori haroratli pishirishda tayyorlangan: 950°C - 7 soat; Bu jarayon sirning yaltirashi, idishning mustahkamligi va uzoq saqlanishini ta'minlaydi.</p> <p>Madaniy-ma'naviy mazmun: Sariq rang - hosildorlik va quvonch, gullar - hayotiylik va go'zallik, archasimon naqshlar esa baraka va doimiylik timsolidir. Mevadon nafaqat funksional idish, balki milliy estetik tafakkur va badiiy qadriyatlar ifodasidir.</p>	
<p>80.</p>	<p>Mahsulot nomi: Dastali piyola</p> <p>Ushbu dastali piyola - kofe, choy yoki suv ichish uchun mo'ljallangan amaliy va estetik idish. Uning zamonaviy shakli an'anaviy uslub bilan uyg'unlashgan bo'lib, dastasi qulay tutish imkonini beradi.</p> <p>Dizayn va bezak: Piyola sirtida zangori fon ustida binafshagul naqshlari ishlangan bo'lib, ular yashil va oq barglar bilan uyg'unlashtirilgan. Naqshlar simmetrik joylashgan bo'lib, idishga nafislik bag'ishlaydi. Taglik likobchasi ham shunga mos naqsh bilan bezatilgan. Ichki qismiga angob (rangli loy qoplama) berilmagan, sopolning tabiiy tusini saqlab qolgan.</p> <p>Material va texnologiya: Qo'lda yasalgan va sirlangan sopol asosida tayyorlangan. Yuza silliqdigi sir qoplama orqali ta'minlangan. Bu uslub idishga namlikka chidamlilik, issiqlikka bardoshlilik va yaltirash xususiyatini beradi.</p>	

	<p>Estetik va funksional qiymati: Bu kofedon nafaqat amaliy idish, balki xalq hunarmandligining estetik ifodasidir. Binafshagul naqshlari tabiat, goʻzallik va tinchlik ramzi sifatida qadrlanadi. U mehmon kutish, bayram dasturxonlari yoki kundalik ichimlik isteʼmolida nafislik yaratadi.</p>	
81.	<p>Mahsulot nomi: Bakal - Keng ogʻizli dastali sopol idish</p> <p>Mazkur bakal choy, qahva yoki suv ichish uchun moʻljallangan. U anʼanaviy shakldagi, vertikal silindrsimon tanaga ega boʻlib, katta hajmli va mustahkam dastasi bilan kundalik hamda marosimiy foydalanish uchun mos idish hisoblanadi.</p> <p>Material va ishlov: Qoʻlda yasalgan sopoldan tayyorlanib, sir bilan qoplangan. Ichki qismiga angob (rangli qoplama) berilmagan, tabiiy sopol rangida qolgan. Bu esa idishga tabiiylik va soddalik baxsh etadi.</p> <p>Bezak va rang: Asosiy fon chuqur zangori rangda boʻlib, sirtiga oq tusda ishlangan paxtagulli naqshlar tushirilgan. Paxtagullarning markaziy qismida och koʻk rangdagi gul yaprogʻi kompozitsiyaga oʻziga xoslik bagʻishlaydi. Naqshlar gumbazsimon va meʼmoriy tuzilmani eslatuvchi shakllar bilan uygʻunlashgan.</p> <p>Estetik va ramziy mazmun: Paxtagulli bezaklar - Oʻzbekistonning agrar merosi, poklik va mehnatsevarlik ramzi. Zangori fon - osmon va osoyishtalik timsoli. Bakal oʻzining qulay shakli va ramziy bezagi bilan nafaqat ichimlik uchun idish, balki xalq madaniyatining ifodasidir.</p>	

<p>82.</p>	<p>Mahsulot nomi: Mevadon - anorgulli meva idishi</p> <p>Ushbu mevadon keng og'izli, to'liqinsimon chetli va baland taglikli bo'lib, an'anaviy o'zbek dasturxonlarida meva va shirinliklar taqdimotida qo'llaniladi. U nafis shakli va milliy naqshlari bilan e'tiborni tortadi.</p> <p>Bezak va ramz: Idishning markaziy yuzasida granat mevasining (anor) yirik tasviri joylashgan bo'lib, uning atrofi yashil barglar bilan bezatilgan. Anor o'zbek madaniyatida baraka, farovonlik va ko'payish ramzi hisoblanadi. Naqshlar qo'lda chizilgan bo'lib, realizm bilan stilizatsiyaning uyg'unlashuvi seziladi.</p> <p>Ranglar: Asosiy fon - och sarg'ish-bej, chetlari esa kobalt ko'k bilan qoplangan. Anor rangi chuqur qizil, barglar esa tabiatga yaqin yashil rangda ishlangan. Ranglar silliq sir ostida yaltirab turadi. Milliy kashtachilikdagi anor obrazlarini keramika orqali ifodalagan.</p> <p>Estetik va madaniy qiymati: Bu mevadon nafaqat amaliy idish, balki dekorativ-badiiy buyum sifatida ham katta ahamiyatga ega. U o'zbek xotin-qizlarining hunarmandchilikdagi hissasi, an'anaviy naqshu nigorlar va tabiat obrazlarining zamonaviy talqinini o'zida mujassam etadi.</p>	
<p>83.</p>	<p>Mahsulot nomi: Mevadon - islamiy naqshli, ikki tanobli idish</p> <p>Ushbu mevadon - an'anaviy sopolchilik san'atining nafis namunasi bo'lib, keng og'izli, to'liqinsimon chetli va baland taglik ustiga o'rnatilgan. Meva, yong'oq va shirinliklar solish uchun xizmat qiladigan bu idish ayni vaqtda san'at asari hisoblanadi.</p> <p>Bezak: Ichki yuzasida islamiy uslubdagi 2 tanobli naqshlar markaziy guldasta shaklida joylashtirilgan. Islamiy naqsh - o'simliksimon, o'zaro chirmashgan va ritmik simmetriya asosida qurilgan bezak bo'lib, u hayot, davomiylik va ma'naviyat timsolidir.</p> <p>Rang va ishlov: Asosiy fon chuqur zangori bo'lib, islamiy naqshlar oq va och ko'k turlarda sirlangan. Kontrastli ranglar va sir ostidagi yaltirash idishga o'ziga xos joziba beradi. Chekka qismida uzluksiz</p>	

	<p>stilizatsiyalangan gul tojlari bilan ishlangan chegara naqshi mavjud.</p> <p>Estetik va madaniy ahamiyati: Islimiy naqshlar Markaziy Osiyo dekorativ san'atining asosi bo'lib, mazkur mevadonda u baraka, uyg'unlik va muvozanat ramzi sifatida talqin etilgan. Idish o'z shakli va naqshlari bilan o'zbek milliy hunarmandligining badiiy tafakkurini ifodalaydi.</p>	
84.	<p>Mahsulot nomi: Lavob kosa (Shokasa)</p> <p>Mahsulot tavsifi: Ushbu lavob kosa (shokasa) — O'zbek kulolchilik san'atining yorqin namunalaridan biri bo'lib, u suyuq ovqatlar (sho'rva, mastava, ugra va boshqalar) uchun mo'ljallangan. Kosa sifatli sopol materialdan tayyorlangan bo'lib, ustiga to'liqsimon hoshiyali nafis naqshlar bilan bezatilgan. Kosa cheti chuqur ko'k rang bilan o'ralgan bo'lib, bu milliy an'anaviy bezaklarni zamonaviy dizayn bilan uyg'unlashtirgan.</p> <p>Asosiy xususiyatlari: Material: Sopol (keramika) Rang: Bej asos, ko'k va qora bezaklar Naqsh: Geometrik va o'simliksimon to'liqsimon hoshiyali ornament Qo'llanilishi: Suyuq taomlar uchun (ichimliklar, sho'rvalar va h.k.) Dizayn: An'anaviy va funksional Diametri: Odatda 15-20 sm (rasm asosida taxminan) Yasalgan hudud: O'zbekiston (aniqroq hudud kiritilishi mumkin, masalan: Rishton, G'ijduvon, Shahrisabz va h.k.) Afzalliklari: Milliy estetikani aks ettiradi Qo'lda ishlangan nozik bezaklar Kundalik foydalanish uchun qulay va bardoshli</p>	

85.

Mahsulot nomi: Ko'za (Vaza)

Mahsulot tavsifi:

Ushbu nafis ko'za — O'zbek kulolchilik maktabining an'anaviy uslubida yaratilgan bezakbop idishdir. Unda islamiy (o'simliksimon) naqshlar bilan bezatilgan nafis geometrik kompozitsiyalar mavjud bo'lib, ko'zani faqatgina maishiy emas, balki estetik jihatdan ham qadrlanadigan san'at asariga aylantiradi. Ko'zaning ichki qismi 1 martalik angob (sir) bilan qoplangan, bu esa unga yorqinlik va sillqlik bag'ishlaydi.

Asosiy xususiyatlari:

Material: Sopol (keramika)

Naqsh: Islamiy uslubdagi o'simliksimon ornamentlar

Rang: Asosan ko'k, oq va bej tuslar uyg'unligi

Angob: Ichki qismi 1-martalik angob bilan qoplangan

Funksiyasi: Bezash uchun mo'ljallangan (inter'er uchun), dekorativ

Dizayn: Yelkasi kengaygan, bo'yni tor va yuqoriga qarab ochilgan shakl

Yasalgan hudud: O'zbekiston (hudud aniqlashtirilsa, masalan G'ijduvon, Rishton kabilar ko'rsatilishi mumkin)

Afzalliklari:

Milliy kulolchilik san'atining noyob namunasi

Nafis va murakkab islamiy naqshlar bilan bezatilgan

Ichki sillqlikni ta'minlovchi angob bilan ishlov berilgan

Uyning ichki dizayni, muzey yoki madaniy ekspozitsiyalar uchun mos

86.	<p>Mahsulot nomi: Lagan (mevali kompozitsiyali)</p> <p>Mahsulot tavsifi: Ushbu lagan - O'zbek kulolchilik san'atining zamonaviy bezakli namunasi bo'lib, ichki qismiga yorqin va rang-barang mevalar tasviri tushirilgan. Tasvirda uzum, anor, banan, shaftoli, olma kabi mevalar savat ichida kompozitsion tarzda joylashtirilgan. Lagan atrofi archa yaproqlariga o'xshash naqshlar bilan hoshiyalangan bo'lib, u betakror dekorativlik bag'ishlaydi.</p> <p>Asosiy xususiyatlari:</p> <p>Material: Sopol (keramika)</p> <p>Bezak: Markaziy qismda mevali savat tasviri, atrofi archa yaproqlari va klassik o'simliksimon naqshlar</p> <p>Rang: Moviy-yashil fonda ko'p rangli mevalar va qizil hoshiyali chet</p> <p>Qo'llanilishi: Dekorativ (devorga osish yoki vitrinaga qo'yish uchun), ayrim hollarda dasturxon uchun</p> <p>Hajmi: Kattaroq diametrli (taxminan 30-35 sm)</p> <p>Yasalgan hudud: O'zbekiston (aniq maktab yoki ustaxona bo'lsa, ko'rsatiladi)</p> <p>Afzalliklari: Yorqin ranglar va aniq chizilgan mevalar kompozitsiyasi Naqsh va bezaklarning klassik va zamonaviy uyg'unligi Ko'rgazmalar, milliy dekorlar va sovg'a sifatida mos Ustasi tomonidan ER monogrammasi bilan imzolangan (mualliflik isboti)</p>	
-----	--	--

<p>87.</p>	<p>Mahsulot nomi: Choy va piyola to‘plami (siyohrang, paxtagulli) Mahsulot tavsifi: Ushbu nafis choy to‘plami — O‘zbek milliy kulolchilik san‘ati namunasi bo‘lib, an’anaviy paxta gullari tasviri bilan bezatilgan. To‘plam siyohrang glazur bilan qoplangan bo‘lib, ustiga oq, ko‘k va sarg‘ish ranglarda murakkab geometrik va o‘simliksimon naqshlar tushirilgan. To‘plam tarkibida 1 dona choynak, 6 dona piyola va lagan mavjud. Asosiy xususiyatlari: Material: Sopol (keramika), sirlangan Naqsh: Paxta gulli islamiy bezaklar Rang: Asosiy fon siyohrang, naqshlar oq, havorang va jigar rangda Tarkib: 1 dona choynak 6 dona piyola 1 dona lagan Foydalanish: Mehmon kutish marosimlari, sovg‘a uchun yoki inter‘er dekoratsiyasi sifatida Yasalgan hudud: O‘zbekiston, Xorazm. Yangiariq Afzalliklari: An’anaviy paxtagulli naqshlar bilan milliy o‘zlikni ifodalaydi Nafis ishlov, siyohrang sir bilan qoplangan silliq yuzali Sovg‘a to‘plami sifatida juda mos Ko‘rgazmalar, restoranlar va uy inter‘eri uchun estetik ahamiyatga ega</p>	
<p>88.</p>	<p>Mahsulot nomi: Damtavoq (Xorazm uslubidagi) Mahsulot tavsifi: Ushbu rang-barang damtavoq — Xorazm kulolchilik maktabining yorqin va o‘ziga xos namunalaridan biridir. Idish yuza qismi sir bilan qoplangan bo‘lib, silliq, jiloli va naqshlar juda aniqlik bilan ishlangan. Damtavoqning butun yuzi bo‘ylab joylashtirilgan yong‘oq g‘ijimlariga o‘xshash qizil, yashil, oq va sariq tusli gulli naqshlar markazdan periferiyaga qarab tarqab, guldasta shaklida tasvirlangan. Hoshiyasida esa o‘simliksimon o‘rama naqshlar mavjud. Damtavoqning markazida joylashgan tutqich qismi qizil tusda ajratilgan bo‘lib, uning ustida qora rangda milliy grafika yoki tamg‘a tasviri</p>	

	<p>tushirilgan. Bu mahsulot nafaqat amaliy jihatdan foydali, balki dekorativ ahamiyatga ham ega.</p> <p>Asosiy xususiyatlari:</p> <p>Material: Sopol (keramika), sirlangan</p> <p>Naqsh: Xorazmcha an'anaviy uslubda — markazdan tarqovchi rang-barang gulli va o'simliksimon bezaklar</p> <p>Ranglar: Moviy fon, qizil, yashil, oq, sariq va qora ranglar uyg'unligida</p> <p>Shakli: Keng va yumaloq, yuqori qismi gumbazsimon</p> <p>Tutqich: Markazda joylashgan, ustiga dekorativ belgi tushirilgan</p> <p>Qo'llanilishi: Issiq ovqatlar ustini yopish, choynak yoki taom idishlari uchun qopqoq, shuningdek dekorativ buyum sifatida</p> <p>Afzalliklari:</p> <p>Xorazm kulolchilik maktabining yorqin, rang-barang naqsh san'ati namunasi</p> <p>Nafis ishlangan, sirlangan va mustahkam</p> <p>Sovg'a to'plamlari, milliy inter'erlar, muzey ekspozitsiyalari uchun mos</p> <p>Estetik va amaliy funksiyani birlashtirgan</p>	
--	---	--

<p>89.</p>	<p>Mahsulot nomi: Katta dekorativ ko'za</p> <p>Mahsulot tavsifi: Ushbu nafis katta ko'za — zamonaviy kulolchilikda dekorativ yondashuv asosida ishlangan san'at namunasi bo'lib, uning tashqi yuzasi noan'anaviy uslubda bezatilgan. Ko'za yuza qismi angob bilan qoplanmagan bo'lib, tabiiy sirlangan jilosi saqlangan. Uning tanasiga to'liq tarqalgan, murakkab tarzda o'zaro uyg'unlashgan o'simliksimon naqshlar qora va qizg'ish tuslar uyg'unligida ishlangan. Naqshlarning muallifi — Raximova Barno Odilbekovna, bu esa buyumga mualliflik asari maqomini beradi.</p> <p>Asosiy xususiyatlari: Material: Sopol (keramika), sirlangan, angobsiz Naqsh: O'simliksimon, yengil stilizatsiyalangan va takrorlanuvchi bezaklar Rang: Asosiy fon qora, ustiga och jigarrang naqshlar Hajmi: Katta o'lchamli, baland bo'yli (inter'er uchun mo'ljallangan) Muallif: Raximova Barno Odilbekovna Qo'llanilishi: Dekorativ maqsadlarda — mehmonxona, galereya, ekspozitsiya, sovg'a va inter'er bezagi Afzalliklari: Eksklyuziv mualliflik dizayni Angobsiz sirli yuza — tabiiylik va mustahkamlikni ta'minlaydi Klassik va zamonaviy dekor uyg'unligida ishlangan Inter'erda markaziy estetik detal bo'la oladi</p>	
<p>90.</p>	<p>Mahsulot nomi: Lagan (42 sm)</p> <p>Ushbu katta o'lchamli lagan — o'zbek kulolchilik san'atining klassik va geometrik naqshlar uyg'unligi asosida ishlangan yuksak badiiy mahsulotidir. Diametri 42 sm bo'lgan lagan sirlangan sopoldan yasalgan bo'lib, markaziy qismida yulduzsimon kompozitsiya asosida simmetrik geometrik naqshlar ishlangan. Ustki bezaklar chuqur ko'k, oq va ko'kimtir-yashil ranglar uyg'unligida bajarilgan. Lagan atrofi murakkab o'ram naqshlar bilan hoshiyalangan.</p> <p>Asosiy xususiyatlari: Material: Sopol (keramika), sirlangan Diametri: 42 sm</p>	

	<p>Naqsh: Geometrik va islamiy uslubda; markazda yulduzsimon kompozitsiya</p> <p>Ranglar: Ko'k, oq, ko'kintir-yashil, qora kontur chiziqlari bilan ajratilgan</p> <p>Qo'llanilishi: Dekorativ maqsadlarda — devorga osish, vitrina, ko'rgazma; zarur hollarda dasturxon uchun ham foydalaniladi</p> <p>Yasalgan hudud: O'zbekiston (muayyan kulol maktabi aniqlansa, ko'rsatiladi)</p> <p>Afzalliklari: Katta o'lchamli va markaziy bezak elementiga ega An'anaviy o'zbek naqshlarining uyg'un ishlovli namunasi Sirlangan silliq yuza - uzoq muddatli saqlanishni ta'minlaydi San'at asari sifatida inter'ernlarda dekorativ ahamiyatga ega</p>	
91.	<p>Mahsulot nomi: Katta karsang badiya Ushbu katta karsang badiya — an'anaviy o'zbek kulolchilik san'atining noyob namunasi bo'lib, amaliy va ramziy ma'noga ega idishdir. Badiyaning labi tikka bo'lganligi sababli u karsang deb yuritiladi. Asosan xamir qorish va 10-15 kishilik palov solish kabi marosimlarda foydalaniladi. Maxsus buyurtma asosida yasaladi va odatda kam sonli nusxada ishlab chiqariladi. Yanada kattaroq hajmdagi badiyalar esa tog'arak deb nomlanadi.</p> <p>Idishning ichki qismiga tasvirlangan gulli kompozitsiya — bu yerning ramziy belgilarini o'zida mujassam etgan: ov quroli (miltiq), pichoq, bayroq va dutor kabi unsurlar Kattabog' qishlog'ining milliy-estetik simvoli sifatida bezakda mujassamlashtirilgan.</p> <p>Asosiy xususiyatlari: Material: Sopol (keramika), sirlangan Shakli: Keng, chuqur, labi tik (karsang shakl) Diametri: Katta (10-15 kishilik ovqat sig'imi uchun) Naqsh: Ichki qismda ramziy gulli kompozitsiya — miltiq, pichoq, bayroq va dutor tasviri Ranglar: Yashil, ko'k, bej va qora ranglar ustun Qo'llanilishi: Xamir qorishda Palov solib marosimlarda taqdim etishda</p>	

	<p>Estetik va ramziy qiymatga ega bezak buyumi sifatida</p> <p>Maxsuslik: Buyurtma asosida yasaladi, sanoqli nusxada mavjud</p> <p>Afzalliklari: Kattabog' qishlog'ining madaniy ramzlarini o'zida aks ettirgan O'zbek an'anaviy idishsozligining noyob namunasi Usta hunarmandlar tomonidan buyurtma asosida qo'lda yasalgan Amaliy (osh, xamir, marosim) va estetik (ko'rgazma, inter'er) qiymatga ega</p>	
Xonqa tumani Matchjonov Odibek kulol ustaxonasi ishlaridan na'muna		
92.	<p>Mahsulot nomi: Lakki tovoq (an'anaviy usulda, XX asr 60-yillari)</p> <p>Muallifi: Raximberdi ota Matchojov</p> <p>Tavsif: Ushbu Lakki tovoq XX asrning 60-yillarida Xorazm kulolchilik maktabining yetuk ustasi Raximberdi ota Matchojov tomonidan yaratilgan bo'lib, u qadimiy ovqat idishlari an'anaviy uslubida ishlangan. Tovoq yuzasidagi naqshlar grix (geometrik) shakllar asosida bezalgan bo'lib, u o'zida Sharqona estetikani mujassam etgan. Tovoq bir marotaba an'anaviy kulol pechida pishirilgan, yuzasi shisha asosida sirlangan. Tayyorlanishida oq angob (Qoraqalpog'iston Respublikasi, Oqko'l hududidan olingan tabiiy loy) hamda lojuvard (mis pigmentli) moviy ranglardan foydalanilgan. Ushbu materiallar mahsulotga ekologik xavfsizlik, uzoq muddatli mustahkamlik va rang-baranglik bag'ishlaydi. Ustaxona ustalari naqshlarning aniq kelib chiqishini hozirda aniqlay olmagan bo'lsa-da, bu bezaklarning qadimiyligiga asoslangan tarixiy dalillar mavjud.</p> <p>Material: Sopol, oq angob asosida</p> <p>Ranglar: Lojuvard ko'k, oqish-jigarrang, mis-yog'du</p> <p>Naqsh turi: Geometrik grix naqshlar</p> <p>Pishirish: 1 marotaba, an'anaviy kulol pechida</p> <p>Sirlanish: Shisha asosida laklangan (glazur qilingan)</p> <p>Qo'llanish sohasi: Kundalik ovqat iste'molida</p>	 <p style="text-align: center;">+</p>

	<p>Tarixiy muzeylar va ko'rgazmalar uchun namuna Milliy suvenir va dekorativ buyum sifatida Madaniy-tarixiy san'at asari</p>	
93.	<p>Mahsulot nomi: Katta chanoq (an'anaviy sopol idish)</p> <p>Muallif (maktab): Madir qishlog'i kulolchilik maktabi (Xorazm)</p> <p>Tavsif: Ushbu katta chanoq qadimiy Xorazm kulolchilik an'analari asosida yaratilgan bo'lib, u kundalik turmushda ovqat iste'moli uchun xizmat qiladigan an'anaviy sopol idish sanaladi. Buyumning yuzasida chiroyli islamiy naqshlar (o'simliksimon bezaklar) tasvirlangan. Ushbu naqshlar o'zbek xalq amaliy san'ati estetik qarashlarini o'zida mujassam etadi. Naqshlarning kelib chiqishi aniq ma'lum bo'lmasa-da, ularning tarixiy ildizlari chuqur bo'lib, ustaxonadagi ustalar tomonidan qadimiy uslubda ishlangan deb hisoblanadi.</p> <p>Chanoq bir marotaba kulol pechida pishirilgan. Uning yuzasi shisha asosida sirlangan, bu esa idishga nafaqat jilvakor ko'rinish, balki gigiyenik xususiyat ham baxsh etadi. Tayyorlanishida oq angob tuproq (Qoraqalpog'iston Respublikasi, Oqko'l hududidan) hamda tabiiy mis pigmentlari asosida tayyorlangan lojuvard (moviy) ranglardan foydalanilgan.</p> <p>Material: Sopol (oq angob asosida)</p> <p>Ranglar: Lojuvard ko'k, oqish, qora-yog'du</p> <p>Naqsh turi: Islimiy (o'simliksimon) naqshlar</p> <p>Pishirish: 1 marotaba, an'anaviy kulol pechida</p> <p>Sirlanish: Shisha asosida sirlangan (glazur qilingan)</p> <p>Qo'llanish sohasi: An'anaviy ovqatlanish idishi Madaniy meros namunasi sifatida muzeylarda Milliy dekorativ san'at asari Suvenir va kolleksiya uchun eksponat</p>	

94.	<p>Mahsulot nomi: Lavob kosa (Shokosa) Muallif (maktab): Madir qishlog'i kulolchilik maktabi (Xorazm) Yasalgan davri: XXI asr 20-yillari Tavsif: Ushbu lavob kosa qadimiy Xorazm kulolchilik an'analari asosida yaratilgan bo'lib, kundalik turmushda ovqatlanish uchun xizmat qiladigan sopol idishlar uslubiga ega. Buyumning tashqi qismida uchli to'lqinsimon geometrik naqshlar ishlangan. Ushbu naqshlarning aniq kelib chiqishi hozirgi ustalar tomonidan to'liq ma'lum qilinmagan, biroq ular qadimiy uslubdan ilhomlangan holda ishlangan deb hisoblanadi.</p> <p>Pishirish va sirlanish: Idish bir marta maxsus pechda pishirilgan hamda uning yuzasi shisha asosida sirlangan (glazur qilingan). Sirlangan qoplama idishga nafaqat jilvakor ko'rinish, balki gigiyenik va mustahkam xususiyatlar ham bag'ishlaydi.</p> <p>Ishlatilgan materiallar: Oq angob tuproq (Qoraqalpog'iston Respublikasi, Oqko'l hududidan olingan loy (loya)) Tabiiy mis pigmentlari asosidagi moviy (lojuvard) ranglar Ranglar: Moviy (lojuvard) asosidagi naqshlar, oqish fon, mayin qora-yog'du chiziqlar Naqsh turi: Uchli to'lqinsimon geometrik shakllar Xususiyatlari va qo'llanish sohasi: An'anaviy ovqatlanish idishi sifatida Madaniy meros namunasi sifatida muzeylarda Dekorativ san'at asari sifatida uy inter'erida Suvenir va kolleksiya uchun</p>	
-----	---	---

95.	<p>Mahsulot nomi: Kichik ko'za</p> <p>Muallif (maktab):</p> <p>Madir qishlog'i kulolchilik maktabi (Xorazm)</p> <p>Yasalgan davri:</p> <p>Ma'lumot aniq ko'rsatilmagan, ammo XXI asrning dastlabki yigirma yillari uslubida ishlangan.</p> <p>Tavsif:</p> <p>Ushbu kichik ko'za qadimiy Xorazm kulolchilik an'analari asosida yaratilgan bo'lib, u kundalik turmushda suv yoki boshqa suyuqliklar saqlash, quyish uchun xizmat qiladigan an'anaviy sopol buyumlar uslubini aks ettiradi.</p> <p>Ko'zaning tanasida nafis islamiy naqshlar (o'simliksimon shakllar) ishlangan. Ushbu naqshlarning aniq kelib chiqishi ustaxonadagi ustalarga ma'lum emas, biroq ular qadimiy uslubdan ilhomlangan deb hisoblanadi.</p> <p>Ranglar:</p> <p>Lojuvard (chuqur moviy)</p> <p>Mis rang (yashil-moviy tuslar)</p> <p>Pishirish va sirlanish:</p> <p>Pishirilish: Bir marta maxsus kulol pechida.</p> <p>Sirlanish: Shisha asosida sirlangan (glazur qilingan), bu esa buyumga jilva, mustahkamlik va gigiyenik xususiyat beradi.</p> <p>Ishlatilgan materiallar:</p> <p>Oq angob tuproq (Qoraqalpog'iston Respublikasi, Oqko'l hududidan olingan loy)</p> <p>Tabiiy mis pigmentlari asosida tayyorlangan lojuvard ranglar</p> <p>Qo'llanish sohasi:</p> <p>Suv yoki boshqa suyuqlik saqlash uchun idish sifatida</p> <p>Milliy dekorativ san'at namunasi sifatida</p> <p>Muzey va kolleksiyalar uchun eksponat</p> <p>Suvenir sifatida qadrlanadi</p>	
-----	--	---

96.	<p>Mahsulot nomi: Choy qoldiqlarini tashlaydigan idish</p> <p>Tavsif: Mazkur idish zamonaviy transformatsion dizayn asosida yasalgan bo'lib, u an'anaviy o'zbek kulolchilik san'atining bugungi zamon ehtiyojlariga moslashgan namunasi hisoblanadi. Asosan dasturxon atrofida ovqatlanish yoki choy ichish jarayonida choy barglari va qoldiqlarini tashlash uchun mo'ljallangan.</p> <p>Naqshlar va bezaklar: Idish yuzasiga islimiy va gulbargsimon naqshlar tushirilgan. Markaziy qismida och moviy tusli silliq maydon bo'lib, uning atrofini gulli va bargsimon bezaklar o'rab turadi. Naqshlar ko'k va oq ranglarda ishlangan bo'lib, Sharq estetikasini va milliy qadriyatlarni aks ettiradi.</p> <p>Dizayn va xususiyatlar: Idishning shakli biroz to'rtburchak-silliq qirralarga ega, qo'llashda qulay va zamonaviy. Bezaklar qo'lda ishlangan bo'lib, nafislik va amaliylik uyg'unligini yaratadi. Material sifatida an'anaviy sopol ishlatilgan va yuzasi glazur (shisha asosida sir) bilan qoplangan.</p> <p>Qo'llanish sohasi: Dasturxon ustida choy barglari yoki qoldiqlarini tashlash uchun. Uy bezagi sifatida milliy kolorit qo'shuvchi element. Sovg'a va suvenir sifatida qadrlanadi. Madaniy merosimizning zamonaviy talqindagi namunasi sifatida kolleksiyalar uchun.</p>	
-----	---	---

97.	<p>Mahsulot nomi: Kichik Lavob kosa (Kichik shokosa).</p> <p>Muallif (maktab): Madir qishlog'i kulolchilik maktabi (Xorazm).</p> <p>Yasalgan davri: XXI asrning 20-yillari.</p> <p>Tavsif: Mazkur kichik lavob kosa qadimiy Xorazm kulolchilik an'analari asosida yaratilgan bo'lib, kundalik turmushda ovqatlanish yoki dasturxon atrofida foydalanishga mo'ljallangan sopol idishlar uslubidagi mahsulotdir.</p> <p>Naqshlar va bezaklar: Ichki yuzasida uchli to'liqinsimon va gulli naqshlar uyg'unligi mavjud.</p> <p>Geometrik va islamiy shakllar uyg'unlashtirilgan. Ko'k va lojuvard tuslari, oq fon ustida nafis chiziqlar bilan bezatilgan.</p> <p>Naqshlarning aniq kelib chiqishi hozirgi ustalarga noma'lum, biroq ular qadimiy naqsh an'alarini davom ettiradi.</p> <p>Pishirish va sirlanish: Bir marta maxsus pechda pishirilgan.</p> <p>Yuzasi shisha asosida sirlangan (glazur qilingan) bo'lib, jilva, mustahkamlik va gigiyenik xususiyatlar beradi.</p> <p>Ishlatilgan materiallar: Oq angob tuproq (Qoraqalpog'istonning Oqko'l hududidan olingan loy)</p> <p>Tabiiy mis pigmentlari asosida tayyorlangan moviy (lojuvard) ranglar</p> <p>Qo'llanish sohasi: Dasturxon ustida kichik idish sifatida (masalan, sous, tuz, ziravorlar uchun) Madaniy meros namunasi sifatida muzey va kolleksiyalarda Suvenir sifatida qadrlanadi Dekorativ san'at asari sifatida inter'erda ishlatiladi.</p>	
-----	--	--

98.	<p>Mahsulot nomi: Dekorativ vaza.</p> <p>Muallif: Rahimov Og‘abek Odilbek o‘g‘li.</p> <p>Tavsif: Ushbu vaza an‘anaviy kulolchilik san‘ati va zamonaviy badiiy dizayn uyg‘unligida yaratilgan. Vazadagi naqshlar geometrik tartibda joylashtirilgan shabaka (panjara) uslubidagi ochiq kesmalardan iborat bo‘lib, ular yorug‘likni o‘tkazib, inter‘erda nafis soyalar yaratishga xizmat qiladi. Bu ochiq romb shaklli naqshlar vazaga hajmiy yengillik va o‘ziga xoslik baxsh etadi.</p> <p>Bezak elementlari:</p> <p>Tanasi (markaziy qismi): Romboid shaklli ochiq panjara naqshlari.</p> <p>Pastki qismi: Lotus gulbarglarini eslatuvchi radial shakldagi elementlar ushbu vazaga vizual barqarorlik beradi.</p> <p>Yuqori qismi: Nozik torayib boruvchi bo‘yin qismi vazaning umumiy siluetini nafislashtiradi.</p> <p>Ranglar: Moviy va lojuvard ranglar asosiy bezak sifatida ishlatilgan. Ranglar sirlangan bo‘lib, yuzasiga jilvakorlik va mustahkamlik baxsh etadi. Sharq kulolchilik san‘atida ko‘p qo‘llaniladigan bunday ranglar ruhiy sokinlik va nafislikni ifodalaydi.</p> <p>Xususiyatlari va ahamiyati: Estetik va funksional (yorug‘lik o‘tkazuvchanlik) xususiyatga ega. Zamonaviy inter‘erlar uchun dekorativ element sifatida juda mos. An‘anaviy hunarmandchilik bilan zamonaviy badiiy yondashuvning uyg‘un namunasi. Suvenir va kolleksiya uchun noyob asar sifatida qadrlanadi.</p>	
-----	--	---

<p>99.</p>	<p>Mahsulot nomi: Koshin. Naqsh turi: Islimiy uslubda ishlangan lolagul naqshi. Tavsif: Ushbu koshin o'zbek me'morchilik bezak san'atining yorqin namunasi hisoblanadi. Unda islimiy naqshlar asosida lolagul shakli tasvirlangan. Markazda joylashgan gulsimon kompozitsiya oq, moviy va ko'k ranglar uyg'unligida ishlangan. Kompozitsiya atrofidan taralgan nafis, yumaloq chiziqlar umumiy ko'rinishga estetik muvozanat va nafislik bag'ishlaydi. Badiiy va madaniy qiymati: Ushbu turdagi koshinlar tarixan madrasalar, maqbaralar, masjidlar devorlarini bezashda keng qo'llanilgan. Gul obrazlari hayot, go'zallik va poklik timsoli sifatida ramziy ma'no kasb etgan. Koshin nafaqat amaliy bezak elementi, balki o'zbek xalqining estetik didi va san'atga bo'lgan mehrini ifodalovchi madaniy meros unsuri sifatida qadrlanadi. Xususiyatlari: Kvadrat shaklda, markaziy qismi lolagul tasvirlangan. Ranglar uyg'unligi (oq, ko'k, moviy) Sharq me'morchiligining klassik koloritiga mos keladi. Yuqori sifatli sopol asosida tayyorlanib, yuzasi sirlangan.</p>	
<p>100.</p>	<p>Mahsulot nomi: Mevadon - anorgulli meva idishi Tavsif: Mazkur mevadon keng og'izli, to'liqinsimon chetli va baland taglikli sopol buyum bo'lib, an'anaviy o'zbek dasturxonlarida meva va shirinliklarni taqdim etishda ishlatiladi. U nafis shakli va badiiy bezaklari bilan ajralib turadi. Bezak va ramz: Markaziy qismida anor mevasining yirik tasviri joylashgan, atrofini esa stilizatsiyalashgan yashil barglar o'rab turadi. O'zbek madaniyatida anor - baraka, farovonlik va ko'payishning ramzi hisoblanadi. Naqshlar qo'lda chizilgan bo'lib, realizm va stilizatsiyaning uyg'unligini namoyon etadi. Ranglar:</p>	

	<p>Asosiy fon – och sarg'ish tus. Chetlari – kobalt ko'k. Anor rangi – chuqur qizil, barglar esa tabiiy yashil ranglarda ishlangan. Ranglar sir ostida jilvalanadi va buyumga yorqin, badiiy ko'rinish beradi. Ishlab chiqarish texnikasi: Sopol asosda ishlangan. Bir necha bosqichli sirlanish orqali mustahkamlangan. An'anaviy kulol pechida pishirilgan. Estetik va madaniy qiymati: Amaliy jihatdan meva va shirinliklar uchun xizmat qiluvchi idish. Dekorativ-badiiy buyum sifatida uy inter'erini bezaydi. O'zbek xotin-qizlarining hunarmandchilikdagi hissasi va an'anaviy naqshlarning zamonaviy talqinini mujassam etadi. Milliy qadriyatlar va tabiat obrazlarini ifodalagan keramika namunasi sifatida qadrlanadi.</p>	
101.	<p>Mahsulot nomi: Kovili (qadimgi kulolchilik an'anasidagi idish turi). Tavsif: Kovili qadimgi o'zbek kulolchilik an'anasida alohida o'rin egallagan bo'lib, asosan ichimliklar, mevalar, non yoki suyuqliklarni saqlash va dasturxonga qo'yish uchun ishlatilgan. Uning shakliy xususiyati – qiyaroq tana (kamar) qismi va keng gardish (lovi) qismi bilan ajralib turadi. Ushbu shakl bezaklarni joylashtirish va ajratib ko'rsatishda qulaylik yaratgan. Texnologiyasi: Xom ashyoni tanlash: Mahalliy sifatli gil asosida ishlangan. Shakl berish: Qo'lda yoki charxda, qiyaroq tana va keng gardish shakllari berilgan. Ishlov berish: Yuzasi silliqlanib, naqsh tushirishga tayyorlangan. Naqsh va sir: O'simliksimon, geometrik yoki kufiy yozuvsimon naqshlar kobalt va boshqa tabiiy bo'yoqlar asosida ishlangan. Ko'pincha yashil, ko'k va jigarrang ohanglar qo'llanilgan. Pishirish: Maxsus kulol pechida yuqori haroratda pishirilgan, bu uning mustahkamligini ta'minlagan. Badiiy o'ziga xosliklari:</p>	

	<p>Ichki yuzadagi o‘simliksimon naqshlar – hayotning davomiyligi va barakani ifodalaydi.</p> <p>Geometrik naqshlar – uyg‘unlik, tartib va mutanosiblik ramzi.</p> <p>Bezaklar sir ostida jilvalanadi, estetik ta’sir kuchli.</p> <p>Tarixiy asos:</p> <p>Arxeologik qazishmalarda topilgan o‘xshash kovililar milodiy IX–X asrlar qatlamlaridan ham uchraydi, bu uning shakli va naqshlarining qadimiyligini tasdiqlaydi.</p> <p>Funksional va estetik ahamiyati:</p> <p>Marosim dasturxonlarida, to‘y-hashamlarda ishlatilgan.</p> <p>Uy-ro‘zg‘or uchun amaliy idish bo‘lish bilan birga, badiiy bezaklari tufayli san‘at asari darajasiga ko‘tarilgan.</p> <p>Har bir ustaning ijodi o‘ziga xoslik va milliy ruhni aks ettirgan.</p> <p>Taqdim etilayotgan ushbu kovili qadimgi kulolchilik an‘anasini yodga soluvchi noyob buyumdur. Uning qiyaroq kamar qismi va lovi gardishi hamda murakkab o‘simliksimon naqshlari xalqimizning boy estetik qarashlari va qadimiy hunarmandchilik mahoratini yorqin ifodalaydi.</p>	
102.	<p>Lagan (Dekorativ).</p> <p>Umumiy ta’rif:</p> <p>Suratda ko‘rsatilgan buyum – lagan, ya’ni kattaroq idish shaklidagi buyum. U odatda, ovqat ulashish yoki marosimlarda dasturxonga qo‘yish uchun ishlatiladigan lagan shaklini eslatsa-da, mazkur lagan amaliy kulolchilik an‘anasi mahsulotiga kirmaydi, balki dekorativ maqsadda yaratilgan.</p> <p>Texnologiyasi va bezagi:</p> <p>Yuzasidagi naqshlar murakkab geometrik kompozitsiyada ishlangan, markaziy qismdan chetga qarab yulduzsimon va arabeska shakllar tarqaladi.</p> <p>Ko‘k, oq va turkuaz ranglarning uyg‘unligi milliy badiiy didni ifodalaydi.</p> <p>Sopol asosiga sir berish texnologiyasi qo‘llanilgan bo‘lsa-da, bezaklarning murakkabligi va yuzaga ishlov uslubi uni amaliy emas, ko‘proq ko‘rgazmali va estetik buyum sifatida yaratganligini ko‘rsatadi.</p> <p>Madaniy va tarixiy izoh:</p> <p>An’anaviy kulolchilik mahsulotlari ko‘pincha maishiy ehtiyoj uchun – oshxonada ishlatish, suv saqlash, ovqat ulashish kabi amaliy vazifalar uchun</p>	

	<p>yaratilgan. Bunday buyumlarda naqshlar ham mavjud bo'lsa-da, ularning asosiy maqsadi – kundalik foydalanish.</p> <p>Mazkur lagan esa:</p> <p>Asosiy vazifasi dekorativ, ya'ni ichimlik, taom ulashish uchun emas, balki inter'er bezagi, ko'rgazma yoki esdalik suvenir sifatida ishlatiladi. Shuning uchun kulolchilikning an'anaviy amaliy yo'nalishiga kirmaydi, balki zamonaviy dizayn va estetik ko'rinishni ustuvor qo'ygan mahsulotdir.</p> <p>San'atdagi o'rni:</p> <p>Dekorativ laganlar bugungi kunda ko'pincha: Milliy uy-ro'zg'or madaniyatini estetik shaklda namoyish etish, turistik suvenir sifatida ishlab chiqarish, badiiy ko'rgazmalarda namoyish qilish maqsadlarida tayyorlanadi.</p> <p>Suratda ko'rsatilgan lagan – sopol asosidagi, murakkab geometrik naqshlar bilan bezatilgan dekorativ buyum bo'lib, qadimiy kulolchilik an'anaviy maishiy buyumlariga kirmaydi. U milliy badiiy didni aks ettiruvchi, inter'er va madaniy ko'rgazmalar uchun mo'ljallangan san'at asari sifatida qadrlanadi.</p>	
103.	<p>Ko'za (Xorazm kulolchilik maktabi).</p> <p>Nomlanishi: Katta ko'za.</p> <p>Hudud: Xorazm viloyati an'anaviy kulolchilik maktabi.</p> <p>Materiali: Mahalliy gil asosida, qo'lda va charxda ishlangan, yuqori qismi sirlangan.</p> <p>Tavsifi:</p> <p>Ushbu katta ko'za Xorazm viloyatining qadimiy kulolchilik an'anasiga mansub bo'lib, mahalliy ustalar tomonidan tayyorlangan. Ko'za suv, ayron va boshqa suyuqliklarni sovuq holatda saqlash uchun ishlatilgan. Xorazm maktabiga xos ravishda uning shakli va sirlanishida quyidagi o'ziga xosliklar namoyon bo'ladi:</p> <p>Shakliy xususiyatlari:</p> <p>Gardish qismi keng va tashqariga yoyilgan, quyishda qulaylik yaratadi.</p> <p>Tana qismi pastga tomon kengayib boradi va to'rt tomonida qulay ushlab ko'tarish uchun ishlangan tutqichlar (quloqchalar) mavjud.</p> <p>Ko'zaning pastki qismi xom holda qoldirilgan yoki minimal sir bilan qoplangan, bu esa suyuqlikni sovuq ushlab turishga xizmat qiladi.</p> <p>Bezagi va sirlanishi:</p>	

	<p>Yuqori qismi va gardish atrofi Xorazm kulolchilik maktabiga xos yashil-ko'kimtir sir bilan qoplangan. Sirning tabiiy o'tishlari va qo'l mehnati natijasida hosil bo'lgan mayin nuqtalar va oqimlar uning badiiy qadriyatini oshiradi.</p> <p>Ko'rinishidan ham foydalanish, ham estetik zavq uyg'otish maqsadida tayyorlanganligi seziladi.</p> <p>Texnologiyasi: Mahalliy gil avval tozalab, elab olinadi. Usta charxda kerakli shaklni bergach, sir tayyorlab, yuqori qismiga suradi va maxsus Xorazm kulol o'choqlarida yuqori haroratda pishiradi. Natijada sirt mustahkam, yaltiroq va suv o'tkazmaydigan xususiyatga ega bo'ladi.</p> <p>Madaniy o'rni: Xorazm kulolchilik maktabi o'zining amaliy va bezakbop sopollari bilan qadimdan mashhur. Ushbu ko'za xalq uy-ro'zg'orida suv va sut mahsulotlarini saqlashda asosiy idishlardan biri bo'lib xizmat qilgan. Ayniqsa. yozgi davrda, suvning sovuq holatda saqlanishi uchun aynan shunday sirlangan katta ko'zalar ishlatilgan.</p>	
Xiva tumani Mahmud kulol korxonasi buyumlaridan na'muna		
104.	<p>Mahsulot nomi: Bodiya - Xiva kulolchilik maktabi namunasi.</p> <p>Hudud: Xorazm viloyati, Xiva tumani</p> <p>Ishlab chiqaruvchi: Mahalliy kulolchilik sexi</p> <p>Ushbu bodiya (sopollikopcha) Xiva kulolchilik maktabining o'ziga xos estetikasi va nafis ishlov berish usullarini mujassam etgan amaliy san'at namunasi hisoblanadi. Markaziy qismini egallagan gulli yulduzsimon shakldagi naqsh o'zbek milliy geometrik va floral (o'simliksimon) naqshlarining uyg'unlashgan namunasi bo'lib, harakat, muvozanat va go'zallik ramzini beradi.</p> <p>Yumshoq jigar tUSDagi va oq rangdagi angob yordamida silliqlangan sirt, maxsus chuqurcha o'yma naqshlar bilan bezatilgan. Ushbu uslub Xiva ustalariga xos bo'lib, an'anaviy amaliy va estetik qadriyatlar bilan uyg'unlashgan.</p> <p>Material: Mahalliy tabiiy loy, qo'lda shakllantirilgan</p> <p>Bezatish usuli: O'yma naqshlar, angob bilan bezak berilgan</p> <p>Rang: Jigarrang fon, oq rangdagi naqshlar</p> <p>Pishirish: 900-1000°C haroratda pishirilgan</p> <p>Foydalanish: Ovqatlik yoki dekorativ</p>	

	<p>Xususiyatlari: Xiva kulolchilik maktabiga xos klassik dizayn Naqshlarda milliy estetik tafakkur mujassam Dekorativ va amaliy jihatdan foydalanish mumkin. Ekologik toza, qo'lda ishlangan, har biri o'ziga xos Bunday bodiyalar qadimdan o'zbek xalqining uy-ro'zg'or buyumlari orasida muhim o'rin tutgan bo'lib, nafaqat kundalik hayotda, balki bayram dasturxonlarida ham alohida ahamiyatga ega bo'lgan.</p>	
105.	<p>Mahsulot nomi: Bodiya - Xiva kulolchilik maktabi namunasi Manba: Xorazm viloyati Xiva tumani kulolchilik sexi Qo'llanishi: Amaliy va dekorativ (dasturxon yoki devor bezagi sifatida) Ushbu yorqin ranglar bilan bezatilgan bodiya - Xiva kulolchilik maktabining badiiy yutuqlarini ifodalovchi o'ziga xos san'at namunasi. Markazdan aylanma tarzda yoyilgan gulshaklli kompozitsiya sopol idishga hayotiy quvnoqlik va milliy ohang bag'ishlaydi. Naqshlarda ishlatilgan qizil, sariq, yashil va oq ranglar Xiva kulolchiligining rangtasviri an'analariga sodiqligini ko'rsatadi. Gulli shakllar va markaziy yulduzsimon naqsh bu bodiyani nafaqat idish, balki estetik yodgorlik darajasiga olib chiqqan. Material: Mahalliy tabiiy loy asosida, qo'lda tayyorlangan. Bezatish: Angob asosida qo'l bilan bo'yalgan va chizilgan naqshlar Ranglar: Oq, sariq, yashil, qizil va jigar tuslar uyg'unligi. Pishirish: 900-1000°C haroratda pishirilgan Diametr: Vizual ravishda o'rta hajmli (aniq o'lcham ko'rsatilmagan) Yuzasi: Yaltiroq, silliqlangan - foydalanishga qulay va bardoshli. Xususiyatlari: Xiva kulollik maktabining rang-barang estetikasi Gulli naqshli, xalqona didni aks ettiruvchi kompozitsiya. Amaliy va dekorativ jihatdan teng foydali. Ekologik toza, qo'lda tayyorlangan. Qo'llanilishi: Kundalik dasturxonda xalqona ruh yaratish uchun</p>	

106.	<p>Mahsulot nomi: Bodiya - geometrik-gulli naqshli dekorativ sopol idish.</p> <p>Manba: Xorazm viloyati Xiva tumani kulolchilik sexi</p> <p>Mahsulot turi: Amaliy va dekorativ sopol idish</p> <p>Ushbu nafis bodiya Xiva kulolchilik maktabiga xos bo'lgan geometrik va floral (gulli) naqshlarning uyg'unligida yaratilgan bo'lib, uning markaziy qismidagi stilizatsiyalangan gul va aylanma simmetriya asosida qurilgan kompozitsiya baraka, tozalik va uyg'unlik timsolidir.</p> <p>Jigarrang, oq va qora tuslar bilan ishlangan naqshlar chuqurcha o'yma va angob texnikasi orqali amalga oshirilgan bo'lib, silliq va yorqin sir bilan qoplangan. Naqshlar orasidagi mukammal muvozanat va ko'plab tafsilotlar bodiyani o'ziga xos dekorativ san'at namunasi darajasiga olib chiqqan.</p> <p>Material: Mahalliy loy (qo'lda ishlangan), angob qoplamali</p> <p>Bezatish: O'yma uslubidagi naqshlar, qo'l bilan ishlangan</p> <p>Ranglar: Jigarrang fon, oq konturlar, qora-yorqin detallar</p> <p>Sir: Silliq, porloq sir qatlami bilan qoplangan</p> <p>Pishirish: 900–1000°C haroratda an'anaviy pechda pishirilgan</p> <p>Diametr: Vizual jihatdan o'rta-katta hajmli (aniq o'lcham ko'rsatilmagan)</p> <p>Xususiyatlari:</p> <p>Xiva kulolchilik maktabiga xos naqshlar va ranglar uyg'unligi</p> <p>Har biri qo'lda yasalgan, noan'anaviy simmetrik kompozitsiya</p> <p>Dasturxon uchun ham, devor bezagi sifatida ham foydalanish mumkin</p> <p>Ekologik toza, sirlangan yuzasi bardoshli va gigiyenik.</p> <p>Qo'llanishi:</p> <p>– Milliy bayram va mehmondorchilik dasturxonlari uchun</p>	
------	--	---

<p>107.</p>	<p>Mahsulot nomi: Ikki quloqli qopqoqli ko'za. Manba: Xorazm viloyati Xiva tumani kulolchilik sexi Mahsulot turi: Amaliy-ro'zg'or buyumi (ko'za) Ushbu klassik qopqoqli ikki quloqli ko'za Xiva kulollarining amaliy an'analariga asoslangan holda tayyorlangan bo'lib, soddaligi, funkcionalligi va nafisligi bilan ajralib turadi. Qadimdan bu turdagi ko'zalar suyuq mahsulotlar (ayniqsa sho'rva, sut yoki qatiq) yoki ziqna mahsulotlar (tuz, dukkakli donlar) saqlashda qo'llanilgan. Xalq orasida ko'za sho'rva tayyorlashda keng foydalaniladi. Silliq va porloq sirt, jigarrang asosiy rang va oq nuqtali halqali bezaklar orqali estetiklik va an'anaviylik uyg'unlashgan. Yuqoridan yopiladigan qopqoq idishdagi mahsulotni chang va tashqi ta'sirlardan himoya etadi, ikki qulog'i esa ko'zani ko'tarish va foydalanishni osonlashtiradi. Material: Mahalliy loy (qo'lda ishlangan), angob bilan ishlangan. Rang: Jigarrang asos, oq dekorativ nuqtali bezaklar. Sir: Porloq, silliqlangan sir qatlami bilan qoplangan Pishirish: 900–1000°C haroratda pishirilgan. Qopqoq: Mos tushuvchi qopqoq bilan ta'minlangan Quloqlar soni: 2 ta - amaliy va estetik funksiyada Xususiyatlari: Xorazm kulolchilik maktabining amaliy buyumlariga xos namunaviy shakl Yopiq, gigiyenik va saqlovchanlik jihatdan foydali Ekologik toza va uzoq muddat foydalanishga yaroqli Uy-ro'zg'or, oshxona, suvenir yoki milliy dekor uchun mos. Qo'llanilishi: – Uy xo'jaligida ovqat yoki mahsulot saqlash uchun. – Milliy ko'rgazmalarda yoki ichki inter'er bezagida – Suvenir yoki kolleksiyaviy buyum sifatida.</p>	
Urgut kulolchilik No'monjon Abloqlov ishidan na'muna		

<p>108.</p>	<p>Mahsulot nomi: Lagan bo'lagi Muallifi: Usta Oblaqul Xidirov Yili: 1952-yil. Tarixi: Uy-ro'zg'or, kundalik turmush tarzi Pishirish: 1-bosqichli yakpaz 1050 darajada, gilbo'ta (angob) beriladi Uslub: kosagarlik uslubida Naqsh: Muallif ijodiy yondashgan holda oddiy uslubda chizgan, Xoshiyasida bargsimon, Qolsin mandan deb nisxona. har kim o'qib ovqatlansa fohihada yodlab har kim duo qilsin Usta Oblaqul Xidirov 1952-yil deb yozilgan. Naqsh mohiyatida odam doim intiluvchanligi aks etadi. Xarosh cho'p orqali chizilgan. Material: oddiy mahalliy tuproq, ispech (gilmoya), lux (qamish boshog'i), ustidan, sirlangan. Ranglar: mis va temir kukunlari Kelib chiqishi: Urgut an'anaviy kulolchilik maktabi Vazifasi: Kundalik turmush tarzida, ovqat tortish va h. foydalanilgan</p>	
<p>109.</p>	<p>Mahsulot nomi: Lagan Muallifi: Oblaqulov No'mon Yaratilgan yili: 2024-yil. Tarixiy vazifasi: Uy-ro'zg'or va kundalik turmush tarzida ishlatilgan idish Pishirish jarayoni: 1-bosqichli (yakpaz) usulda, 1050°C haroratda Ishlash uslubi: Kosagarlik uslubida Naqsh: Gulli, bargsimon va olma tasviri – hayotning boshlanishi va yakunlanishini ifodalaydi. Material: Oddiy mahalliy tuproq, ispech (gilmoya), lux (qamish boshog'i); ustidan sirlangan Ranglar: Mis va temir kukunlari asosida Kelib chiqishi: Urgut an'anaviy kulolchilik maktabi Funksiyasi: Kundalik turmushda, ovqat tortishda ishlatilgan</p>	

<p>110.</p>	<p>Mahsulot nomi: Ko'za. Muallifi: Oblaqulov No'mon. Yili: 2023-yil. Tarixi: Ko'za o'zbek xalqining qadimiy uy-ro'zg'or buyumlaridan biri bo'lib, asosan suv saqlash, ichimlik quyish va kundalik turmushda foydalanilgan. Oblaqulov No'mon yaratgan ushbu asar Urgut kulolchilik maktabining an'alariga tayangan holda, zamonaviy ijodkorlik bilan uyg'unlashtirilgan. Pishirish: 1 bosqichli (yakpaz) usulda, 1050 °C haroratda pishirilgan. Bunday texnologiya buyumning mustahkamligi va uzoq muddatli foydalanish imkoniyatini ta'minlaydi. Uslub: Kosagarlik uslubida ishlangan bo'lib, shaklda sodda va amaliy yechimlar bilan dekorativ bezak uyg'unlashtirilgan. Naqsh: Tanasi turli xil to'lqinsimon, islimiy va g'rix naqshlar bilan bezatilgan. Geometrik elementlar, ayniqsa pastki qismidagi uchburchak shaklidagi naqshlar, buyumga o'ziga xoslik baxsh etgan. Material: Oddiy mahalliy tuproq asosida tayyorlangan. Ishlab chiqarishda ispech (gilmoya) va lux (qamish boshog'i) qo'shilgan, ustidan sirlangan. Ranglar: Asosiy ohanglar mis va temir kukunlari yordamida hosil qilingan. Buyumda jigarrang, yashil va qora tuslar uyg'unlikda qo'llangan. Kelib chiqishi: Urgut an'anaviy kulolchilik maktabi (Samarqand viloyati). Vazifasi: Kundalik turmushda suv saqlash, ichimlik quyish va dasturxonda ishlatilgan. Shu bilan birga, bezakbop buyum sifatida ham qadrlangan.</p>	
<p>111.</p>	<p>Mahsulot nomi: Kichik xurmacha. Muallifi: Oblaqulov No'mon. Yili: 2025-yil. Tarixi: Xurmacha o'zbek xalqining qadimiy uy-ro'zg'or buyumlaridan bo'lib, asosan sut va boshqa ichimliklarni saqlash hamda sog'ib olish uchun ishlatilgan. Ushbu asar Oblaqulov No'mon tomonidan Urgut kulolchilik maktabi an'alariga tayangan holda yaratilgan bo'lib, qadimiy faoliyat va zamonaviy ijodiy yondashuv uyg'unlashgan. Pishirish: 1 bosqichli (yakpaz) usulda, 1050 °C haroratda pishirilgan. Bunday usul buyumning</p>	

	<p>mustahkamligi va uzoq muddat foydalanishga chidamliligini ta'minlaydi.</p> <p>Uslub: Kosagarlik uslubida ishlangan, sodda shakl va amaliy vazifa bilan bezak uyg'unlashtirilgan. Ikki yonida quloqchalar mavjud bo'lib, bu uning ko'tarib yurishda qulayligini ta'minlaydi.</p> <p>Naqsh: Yuqori qismida to'liqinsimon, o'rtasida esa islimiy va g'rix naqshlar soddalashtirilgan holda ishlangan. Ushbu naqshlar tabiat bilan uyg'unlik va hayotiylikni ramziy tarzda ifodalaydi.</p> <p>Material: Oddiy mahalliy tuproqdan tayyorlangan. Ishlab chiqarishda ispech (gilmoya) va lux (qamish boshog'i) qo'shilgan, ustidan sir bilan qoplangan.</p> <p>Ranglar: Asosiy rang ohanglari mis va temir kukunlari yordamida yaratilgan. Yashil va to'q jigarrang tuslar ustunlik etadi, pastki qismida esa tabiiy tuproq rangi saqlangan.</p> <p>Kelib chiqishi: Urgut an'anaviy kulolchilik maktabi (Samarqand viloyati).</p> <p>Vazifasi: Kundalik turmushda sut sog'ish va sut saqlash idishi sifatida ishlatilgan. Shu bilan birga, uy-ro'zg'orda amaliy va estetik ahamiyat kasb etgan.</p>	
112.	<p>Mahsulot nomi: Oftoba.</p> <p>Muallifi: Oblaqulov No'mon.</p> <p>Yili: 2024-yil.</p> <p>Tarixi: Oftoba – o'zbek xalqining qadimiy uy-ro'zg'or buyumlaridan biri bo'lib, asosan, suv saqlash va dasturxonga suv quyishda ishlatilgan. Oblaqulov No'mon yaratgan ushbu asar Urgut kulolchilik maktabi an'alariga tayangan holda, zamonaviy ijodiy talqinda ishlangan.</p> <p>Pishirish: 1 bosqichli (yakpaz) usulda, 1050 °C haroratda pishirilgan. Bunday jarayon buyumning mustahkamligi va chidamliligini oshirgan.</p> <p>Uslub: Kosagarlik uslubida ishlangan bo'lib, buyum shaklida sodda va amaliy yechimlar bilan bezak san'ati uyg'unlashgan.</p> <p>Naqsh: Tanasi turli to'liqinsimon, islimiy va g'rix naqshlar bilan bezatilgan. Ushbu naqshlar suvning oqimi, tabiatning go'zalligi va uyg'unlikni ramziy tarzda ifodalaydi.</p> <p>Material: Oddiy mahalliy tuproq asosida tayyorlangan. Ispech (gilmoya) va lux (qamish boshog'i) qo'shilgan. Ustidan sirlangan.</p> <p>Ranglar: Asosiy rang ohanglari mis va temir kukunlari yordamida hosil qilingan. Bu esa</p>	

	<p>buyumga tabiiy jigarrang, yashil va qora tuslar uyg'unligini baxsh etgan.</p> <p>Kelib chiqishi: Urgut an'anaviy kulolchilik maktabi (Samarqand viloyati).</p> <p>Vazifasi: Kundalik turmushda suv saqlash va dasturxonga suv quyish uchun ishlatilgan. Shu bilan birga, estetik ahamiyatga ham ega bo'lib, uy bezagi sifatida qadrlanadi.</p>	
113.	<p>Mahsulot nomi: Lagan.</p> <p>Muallifi: Shahrisabz kulolchilik maktabi ustalari</p> <p>Yaratilgan yili: XXI asr (aniq yili ko'rsatilmagan)</p> <p>Tarixi: Kundalik turmushda keng qo'llanilgan uy-ro'zg'or buyumi. Laganlar asrlar davomida xalqning ovqatlanish madaniyati, oilaviy marosimlar va mehmondo'stlik an'analari muhim o'rin tutgan.</p> <p>Pishirish: An'anaviy uslubda, yakka pishirish (yakpaz) texnologiyasi asosida yuqori haroratda (taxminan 1000–1050°C) pishirilgan.</p> <p>Uslub: Shahrisabz an'anaviy kosagarlik (kulolchilik) uslubi.</p> <p>Naqsh: O'simliksimon, geometrik va gulli bezaklar bilan ishlangan. Naqshlarda hayotiylik, baraka va abadiyat timsollari mujassam etilgan. Doiraviy kompozitsiya asosida gulli va nuqtali naqshlar, markaziy qismida ikki katta doira tasviri berilgan; doiralar hayotning davomiyligi, abadiyat ramzi sifatida talqin etiladi.</p> <p>Material: Oddiy mahalliy tuproq, gilmoya (ispech), lux (qamish boshog'i); ustidan sirlangan.</p> <p>Ranglar: Asosan tabiiy ranglar - jigarrang, yashil, qora, sariq va oq. Ranglar metall kukunlari (temir, mis) orqali hosil qilingan.</p> <p>Kelib chiqishi: Shahrisabz an'anaviy kulolchilik maktabi</p> <p>Vazifasi: Kundalik turmush tarzida, ovqat tortish, dasturxon bezash va marosimlarda foydalanilgan.</p>	

<p>114.</p>	<p>Mahsulot nomi: Lagan.</p> <p>Muallifi: Denov kulolchilik maktabi ustalari</p> <p>Yili: XX asr oxiri – XXI asr boshlarida tayyorlangan (taxminiy).</p> <p>Tarixi: Denov kulolchilik maktabi janubiy O‘zbekistonning qadimiy hunarmandchilik an‘analariga tayanadi. Ushbu hududda lagan yasash faoliyati qadimdan mavjud bo‘lib, dasturxon madaniyatining ajralmas qismi sifatida ishlatilgan. Ustalar laganlarni avlodan-avlodga o‘tgan texnologiyalar asosida, ammo zamonaviy shakllar va bezaklar bilan boyitib kelmoqda.</p> <p>Pishirish: Sopoldan shakllantirilib, yuqori haroratli xumdonlarda pishirilgan. Keyinchalik sirlash (glazur) texnikasi qo‘llanilgan.</p> <p>Uslub: Denov kulolchilik maktabiga xos rang-barang sirlangan naqshli uslub. Unda geometrik va o‘simliksimon shakllar uyg‘unlashtirilgan.</p> <p>Naqsh: Markazida quyosh yoki gulni eslatuvchi sakkiz qirrali tikanak shaklli naqsh va uning ichida doira shaklidagi kompozitsiya ishlangan. Atrofida esa o‘simliksimon (shox-shabba, barg) naqshlar mavjud. Bunday naqshlar serhosillik, baraka va tabiat bilan uyg‘unlik ramzi hisoblanadi.</p> <p>Material: Sopoldan ishlangan, ustidan rangli sir bilan qoplangan.</p> <p>Ranglar: Asosiy fon – to‘q sariq-jigarrang, ustida yashil va qora rang naqshlar. Ushbu ranglar Denov kulolchilik maktabiga xos an‘anaviy ranglar bo‘lib, tabiatni va hayotiylikni ifodalaydi.</p> <p>Kelib chiqishi: Denov an‘anaviy kulolchilik maktabi (Surxondaryo viloyati).</p> <p>Vazifasi: Kundalik turmush tarzida ovqat tortish, dasturxon bezash, mehmon kutishda asosiy idish sifatida foydalanilgan. Shu bilan birga, estetik va ramziy ahamiyatga ega bo‘lib, uy-ro‘zg‘or buyumi sifatida ham qadrlangan.</p>	
<p>115.</p>	<p>Mahsulot nomi: Lagan.</p> <p>Muallifi: Urgut kulolchilik maktabi ustalari</p> <p>Yili: XX asr</p> <p>Tarixi: Urgut kulolchilik maktabi Samarqand vohasida qadimdan shakllangan markazlardan biridir. Ushbu hududda kulolchilik an‘anasi Buyuk Ipak yo‘li davridan boshlab shakllangan bo‘lib, rang-barang naqshlari va serma‘no ramzlari bilan mashhur. XX asrda ustalar bu maktabning</p>	

	<p>uslublarini davom ettirib, laganlarni ko'proq turmush tarziga moslashtirdilar.</p> <p>Pishirish: Sopoldan shakllantirilib, xumdonlarda yuqori haroratda pishirilgan. So'ngra ustiga qo'lda ishlangan naqshlar solinib, rangli sir (glazur) bilan qoplangan va ikkinchi marta pishirilgan.</p> <p>Uslub: Urgut kulolchiligiga xos dinamik kompozitsiya va aylanuvchi shakllarga asoslangan uslub. Bezaklar ko'pincha aylana chiziqlar va tabiat unsurlari bilan uyg'unlashtirilgan.</p> <p>Naqsh: Markazdan tashqariga tarqalgan yulduzsimon nurlar ko'rinishidagi naqshlar yashil va jigarrang ranglarda berilgan. Oraliqlarida spiral shaklli bezaklar va chiziqli o'simliksimon naqshlar ishlangan. Bu naqshlar baraka, hayotiy kuch va doimiylik ramzi sifatida talqin qilinadi.</p> <p>Material: Sopoldan yasalgan, sir bilan qoplangan.</p> <p>Ranglar: Asosiy fon – och sarg'ish. Naqshlar yashil va jigarrang ranglarda ishlangan. Cheti esa yashil tusli chiziqlar bilan mustahkamlangan.</p> <p>Kelib chiqishi: Urgut an'anaviy kulolchilik maktabi (Samarqand viloyati).</p> <p>Vazifasi: Kundalik turmushda ovqat tortish, dasturxon bezash va mehmon kutishda ishlatilgan. Shu bilan birga, estetik maqsadda ham qadrlangan.</p>	
116.	<p>Mahsulot nomi: Lagan</p> <p>Muallifi: Urgut kulolchilik maktabi ustalari.</p> <p>Yili: 2021</p> <p>Tarixi: Urgut kulolchilik maktabi Samarqand viloyatida qadimdan shakllangan bo'lib, o'zining tabiiy ranglar uyg'unligi va sodda, lekin mazmunli naqshlari bilan ajralib turadi. Ushbu lagan zamonaviy davr (2021-y.)da ustalar tomonidan qadimiy texnologiyalarni saqlagan holda tayyorlangan bo'lib, an'anaviy san'atning davomiyligini ko'rsatadi.</p> <p>Pishirish: Sopoldan shakllantirilib, xumdonlarda yuqori haroratda pishirilgan. Ustiga qo'lda rang berilib, sirlangan va ikkinchi marta pishirilgan.</p> <p>Uslub: Urgut kulolchiligiga xos erkin kompozitsiya va oq fon ustida yashil hamda sarg'ish-jigarrang bo'yoqlar bilan yaratilgan oqayotgan tasvir uslubi qo'llanilgan. Ushbu uslub tabiatning erkinligi va harakatchanligini ifodalaydi.</p> <p>Naqsh: Lagan markazidan tashqariga tarqalgan nurlanish ko'rinishidagi chiziqlar yashil va sarg'ish-jigarrang ranglarda tasvirlangan.</p>	

	<p>Oraliqlarida yumaloq spiral shakllar mavjud bo'lib, ular tabiatdagi doimiylik va hayotiy aylanish ramzi sifatida talqin qilinadi.</p> <p>Material: Sopoldan yasalgan, sir bilan qoplangan.</p> <p>Ranglar: Asosiy fon – oqsuv rang. Ustiga yashil, sarg'ish-jigarrang va ba'zi joylarda to'q jigarrang bo'yoqlar qo'llangan.</p> <p>Kelib chiqishi: Urgut an'anaviy kulolchilik maktabi (Samarqand viloyati).</p> <p>Vazifasi: Kundalik turmushda ovqat tortish, dasturxon bezash, mehmon kutish uchun ishlatilgan. Shu bilan birga, bezakbop buyum sifatida ham qadrlanadi.</p>	
117.	<p>Mahsulot nomi: Lagan</p> <p>Muallifi: Kitob kulolchilik maktabi ustasi Fayzullo Abdullayev.</p> <p>Yili: XXI asr (taxminiy)</p> <p>Tarixi: Kitob kulolchilik maktabi (Qashqadaryo viloyati) O'zbekistonning qadimiy kulolchilik markazlaridan biri bo'lib, o'ziga xos bezak san'ati, ranglar uyg'unligi va murakkab naqsh kompozitsiyalari bilan mashhur. Ushbu lagan Fayzullo Abdullayev ijodiga mansub bo'lib, u Kitob kulolchilik an'alarini zamonaviy talqin bilan boyitgan ustalardan biridir.</p> <p>Pishirish: Sopoldan shakllantirilib, xumdonlarda yuqori haroratda pishirilgan, so'ngra qo'lda rang berilib, sir qatlami bilan qoplangan va qayta pishirish orqali mustahkamlik berilgan.</p> <p>Uslub: Kitob kulolchilikka xos murakkab ornamentallik va rang-barang bezaklarning uyg'unligi. Mazkur uslubda naqshlar juda aniq va chuqur ishlangan bo'lib, xalq san'ati va islamiy naqshlarning qo'shilishi bilan ajralib turadi.</p> <p>Naqsh: Markaziy kompozitsiya murakkab islamiy naqshlardan iborat. Bargsimon va gulsimon shakllar oq fonda qizil, ko'k va yashil ranglar bilan uyg'unlashtirilgan. Atrofiy bezaklarda esa geometrik doirachalar va yulduzsimon naqshlar mavjud. Ushbu naqshlar hayotiylik, tabiat go'zalligi va barakani ifodalaydi.</p> <p>Material: Sopoldan yasalgan, sir bilan qoplangan.</p> <p>Ranglar: Asosiy fon – qora rang. Ustiga oq, yashil, qizil-jigarrang va ko'k bo'yoqlar ishlatilgan. Ranglar uyg'unligi laganga milliy estetik go'zallik baxsh etadi.</p>	

<p>Kelib chiqishi: Kitob an'anaviy kulolchilik maktabi (Qashqadaryo viloyati).</p> <p>Vazifasi: Kundalik hayotda ovqat tortish, dasturxon bezash uchun ishlatilgan. Shu bilan birga, murakkab naqshlari va san'atbopligi sababli ko'proq bezakbop mahsulot sifatida ham qadrlangan.</p>	
---	--

MUNDARIJA

So'zboshi.....	4
Kirish.....	8
I BOB. MAVZUNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI VA TARIXSHUNOSLIGI	
1.1. Kulolchilik fenomenining antropologik tadqiq etilishiga oid nazariy yondashuvlar	12
1.2. O'zbekistonda kulolchilik maktablari tarixshunosligi.....	36
II BOB. O'ZBEKISTONDA KULOLCHILIK MAKTABLARINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH JARAYONLARI	
2.1. O'zbekiston hududida kulolchilik an'alarining shakllanishi va tarixiy taraqqiyoti.....	67
2.2. Mustaqillik yillari O'zbekiston hududiy kulolchilik maktablarining rivojlanish xususiyatla.....	95
III BOB. KULOLCHILIK MAKTABLARINING IJTIMOIIY-MADANIY FUNKSIYALARI VA AN'ANALARI	
3.1. Ustoz-shogird an'analari, mehnat taqsimoti va gender vazifalarining ifodalanishi.....	133
3.2. Kulolchilikda marosimiy an'analar va hunarning ramziy-ma'naviy mazmuni.....	159
IV BOB. ZAMONAVIIY DAVRDA KULOLCHILIK MAKTABLARINING MUAMMOLARI VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI	
4.1. Globallashuv, turizm, bozor iqtisodiyoti va ekologik omillarning kulolchilikka ta'siri.....	192
4.2. An'anaviylik va innovatsiya uyg'unligi sharoitida kulollarning kasbga munosabati transformatsiyasi.....	219
Xulosa.....	249
Foydalangan manba va adabiyotlar ro'yxati.....	255
Ilovalar.....	283

BOBIR ODILOV

**O‘ZBEKISTONDA AN‘ANAVIY KULOLCHILIK
MAKTABLARINING IJTIMOIIY-MADANIY TRANSFORMATSIYASI
(XIX ASR OXIRI - XXI ASR BOSHLARI)**

Monografiya

Bosishga ruxsat etildi 31.05.2025. Бичими 60x84 1/16

Ofset qog‘ozi. «Тayms» garniturası.

Shartli bosma tabog‘i 7.5 Nashr hisob tabog‘i 6,2.

Adadi 50 nusxada. Buyurtma № 25/06-133.

Odilov Bobir Ahmadjon o'g'li – tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti, Markaziy Osiyo xalqlari tarixi kafedrasida dotsenti. 1984-yil 19-fevral kuni Andijon viloyati, Shahrixon tumanida ziyoli oilada tavallud topgan. 2007-yilda O'zbekiston Milliy universitetida bakalavriat bosqichini, 2009-yilda esa magistratura bosqichini tamomlagan.

Bobir Odilov 2017–2019-yillarda Toshkent davlat sharqshunoslik universitetining tayanch doktorantura ta'lim bosqichida tahsil olgan. Bir nechta o'quv qo'llanmalar, o'quv-uslubiy qo'llanma va 100 dan ortiq ilmiy maqolalar muallifi. Qator xalqaro va respublika anjumanlari ishtirokchisi, ilmiy-innovatsion loyihalar rahbari.

